

VERHANDELING

VOOR HET JAAR

MDCCCXXI.

NIEUWE VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELIJKEN GODSDIENST,

TEGEN DESZELFS HEDENDAAGSCHE BESTRIJDERS.

VOOR HET JAAR 1821.

in 'S GRAVENHAGE *bij*
DE ERVE J. THIERRY EN C. MENSING EN ZOON.
MDCCCXXII.

Uitgegeven na voorgaande Visitatie en Approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hooge School te Leyden.

LEYDEN,
den 15 *April* 1822.

J. VAN VOORST,
Fac. Theol. h. t. Decanus.

PROGRAMMA

Voor het Jaar 1821.

Het Genootschap *tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche Bestrijders*, opgerigt te *'s Gravenhage*, heeft deszelfs Algemeene Vergadering gehouden op Donderdag den 6den September 1821, in welke de Aanspraak is gedaan door den Heer IZAÄK SLUITER, ter *aanwijzing en aanbeveling van de regte belangstelling in de gelukkige handhaving van de eer des Christendoms.*

Hierop gaf de Secretaris te kennen,

Dat op de beide Vragen, in 1819 uitgeschreven, — de eene: *In hoe ver kan*

 men

men zich, in de beoordeeling van de echtheid en geloofwaardigheid der Historische Boeken des Nieuwen Verbonds, op inwendige kenmerken beroepen? — de andere, waarbij gevraagd werd eene *Geschiedkundige opgave van den wisselenden gang der, sedert ruim eene halve eeuw, in het werk gestelde pogingen, om nieuwe Theoriën over de Christelijke Leer, en de grondslagen, waarop dezelve rust, in omloop te brengen, met aanwijzing van de resultaten, welke daaruit ten voordeele van het ware Christendom zijn af te leiden?* — geene Antwoorden zijn ingekomen;

Dat echter Bestuurderen in de gelegenheid zijn, om wederom eene *Bijdrage* tot de Werken des Genootschaps te leveren, bestaande in eene *Verhandeling over den geest en het belang van het Boek* DANIEL, onder de Zinspreuk: *Onderzoekt de Schriften*: aan welke, wegens het belangrijke van den inhoud, en de wijze der bewerking van dat onderwerp, een *Gouden* Eereprijs is toegewezen, waarvan de Schrijver is gebleken te zijn H. J. ROYAARDS, Theol. Doctor en Predikant te *Meerkerk*.

Vol-

Volgens het Programma des voorgaanden Jaars verwacht het Genootschap nog

Vóór den 1 October 1821.

Eene beknopte, en met Uitlegkundige gronden gestaafde opgave van de Christelijke Geloofs- en Zedeleer, volgens het EVANGELIE VAN JOANNES.

Vóór den 1 November 1821.

Beantwoording der Vraag: *Kan en mag de redelijke overtuiging van de Waarheid en Goddelijkheid van het Christendom, en van den zin en zamenhang der onderscheidene uitspraken van Jesus en de Apostelen, afhangen van een inwendig Godsdienstig en zedelijk gevoel? zoo ja, hoedanig vermogen kan men dan aan zoodanig gevoel toestaan op die overtuiging?*

vóór den 1 December 1821.

Eene Uitlegkundige Verhandeling over de Bijbelsche Leer omtrent den Oorsprong van het zedelijk kwaad, met bijgevoeg-

de beoordeeling van de voornaamſte, daarvan afwijkende, denkbeelden en Schriftverklaringen.

en vóór den 1 Januarij 1822.

Beantwoording van de Vraag: *Wat kan men uit de Redevoeringen en Brieven der Apostelen opmaken, aangaande hunne gevoelens omtrent het nabij, of ver afzijn van de laatſte wederkomst hunnes Heeren? en welk eene aanleiding tot dezelve is in de redenen van* JESUS *zelven te vinden?*

Voorts noodigt het Genootſchap op nieuw alle kundige Voorſtanders van waarheid en Godsvrucht tot het beantwoorden, behalve der voor eenen onbepaalden tijd, nog openſtaande, en in vorige Programmata uitgedrukte Vragen, om

vóór den 1 Januarij 1823

in te leveren,

I. *Eene Oordeelkundige Verhandeling, ter bepaling van den zin, in welken* Pau-lus

lus, *in het vijfde Hoofdſtuk van den Brief aan de Romeinen beweert:* CHRISTUS IS VOOR ONS GESTORVEN: *met behoorlijke opheldering der geheele hiertoe betrekkelijke redenering des Apostels, in de elf eerſte verzen van dat Hoofdſtuk, en duidelijke aanwijzing, op Uitlegkundige gronden, wat dezelve, ter ontwikkeling en bevestiging der Christelijke Leer aangaande de verdiensten van den dood van* JESUS CHRISTUS *aan de hand geeft.*

*** Men verſtaat door eene *Oordeelkundige Verhandeling* eene zoodanige, waarbij de voornaamſte, van tijd tot tijd te berde gebragte, verklaringen der voornoemde en andere daarmede in naauw verband ſtaande Apostoliſche uitſpraken, over het doel en de vrucht van den dood des eeuwiggezegenden Zaligmakers, ter toetſe gebragt, en alle daartegen geopperde Wijsgeerige bedenkingen, zoo veel mogelijk, uit den weg geruimd worden; zoo echter, dat de geheele wijze van behandeling ook naar de

vatbaarheid van Ongeletterden worde ingerigt.

II. Eene nu andermaal gevraagde *Geschiedkundige opgave van den* WISSELENDEN *gang der, sedert ruim eene halve eeuw, in het werk gestelde pogingen, om nieuwe Theoriën over de Christelijke Leer, en de grondslagen, waarop dezelve rust, in omloop te brengen, met aanwijzing van de resultaten, welke daaruit ten voordeele van het ware Christendom zijn af te leiden?*

Terwijl aan den genen, die geoordeeld zal worden, op eene voldoende wijze, een der beide laatste Voorstellen beantwoord te hebben, boven de gewone *Gouden Medaille*, of de waarde derzelve, zijnde *twee honderd vijftig Guldens*, wordt toegelegd *twintig Dukaten.*

De Schrijvers, die naar den Prijs dingen, worden verzocht, hunne *Namen* niet bij de Verhandelingen te stellen, maar dezelve met eene Spreuk te onderschrijven, en er bij te voegen een *verzegeld Briefje*, dezelfde Spreuk tot opschrift hebbende, waarin hun-

hunne Namen en Woonplaatfen gemeld zijn; voorts zich der *kortheid* en *klaarheid* te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen, in *leesbaar fchrift*, liefst in de Nederduitfche of Latijnfche, of ook des noods in de Hoogduitfche Taal, met Romeinfche Letters, (nadien het met Hoogduitfche karakters en onduidelijk gefchrevene niet in aanmerking gebragt wordt), *vrachtvrij*, en, zoo veel mogelijk, met eene bij het Genootfchap onbekende hand gefchreven, te zenden aan den *Secretaris des Genootfchaps* THOMAS 'HOOG, *Predikant te Rotterdam*, en zich te fchikken naar de voorwaarden, in vorige Programmata opgegeven.

Het Genootfchap herinnert de meermalen herhaalde waarfchouwing, in vorige Programmata gedaan, dat men zijne bekroonde Verhandelingen, noch afzonderlijk, noch in een ander werk zal mogen uitgeven, zonder bewilliging dezer Maatfchappij.

Het Genootfchap behoudt aan zich het regt, om, naar goedvinden, en ten algemeenen nutte, gebruik te maken van alle de ingekomene Verhandelingen, en dezelve, fchoon er de Prijs niet aan is toe-

gewezen, geheel of ten deele gemeen te maken, 't zij alleen met bijvoeging der Zinspreuken, door de Schrijvers gebruikt, 't zij ook met uitdrukking van hunne Namen, indien zij, daartoe verzocht wordende, dezelve gelieven te openbaren.

AANSPRAAK,

TER AANWIJZING EN AANBEVELING VAN DE REGTE BELANGSTELLING IN DE GELUKKIGE HANDHAVING VAN DE EER DES CHRISTENDOMS;

GEDAAN IN DE

ALGEMEENE VERGADERING

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELIJKEN GODSDIENST,

Op den 6den September 1821.

DOOR

ISAÄK SLUITER.

AANSPRAAK.

ZEER GEËERDE HOORDERS!

Wij mogen het met alle reden voor eene der wezenlijkſte en grootſte genoegens achten, die door een weldenkend en edelgevoelend mensch geſmaakt kunnen worden, te ſpreken voor eene goede zaak; het geeft het genot eener voldoening, zoo waardig en zuiver als zich denken laat, indien men ſlechts in waarheid de zaak boven zichzelven bedoelt, en, van hare deugdelijkheid ten volle overtuigd, er voor het hart genoeg aan heeft, dat men die ook heeft doen erkennen door anderen. Gij bemerkt intusſchen aanſtonds, zonder mijne aanwijzing, dat de

de gelegenheid tot de genieting van dit genoegen wel niet ontbreken, maar toch oneindig minder wezen zou, bijaldien datgeen, wat waar en regt, en, in welk opzigt ook, uitnemend is, aan geene verdenking, miskenning, loochening en beſtrijding was blootgeſteld. Jk zeg dit niet, als mogten wij er ons heimelijk in verblijden, dat er menſchen beſtaan, verkeerd genoeg van denkwijze en verdraaid van gezindheid, om eene goede zaak, die zij als zoodanig moesten erkennen, die zij van ganſcher harte moesten helpen voorſtaan en bevorderen, aan te randen, te benadeelen en te ſchenden, zoo veel ze kunnen; veeleer past het ons deswege ons te bedroeven, en hen, die zich van zulk eene ongunstige zijde doen kennen, in opregtheid te beklagen. Maar dit niet anders zijnde, en de menſchen blijvende gelijk ze door alle eeuwen heen geweest zijn, mogen wij er ons in verheugen, wanneer wij, door voorſpraak, verdediging en bewijs, er het onze aan mogen

gen toebrengen, dat het goede gehandhaafd wordt en zegeviert.

Wie onzer twijfelt dit gezegde, in al deszelfs ruimte en kracht, toe te pasſen op het Christendom, hetwelk men, blijkens de geſchiedenis, niet heeft opgehouden op allerlei wijze aan te vallen, van den tijd, waarop het in de wereld verkondigd en gevestigd is, tot op den huidigen dag; maar hetwelk ook ten allen dage deszelfs voorſtanders en verdedigers gevonden heeft, die het noemen kan, en waarop het roem zal mogen dragen, zoo lang de poorten der helle het niet zullen overweldigd hebben. Zekerlijk is het aan ieder een, die het zich anders tot eer zou achten en er wel een hart toe bezit, niet gegeven en toevertrouwd, als verdediger van het Christendom openlijk op te treden en zich vóóraan te ſtellen; een vast geloof aan, eene hooge ingenomenheid met, en eene warme geestdrift voor hetzelve is daartoe op verre na niet genoegzaam; althans niet, wanneer men

te-

tegen over zich heeft vijanden, die zich ten nadeele van hetzelve bedienen van den rijkdom hunner wetenschap, van de schranderheid hunnes vernufts en van hunne ervarenheid in het voeren van twistgedingen: wie zich aan dezelve wagen wil, zonder eene goede mate van geleerdheid, oefening en wijsgeerig verstand te bezitten, schiet gewisselijk te kort, en loopt groot gevaar van door zijne al te blijkbare zwakheid en minderheid deerlijk te bederven, wat hij met het beste oogmerk en eenen alzins lofwaardigen ijver wilde helpen en bevorderen. Doch even min, als het vereischt wordt, dat elk, die zijn Vaderland bemint, wanneer hetzelve wordt belaagd, gehoond of aangevallen, de wapenen aangordt, te velde trekt en mede dient in den krijg, wordt het ook gevorderd, dat ieder Christen een strijder is voor de heilige zaak der waarheid, om een opregt en vurig voorstander van dezelve te mogen heeten; ook hij verdient met volle regt

dien

dien naam en deswegens eer en dank; die zich met onderſcheiding doet opmerken en kennen door eene hartelijke deelneming aan alles, wat door anderen in het werk geſteld wordt en ſtrekken kan, om de dwaling en het ongeloof wederſtand te bieden, het Christendom tegen vijandelijke ondernemingen en pogingen te beveiligen, en deszelfs eer ongeſchonden te bewaren. Ik ſtel mij hier zulk eene deelneming voor, welke ik vergelijk bij die edele geestdrift, welke wij gezien hebben, dat een geheel volk kan bezielen, wanneer het te doen is om de beſcherming of redding van deszelfs dierbaarſte regten en voorregten, en ik beroep mij met vertrouwen op uwe eigene ondervinding, ten bewijze, dat ook die deelneming, bij eene gewenschte uitkomst, eene bron opent van genot, hetwelk men niet rekenen kan hoog overtroffen te worden door dat, hetwelk hem te beurt viel, en waarvan hij mag ſpreken, die met eigen hand den vijand keerde en de over-

overwinning hielp bevechten.

Gij zoudt mij gewis met moeite ge- looven, wanneer ik verklaarde, in alle of ook in de meeste mijner Toehoorders, voor welke ik de eer heb bij deze gelegenheid het woord te voeren, eene genoegzame bekwaamheid en geschiktheid te veronderſtellen, om de zaak van den Christelijken Godsdienst tegen alle berisping en beſtrijding voldingend te bepleiten en ſtaande te houden, maar zonder eenig wantrouwen moogt gij het aannemen, wanneer ik verzeker, Hooggeachte Toehoorders! dat uw lidmaatſchap en begunstiging van dit Genootſchap, welks hoofddoel wordt uitgedrukt in den titel, dien het draagt, door ons erkend wordt als een ondubbelzinnig bewijs van uwe zamenſtemming tot datzelfde ſchoone en gewigtige doel, en van uwen opregten wensch voor deszelfs volkomene bereiking; eene overreding, die mij heeft opgeſpoord en aangemoedigd, om mijne toeſpraak te dezer ure in te rigten tot verſterking

van

van deze uwe gezindheid, die niet ligt in eenig Christelijk hart te veel verhoogd, verlevendigd en bekrachtigd kan worden. Ik heb mij namelijk voorgenomen, tot U te fpreken: *tot aanwijzing en aanbeveling van de regte belangftelling in de gelukkige handhaving van de eer des Christendoms.* Geroepen tot het doen eener opwekkelijke Aanfpraak, en niet tot het leveren eener betoogvoerende Verhandeling, meende ik mij voornamelijk tot uwe harten te moeten wenden, en de verftandelijke bevestiging van uw geloof U te mogen toewenfchen, als de gezegende vrucht van dien arbeid, tot welks vlijtige befteding ons Genootfchap niet ophoudt, zoo vele, als daartoe de erkende bekwaamheid bezitten, in de gelegenheid te ftellen en aan te moedigen. Het zou mij ten hoogften aangenaam zijn met welgevallen en ftichting door U te worden aangehoord, waartoe het mij vergund zij, befcheidenlijk te vragen de opmerking uwer aandacht, de gunstige

geneigdheid van uw hart tot het onderwerp mijner rede, en ten mijnen opzigte de noodige toegevendheid bij de veronderſtelling van de welmeenendheid mijner bedoeling.

Wanneer wij ſpreken van de eer des Christendoms, welker bevordering onze belangſtelling zoo zeer waardig is, bemerkt Gij genoeg, dat wij het oog niet hebben op deszelfs uitwendige geſteldheid in de wereld en de wijze waarop het uiterlijk wordt behandeld, die dan gezegd mag worden voor hetzelve vereerend te zijn, wanneer deszelfs belijders bij duizenden en millioenen worden geteld, en de menigte ſteeds aanwast van de genen, die zich in hunne duisternis door deszelfs licht laten beſtralen: wanneer deszelfs geboden en inſtellingen worden geëerbiedigd door Vorsten, Edelen, Magtigen en Wijzen, of wat buiten dezen groot, aanzienlijk en acht-

achtbaar is onder de menschen, en wanneer aan hetzelve al die openlijke plegtſtatigheid wordt toegevoegd, die met deszelfs heiligheid overeenkomtig is en de erkentenis van deszelfs innerlijke waardſchatting uitdrukt. Niet: dat wij dit een en ander van geringere aangelegenheid keuren, dan zij, die ter bevordering daarvan al wat in hun vermogen is aanwenden, maar van eenen geheel anderen en meer bepaalden kant nemen wij de zaak voor het tegenwoordige en naar ons oogmerk ter beſchouwing voor ons: het is de Christelijke Leer, zoo als die in de ſchriften des Bijbels vervat is, waarop wij onze aandacht vestigen; met deze alleen, gelijk uit alles bekend is en blijkt, bemoeit zich dit ons Genootſchap, en tot hare verdediging is het werkzaam. Met weinige woorden laat het zich verſtaanbaar zeggen wáárin hare eer gelegen is. Zij beſtaat namelijk: in de diepe eerbiediging van haren hoogen hemelſchen oorſprong, die haar al het gezag en

de waarde geeft van eene Goddelijke Openbaring aan de menſchen; in de geloovige en gehoorzame aanneming en belijdenis van alles wat Jezus Christus, en in zijnen naam de Apostelen, hebben geleerd, als waarheid, die eeuwig zeker en onveranderlijk is, en boven alle menſchelijke wijsheid geldt; en in de dankbare erkentenis van derzelver uitnemende geſchiktheid en volkomene genoegzaamheid ter bereiking van die weldadige en verhevene oogmerken, die aan hare mededeeling uit de volheid der Goddelijke liefde worden toegeſchreven, te weten: de opleiding en herſtelling van den mensch tot die gelukzaligheid, waarvoor hij beſtemd en vatbaar is. Alles wat men van het Christendom minder gelieft te zeggen, is, in die mate als het geſchiedt, eene onttrekking van deszelfs eer, eene verkleining van deszelfs waarde.

Maar, ach! het had, gelijk reeds gezegd is, ten allen dage deszelfs verklaarde tegenpartijders, die op onder-

derſcheidene wijze het hunne zochten te doen ten nadeele van hetzelve. Wie weet niet, wat pogingen er al in het werk zijn geſteld, om het geheele gebouw des Christendoms te ondergraven, ten einde het te doen wankelen en inſtorten; hoe velerlei wapenen er zijn geſmeed en gebruikt, om het te beſtrijden; welke middelen zijn uitgedacht en aangewend, om het te verduisteren, te vervalſchen en te bederven: en wie vernam zoo weinig van hetgeen er met dat oogmerk in de tegenwoordige dagen gezegd en geſchreven wordt, dat wij hem daarvan de eerſte kennisgeving zouden moeten doen, en daarvoor de oogen openen? Het is waar, ik herhaal het, het heeft in geen tijdperk van het beſtaan des Christendoms immer ontbroken aan Mannen, die er verre van af waren, om dit alles aan te zien en ſtil te zwijgen, maar die er zich ten hoogſte aan lieten gelegen leggen en geene moeite ſpaarden, om de waarheid ſtaande te houden, te bevestigen, te verhel-

deren en op te luisteren; en ook in onzen tijd is er geene billijke reden van klagen over het flaphartig verwaarloozen van haar heilig belang: doch het is even min te ontkennen, dat niet alles, wat er gefchiedt, eene gelijke goedkeuring verdient en zoo veel afdoet, als het oneindig groot gewigt der zaak gerekend moet worden te vorderen; hetzij dan, dat wij dit hebben toe te fchrijven aan te ruime toegeeflijkheid omtrent de dwaling; hetzij, dat er de oorzaak van gelegen is in gebrek aan toereikende bekwaamheden en in zwakheid van vermogen; hetzij, dat er te veel invloeds werd veroorloofd aan drift en hartstogt, die nog nooit aan de waarheid goede diensten bewezen en haren dank verworven hebben. Maar welke is dan, vraagt Gij met regt, die handhaving van de eer des Christendoms, die zoo ingerigt is als wij dezelve mogen wenfchen, en waarvan wij kunnen zeggen, dat zij die uitkomst heeft, waarin zich elk verftandig en bezadigd

Gods-

Godsdienstvriend met voldoening des harten verheugen mag? Ik meen te mogen beweren: dat er niets meer te verlangen overig blijft, wanneer de daadzaken der Evangelie-geschiedenis, waarop het gansche Christendom rust, in derzelver ontwijfelbare geloofwaardigheid bekrachtigd zijn met grondige bewijzen; wanneer eene gezonde, aan vaste en wel beproefde regels naauwgezet getrouwe uitlegkunde, ondersteund door alle gepaste hulpmiddelen, die zich daarmede laten vereenigen, uit de gewijde schriften zelve en uit deze alleen, het Christelijk leerbegrip heeft aan het licht gebragt, en als zoodanig voldingend gestaafd; wanneer er, naar den eisch der ware wijsheid, geantwoord is op de dwaalspraak der onwetendheid, op de magtspreuken der waanwijsheid en op de valsche redeneringen van het fijngeslepen vernuft: van spotternij spreek ik niet, want zij is geen antwoord waardig, en wanneer het te blijkbaar is, om de verzekering te behoeven, dat men

 zich

zich tot en in dit alles door niets anders heeft laten leiden en besturen dan door ongeveinsden eerbied en hartelijke liefde voor de waarheid. God zij geloofd! dat wij niet bedenkelijk behoeven te vragen, of het Christendom voor zulk eene verdediging vatbaar is, en dat het zulke verdedigers bezit, in ons Vaderland niet minder dan ergens elders; ja, dat wij eenen tijd beleven, die nog zeer lang genoemd zal worden van den goeden en allezins degelijken arbeid, die in denzelven ten nutte van het Chrisrendom gearbeid werd en met het schoònste gevolg is bekroond geworden.

Wat nu betreft de belangstelling in die werkzaamheid, welke wij bij U wilden trachten te bevorderen, het kan uwe opmerking onmogelijk ontgaan, hoe vele er zijn, bij wien men daarvan het minste bewijs niet bespeurt, maar veeleer volstrekt het tegendeel. Overal treft Gij ze aan, die er zich in het geringste niet aan laten gelegen liggen, wat er voor of tegen het

het Christendom gezegd wordt, en dat wel volgens het door hen aangenomen beginsel van verdraagzaamheid en onbelemmerde vrijheid van gevoelen in zaken van den Godsdienst, achter welks belijdenis echter zij voor U niet ligt zullen verbergen de groote mate van onverschilligheid, die hun hart bevangen heeft, en hunne heimelijke meening, dat het wel nagenoeg hetzelfde is, wat men gelooft. Wij zijn er ten volle van overtuigd, Toehoorders! dat er niet te veel gezegd kan worden ten voordeele van de echte Christelijke verdraagzaamheid, van die gezindheid des gemoeds, welke, wanneer ze van den regten aard zal wezen, voortvloeit uit de algemeene bron eener zuivere menschenliefde, die aan anderen gunt en geeft, wat ze voor zichzelven verlangt; eene gezindheid, volgens welke men het zich als regel en pligt voorgeschreven acht, het geweten en de overtuiging van ieder mensch, met betrekking tot de waarheid, volkomen vrij te laten

en niemand ter oorzake van zijne Gods-dienſtige begrippen hard te vallen en te veroordeelen. Had men zich altijd door dit gevoelen laten beſturen, wij ſtemmen het gereedelijk toe, dat daardoor vele ſchandelijke en onverantwoordelijke verdrukkingen en vervolgingen zouden zijn voorgekomen; de verdeeldheden en ſcheuringen onder de Christenen ongelijk minder zouden geweest zijn, dan wij thans reden hebben ons deswege te bedroeven; de dwalingen en afwijkingen niet zoo buitenſpoorig zouden geworden zijn, als wij weten, dat daarvan de bewijzen beſtaan; en — de waarheid in hare ongeſchondenheid en zuiverheid veel gemakkelijker en zekerder bewaard zou zijn gebleven. Maar wat beteekent dat? ik kan mij niet weêrhouden er nog een woord van te zeggen, omdat er zoo veel aanleiding toe is, wanneer wij ons gedurig geplaatst vinden in het midden van lieden, die zich voordoen, als hadden zij eene bijzondere roeping, om de predikers te zijn van on-

onvoorwaardelijke toegeeflijkheid en onbekrompene gevoelens in het ſtuk van den Godsdienst; die niet weten, hoe ze toch gematigd genoeg zullen leeren oordeelen over allerlei dwalingen en wanbegrippen, of wat men daarvoor verkiest te verklaren; die met zoo hoogen ernst, als of het van allerwege wederſproken werd, het regt verdedigen, hetwelk aan ieder redelijk mensch toekomt, om zijn eigen licht te volgen, en uit kracht van zijne overreding omtrent de waarheid te gevoelen; die telkens weder voor den dag komen met even harde beſchuldigingen tegen de genen, die in vroegere dagen met overdrevene geſtrengheid zijn te werk gegaan in de beoordeeling en behandeling van andersdenkenden, als had daaromtrent nog niemand vóór hen, eene regtmatige uitſpraak gedaan, of als had men in onzen tijd reden, om met nadruk te wijzen op zulke waarſchuwende voorbeelden; die geene betuigingen ſparen ter onzer verzekering, hoe

groo-

groote afkeerigheid zij hebben van al die twistvoeringen, en hetgeen zij ellendige ſpitsvindigheden en nietige hersſenſchimmen verkiezen te noemen, waarmede de Godgeleerden niet ophouden elkanderen het hoofd te verhitten en anderen te vermoeijen. Wat beteekent dit een en ander, wanneer wij er mede vergelijken de koelheid en onachtzaamheid, die zij laten blijken omtrent het Christendom zelf, en de wijze, waarop zij gewoon zijn alles, wat er toe behoort en er mede in betrekking ſtaat, te bejegenen? wat anders, dan dat het, ſchoon zij het niet verachten willen, echter bij hen op zeer lagen prijs ſtaat, dat zij er niet ligt partij voor zouden trekken, en dat het hun ook verdragelijk zou zijn, indien men het hun ontnam, daar zij het voor zich, des noods, wel zouden kunnen misſen?

Denkt evenwel niet, mijne Hoorders! dat wij, zoo ſprekende, gelijk wij doen met vrijmoedigheid, over meer dan te vele onder onze Mede-Chris-

te-

tenen van naam, U van den anderen kant zouden willen doèn gelooven, dat wij alles voor ware belangneming in de goede zaak van den Godsdienst hebben aan te zien, hetwelk daarvan het voorkomen en de houding aanneemt, en op dat getuigenis met grooten ernst aanſpraak maakt: wij weten het zeer wel, als hebbende het genoeg geleerd, hoe ook hier de ſchijn bedriegt, en wat men al voor hooge waardſchatting van het Christendom en hartelijken ijver voor de heilige waarheid wil laten doorgaan, hetwelk voor niets anders verdient gehouden en verklaard te worden dan voor ſtijfhoofdige gehechtheid aan ſtelſel en vorm en voor de geſtemde werking van eenen, met de beginſels van het Evangelie geheel onbeſtaanbaren, ſectengeest. Het zou desniettemin onbillijk zijn, niet te willen toegeven, dat die geest, hoezeer dan ook niet zoo verdoofd en uitgebluscht, als wij dit met reden zouden mogen verlangen, nogtans in geenen deele gezegd mag

mag worden onze eeuw te kenmerken, gelijk dit, helaas! met al te veel grond verklaard kan worden van vroegere dagen, waarin het ons daarom geenzins moet berouwen niet geleefd te hebben, zelfs niet in weêrwil van het gunstig getuigenis, dat men aan dezelve pleegt te geven van eene meer algemeene, openbare en naauwgezette godsdienstigheid dan waarop onder het tegenwoordige geslacht te roemen valt. Is het nu zoo, gelijk wij zelven hebben opgemerkt, mijne Hoorders! dat wij niet alles voor ware belangneming in het ongekrenkt bewaren van de eer des Christendoms te houden hebben, wat als zoodanig, vaak niet zonder bijgevoegden roem, wordt opgegeven; is het zoo, dat zich daarmede ligtelijk zoo veel laat vermengen, wat zeer verre af is van goedkeuring te verdienen, en waartegen zelfs met geene te groote behoedzaamheid gewaakt kan worden: hoeveel ligt er ons dan niet aan gelegen, wel te weten en te onderscheiden, van welken aard

die

die godsdienstige belangſtelling behoort te wezen, met welke wij onszelven, en al wat met ons Christen heet, bezield en werkzaam mogten wenſchen. Ik meen haar, zonder groote uitvoerigheid, duidelijk genoeg te kunnen beſchrijven, om ons van hare voorſtelling te bedienen tot proefneming en onderrigt. Zij heeft, indien ik haar wel ken, haren oorſprong uit eene hooge ingenomenheid des harten met het geſchenk des Christendoms, als zijnde een rijkdom voor den geest, bij welken al het goed dezer aarde in deszelfs kleinheid en nietigheid wegzinkt, en voor welks bewaring niet te veel gevergd kan worden: — zij wordt geleid door eene zuivere zucht voor het behoud der waarheid, van welke, naar hare overtuiging, de Heilige Schrift de reine, voor allen geopende en eenige bronwel is: — ze bedoelt voor zichzelve het vast verzekerd bezit en het ongeſtoord genot van die uitnemende voorregten, welke het Evangelie aan deszelfs ongetwijfeld, nederig,

rig, ootmoedig geloof en godvruchtige beoefening verbindt: — zij verlangt in anderen dezelfde vastheid van overreding omtrent de waarheid, als waartoe zij bekrachtigd is, met dezelfde vrucht, als waarin zij zich verheugt, en dankt aan God den zegen van iedere, tot dat oogmerk verstandig aangelegde, welgemeende en door zijnen Geest geheiligde poging.

Met deze beschrijving, Toehoorders! bereiden wij ons den weg, op welken wij nu verder willen voortgaan, om U nader te doen inzien en toestemmen, met hoe veel regt eene zoodanige belangstelling in de eer des Christendoms en derzelver gelukkige handhaving zich laat vorderen en aanprijzen.

De onvergelijkelijke grootheid en hooge verhevenheid der zaak, op zichzelve beschouwd, komt hier *allereerst* in aanmerking. Van God zal het zijn, het Christendom, indien het waarlijk dien oorsprong heeft, die aan hetzelve wordt toegeschreven: door

de eeuwige wijsheid en liefde des Oneindigen zal ze zijn beraamd, in den loop der tijden voorbereid, en ten laatsten in hare volkomenheid daargesteld, die inrigting tot heil der wereld door Jezus Christus zijnen Zoon, die wij uit het Evangelie leeren kennen; als had de Allerhoogste onmiddellijk van den hemel gesproken tot de menschen, zoo zal het ons zijn, alles wat Hij, naar wien het Christendom zich benoemt, geleerd en voorgeschreven heeft, zoo de geschiedkundige oorkonden van den Godsdienst het geloof verdienen, waarop zij aanspraak maken. Laat dat alles, waarop dit ons gelove rust, ons zoo bewijsbaar en bewezen zijn als eenige daadzaak der geschiedenis, die men in vergelijking verkiest te brengen met die, welke ons in de gewijde Boeken der Christenen zijn bewaard en overgeleverd, en alzoo de Goddelijkheid van het Christendom boven alle redelijke verdenking verheven zijn: hoe?

zullen wij het ons dan zoo weinig aantrekken, als of wij het niet bemerkten, wanneer men onder ons oog, met de uiterſte oneerbiedigheid, de ongewijde handen uitſtrekt, om het werk van God, hetwelk als een heerlijk en achtbaar heiligdom in ons midden gebouwd ſtaat, te ſchenden, door aan Hem, die verklaarde en met wonderen en teekenen bevestigde Gods eigen Zoon en van den hemel gezonden te zijn, zijne Goddelijke waardigheid en zijn bovenmenſchelijk gezag te betwisten en te ontzeggen, en Hem op die wijze eene vernedering aan te doen, die door de hoogstklinkende loffpraken, waarmede men Hem buiten dien wel wil vereeren, ook niet voor het kleinſte gedeelte vergoed kan worden? Immers is dat niet ongepast of overdreven geſproken, wanneer wij de miskenning van het hemelſche gezag onzes Heeren eene heiligſchennis noemen, aan het Christendom gepleegd, daar het niet alleen

van

van deszelfs hooge eerwaardij het voornaamste verliest, maar zelfs volstrekt ophoudt (alle dubbelzinnigheid buitengesloten) uit God te zijn, zoo Hij niet waarlijk van God gekomen is, maar in zijnen eigen naam gepredikt en gehandeld heeft. Wij voor ons maken geene zwarigheid te betuigen en te beweren, dat het onmogelijk is een hartelijk Christen te zijn van geloof en belijdenis, en geene edele verontwaardiging te gevoelen, wanneer het ongeloof, ter bereiking van deszelfs oogmerk, zich boven alles heenen zet, aanneemt of verwerpt naar willekeur, en eenen toon voert, die aan het onbeschaamde grenst, of zich niet ontziet ter kwader trouw te werk te gaan door verdraaijing, verminking, verzwijging en spel met woorden, of allerlei hulpmiddelen en kunstgrepen bezigt, welker vinding en aanwending telkens nieuwe bijdragen leveren ten bewijze van het deerlijk misbruik, hetwelk er kan gemaakt wor-

den van een der ſchoonſte gaven en vermogens van den menſchelijken geest. Kortom, wanneer het eene taal en handelwijze zich veroorlooft, die in de behandeling van elke andere zaak van eenige aangelegenheid gerekend zou worden de uiterſte afkeuring en verachting te verdienen, van al wat ernſtig denkt en eerlijk gevoelt. Neen! zoo moet men het Christendom niet kunnen zien bejegenen, zonder in zijn binnenſte het mishagen deswege tot hoogen trap te voelen oprijzen, gelijk de Heer zelf die gewaarwording, bij gelijkſoortige ondervinding, niet ſchroomde met kracht van woorden uit te drukken. Het zij zoo: dat het hart zich niet behoeft te laten ontrusten, door de vreeze, dat het Christendom dadelijk beſchadigd, ik laat ſtaan, van deszelfs heerlijkheid beroofd zou kunnen worden, zelfs niet door de vereenigde pogingen van alle kwalijkgezinden, tegen hetzelve gerigt; — het zij zoo: dat

des-

deszelfs Goddelijke Stichter duidelijk en nadrukkelijk heeft verklaard, dat het niet anders zijn kon, of er moesten ergernisſen komen, en dien ten gevolge alle vijandelijke werkzaamheid tegen hetzelve beſchouwd moet worden, niet alleen als door Hem genoeg berekend, maar zelfs als mede behoorende in zijn plan, en geſchikt om ter bevordering van zijne zaak te verſtrekken, gelijk ook de Voorzienigheid in haar groot wereldbeſtuur aan alle kwaad eene goede rigting en uitkomst geeft. Het is even deswege, dat het ons te meer betaamt, verheugd te zijn in den geest, wanneer ons door alles, wat er met beſlisſend overwigt geſchiedt ter verdediging van de eer des Christendoms, de krachteloosheid der vijandſchap tegen hetzelve hoe langer hoe kennelijker blijkt, en wij er ſteeds meer en vaster door verſterkt worden in ons allerheiligst geloof aan deszelfs Goddelijkheid.

Vooral geen minder vermogen ter aanbeveling van eene hartelijke belangneming in alles, wat de ſtrekking heeft en voldoende geſchikt is, om de eer van het Christendom te handhaven, ligt, *ten tweede:* in de berekening en het beſeffen van de oneindig gewigtige aangelegenheid, die het voor ons zelven heeft, dat het blijkt tegen alle wederſpraak volkomen beſtand te zijn. Omtrent geene zaak, van wat aard ook, die voor de menschheid, waartoe ik behoor, van eenig wezenlijk belang is, mag mij de waarheid onverſchillig zijn: want niets, dat inderdaad goed en heilzaam is, laat zich met grond verwachten uit dwaling en misleiding; en, indien er ook al iets goeds door veroorzaakt wierd, de bron waaruit het vloeide, of de wijze waarop het werd te weeg gebragt, zou daardoor geene goedkeuring verdienen. Er zijn nogtans duizend dingen in de wereld, voor anderen zeer zwaarwigtig, maar welker deug-

deugdelijkheid of valschheid, waarde of onwaarde, in zoo verre *mij* niet aangaat, als ze op mijn eigen nut en voordeel geenen den minsten invloed hebben, en die ik mij alzoo op geenerlei wijze genoodzaakt kan gevoelen met bijzonderen ernst mij aan te trekken. Doch ik heb kennis gekregen aan het Christendom, waarin van Godswege de ontdekking en aanwijzing gefchiedt van hetgeen Hij gedaan heeft, en van menfchen gevorderd wordt, om te geraken tot het bezit en genot van waarachtige en onverganke- lijke gelukzaligheid; dat woord klinkt mij liefelijk in de ooren, omdat de zaak mijn hart zoo zeer bekoort, als zijnde het middelpunt van alle mijne bedoelingen, het uiterfte van mijne verlangens, de geheele volheid mijner wenfchen. Ik ben verlicht en heb zedelijk gevoel genoeg om te weten en te ontwaren, dat in de ftandvastige beoefening van reine deugd alleen mijn waarachtig heil gelegen is, daar

ze mij het hooge welbehagen en de heilige goedkeuring verzekert van dat Wezen, in welks hand mijn tijdelijk en eeuwig lot berust; — om mij in die overtuiging te bevestigen, althans, om mij dat te leeren, heb ik het Christendom niet noodig; — aan kennis van mijne pligten daarenboven ontbreekt het mij niet: tot wat groot nut zal mij het Evangelie van Christus verſtrekken? het mogt zijn om de zuiverheid van deszelfs zedeleer, waartegen ten minste de beſtrijders van hetzelve weinige aanmerkingen te maken hebben. Maar dat zelfde zedelijke gevoel zegt mij met onwederſprekelijke waarheidskracht, dat ik een zondaar ben, ſchuldig voor mijnen regtvaardigen Opperheer, door verzuim en overtreding zijner allezins volmaakte wetten; zondaar, niet uit zwakheid, maar uit neiging, en deswege zonder verantwoording. Ten gevolge van die bewustheid ontwaar ik in mijn hart, met levendig gevoel, eene dubbele

be-

behoefte, welker vervulling mij voor mijne zaligheid dringend noodig is; behoefte namelijk, aan onbedriegelijke vertroosting en zedelijke hervorming, opdat ik gerustheid en vrijmoedigheid moge hebben voor God, en geschiktheid voor het leven in zijne gemeenschap hier beneden, en ter plaatse der onsterfelijkheid. En, indien nu het Christendom, door den geheelen omvang van het zaligmakend onderwijs, dat het mededeelt, en inzonderheid door deszelfs hoofd- en grondleer, de verzoening der wereld met God, en der zondaren regtvaardiging door de verdienstelijke gehoorzaamheid en den zondaarsdood van Jezus Christus; indien, zeg ik, het Christendom, vooral door deze leer, die het in zich behelst, er volkomen op aangelegd en geheel toereikend is, om in deze behoeften te voorzien, als oefenende derzelver regtgeloovige aanneming, waartoe het Evangelie opwekt en dringt, de weldadige en vermogende

 kracht,

kracht, om het geweten te bevredigen, het hart te bemoedigen, een nieuw beginſel in het binnenſte te planten, en het leven aan God te wijden: — hoe zal ik dan hoog genoeg de waarde ſchatten van deszelfs ſchenking en bezitting, en het belang berekenen, dat ik er bij heb, om het te behouden, zoo als ik het ontvangen heb, met de volle verzekering van deszelfs Goddelijke waarheid. — Wat wil men mij ontnemen, ten minste voor mijn hart onbruikbaar maken, wanneer men, of de geheele Openbaring des Nieuwen Verbonds poogt te verlagen tot een louter menſchelijk gewrocht, of uit dezelve die leerſtukken zoekt weg te verklaren en weg te redeneren, die er voor mij niet uit kunnen worden uitgeligt en verloren gaan, zonder dat ik ten opzigte mijner zaligheid in hetzelfde ongelukkige geval verkeeren zou, als waarin ik mij levendig verbeelden kan, dat ik mij bevinden zou, bijaldien ik mij in de

de beantwoording mijner gewigtigste vragen met menschelijke wijsheid moest behelpen? Heb ik daar uwe taal gesproken, mijne Toehoorders! gelijk ik vertrouw, dat ik dezelve uit uw hart geput en overgenomen heb: hoe zullen wij dan genoeg waarde hechten en onzen bijval schenken aan alles, wat met den gewenschten uitslag werd ondernomen en te werk gesteld, om nadrukkelijken wederstand te bieden aan allerlei bestrijding van het Christendom, om de fundamenten, waarop het als een Godsgesticht rust en gevestigd moet blijven, tegen alle gevaar van wegzinking te verzekeren voor ons geloof; — om geene waarheid, door Jezus of zijne Apostelen geleerd, te laten uitschiften, of te plaatsen buiten dat verband, waardoor alles een zoo bewonderenswaardig schoon geheel uitmaakt, en om met name de leer der verlossing en behoudenis van zondaren, door de tusschenkomst en zelfopoffering van Jezus

Chris-

Christus, die wij het Evangelie uit het Evangelie, of de kern van het Christendom mogen heeten, als Bijbelsche waarheid onwrikbaar vast te houden, en in al den glans der Goddelijke wijsheid, die de Schrift in haar roemt, helder te doen uitblinken, boven alles, wat men ons in hare plaats zou willen doen aannemen, hoe fraai het moge bewerkt zijn, en hoe treffelijk aangeprezen met de tooverkracht der welsprekendheid; — die arbeid, voor welken wij gaarne elks hart willen winnen, betreft ons hoogste goed en ons duurzaam heil, de rust van ons leven, onzen vrede in het uur des doods, onze onbeschroomdheid voor het Godsgerigt op den dag der vergelding, het beginsel onzer Godegevallige deugdsbetrachting en den voorspoed van onzen gang op den weg der heiligmaking, aan welks einde wij den hemel vinden, waarheen ons verlangen trekt, waarop onze hoop het uitzigt heeft.

Nog

Nog iets moet ik, *in de derde plaats*, noemen, hetwelk voor een iegelijk, die het Christendom hoogſchat, eene krachtige aanbeveling heeft, om in deszelfs handhaving het levendigſte belang te ſtellen: de overweging namelijk van het heil onzer natuurgenooten, waaromtrent het ons onmogelijk moet wezen, zoo wij regt gevoelen, achteloos en onverſchillig te zijn. Dezelfde waarde, die het Christendom voor ons bezit, heeft het ook voor anderen, wie ze zijn, en hoe ze over zichzelven denken mogen; — door de aanranding van hetzelve verkeeren zij met ons in hetzelfde gevaar, en in hetgeen er aan bedorven, vervalscht of uit weggenomen wordt, lijden zij met ons dezelfde ſchade. Het is voorwaar treurig, om op te merken, met welk eenen invloed het ongeloof werken kan, waar het zich eenmaal den toegang heeft weten te openen en gehoor te verwerven. *Ziet* eens rond, en hoe groot bevindt gij

niet

niet het aantal van hen, die in de ſchool des ongeloofs werden binnengelokt en afgetrokken van de waarheid des Evangeliums, in welke zij onderwezen waren, en die zij eenmaal, wie weet hoe opregt en met hoe vaste overtuiging, voor God en menſchen beleden hadden. Gij moet hen thans hunne nieuwe meesters hooren naſpreken en van hen vernemen, hoe veel beter zij nu alles weten, dan Jezus en zijne Apostelen het geweten hebben; hoe zij zich niet genoeg kunnen verwonderen over hunne voormalige eenvoudigheid en kortzigtigheid; hoe zij nu eerst rekenen meerderjarig geworden te zijn in kennis en oordeel; hoe zij zichzelven geene kleine pligtplegingen maken, dat zij zich boven het volksgeloof hebben weten te verheffen en op te klimmen tot de heldere verlichting der ware wijsbegeerte, welke het aan elk en een iegelijk niet gegeven is deelachtig te worden. Ja, leed moet het ons doen van ganſcher

har-

harte, dat zoo vele zich lieten overhalen, om dat nieuwe discipelſchap te aanvaarden, en voor het zonlicht, hetwelk Hij ontſtak, die van den hemel kwam, het lamplicht verkozen, dat hun werd voorgezet, om daarbij te zien, gelijk het heeten moet, uit hunne eigene oogen. Maar bevreemden kan het ons niet, wanneer wij de wijze kennen, waarop het ongeloof gewoon is te werk te gaan, ter bereiking van deszelfs bedoelingen, van hoe onderſcheidene kanten het de Goddelijke Openbaring belaagt en beſtookt, op welk eene hoogte het zich plaatst, hoedanig wapentuig het bezigt, hoe het hier heftig aanvalt, dáár behendig onderkruipt, wat het listig laat ſtaan, of met opzet vermijdt, welke neigingen en gezindheden het zoekt te vleijen en te winnen in deszelfs voordeel; — wanneer wij dit alles in aanmerking nemen, neen: dan verwondert het ons niet, dat wij er zoo velen aantreffen, die zich door

het-

hetzelve lieten misleiden; dan verwondert het ons veeleer, dat wij geene grootere voortgangen ontdekken in de uitbreiding van deszelfs partij. En voorzeker zou die uitbreiding sterker zijn, wanneer de stem der waarheid zweeg, of, sprekende, slechts klaagde en jammerde, of, vol van ergernis, hard riep en dreigde, in plaats van zich mannelijk te verdedigen. Maar met welk hartelijk genoegen en met hoe hooge goedkeuring moeten wij dan niet voor ons oog Mannen zien optreden, met alle de noodige bekwaamheden en hoedanigheden toegerust, die door beschamende ontdekking van dwaling en moedwil, door bondige wederlegging, heldere voorlichting, stevige redenering en krachtige bewijsvoering de goede zaak van den Evangelischen Godsdienst voorstaan; opdat zoo vele, als van wie het mogt te duchten zijn, dat zij zich zouden kunnen laten misleiden en berooven, voor dat gevaar, waarin zij verkeeren,

ren, mogen gewaarschuwd en beveiligd wezen, bewaard blijven bij de kennis en belijdenis der waarheid, zoo als ze uit God is, en, in dezelve grondig bevestigd, de vatbaarheid behouden, om opgeleid te worden voor dat geluk, tot welks verkrijging door het echte Christendom den mensch den weg gewezen, het hart gevormd en het leven gerigt wordt. Ja ook, om den misleiden tot de ongelukkigste dwaling die zich denken laat, zoo hij zich voor overtuiging niet geheel ongeschikt heeft gemaakt, de oogen te openen, en hem te doen zien, wat hij zich heeft laten ontnemen, en welk eene armoedige wijsheid men hem heeft voorgepredikt en ingeprent, om het daarmede te wagen voor de eeuwigheid. Hoe! zouden wij zulk eenen arbeid niet met het hoogste welgevallen prijzen, en vervuld zijn met eene Christelijke liefde jegens onzen naasten, of gedurig ons gebed voor zijne behoudenis, door den eeni-

gen Heiland, in opregtheid opzenden tot den Vader der lichten, den God aller barmhartigheid, die wil, dat alle menſchen zalig worden en tot kennis der waarheid komen.

Ik zou de zaak, voor welke ik ſpreek, geëerde Toehoorders! nog uit andere oogpunten met u kunnen bezigtigen, en andere drangredenen aanvoeren ter harer behartiging, indien ik niet vreesde uwe aandacht te zullen misbruiken; ook meen ik voor de tegenwoordige gelegenheid genoeg gezegd te hebben, ter verlevendiging en verſterking van uwe overtuiging, hoezeer het ons betaamt, zoo wij het Christendom eerbiedigen in deszelfs Goddelijkheid, en erkennen in de onſchatbare waarde, die het heeft voor onszelven en voor al wat met ons mensch en zondaar is, hoezeer het ons betaamt met de hartelijkſte deelneming ons te laten gelegen liggen aan alle doelmatige pogingen, ter handhaving van deszelfs eer, en aan

dei-

derzelver in allen deele gelukkigen uitslag; — dat wij ons daarvan niet laten aftrekken, of er eenigzins in verslaauwen door de gedachte, dat het toch niet baat, hoe voldoende ook de tegenstrevers van den Christelijken Godsdienst telkens beantwoord worden, daar zij desniettegenstaande gedurig weder te voorschijn komen met diezelfde beschuldigingen, waarmede zij reeds, wie weet hoe dikwijls, zijn afgewezen, en zich onuitputtelijk betoonen in het vinden van nieuwe bezwaren, die alle in dezelfde diepte moeten wegzinken, als waarin reeds zoo onnoemelijk veel van gelijken aard verdwenen is. Het zal nog minder baten, indien het verdriet over hunne onverbeterlijkheid hen ongehinderd hunnen gang laat gaan: want uit wederkeerig verdriet van niet meer gehoord te worden, zullen zij vooral niet zwijgen, en zichzelven ontwapenen; behalve, dat de ondervinding leert, dat elke aanleiding en nood-

zakelijkheid tot nafporing, onderzoek en overweging, in meer dan één opzigt, fteeds winstgevend is voor de waarheid. Laat ons dan, zonder aan deze en dergelijke bedenkingen eenigen ingang bij ons toe te ftaan, liever elk doen wat in ons vermogen is, om alle werk, dat ftrekken kan tot bereiking van het genoemde oogmerk, aan te moedigen, en bevorderlijk te zijn aan de dadelijke bereiking van deszelfs fchoone en verhevene bedoeling: dat wij er ons van bedienen ter bevestiging van ons eigen geloof, tot een behoedmiddel tegen twijfelarij, afwijking en waanwijsheid bij anderen, inzonderheid bij jonge Christenen, die aan de meeste en ergfte verzoekingen van het Antichristendom zijn blootgefteld, en tot een tegengif en geneesmiddel voor den genen, die door het ongeloof is aangetast, en door de Voorzienigheid geplaatst werd onder ons bereik, ter proefneming, wat aan denzulken te

doen

doen mogt zijn. Indien wij hierin, al ware het slechts bij eenen enkelen, naar onzen wensch mogten slagen, hoe zouden wij het ons tot eer en vreugd mogen achten, hoe hoog zou de dankbaarheid rijzen, die wij Gode daarvoor zouden toebrengen, en hoe groot zou voor onze geringe moeite de belooning zijn, die ons zou worden aangeboden in de erkentenis van dien broeder, welken wij hoorden betuigen, dat hij aan ons eene eeuwige verpligting gevoelde! — Die gedachte! zij verrukt ons hart, zij wijke nimmermeer van ons, ze worde door U, God der waarheid! in ons bewaard en geheiligd, opdat ze ons besture, om in de kracht des geloofs en der liefde zelve mede te werken aan de verkrijging onzer bede om de bevordering van uw hemelsch koningrijk!

HET ZIJ ZOO!

PROEVE

OVER DEN GEEST EN HET BELANG VAN HET BOEK: *DANIEL*.

EENE BIJDRAGE

TOT HANDHAVING VAN DE EERE DES BIJBELS.

DOOR

H. J. ROIJAARDS,

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE MEERKERK;

AAN WIEN EEN GOUDEN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

I N H O U D.

INLEIDING.

EERSTE AFDEELING.

Geest van het Boek: DANIEL.

7. God-

TWEEDE AFDEELING.

Belang van het Boek: DANIEL.

PROEVE

PROEVE

OVER DEN GEEST EN HET BELANG VAN HET BOEK: *DANIEL.*

EENE BIJDRAGE

TOT HANDHAVING VAN DE EERE DES BIJBELS.

Rijk is de gefchiedkundige inhoud des O. Verbonds. Daar vinden wij de vroegfte verhalen der Menschheid ons geboekt, welke wij te vergeefs bij andere Schrijvers zoeken. Deze worden vervolgd tot op den tijd, dat het Joodfche Volk in deszelfs ftamvader Abraham optreedt. Alsdan verliezen wij in de boeken des O. V. grootendeels de overige Volken uit het oog, terwijl onze aandacht op ééne Familiegefchiedenis rust, doch welke zich als onmerkbaar oplost in de opkomst, den bloei en het verval, d. i., in de gefchiedenis der Israëlitifche Natie. — Intusfchen breken er ook hier en daar licht-

ſtralen door, die terugkaatſen op de overige Volken der wereld. Immers de geſchiedenis der Joden ſtaat in verband met die van verſchillende Natiën, vooral Oosterlingen, met name van Egypte, Phoenicië, Arabië, Babijlonië; veelal oogen de voorſpellingen op de lotgevallen der Volken, gelijk ook in de Psalmen, vóór de Babijloniſche Ballingſchap gedicht, zoo vele wenken nopens dezelve voorhanden zijn.

Inzonderheid echter is het dit tijdvak der Babijloniſche Ballingſchap, hetwelk in den Bijbel een wijd veld opent voor den navorſcher van de geſchiedenis der volkeren. Hier zien wij de Babijloniſche, Mediſche en Perſiſche Monarchijen optreden in verband met de lotgevallen der Israëliten. Hier vinden wij Psalmen en Klaagliederen en Profetiën in Babijlonië vervaardigd en opgeteekend. Hier worden ons in de ſchriften van Esra en Nehemia de beſluiten der Perſiſche Koningen geboekt. Hier vinden wij bij vele der Profeten, welke *vóór* of *in* die dagen geleefd hebben, de lotgevallen der Natiën voorſpeld, zoo als zij later door de ondervinding der eeuwen bekrachtigd zijn. — Dan, wij mogen hierbij niet uit het oog verliezen, dat alle deze geſchiedenisſen, (want wij zonderen eenigen der Profetiën uit) betrekkelijk zijn tot de lot-

lotgevallen der Israëliten, in of buiten hun Vaderland.

Twee boeken zijn er ons echter in den heiligen Bundel bewaard, die voor de *algemeene* Geschiedenis hoogst gewigtig zijn, daar zij de lotgevallen der *Oosterlingen* bevatten, en de daden en den levensloop van eenige Joden, alleen in zoo verre aanvoeren, als dezelve in verband ſtaan met de lotgevallen van Babijlonië en Perſië. Het zijn de boeken van *Daniel* en *Esther*.

Dit oogpunt is door de Geſchiedſchrijvers al te veel voorbij gezien, en zelfs de wijsgeerige en opmerkzame *Heeren* heeft ſlechts van eene dezer Gedenkrollen in zijne *Ideën* (1) over de Oosterlingen gebruik gemaakt. Het ſchijnt echter het ſtandpunt te zijn, van waar wij moeten uitgaan om deze beide boeken regt te leeren kennen, en in derzelver geest in te dringen. Want in dezelven heeft het tegenovergeſtelde van de overige geſchiedkundige boeken des O. V. plaats. Dáár was de geſchiedenis der Joden hoofdzaak en hoofdoogpunt, terwijl de verhalen van Babijlo-

(1) HEEREN, *Ideën über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmſten Völker der alten Welt*, Gött. 1815. I. th. heeft wel gebruik gemaakt van het Boek Esther, maar niet van Daniel.

loniers en Phoeniciers (even als in de boeken van Mozes, die van Egypte) slechts strekten, om gene op te helderen; wij zien dit in de boeken der Koningen, Esra, Nehemia en de Profeten. Hier daarentegen, bij Daniel en Esther is de geschiedenis der Babijloniers en Persen hoofdzaak. Hier vinden wij, wat ons dáár ontbreekt, ware *Bijdragen tot de Geschiedenis der Babijlonische, Medische en Persische Vorsten.*

Van dit punt uitgaande, is vooral de inhoud van het boek *Daniel* van het hoogste belang. Doch niet minder belangrijk is dit Geschrift, zoo wel voor de Godsdienstleer van Jood en Heiden, als voor de geschiedenis van derzelver uitbreiding op aarde. Wij zien hier de trapswijze ontwikkeling en voortplanting der kennisse Gods over de wereld, en derzelver luisterrijke handhaving door beslissende proeven van Goddelijke grootheid, en de openbaring der lotgevallen van volgende eeuwen.

Maar, bedriegen wij ons niet? Zijn deze trekken, daar aangebragt, geene gewrochten onzer ligtgeloovige verbeelding? Behoort de bevestiging van dit hoog belang des Boeks niet onder de vrome wenschen, door onkundige Christenen gevoed, omdat hetzelve toch eenmaal deszelfs plaats heeft in den heiligen Bundel?

Ja!

Ja! wij moeten deze vragen beamen, indien dit Boek een verdichtsel is van lateren tijd, hetwelk te onregt in den Bijbel bewaard wordt; indien de Voorspellingen geschiedenissen van voorgaande dagen behelzen; indien een later Jood ons heeft willen bedriegen met zijne verhalen, gelijk niet alleen zoo vele bestrijders des Bijbels, maar ook Christen-Uitleggers ons hebben willen bewijzen of opdringen.

Het geldt hier dus den strijd tusschen Geschiedenis en Roman, tusschen Profetiën van volgende dagen en Verhalen van vroegere gebeurtenissen, in het kleed van Voorspellingen gehuld, tusschen openbaringen Gods en spelingen des menschelijken vernufts; met één woord: het geldt den strijd tusschen waarheid en leugen. De beslissing van dezen strijd is tot handhaving van de eere des Bijbels van het hoogste belang.

Deze overweging dreef mij aan, de voorgestelde gevoelens aan het Boek Daniel zelve te toetsen, en eenige wenken op te zamelen tot regt verstand van hetzelve. Hiertoe strekke deze PROEVE OVER DEN GEEST EN HET BELANG VAN HET BOEK: DANIEL.

Niet vermetel genoeg, om te meenen, dat onze geringe Bijdrage dezen ſtrijd van vijftien eeuwen zal beſlisſen (2), willen wij echter pogen, hetgeen daarover gezegd is, toe te pasſen op deze Verzameling; vervolgens uit die aangevoerde bewijzen, betrekkelijk gemaakt tot het bijzonder oogpunt, waaruit wij Daniel beſchouwen, eenige hem en zijn Geſchrift eigene ſlotſommen (reſultaten) te trekken; en het waar karakter van dit Boek naar ons inzien te doen kennen. — Zoo willen wij trachten, door aanduiding van den geest, in hetzelve heerſchende, deszelfs waarheid, waarde en belang eenigermate te bevestigen.

Dan, gedachtig aan de taal van *Herder*: „ Het beste lezen der Profeten is, „ wanneer men een tijd lang ieder alleen, „ en niet in de rij, voortleest, zich met „ zijnen geest, zijne geſchiedenis en ſpraak „ bekend maakt, en als het ware in hem „ woont (3)", zij dit ook bij Daniel de regelmaat.

Den

(2) Van de tijden van *Porphyrius* af aan.

(3) HERDER, *Brieven tot de beoef. der Godgel.* I. bl. 128.

Den inhoud zoo wel als den vorm des Boeks te leeren kennen, uit den geest dier tijden te verklaren, de geschiedenis van het Oosten ten fakkel te gebruiken bij Daniels geschrift, hetzelve als een Oostersch gewrocht ons voor te stellen; zie daar, wat ons meest in hem zal doen wonen.

Men verwachte hier echter geene verklaring des Boeks, door zoo vele geleerde Mannen in vroegeren en lateren tijd gegeven. Evenmin willen wij elk der aangehaalde plaatsen uitlegkundig behandelen, en deze proeve dus door noodeloozen omslag en *vertoon* van geleerdheid doen uitdijen. Waar wij berusten in de gronden van uitlegkunde, door anderen gegeven, zij het voldoende ons op hen te beroepen; elders volsta eene en andere uitlegkundige aanmerking. Maar veel minder nog zoeke men hier eene verzameling van alles, wat over dit Boek kan worden opgemaakt. Anderen na te schrijven is een vervelende arbeid, en het beantwoorde aan ons doel, uit inwendige bewijzen, hier en daar door uitwendige bevestigd, aan te voeren, wat wij dienstig achten tot kennis en schatting van den geest en het belang dezer Verzameling. — Daniel verklare, verdedige zich zelven, en stichte zich zelven eene eerzuil.

EERSTE AFDEELING.

GEEST EN KARAKTER VAN HET BOEK DANIEL.

Wij herkennen hier den Hebreeuwsch-Babijlonifchen Geest dier tijden, waarin Daniel leefde. Die Geest was ftaatkundig-godsdienstig. Zoowel de verhalen, die hij ons doet, de profetiën, die hij uit, de taal, fpreekwijzen en vormen, waarin hij zijne rede kleedt, als het in- en uitwendig karakter des boeks, ademen, naar ons inzien, deze tijden. Wij plaatfen dit hoofddenkbeeld niet op den voorgrond, om hetzelve ftukswijze te gaan ontwikkelen, en te verdedigen tegen een lheer van bezwaren, in onderfcheidene eeuwen geopperd. Deze weg ware omflagtig en vervelend. Veeleer zal men, door een blik op het geheel te flaan, deszelfs afzonderlijken aard en karakter leeren kennen, en meer indringen in deszelfs Geest. Wij zullen dit Gefchrift uit eenige oogpunten befchouwen, en ongemerkt zal ons telkens die Geest voorkomen. Het is daarom,

dat ik in deze Proeve, van het algemeene beginnende, tot het meer bijzondere zal afdalen, ten einde hierdoor inhoud en vorm juister te onderscheiden. Doch tevens vergete men niet, dat men hier spreekt over den geest *des boeks*, en niet zoo zeer van enkele gedeelten deszelven, b. v. der profetiën of geschiedenissen.

Wij gaan uit van de algemeene beschouwing dezes Geschrifts.

1. *Dit Boek bevat eene Verzameling van Gedenkschriften uit de tijden der Babijlonische Ballingschap.*

Hoe meer ik dit geschrift onbevooroordeeld nalees; mij zoek bekend te maken met deszelfs inhoud, en tracht in te dringen in deszelfs geest, des te meer worde ik bevestigd in de meening, dat wij hier eene *Verzameling* hebben van Gedenkschriften uit de tijden der Babijlonische Ballingschap. Bij Daniel vooral voegt de les van den wijsgeerigen *Herder*: „ zoek op het zorgvuldigste de „ bijzondere stukken te verdeelen, te schei„ den en te schikken, want (hij) stelde „ zich niet voor een boek te schrijven, van „ het begin tot het einde (1)."

Elk

(1) HERDER, *Brieven* t. a. p. I. 131.

Elk die flechts een oog op dit Gefchrift flaat, bemerkt gereedelijk den *tweeledigen inhoud* van hetzelve. Hij ontmoet in de zes eerfte Hoofddeelen zoo vele gebeurtenisfen, voorgevallen in de dagen van Nebukadnezar, Belzazar, Darius en Cyrus, welke van daar tot het einde worden afgewisfeld door profetifche ftukken, uit die zelfde tijden afkomftig. Daarom noemt men deszelfs inhoud, deels Gefchiedkundig, deels Profetisch.

Doch veel minder nog twijfelt men dezen inhoud *tot de dagen der Babijlonifche Ballingfchap* te brengen. Aan het begin des Boeks wordt dit uitdrukkelijk gemeld, en alle gebeurtenisfen behooren in dien tijd te huis. Zij zijn alle voorgevallen of voorfpeld, gedurende de 70 jaren derzelver (H. I—IX), of kort daarna (H. X—XII). Het zijn echter geene gefchiedenisfen uit de regering dier Koningen; want dan moesten zij de gebeurtenisfen dier Rijken en Koningen bevatten. Nu ons, daarentegen, hier gefchiedenisfen en voorfpellingen worden opgeteekend, welke, wel is waar, Babijlonifche, Medifche en Perfifche voorvallen behelzen, maar tevens in bijzonder verband ftaan tot eenige Joden en de Babijlonifche Ballingfchap, daarmede beginnen en eindigen, ja zelfs, daarop groo-

grootendeels doelen; nu bepalen wij den inhoud naauwer, geven derzelver waar oogpunt meer aan de hand, doen derzelver historische waarde en belang, in vergelijking der overige Oosterfche gefchiedenisfen, ons door ongewijde Schrijvers nagelaten, nader kennen, wanneer wij dezelve *Gefchiedenisfen en Voorfpellingen uit de tijden der Babijlonifche Ballingfchap* noemen.

Maar waar is de éénheid, die dezelve aan elkander verbindt? Bevatten zij dan de gefchiedenis der Babijloniërs en overige Rijken in die dagen? of wel die van Daniel en zijne Vrienden, gedurende hun verblijf in de ballingfchap? Heeft dan Daniels boek een aaneengefchakeld verhaal dier gebeurtenisfen? of wel afzonderlijke ftukken? Zoo het laatfte plaats heeft, waartoe dit? welk is het verband tusfchen dezelve? welke is de éénheid dezes Boeks, van deszelfs gefchiedenisfen en voorfpellingen?

Éénheid vinden wij niet in den inhoud dezes Boeks. Zoo zij aanwezig is, beftaat zij alleen in het doel van dit Gefchrift: waarvan later. Daarom juist zeiden wij, dat hetzelve *Gedenkfchriften* behelsde. Te weten: men heeft te voren wel eens gezegd, dat wij hier de gefchiedenis van Daniel en zijne Vrienden in de Babijlonifche Ballingfchap aantreffen,

even

even als of wij een aaneengefchakeld verhaal van hem en de zijnen lazen. Laat ons flechts dit gefchrift inzien, om van het tegendeel overtuigd te worden. — Is niet de helft van hetzelve geheel profetisch van inhoud, welke wel gezigten en droomen van Daniel bevat, maar deze maken geene gefchiedenis uit? En, letten wij alleen op het gefchiedkundig gedeelte des Boeks, dan zijn er onder de weinige verhalen niet alleen fommige, waarin van Daniel (H. III.), andere, waarin van zijne Vrienden geene melding gemaakt wordt (H. II, IV, V, VI), maar dan zien wij overal de Koningen van Babijlonië en Medië op den voorgrond geplaatst, terwijl Daniel en zijne Vrienden flechts *door* en *om* hen handelen. Alle verhalen beginnen en eindigen mét die Koningen, en wij vergisfen ons, wanneer wij de hoofdzaak tot Daniel en zijne Vrienden bepalen.

Daarenboven, indien al Daniel de hoofdperfoon der gefchiedenis ware, hoe weinige en gering zijn de voorvallen, hier vermeld, elk plaats gehad hebbende binnen den omtrek van weinige uren; en echter zijn er meer dan 70 jaren onder dezelve verloopen! Neen! wij lezen hier geen gefchiedverhaal van Daniel, noch van zijne Vrienden, flechts weinige trekken, en wel de zoodanige,

waar-

waarbij zij geenzins de hoofdperfonen zijn. Dan het is ook geene gefchiedenis der Babijlonifche en Medifche Vorften, welke ons hier verhaald wordt. — Hoe weinige trekken lezen wij hier uit die 70 jaren! flechts vijf gebeurtenisfen, elk binnen den kring van éénen of weinige dagen voorgevallen. Hoe weinig vinden wij van hunne regering, en alleen in wenken! hoe afgezonderd is elk dezer ftukken! — Daarom zijn het veeleer *Gedenkfchriften* uit de tijden der Babijlonifche Ballingfchap. — Sommigen dit inziende, noemden dezelve *Fragmenten*, (brokftukken) en in zekeren zin kan men dit te regt verklaren; doch daar er toch in dezelve zeker doel fchijnt te heerfchen, is naar ons inzien de naam van Gedenkfchriften eigenaardiger. In alle deze verhalen ontbreekt toch dat afgebrokene, (fragmentarifche) hetwelk in fragmenten heerfchende is, en waardoor wij in onzen tijd brokftukken van gedenkfchriften onderfcheiden. Het verfchil beftaat hier niet flechts in den naam, maar in de zaak zelve, daardoor beteekend. — Zoodra wij een oog in dit Boek flaan, zien wij al ras, dat elk ftuk *één geheel op zich zelf* uitmaakt. Doorloopen wij dan met dit oogmerk het Boek Daniel.

Wat het *gefchiedkundig gedeelte* betreft, (om van het eerfte gefchrift niet te fpreken, het-

welk

welk men als eene algemeene Inleiding zou kunnen befchouwen (H. I.);) het begin van elk derzelven is bijna gelijk aan de anderen, ja zelfs, gelijk dit in Gedenkfchriften uit oude tijden gewoonlijk plaats had, elk derzelven begint op deze wijze: *In het .... jaar des konings Nebucadnezars* — of *Jojakims:* (I. 1. II. 1.) of wel: *de koning Nebukadnezar* — of *Belzazar maakte een beeld* of *maaltijd.* (III. 1. V. 1.) Dit begin is geheel in den ouden verhaaltoon, zoodat wij al aanftonds een geordend voorftel en gefchrift meenen te vinden. — Verder ftemt de inrigting van allen overeen. Zij bevatten *eerst* voorvallen uit het leven der Vorften *of* hunne droomen (II.) *of* bevelen (III. VI.) *of* opmerkelijke verfchijnfelen (V.); welke dan *gevolgd worden* door een verhaal van het gedrag en het lot der vier Israëliten (II — VI.), hetwelk zoo zeer ter overtuiging der Vorften ftrekt, dat zij allen *eindigen* met den lof en de verheerlijking van Jehova, en het aanzien der vier Israëliten in den Babijlonifchen of Medifchen Staat. — Deze is de geregelde, geleidelijke en alles tot één geheel verbindende gang van elk dezer Schriften, zoodat dezelve geenzins het karakter van Fragmenten, maar veeleer dat van volledige Gedenkfchriften dragen. Kan men wel in historifche Fragmenten dien vol-

volledigen gang, waardoor elk een ſtuk op zich zelf is, wenſchen en zoeken? Houden zij, zoodra dit aanwezig is, niet op Brokſtukken te zijn? — Vooral, zij ſtaan alle zonder geſchiedkundig verband. Het eene verhaal wordt niet aan het andere geſchakeld. Zonder overgang verplaatſen zij ons dikwerf tien, twintig jaren verder, en maken geene melding van hetgeen tusſchen beide is voorgevallen. — Wij vragen wederom: houden zij hierdoor tevens niet op ons eene volledige geſchiedenis te leveren? — Daar zij dus, noch eene fragmentariſche, noch eene volledige geſchiedenis uitmaken, moeten zij veeleer Gedenkſchriften genaamd worden.

En de *Profetiën!* — Hier misſen wij geheel dat fragmentariſche en deszelfs ſporen, nog meer dat volledig geſchiedkundige. Het is eene verzameling van vier Profetiën, welke men eveneens Gedenkſchriften zou kunnen noemen, al zijn zij dan niet geſchiedkundig van inhoud. Gedenkſchriften immers bevatten zulke afgezonderde doch volledige Geſchriften, die elk op zich zelf ſtaan, en aan het Nageſlacht worden overgeleverd (2).

Zij

(2) Met evenveel regt kan men dit van vele der anderen Profeten-rollen zeggen. Alleen daar het geldt van de beide deelen dezes Boeks, wordt deszelfs inhoud, vooral bij Daniel, op deze wijze eigenaardiger opgegeven.

Zij ſtaan zonder overgang, zonder historisch verband aan het hoofd, als zoo vele losſe, doch volledige, naderhand bij elkander gevoegde Stukken.

Neemt niet (om een enkel voorbeeld bij te brengen) elk dezer profetiſche Schriften, gelijk de meeste voorſpellingen, een aanvang met aanduiding van het jaar der regering des Konings, waartoe zij behooren. Geven zij niet daarna het gezigt of den droom op, die Daniel vergund werd? Volgt hierop niet bij allen de verklaring van het gezigt of der openbaring? Worden twee derzelve niet beſloten met vermelding van den invloed, dien dezelve maakten op Daniel (VII: 28. VIII: 27.), en een met een meer algemeen ſlot (X: 4.) Ja! hierdoor vertoonen zij dat karakter, hetwelk wij hun toeſchrijven.

Maar nog duidelijker zal ons dit Overzigt over den oorſpronkelijken vorm dezes Boeks worden, wanneer wij den

2. *Inhoud der afzonderlijke Gedenkſchriften*

overwegen. — Tweeledig noemden wij ſtraks reeds den inhoud dezer Stukken, en op dien grond brengen wij dezelve tot twee bundels.

De *eerſte Bundel* bevat zes geſchiedkun-

di-

dige Gedenkſchriften, in zoo vele hoofdſtukken afgedeeld (3). Zoo opent het *eerſte Hoofdſtuk* ons als eene Inleiding tot alle de volgende gebeurtenisſen, vooral in verband met het laatſte vers. Het bevat de geſchiedenis van het begin der Babijloniſche Ballingſchap, gemeld met oogmerk, om ons de opkweeking en vorming van vier aanzienlijke Israëliten tot Hovelingen van den Koning van Babijlon te doen kennen. Hier worden wij op het regte ſtandpunt geplaatst, om de volgende verhalen te leeren verſtaan. — Uit dit Stuk zien wij wederom deszelfs afzonderlijke indeeling; Immers aan het einde (I: 29) wordt reeds melding gemaakt van het eerſte jaar

(3) Te regt toch heeft men in onze Overzetting, even als in de *Syriſche* en *Arabiſche* Vertaling en in die *van Luther*, het algemeen hoofd van het Manifest (H. IV: 1—3.) niet gevoegd bij het III. Hoofdſt. waartoe het in den *Joodſchen* tekst, de *Griekſche* Vertaling der 70 en van *Theodotion*, en de *Vulgata* gebragt is. Dit is duidelijk eene dwaling der afdeeling. Zie MICHAËLIS, *Anmerk. zum Proph. Daniel* in de *Deutſche Ueberſ.* Th. X. ſ. 33. Merkwaardig is het, dat wij in de Vertaling der 70, aan het hoofd van vs. 98 vinden: ἀρχὴ τῆς Ἐπιστολῆς, zie *Daniel, ſecundum Septuaginta* cur. CAROLO SEGAAR, p. 36. — Doch deze ſchijnen zich hier en daar ophelderingen en bijvoegſelen te hebben veroorloofd, cf. SEGAAR l. l. praef. p. 6.

jaar van Cyrus, terwijl wij aan het begin van het II. Hoofdstuk tot Nebukadnezars bestuur worden terug geleid. Moeijelijk kunnen wij dit anders verklaren, dan door hier bijzondere Geschriften te vinden, die in onderscheiden tijd zijn opgeteekend. — Dit Vers hangt toch te veel zamen met het geheele Hoofddeel, dan dat wij in hetzelve eene Randteekening van lateren tijd (*Glosse*) zouden herkennen.

Daarop volgen twee Gedenkschriften nopens gebeurtenissen, beide na een ruim tijdsverloop voorgevallen; het eene welligt vier jaren na de wegvoering van Daniel, het andere zestien jaren later (H. II — III.) (4). Zij be-

(4) Veel schijn van waarheid heeft toch het bijvoegsel der *Alexandrijnsche* Vertaling, aan het hoofd van het III. Hoofdstuk ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου; hetwelk van het 18de jaar der eigenlijke regering van Nebukadnezar zal te verstaan zijn, en dus 16 jaren later dan het voorgaande (H. II.), en 20 jaren na de wegvoering van Daniel plaats had: althans indien men Hoofdst. I. in dien tijd plaatst, toen Nebukadnezar in den naam zijns Vaders het bevel voerde. — Dit zelfde bijvoegsel vindt men bij *Theodotion*; zie *V. T. Gr. cur.* BOSIO ad locum, en voorts VOS in deszelfs doorwrochte *Uitlegging van het boek Daniel* D. I. bl. 276. Volgens dit bijvoegsel gebeurde zulks na des Konings togten in het westen van Azië, vooral tegen Jeruzalem, en is dit beeld welligt uit dankbaarheid aan zijnen God Bel, voor de hem geschonkene overwinningen opgerigt.

bevatten twee belangrijke voorvallen van Nebukadnezar met betrekking tot de Joden; Koninklijke bevelen en gebeurtenisfen, die daarbij plaats hadden. — En nu lezen wij weder een Gefchrift van een' geheel anderen aard (H. IV). Het is geen gefchiedverhaal; het zijn geene trekken uit het leven des Konings noch der Joden, maar een Koninklijk Manifest aan zijne Volkeren, geheel in dien vorm gekleed.

Wij lezen ook in onze dagen Plakaten, Edikten, Manifesten van Vorften, waarbij zij hunne gevoelens en ondervindingen den Volkeren bekend maken. Zulk een Staatsftuk van den ouden tijd ontmoeten wij hier (5). Vooral uit dit Hoofdftuk blijkt het, dat dit Boek afzonderlijke Gedenkftukken bevat. De Schrijver of Verzamelaar fchijnt dezelve onder

(5) Wanneer wij dit vierde Hoofdftuk (over welks Echtheid vervolgens) louter als *gefchiedkundig Gedenkftuk op zich zelf* befchouwen, ware het welligt belangrijk, hetzelve te vergelijken met een dergelijk Manifest van een Christen Vorst onzer dagen, doch van eenen anderen aanleg, en onder andere omftandigheden. Ik bedoel het *Manifest van Alexander, Keizer aller Rusfen*, op den 1 Jan. 1816 uitgegeven, tot verheerlijking van het Godsbeftuur in de laatfte gebeurtenisfen van Europa. Wij vinden dit belangrijk ftuk bewaard door VENTURINI *Gefchied. van den Oorlog*, D. VI.

der zijne overige ſtukken volgens de orde des tijds te hebben bij één gevoegd, als losſe Geſchriften, die niet verbonden waren, welligt op bijzondere perkamenten rollen (6) of met eenige opening tusſchen beide (7).

Ook door de volgende Stukken wordt dit bevestigd. — Na dit Koninklijk Manifest vinden wij niets meer van Nebukadnezar gemeld. Eensklaps verdwijnt hij uit ons oog. Maar geen wonder. — De Verzamelaar wilde geene Geſchiedenis leveren. Hij voegde ſlechts de voornaamſte Geſchriften, tot zijn doel betrekkelijk, welke hij, of bewaard, of zelf opgeteekend, of uit de kancelarij des Konings ontleend had, bij één. Daarom volgt aanſtonds hierop een Geſchrift uit de laatſte tijden des volgenden Konings, hetwelk echter eenigzins verbonden wordt met een

(6) Indien EICHHORNS ſtelling genoegzaam bevestigd ware, dat oudtijds, wegens de ſpaarzaamheid der ſchrijfſtoffe, elke Profetie op een bijzonder perkament beſchreven werd. Aldus zouden de afzonderlijke Papieren ontſtaan zijn. Zie *Inleiding in het O. V.* III. § 519. bl. 51, 52.

(7) Aldus dacht MICHAËLIS over den oorſprong dezes Boeks, in de *Annott. ad Hagiographa*, III. p. 42. praef. § 26. waaruit hij verklaart het gezegde van JOSEPHUS: τὰ βιβλία, ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν (ὁ Δανιῆλ). in *Antiq. Jud.* X. 12.

een volgend ſtuk uit het Stamhuis (*Dynastie*) der Meders. (H. VI: 1. verg. V: 30.) En nu voegt hij hierbij, welligt na alle deze Gedenkſtukken, eene algemeene aanmerking, waarmede deze Bundel beſloten wordt. (VI: 29.)

Dit deel der afgezonderde, doch met één doel verzamelde Geſchriften, wordt vervangen door een ander van *Profetiſchen* inhoud. Het zelfde gebrek aan zamenhang (het eigendommelijk karakter van Gedenkſchriften) is ook hier heerſchende. — Vier zulke Profetiſche Schriften levert ons deze Bundel. Twee zijn er overig uit de tijden van Belzazar, elk verſchillend van elkander, en na een verloop van twee jaren verleend (H. VII en VIII.), één uit het Mediſche (IX.) en één uit het Perſiſche Stamhuis (X — XII.); want het is duidelijk, dat H. X — XII. ſlechts één Gedenkſchrift bevat. Allen behelzen de opkomst, de heerſchappij en den ondergang van verſchillende Monarchijen, de lotgevallen der Joden, en de komst en vestiging van het Godsrijk op aarde.

Begeeren wij een algemeen Overzigt over den Inhoud dezer Gedenkſchriften, men zou hetzelve op deze of dergelijke wijze kunnen opgeven.

EERSTE BUNDEL of ROLLE.

Inleiding tot de volgende gebeurtenisfen; bevattende de wegvoering, vorming en opleiding van vier Israëliten tot Hovelingen des Konings van Babijlonie. (H. I.)

1e. *Gedenkfchrift*, Droom van Nebukadnezar, door Daniel opgelost, en gevolg hiervan voor de vier Israëliten. (H. II.).

2e. *Gedenkfchrift*, Bevel van Nebukadnezar, nopens de aanbidding eens Beelds, nevens het gedrag en de Goddelijke bewaring der drie Israëlitifche Ballingen. (H. III.)

3e. *Gedenkfchrift*, Manifest van Nebukadnezar, tot verheerlijking van den Allerhoogften God. (H. IV.)

4e. *Gedenkfchrift*, Verhaal van het einde der Babijlonifche Monarchij, overeenkomftig het Voorteeken, door den Vorst gezien, en door Daniel verklaard. (H. V.)

5e. *Gedenkfchrift*, Darius de Meder handhaaft de eer des Allerhoogften Gods, na de verlosfing van Daniel uit den leeuwenkuil. (H. VI.)

TWEEDE BUNDEL of ROLLE.

1e. *Profetie*, Droomgezigt aan Daniel verleend, nopens de lotgevallen der wereld, zigtbaar in de gefchiedenis der grootfte

We-

Wereld-Monarchijen en derzelver oplossing in het Mesfias-Rijk. (H. VII.)

2e. *Profetie*, Gezigt Daniels, nopens de opkomst en den ondergang der Medisch-Persische en Griekfche Monarchijen, en de verdrukking daaruit vervolgens voor de Joden geboren. (H. VIII.)

3e. *Profetie*, Gebed van Daniel nopens het einde der Babijlonifche Ballingfchap; en Voorspelling, hem hierover geopenbaard; wegens het lot van Jeruzalem, de Joden en het Rijk van den toekomftigen Mesfias. (H. IX.)

4e. *Profetie* aan Daniel na het einde der Babijlonifche Ballingfchap gegeven, nopens de lotgevallen van het Perfische, Macedonische, vooral Egijptische en Syrifche Rijk, en derzelver invloed op den Joodfchen Staat, gevolgd van de heerlijke uitkomst. (H. X—XII.) (8).

Wij mogen echter niet onopgemerkt laten, dat wij door deze opgave flechts het bijzonder oogpunt wilden aanwijzen, waaruit elk Stuk, naar ons inzien, te befchouwen is; niet als of wij meenden, dat juist deze orde door den Schrijver zoo naauwkeurig en opzet-

(8) Zie, vooral over den inhoud der Profetifche Gefchriften, de opgave van STRONCK, *Bijb. Huisboek*, VI. d. aan het begin der afzonderlijke Hoofddeelen

zettelijk gevolgd zij, want wij merkten reeds boven aan, dat deze Bundel afzonderlijke Stukken bevat; doch wij, op eenen geruimen afstand des tijds levende, mogen dezelve meer naauwkeurig schiften. Wat voorts de Profetiën aanbelangt, daar nopens derzelver verklaring zoo verschillend gedacht wordt, zullen wij hierover lager meer aanteekenen, en wilden slechts voorloopig opgeven, hoedanig ons de Inhoud toeschijnt.

Uit dit standpunt is, naar ons inzien, het Boek Daniel te beschouwen. Zoo verklaart Daniel zich zelven. — Hierdoor worden vele der bedenkingen wederlegd, welke tegen de Echtheid en Waarheid des Boeks zijn ingebragt. Hierdoor dringt men in den Geest des Boeks in, want wij vinden overal Hebreeuwsch-Babijlonische Verhalen, Profetiën, Geschriften. Hierdoor rijst onze schatting van deszelfs hoog belang en gewigt. Hierdoor leeren wij welligt eenvoudig, maar juister verstaan, wat ons in deze Rollen beschreven staat.

Dan dit vereischt nader betoog. Wat wij uit den aard des Boeks zochten op te maken, be-

hoeft

hoeft nadere bevestiging, en wat men op dien grondslag bouwt, aandrang.

Hier opent zich dus de strijd, waarvan wij straks reeds gewaagden, in de vroegste Eeuwen aangevangen, en in onze dagen heftig voortgezet. Het is de strijd over de Echtheid en Eénheid des Boeks. — Wat daarover door zoo vele Geleerden vroeger en later gezegd is, lust ons niet te herhalen; want wij schrijven geene Inleiding in dit Boek. Wij willen dit onderwerp alleen in zoo verre onderzoeken, als wij, steunende op de navorschingen der Geleerden, en uitgaande van dit aangewezen oogpunt, den aard en Geest dezes Boeks nader willen leeren kennen. — Zoo doet zich dan het eerst de vraag op:

3. *Wie was de Schrijver en Verzamelaar dezer Gedenkschriften? In welken tijd leefde en schreef hij?*

Veel heeft men getwist over den Opsteller dezes Boeks. De Inhoud, de plaatsing van hetzelve in den Joodschen Canon, het verschil van Taal, en het tweeledig oogmerk; dit alles gaf aan de Bestrijderen van den Bijbel, zoo wel als aan de nasporingen der Oordeelkunde (Kritiek), aanleiding tot dezen twist. —

Een en ander voorbeeld uit *verschillende* Eeuwen ſtrekke ten bewijze.

Lang is de reeks van Uitleggers, die, ook na min of meer grondig onderzoek, verklaarden Daniël te herkennen, als den Schrijver dezes Boeks, en hunne namen behoeven niet te worden opgeteekend. — Dan ook aan de andere zijde ſchaarde zich een niet gering aantal. Reeds in de derde Eeuw van het Christendom beweerde *Porphyrius*, dat Daniels Geſchrift vervaardigd was na de vervulling, d. i. na die dagen, welke hier voorſpeld waren, en op zijnen naam in de tijden van Antiochus Epiphanes was uitgegeven door een' Jood, die de reeds gebeurde zaken in eenen Profetiſchen ſtijl geboekt had. Hieruit volgde, dat alles, wat na Antiochus moest voorvallen, verdicht was. Hij grondde zich zoo wel op de Griekschaardige woorden, hier voorkomende, als op de letterlijke voorſtelling van toen gebeurde zaken, die eer Geſchiedenis dan wel Voorſpelling ademen. Doch behalve de Schriften van *Porphyrius* zelven, zijn ook die zijner vroegſte Beſtrijders, *Euſebius*, *Apollinarius* en *Methodius* verloren, terwijl ſlechts in de Werken van *Joh. Dmascenus* en *Nicetas* eenige plaatſen uit den laatſten overig zijn. *Hieronymus*, die

die *Porphyrius* beftreden heeft, geeft ons hiervan berigt (9). — Vervolgens heeft de *Talmud* gefteld, dat Daniel nevens andere Boeken door de Mannen der groote Synagoge (*Senatus Synagogae magnae*) verzameld is. Doch dit gevoelen behoeft, na de overtuigende gronden, door nieuwere Oordeelkundigen, tegen het beftaan dezer Synagoge ingebragt, geene wederfpraak (10).

Door de duidelijke kenteekenen, welke in het laatfte gedeelte van Daniel, hem als den Schrijver aanduiden, en door het gezag van Christus overreed, heeft de geleerde *Vos* gemeend, hem als den Schrijver dezes geheelen Boeks te moeten erkennen (11). Later heeft *Eichhorn* zijn gevoelen ten deze voorgedragen. — Volgens hem is de helft van dit Boek (H. VII—XII.) door Daniel zelf befchreven, blijkens de getuigenis van Daniel en de gefchiedenis dezes Boeks. Het overige ge-

(9) HIERONYMUS, *Comment. in Danielem, in prooem.* Zie voorts dit gevoelen wederlegd door VOS t. a. p. I. 13. — HAMELSVELD, *Bijbel verdedigd*, I. 220—226. EICHHORN, *Inleiding in het O. V.* III. bl. 468. — MICHAËLIS t. a. p. ad. Dan. II: 39, en anderen.

(10) Zie J. E. RAU, *Diatribe de Synagoga Magna.* — EICHHORN, *Inl.* I. p. I. § 5.; vooral DE WETTE l. p. ftraks aan te halen, f. 14. § 14. not. c.

(11) VOS t. a. p. I. bl. 9—12.

gedeelte is noch van Daniel, noch ook van zijn' Verzamelaar, maar van een' Schrijver, die de mondelijke Overleveringen van Daniel en zijne Vrienden, ten zelfden tijde als de boeken van Esra en Esther, heeft verzameld en beschreven. Doch de Verzamelaar voegde deze allen te zamen en verbond ze tot één geheel. — Deze nu gaf de Stukken in taal en stijl, zoo als hij ze vond, voegde er zijne Aanmerkingen, nevens eene Inleiding, bij, doch nam in dezelve die mondelijke Overleveringen niet op, welke ten zijnen tijde nog niet waren beschreven, en welke later evenmin bij dit Tempelboek gevoegd zijn, maar onder de Apocrijfe Boeken bewaard worden (12). Daarna echter is ook hij van gevoelen veranderd, en heeft het voorgaande herroepen (13), grootendeels gevolgd door *Berthold*, die voor elk Stuk een' bijzonderen Maker stelt (14).

Intusschen verdedigde *Jahn* Daniel als den Schrijver (15), toen *de Wette* optrad, die

(12) EICHHORN *Inl.* t. a. p. III. bl. 442.

(13) EICHHORN, *Allg. Bibl. der Bibl. Literatur*, I. VI. 791—795.

(14) BERTHOLD, *Uebersetsung und Erkl. des Buches Daniel.*

(15) JAHN, *Einleitung in die Gottl. Bücher des alten Bundes*, II. th. II. f. 624 ff.

die, dit geheele Boek onecht verklaarende, meende hetzelve te moeten terug brengen tot de dagen van Antiochus Epiphanes. In zoo verre treedt hij op als de Verdediger der Eénheid dezes Boeks tegen *Eichhorn* en *Berthold.* — Hij beroept zich, als zoo vele bewijzen van Onechtheid, op den Geschiedkundigen Inhoud, vol onwaarschijnlijke verdichtselen, — op den Inhoud der Profetiën, geheel vreemd aan die der overige Profeten, — op den Godsdienstig-Staatkundigen Geest des Boeks, die in lateren tijd te huis behoort, — op de vermelding van den lof van Daniel, — op het Griekschaardig Chaldaïsmus en verachterd Hebraïsmus, — op de Overeenkomst met de Apocrijfe Boeken, en de plaatsing in den Canon (16).

Tegen onderscheidene en de meeste dezer gevoelens is veel, en zoo het schijnt met meer

(16) Dr. W. L. M. DE WETTE, *Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanonischen und apokryphischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin 1817. f. 278. — Zie voorts over de verschillende gevoelens en derzelver wederlegging BECKHAUS, *over de Echtheid van de boeken des O. V.*, te vinden *in de Verh. van het Haagsch Genootschap tot Verdediging van den Christelijken Godsdienst*, 1793. bl. 358 en verv. — VAN VLOTEN, *Inleiding op Daniel*, in deszelfs vertaalden *Bijbel*, deel IX. bl. 7 en verv., anderen.

meer en minder grond, ingebragt. En voorzeker, wanneer wij onbevooroordeeld, maar tevens met eerbied voor den Bijbel te werk gaan, dan moet het ons na een onpartijdig onderzoek verwonderen, hoe de Geleerden van lateren tijd, steeds weder met gevoelens optreden, welke immers voor den onbevooroordeelden reeds dikwerf en bondig wederlegd zijn, of wel uitgaan van opgevatte stellingen, die in Daniels Geschrift geen' grond vinden. — In den loop dezer Proeve zullen vele dier Gedachten worden behandeld, daar wij in de nasporing van den Geest dezes Boeks het eene op het andere moeten bouwen. Hier dus alleen, het geen ter zake dient nopens den Schrijver.

Wat *het Profetische gedeelte des Boeks* betreft, (H. VII—XII.) na de bondige gronden, door *Eichhorn*, *Jahn*, *Beckhaus* en anderen bijgebragt, zou het eene ijdele moeite zijn na te schrijven, wat door hen betoogd is. Inzonderheid is het geen door *Beckhaus* uitvoerig is aangetoond, ten bewijze, dat Daniel de Schrijver van dit gedeelte des Boeks is, nog niet voldoende wederlegd, zelfs schijnt hij aan velen onbekend te

zijn.

zijn (17). De gronden, door hem aangebragt, overtuigen ons, dat deze gedeelten door Daniel vervaardigd zijn.

Er zijn echter, behalve dit alles, in Daniels Profetie eenige wenken, welke door *Eichhorn* en anderen niet zijn opgemerkt, en onze aandacht verdienen, indien Daniel deze Stukken heeft beschreven. — Niettegenstaande Daniel zelf zich als Schrijver noemt, lezen wij echter in die zelfde Profetiën zulke plaatsen, waarin hij meer algemeen spreekt. Reeds in het VII. Hoofddeel vindt men aan het begin: „Daniel zag een' droom," waar aan het einde gelezen wordt, „wat *mij* Daniel aangaat." In het VIII en IX Hoofdst. spreekt Daniel steeds van zich zelven in den eersten naamval. Dit duurt voort tot het einde des Boeks; alleen hervinden wij in het X Hoofdst. dit zelfde verschijnsel, dat, waar aan het begin gezegd wordt: „Aan Daniel „werd een Gezigte geopenbaard, en *hij* had „verstand," dadelijk daarop volgt: „In „die dagen was *ik* Daniel treurende enz."

Het zijn wel geene bezwaren, welke hem uitsluiten als den Opsteller dezer Schriften, doch die echter zeer in aanmerking komen. Immers (gelijk door *Eichhorn* is aangewezen)

(17) DE WETTE maakt bij al zijnen letterkundigen voorraad van het geschrift van BECKHAUS geene melding.

zen (18), de Gezigten konden niemand in alle derzelver deelen zoo bijzonder bekend zijn, en de geschiedenis des Boeks bevestigt dit. — Doch, van waar dan toch dit verschil? Van waar die Aanteekeningen aan het hoofd der eerste en vierde Profetie (VII: 1. X: 1.)?

Reeds hebben sommigen (19) aangemerkt, dat dit eene Historische Voorrede is, hoedanige men meer aan het Hoofd van Profetiën vindt. De plaatsen, ten betooge hiervan, door *Vos* uit Jeremias aangehaald, (Jer. XVII: 1, 3. XXV: 1, 3. XXXV: 1, 3.) schijnen echter niet overeenkomstig te zijn, daar in dezelve het gewone Hoofd gelezen wordt, boven de Profetiën geplaatst. Hier daarentegen vinden wij den Historischen stijl, niet gelijk daar, afgebroken, maar verhalend. Dan nog minder ter zake dienende is een ander voorbeeld, door hem uit Daniel bijgebragt, (IV: 1, 2.) wijl aldaar het Hoofd van een Koninklijk Manifest gelezen wordt, gelijk zulks tot op den huidigen dag gebruikelijk is.

Bij de vergelijking der andere Profeten, zien wij dit zelfde verschil bij hen plaats grij-

(18) EICHHORN *Inl.* t. a. p. bl. 441, 442.
(19) VÓS t. a. p. bl. 9.

grijpen. — Bij elken Profeet ontmoet men niet alleen een' anderen ſtijl, maar ook verſchillen de Opſchriften en het begin der Profetiën. Meestal begint *Ezechiel* van zich zelven. Het is: „ de hand des Heeren was op mij," of, „ het woord des Heeren geſchiedde tot „ mij," of, „de Geest leidde mij weg." — Aan het begin des Boeks is het: „ *Ik* zag „ gezigten," en echter laat hij aanſtonds daarop volgen „ toen geſchiedde het woord „ des Heeren tot *Ezechiel*, en de hand des „ Heeren was op *hem;*" waarna de Profetie hervat: „ Doe zag ik." (I: 1 — 4.) Dit voorbeeld ſchijnt nog meer opzettelijk, dan bij Daniel. Dáár is het alleen aan het begin, hier te midden van het Verhaal, en wel nadat de Profeet reeds van zich zelven geſproken heeft. — Bij *Jeremia* wordt de Profetie meestal geopend met dit Opſchrift: „ Het „ woord, dat tot Jeremia geſchied is," en ſlechts zelden: „ het woord — geſchiedde „ tot mij." Zoo wel bij *Jezaia* als bij de overigen ontmoeten wij dit verſchijnſel. — Hoe losſen wij nu dit Raadſel op? Ik wil twee gevoelens bijbrengen, welke eenigen grond van waarſchijnlijkheid hebben.

Het zou kunnen zijn, dat de Profeten hunne Voorſpellingen ten deele zelve hebben opgeteekend, en dat hunne Geſchriften gedeeltelijk

 door

door anderen zijn verzameld, bijeengevoegd, en hier en daar aangevuld, met opfchriften, waar dezelve ontbraken, of met aanteekeningen, welke, of in het ftuk zelve ingelascht, of op den kant als *Glosfen* opgeteekend en later door de Overfchrijvers ingevoegd zijn (20). Zoo zou de Tusfchenrede (*Parenthefe*), Ezech. I: 3., eene Randteekening (*Glosfe*) kunnen zijn, terwijl alsdan vs. 4. zeer goed fluit aan de eerfte woorden van vs. 2. Indien deze meening doorgaat, kan Daniel zelf zijne Profetiën hebben gefchreven, doch zal H. VII: 1. X: 1. door den Verzamelaar zijn ingevoegd.

Men kan echter niet ontkennen, dat er in den eenvoudigen ftijl van Daniel iets is, hetwelk hier tegen ftrijdt; om niet te zeggen, dat het toevallige der overeenkomst, bij allen gevonden, meer eene eigenfchap van den Profetifchen ftijl fchijnt aan te duiden. Bepalen wij ons vooral bij hem. — Reeds het begin der eerfte Profetie ademt geenszins zulk eenen Verzamelaar. (VII: 1.) Men zou alsdan moeten veronderftellen, dat *zijn* Gefchrift begon bij vs. 2., doch hierdoor wordt tijd noch plaats, noch aanleiding opgegeven, hetgeen een zeldzaam verfchijnfel in de Profe-

(20) Zie EICHHORN, *Inl.* III. bl. 57 verv.

feten, en vooral bij den naauwkeurigen Daniel, is. — Daarenboven, om deze ſtelling te kunnen aannemen, moeten wij hierbij weder eene andere onderſtelling, zonder eenigen grond, voegen. Er moet alsdan aan het hoofd van H. X. iets zijn uitgelaten, om dit bijvoegſel van den Verzamelaar in verband te brengen; of Daniels rede zou zeer ongeſchikt een begin nemen met de woorden: „ In *die* dagen."

Veeleer dus ſchijnt Daniel ons te leeren, dat het de gewone ſchrijfſtijl der Profeten was, met algemeene woorden te beginnen. Dit algemeene moge dan al bij den eenen Schrijver op deze, bij den anderen op gene wijze, zijn voorgedragen, elk volgde daarin zijn' eigenen ſtijl, maar de hoofdzaak bleef bij allen dezelfde.

Dan van waar dan toch, dat het verſchil zich niet alleen bij Daniel, maar ook bij de andere Profeten vertoont, wanneer in denzelfden bundel, nu eens in den eerſten, dan in den derden perſoon geſproken wordt? — Het komt mij niet onwaarſchijnlijk voor, dat zulks is toe te ſchrijven aan den tijd en de gelegenheid, waarbij dezelve door de Profeten zijn opgeteekend, en aan het doel, waartoe zij vervaardigd zijn. — Werden dezelve tot algemeen nut, en zonder bepaald

oogmerk gefchreven, dan luidden zij meer als Gefchriften, die moesten bewaard worden, en van daar, dat in dezelve in den derden perfoon gefproken wordt. Doch teekenden de Profeten dezelve tot meer bijzonder oogmerk op, ter herinnering voor zich zelven, voor hunne vrienden of andere bekenden (21), dan waren het Stukken, die hen bijzonder betroffen, en zij fchreven voor zich, gelijk zij gewoon waren te fpreken, nu eens in den derden, dan weder in den eerften perfoon. — Ook de oude Gefchiedfchrijvers plegen hunne gefchiedenisfen in den derden perfoon te beginnen. Zoo vangt *Herodotus* aan: Ἡροδότου Ἁλικαρνασσῆος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε. De oude Gefchiedenisfen der Grieken toch waren, even als de Israëlitifche Profetiën, openbare (*publieke*) Stukken, die aan het Volk werden voorgelezen. Ja! ook in Brieven had men oudtijds deze gewoonte. — Volgens deze verklaring zal dan ook Daniel zijne Profetiën in verfchillende tijden hebben opgeteekend, nu eens voor zijne Joodfche Medeballingen, dan voor de Chaldeën, of voor zijne naar hun Vaderland terugkeerende Landgenooten, of wel voor zich zelven. Ook het onderfcheid van taal fchijnt dit te bevestigen; doch

(21) Of ook nadat zij dezelve hadden uitgefproken, zie EICHHORNS *Inl.* t. a. p. III. § 516.

doch hiervan nader. Het is hier dan niet zoo zeer een Bundel Profetiën, door Daniel als een geheel bijeengevoegd, maar eene Verzameling van zoo vele losse Profetische Schriften, in onderscheiden' tijd, met onderscheiden doel, voor onderscheidene menschen, door Daniel geschreven, en later, zoo als zij waren, bijeengevoegd.

Uit deze slotsom, niet van elders, maar uit de woorden des Boeks zelve opgemaakt, wordt dus meer en meer bevestigd, wat door anderen is aangetoond, dat Daniel in Babijlonië de Schrijver dezer Profetiën geweest is, en dat zijn Geschrift zelf de bezwaren wederlegt, welke het zou schijnen aan de hand te geven (22).

Gewigtiger echter en gegronder zijn de bezwaren tegen den *Schrijver der Geschiedkundige Rolle* ingebragt. (H. I—VI.) Deze zijn het, die, in de verschillende eeuwen van het Christendom, zoo zeer zijn aangevallen en verdedigd, dat een *Porphyrius* en *Hieronymus*, de *Talmud* en de *Mazora*, later *Spinoza*, *Collins*, *Eichhorn*, *Bertholdt* en

(22) Nopens de bewijzen van DE WETTE tegen Daniel, ontleend uit den inhoud der Profetiën, zie onder in de I Afd. n. 4 en 8. en II Afd. n. 6.

en *de Wette*, tegen over een *Turrettin*, *Stapfer*, *Chandler*, *Vos*, *Hamelsveld* en *Jahn*, beurtelings om de eer der overwinning ſtreden, zoodat het ons weinig lust hunne veelvuldige bewijzen te gaan toetſen. Wien het behaagt, leze vooral *Hamelsveld*, *Vos*, *Bertholdt* en *Jahn*, of liever, leze *Daniel*, en oordeele. — Dien weg willen wij zoeken in te ſlaan en onze meening zeggen. Wij zullen hierin ſtukswijze te werk gaan.

Dat eene vreemde hand, na of in de tijden van Daniel, zijne Stukken verzameld heeft, en dat de eerſte Bundel niet van Hem afkomſtig is, hebben velen geloofd. De verberging van zijnen naam, het gebruik van den derden perſoon, wáár van Daniel geſproken wordt, de lof aan Daniel gegeven, en zoo vele losſe aanteekeningen, welke wij hier ontmoeten, ſchijnen dit meer aan te dringen, dan wel het wondervolle der gebeurtenis, de ſtrijd met de Ongewijde Geſchiedenis, het gebruik der Chaldeeuwſche taal, en van zoo vele Griekschaardige woorden.

Dan, zijn deze bewijzen voldoende, om Daniel uit te ſluiten? Heeft hij dan geen deel aan dezen Historiſchen Bundel? Moeijelijk valt het, iets met zekerheid te bewijzen. Wij zullen ook in dezen duisteren weg het meeste licht ontwaren, wanneer wij dit Geſchrift

ſchrift als losſe Gedenkſtukken beſchouwen.

De vijf onderſcheidene Geſchriften (H. II — VI.) zijn, naar den inhoud en ſtijl te oordeelen, *reeds in Babijlonië vervaardigd.* Zij verhalen gebeurtenisſen, die alleen dáár bekend waren, beſchreven in de taal der Babijloniërs, ingekleed in hunnen ſtijl en hunne beelden, juist geſtemd op den toenmaligen trap van beſchaving des Volks, handelende over Staatsmannen en Hovelingen, die alleen dáár met namen bekend waren (23). — Doch zijn zij in Babijlonië opgeteekend, dan zijn zij voorzeker geſchreven door Joden, en wel door zulken, die van alles getuigen waren. Immers dit blijkt ons uit den ſtijl, zoo wel als uit den inhoud. Zoodanige intusſchen waren alleen Daniel of zijne Vrienden.

Voor zijne Vrienden echter pleiten weinige of geene gronden. Nergens vinden wij eenig ſpoor derzelven; zoodat *Daniel hoogstwaarſchijnlijk de eerſte* Opſteller van dezelven geweest is. — Hiervan hebben zij tevens al het aanzien. Die kleine bijzonderheden, welke in elk dezer Geſchriften voorkomen; die wenken, waarmede zij vervuld zijn, moesten reeds vergeten zijn, of zouden althans dat belang niet meer inboezemen, indien dezelve later ver-

vaar-

(23) JAHN, *Einl.* a. a. O. § 150. S. 625.

vaardigd waren. Daarenboven, indien dezelve met één doel, als een gehéél, reeds aanſtonds waren geſchreven, als dan zou men voorzeker in dezelve meer éénheid, en een onderling (welligt historisch) verband ontdekken. Nu, daarentegen, teekende Daniel deze Voorvallen waarſchijnlijk, in zoo vele bijzondere Gedenkſchriften op. — Doch bij deze inwendige kenmerken, voegen zich ook de uitwendige. De getuigenis der Oudheid, alleen door weinigen beſtreden, heeft Daniel genoemd; en de Joden en Christenen, die hiervan vooral onderrigt konden zijn, hebben zulks erkend. Wat belet dus, Daniel als den waarſchijnlijken Opſteller derzelver te erkennen (24)?

Hij zal het echter, volgens de meening van ſommigen, ſlechts van de meesten geweest zijn. — Wij vinden immers onder deze Geſchriften ook één, dat welligt uit de Kancelarij ontleend is. (H. IV.) Hier tegen brengt *Eichhorn* zijne bedenking in, en zegt: „De vorm „ van een Edikt is zigtbaar niet anders, dan „ de inkleeding van eenen Jood (25).” Of echter deze bedenking van kracht zij, oordeele de Lezer. Indien eens Daniel, als Vriend

en

(24) JAHN, *Einl.* a. a. O. S. 626.
(25) EICHHORN, *Inl.* t. a. p. III. bl. 435.

en Raad des Konings, in 's Vorſten naam, de Opſteller van dit Manifest geweest zij, vervallen dan niet al deze bezwaren? Het is dan gegrond, dat men hier een' Joodsch-Chaldeeuwſchen ſtijl vindt; want Daniel in Babijlonië opgevoed, bleef Jehova dienen, als den Allerhoogſten, en bleef Jood. Hierdoor verdwijnt de ſchijn, als of aan dit Staatsſtuk een *Masker* (26), zoo dom en onverſtandig door een' Jood ware omgeworpen, dat elk verſtandige zijnen eerbied voor den Bijbel bij de lezing van dit Stuk zou moeten opgeven.

Men noeme deze ſtelling niet ongegrond. De hooge ſtaatsbediening en de gunst, waarin Daniel bij den Koning ſtond, en welke door dit voorval zal zijn vermeerderd en aangewakkerd, zal Hem ten Raadsman des Konings hebben doen worden. — Aan wien zou de Vorst dan eerder de vervaardiging van dit Staatsſtuk opdragen, dan aan dien Daniel (Belzazar) (27)?

Doch *Eichhorn* eischte aan het hoofd van dit Edikt, indien het uit die tijden afkomſtig ware, meer Oosterſche verhevenheid (28). — Wij

(26) Zoo zegt EICHHORN t. a. p. b. 435.

(27) Nadat ik dit geſchreven heb, zie ik deze gedachte ook door HESZ geöpperd, in zijne *Gesch. der Regenten von Juda*, I. Bd. 1. B. 4. K. S. 147.

(28) EICHHORN, *Inl.* a. III. bl. 434.

Wij zullen niet zeggen, dat wij, bij gebrek aan voorraad van Staatsſtukken der Oosterſche Vorſten, weinig hieromtrent kunnen bepalen. Evenmin dringen wij er op aan, dat wij hier lezen van „ Volken, Tongen en Na„ tiën, die op den ganſchen Aardbodem „ zijn," daar men dit met *Hesz* zou kunnen vertalen: „ die in ons ganſche Rijk zijn (29)." Maar liever vragen wij, of het dan reeds geene Oosterſche grootſpraak verraadt, wanneer hij zijne Onderdanen in Volken, Natiën en Tongen verdeelt? Welke Westerſche Vorst, ook in gelijke omſtandigheden, zou dit navolgen? Vooral vergete men niet, dat dit Manifest, hetwelk in een oogenblik van Nebukadnezars verootmoediging voor den hoogſten God werd opgeſteld, voorzeker geene meerdere grootſpraak duldde. Mij dunkt, men kan dit bewijs tegen *Eichhorn* bezigen, en zeggen: ware hier meer grootſpraak, wij zouden dit ſtuk verdenken, en Daniel kon de Opſteller niet zijn. Nu, daarentegen, ſtaat deszelfs echtheid, en kan Daniel het in 's Konings naam en ter uitdrukking van 's Konings geest hebben vervaardigd

(29) HESZ a. a. o. ſ. 138. Volgens het Hebr. ארץ en *πᾶσα ἡ οἰκουμένη*.

digd (30). Of is niet het Koninklijk bevel van Cyrus (Esra I.) in denzelfden toon, zonder meerdere grootſpraak, geſtemd?

Ook de eervolle melding, welke (V: 11, 12. VI: 4.) van Daniel gemaakt wordt, zal hem volgens *de Wette*, als den Opſteller uitſluiten (31). — Doch wie ziet niet, dat de daar aangehaalde plaatſen weinig afdoen? Het zijn de gezegden der Koninginne Moeder, (V: 11.) welke hij moest overbrengen, zoo als zij waren uitgeſproken, daar dezelve veel toebragten tot overreding des Konings. Het is dáár, en veel minder nog H. V: 4, geene ijdele lof, maar erkentenis van den Allerhoogſten. De voortreffelijke Geest (de Geest Gods, zie V: 11.) was op hem, en hij brengt dus ook daar alles tot God terug.

Waarſchijnlijk heeft dus Daniel, even als zijne Profetiën, ook deze onderſcheidene Voorvallen telkens opgeteekend, nadat dezelve plaats hadden. Als losſe Geſchriften heeft hij ze welligt der vergetelheid willen ontrukken. — Hij behoefde hier van zichzelven niet in den eerſten perſoon te ſpreken, wijl hij dit, naar Oosterſchen historieſtijl, tot algemeene oogmerken beſtemde.

Al-

(30) Cf. HESZ, *Geſch.* a. a. O. S. 143—151.
(31) DE WETTE, *Einl.* a. a. O. S. 278.

Al deze Stukken nu (II — XII.) werden later *verzameld* en bijeengevoegd. In dien tijd der Verzameling ſchijnt het eerſte ſtuk (I.) opgeſteld te zijn, alwaar reeds van het einde der Babijloniſche Ballingſchap, Cyrus eerſte jaar, wordt melding gemaakt. (I: 2.) Dit Geſchrift moet dus een' geruimen tijd na het volgende Verhaal geſchreven zijn. Ook uit deszelfs algemeenen inhoud te oordeelen, wordt dit nader bevestigd.

Wie echter deze Verzamelaar geweest zij, het zij dan Daniel, het zij een ander Israëliet, valt bezwaarlijk te beſlisſen? — Indien Daniel de Verzamelaar geweest is, zal hij er dit Geſchrift (I.) hebben bijgevoegd, toen hij de overige wilde vereenigen, en aan de terugkeerende Joden naar Palaestina mede geven; (I: 20.) terwijl hij alsdan, welligt twee jaren later, hierbij eene andere Profetie heeft laten voegen, welke belangrijk was voor zijne Landgenooten. (X — XII.) Dit gevoelen vindt deszelfs grond in den geest der taal, waarin vooral H. I. is opgeſteld, en waar de Chaldeeuwſche en Perſiſche woorden ons kennelijk leiden tot eenen Jood, die in Perſië vertoefd heeft.

De betrekking nu, waarin Daniel zal geſtaan hebben tot Esra, vergeleken met H. I: 20. X: 1., geven ons aanleiding om te denken,

dat

dat Daniel welligt deze Stukken aan hem bij zijnen terugtogt naar het Vaderland heeft medegegeven.

Maar dit zelfde zou doen veronderſtellen, (indien Daniel de Verzamelaar niet geweest zij,) dat misſchien deze edele Voorſtander van Vaderland en Godsdienst, in Palaestina wedergekeerd, dezen Bundel losſe Gedenkſchriften, hem door Daniel overgegeven, heeft bijeengevoegd.

Mondelijke Overleveringen zullen het toch wel niet geweest zijn (32); want dan waren zij in het Hebreeuwsch beſchreven. Nu geeft hij dezelve in de taal, waarin hij ze vond opgeteekend. Het eerſte Gedenkſchrift, dat welligt verminkt was, valt hij in de drie eerſte verzen aan (II: 1—3.) en voegt er tevens eene Inleiding bij. (I.) Zoo verbindt hij dezelve niet tot ééne geſchiedenis, geeft geen historisch verband, maar voegt ze als zoo vele losſe Geſchriften bijéén, misſchien, gelijk *Michaëlis* meent, met *openingen* op de Rollen tusſchen elk derzelver (33). Is er meestal in de Overleveringen der Volken eene waarheid, die ten grond-

(32) Zoo meent EICHHORN, *Inl.* t. 2. p. III. 445.
(33) MICHAËLIS, *Annot. ad Hagiogr.* III. p. 42.

grondflage ligt, wij hervinden zulks ten deze ook in den *Talmud*. Men geloove dan niet aan het beftaan dier gewaande Vergadering, waarvan hij fpreekt, (*Synagoga magna*); in deszelfs gewaande Voorzitters Esra of Nehemia vinden wij toch de Verzamelaars dezes Gefchrifts. Bij deze meening verwonderen wij ons niet over den lof, aan Daniel en zijne Vrienden (H. I.) gegeven, welke van geheel anderen aard is, dan die elders (V en VI.) voorkomt, en moeijelijk te rijmen is met de ftelling, dat Daniel ook deze Inleiding vervaardigd heeft (34). Dat ook Esra Perfifche woorden gebruikte, hoedanige wij daar vinden, zal niemand verwonderen, die acht geeft op zijn verkeer in Perfië, en zijn' aanzienlijken Stand, waardoor hij, meer dan het Volk, met de taal der Perfen zal gemeenzaam geworden zijn.

Na al het gezegde blijkt het van zelfs, hoe wij denken over *den tijd, waarin deze Bundel* gefchreven is. Men onderfcheide ten deze den tijd, waarin de bijzondere Gefchriften zijn *opgeteekend*, van dien, waarin deze Bundel is *verzameld*. Het eerfte valt in verfchillende tijdperken in, naar dat dezelve waren voorgevallen; het andere, zeker na de

(34) DE WETTE, *Einl.* a. a. O. S. 278.

de Babijlonische Ballingschap, welligt in het eerste jaar van Cyrus. (I: 20.) Het laatste Gezigt zal als dan (X — XII.) daarbij later door Daniel gevoegd zijn, of althans, indien Esra de zorg der Verzameling gehad heeft, zeker niet lang na de terugkeering der Joden in hun Vaderland. — Zoo werden alle deze Stukken, bijeenverzameld, en onder den algemeenen naam: *Daniel*, in de Tempelbibliotheek bewaard. Het vereischt nader onderzoek, of de plaatsing dezes Boeks bijna aan het einde van den Joodschen Kanon, ons een wenk is, dat hetzelve eerst onder de Heilige Boeken zou zijn opgenomen, nadat de Bundel der Profetiën reeds was gesloten, en dat het evenmin aan het hoofd der latere Schriften (*Hagiographa*) kon worden gevoegd, maar voor het Boek Esther zij ingekomen. — *Storr* heeft zich tegen deze meening verzet, en men heeft in den *aard* der Stukken overvloedige aanleiding voor derzelver plaatsing in den Kanon (35).

Zoo verplaatst alles ons bij de Joden in Ba-

(35) STORR meent, dat Daniel eerst onder de Profeten is geplaatst geweest, zie *über die älteste Eintheilung der Bücher des A. Bundes*; te vinden in het *Neues Repert. für biblische und morgenländische Literatur*, Jena 1791. II. Band. S. 232.

Babijlonië, en ademt dat Karakter, hetwelk alleen in die tijden kan uitkomen.

Zal echter de Geest des Boeks overeenstemmen met het door ons opgegevene, dan moet vooral de inhoud dezer Gedenkschriften Daniel en zijnen Verzamelaar waardig zijn; dan moet dezelve voegen voor die tijden, en niet vervuld zijn met een verhaal van ijdele wonderen, die eer in eene verdichte Geschiedenis, dan wel in den Heiligen Bundel voegen (36); dan moet het doel dezer Stukken aan den inhoud beantwoorden. Wij moeten daarom bij het

4. *Doel dezer Verzameling*

stilstaan. — Hier worde het een en ander bijgebragt om dit doel voor te stellen *en* te verdedigen.

Uit een onderscheiden oogpunt kunnen wij hetzelve beschouwen, naar mate wij letten *op* het doel der Gebeurtenissen en Profetiën zelve, *of* op het doel van de opteekening der

(36) DE WETTE, *Einl.* a. a. O. § 255. S. 278.

der afzonderlijke Gedenkfchriften, zoowel *als* van de geheele Verzameling.

1. Niets doet ons meer indringen in den Geest dezes Boeks, dan wanneer ons *het doel der Gebeurtenisfen zelve* levendig voor de aandacht ftaat. Om tot de kennis van dit doel te geraken, moeten wij ons vooral, zoo veel mogelijk, met onze gedachten in het Oosten en in dien leeftijd verplaatfen; deze voorvallen niet willen verklaren uit *onze* zeden, maar alles befchouwen met een oog op Israëls Volk. Men ontdekt alsdan in deze voorvallen zoo vele beflisfende bewijzen van Jehova's Opperheerfchappij over de Volken, zoo vele proeven zijner Alwetendheid, boven die der Afgoden, zoo vele handhavers van zijnen dienst op aarde, welke in dien vernederden toeftand der Joodfche Natie, en bij de gedurige verleiding tot Afgoderij; zonder dezelve welligt waren verloren gegaan. Wij vinden hier zoo vele roepftemmen tot Israël, en luisterrijke bekrachtigingen van het Goddelijk bevel: „ Den Heere uwen God zult gij liefhebben, en Hem alleen dienen " Befchouwd met een oog op de Godsregering op aarde, waren juist deze treffende voorvallen zoo vele zedelijke lesfen tot Opvoéding van het Menschdom; van het Menschdom! want zij ftrekten zich niet

alleen uit tot de Joden, maar ook tot de Volkeren der aarde en de magtigfte Wereld-Monarchen dier dagen (37).

Vindt men het onwaarfchijnlijk, dat dit alles dus zou hebben plaats gehad, dat zulke Wonderen door God zouden zijn bewerkt, men verplaatst zich te weinig in den toeftand en zeden dier dagen. — Bij de Oosterlingen waren, naar hunnen zinnelijken aard, juist zulke Gebeurtenisfen behoefte. Mindere (dit verlieze men niet uit het oog) zouden geene uitwerking gehad hebben, noch op den Koning, noch op de Joden; dezelve waren daarenboven niet vreemd aan de zeden en gewoonten der Babijloniërs, maar van deze ontleend. Droomen, Gezigten, Goddelijke Bewaringen in de grootfte gevaren, zijn zinnelijke voorvallen, die op den Oosterling, op den Vorst zoo wel als den Onderdaan, werken. Voorzeker, zouden er tot dit doel beflisfende proeven plaats hebben, dan moesten het de zoodanige zijn, die voor de zinnelijke behoeften des toenmaligen Menschdoms zoo gefchikt waren als deze.

Uit

(37) Voortreffelijk is dit van elke Gebeurtenis afzonderlijk aangetoond door MUNTINGHE, *Gefch. der Menschheid naar den Bijbel*, VIII. bl. 4 verv. — en MICHAËLIS, *Anmerk.* a. a. O. *ad Daniel.* III.

Uit dit oogpunt eerbiedigen wij in dezelve de wijsheid Gods, eerder dan dat wij, met *Eichhorn*, *Bertholdt* en *de Wette*, hier zoo vele ongeloofelijke Verhalen en blijkbare Sprookjes zouden aantreffen. Uit die tijden de verklaring opzoekende, vinden wij dezelve juist overeenkomſtig de behoeften dier dagen, en behoeven, waar de Almagt Gods zinnelijk ſpreekt, geene gezochte verklaringen, om al wat wonderdadig is uit den Bijbel te verdrijven (38). Wij worden dan niet geërgerd door de krankzinnigheid van Nebukadnezar, door de onregelmatigheid van een opgerigt Beeld (39) en andere geringe bezwa-

(38) Wij zouden dit uitvoeriger hebben aangetoond, ware zulks niet, voor den onbevooroordeelden bij MUNTINGHE, l. l. VIII. 8. v. overtuigend te vinden. Zie ook JAHN, *Einl.* II. 11. 609 ff.

(39) Ik zeg: onregelmatigheid van een opgerigt beeld, (III: 1.) Deze bedenking toch is vooral door EICHHORN gedrukt. (*Inl.* III. bl. 428.) Niet ongegrond komt ons echter de verklaring voor van hen, die meenen, dat hier de hoogte van het beeld en deszelfs vervaarlijk voetſtuk wordt opgegeven; zoodat een beeld van 6 voeten in de breedte, 36 voeten hoogte bereikte, en rustte op een voetſtuk van 24 voet. De maat van het menſchelijk ligchaam is toch te natuurlijk, dan dat dezelve den Oosterling niet bekoorde. Men heeft deze maat, volgens MICHAËLIS, wanneer men de breedte des menſchelijken ligchaams op een zesde van deszelfs lengte berekent. Zoo vinden wij, indien deze berekening doorgaat, in dit

zwaren, welke, wél verklaard, in hunnen geest ons blijken overeen te komen met den toeſtand dier dagen.

Duidelijker echter is het doel *der Voorſpellingen, aan Daniel verleend.* (VII—XII.) Jehova maakte zoo wel door hem, als door de andere Profeten, zijn' wil aan Volkeren en Vorſten bekend. Ook in de dagen der Joodſche Ballingſchap, dus der ſchijnbare vernedering zijner eer, betoonde Hij zich hierdoor den Alwetenden, die de lotgevallen der Wereld, eeuwen te voren, berekend heeft. Hij treedt daardoor op, als de Beſtuurder der Afgodendienaars, en ſtelde ook door deze Voorſpellingen een bolwerk daar tot ſtuiting der Afgoderij, en gaf een nieuw middel aan de

dit beeld eene zeer natuurlijke evenredigheid. — Zie ook SCHEUCHZER, *Bijbel der Natuur*, d. X. bl. 392 verv. Ten opzigte der goudswaarde, welke EICHHORN bij het gemis der Amerikaanſche Goudmijnen onmogelijk ſchat, is te regt aangemerkt, dat dit beeld met goud alleen kan zijn overtrokken geweest, zie MUNTINGHE, *Geſchiedenis der Menschheid*, d. VIII, aant. 5. Alsdan zullen de ſchatten van Jeruzalem of Egypte hun daartoe dienstig geweest zijn, en zal het verhaal van DIODORUS SICULUS, (II. 9. 98.) nopens het beeld van Bel, hiermede overeenſtemmen. — Vooral echter vergete niemand den hang der Oosterlingen naar al wat groot en verheven is, zigtbaar in Pyramiden en Obelisken, zigtbaar in den Toren van Babel, en in dit Beeld van Nebukadnezar.

de hand tot bevordering van zijn' dienst over de Wereld (40).

Intusschen meent men, dat Daniels Profetie zich vooral daardoor van die der overige Profeten onderscheidt, dat de zedelijke Geest der vermaning zelden doorstraalt (41). — Maar hoe! Wanneer Daniel aan den ontroerden Monarch de geheimen der volgende eeuwen openbaart, (II: 17.) moest dit dan niet strekken, om den Vorst de onbestendigheid zijnes Rijks te doen zien, en zijn hart, zoo mogelijk, van verwaten trots te bevrijden; om Hem den God Daniels, als „een God der Goden" te doen huldigen. (II: 47.)? De Gezigten der overige Profeten konden welligt strekken, om de Israëlitische Natie of de Heidenen tot verootmoediging te brengen, en God te leeren dienen. Ja! welke nuttige wenken en lessen konden de Profetiën Daniels niet zijn tot bemoediging en opwekking der Ballingen, of in hun Vaderland wedergekeerden? Zouden dan de lotgevallen der Volkeren, en de handhaving van Gods eer in andere

(40) Men leze, wat door vele Schrijvers over het doel der Profetiën in het O. V. is opgemaakt; vooral HESS, *von dem Reiche Gottes*, IX. S. 318. MUNTINGHE, *Gesch.* t. a. p. VII 250, 251 en elders. NIEMEIJER, *Karakterkunde van den Bijbel*, IV. 271.

(41) DE WETTE, *Einl.* a. a. O. S. 278. § 255. no. 2.

re Voorſpellingen, (VII—XII.) niet vertroosting, opbeuring en vertrouwen in het hart dier Ballingen kunnen ſtorten; en was dit geen zedelijk doel? Zal de hoop van den Mesſias (zoo als dezelve hier naar ons inzien (42) wordt voorgeſteld) (VII. IX — XII.) niet tot opwekking en zedelijke aanſporing van den Israëliet moeten zijn? Was ook de Inleiding der derde Profetie (IX: 1—20.) en de belijdenis, dáár afgelegd, niet geheel en al zedelijk in haren aard? Dan genoeg reeds tegen deze bedenking. — Indien echter hierook geen zedelijk doel had kunnen worden aangewezen, dan nog zouden wij vragen, of men de Almagt en Wijsheid des Eeuwigen mag beperken, door vast te ſtellen, dat *zedelijk* doel en niet Openbaring hier het hoofddoel zijn moet? In de tweede Afdeeling zullen wij daarenboven zien, dat het Profetisch karakter van Daniel juist zulk een zedelijk doel niet vereischte.

2. *Doch met welk oogmerk zijn dan deze Gedenkſchriften geſchreven?* Wat *bedoelde* de oorſpronkelijke Vervaardiger derzelven? — Met weinigen kunnen wij dit doel, ten opzigte *der Profetiſche Geſchriften,*

(42) Door eene andere verklaring aan te nemen, komt men ook tot andere gevolgen. Meer hierover zal blijken in de II. Afd. 6.

ten, doen kennen. Immers gelijk elke Profeet, het zij dan tot herinnering voor zich of de zijnen, het zij tot godsdienſtig gebruik, het zij tot eer van Jehova, en onderrigt en waarſchuwing zijner Natie, gewoon was de Voorſpellingen, die hij ontving, op te teekenen, eveneens zal het ook met Daniel gegaan zijn. Niet als of hij zich nederzette, om alle Gezigten, hem verleend, in een Bundel of Rolle, te bewaren; maar veeleer heeft hij dezelve telkens na derzelver mededeeling opgeteekend. Ook Daniel deed het zoo wel tot eigen herinnering, als tot eer van Jehova, en tot onderrigt zijner Landgenooten *in* en *buiten* Babijlonië.

Niet onderſcheiden zal de *bedoeling* van Daniel *in het opteekenen van de Geſchiedenisſen* geweest zijn. (H. II — VI.) Het was belangrijk voor Daniel deze beſlisſende proeven van Jehova's grootheid der vergetelheid te onttrekken, om daardoor de eer van Jehova, of onder zijne Medeballingen, of onder de weergekeerde Joden in Palaestina, en onder de Heidenen op te houden. Dit doel toch wordt door de Geſchriften zelve aan de hand gegeven, en is voldoende voor H. II, III, V, VI; terwijl het IV. H. door den Koning of op deszelfs last vervaardigd is, om te doen zien, welke de gevoelens en de erkentenis van Nebukadnezar waren.

3. En nu nog een woord over *het doel waartoe deze Gedenkschriften zijn verzameld.* Indien deze Rollen, na het eerste of derde jaar van Cyrus, welligt in het Joodsche Land, althans voor de Joden in Palaestina door Esra of een ander verzameld zijn, dan zal het oogmerk geweest zijn, hierdoor het aandenken aan Jehova's Oppermagt, onder zijne nu wedergekeerde Landgenooten levendig te houden, hen te behoeden tegen de Afgoderij, en de Geschiedenis van voorgaande dagen niet te doen vergeten. Zoo werd de Verzameling dezer Gedenkschriften, tot één Gedenkteeken van Jehova's grootheid, onder de Volken opgerigt.

Met dit doel zullen deze Voorvallen door Daniel zijn opgeteekend, door hem of een ander verzameld, in de Tempel-Bibliotheek bewaard, op den Kanon der Joden ingeschreven, en als Heilige Boeken erkend zijn.

Men meende echter in de taal een bewijs te vinden, hetwelk den Geest des Boeks, aldus opgegeven, zou wederspreken. Dan, hier moeten wij dezelfde wapenen tegen hen, die dit voorgeven, bezigen; en in dien Geest des Boeks alleen vinden wij de oorzaak van

§.

5. *De verschillende Taal, waarin deze Verzameling geschreven is.*

Het uitwendig kleed toch, waarin deze Gedenkschriften worden ingehuld, moet beantwoorden aan het geen daarin woont, of onze ligtgeloovigheid bedriegt ons; met andere woorden: is de taal niet overeenkomstig den Schrijver en den Geest zijner Schriften, ja! straalt deze Geest niet door in het gebruik der taal, zoo is hieruit een bewijs tegen hem te ontleenen. — Beproeven wij, wat wij hier uit Daniel kunnen opmaken.

Aard der Taal.

De taal der Verzameling noemen wij Hebreeuwsch-Chaldeeuwsch. — Het is bekend, dat niet alleen H. I — II: 3. maar ook VIII — XII. in de Hebreeuwsche taal worden voorgedragen, doch de overige Hoofdstukken in het Chaldeeuwsch (II: 4 — VII.); en het gevoelen van *Huet*, dat dit geheele Boek, in het Chaldeeuwsch beschreven, later in het Hebreeuwsch overgezet, en na het verlies van eenige Hebreeuwsche gedeelten, weder uit den oorspronkelijken Chaldeeuwschen tekst is aangevuld, is zonder eenigen grond, en be-

hoeft daarom geen verder onderzoek (43). — De Chaldeeuwfche of Babijlonifche taal dier dagen, had, wel is waar, veel overeenkomst met de Hebreeuwfche, als zijnde, met den Syrifchen tongval, bekend onder den naam van de Arameefche Taal. Deze alle waren, met de Hebreeuwfche en andere, zoo vele Taaltakken der Oosterfche Spraak. Er is echter tusfchen den Hebreeuwfchen en Chaldeeuwfchen Tongval een verfchil, hetwelk zich niet alleen in het gebruik en de voeging der woorden, maar vooral ook in een meer eenvoudig, doch daardoor onbefchaafder en ruwer gelaat voordoet, terwijl de Hebreeuwfche Taaltak meerdere reinheid en zindelijke netheid, de Arabifche meer weelderigen tooi verraadt. Welligt heeft ook de Chaldeeuwfche of Babijlonifche Tongval te voren zijne eigene Letterteekens gehad, verfchillende van de Hebreeuwfche, even gelijk ons de Syrifche nog overig zijn. Dan deze Babijlonifche letters zijn door den loop der tijden verloren, en later is, of door Daniel, of den Ver-

za-

(43) Cf. CARPZOVIUS, *Introd. in libros Canon V. T.*, III. d. 241. [In het volgende is hier en daar gebruik gemaakt van de Akademifche lesfen van des Schrijvers hooggefchatten Leermeester PAREAU, over de Uitlegkunde des O. V., welke tijdens de inzending niet wel konden worden aangehaald].

zamelaar deze Taaltak in Hebreeuwfche letters uitgedrukt. Zoo kon het gebeuren, dat Daniel of de Verzamelaar, toen hij deze Stukken, in het Arameesch befchreven, bij de Hebreeuwfche voegde, dezelve wel in hun geheel liet, doch in Hebreeuwfche karakters uitdrukte, ten einde daardoor ten minfte een Stuk *voor zijne Natie*, een Gefchrift voor Joden te leveren; want Daniel, in het Chaldeeuwsch fchrijvende, en onderwezen „ in de boeken en fprake der Chaldeën" (I: 4.) heeft waarfchijnlijk ook de letterteekenen der Chaldeën gebezigd; en het overbrengen van Arameefche in Hebreeuwfche letterteekens, zal tegen de Echtheid niets bewijzen (44).

Oor-

(44) Wij hebben reeds meermalen van den Arameefchen of Babijlonifchen tongval gefproken. Het verfchil is hier niet in den naam, maar in de zaak, gelegen. Tegen het gevoelen der Duitfche Taalgeleerden, die op het voetfpoor van EICHHORN, (*All. Bibl.* p. 4. f. 277.) deze Oosterfche taaltakken, *Semitifche*, noemen, verzetten zich beroemde Geleerden, inzonderheid wijl ook eenige Affammelingen van *Cham* en *Jafet* zich van dezelve bedienden. Doch deze taal, (die mede tot de zoogenoemde Semitifche behoorde) is geheel onderfcheiden van de *oude* Chaldeeuwfche taal: zie MICHAËLIS, *Specil. Geogr. Hebr.* II. p. 79. en MUNTINGHE, *Gefchied. der Menschheid*, VIII. aant. a. Zij wordt daarom Dan. II: 4, genoemd de Arameefche taal, als gefproken in de ftreek tusfchen den Tiger en den Euphraat. Dan deze naam heeft

zij

Oorzaken van dit verſchil.

Vele gevoelens heeft men geopperd over de oorzaken van dit verſchil der taal; velen (en daar onder *de Groot* en *Lowth* (45)) zochten de reden daarin, wijl die Stukken, welke Babylon betreffen, in het Babijlonisch beſchreven, of wel uit hunne Staats-Registers ontleend zijn, terwijl die genen, welke de Joden raken, in 't Hebreeuwsch zijn geſchreven. De geleerde *Vos* vindt de reden *in* den aard der Stukken, *in* het gewoon gebruik der taal te dier tijde, en vooral *in* het doel der Geſchriften, om daardoor de Babijloniërs te overtuigen van de grootheid van Jehova; terwijl het VII. H. noodwendig in die zelfde taal behoorde te worden opgeteekend, wijl wij daar, volgens zijne meening, de uitlegging van Nebukadnezars droom (II.) aantreffen (46).

Dan hiertegen heeft *Eichhorn* niet te onregt eene

zij met de Syriſche gemeen: waarom men haar meer bijzonder *de Babijloniſche* noemen kan; daar de Chaldeeuwſche Bijbeltaal dezelfde is, welke door de Chaldeërs, die Babijloniё bemagtigden, van de overwonnenen is overgenomen. Zie over de Semitiſche taaltakken HEEREN *Ideen*, a. a. O. I Th. I Abſ. S. 1.

(45) Cf. GROTIUS ad l. Dan. II: 4 W. LOWTH, *Inleiding op Daniel*, te vinden in de *Verzameling van Engelſche Godgel.*, X. deel.

(46) VOS t. a. p. bl. 31, 32.

eene luide kreet aangeheven, vragende „wie „ zich hier mede kan vergenoegen?" Doch bewerende, dat alleen het laatste deel des Boeks van Daniel zelven is, meent hij, dat ook hierin het geleide van het geval gekozen is (47), terwijl de overige uit Chaldeeuwsche Overleveringen afkomstig zijn.

Er is hier dan wederom een strijd te vereffenen, die alleen uit den Geest dezer Stukken kan worden afgedaan. Beide gevoelens kunnen wij behoorlijk vereenigen, wanneer wij hier denken aan den aard van losse Geschriften, op onderscheiden tijden geschreven, en later bijeengezameld. Wij stellen ons de zaak dus voor.

1. De *taal der Profetische Stukken* is ontstaan *uit den tijd*, waarin zij door Daniel zijn opgeteekend, en *zijne bedoeling* met dezelve. — Naar de gewoonte der Profeten teekende hij dezelve op, kort na dat hij ze had ontvangen. Gewoon aan den Babijlonischen tongval, beschreef hij dezelve al aanstonds in de taal van het dagelijksch verkeer. Van daar dat de eerste Voorspelling (H. VII.) in het Chal-

(47) De Nederlandsche Vertaling is in de voorstelling van dit geheele geval eenigzins duister, zoo dat het raadselachtig is, EICHHORNS meening te gissen. Zie *Inl.* t. a. p. bl. 436. Wij hebben de Duitsche Uitgave niet bij der hand.

Chaldeeuwsch is geſchreven. Intusſchen Daniel beoogde niet, dezelve met alle de volgende, die hem mogten geopenbaard worden in één Bundel of Rolle te bewaren; want hij dacht nog niet aan volgende Openbaringen, en alsdan zou hij aan dezelve ook ten opzigte der taal meerdere éénheid gegeven hebben.

Doch van waar dan, dat Daniel dezelfde taal niet in de overige Profetien bezigde, welke toch evenzeer in een tijd geſchreven zijn, toen de Babijloniſche tongval de gewone taal van zijn dagelijksch verkeer was? Waarom liet hij dit na ten opzigte van Stukken, welke ook voor de Babijloniërs belangrijk waren? „Was b. v. de beſchrijving van de aanwasſende magt van Cyrus (H. VIII.) niet belangrijk voor de Chaldeërs"? Deze tegenwerping wordt door *Eichhorn* gemaakt (48). — Wij antwoorden, dat er, indien wij ons in die tijden verplaatſen, gewigtige redenen voorhanden zijn, waarom de volgende Stukken in het Hebreeuwsch zijn geſchreven.

Daniel immers was aan het Hof van Belzazar verheven, welligt geplaatst over den Harem; hij was dus eerſte Hoveling van den Babijloniſchen Koning. Zou het nu in deze zijne betrek-

king

(48) EICHHORN, *Inl.* t. a. p. III. bl. 425.

king voorzigtig geweest zijn, in de taal des lands, den ondergang van het heerſchend Stamhuis, en de opkomst van de Mediſche en Perſiſche Heerſchappij zoo duidelijk af te ſchetſen? Reeds menigmaal had hij de ongunst en naijver van wangunſtige Chaldeën ondervonden, zoodat hij den minſten ſchijn moest vermijden, als of hij opſtand wilde bewerken of den val des Rijks verhaasten, en zich daardoor de ongenade van den Babijloniſchen Despoot op den hals halen. Het was daarom raadzamer den tongval zijner Natie te bezigen, welke hem, in zijn karakter als Hoveling, nimmer in ongelegenheden brengen kon, vooral niet, indien derzelver letterteekens onderſcheiden waren. — Te vergeefs zou men hier tegen inbrengen, dat dit evenzeer van H. VII. geldt, daar hetzelve meer in onbepaalde en algemeene uitdrukkingen vervat was, en den val van het Babijlonisch Rijk, althans voor Babijloniërs, niet zoo duidelijk voorſpelde.

Wat de volgende Hoofdſtukken betreft: (IX—XII) deze waren meer betrekkelijk tot de Joden; zij werden geſchreven tegen het einde der Babijloniſche Ballingſchap, toen de aandacht van Daniel geheel op zijne eigene Natie gevestigd was. Zij handelen deels over Jeruzalem en de lotgevallen der Joden. Zij ſpreken over den Mesſias, wien zijn Volk verwachtte. Hij moest dezelve geheel inrigten

ten

ten dienste zijner Natie; zij hadden geen of weinig belang voor de overige Oosterlingen.

Vooral de laatste Profetie (H. X—XII.): is zij niet geschreven na het einde der Babijlonische Ballingschap, toen Daniel, wel is waar nog aan het Hof verkeerde, maar toen zijn Volk weer hersteld was, en zijne taal hare regten hernomen had? Kon Daniel, die zijn Vaderland zoo vurig beminde, toen eene andere taal, dan zijne nu herstelde Volkstaal bezigen? Kon hij nu voor anderen schrijven, dan voor zijn Volk, waar hij de lotgevallen zijner Natie, en den invloed van Vreemden op haar aantoont? Behalve dit alles; hij was niet meer aan het Hof van Babijlonië, maar aan het Hof of in het Rijk, eerst van Medië, daarna van Persië (49). Daar

(49) Indien toch Daniel thans eene bediening in het Rijk van Cyrus bekleed heeft; (volgens de meening van GROTIUS, die zegt: „ nam Susiana, quae praefectura „ erat Danielis, Tigrim attingit" cf. *ad Dan.* X: 4.) dan was hij, tijdens de Profetie H. X. in Medië; en zal daar de Hebreeuwsche of Medische Taal gebezigd hebben. Indien hij hier thans op reis geweest zij (volgens HESS, *Geschichte* a. a. O. S. 208.) zoo behoorde hij tot het Hof van Persië, en had daar geene betrekking meer op de Babijlonische taal. De Hebreeuwsche taal zal daar weder zijne gewone spreektaal geweest zijn,

Daar ſprak men niet de Chaldeeuwſche, maar de Perziſche taal. Waarom zou hij nu nog eene taal hebben gebezigd, die noch door hem, noch door zijne plaatsgenooten geſproken werd? Voorzeker, wie den Geest dezer Stukken nagaat, vindt daarin gronds genoeg, om het vraagſtuk op te losſen, waarom deze Profetiën, deels in het Babijlonisch, deels in het Hebreeuwsch geſchreven zijn. Hij vindt ze in den aard dezer Stukken. Hij moet bekennen, dat de Babijloniſche taal, hem veelëer een bewijs tegen de echtheid zoude aan de hand geven, als welke beletten zou, dat dezelve hun doel bereikten, ja! als nog gebezigd in een tijdſtip, toen dezelve reeds in onbruik was. Met meer grond zou hij alsdan meenen ſporen van latere vervaardiging te ontdekken. Nu, daarentegen, ſtaat de echtheid dezer Gedenkſchriften ook door de taal, waarin dezelve geſchreven zijn.

2. *Ook het gebruik van de Babijloniſche taal der Geſchiedkundige Geſchriften is veroorzaakt door den tijd en den Geest dezer Schriften.* Deze in Babijlonië, waarſchijnlijk door Daniel, tot eer van Jehova vervaardigd, moesten noodwendig in de landstale worden opgeteekend. Wij vinden toch geene ſporen, om te denken, dat dezelve anders dan als alge-

meene afgezonderde Geſchriften zijn geſchreven, niet alleen voor Joden, maar ook tot blijvende herinnering, om welligt eerst onder de Babijloniërs en Meders den roem van den God der Israëliten te verbreiden. Noodwendig moesten zij dan ook in de taal der Babijloniërs worden opgeteekend, zouden zij aan hun doel beantwoorden; te meer, daar de Babijloniſche taal in Babylon Daniels gewone taal zal geweest zijn.

Alleen zou men eene zwarigheid kunnen opperen tegen het laatſte Geſchrift (H. VI.), daar dit eerst onder de Mediſche Heerſchappij kan zijn geſchreven, en dus eerder in de Mediſche taal moest zijn opgeteekend. — Maar ook deze zwarigheid vervalt, wanneer wij bedenken, dat dit voorgevallen is aan het begin der regering van Darius en van het Mediſche Stamhuis; dat het onzeker is, wáár dit voorgevallen zij; en dus niet alleen in een tijdſtip, toen nog de Babijloniſche taal niet in onbruik kon zijn, maar welligt in dezelfde plaats, als de overige voorvallen. — Daarom was het natuurlijk, dat hier ook dezelfde taal gebezigd werd.

Indien H. VI: 29. eene bijgevoegde Aanteekening zij, midden in de Verhalen ingevlochten, dan moest deze er, om een geheel

uit

uit te maken, in die zelfde taal worden bijgevoegd.

3. *Dan, van waar dan toch, dat* H. I—II: 3. *in het Hebreeuwsch zijn opgeteekend?* Dezelfde oplosfing geldt ook hier. — Dat de Verzamelaar, die de Profetiën en Gefchiedenisfen bijeenvoegde, niet voor Babijloniërs, maar voor de Joden, niet ten tijde der Babijlonifche Ballingfchap, maar na dezelve fchreef, is te voren bewezen. Hij wilde daarom de Stukken plaatfen in die taal, waarin hij ze vond of had; doch om dezelve voor zijne in Palaestina wedergekeerde Natie te doen ftrekken, gebruikte hij niet alleen Hebreeuwfche letterteekens ook in het Babijlonisch Schrift, maar fchreef, wat hij er bijvoegde, in zijne taal en in de taal des lands. Daarom zendt hij, in het I. Hoofddeel, eene algemeene Inleiding vooraf, vult het Gedenkfchrift, dat onvolledig was, mede in zijne taal aan, misfchien om daardoor te kennen te geven, waar de Befcheiden Daniels een begin namen, en waar hij dezelve had aangevuld.

Zoo eischte de Geest dezer Stukken dit zelfde verfchil van taal, hetwelk wij in dezelve aantreffen.

Grieksch-aardige woorden.

Men wil echter dezen oorſprong van het verſchillend gebruik der taal wederleggen, door de aanhaling van zoo vele Grieksch-aardige woorden (*verba Graecisſantia*), welke men meent, dat hier voorkomen, en duidelijk hunnen Griekſchen, en dus lateren, oorſprong aanwijzen (50). Het bewijs voor den Griekſchen aard dier woorden, (welke men in de zes eerſte Hoofdſtukken ontdekt) zoekt men zoo wel in de beteekenis, als in derzelver zamenſtelling.

Dat vele derzelver een Griekſchen *klank* aanduiden, is niet te ontkennen, doch geeft voor als nog geene genoegzame kenteekenen, dat deze Stukken eerst in lateren tijd, na de verwantſchap der Griekſche en Oosterſche talen, en dus allen na de tijden van Cyrus, zijn opgeſteld. Te voorbarig heeft men de ſtelling aangenomen, dat deze woorden door de Grieken in het Oosten zijn overgebragt. Met meer grond kan men daarentegen van de mees-

(50) Ten voorbeelde: פרתמים (*πρώτιμοι*) Dan. I: 3. פתגם (*φθέγμα*) Dan. III: 16. קיתרם (*κιθάρα*) Dan. III: 5. כרוזא (*κήρυξ*) Dan. III: 4. סומפניה (*συμφωνία*) Dan. III: 5. — VOS, ad l. EICHHORN, bl. 426.

meeste vastſtellen, dat zij van Oosterſchen oorſprong zijn, en, vooral ten opzigte van de namen der muzijkinſtrumenten, door de Grieken van hen ontleend zijn.

Inzonderheid mogen wij hier niet voorbijzien, het geen meestal vergeten is, dat in de afleiding van woorden der onderſcheidene talen de natuurlijke overeenkomst van alle ons bekende tongvallen aanwezig is. Deze bevat zoo vele overblijfſelen der oorſpronkelijke Spraak (*lingua primaeva*) of natuurlijke klank-, gedaante-, gewaarwordingen- en hartstogten-nabootſende uitlatingen van het menſchelijk gevoel.] Van hier moet men die overeenkomst van woorden en vormen afleiden, welke men in Oosterſche en Westerſche talen aantreft. Van hier welligt, dat de namen van kleederen en ſpeeltuigen, die toch tot meer algemeene voorwerpen (*notiones univerſae*) behooren, vooral in dit Geſchrift overeenkomſtig zijn; en dat men welligt hieruit de ſchijnbare gelijkheid der woorden moet verklaren (51).

Op

(51) Hoe groot deze natuurlijke overeenkomst van alle ons bekende talen in haren oorſprong is, is nog onlangs uitmuntend aangetoond, en door veelvuldige aanmerkingen opgehelderd door YPEY, *Geſchied. der Nederl. Taal*, bl. 78 verv. vooral 95 en verv., alwaar

het

Op deze wijze verbindt men het gebruik dezer woorden bij de Grieken en Oosterlingen, en kan het overnemen van Oosterfche fpeeltuigen door Grieken na de tijden van Daniel aanleiding gegeven hebben, dat dezelve dáár reeds met namen bekend ftaan, welke wij later mede bij de Grieken aantreffen, daar dezelve eigenaardig in den aard der talen gegrond zijn. Er heerscht toch in de verfchillende talen eene Wijsgeerte des levens, die ons verbaast. Daarenboven getuigde reeds *Strabo* (52) dat de namen der fpeeltuigen, *νάβλια*, *βάρβιτος*, *σαμβύκη*, afkomftig zijn van Barbaarfche (d. i. Oosterfche) talen. Misfchien zijn dezelve eerst door de Ionifche en Aeölifche Volkplantingen uit het Oosten overgenomen, of door Phoeniciërs naar Griekenland gevoerd.

Doch behalve dit, heeft men, (gelijk door *Hamelsveld* (53) en anderen te regt is aangemerkt) zich dikwerf te veel op den klank

het wangevoelen van hen beftreden wordt, die wegens deze overeenkomst den oorfprong van verfchillende afgelegene talen uit elkander willen bewijzen. Men pasfe dit op het bovenftaande toe.

(52) STRABO, *Hiftor.* X. 471. Het zelfde wordt bevestigd door ATHENAEUS, IV. 23. en XIV. 5.

(53) HAMELSVELD, *Bijbel verd.* V. 220.

klank der woorden verlaten, en dezelve te onregt van Griekfche woorden afgeleid. Indien toch deze overeenftemming niet alleen in den klank, maar ook in de beteekenis gelegen ware, alsdan zouden de Alexandrijnfche Vertalers zich ook aan derzelver natuurlijke beteekenis en vertolking gehouden hebben. *Zij* zouden bij de overbrenging die woorden hebben gebezigd, welke hun nu het eerst voor den geest moesten komen, en de beste Vertaling aan de hand gaven. Zoo zouden zij, b. v. פרתמים niet, gelijk zij doen, door *ἐπιλέκτοι*, maar door, *πρώτιμοι*, אשפים door *σοφοὶ*, en niet door *φιλόσοφοι* (54), פתגם door *φθέγμα*, en niet door *ἐπιταγὴ* hebben vertaald. Waar vindt men beter wederlegging dezer wangevoelens, dan bij de Grieken zelve? — Daarentegen heeft *Jahn* door voorbeelden uit de *Zend-avesta* aangetoond, dat de bovenaangehaalde woorden, even als de namen der fpeeltuigen, niet van Griekfchen, maar veeleer van Perzifchen oorfprong, en in de Perzifche Opfchriften voorhan-

(54) *Theodotion* heeft hier *μάγοι*, voorts *ῥῆμα* voor *φθέγμα*, en, het geen nog duidelijker fpreekt, *φορθομμὶμ* voor *πρώτιμοι*. Hij zelf fchijnt het verfchil gevoeld, en het laatfte wegens den Oosterfchen oorfprong onvertaald gelaten te hebben.

handen zijn (55); gelijk ook *Herodotus* (56) berigt, dat het woord *Satrapa*, bij ons door Stadhouder vertaald, van Perzifchen oorfprong is. — Wij behoeven daarom niet te veronderftellen, dat dezelve eeniglijk in de Perzifche taal gebezigd zijn; maar op Oosterfchen grond ontdekt, toonen zij te meer de onderlinge overeenkomst der talen, en zullen ook in andere tongvallen, met name in het Chaldeeuwsch, voorhanden geweest zijn.

Dit alles kan intusfchen naar de meening van *Eichhorn* (57) van geene toepasfing zijn op het woord *συμφωνία*, hetwelk deszelfs Griekfche zamenftelling te zeer zou verraden, en daarom uit latere tijden afkomftig zijn. — Hij vergeet echter, wat door anderen reeds menigmaal met grond, en, naar ons inzien, voldoende is aangevoerd. Uit de befchrijving, welke *Isidorus* hiervan geeft, leeren wij hetzelve kennen als een hol, met leer overtrokken fpeeltuig, eenigzins overeenkomftig met onzen trommel, zoodat de gelijkluidende klank der Babijlonifche en Griekfche woorden

(55) JAHN, *Einleitung* a. a. O. II. 2. S. 622. In de eerfte uitgave had hij nog het tegendeel beweerd. Wij bedoelen de tweede Uitgave, te *Weenen* 1803.

(56) HERODOTUS, *Hist.* I. 192.

(57) l. l. bl. 426.

den flechts toevallig is, en niet in de gelijkheid der fpeeltuigen kan gezocht worden. Van hier dan hebben de Taalgeleerden dit woord van een Chaldeeuwsch wortelwoord afgeleid (58).

Daar dus deze Grieksch-aardige Woorden, *of* waarlijk van Oosterfchen oorfprong zijn, *of* door de Grieken uit het Oosten zijn overgenomen, *of* bij Grieken en Oosterlingen gelijktijdig, wegens de natuurlijke taal-verwantfchap voorhanden waren, *of* flechts in den toevalligen klank overeenkomen, vervallen ook deze zwarigheden voor latere vervaardiging der Stukken.

De Geest dezer Gefchriften blijft dan ook hierdoor ongefchonden bewaard, en behoudt zijne geboorte uit Babijlonië, in welks kleed zij gehuld is, onvermengd met vreemden opfchik en bijvoegfelen. Alleen verraadt zij den

(58) Cf. SCHEIDII et GROENEWOUDII *Lexicon*, II. p. 378. en aldaar aangehaalde MICHAËLIS, *Suppl. ad Lexica*, p. 1779. MICHAËLIS meent hier te moeten lezen: *Siphonie*, fchoon zijne kritifche gisfing meer op de afleiding des woords, dan op Handfchriften rust. Zie *Anm.* Z. III. 21. en voorts over deze woorden VOS, l. l. p. 278. en de daar aangehaalde Schrijvers, en W. LOWTH t. a. p. *in de Engelfche Godgeleerden*, X. 33.; inzonderheid ook GROTIUS ad Dan. III. 2. 5.

den Jood, die nu eens de Babijlonifche, dan de Hebreeuwfche taal naar den loop der omftandigheden moest bezigen.

Indien desniettegenftaande het bovenftaande minder geldende is, dan wij ons verbeelden, zoo ware het echter hoogst onberaden, alleen uit bewijzen, zoo onzeker, wegens onze weinige kennis aan den vroegeren ftaat der Oosterfche en Griekfche tongvallen, derzelver gemeenfchappelijke bronnen, overeenkomst of onderlinge overneming, gevolgen af te leiden, die den tijd der vervaardiging dezes Boeks verfchuiven. Liever wachte men die dagen af, waarin men meer zal zijn ingedrongen in den Geest der oude talen, dan nu reeds, met benevelde oogen uit onzekere ftellingen zekere flotfommen te trekken; want geen vast gebouw kan op wankelbare grondflagen rusten.

Willen wij echter indringen in den Geest dezer Stukken, en Daniel regt leeren verftaan, dan moeten wij vooral letten op den

6. *Stijl dezer Verzameling*,

welke geheel eigendommelijk, en overeenkom-

komſtig de behoeften zijner tijden en zijns Volks is. — Zoo wel de Hiſtoriſche als Profetiſche ſtijl verdient onze aandacht.

In *den Stijl der Geſchiedenisſen* ontmoeten wij al aanſtonds *den toon en vorm van Gedenkſchriften.* — Geſchiedenis-ſtijl is overal te ontdekken; elk Hoofddeel is als eene bijzondere Geſchiedenis. Dan, het ſtaat daar zonder Historisch verband met de overige. In het eene Geſchrift vinden wij den verhaaltoon, in het andere Kancelarijſtijl. Elk Stuk heeft deszelfs ronding in de voordragt der zaken, doch deze ronding ontbreekt aan het geheel (59).

Maar het is tevens *de ſtijl van Oosterſche Gedenkſchriften*; want de geheele ſtijl is *Oostersch*; en wij mogen dezen hoofdtrek van denzelven niet voorbijzien. Hiertoe behooren vooral die kinderlijke eenvoudigheid, eentoonigheid, omſlagtigheid, verhevenheid en grootſpraak, welke ons beurtelings treffen.

Wanneer wij kinderen hooren vertellen, of onder elkander, of aan den ſchoot eener moeder, dan ontdekken wij die eigenſchappen, welke hun zoo eigen (*karakteristiek*) zijn, dat

(59) Wij hebben dit boven uitvoeriger aangetoond, zie bl. 13 v.

dat wij hen met graagte aanhooren. Hoe veel overeenkomst heeft dit niet met de verhalen van die volwasſenen, welke op den zelfden trap van beſchaving ſtaan, (doch berekend naar hunnen leeftijd) en die hunne geſprekken bijna eveneens inrigten. — Doch dezelfde zijn de eigenſchappen van den Oosterſchen ſtijl; want wat in menſchen plaats heeft, vinden wij eveneens bij de Volkeren en in het geheele Menschdom; want Volkeren en het Menschdom beſtaan uit menſchen. Daarom zijn bij allen dezelfde gang, dezelfde opvoeding en vorming, dezelfde beginſelen, dezelfde leeftijd, hetzelfde einde (60).

Een-

(60) Wanneer wij hier ſpreken van den kinderlijken ſtijl der Oosterlingen, dan verwarre men het *gebruik* dezer ſpreekwijze niet met het *misbruik*. Men onderſcheide het edele *kinderlijke* van het lage *kinderachtige*. Vooral wake men tegen de verkeerde wijziging dier ſtelling, zoo als dit te regt wederlegd is door FOLMER, *over de Kindschheid der eerſte Wereld*, in de *Werken van het Haagsch Genootſchap*, 1807. Wij bedoelen hier de toepasſing van die beginſelen, die zich in den *mensch* in onderſcheiden leeftijd vertoonen, op het *Menschdom* in onderſcheiden leeftijd. Wanneer wij zeggen, dat het menschdom deszelfs kindschheid in het Oosten, deszelfs jeugd en jongelingstijd in Griekenland beleefde, dan wordt dit bevestigd door den aard der zaak, en de geſchiedenis der Volkeren. Dan behoeven wij niet van de kindsch-

Eenvoudigheid, dat zegel der waarheid, dat hoogste ideaal van schoonheid, die edele karaktertrek van het kind, vooral in zijne verhalen, vinden wij, gelijk in den Oosterschen stijl in het algemeen, zoo ook bijzonder in Daniels Geschrift. — Natuurlijk eenvoudig vertellen meestal de kinderen. Beluistert hunne gesprekken en onderlinge verhalen. Ongekunsteld beginnen zij meestal hunne vertellingen op deze of dergelijke wijze: „Er was eens een Koning;" Zij gebruiken geen' omslag, om het verband hunner redenen aan te vullen; zij verhalen, zoo als zij er tegenwoordig waren. Daarom is een boek met Fabelen, veelal het leesboek van het kind, wijl daarin eenvoudigheid heerscht. — Dat zelfde nu vindt men in alle Oos-

kindschheid der eerste Wereld te spreken, als of deze de verhalen des Bijbels tot Dicht of Mythe vervormde; (zie FOLMER a. p. bl. 69.) want dit beginsel is, naar ons inzien, veeleer een der sterkste bewijzen voor de *waarheid* der Bijbelsche verhalen. Wij vinden dan de deugden en gebreken van het kind, (in deszelfs *ideaal*) *in massa* ook terug in het Oosten; en wij zouden iets tegennatuurlijks verwachten, indien de kinderlijke stijl niet de stijl van het Oosten ware, doch meer gevormd naar den toestand en de behoeften van *Volkeren*. Zie over den kinderlijken stijl MUNTINGHE, *Geschied. der Menschh.* I. 32 verv.

Oosterſche verhalen; en van hier dat bij hen Fabelen en Gelijkenisſen (*Parabelen*) zoo geliefd zijn. — Doch die zelfde eenvoudigheid, welke daarin heerscht, vindt men terug in den Historiſchen ſtijl van Daniel. De Koning vertelt alles, even zoo, als het gebeurd is. Hij verzwijgt niets voor zijne Staatsdienaren noch voor zijn Volk, (II, IV.). Hij verhaalt overal zoo eenvoudig, als of wij er bij tegenwoordig waren, niet door opſchik en verſiering, hoedanige in den Jongeling en meer in den Griekſchen ſmaak zou vallen; maar het is de eenvoudige voorſtelling der zaak, zoo als dezelve plaats had. Wanneer de redenen en geſprekken des Konings vermeld worden, dan zijn het korte geſprekken van het dagelijksch leven, juist zoo, als dezelve door den Vorst waarlijk moeten zijn uitgeſproken; geene verdichte Redevoeringen, hoedanige dezelve door Griekſche en Romeinſche Geſchiedſchrijvers in den mond hunner Helden gelegd worden. Want die verſiering viel meer in den Griekſchen geest, die aan de zucht tot het ſchoone dikwerf het ware moest opofferen. — Is het niet, als of wij Nebukadnezar zien, zoo als hij des avonds zijn leger beklimt, en daar, eer hij nog in den ſlaap is ingeſluimerd, peinzende over de zaken zijns Rijks,

in

in een droom verviel? Wij kunnen ons dien angst des Konings levendig voorſtellen. (H. IV.) — Verbeelden wij ons niet, als in de zale van Belzazar tegenwoordig te zijn, en tegen den gekalkten wand die vingers en dat ſchrift te zien? (H. V.) — Hoe eenvoudig is de voorſtelling van dien Droom (IV: 5, 6.)? Er heerscht in dezelve dat duistere en verwarde, hetwelk altijd in onze droomen aanwezig is, en ons een bewijs is, dat dezelve juist zoo door den Vorst moet zijn gedroomd. Immers dezelve begint met het beeld van een boom (vs. 10—14.) en eindigt met dat van een mensch. (vs. 15, 16.) — Hoe eigenaardig en natuurlijk is de beſchrijving van den ſchrik en de ontſteltenis des Konings, „ toen zich de glans des Konings „ veranderde, en de banden zijner lendenen „ los werden, en zijne knieën tegen elkander „ aanſtieten!" (V: 6.) Is het ons niet bij hevige ontſteltenis, als of onze wervelbeenderen los worden, zoo dat men niet gaan noch ſtaan kan, door de onwillekeurige trilling en aanſtooting der knieën? Verplaatſen wij ons niet bij den Koning in zijne droefheid over Daniel in den Leeuwenkuil? (VI: 19, 20.)

Kinderen vertellen gaarne hunne droomen. Zoo doen ook de Oosterlingen, en wij zien er

er een voorbeeld van in Nebukadnezar. (IV.) Ons zou het kunnen verwonderen dat de magtigfte Monarch door een droom vervaard wordt, en die verhaalt, indien dit geen Oosterfche geest en daarom hier Oosterfche ftijl ware (61); want juist daarom zendt hem Je-

(61) Het is opmerkelijk, dat wij deze trekken vooral in Nebukadnezars verhalen aantreffen, in wien inzonderheid de Oosterling uitblonk. Noemden wij de zucht tot droomen iets kinderlijks, men vraagt dan: hoe verftaat men de Goddelijke droomen, aan Profeten en Jehova's Vrienden tot openbaring van zijn' wil gegeven? Wij antwoorden: geheel naar hunne behoeften; en hierin alleen vinden wij den fleutel op dezelve. Indien de hedendaagfche beftrijders des Bijbels, die zoodanige droomen als voortbrengfels der verbeelding aanzien, dezelve gelijk achten met die der Ongewijde Schrijvers, wij verfchillen hierin van hen. God fchikte zich in zijne Openbaringen aan het menschdom, altijd naar de behoeften (niet naar de vooroordeelen) van hen, wien Hij dezelve fchonk. Aan *ons* moge Hij zijn wil door zijnen Zoon hebben geopenbaard, dezelve werd den Oosterlingen door Droomen en Gezigten verleend, wijl *hunne* behoeften dit vorderden. — Dit wordt ook bevestigd door Daniels Boek. God wilde Belzazar, die zijnen dienst ontheiligd had, eene geduchte waarfchuwing nopens deszelfs op handen zijnde lotverwisfeling doen toekomen. Op welk eene wijze deed Hij zulks? Niet door Daniel tot den Koning te zenden, gelijk Nathan tot David, maar geheel in den geest der Chaldeërs, naar de behoeften van den Vorst, door een teeken, hetwelk meest op hem werkte, door Beeld- of Heilig-Schrift, (V.) hoedanig vooral bij de Babijloniërs gold. Welk eene Goddelijke wijs-

Jehova zulk een droom toe. — Doch genoeg hiervan: wij vinden in elk Stuk veelvuldige bewijzen.

Desniettegenstaande heerscht er bij deze natuurlijke Oostersche eenvoudigheid tevens zekere *eentoonigheid*, die voor onzen Westerschen smaak eenigzins onaangenaam zijn kan. Doch het is die kinderlijke eentoonigheid, die in het Oosten te huis hoort, en welke ons waarlijk bekoort, indien wij ons regt verplaatsen in hunne denk- en spreekwijze, en wij dezelve slechts eenvoudig genoeg opmerken. — Die fijne scherts, die geestige en vernuftige voorstelling, dat zout der redenen, die afwisselende verscheidenheid, welke in de verhalen van den Jongeling, van den Griek en Romein, wordt aangetroffen, zoeken wij te vergeefs bij het kind, zoo wel als bij den Oosterling. Daarom loopen alle hunne verhalen bijna gelijkelijk af. — Zoo vinden wij ook hier in alle verhalen, zelfs in het Koninklijk Manifest (H. IV.) denzelfden gang: zij beginnen met den Koning en

wijsheid blinkt er bij de zedelijke opvoeding van het menschdom niet uit, in de keuze der middelen, waarvan God zich bediende naar de verschillende behoeften van tijden, volkeren en menschen, wien Hij zijn wil bekend maakt!

en den tijd, vervolgen met eene aanmerkelijke gebeurtenis, en eindigen in den lof van Jehova en in de lotgevallen der vier Israëliten. — Juist deze weinige verfcheidenheid kenmerkt den hoogen ouderdom dezer Stukken.

Dezelve zal ons nog meer blijken, wanneer wij letten op dien *omflag van woorden*, die de verhalen dikwerf buiten noodzaak verlengt. — Ziet men het niet in die herhalingen van gefprekken, van namen, van woorden, van beelden? Ten voorbeelde zij het III. Hoofddeel. Daar worden in het 3. vs. alle de namen van de hooge Ambtenaren des Rijks herhaald, welke reeds in het 2. vs. genoemd waren. Latere verhalen zouden dit bijna geheel inkorten, en zelfs de Alexandrijnfche Vertaling, meer Grieksch in aard en aanleg, laat dit geheel weg. Denzelfden omflag van woorden ontmoet men (vs. 5—7.) bij de herhaling der menigvuldige fpeeltuigen; hetwelk nogmaals gefchiedt in vs. 10 en 15. Daar worden de namen van Sadrach, Mefach en Abednego, telkens, en naar onzen ftijl foms noodeloos, genoemd. (vs. 12, 13, 14, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 28, 29 en 30.). Wij vinden dien zelfden omflag in het Manifest, (H. IV.) bij de herhaling van den droom, (vs. 10 verv.

verg.

verg. 20 vs.), der namen: *Wijzen*, *Starrekijkers* en *Toovenaars*, vooral in die vragen en antwoorden, welke telkens worden medegedeeld; in die gedurige gezegden: „en „hij zeide," ja! in het overtollige „en „hij antwoordde en zeide," ook dan wanneer de rede begint.

Doch deze omflagtigheid komt ons niet vreemd voor, wanneer wij dezelve in alle Oosterfche Verhalen, in vele Gefchiedenisfen des O. V. aantreffen; fchoon dezelve meer nog in deze Chaldeeuwfche Gefchiedenisfen, dan wel in de Hebreeuwfche Stukken van Israëls befchaafde tijden gevonden wordt. — Geen wonder! hoe eenvoudiger de Verhaler is, hoe meer ongekunfteld hij fpreekt, des te omflagtiger zijn zijne verhalen. Zij worden dan opgevuld met de herhaling der fpreekwijze: *zegt hij*. Eveneens zijn de kinderlijke verhalen, indien dezelve zulks niet door eenvoudige natuurlijkheid vergoeden, veelal in het oor van volwasfenen, langwijlig in kleinigheden. Doch wat wij hier aantreffen, bewijst juist den Oosterfchen oorfprong dezer Stukken.

Ja! wie ziet ook *Oosterfche verhevenheid*, *grootfpraak en pligtpleging* voorbij in dezen Bundel? Wij hebben er boven reeds

 met

met een woord melding van gemaakt. Of zou het niet Oosterſche verhevenheid in uitdrukking zijn, wanneer wij niet alleen lezen van zoo vele Volken, Natiën en Tongen, maar van „ eene Magt, die reikt tot „ aan den Hemel, en eene Heerſchappij tot „ aan het einde des Aardrijks;" (IV: 22.) van Nebukadnezar, „ wien de God des He- „ mels overal, waar menſchen wonen, de „ beesten des velds en de vogelen des He- „ mels in handen gegeven heeft." (II: 38.) — Zou het niet Oosterſche pligtpleging zijn, wanneer Daniel den Vorst toeſpreekt: „ ô Koning, leef in eeuwigheid?" (vs. 22.) Deze ſpreekwijze zegt toch in hunnen mond niet meer, dan onze uitroep: leve de Koning! Zoo zegt hij ook elders: „ die ſtraf wedervare uwe hateren." (IV: 19.)

Het is dan (om niet meerder aan te voeren) Oosterſche ſtijl, waarin dit geheele Boek is voorgedragen. — Maar wanneer wij Daniel met aandacht nalezen, dan vinden wij ook in den ſtijl bijzonder een' *Hebreeuwſchen tint*, gemengd met eenige vreemde, welligt *Chaldeeuwſche*, voorſtellingen (62). Dit heeft

(62) Het is hier de plaats niet, dit uitvoeriger aan te toonen. Wie hiervan voorbeelden begeert, leze EICHHORN, *Inl.* D. III. bl. 419 volg. en JAHN, *Einl.* a. a. O. S. 623.

heeft al dikwerf aanleiding gegeven, dat men meende alhier een Chaldeeuwſchen tooi aan te treffen, doch welke door eene latere Hebreeuwſche hand is omgewerkt en opgeſierd, zoodat men daarom de echtheid van dit Boek betwijfelde. — Doch juist zijn het deze beginſelen, deze karaktertrekken van den Danielitiſchen ſtijl, welke, behoorlijk toegepast, en uit de regte bronnen verklaard, het grootſte inwendig kenmerk voor deszelfs echtheid aan de hand geven. Neemt men de plaats en den tijd der beſchrijving in acht, men komt dan tevens tot de gevolgtrekking, dat wij hier, wel is waar, de taal en den ſtijl van een' Jood herkennen in den gang der denkbeelden, vooral met betrekking tot den Godsdienst, in de voorſtelling der zaken, in de namen en eigenſchappen aan den Allerhoogſten God gegeven, in ſpreekwijzen (vooral in de Profetiën) uit de Boeken van Mozes ontleend; met één woord: in het eigenaardige (*karakteristieke*) van den ſtijl; maar men ontdekt tevens, dat deze Hebreeuwſche tint geheel gewijzigd is naar de betrekking van den Spreker, thans Hoveling bij eenen der magtigſte Monarchen dier dagen. Wij zien dit, waar hij de namen en bedieningen der Staatsbeambten hoogst naauwkeurig boekt; waar hij, van zijn verheven ſtandpunt, over de wentelingen der

Rijken ſpreekt, als over de gewone voorvallen des levens, en waar hij in de vermelding van Gods grootheid, Hem voorſtelt, als die Koningen hunne Rijken geeft en ontneemt. — Doch bij deze, Daniel en den Hebreën eigene voorſtellingen, vinden wij eene Chaldeeuwſche kleur. Kon het anders bij den man, die in Babijlonië verkeerde, en in de Babijloniſche taal zijne Stukken opteekende? Zoo treedt reeds „ de Wachter, de Heilige" op in den Historiſchen Bundel. (H. IV: 13.)

Indien Daniel ook de Opſteller van H. IV. geweest is, dan bevreemdt ons de ſtijl van dat Hoofddeel niet. Daar bezigt Nebukadnezar van den God Daniels zulke uitdrukkingen, welke wij eer aan Joden zouden toeſchrijven, doch, of Daniel heeft dezelve ingevlochten, toen hij dit Stuk in 's Konings naam opſtelde, of de Vorst zal dezelve ontleend hebben van den meer gemeenzamen omgang met Daniel. Vooral na deze gebeurtenis, zullen deszelfs uitdrukkingen nopens zijnen God den Koning niet ontglipt zijn. Zoo toch herkennen wij den Jood, maar die buiten zijn Vaderland verkeerde, wanneer hij ſpreekt „ van den Tempel, die te Jeruza„ lem geweest is." (V: 2.)

Intusſchen, wanneer wij hier den Oosterſchen

fchen ftijl ontdekken, waarin zekere Hebreeuwfche tint, door Chaldeeuwfche voorftellingen getooid, heerfchende is, kunnen wij ook nog eene trede voorwaarts zetten, om den tijd te onderzoeken, wanneer dit Stuk in het Oosten vervaardigd is. — Immers, gelijk het waar is, dat de taal en ftijl de fchaal en wijzer der befchaving eenes Volks zijn, zoo leidt zulks ons hier duidelijk tot de tijden van Daniel terug.

Vergelijken wij toch de Verhalen, hier geboekt, met die van Abraham, Izaäk en Jakob, welk een verfchil heerscht er dan in de voorftellingen! Beide ademen Oosterfchen ftijl in die hoofdtrekken, welke wij boven aantoonden; doch hoe onderfcheiden! In de Gedenkftukken bij Mozes bewaard, heerscht zekere edele, bekoorlijke, naïve eenvoudigheid, niet flechts in den ongekunftelden verhaaltoon en de wijze van voordragt, welke wij ook boven bij Daniel opmerkten; maar ook in eene volledige beknoptheid, in het gepast en eigenaardig gebruik der woorden, in een' meer befchaafderen vorm. Dit misfen wij bij Daniel. Bij hem ontmoeten wij eene onbefchaafdere en ruwere omflagtigheid in uitdrukkingen en herhalingen. Dat edele *naïve*, hetwelk ons in den ftijl van Genefis treft, mist het Boek Daniels. Van hier dan,

dat wij niet vermoeid zullen worden door het lezen der verhalen bij Mozes, maar eerder bij Daniel.

Zoeken wij de reden hiervan, wij ontdekken al aanstonds, dat dezelve eeniglijk te vinden is, in den Schrijver, deszelfs leeftijd en woonplaats. — Duidelijk herkennen wij hier de dagen van gezonkene verstandsbeschaving bij de Israëliten, gelijk het was gedurende de Babijlonische Ballingschap (63), toen men te vergeefs den schoonen smaak der oude Hebreën, ook in hunne Schriften, terug zocht. Te voren moest de stijl ook dat zuiver Oostersch gelaat vertoonen, hetwelk die dagen kenmerkte. Nu was men verder van de natuur afgeweken, dan in de dagen der Aartsvaderen. — Ziet het in den stijl. Men had niet meer dien smaak en die beschaving van Israëls luisterrijkst tijdperk onder Salomo. Daarom toont ons de stijl dien omslag, boven aangetoond. Doch vooral moest dit bij Daniel gelden, die thans in Babijlonië woonde, en in de taal des lands schreef. Immers door een ruwer gelaat onderscheidde zich vooral de Chaldeeuwsche tongval van den He-

(63) Zie MUNTINGHE, *Gesch. der Menschh.* VIII, 133.

Hebreeuwfchen (64). Dit nu ftaat niet alleen in het minder eigenaardig gebruik der woorden, maar ook in den vorm der redenen te lezen. — Ja! de Babijloniërs zelve, zonder genoegzame vorming en opleiding tot vordering der verftandsbefchaving, moesten dezelve in *hun* land, bij de ten deze reeds zoo zeer verachterde Joden, doen ftilftaan. — Zoo draagt dan de Hiftorifche ftijl van Daniel de kenmerken van *zijnen* leeftijd, ook in bijzondere trekken, en ademt den Hebreeuwsch-Babijlonifchen Geest dier minder befchaafde tijden. Hoe belangrijk is niet dit bewijs voor den Geest dezer Stukken uit den ftijl afgeleid; want hoedanig de menfchen gevormd en befchaafd zijn, op welk een leeftijd en trap van befchaving zij ftaan, is in hun taal en ftijl uitgedrukt. Hier dan hervinden wij in den ftijl een Jood, die in Babijlonië, omftreeks de tijden der Ballingfchap, vertoefde.

Doch genoeg reeds van den Stijl der Gefchiedenisfen. Ten deele verfchillend is de *Profetifche ftijl* dezes Bundels. Wij zeggen, ten deele; want wij zullen niet herhalen het geen van de meer algemeene eigenfchappen van den Oosterfchen ftijl, ook op de Profe-

(64) Zie boven bl. 58.

fetifche Stukken kan worden toegepast. De opmerkzame doet het reeds bij de oppervlakkige doorbladering van Daniels tweeden Bundel. Liever willen wij eenige algemeene en bijzondere karaktertrekken van den Profetifchen ftijl in Daniels Gefchrift opzamelen.

De *Profetifche Schriften* van Daniel zijn grootendeels geene Redevoeringen; zijn ftijl is *maar zelden de Oosterfche Redenaars-ftijl.* Het geen bij de overige Profeten geldt, heeft bij hem geene plaats. Daniel was niet, als de overige Profeten, een Leeraar der Joden, een Leeraar van deugd en een Zedemeester (65); zoodat hij zijne Profetiën niet voor hen en hun tot onderrigt behoefde uit te fpreken. Hij, Raadsman der Vorften, was ook bij hen Tolk der Godheid, die den magtigfte Monarchen der Wereld Gods wil openbaarde. Doch hij deed het niet in zijne Profetiën, maar veeleer in de verklaring van Droomen en Gezigten, welke God aan de Koningen verleende. In die Stukken alleen vinden wij den Redenaar, die fpreekt tot de Vorften, (II.) en die dan een' ftijl bezigt, overeenkomftig den eerbied, dien hij hun verfchuldigd is, maar die tevens be-

(65) Zie MUNTINGHE l. l. VII. 251. NIEMEYER, *Karakt.* IV. 363, 367.

bewust is, dat hij ſpreekt als de Tolk der Godheid, met vrijmoedigheid, deftig en achtbaar, rondborſtig en dringend. Zoo deftig is de ſtijl van den Profeet, waar hij Nebukadnezar toevoert: „ De droom nu is ge„ wis, en zijne uitlegginge zeker." (II: 45.) Zoo vrijmoedig en rondborſtig is zijne taal tot dien zelfden Vorst, voor wien alles beefde: „ Men zal U van de menſchen ver„ ſtooten, met het gedierte zal uwe woning „ zijn," en hij voegt er even vrijmoedig bij: „ Dat zal geſchieden, tot dat gij bekent, dat „ de Allerhoogſte heerſchappij heeft over de „ Koningrijken der menſchen en geeft ze, „ wien Hij wil." (IV: 25.) Staande aan den wand voor den verbitterden en beangſtigden Monarch, gaf hij hem de ſchrikkelijke verklaring: „ Gij zijt gewogen en te ligt be„ vonden!" Zoo ſpreekt alleen de Profeet des Allerhoogſten, die niet beeft voor de woede van een' dreigenden Despoot, om dat hij ſpreekt tot den ſterveling in den naam van God. — Maar dien ſtijl vinden wij alleen in de verklaringen van Droomen en Beeldſchrift. In zijne Profetieſche Geſchriften is hij geenszins Redenaar. Dezelve waren niet beſtemd voor de Vorſten, maar voor zijn Volk. Het waren Gezigten, hem verleend, die hij op de wijze der Profeten in geſchrift bragt.

Doch

Doch de Profetische Schriften van Daniel zijn *even min Dichtstukken.* Moeijelijk was het, de Poëtische Schriften der Hebreën hier en daar van hun Proza te onderkennen, aleer de *aesthetische* vorderingen der voorgaande Eeuw hiertoe nadere kenmerken, vooral in den Parallelismus, hadden aangewezen (66). Voortreffelijke overblijfselen van Hebreeuwsche Dichtkunde vinden wij dan ook in verscheidene Profetiën. — Het schijnt echter, dat wij dezelve in Daniel niet zoeken moeten, waar wij weinige trekken derzelver voorhanden vinden. Er heerscht in de voorstelling zijner Gezigten iets meer geschiedmatigs en verhalends, dan bij de overigen. De Gebeurtenissen van volgende Eeuwen worden daar meer duidelijk, meer open en minder ingekleed, voorgesteld. Zelfs in zijne verhevenste voorstellingen heerscht zekere prozaïsche eenvoudigheid en toon. (X: 5 — 9 vers.) Te vergeefs zoeken wij bijna overal den poëtischen Parallelismus. Alleen vindt men er een voorbeeld van, waar Daniel den lof des Allerhoogsten vermeldt, nadat de

(66) NIEMEYER, *Karakterkunde van den Bijbel*, IV. bl. 365. Zie vooral LOWTH, *de sacra Poësi Hebr.*, p. 393. en HERDER, *Geest der Hebr. Poëzij*, I. bl. 30 verv.

de droom van Nebukadnezar hem geopenbaard was. Daar heerscht die dichterlijke verheffing en *parallelie*, waar hij dus ſpreekt:

Der name Gods zij lof van eeuw tot eeuw;
Want bij Hem is wijsheid en kracht.
Ja! Hij verandert tijden en ſtonden.
Hij zet de Koningen af,
En Hij bevestigt de Koningen.
Hij geeft den Wijzen wijsheid.
En wetenſchap den Onverſtandigen.
Hij openbaart het diepe en verborgene.
Hij weet, wat in het duister is;
Want het licht woont bij Hem. (II: 10—12.)

Kort, maar kernvol is deze poëtiſche taal. Echter heerscht er zelfs in deze parallelie zekere meerdere prozaiſche toon. Hij draagt ook de ſtoutſte denkbeelden eenvoudig en niet onder beelden voor. Die taal voegt in den mond van Daniel, den Staatsman, die de wentelingen der Rijken aanſchouwde. Zij eindigt in eene treffende, en eenvoudig verhevene voorſtelling: „ Bij Hem woont het „ licht!" Voor het overige zijn de voorſtellingen in zijne Profetiën geheel prozaisch.

Ook deze prozaiſche ſtijl in de Voorſpellingen van Daniel heeft deszelfs oorſprong in den Profeet en zijn leeftijd. — Niet door

Pro-

Profeten gevormd, noch, als de overigen, onderwezen in hunne fcholen, niet verkeerende onder zijne Natie, als een Profeet des Allerhoogften, maar als Staatsman aan de Hoven der Monarchen, ging Daniel *zijnen* gang, werd niet geleid door hunne fchriften, maar toonde ook in zijn ftijl het verfchil, dat hem zoo bijzonder kenmerkte. — Daarenboven levende in dien *prozaifchen* tijd der Joodfche Natie (men vergunne mij deze uitdrukking) waarin, bij het verval van de befchaving des verftands, dichterlijk vuur en gevoel bijna geheel ontbraken, geeft ons zijn ftijl een geldend bewijs voor den tijd der vervaardiging zijner Profetiën (67).

Doch ook juist in die tijden fchijnen dezelve te behooren. Niet in latere dagen zijn zij vervaardigd; want er is ook in zijn' Profetifchen ftijl die Hebreeuwsch-Chaldeeuwfche voorftelling, welke ons tot een' Jood in de dagen der Ballingfchap terugbrengt. Wij bedriegen ons toch, indien wij meenen, dat daarom alle verhevenheid, alle *Symbolifche Voorftellingen* hem vreemd waren. De Profetiën zijn in *Gezigten en Droomen*, even als bij

(67) Zie LOWTH, *de Sacra Poëfi Hebraeorum*, prael. 20. p. 394. edit. Goett. 1758. et in nota Ill. MICHAËLIS, 86.

bij Ezechiel, doch meer dan bij andere Profeten, ingekleed (68). Zijne Geschriften, al zijn zij dan geene Dichtstukken, zijn echter vol beeldspraak, stout en verheven. „ Wat zouden wij verbaasd staan (zegt *van Vloten*) (69) als wij de sprekende dierbeelden van Daniel in de ware beteekenis regt verstonden."

In dit kleed toch is bij hem de verschillende de toestand der Rijken en Vorsten gehuld, welke hier als zinnebeeldige dieren of boomen worden voorgesteld, terwijl God, niet, gelijk bij andere Profeten, zelf werkt, maar door Engelen, door Wachters werkzaam is, en zich door hen aan Daniel openbaart. Zoo heeft Daniel God het eerst onder menschengedaante voorgesteld (70). — De geheele toon

(68) NIEMEYER, *Karakt.* t. a. p. IV. 571.

(69) VAN VLOTEN, *Inleiding op Daniel*, in deszelfs vertaalden *Bijbel*, IX. bl. 3. Zie ook over de Profetische Beelden van Daniel IS. NEWTON, *ad Danielis Prophetae Vaticinia, nec non Joannis Apocalypsin, observationes*, p. 16 sqq.

(70) Zie over den aard der Openbaringen aan de Profeten en de wijze van mededeeling MUNTINGHE, t. a. p. VII. 242. en VIII. 75., vooral over de Engelen en Bescherm-Engelen bij Daniel, welke plaatsen strekken kunnen tot betere waardering van het aangevoerde door velen, onder anderen ook later door DE WETTE a,

toon en ſtijl der Profetiën heeft iets *verhevens*, hetwelk ons in verwondering opvoert; en den majestueuſchen ſtijl van den Profeet doet bewonderen. Leest de geheele laatſte Profetie (X—XII.), en hier vinden wij dien hoogen toon, welke voegde bij die verhevene Gezigten. — Verheven en vol majesteit zijn de Gezigten, wanneer hij „ aan den vloed „ Hiddekel zijne oogen ophief, en ziet! „ daar was een man met linnen bekleed, en „ zijne lendenen waren omgord met fijn goud „ van Uphaz, en zijn aangezigte was als de „ blikſem, en zijne oogen als vurige fakke- „ len." (X: 5 verv.) Beeldrijk, maar ſtout is de voorſtelling van „ den Ram, met de „ hoornen, die ſtiet tegen het Westen en „ tegen het Noorden en tegen het Zuiden; „ en geene dieren konden voor zijn aange- „ zigte beſtaan, en daar was niemand, die „ uit zijne hand verloste, maar hij deed naar „ zijn welgevallen en maakte zich groot." Vooral klimt hier de verbeelding, wanneer „ een Geitenbok kwam van het Westen „ over de ganſche aarde, en hij roerde de „ aarde niet aan .... maar .... nakende aan „ den Ram, ſtiet hij den Ram, brak zijne „ hoor-

a. a. O. S 255. Zie ook JAHN, *Einl* II. 2. S. 621 ff. en HERDER, *Geest der Hebr. Poëzij*, III. bl. 77.

„ hoornen, en in den Ram was geene kracht, „ om voor zijn aangezigte te bestaan." (VIII: 3—7.) (71) Zijn dus de Profetiën van Daniel geene Dichtstukken, er heerscht toch in dezelve veel Poëzij, veel verheffing en Symbolische voorstelling, doch meer in de Gezigten zelve, die hem geopenbaard werden, dan in het verhaal derzelve. Ook hier herkennen wij den Chaldeeuwschen Geest, die vooral in de Symbolische voorstellingen zigtbaar is.

Niettegenstaande deze Symbolische voorstellingen, en het duistere hierin overig, inzonderheid veroorzaakt door de weinige kennis, welke wij hebben aan den invloed, dien de Chaldeeuwsche geleerdheid en *Symboliek* op de voorstellingen van Daniel gehad heeft, is er echter in zijne Profetien eene groote *duidelijkheid in den stijl.* — Deze ontstaat niet alleen uit de helderheid der Openbaringen, daar de bedoelde Volkeren, Meden, Perzen, Grieken, (VIII: 20, 21.) dikwerf met name genoemd worden, en de beloofde Redder daar als „ de Messias, eens Menschen Zoon," geschetst wordt; (VII: 13. IX: 25.) maar vooral door den duidelijken, bijna historischen stijl, welken wij bij het ver-

(71) Men leze hier over NEWTON l. l. p. 78.

verhaal zijner Gezigten aantreffen. Er heerscht toch in dit Geschrift eene duidelijke en historische voorstelling van zinnebeeldige voorwerpen. Voorbeelden hiervan bij te brengen, ware overbodig, daar wij op elke bladzijde bewijzen aantreffen.

Met één woord: Het geheel is Proza, doch in deze prozaische voorstellingen vinden wij verhevene, zinnebeeldige, poëtische gedachten.

Te regt heeft *Eichhorn* aangemerkt, dat de bijzondere *tijdmaat*, bij Daniel gevonden, deszelfs oorsprong kan hebben in de Astrologische en Astronomische kundigheden, in welke Daniel, als leerling der Chaldeeën (I: 4.), was onderwezen. Doch men zal dit dan tevens moeten uitstrekken tot de zeven tijden van Nebukadnezars krankzinnigheid, (IV: 25.) het geen hij niet aanmerkt. Over deze bijzondere uitdrukkingen in zijn stijl behoeven wij dus niets meer aan te voeren (72).

Daniel was dus zich zelven in alle de Geschriften steeds gelijk. In den laatsten Bundel vindt men eveneens dien Historischen gang (73), waardoor het éénen Schrijver, en

(72) EICHHORN, *Inl.* t. a. p. bl. 420.

(73) Over deze gelijkheid in den stijl des Boeks zie de

en wel een man als Daniel, kenmerkt. De ſtijl van den Profeet is een vernieuwd bewijs van den Geest zijner Schriften, als *in Babijlonie* door *hem* vervaardigd, in een tijd, toen mindere beſchaving, dan in voorgaande dagen, gezien werd.

7. Goddelijk Gezag van dit Geſchrift.

Door het aangevoerde, ſtaat dan ook tevens het Goddelijk gezag dezer Geſchriften. Alles wat men uit den inhoud des Boeks nopens deszelfs Geest opmaakt, ſtrekt hiervan tot bevestiging, en ter verſterking van onzen eerbied voor hetzelve. — Zij waren overwaardig, om onder de Heilige Boeken te worden bewaard; want zij bedoelden de handhaving van Jehova's eer onder de Volken, en inzonderheid onder de Joden. Wij vinden in dezelve alles overeenkomſtig den tijd en de perſonen; de ſchrijfwijze is geheel geſtemd op den toon dier Eeuwen, en voegt in hunnen mond.

De

de voorbeelden te regt bijgebragt door den naauwkeurigen DE WETTE, a. a. O. S. 279. § 256. not. c. die vooral tegen BERTHOLDT worde vergeleken. Het is opmerkelijk dat de WETTE geene voorbeelden van gelijkheid uit het eerſte Hoofdſtuk heeft gevonden. Welligt is er in de mindere gelijkheid in ſtijl een bewijs voor een Verzamelaar, van den Opſteller onderſcheiden.

De treffende voorvallen waren geene verdichtſelen eener verhitte verbeelding, maar waardige handhavers van Jehova's dienst op aarde. — Daniel zegt het, dat God hem deze gezigten verleende, en het gezag van Christus, die zich op dien Bundel beriep, als een van de Goddelijke Boeken der Joden, bevestigt ons de gegrondheid van hun geloof aan hetzelve, en drukt het zegel op de getuigenisſen der Joodſche en Christen-Kerk nopens den Goddelijken oorſprong dezes Boeks (74). — Zij behoorden dan te regt, tot die ganſche Schrift van God ingegeven, tot die Profetie, voortijds niet voortgebragt door den wil eens menſchen, maar door Heilige Mannen Gods geſchreven. Zij werden vervaardigd en opgeteekend onder het oog en beſtuur van dien God,

(74) Over het geen hiertegen geopperd is, afgeleid uit de plaatſing in den Joodſchen Kanon, en de verſchillende plaatſing in den Kanon van *Origenes*, *Joſephus* en anderen, zie JAHN, *Einl.* a. a. O S. 631, die zulks weerlegt. Het kan voorts onze bedoeling niet zijn, hier afzonderlijk over het Goddelijk gezag dezes boeks te handelen. Wij vinden dit *in de Inleidingen tot het O. V.* Bij de bewijzen voor het Goddelijk gezag en den Goddelijken oorſprong der overige Boeken, voegen zich ook die van Daniel; en het is bezwaarlijk dit van elk Boek afzonderlijk aan te toonen. Wij wilden ſlechts met één woord doen opmerken, dat al het gezegde ons leidt tot de bevestiging van ons geloof aan hetzelve, en tot erkentenis van het Godsbeſtuur hierin zigtbaar.

God, die den Profeten hunne Gezigten verleende, en in den brandenden Oven en den Kuil der Leeuwen zijne vrienden bewaarde; maar die Daniel zoo wel als anderen beſtuurde, in het opteekenen en verzamelen; die zorgde, dat ook deze Verzameling te regt in de rij der Goddelijke Boeken geplaatst werd, en dat dezelve ſtrekte tot opbouw van ons Christelijk Geloof.

8. *Bedenkingen.*

Schoon het ons oogmerk niet was, hier als ſtrijdende voor Daniel op te treden, noch ook alle bezwaren te weêrleggen, die hiertegen geopperd zijn, daar wij alleen uit inwendige bewijzen hem onpartijdig zochten te beoordeelen: moeten wij echter nog met een woord gewagen van eene en andere bedenking, tegen dezen Geest des Boeks ingebragt.

Immers de geleerde *de Wette* meende hier den *Godsdienstig-Staatkundigen Geest van latere dagen* te vinden (75). — Hij beroept zich op *de leer der Engelen*, als of deze niet de leer dier dagen zijn kon, of geweest was

(75) DE WETTE, *Einl.* t. a. p. S. 278. § 255. 3.

was (76). Maar even zeer het bewezen is, dat het gevoelen van hen geen' genoegzamen grond heeft, die meenen, dat de leer der Engelen eerst na de Babijlonifche Ballingfchap in het O. V. voorkomt, kan men echter evenmin ontkennen, dat dezelve in dat tijdperk meer en meer ontwikkeld is. Ook bij Daniel vinden wij Befcherm-Engelen van landen en Volkeren, en namen aan de Engelen gegeven (*Michaël*, *Gabriël*). Doch behalve dat zulks, gelijk de beroemde *Muntinghe* aanmerkt (77), voor het Volksgeloof weinig afdoet, zoo vinden wij hier ook eenen trapswijzen voortgang in de openbaring dezer leer, welke geheel ontbreken zou, indien wij hier de denkbeelden van lateren tijd vonden. Er zou alsdan een fprong in de leerftellingen der Joden plaats hebben, welke nu ontweken wordt. De Joden werden nu althans door de Schriften hunner Wijzen meer bekend met deze leer. Eene leer, welke in de vroegfte tijden naar de toenmalige behoeften zinnelijk geopenbaard werd in de verfchijningen der Engelen; welke wij later, meer en meer ontdaan van dat zinnelijk kleed, ontwikkeld zien; welke in de

Ba-

(76) Ten voorbeelde worden hiertoe bijgebragt IV: 14. IX: 21. X: 13, 21.

(77) MUNTINGHE, *Gefch. der Menschh.*, VIII. 75.

Babijlonifche Ballingfchap zal zijn aangekweekt, en, meer dan bij de overigen, bij een Daniel, om *zijn* ftand en *zijne* betrekkingen moest voorkomen (78). Deze leer *op zich zelve* was geen gewrocht van bekrompen denkbeelden, maar diezelfde Godsdienstleer, welke wij later bij de Joden, en gezuiverd van verkeerde begrippen, ook in de Schriften van het N. V. aantreffen.

Het zal niet noodig zijn veel bij te brengen nopens *de leer van den Mesfias*, zoo als dezelve hier geopenbaard is. *De Wette* haalt voor deze *Christologie* van latere tijden, zoo hij zegt, aan, VII: 13, 14. XII: 1—3. Wij moeten daarover nader handelen (79), en daarom fta hier flechts dit weinige. — Zal dan de wijsheid der menfchen den Eeuwigen beperken in de mededeeling van kennis op de onderfcheidene tijden der Wereld? Hangen deze openbaringen niet zamen met voorgaande en volgende, en breken wij dien fchakel niet, door er dit uit te rukken? Juist Daniel

(78) Te regt heeft HESS aangemerkt (*Gefch.* a. a. O. S. 208.) dat niet zoo zeer de leer of de denkbeelden nopens de Engelen, maar veeleer de voorftelling, de vorm dier leer in Babijlonië is aangenomen.

(79) In de II. Afd. 6.: *over het Belang der Profetiën.*

niel was (gelijk wij lager zullen zien) de man, die zulk een licht kon verdragen; en gewrongen voorzeker zijn die bedenkingen, welke dezelve, zonder genoegzamen grond, tot latere tijden verbannen. — Dit zelfde geldt ook van de overige door hem bijgebragte bewijzen. Indien toch *de Wette* door de aanhaling der *Zedeleer van latere dagen*, in H. IV: 24, de Alexandrijnſche Vertaling bedoelt, eenigzins overeenkomſtig met vs. 27. in den Chaldeeuwſchen tekst, zoo merke men daartegen aan, dat daar diezelfde gezetheid op zedelijke deugd, zigtbaar in uitwendige handelingen, heerscht, welke eveneens bij Ezechiel voorkomt, en die ons niet vreemd zal toeſchijnen, indien wij dit aanmerken, als eene waarſchuwing voor een Oosterling in die vroege dagen, toen men in zulke daden zijne braafheid vond. Daarenboven is ook de plaats, Tobias V: 11, door hem vergeleken, verder ſtrekkend en niet gelijkluidende. — Wij vragen, of het een onpartijdig onderzoek aanduidt, wanneer men in de Geſchriften van lateren tijd dezelfde trekken vindende, als in vroegere, alsdan tot het beſluit komt, dat dus de vroegere ook hier behooren. Indien men toch de eerst voorkomende voorſtellingen van Zedeleer of Waarheid, zonder genoegzamen grond ontkent, men ont-

ontkenne dan ook de volgende, althans bouwe hierop niet verder voort. — Men verplaatfe zich geheel in het Oosten en in Babijlonië, om te zien hoe gepast en juist *die* taal voor *die* tijden is, en eerbiedige hierin de wijsheid dier Schriften.

Eene andere bedenking zou men welligt ontleenen van de *Alexandrijnfche Vertaling van Daniel.* — Reeds vroeg was Daniels Bundel door de *Alexandrijnen* vertaald. Doch daar de Christenen in de eerfte Eeuwen meenden, dat deze Vertaling te veel afweek van den oorfpronkelijken tekst (80) en *Origenes* dezelve daarom niet in zijne *Hexapla*, maar wel in zijne *Tetrapla* (81) bewaarde, las men in de Godsdienftige Vergaderingen niet deze Vertaling, maar wel die van *Theodotion* (82). Langzamerhand verdween dan ook de Alexandrijnfche Vertaling. In de uit-

(80) Wij weten dit uit HIERONYMUS, *Proöem. in Danielem.* § 44.

(81) Cf. *Daniel fec.* LXX *ex Tetraplis Origenis*, Gott. 1774. praef. p. 1.

(82) *Theodotion*, een Jood-Christen, leefde omftreeks de helft van de tweede Eeuw te Efeze. Hij vervaardigde zijne Vertaling ten dienfte der twistenden. Hij volgde de *Alexandrijnen*, doch met gedurige veranderingen, bijvoegfelen en verkortingen.

uitgave der LXX kreeg dezelve geen plaats meer, men waande haar verloren, tot dat zij te Rome 1772 uit den *Chisiaanschen Codex*, naar de *Tetrapla* van *Origenes*, te voorschijn kwam; in 1774 te Göttingen door *Michaëlis* uitgegeven, en later in 1775 te Utrecht door den beroemden *Segaar* herdrukt en met oordeelkundige aanteekeningen verrijkt, het licht zag (83).

Deze vertaling behoeft echter de hand der bescheidene Oordeelkunde (*Kritiek*), daar dezelve zoowel verminkt als veranderd is. Van daar dat de Uitgevers zulks beproefd hebben (84). — Daar zij echter, meer nog dan die van *Theodotion*, in vele plaatsen verschilt van den Chaldeeuwschen tekst, nam *Eichhorn* eene dubbele *Recensie* in het Chaldeeuwsch aan, waarvan de eene in den Hebreeuwsch-Chaldeeuwschen tekst, de andere in de Vertaling der *Alexandrijnen* bewaard is (85).

Indien dit gevoelen onbetwistbaar ware, zou

(83) Cf. *Daniel sec.* LXX .... *Animadvers, adjecit* C. SEGAAR, Traj. 1775.

(84) Zie over dezelve de belangrijke Voorrede van MICHAËLIS, voor de Gött. Uitgave, bl. 1—5, 11—24. en de Voorrede van SEGAAR.

(85) EICHHORN, *Inl.* t. a. p. bl. 452 — 468, die geheel worde nagelezen, en DE WETTE, *Einl.* a. a. O. S. 282.

zou het, wel is waar, het boven aangevoerde niet weerleggen, maar echter als een bezwaar door sommigen worden aangevoerd.

Wij meenen intusschen, dat vele der gronden voor *Eichhorn's* gevoelen wegvallen, indien het boven door ons bijgebragte niet van allen grond ontbloot is. Indien al zijne meening doorging, zou echter de blijkbare onechtheid van den Lofzang, en andere Stukken, in de *Alexandrijnsche Recensie* ingevlochten, genoegzaam toonen, dat de Chaldeeuwsche tekst de oudste *Recensie* bevatte, waarom deze bedenking weinig afdoet. Doch daarenboven heeft *Jahn* overtuigend genoeg aangetoond (86), dat zulk eene stelling te stout en te onzeker is, daar deze veranderingen waarschijnlijk van de Afschrijvers, Randteekenaars en Vertalers afkomstig zijn; en de genoegzame blijken van de oorspronkelijkheid van den Joodschen tekst, zijn niet onduidelijk uit de Alexandrijnsche Overzetting zelve op te maken (87).

Wij meenen dan genoeg gezegd te hebben, om uit Daniels Geschrift zelve den Geest des Boeks te leeren kennen. Alles verplaatst

(86) JAHN, *Einl.* a. a. O. S. 654.
(87) DE WETTE, *Einl.* a. a. O. S. 283. not. *d.*

plaatst ons juist aan het Hof der Chaldeeuwsch-Babijlonische Vorsten. Alles ademt, (indien wij ons niet bedriegen) Babijloniё, Daniel, Godsbestuur. En voorzeker, hoe meer wij Daniel, met een oog op zijn tijd en de zeden dier dagen, lezen, des te zekerder bewijs meenen wij te vinden voor de Waarheid en Echtheid des Boeks.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

BELANG EN GEWIGT VAN HET BOEK: DANIEL.

Kan het anders, of een Boek, zoodanig van inhoud, afkomſtig uit Babijlonië, een der hoogst zeldzame Geſchriften ons uit die landſtreek overig, handelende over de lotgevallen der Vorſten en Rijken, beſchreven door een Staatsman dier Hoven, verhalende de treffendſte gebeurtenisſen dier dagen, moet in vele opzigten hoogst gewigtig zijn? Het moet voorzeker voor Godsdienstleer en Geſchiedenis de belangrijkſte wenken bevatten. — En dit bevat ook het Boek Daniel. Het leidt ons in de geſchiedenis der Oosterſche Rijken, Stamhuizen, Hoven en Vorſten in; het getuigt ons van Oosterſche zeden en gewoonten; het verplaatst ons in Babijlonië, Medië of Perzië, en bevat in een kort beſtek zoo vele trekken uit het openbaar en huisſelijk leven der Oosterlingen.

Be-

Belangrijk is derhalve deze Verzameling, vooral wijl zij overeenftemt met de Gefchiedenis, ons door ongewijde Schrijvers nagelaten, en die in zoo verre bevestigt; wijl zij dezelve hier en daar ophelderτ, en daardoor licht verfpreidt over de belangrijkfte voorvallen der Oosterfche Rijken, nog heden ten dage te veel onbekend; wijl deze Verzameling ons heldere wenken geeft over den ftaat van kunften en wetenfchappen onder de Babijloniërs, van hunnen Godsdienst en deszelfs inrigtingen; vooral is zij voor den opmerkzamen befchouwer van de zedelijke opvoeding des Menschdoms van belang, daar zij ons bijdragen levert tot de gefchiedenis der Godsregering op aarde, en de gewigtigfte Profetiën ontfluit.

Bij alle deze trekken willen wij afzonderlijk ftilftaan.

1. *Dit Boek bevestigt de ongewijde Gefchiedenis der Oosterfche Stamhuizen, vooral van het Chaldeeuwsch-Babijlonisch Rijk.*

Zal dit Boek van Daniel belangrijk zijn voor de gefchiedenis der Volkeren, en ware bijdragen behelzen, dan moeten de Koningen, hier benoemd, in hunne regering en lot-

lotgevallen, overeenkomen met die der ongewijde Geſchiedenis, en duidelijk kunnen worden bepaald. Doch hier heeft men de geloofwaardigheid dezes Boeks aangevallen, daar men gapingen bemerkte tusſchen deze en de ongewijde Geſchiedenis. — In dezen duisteren doolhof der Oosterſche Tijdrekenkunde (*Chronologie*) en Vorſtelijke Geſlachtslijsten (*Genealogie*), willen wij het wagen eenige ſchreden voorwaarts te zetten, ten einde hier of daar het einde te vinden.

Er is bij den eerſten opſlag een ſtrijd tusſchen de verſchillende opgaven der Tijdrekenaars en Geſchiedſchrijvers, welke te voren moet worden beſlist; waarom wij eerst *tabellarisch* de onderſcheidene Geſlachtlijsten der Babijloniſche en Mediſche Vorſten willen opgeven, zoo als dezelve ons door den Kanon van *Ptolomaeus* (1); door het verhaal van *Beroſus* (2), ons door *Joſephus* bij brokſtukken bewaard; door *Megasthenes*, ſlechts deels in de Schriften van *Euſebius* tot ons ſpre-

(1) De Kanon van PTOLOMAEUS (welke ruim 600 jaren na Cyrus leefde) is in onze taal overgenomen door VOS l. l. I. 629. Zie over denzelven VOS, *Voorr.* bl. 11.

(2) Zie over BEROSUS, de *Algem. Hiſt.* Voorr. 21. en BOSVELD, *Tijdmeter*, IV. 136. JOSEPHUS heeft dezelve bewaard *Antiq.* I. 3. *et Contra Apion.* I. 6.

ſprekende (3); door *Herodotus*, *Xenophon*, *Joſephus* (4) en eindelijk door *Daniel* zijn overgeleverd. (Zie de bijgevoegde Tabel).

Deze berigten dier onderſcheide Geſchiedſchrijvers en Tijdrekenaars, dus tegen over elkander geplaatst, geven ons aanleiding, om te denken, dat de een uit den ander moet worden aangevuld. Wij willen hier opmerken, in hoe verre dezelve *en* overeenkomen, *en* verſchillen.

Wat hunne onderlinge *overeenkomst* betreft,

1. *De tijdsbepaling*, door *Ptolomaeus* en *Beroſus* gegeven, ſtemt overeen met die der Joodſche Geſchiedenis. Daartoe wordt 70 jaren voor de Babijloniſche Ballingſchap geſteld, en hier hebben wij van Nabocolasſar tot op Cyrus 66 jaren. Wij weten echter van elders, dat de tijd, welke men gewoonlijk berekent voor de Babijloniſche Ballingſchap twee jaren vóór de eigenlijke regering van Nebukadnezar begint, toen hij in zijns Vaders naam

(3) EUSEBIUS, *Praep. Evang.* l. IX. c. 41. en BOSVELD I. 2. p. p. 142.

(4) HERODOTUS, *Hiſt.* I. 89 κ. τ. λ. et 185 κ. τ. λ. XENOPHON, *Cyropaedia*, c. 2, 3, cet. JOSEPHUS, *Antiq.* X. 12. BOSVELD l. l. 144—148.

Tegen over bladz. 112.

PTOLOMAEUS.		BEROSUS.	MEGASTHENES.	JOSEPHUS.	XENOPHON.		HERODOTUS.	DANIEL.
					Medie.	*Perzie.*		
1. Nabokolasfar. (zoon van Nabopol.)	604—562	Nabuchodonosor. reg. 43 jaren.	Nebukadnefar.	Nabuchodonofor.				Nebukadnefar.
2. Ilvarodamus.	561—560	Evilmerodach. — 2 — (zoon van Nab.)	Evilmerodach.	Evilmerodach. reg. 18 jaren.	Astyages.	Cambyfes.		
3. Nerikasfolasfar.	559—556	Neriglisfor. — 4 — (zwager van Evilm.)	Neriglifar.	Niglisar. — 40 —			Semiramis. 1. geflacht. 2. — 3. — 4. — 5. Nitocris.	
		Laborofoardoch. — 9 maand.	Labasfoaras.	Labofordach. — 9 maand.				
4. Nabonadius.	555—539	Nabonidus. — 17 jaren.	Nabannidoch.	Baltasfar (*Bab.* Naboandel) — 17 jaren.	Cyaxares II.	Cyrus.	Labynithus.	Belzazar. Darius, de Meder.
5. Cyrus.	538—530	Cyrus.	Cyrus.	Cyrus.	Cyrus.		Cyrus.	Kores, de Perziaan.

naam het bewind voerde (5). Daarenboven de twee eerste jaren der regering van Cyrus worden in den Bijbel aan Darius toegeschreven (gelijk wij dit onder zullen aantoonen,) zoodat het derde jaar van Cyrus, bij *Ptolomaeus*, zijn eerste jaar is in de Boeken des O. V. Deze twee jaren vroeger en twee later, gevoegd bij een aantal van 66 jaren der regering van onderscheidene Vorsten, valt het 70ste jaar der Ballingschap in het 1ste jaar der regering van Cyrus in (volgens de Bijbelsche Koningslijsten), in welken tijd wij van elders (Esra I.) weten, dat de Joden naar Palaestina zijn weergekeerd.

2. De *namen der Koningen* worden door *Ptolomaeus*, *Berosus*, *Megasthenes* en *Josephus*, bijna gelijkluidend opgegeven; want in de namen der Oostersche Vorsten heeft veelal eenig verschil plaats, naar mate der uitspraak door de verschillende Volken aan dezelve gegeven; en dus der onderscheidene talen, waarin de Geschiedschrijvers hunne verhalen opteekenden, of waaruit zij puttеden

(5) Zie PRIDEAUX, *O. en N. Verb. aaneengeschakeld*, I. 93. — DES VIGNOLES, *Chronol.* II. v. 9. § 2. p. 429.

den (6). In de Babijlonifche Dynastie vinden wij dus heerfchende *Nabokolasfar* (Nebukadnezar), *Ilvarodamus* (Evilmerodach), *Neriglisfor*, *Nabonadius*.

Desniettegenftaande is er bij elk derzelver eenig bezwaar en *verfchil met de anderen*, vooral in het verhaal van de lotgevallen der Koningen.

1. *Ptolomaeus* heeft geene melding gemaakt van *Labofordach*, door *Berofus*, *Megasthenes* en *Jofephus* aangehaald. Doch daar deze flechts negen maanden in zijns Vaders plaats regeerde, behoefde *Ptolomaeus*, wien het meer *om de tijd-orde* en jaartallen, dan om de gefchiedenis, te doen was, denzelven niet te vermelden. Op gezag van de anderen mogen wij Labofordach (of Labasfoaras) bij de verhalen van *Ptolomaeus* invullen tusfchen Neriglisfor en Nabonadius, gelijk hij dáár door de anderen vermeld ftaat. Dit maakt, gelijk men begrijpt, in de jaartallen van *Ptolomaeus* geen verfchil (7). Wij

(6) Een dergelijk voorbeeld van de verfchillende uitfpraak der Westerfche namen door de Volkeren van Europa, zie bij BEKKER, *Uitlegg. v. Daniel*, p. 237. Hij haalt daartoe aan: Jakob, Jaäcob, Jacomo, Jago, Jaques, James.

(7) Zie BOSVELDS *Tijdmeter*, IV: 128.

Wij hebben dus nu reeds deze lijst der Koningen, uit de verschillenden opgemaakt: Nabokolassar, Ilvarodamus, Nериglissor, Labosordach, Nabonadius.

2. *Berosus* noch *Megasthenes* verschillen ten opzigte *der Koningen* of hun' *regeringstijd*, wat de algemeene opgave betreft; doch *Josephus* zegt ons, dat Evilmerodach en Niglisar 58 jaren geregeerd hebben, wien door de andere slechts 6 jaren worden toegeschreven. Maar reeds heeft de hand der Oordeelkunde (*Kritiek*) deze wonde genezen. Men veronderstelt twee schrijffouten in de afschriften van *Josephus*, waartoe de waarschijnlijkheid der vergissing door de Afschrijvers, de getuigenis der overige Schrijvers, en de achting, welke *Josephus*, als Jood, de Heilige Boeken zijner Natie toedroeg, ten opzigte van den tijd der Babijlonische Ballingschap, allen grond geven (8).

3. Het zal geen bezwaar opleveren, dat *Josephus* den naam van *Baltassar* opgeeft, daar hij er bijvoegt „hem noemen de Ba„bijloniërs Naboändel:” zoodat hij zelf deze zijne woorden verklaart.

4. *Herodotus* echter, die slechts 100 jaren na

(8) Ligtelijk kan bij Evilmerodach het jaartal β′ (2) in μ′ (40), en bij Niglisar τέσσαρα in τεσσαράκοντα veranderd zijn, het geen algemeen aangenomen is.

na Cyrus leefde, noemt *Labynithus*, wiens naam wij te vergeefs elders zoeken. Dan daar deze ook bij hem de laatste Koning van Babijlonië is, door Cyrus overwonnen, blijkt het genoegzaam, dat hij de Nabonadius der overigen is. Eene letterwisseling (gelijk hier de *N* in *L*) was ook tusschen Oostersche en Grieksche Volkeren niet vreemd, gelijk Saulus in Paulus en anderen.

Vergelijken wij dus deze vijf Geschiedschrijvers en Tijdrekenaars, elk voor het geen zij hebben nagelaten, dan behouden wij de volgende lijst der Babijlonische Koningen.

1. Nabokolassar. (Nebukadnezar.)
2. Ilvarodamus. (Evilmerodach.)
3. Nerikassolassarus. (Neriglissor, Niglisar.)
4. Laborosoardoch. (Labassoaras.)
5. Nabonadius. (Baltassar of Naboandel bij *Josephus*.)

Slaan wij hierna een oog op *Daniel*, dan vinden wij een aanmerkelijk verschil. De Uitleggers zijn ten deze in verschillende gevoelens verdeeld, en nog onlangs is hierover veel onderzocht en geschreven door den geleerden *Bosveld*.

Wanneer men echter *Daniel* wil vergelijken met de andere Geschiedschrijvers, moet men vooral niet uit het oog verliezen, dat bij

hij ons geene volledige geschiedenis heeft nagelaten; dat het hem niet te doen was, om als Tijdrekenaar of Geschiedschrijver op te treden, maar dat hij slechts Gedenkschriften van belangrijke voorvallen opteekende. Waar wij dus bij hem wenken vinden, moet men dezelve gretig opzamelen, en te vrede zijn zonder volledige beschrijving van alles, wat daarbij plaats had. Daarenboven *Daniel*, Hoveling en Staatsdienaar der Babijlonische Vorsten, was meer dan eenig ander der Tijdrekenaars en Geschiedschrijvers onderrigt nopens den waren toedragt der zaken, en in staat om ons de echtste berigten van zijne tijden te geven.

Dit op den voorgrond plaatsende, doen wij eene trede verder in deze Oudheid, ten einde de verschillende namen der Vorsten bij hem en bij anderen in vergelijk te brengen. — Nebukadnezar is, even als Cyrus, van elders bekend, en het is alleen over Belzazar en Darius, dat eenig verschil bestaat. — Liever dan alle bedenkingen, vroeger en later geopperd, aan te voeren en te toetsen, willen wij de waarschijnlijkste meening, naar ons inzien, voordragen, en hier en daar een oog slaan op de bezwaren, daartegen ingebragt (9).

Bel-

(9) Wie ten deze de gevoelens der Geleerden wil on-

Belzazar, bij *Daniel* voorkomende, is dan *of* Evilmerodach *of* Labofoardoch *of* Nabonadius. Tot een dezer drie gevoelens hellen de Uitleggers meest over.

Indien Belzazar bij *Daniel*, dezelfde is als Evilmerodach bij *Berofus*, (waartoe *Bosveld* eenigzins overhelt) (10) dan zal er eene ruimte van tijd tusfchen het verhaal van Daniel (H. V en VI.) moeten gelaten worden; en wat hier voor pleit, leze men bij *Bosveld*. Het is echter niet te ontkennen, dat Daniels verhaal dit gevoelen niet begunstigt. Immers (om flechts het een en ander aan te ftippen) aan Belzazar werd voorfpeld, dat zijn Rijk op de Perzen en Meden zou overgaan. Deze voorfpelling moest hare kracht en invloed voor hem of voor zijn Volk verliezen, indien dezelve nog gedurende 25 jaren werd uitgefteld. Men brenge hier niet tegen in, dat dusdanige voorfpellingen veelal bij de Joden te voren gedaan werden, gelijk bij David, Salomo en anderen, want zulks werd er alsdan

onderzoeken leze VAN ALPHEN *over Dan.* IX. Bijl. fol. 100, 127. — VITRINGA *Obf.* S. L. 17. 4, 5. — SCALIGER, *Animadv. ad Eusebii Chron.* p. 85. en voor allen PRIDEAUX O. *en N. V. aaneengefchakeld*, I. 180, 195. en VOS, *over Daniel*, I. 449 en 530.

(10) BOSVELD *Tijdm.* t. a. p. bl. 133. verv. fchoon hij ten deze niets zeker bepaalt, zie bl. 161.

dan bijgevoegd, of er waren bijzondere redenen van dezen uitſtel voorhanden. Bij de Babijloniſche Vorſten, bij een Belzazar, thans een openlijk beleediger van Jehova's dienst, konden dezelve niet gevonden worden. Eigenaardiger voorzeker is het, indien dit Voorteeken al aanſtonds volvoerd werd, gelijk Daniel dit in de uitlegging verklaarde, en dat Jehova de ſchending zijner eere onder de Heidenen (V: 1 volg.) in die dagen oogenblikkelijk ſtrafte. Dan eerst kon hem, te midden van vorſtelijke pracht, door dat geducht teeken verklaard worden, dat God zijn Rijk geteld en *voleindigd* had. (V: 26.) Wel ſpreekt de Koningin van Nebukadnezar, als Belzazar's Vader, doch elk, der tale kundig, weet, dat dit zelfde woord dikwerf Grootvader beteekent (11). Kunnen wij ook wel met eenigen grond veronderſtellen, dat Daniel reeds in het tweede jaar na Nebukadnezars dood zoo geheel onbekend aan den Koning zoude geweest zijn? Of is

(11) Het Chaldeeuwſche woord אַב zal, even als het Hebreeuwſche אָב, deze beteekenis dulden. Voorbeelden van het laatſte vindt men Gen. XXVIII: 13, waar God tot Jakob zegt: Ik ben de God uwes Vaders (אָבִיךָ) Abrahams, en elders.

is het niet veeleer waarſchijnlijk, dat dit vele jáaren daarna, en eerst na dat verſcheiden Koningen, deels vreemd aan Nebukadnezar, het beſtuur over Babijloniё gevoerd hebben, zij voorgevallen? (V: 11.) (12).

Heeft hij dus waarſchijnlijk later geleefd, is dan Belzazar ook dezelfde met *Laboroſoardoch* bij *Beroſus* opgeteekend? Dit gevoelen omhelzen onder anderen *Scaliger*, *Petavius*, *Venema* en *Vos*. Dezelfde zwarigheden, welke wij boven aanhaalden, beſtrijden, indien wij ons niet bedriegen, ook dit gevoelen. Veeleer ſchijnt daarentegen zijn Rijk niet tot de Perzen en Meden, maar tot het oorſpronkelijk Stamhuis van Nebukadnezar te zijn weergekeerd, daar Nabonidus zijn Opvolger een zoon van Evilmerodach zal geweest zijn. — Daar de Oosterlingen, vooral nog in die dagen, door den miskenden toeſtand der Vrouwen in het Oosten, de bloedverwantſchap door huwelijken niet rekenden, en de geſlachtlijsten van mannelijke zijde optelden, wijl de Vrouwen naauwelijks een deel der familie uitmaakten, kon men *Nerigliſſor* en *Laboroſoardoch* als geene bloedverwanten van Nebukadnezar beſchouwen, daar zij uit een ander geſlacht af-

(12) Cf. VOS t. a. p. I. Deel op Hoofdſt. V: 1.

afkomſtig waren, Hij wordt dus te onregt (13) de laatſte uit het geſlacht van Nebukadnezar of deszelfs *Zoon* genaamd, daar de Oosterſche geſlachtlijsten hem naauwelijks zouden optellen. — En *Daniel* zelf ſchijnt dit te weerſpreken, Hij maakt melding van het eerſte (VII: 1.) en derde (VIII: 1.) jaar van het Koningrijk des Konings Belzazar: hetwelk *Scaliger* en *Vos* ſlechts door eene veronderſtelling kunnen ontwijken, meenende, dat de regering van Nerigliſsor ook hem toegerekend werd. Eene veronderſtelling, welke men met regt kan toelaten in Tijdrekenaars, als *Ptolomaeus*, of Geſchiedſchrijvers, die op een afſtand van tijden leefden, en minder bekend waren met den loop der zaken, maar niet in *Daniel*, die zoo naauwkeurig is in het opgeven van namen en jaartallen van Vorſten, aan wier Hoven hij verkeerde; zoodat hij (gelijk wij ſtraks zien zullen) Darius van Cyrus onderſcheidt, en die, Hoveling dier dagen, geen Nerigliſsor voor Laboroſoardoch zou hebben opgeteekend.

Meer

(13) Op deze gronden ſteunt echter VOS t. a. p. bl. 459. Men verwart onze hedendaagſche berekening van bloedverwantſchap te veel met die der oude Oosterlingen.

Meer grond heeft, naar ons inzien, het gevoelen van hen, die meenen dat *Belzazar* dezelfde zij als *Nabonadius* (14). Volgens dit gevoelen maakt *Daniel* geen gewag van drie Vorsten, die tusschen Nebukadnezar en Nabonadius geregeerd hebben. Er behoefden uit die tijden zeker geene Gedenkschriften te worden opgeteekend, toen er welligt geene dier belangrijke voorvallen waren gebeurd. — De berigten, ons door *Herodotus* (15) medegedeeld, nopens de verovering der Stad op hoogtijd, toen de inwoonders zich met dansen en andere vermaken bezig hielden, stemmen aldus overeen, met het feest, door *Daniel* vermeld, en komen ons waarschijnlijker voor, daar wij weten, dat Volksfeesten, in het Oosten vooral, ook door de Vorsten en hunne Rijksgrooten werden gevierd. — Meent men, dat Hoofdstuk V. „ niets minder vertoont dan een Rijk, dat reeds, op de Hoofdstad na, was te onder gebragt (16);" men merke hiertegen aan, dat de toestand der Stad regt moet gekend

(14) PRIDEAUX, *O. en N. V. aaneengeschakeld*, I, 178 verv.

(15) HERODOTUS, *Hist.* I. 191.

(16) Het is de bedenking door den kundigen BOSVELD geopperd, in deszelfs *Tijdmeter* t. a. p. bl. 156 en elders.

kend worden, om deze ſchijnſtrijdigheid te beſliſſen. Reeds had het beleg, volgens *Herodotus*, een geruimen tijd geduurd. Er heerschte in de ſtad eene verregaande zorgeloosheid, veroorzaakt door het langdurig vruchteloos beleg, zoodat de inwoonders waanden, als of dat magtige Babel niet te veroveren ware. Daarenboven, waarſchijnlijk wachtte de Koning, even als het Volk, thans eene gunſtige wending van hun lot, door de hulpe van hunnen God Bel, wien zij *dit* feest gewijd hadden.

Er is ook geen grond hoegenaamd in de Schriften van Daniel, om te ſtellen, dat Belzazar niet door den inrukkenden vijand, maar door de Grooten in zijn Paleis vermoord zij (17). Daniel wilde in dit Geſchrift (H. V.) ſlechts de vervulling van het Voorteeken aanwijzen, welke hij den Koning voorſpeld had. Het was dus genoeg, indien hij met eene korte aanteekening te kennen gaf: „ In dien zelfden nacht werd Bel„ zazar gedood;" en mij dunkt, wanneer wij dit verhaal onbevooroordeeld nalezen, dan voegen wij er in den geest van Daniel bij: „ en het Rijk den Meden en Perzen ge„ geven (18)."

Ja!

(17) II. bl. 134.

(18) Ik zie, dat in de *Alexandrijnſche* Vertaling, het

30

Ja! Daniel zelf ſchijnt ons daar heen te wijzen. Afgebroken zijn alle zijne voorgaande Geſchriften (19) en zonder onderling verband; maar hier vinden wij een naauwer verband in den overgang (VI: 1.) Deze geeft ons duidelijke teekenen, dat dit Stuk in naauwer betrekking ſtaat tot het voorgaande, dan wel de overige; dat het kort daarna is opgeteekend, en een vervolg behelst der gebeurtenisſen, in H. V. vermeld; dat Darius de Meder de opvolger van Belzazar geweest is. Dit verband blijft beſtaan, hoe men ook dit eerſte vers vertaalt; het zij met onze Overzetters: „Darius de Meder *nu* ontving het Koningrijk," het zij: „En Darius de Meder ontving het Koningrijk," daar de aard der Gedenkſchriften hier in geene der Vertalingen eenige ruimte van tijd toelaat (20).

Maar ter beſlisſing van een gevoelen, door Da-

30 vs. dus luidt: „*καὶ τὸ βασίλειον ἐξῆρται ἀπὸ τῶν Χαλδαίων, καὶ ἐδόθη τοῖς Μήδοις, καὶ τοῖς Πέρσαις.* „*Et regnum ablatum est a Chaldaeis, et datum est Medis et Persis.*" Cf. DANIEL, *ſec.* LXX. ad c. V. 30.

(19) Dat toch H. II. eveneens met H. I. zamenhangt, doet niets ter zake, daar de eerſte verzen (H. II: 1—3.) duidelijk gelijktijdig met H. I. beſchreven zijn, welligt door denzelfden Verzamelaar van de Geſchriften Daniels, zie boven bl. 45.

(20) Gelijk BOSVELD meent t. a. p. bl. 131.

Daniel zoo waarfchijnlijk gemaakt, roepen wij het gezag in van *Xenophon*, die, als Veldheer van Cyrus den jongen, beter in ftaat was echte berigten in te winnen, en flechts 40 jaren na de belegering van Babijlon geboren, door leeftijd en betrekkingen, meer dan *Berofus* en *Megasthenes*, met de gefchiedenisfen van zijnen tijd kon bekend zijn. Deze verhaalt, hoe Cyaxares, geholpen door Cyrus en de legerbenden der Perzen, den ftrijd ondernam tegen de Babijloniërs, hoe Cyrus alleen aan het hoofd dier legers ftond en de overwinning behaalde. Hij meldt ons, hoe Babijlon, op zekeren avond, toen er een feest gevierd werd, door eene krijgslist van Cyrus overmeesterd, en de Koning te midden zijner Grooten gedood werd (21), en hij bevestigt het geen door Daniel is aangeteekend, en leert ons dat deze Koning dezelfde is als Belzazar.

Maar men betwist de geloofwaardigheid van *Xenophon*, en terwijl de een geloof hecht aan zijne verhalen, noemt een ander hem een Romanfchrijver. In hoe verre kan dus hier zijn gezag gelden?

De middelweg fchijnt ook hier de veiligfte.

(21) *Cyropaedia*, l. VI. 5. 15. pag. 461, edit. SCHNEIDERI coll. l. I. c. V.

ſte. — *Xenophon*, echt leerling van *Socrates*, beſchrijft in een Griekſchen geest, dat is, gedreven door eene zucht tot het ſchoone, niet het leven, maar de opvoeding van Cyrus, en ſchijnt vooral in die onderwerpen, waar hij den lof van zijnen held kan vermelden, meer zijne zucht tot het ſchoone, (dus tot lof, tot opſiering) dan tot de waarheid te hebben bot gevierd Zoo zal de geſchiedenis, door hem ten grondſlage gelegd, verſierd zijn met bijverhalen, niet als een Roman, (want deze zijn kinderen van latere Eeuwen) maar geheel in den Griekſchen geest (22). Hier zouden wij wellligt twijfelen, of hij ons eene geſchiedkundige waarheid boekte, indien *Herodotus* ons niet een wenk gaf van deze zelfde gebeurtenis, en wij

(22) Zie over de geloofwaardigheid van XENOPHON, SCALIGER, *de emendatione temporum* in Proll. — PETAVIUS, *Rationarium temporum*, en vooral HEEREN, *Ideën* a. a. O. S. 156. die zegt: „ *Sein Cyrus ist ein getreues* „ *Bild nach den Idealen eines Dſemſchit, Gustasp und* „ *andrer der gefeyerten Nahmen Aziens copirt; und das* „ *romantiſche Gewand, das er den Ganzen umwarf,* „ *könnte nur von daher entlehnt werden . . . . Sollte* „ *auch . . . . ſo bleibt ſein Werk den noch ein Meister*„ *ſtück, das für den Geſchichtforſcher, der es mit* „ *Critik gebraucht, nicht weniger interreſſant als für* „ *den Aesthetiker ist.*"

wij in *Daniel* niet den fleutel op dit alles vonden. Waarlijk, waar *Herodotus* en *Xenophon* zoo duidelijk overeenftemmen, zou geen Gefchiedkundige hier aan de waarheid twijfelen. En zullen wij dan hier aan de waarheid dezer daadzaak twijfelen, omdat *Daniel* en niet *Herodotus*, met hem inftemt. Ja! *Herodotus* zelf hecht in zijne befchrijving der Stad, een derde zegel aan deze waarheid (23). Niet fchijnbaar komt ons dus deze overeenkomst voor, daar *Xenophon*, meer dan *Herodotus*, die kleine bijzonderheden, welke hij ons hier berigt, kon te weten komen, en waardoor aan het verhaal dezer gebeurtenis bij *Xenophon*, meer dan aan die, waar hij den lof van Cyrus vermeldt, het zegel der waarheid gehecht wordt (24). Zoo bevestigt ook dit gevoelen ons in de meening, dat Belzazar bij *Daniel* de Nabonidus van *Berofus* is.

Met

(23) HERODOTUS, I. 181. boven aangehaald, en het geen daaruit hier is bijgebragt.

(24) Met zulk een oog voegt het ons de Gefchiedfchrijvers te lezen en te vergelijken. Men heeft dan hierin welligt den toetfteen voor de meerdere of mindere geloofwaardigheid van XENOPHON, indien men onderzoekt of zijn verhaal betrekking heeft tot den lof van Cyrus dan niet, en of het eene hoofdzaak bevat, een hoofdpunt in de gefchiedenis, dan wel neven-zaken.

Met deze meening ſtemmen vele kleine bijzonderheden dier Geſchiedſchrijvers overeen, waarvan men ſommige te voren wel eens als bezwaren deed gelden. — Is deze Belzazar of Nabonadius, de zoon van Evilmerodach (25) en Nitocris, wij begrijpen dan tevens, waarom *Beroſus* zoo nadrukkelijk verhaalt, „dat het Rijk hem met algemeene „toeſtemming werd opgedragen (26).” Want hierdoor keerde het terug tot het Stamhuis van Nebukadnezar, wiens kleinzoon hij was; en de Grooten des Rijks, door de voorbeelden van Neriglisſor en Laboſordach onderwezen, dat het Rijk bij andere Stamhuizen geen voorſpoed genoot, verblijdden zich welligt in Nabonadius of Belzazar tot Nebukadnezars geſlacht te kunnen terug keeren. Alsdan begrijpen wij, hoe *Megasthenes* kon ſchrijven, dat „Nabannidoch Koning ge„maakt werd, die den Koning niets be„ſtond,”

(25) Volgens PRIDEAUX, *O. en N. V. aaneengeſchakeld*, bl. 179 en verv.

(26) BEROSUS bij JOSEPHUS, *contra Apion.* I. 6. p. 1045. In de vertaling van SEWEL lezen wij, dat van hem gezegd wordt, dat hij *van dezelfde afkomst* als de voorgaande Koning was; doch daar JOSEPHUS zegt: *ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστάσεως*, kan zulks welligt beter met anderen vertaald worden: *van* (behoorende tot) *denzelfden opſtand.*

„ ftond," te weten, den voorgaanden Koning (27). Immers hij, een afftammeling van Nebukadnefar, werd gezegd uit een ander geflacht, dan Labofoarchod gefproten te zijn, wijl in het Oosten alleen de mannelijke bloedverwantfchap bedoeld wordt (28). — Alsdan wordt het ons duidelijk, dat Nitocris, eene Medifche Vorftin, welligt volgaarne het Rijk tot de Perzen en Meden zag overgaan, en dat zij Daniel aan Darius den Meder zal hebben aanbevolen.

Doch genoeg reeds ten bewijze, dat Belzazar van *Daniel* waarfchijnlijk de Nabonadius der overigen geweest is (29). — Eene zwarigheid blijft er over, welke niet kan worden weggeruimd, maar wel verligt. *Berofus* en *Megasthenes* berigten, dat Nabo-

(27) MEGASTHENES bij EUSEBIUS, *Praep. Evang.* IX. 41.

(28) Of men moest met MICHAËLIS vertalen: *Die den Koning in niets gelijk was*, te weten, in boozen gemoedsäärd en zeden. Zie *Anm. zum Dan.* a. a. O. S. 47 en 48. Door deze vertaling wordt het hier voorgeftelde gevoelen evenzeer bevestigd.

(29) Dit gevoelen wordt ook omhelsd door MICHAËLIS, *Anm.* a. a. O. S. 44 ff. — VAN VLOTEN, *Verh. over den toeftand der Volkeren door de Profeten bedreigd*, bl. 54 en verv., gevoegd achter deszelfs Vertaling van den *Bijbel*, Deel IX. en MUNTINGHE, *Gefch. der Menschheid*, VIII. Deel bl. 5.

bonadius naar Borfyppe gevlugt, door Cyrus met het Vorftendom Carmanië is begunstigd; dit ftrijdt met het verhaal van deszelfs dood bij *Xenophon* en *Daniel*. Maar daar de zwarigheden, tegen de andere gevoelens geopperd, menigvuldiger en gewigtiger fchijnen, dan deze, wachte men liever den tijd af, dat nieuw licht over deze gefchiedenis zal zijn opgegaan, om ten deze iets zekers te beflisfen. En wat *Megasthenes* betreft, *Strabo* berigt (30) dat hij bij de ware berigten, die hij geeft, tevens vele onwaarheden gevoegd heeft. Van de mindere naauwkeurigheid van *Berofus* nu, verbeelden wij ons daarenboven een bewijs te vinden, waar hij zegt, dat Nebukadnezar in eene ziekte gevallen, en geftorven is (31); hij bedoelt hierdoor waarfchijnlijk de krankzinnigheid, (Dan. IV.) (32) uit welke hij, al is het dan voor een korten tijd, evenwel herfteld is (33).

Na onpartijdig onderzoek erkennen wij op de-

(30) STRABO, *Geogr.* II. p. 119.

(31) JOSEPHUS, *Antiq.* X. 11. et *Contra Apionem*, I. 20.

(32) JAHN, *Einleitung* a. a. O. Th. 3. S. 648.

(33) Zie wat MICHAËLIS heeft bijgebragt: *Bijbel* a. a. O. ad Dan. V: 1.

deze plaats de geloofwaardigheid van *Josephus*, die, schoon hij *Berosus* voor zich had, na alles onderzocht te hebben, getuigde, dat Baltasfar door de Babijloniërs Naboandel (*Nobonidus*) genaamd wordt (34). Cyrus zal dan als Legerhoofd der Perzische en Medische benden, het Rijk van Belzazar veroverd hebben, en hetzelve is alstoen tot de Meden overgegaan.

Maar hier doet zich in de geschiedenis van *Daniel* eene tweede zwarigheid op. Hij alleen

(34) JOSEPHUS, *Antiq.* II. X. 11. Er is nog door sommigen voorgedragen dat welligt Belzazar toen Koning geweest is, doch, een man van weinig beteekenis zijnde, geheel door Nabonadius zijn Legerhoofd werd bestuurd. SCHUTTE, (*Bijb. Hist.* II. 406.) en VAN LIS (*Leerredenen over Dan.* V. bl 4.) omhelzen dit gevoelen, hetwelk nog onlangs verdedigd is door RODENBURG, *Onderzoek betreffende Belzazar en de vermeestering van het Babijlonische Rijk*, te vinden in de *Bijdr. tot de beoef. der Godgel Wetenschappen*, VI. 1. bl. 660 verv. Doch dit gevoelen rust op eene veronderstelling, voor welke als nog te weinig historische grond schijnt te zijn, om daarop voort te bouwen. Op de bedenkingen bl. 667 verv. hebben wij boven geantwoord. Belangrijk zijn voorts de daadzaken en bewijzen door den Eerw. RODENBURG, bl. 663—665 bijgebragt. In deze duistere zaak, zal men echter niet ligtelijk tot algemeen erkende zekerheid geraken.

leen noemt *Darius den Meder*, onbekend bij de overige Oosterſche en Griekſche Geſchiedſchrijvers, die Cyrus als zijn opvolger noemen, terwijl alleen *Xenophon* van eenen Cyaxares II. ſpreekt, die met Cyrus Babijlon belegerde (35).

Het ware overbodig hierover vele bladzijden te vullen, na de overtuigende onderzoekingen, door *Bosveld* in het werk geſteld: Hij ſtelt, en zoo het ſchijnt te regt, dat Darius Koning der Meden was, toen Cyrus, een Perzisch Prins, het Babijlonisch Rijk met hem veroverde; dat Darius zijn zetel te Babijlon vestigde, terwijl Cyrus zijne overwinningen voortzettede, en dat deze Darius bij *Xenophon* als Cyaxares voorkomt (36).

Wij merken alleen tot bevestiging van dit gevoelen aan, dat de aanteekening, ons door *Xenophon* nagelaten, dat Cyrus, als Veldheer, Cyaxares II, den Koning der Meden, in zijn oorlog tegen de Asſyriërs geholpen heeft, waarſchijnlijk eene waarheid behelst. Dezelve komt kennelijk met *Daniel* overeen, en deze beide, konden meer dan anderen, hiervan onderrigt zijn. Dezelve ſchijnt ook

(35) XENOPHON *Cyropaedia* l. I. c. V. 2.

(36) BOSVELD, *Tijdmeter*, a. IV. bl. 159. en PRIDEAUX t. a. p. I. 198—201.

ook eene hoofdgebeurtenis in de *Cyropaedie* uit te maken, welke dus meer grond van waarheid voor zich had, al ware het, dat *Daniel* dit niet bevestigde.

Intusfchen kunnen wij de reden gisfen, waarom *Xenophon* in het vervolg Cyaxares niet overal als Koning doet optreden. Hij bedoelt in een *Ideaal* van een' volmaakten Vorst den lof van den jeugdigen Cyrus te vermelden, en verheft daarom in zijne Socratifche verhaalwijze zijnen held ten koste van den Koning Cyaxares (37). Daarenboven, ook *Xenophon* zelf fchijnt zich niet geheel en al te kunnen verbergen, daar hij hier en daar niet Cyrus, maar Cyaxares doet optreden als Koning. Niet flechts roept Cyaxares, als Koning, Cyrus aan het begin zijns werks tot Legerhoofd op; maar vooral (en hier wijkt de begoocheling) na de verovering van Babijlon doet hij Cyrus naar Cyaxares trekken, om hem te melden, dat hij hem een Paleis te Babijlon verzorgd heeft. Hier treedt dus Cyrus niet als Koning, maar als bevelhebbend Legerhoofd op, en *Xeno-*

(37) Zie voorts over de verfchillende namen der Oosterfche Vorften HEEREN, *Ideën* a. a. O. I. th. f. 164.

nophon zelf leidt ons op, om Cyaxares in zijn karakter als Vorst op te merken (38). — Deze beide regeerden dan te zamen gedurende den tijd van 9 jaren, welke door de andere Geschiedschrijvers alleen aan Cyrus worden toegeschreven, daar zijne grootheid alles verblindde. Doch van dezen tijd heeft Darius gedurende twee, en Cyrus zeven jaren geregeerd.

Maken wij nu de slotsom uit al het voorgaande op, wij gevoelen als dan de moeijelijkheid en schijnbare onmogelijkheid, om alle, zelfs de kleinste, berigten te vereffenen, en de Oostersche Troonsopvolging op eene ontwijfelbare wijze vast te stellen. Dan wij zien tevens dat *Daniel*, met de anderen vergeleken, de ongewijde Geschiedenis bevestigt. — Uit dit alles blijkt naar ons inzien het volgende: Het Chaldeeuwsch-Babylonisch Rijk had na Nebukadnezar vier Koningen, Evilmerodach, Neriglissor, Laborosoardoch en N-bonadius (Belzazar). In het 17de jaar der re-

(38) XENOPHON l. l. VIII. 5. 17. — Ook VITRINGA (HYPOTYP. V. p. 69 sqq.) erkende in Cyaxares II. den Darius van Daniel, alsmede JEHRING. in *Diss. de Ahasuero, Estherae marito ejusque Regno Medo Persico*, inserta *Bibliothecae Bremensi*, Cl. 8. Part. I. p. 576 — 586.

regering van den laatſten Koning veroverden de Meden, geholpen door de Perzen onder aanvoering van Cyrus, het rijk van Babijlonië. Zoo ging het grootſte gebied van Azië tot de Meden over, onder beſtier van Darius, wien *Xenophon* Cyaxares noemt. Doch na twee jaren werd deze opgevolgd door Cyrus, die Perzië, Medië, Asſyrië en Babijlonië beſtierde, zijne veroveringen uitſtrekte, en het Rijk van Azië tot de Perzen overbragt.

Zoo belangrijk is dit Boek voor de Oosterſche Geſchiedenis. Hij, ooggetuige van de gebeurtenisſen, bevestigt de verhalen der ongewijze Geſchiedſchrijvers, ſtemt met hen in, en wij beklagen daarom den man, die eens durfde ſchrijven: „ *Les Critiques ne* „ *ſont pas moins hardis ſur Baltaſar, pré-* „ *tendu fils de Nabuchodonozor. Ils pro-* „ *teſtent, que Nabuchodonozor n'eut d'autres* „ *fils, qu'Evilmerodach, et que Baltaſar est* „ *inconnu chez tous les Historiens. — L'Au-* „ *teur Juif fait ſucceder à Baltaſar, Da-* „ *rius le Mède; mais ce Darius n'a pas* „ *plus exiſté, que Baltaſar* (39)."

Groot

(39) *La Bible enfin expliquée*, T. I. p. 14.

Groot ware reeds het belang van *Daniel* voor de Geschiedenis, indien hij de verhalen der Geschiedschrijvers alleen *bevestigde*, en dus, als een ooggetuige, een nieuw zegel hechtte aan de gebeurtenissen dier dagen. Maar hoe rijst dit belang, wanneer wij uit hem Wereldgebeurtenissen leeren kennen, die ons elders niet geboekt zijn, of die daar duister en verward voorkomen, want

1. Daniel heldert de Geschiedenis van het Oosten op, en vult ze aan.

Al het voorgedragene leidt ons tot de overtuiging van de stipte naauwkeurigheid van *Daniel* in het opteekenen der gebeurtenis. Hij onderscheidt ons Darius van Cyrus, dien de overige latere Geschiedschrijvers voorbij zien, en geeft ons dus licht, waar de andere ons in het duister laten. Zijn stand en betrekkingen gaven hiertoe alle aanleiding, en maakten dat hij nimmer van een' anderen Vorst gewaagde, dan die werkelijk op den troon zat, en geen bevelhebbend Legerhoofd voor Koning groette. — Zoo voegt het ons dan ook uit *Daniel*, even als uit *Esther*, nieuwe berigten te putten, en deze berigten meer

meer dan die van *Berosus* en *Megasthenes* te vertrouwen.

Tot bevestiging hiervan willen wij eenige trekken uit de Oosterfche Gefchiedenis aanhalen, welke door *Daniel* worden opgehelderd en aangevuld.

1. *Babijlonifche Ballingfchap.* Hoogst gewigtig in de Joodfche Gefchiedenis is de Babijlonifche Ballingfchap. Indien echter de Heilige Schrift, vooral Daniel, ons daarvan geene heldere denkbeelden gaven, zouden wij ons ligtelijk verkeerde gedachten vormen.

Daar de Gefchiedenis der Chaldeën, Asfyriërs en Babijloniërs beftaat uit eene aaneenfchakeling van gedurige, zich verder en verder uitftrekkende invallen en ftrooppartijen in de landen langs den Euphraat en Tiger gelegen, ondernamen zij, eenmaal gevestigd, invallen in verder afgelegene landen, waar zij hun gebied zochten uit te breiden. Nebukadnezar, uitgelokt door de fchatten van Jeruzalems Tempel, verovert dat land, en behandelt van nu af aan deszelfs Inwoners als zijne Onderdanen. Doch de overheerfching dier dagen bragt mede, dat hun land ontvolkt werd, en dat zij vertoefden in het Vaderland der Overheerfchers. — Voor de Israëliten, die reeds tot zulk een' trap van befchaving waren opgeklommen, dat zij niet

meer zwervende Volksſtammen, maar een gezeten Volk uitmaakten, was dit een geducht onheil, hun als een ſtraf door Jehova toegezonden. Zij waren geſcheiden van hun Vaderland, beroofd van de opkomst in den Tempel, die plaats der vereeniging! en alles was in verval. Godsdienst zoowel als Zeden verachterden. — Aan de andere zijde, doet *Daniel* ons nopens hunnen burgerlijken toeſtand rigtiger gedachten koesteren, dan veelal plaats had.

Zij werden *Onderdanen* des Konings, evenzeer als de andere Chaldeërs, Asſyriërs en Babijloniërs. Aan den Euphraat wijst hij hun woonſteden aan, en zij vertoefden daar als eene Oosterſche Volkplanting. Hunne Aanzienlijken worden aan het Hof geroepen. Zij klimmen op naar verdienſte van eerambt tot eerambt, en hunne vreemde afkomst kan geen der Koningen terug houden, hen tot zijne Vrienden, Raadslieden en eerſte Staatsdienaars te verheffen. Zoo toont ons dit Boek van Daniel, dat wij dit voorval eigenaardiger de Babijloniſche *Ballingſchap* noemen, daar de Israëliten aldaar eerder als Ballingen, dan wel als Gevangenen, vertoefden.

2. *Medisch-Perzisch Stamhuis.* Vooral belangrijk is ten dezen opzigte het Boek van Daniel voor den navorſcher der Oosterſche

Ge-

Geschiedenis, die hiervan bij de overige Geschiedschrijvers duistere en verwarde verhalen leest, en hier althans eenig licht ontwaart.

Er bestonden tijdens de regering van Nebukadnezar en zijne Opvolgers vooral twee Hoofd-rijken in Azië, die hier in aanmerking kwamen. De landen, tusschen den Euphraat en den Indus gelegen, zijn na Sardanapalus onder het bestier der Meden gekomen. Hieronder behoorde ook Perzië (40). Intusschen was Babijlonië door Belesus een Priester-rijk geworden, hetwelk later door de Chaldeeuwsche Vorsten beheerscht werd, die hun gebied van den Euphraat tot de Middellandsche Zee uitstrekten. — Dit Priester-rijk der Chaldeën, waarover Nebukadnezar en zijne Opvolgers heerschten, is later door de Perzen en Meden overwonnen, zoodat deze alstoen heerschten van den Indus tot de Middellandsche Zee (41).

Vol-

(40) HERODOTUS, *Hist.* I. 102.

(41) Hoogst belangrijk is ten dezen opzigte de geleerde Verhandeling van den Wel Eerw. J. L. WOLTERBEEK, *Het Chaldeeuwsch-Babijlonisch Rijk, inzonderheid onder Nebukadnesar*, te vinden in den *Rec der Rec.* 1818. n°. 4 en 5. bl. 139 verv.; alwaar veel licht verspreid wordt over de uitgebreidheid dier magt. Aldaar wordt de Babijlonische Heerschappij tot aan den Indus uitgestrekt. Wij meenden uit den loop der verhalen

Volgens de Griekfche Gefchiedfchrijvers echter zouden wij meenen, dat de Perzen aan-

len van HERODOTUS, XENOPHON en DIODORUS SICULUS het bovenftaande gevoelen te moeten opmaken, en aldaar het Rijk der Meden te plaatfen. Intusfchen in dezen duisteren en onzekeren twist willen wij liever niets *beflisfen*, en laten volgaarne dit onderzoek aan de Gefchiedkundigen over. Alleen zij het ons vergund de gronden voor deze meening op te geven. — Wij meenen, dat de Voorfpelling (Jerem. XXV: 26.) niet zoo geheel duidelijk doelt op Nebukadnezar. Immers, daar bedreigt Jehova het Joodfche Land met den ondergang, door Nebukadnezar hun berokkend (vs. 1—11.); vervolgens wordt de val van het Chaldeeuwsch-Babijlonisch Rijk zelve voorfpeld (vs. 12—14). Hierop vinden wij niet zoozeer eene verklaring van het voorgaande; maar meer in den geest der profetien, krijgt de Profeet, eenmaal bezig de lotgevallen der toekomst te openbaren, nu ruimer gezigtskring. Verder dan de Babijlonifche Ballingfchap rigt zich zijn profetisch oog. Hij ziet (vs. 15—26), hoe het oordeel des Allerhoogften alle Volkeren van den Aardbodem (vs. 26.) dat is, geheel het Oosten treffen zou; ja! ook de Koning van Babel (Sefach) zou uit dien drinkbeker drinken. — Vanhier dan, dat hier welligt gedoeld wordt op de overheerfching van het Oosten, welke deels door Nebukadnezar, deels door Cyrus bewerkftelligd werd, gelijk reeds VENEMA (*Comment. ad Jeremiam*, II. p. 623.) aantoonde. Ook de andere plaats, Jer. XLIX: 34 verv. kan even geredelijk van den ondergang van Elam door de Perzifche Monarchij worden verklaard; even als de vervulling dier Profetie, Ezech. XXXII: 24, 25, alwaar (indien dit geen profetisch gezigt is voor het geen aan-

aanſtonds het Rijk van Babijlon beheerschten. *Daniel* intusſchen ſchijnt ons hier eenigzins an-

aanſtaande was) niets ſtelligs van Nebukadnezar gezegd wordt. De Profeet was niet gebonden aan dezelfde uitzigten als te voren. Wij zien het dikwerf in de Profetien, dat de gezigtskring, vooral dáár, waar niets ſtelligs gezegd wordt, telkens ruimer wordt; — Indien dit geldig is, is zulks zoowel op Elam als op Medië, Perzië en Asſyrië toe te pasſen. — Wel ontrustteden de Syriërs, dat is, Asſyriërs of Babijloniërs, het Medisch Rijk door gedurige invallen, gelijk XENOPHON aanduidt; doch dit was overeenkomſtig den aard der toenmalige Oosterſche Rijken, die, door ſtroopparttijen gevormd, zich daardoor ook naderhand *zochten* uit te breiden. Deze invallen hielden ook later aan, en welligt veroverden zij ook toen eenige ſterkten in Medië, welke de aanleidende oorzaak tot den oorlog zal geweest zijn; gelijk XENOPHON ons in zijne geheele *Cyropaedie* de Meden als een afzonderlijk Volk doet beſchouwen. — Indien Dedam het bij dien naam bekende Eiland in de golf van Perzië geweest is (hetgeen door VENEMA in *Comm. ad Jeremiam* XXV: 23. ontkend wordt.) dan nog kon STRABO's getuigenis daaruit verklaard worden, dat de aloude Chaldeën zich daar vestigden, tijdens hunne togten door Azië. Om nu niet te zeggen, dat men, indien het bewezen ware, dat de bovenſtaande Profetiën van Jeremia en Ezechiel op Nebukadnezar moeten doelen, echter dezelve welligt meer uit een profetisch oogpunt zou kunnen beſchouwen. Zij zagen de veroveringen van Babylon; en in dien algemeenen naam beſloten zij, vooral in de Babijloniſche Ballingſchap, de lotgevallen van het toenmalig Oosten, en vermelden tevens, wat *dien*

anders in te lichten, en eenige wenken te geven, die wij willen opzamelen.

Wij zagen boven (42) dat Darius en niet Cyrus het rijk zal overmeesterd hebben, doch dat Cyrus als Legerhoofd deszelfs benden aanvoerde. Hoe vereffenen wij zulks met de berigten der Grieken? — Welligt heeft de roem en het aanzien van Cyrus in het Oosten, vooral na zijn' dood, hier alouder wijze den eigenlijken Overwinnaar doen voorbij zien, of de korte duur der regering van Cyaxares dezelve doen vergeten. Wij hebben boven aangetoond, dat zelfs *Xenophon* Cyaxares als den waren Beheerfcher niet altijd fchijnt te kunnen verbergen. Daarenboven fchijnen wij uit *Daniel* te moeten opmaken, dat nog eerst, gedurende twee jaren, het

dien ten gevolge over de aarde gefchiedt. Babijlonië floot de toekomst in; zij befchouwden veelal alles meer als een gehéél.

Doch genoeg tot ftaving van ons gevoelen. Het was ons doel niet te twisten of tè beflisfen, en zien daarentegen met verlangen den toegezegden arbeid van den Heer WOLTERBEEK, *over de Gefchiedenis van Daniel en zijn tijd* te gemoet, waaruit wij nieuw licht over deze duistere dagen verwachten, en geven volgaarne dit gevoelen voor beter op.

(42) Zie boven bladz. 132, alwaar wij dit aantoonden, ten einde daarop hier te kunnen voortbouwen.

het Medisch, en daarna het Perzisch Stamhuis het gebied van Azië verkregen of uitbreidden. Immers, niet alleen berigt ons *Herodotus* (43) dat de Perzen aan de Meden door Phraörtes onderworpen waren, maar *Daniel* schijnt ons aan te duiden, dat dit alsnog plaats had, daar de bevelen van Darius waren „ bevelen der Meden en Per„ zen (VI)." Dan zal de zucht tot den lof van Cyrus, die niet alleen bij *Xenophon*, maar in geheel het Oosten heerschende was, dit hebben doen voorbijzien of vergeten. Dan zal de verovering van het Medische Rijk door Cyrus eerst twee jaren later hebben plaats gehad, en dus het bewind over Azië na den dood van Belzazar eerst tot het Medische, en twee jaren later tot het Perzische Stamhuis zijn overgegaan. Hier eerst werd het een bewind over Azië; want hierdoor werd het Medische Rijk (dat zich in al dien tijd van den Euphraat tot den Indus had blijven uitstrekken) uitgebreid tot aan de Middellandsche Zee.

Deze voorstelling ontleent van daar hare kracht, dat wij hier heen gewezen worden door een' Geschiedschrijver dier dagen (*Daniel*), die ooggetuige was, en dus de oudste

(43) HERODOTUS, *Hist.* I. 102.

ſte berigten heeft nagelaten. Vele der Geſchiedſchrijvers, vooral Grieken, ontleenden hunne berigten uit Perzië, welke daardoor meer eenzijdig moesten zijn, en den lof van Cyrus boven allen ſchatteden. En mij dunkt in de beide voor de Geſchiedenis zoo belangrijke Boeken van *Daniel* en *Esther* worden wij gewezen op wenken, die niet toevallig noch ſpitsvondig zijn. Wanneer in het Boek van Daniel (H. VI.) geſproken wordt van de wetten des Rijks, worden dezelve genaamd: Wetten der *Meden* en Perzen (VI: 9, 16); zoodat aan de Meden de eerſte plaats wordt toegekend; iets dat vooral in het Oosten niet onverſchillig was. Indien Darius ſlechts door toeſtemming van Cyrus, en wel over Medië het bewind voerde, hoe kan dan zijn bevel een bevel der Meden en Perzen heeten, daar de laatſte door Cyrus werden geregeerd? Wat had Darius toch met de Perzen gemeen, dan dat hij hun onderworpen was, en hen niet zoo zeer overmeesterde? Of zou dit aldus ſtaan uitgedrukt, wijl elk bevel van Darius, als een bevel van Cyrus werd aangemerkt; waar vindt men grond voor deze ſtelling? Is niet juist dit bevel een bewijs van de uitgeſtrekte alleenheerſching? en eischte dan de Oosterſche hoogmoed niet, dat het werd voorgedragen,

als

als een Wet der Perzen en Meden, zoodat aan deze de eerste rang gegund werd. Ja! duidelijk blijkt dit uit eén bevel, door een' Perzischen Vorst na de geheele verovering van Medië gegeven, waar gesproken wordt van eene „ Wet der Perzen en Meden" (Esther I: 19); en waaruit wij zien, dat deze voorrang in het Oosten niet willekeurig gegeven werd, maar afhing van het Stamhuis, bij hetwelk thans het gebied berustte.

Indien deze stelling, (welke wij voorts aan het onderzoek der Geschiedkundigen overlaten) niet ongegrond is, welk een licht gaat er ons dan op in de Geschiedenis der Oostersche Stamhuizen! hoe wordt dezelve dan door Daniel in het ware daglicht gesteld en aangevuld! Maar geen wonder; want hij was de eenige tijdgenoot, die ons berigten dezer dagen heeft medegedeeld: iets hetwelk door de Geschiedkundigen te veel is voorbij gezien (44). — Het zou op deze wijze blijken, dat Darius, Koning der Meden, met behulp van de legerbenden der Perzen, onder aanvoeren van Cyrus, Babijlonië bemagtigde, en gedurende twee jaren het gebied over

(44) Gelijk boven reeds gezegd is, HEEREN, die al. thans gebruik van Esther gemaakt heeft, zag Daniel voorbij.

over Azië in handen had, zoodat hetzelve van de Babijloniërs tot de Meden is overgegaan; doch daarna, of bij den dood van Cyaxares, of door de overwinning van Cyrus, heeft de Perzische Monarchij het gebied in handen gekregen.

3. *Overgang der Heerschappij, en invloed van Daniel op de gebeurtenissen zijner tijden, vooral op den terugkeer der Joden naar hun Vaderland.* — Het is opmerkelijk, dat de grootste omwentelingen in het Oosten door de Koninginnen en door den Priesterstand bewerkt zijn. *Herodotus* heeft daarvan voorbeelden aangebragt (45). — Met deze gedachte het Boek van Daniel, en vooral de laatste gebeurtenis van het Babijlonisch Stamhuis beschouwende, wordt al aanstonds de bedenking geopperd, of ook hier de Koninginne Moeder, (V: 11.) die eene Medische Prinses was (46), welligt bevorderlijk geweest zij aan den overgang van het gebied tot het Medische Stamhuis. Wanneer wij dit verhaal in onzen geest lezen, schrijven wij dit haar gedrag aan haar moederlijk gevoel toe; doch met een oog op de Chaldeeuw-

(45) HERODOTUS, I. passim.

(46) Want HERODOTUS berigt ons, dat Nitocris de Moeder van Labynithus geweest is, cf. *Hist.* I. 188.

deeuwfche Oudheid befchouwd, kan er welligt, naar den aard der toenmalige Harems, en derzelver invloed op de Vorften, eene andere aanleiding hiertoe geweest zijn, welke ons onbekend is. In hoe verre deze Nitocris, uit Medisch bloed gefproten, uit liefde tot haar Vaderland en geflacht aan den belegerenden vijand zij behulpzaam geweest, kunnen wij niet bepalen. — De Koninginnen werkten in het Oosten veelal door de Priester-Kaste; doch in hoe verre Daniel, de godvruchtige vereerder van Jehova, verontwaardigd over de beleediging aan den Allerhoogften (V: 2, 3.) aangedaan, met de Koninginne wenschte, dat het Rijk mogt overgaan tot de Meden, en dus tot een Volk, hetwelk een afkeer van den Beeldendienst had, kunnen wij wel gisfen uit zijn verhaal, maar niet beflisfen. Intusfchen, wij ontvangen hier wenken voor de Gefchiedenis. Hierdoor zou de toeftand der Joden, onder aanbidders van éénen God, merkelijk worden verbeterd. Doch meer zeker worden wij onderrigt, dat de miskenning van Jehova, vooral in dien tijd niet ongefchonden verdragen, aanleiding gaf tot de ftraffen des Konings, welke beftond in den overgang zijns Rijks tot een ander Stamhuis (*Dynastie*).

En „had Daniel voorfpoed in het Koning-

rijk van Cyrus den Perſiaan" (VI: 29.), wij worden dan ook hier gewezen op den invloed, dien hij zal hebben kunnen daarſtellen, tot verbetering van het lot zijner landgenooten. Geene gelegenheid zal door hem ongebruikt gelaten zijn. Vooral men behoeft niet te denken, als of de dienst van éénen God onder de Perzen, de hoofdoorzaak geweest is van de gunstige gedachte, door Cyrus van de Joden gevoed, inzonderheid van de vergunning hun verleend, om naar hun Vaderland weer te keeren en den Tempel te herbouwen. Cyrus, dankbaar voor de dienſten door Daniel aan zijne Voorgangers en hem bewezen, ſchatte den raad hoog van dezen geëerden Hoveling en Staatsman, wilde zijnen invloed niet onbeloond laten, en ſchonk, overeenkomſtig zijnen, ons van elders bekenden, edelmoedigen aard, door den invloed van dien braven Jood, het grootſte gunstbewijs aan deszelfs Natie, die met hem ſlechts éénen God vereerde.

Dit zij genoeg, om aan te toonen, welk gebruik wij van zijn Geſchrift voor de *algemeene* Geſchiedenis maken kunnen. Het bovenſtaande kan willigt nog door vele andere voorbeelden worden opgehelderd; maar er is nog een ander oogpunt, waaruit wij het

het *belang dezes Boeks voor de Geschiedenis der Menschheid* kunnen leeren kennen, daar wij hier zoo vele

3. *Trekken uit het openbaar en huisselijk leven van Oostersche Vorsten en Grooten, uit de Zeden en Gewoonten der Babijloniërs*

aantreffen. — Zonder op alles te letten, wat hier in aanmerking zou kunnen komen, willen wij liever deze Verzameling met een vlugtig oog doorloopen, op onze wandeling hier en daar eenige planten van Chaldeeuwschen grond opzamelen; of liever het volsta, dezelve als met den vinger aan te wijzen.

Reeds in de Inleiding des Boeks (H. I.) worden wij binnengeleid aan het Hof van den Babijlonischen Koning. Daar treft ons die *zucht naar goud* en gouden vaten, welke geheel Oostersch is; en wij zien, dat de Koning in zijne Hoofdstad een huis of *paleis* zijnes Gods *Bel* had, waar de schatten, Hem gewijd, bewaard werden (vs. 2.)

Ook de *inrigting der Hoven en Harems* wordt ons hier duidelijk. Het was de gewoonte hunne Hovelingen te kiezen niet slechts uit de inlanders, maar ook uit de overwonnene Volken, daar dezelve schoon

gedaante en zonder eenig ligchamelijk gebrek moesten zijn. Bij de oude Volken toch was de *uitwendige ſchoonheid* van lijf en leden ſteeds een hoofdtrek in het verleenen hunner achting, en een lof voor de grootſte helden (47). Scherpte des vernufts, geest en vlugheid van verſtand moesten daarmede vooral gepaard gaan, inzonderheid ſluwe ſlimheid. Daar wordt ons naauwkeuriger dan bij eenigen anderen Ongewijden Schrijver, de *opvoeding* en vorming *der Oosterſche Hovelingen* tot hunne volgende beſtemming aangetoond, zoo als dezelve op last der Despoten ingerigt, ſtrekken moest, om den vorm der ligchamelijke ſchoonheid te vermeerderen, en de ſnedigheid van begrip en oordeel, zoowel als den omvang hunner kundigheden, uit te breiden. Wij ontmoeten hen in hun dagelijksch leven, in hunne ſpijs en drank, in hunne verſtandelijke ontwikkeling. Wij zien hoe eigenaardig de *namen der Oosterlingen* zijn, waarom zij dezelve veranderden, en van hunne Goden ontleenden (48).

In

(47) Zie P. G. VAN HEUSDE, *Oratio de Pulchri Amore*, p. 5. obvia in *Annalibus Acad. Trajectinae*, 1817 — 1818.

(48) Zie dit van de namen der Israëliten aangetoond bij VOS, l. l. bl. 80 volg.

In dit alles blinkt ons de geest dier tijden uit. Het is die geheel eenvoudige, vooral op alles wat uitwendig is en schittert oplettende geest, welke den Oosterling in alle tijden kenschetste. Welligt heerscht in de namen en derzelver verwisseling die zelfde trek tot bijnamen, uit den eigen aard der menschen of hun beroep ontleend, welke den mensch op zekeren trap van leeftijd en beschaving nog eigen is (49).

Het *eerste Gedenkschrift* (II.) verplaatst ons geheel in het *huisselijk leven der Oostersche Vorsten*, en is ons daarom des te belangrijker, daar wij de eenvormigheid kennen, welke aan de verschillende Hoven plaats heeft. De Monarch handelt daar geheel Oostersch met de Wijzen zijns Rijks. Ons treft in dezen tijd zijne onbepaalde *heerschzucht* en dwingelandij, en zijn onweerstaanbare wil; maar wij kennen dezelve tevens als een karaktertrek der Oostersche Despoten, welken wij in onze dagen eveneens bij de Verhevene Porte aantreffen. Toen des-

(49) Ik bedoel het gebruik van bijnamen, hetwelk nog in onzen tijd meest onder min beschaafden, vooral op het land, niet uit schimp, maar uit gewoonte, heerschende is.

deszelfs wil nog de eenige wet van Staat was, toen kende men geen' bijzonderen ſtand van hen, die regt en geregtigheid moesten uitoefenen; maar was de Vorst de eenige Regter, deszelfs Trawanten (Lijfwacht, *Garde*, zouden wij hen in onze landen noemen; even als de Janitſaren bij den Turk,) waren alstoen de *uitvoerders der doodſtraffen*, (II: 14.) De wispelturigheid der Oosterſche Monarchen in de beurtelingſche en uitbundige verheffing en diepe vernedering hunner dienaars, kan zij ons treffender blijken, dan in dit huisſelijk voorval bij Nebukadnezar? (vs. 12 en 48.)

Geen minder licht ontvangt hier de *Staatsregering* van Babijlonië, daar Daniel Satrape of Stadhouder werd in de eerſte Provincie des Rijks, en hierin door Onder-Landvoogden geholpen werd; terwijl Staats- en Hofposten bij hen werden vereenigd. Immers Daniel was niet alleen eerſte Satraap des Rijks, maar ook Hoveling; want hij ſtond aan de poorte des Konings (50).

Wanneer Nebukadnezar (III.) een *Beeld* laat vervaardigen, dan herkennen wij hier den Oosterling, wien al wat groot en ontzagverwekkend was, bekoorde; die in Egijpte

(50) Zie hierover lager n°. 5, in de aanteekeningen.

te zijne Pyramiden en Obelisken, in Babijlon zijn Afgodsbeeld vormde, even zeer schitterende door de pracht des gouds, als daardoor bekoorlijk voor zijnen zinlijken aard. Hier vinden wij berigt, waartoe hij deels de *schatten der veroverde landen* bezigde, en de inhuldiging dezes Beelds te midden van alle Grooten des Rijks, is zoo geheel Oostersch, dat wij deszelfs gelijkende trekken in de huisselijke geschiedenis der Oostersche Hoven in alle eeuwen weervinden — Alle de Regenten des Rijks en der Landschappen worden ons hier opgenoemd, en al kunnen wij het bijzonder karakter dezer verschillende bedieningen niet altijd even juist bepalen, wij leeren hier toch grootendeels de *Babijlonische Regeringswijze* kennen. (vs. 2, 3.) (51). — De *Vuurstraffen* der Oosterlingen ontvangen nieuw licht uit den gloeijenden oven, helderen daardoor de vuurproeven van volgende dagen op (52), en het beeld,

(51) Zie vooral over dezelve VOS l. l. op Dan. III: 2. en MICHAËLIS a. a. O. III. 2.

(52) Niet alleen bij de Germanen, ook bij de Oude Grieken vinden wij de blijken derzelve, in deze Verzen van SOPHOCLES, *Antigone*, v. 270 sqq.

Ἦμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ Θεοὺς ὁρκωμοτεῖν
Τὸ μήτε δρᾶσαι. —

 Ver-

beeld, later door onzen Verlosſer gebezigd, waar Hij de eeuwigheid der rampzaligen afmaalt (53). Hier zien wij, hoe *de kleeding* der Oosterlingen beſtond in hunne ruime mantels, tulbanden, platte ſchoeiſels en onderkleederen (54); en de *zinnelijke aard* dier Volkeren blijkt ons op nieuw in den eerbied, dien de wonderen des Allerhoogſten voor geheel het Oosten uitwerken. (vs. 28, 29)

In het derde Geſchrift (H. IV.) ons, voor den *Kancelarij-Stijl* dier dagen, meer dan eenig ander belangrijk, verſpreidt de krankzinnigheid van Nebukadnezar veel licht over de *geſchiedenis zijner regering.* Wij ontmoeten daar den zinnelijken Oosterling, die geheel door *droomen* wordt ontſteld; en aan de geleerden zijns Rijks oplegt, hem dezelve te verklaren. Men vindt in de *beſchrijving*, welke *Herodotus* (55) ons *van het prachtige Babijlon*, met deszelfs hangende tuinen, bree-

Vergeleken met deze ſtraffen bij Daniel vinden wij dit, anders gewijzigd, in alle tijdperken der wereld terug.

(53) Matth. XXV: 41.

(54) Zie eene afbeelding van deze kleeding in het aangeh. Werk: *Daniel ſec.* LXX *ex Tetraplis Origenis*, Goett. 1774 p. 104.

(55) HERODOTUS l. l. I. 178.

breede muren en poorten geeft, den weerklank van de woorden des Konings. (vs. 30.) Dit geheele ſtuk is daarenboven *eene bijdrage tot de Karakterkunde van den Vorst.* Hij behoefde zulke treffende lesſen, zoude hij ooit tot onderdanigheid komen; maar, dan verdemoedigd, is hij geheel vervuld met berouw en nederigheid, al is het dat dezelve ſlechts kortſtondig zijn.

De intrede der Koninginne Moeder tot haren Zoon herinnert ons (H. V.) den toeſtand derzelver, die niet mededeelden in de zamenleving en het gezellige leven, die in hunne *Harems* bleven verkeeren, ook dan, wanneer jaarlijkſche Volksfeesten plaats hadden, waarbij anders in Babijlonië de vrouwen tegenwoordig waren. (vs. 2.) Doch tevens zien wij den *eerbied*, dien de Oosterlingen *aan de Koninginnen Moeders* bewezen, en haren invloed op de zaken des Rijks. — Deze liefde en hoogachting voor de Moeders des Konings is niet alleen aan hunne jaren en aan de liefde harer echtgenooten te wijten, maar het is een overblijfſel der kinderlijke liefde, welke zich in den toenmaligen ſtaat des menschdoms, vooral tot de *Moeders* uitſtrekte. Later nog eerden de Grieken zelfs de Moeder-Godinnen (*Deae Matres*). — Wij herkennen den *aard*

der

der Oosterſche feesten en hoogtijden, waar de Koning wijn drinkt, vóór, (dat is, in gezelſchap van) zijne Grooten; want dit was nimmer dan op feesten, de gewoonte der Vorſten. — Hier was men gewoon de *beelden der Goden* of derzelver heilige zinnebeelden *op de tafel* te plaatſen, waar dezelve moesten geëerd worden, of plaatſte daartegen nu welligt op aanraden der Chaldeën, de Vaten van Jehova, om dezelve tegenover de anderen te beſchimpen. (vs. 2, 3.) — Wanneer wij die vingeren zien op den gekalkten wand des Koninklijken Paleis, dan verplaatſen wij ons in een *Oostersch Paleis*, hetwelk geheel en al van huisraden ontbloot, een' wit gepleisterden wand had. (vs. 5.) — En wie die uit Herodotus *Nitocris* (56) heeft leeren kennen, vindt haar hier niet terug in die *wijze voorzigtigheid*, waarmede zij den Vorst aanſpreekt, en in dien toon van bedachtzaamheid, wetende hoe zij Daniel moet aanbevelen. (11, 12.) Zijn naam, die als de naam van eenen vreemdeling, bij Belzazar onbekend, welligt eenen verkeerden indruk kon maken, wordt eerst genoemd aan het einde harer rede, nadat zij hem met algemeene bewoordingen wegens zijne wijsheid heeft ver-

hef-

(56) HERODOTUS, *Hist.* I. 185.

heven, en aangedrongen door de gunst van dien grooten Nebukadnezar. (vs. 11.) Nog herhaalt zij dien lof met uitbundige woorden, en toen eerst genoegzaam voor hem ingenomen, moest de Koning weten, dat het Daniel was. (vs. 12.) — Dit letterſchrift aan den wand, was een der treffende voorvallen uit de laatſte dagen van Belzazars leven.

Waar vinden wij een ſterker en krachtiger voorbeeld van Oosterſche, van Hoofſche vleijerij en afgunst, van Vorſtelijke wreedheid in ſtraffen, en uitbundigheid in belooningen, dan in de geſchiedenis ons nopens Darius geboekt H. VI.)? Wie *bijdragen tot de Oosterſche Karakterkunde* begeert, hij leze dit berigt met een onbevooroordeeld hart. — De verdeeling van het Rijk van Babijlonië onder het Medisch Stamhuis, nevens de beſtiering zoo wel des Rijks als der bijzondere Landſchappen, wordt ons hier tevens duidelijker geboekt, dan bij eenig' anderen Schrijver.

Dan genoeg reeds opgezameld! De nadenkende, en met de geſchiedenis, zeden en gewoonten van het Oosten bekende lezer, voegt hier een nog grooter aantal bij. Hij beſpeurt, dat deze Verzameling ons een' kostbaren ſchat oplevert van voorvallen, wenken en ophelderingen der geſchiedenis,

wel-

welke het hofleven en de inrigting der Hoven en Harems van Oosterfche Despoten, de Staatsregering, zeden en gewoonten der Volkeren, en de wentelingen der Oosterfche Rijken in het licht ftellen, en welke verdienen door den navorfcher der Gefchiedenis opmerkzaam gadegeflagen, en tot opheldering der overige gebeurtenisfen gebezigd te worden.

Is de Geest des Boeks zoo geheel Oostersch en Babijlonisch, verplaatst het ons in Chaldëa en Babijloniën, zijn deze Gedenkfchriften ten volle gefchikt, om ons een helder denkbeeld dier tijden te verfchaffen, dan verwondert het ons niet, wanneer wij hier tevens zien, dat hij ons, als in het voorbijgaan, het een en ander berigt, waaruit wij den ftaat van den Godsdienst, kunften en wetenfchappen kunnen opmaken. Hierbij ftaan wij eene wijle ftil.

4. *Daniel bevat wenken nopens den Godsdienst, de Kunften, Wetenfchappen en Befchaving der Babijloniërs.*

Naauw was in het Oosten de band tusfchen Godsdienst, Kunften en Wetenfchappen. De

ze-

zetel van den Godsdienst was ook de zetel der beschaving. De Priesters waren ook de Geleerden des Rijks: zij waren Volksleeraars in den uitgebreidsten zin.

De geleerdheid, beschaving en Godsdienstbeoefening, schuilden bij de *Priester-Stammen*; want het zal in onzen tijd geen betoog meer behoeven, dat de Oostersche Volken in zoo vele *Kasten* of stammen verdeeld werden, gelijk men zulks nog heden ten dage bij de Indous en anderen aantreft (57). — Even gelijk nu de Leviten bij de Israëliten, de Magi bij de Meden en Perzen, de Wijzen en Priesterkaste bij de Egyptenaars, zoo hadden de Babijloniërs eene Priesterkaste, door hen *Chaldeën* genoemd (58). Het is deze die door Daniel zoo

(57) Over deze Stammen-indeeling, door HERODOTUS γενὲα geheten, l. I. c. 125. die dezelve aldaar van de Perzen doet kennen, en door de nieuwere *Castae* genoemd, zie vooral HEEREN, *Ideën*, l. 1. enz. p. 412.

(58) HERODOTUS, I. 183. — MICHAËLIS l. l. ad Dan. I: 3. en zijn aldaar aangehaald *Specilegium*, l. II. S. 77—94. en HEEREN, *Ideën*, l. I. II. S. 176., die zich ook op de getuigenis van CTESIAS *Pers.* 15. beroept, welke *Chaldeën* en *Magen* verwisselt. cf. Doct. J. F. VAN OORDT, *Diss. de Religione Christiana ad conjunctionis et societatis studia alenda et promovenda, cum aptissima, tum efficacissima*; onlangs verschenen, pag. 14 sqq.

zoo dikwerf benoemd worden, en welke onze aandacht verdienen.

Reeds vóór de aankomst der Asfyriers aan den Tiger en Euphraat (1400 voor Chr.), dus voor de grondlegging van het Asfyrisch-Babijlonisch Rijk, fchijnen er Chaldeën in Babijlonië geweest te zijn, welke wij niet moeten verwarren met die Chaldeën, welke later (630 v. Chr.) deze landftreek innamen, en het Chaldeeuwsch-Babijlonisch Rijk ftichteden (59). Deze, meer befchaafd en verftandig dan de Asfyriërs, temperden de heerschzucht der Vorften. Het is te gelijk niet onwaarfchijnlijk, dat zij, langzamerhand meer in één gefmolten, zich eindelijk in eenen Stam bleven vereenigen, op dien grond vertoefden, en Godsdienst en befchaving befchermden (60).

Van hier dan werd, na de omverwerping van het Asfyrisch-Babijlonisch Rijk door de Meden (888 v. Ch.), en de ftichting van het Nieuw-Babijlonisch Rijk, hetwelk na de invallen der Scythen, Chaldeeuwsch-Babijlonisch

(59) HEEREN, *Ideën*, a. a. O. S. 166, 168.

(60) DIODORUS SICULUS verhaalt ons dit van den Priesterftam der Chaldeën, alwaar WESSELING de lotgevallen der Chaldeën eveneens opgeeft. DIOD. SIC. II. 29. nota 28. Belangrijk is daar ter plaatfe de aanteekening van WESSELING.

nisch geheten werd (630 v. Chr.), de invloed dezer Priesterkaste merkbaar. Zij waren het veelal, die de heerſchappij deden overgaan tot andere Stamhuizen, zij waren de Raadslieden van den Vorst, en in alle handelingen deszelfs Vrienden.

Deze onderſcheiding, op de Geſchiedenis rustende, verſpreidt niet alleen licht over de verklaring des Boeks, maar heldert ook beurtelings uit Daniel den ſtaat van Godsdienst en Beſchaving op. — Lezen wij dus bij Daniel van de Chaldeën, dan denken wij niet altijd aan een bijzonder Volk, dan verwarren wij dezelve niet met de Wijzen van Babel, als of deze een bijzonder ſoort van Geleerden waren. Neen! wij weten, dat men onder dezen algemeenen naam den Priesterſtam van Babijlonië verſtaan moet, en daar in het Oosten alle wijsheid, kunde en onderzoek alleen bij de Priesters gevonden werd, daar de beoefening van kunſten en wetenſchappen, naar den geest dier tijden, alleen onder hen berustte, zoo verſtaat men onder dezen algemeenen naam alle de Wijzen van Babel, die zich op de beoefening van eenige kunst of wetenſchap toelegden. Want waar de Chaldeën als het Volk der Chaldeën voorkomen, geeft het verband zulks genoegzaam te kennen.

Doch Daniel heldert hierdoor ook de kennis

nis van Godsdienst en Befchaving op, zoo verre ons dezelve door andere Schrijvers geboekt is; *Herodotus*, reeds vroeg van de Chaldeën als eene Babijlonifche Priesterkaste fprekende (61), fchijnt aan te duiden, dat dezelve reeds vóór de invallen der laatfte Scyten, (630 v. Chr.) aldaar aanwezig waren, en bevestigt dus het gevoelen, dat de toen inrukkende Chaldeën van den Priesterftam onderfcheiden waren (62).

Daniels gefchrift zet hieraan nog meerder gewigt bij, wanneer in de dagen van Nebukadnezar, of wel van deszelfs Vader (63), „ van de boeken en fpraak der Chaldeën" wordt melding gemaakt. (I: 4.) Elk toch, die bekend is met den toeftand van het Oosten, vindt hier aanftonds eene aanwijzing van den Priesterftam. Dezelve beftond dus reeds, als zoodanig, voor de dagen van Nebukadnezar, en vindt naar den aard der oude tijden hoogstwaarfchijnlijk haren oorfprong in vroege-

(61) HERODOTUS beroept zich, bij de befchrijving van het Beeld in den Tempel te Babijlon, op de getuigenis der Chaldeën, l. I. I. 183.

(62) HEEREN, *Ideën*, a. a. O. S. 176.

(63) Wij zagen boven bl. 112, dat dit zal gebeurd zijn, toen Nebukadnezar het Rijk nog in zijns Vaders naam beftuurde, twee jaren vóór *zijne* regering.

gere bewoners van dien naam. — In het II. Hoofdſtuk worden „ de Toovenaars en Gui„ chelaars en Starrekijkers genoemd;" doch daarbij gevoegd „en de Chaldeën" (II: 2.); niet zoo zeer dewijl deze van hen onderſcheiden waren, maar om ze in het algemeen te bevatten; misſchien, als of er ſtond: „ ja! „ al de Wijzen des Rijks." Dit doel des Schrijvers blijkt duidelijk uit de volgende verzen, (vs. 4, 5, 10.) alwaar zij allen onder den naam: *Chaldeën*, bevat worden, gelijk zij met een' anderen naam: *Wijzen*, genaamd worden (vs. 12, 13.) (64). — Deze Chaldeën moesten als Priesters waken voor de handhaving van den Godsdienst; en hoe ijverig zij daarin waren, zien wij, waar zij de Joodſche mannen beſchuldigden (H. III: 8.). Het kon toch niet anders, of de minachting, welke deze voor den afgodendienst toonden, moest hun den haat en naijver der Chaldeën op den hals laden. — Eindelijk wordt dit gevoelen hierdoor bevestigd, dat wij na de tijden van het Babijlonisch Stamhuis, geene Chaldeën meer genoemd vinden. (H. VI.) Zij waren niet in Medië aanwezig, en alleen in het Priesterrijk van

(64) De LXX hebben hier, even als THEODOTION: οἱ σοφοί.

van Babylonië voorhanden, en zullen dus op den Medifchen Vorst, (al vertoefde hij nu ook in Babylon), geenen invloed hebben uitgeoefend. Deze had Magen in zijn Rijk, maar niet op zijne reis met zich.

Het zal (vertrouwen wij) geene zwarigheid inhebben, dat de Chaldeën foms midden onder de overige Wijzen des Rijks worden opgeteld. Welligt doelt men daar op zekere bijzondere eigenfchap, of is het eene meer algemeene optelling, waarin die geregelde orde en aard hunner oefeningen niet werd in het oog gehouden; zoodat men dus fprekende, geen dier Wijzen wilde overflaan.

„ Deze Priesterkaste had, even als de Egyptifche en Perfifche, wederom hare afdeelingen (65)." Doch welke deze afdeelingen geweest zijn, wordt ons in Daniels Boek eenigzins duidelijker aangewezen. — Wij lezen daar (volgens onze Overzetting) van *Toovenaars*, *Starrekijkers* en *Guichelaars* (II: 2.) Misfchien vertalen wij beter: Uitleggers van Beeldfchrift (66), Starrekundigen of Natuur-

(65) Het zijn de woorden van HEEREN, *Ideën*, I. S. 176.

(66) Het woord חרטמים wordt door fommigen, (waar onder VOS, *Verkl.* t. a. p. I. 109.) afgeleid van het Arab. حرط, *fnel*, en beteekent dus: *Goochelaars*. Gegronder fchijnt echter de verklaring, welke het afleidt van het

tuurkenners (67) en Wigchelaars (68).

Hoe moeijelijk het ook zij de onderscheidene Priesterorden te leeren kennen, meenen wij hier echter drie of vier derzelver te moeten onderscheiden; en wij vinden ze niet alleen over-

het Chaldeeuwsche en Syrische: חזר *videre* en טום *occultare*. Het beteekent dan: *hen, die het verborgene zien, die geheimschrift verklaren*; dus: *Uitleggers van Beeldschrift*. Zie MILL, *Diss. Sel.* p. 190., MICHAËLIS, *Suppl. ad Lexica*, p. 920. DATHE, *in Notis ad Danielem*, p. 597. nota a. en SIMONIS *Lexicon* ad voc.

(67) אשפים, hetgeen door GROTIUS en anderen van het Grieksche; σοφὸς, wordt afgeleid, (zie boven bl. 71.) schijnt eer, volgens SCHEIDIUS in *Lex.* ad V. en SIMONIS l. l. ad voc. van het Syrische wortelwoord אשף, *incantavit*, afkomstig, een *Toovenaar* te beteekenen, hetgeen bij hen hetzelfde als *Natuurkundige*, welligt ook als *Astrologus*, *Starrekijker*, (wij zouden zeggen: *Planeetlezer*), beteekent. Eveneens begrijpt het MICHAËLIS, VAN VLOTEN, en anderen.

(68) מכשפים, afkomstig van het Arabische كشف, *operuit*, *praestigiatus est*, beteekent een *Wigchelaar*, *Uitlegger van Droomen*, ὀνειροκρίτης, *haruspex*, *augur*. Cf. SIMONIS et GROENEWOUD in *Lexicis* ad voc. Zie voorts over alle deze woorden VOS t. a. p. bl. 109 en verv., vooral BERTHOLDT, *Daniel aus dem Hebräisch-Aramäischen neu übersetst und erklärt*, II. Th. III. Excurs. S. 835 — 837; die dit laatste woord vertaalt: *Astronomen*, volgens de beteekenis van كسف, *eclipsin passus fuit* (scil. *sol*); zie over deze invulling SCHEIDIUS in *Lex.* I. 279. en over de Uitleggers van Beeldschrift, MICHAËLIS ll. ad Dan. I: 20.

overeenkomstig met de verhalen van Daniel, maar ook met die der Griekſche Schrijvers.

Uitleggers van Beeldſchrift waren in het Oosten niet vreemd. Bij de Egyptenaars vinden wij dezelve menigvuldig aanwezig; en in de Moſaïſche Schriften wordt van dezelve melding gemaakt. Hier noemt men ze onder de Babijloniërs, en zij waren vooral in dezen zetel der Oosterſche geleerdheid niet onbekend. Zij verklaarden alle geheimzinnig letterſchrift, gelijk zulks in hunne Orde opgehelderd werd (69).

Eene andere Orde zal die der *Natuurkenners* geweest zijn, die door onderzoeking der Natuur, in die dagen van onwetendheid: *Toovenaars* geheeten werden. Vooral moeten wij eene andere Orde van *Wigchelaars* of *Droomen-uitleggers* niet voorbij zien, die door voorteekens van droomen, gezigten, en andere voorwerpen der natuur bij de Babijloniërs

(69) MICHAËLIS noemt de Uitleggers van Beeldſchrift eene Egyptiſche ſoort van Geleerden, welke Nebukadnezar van buiten invoerde. Veeleer ſchijnt het eene Oosterſche wetenſchap te zijn, welke wel in Egypte haren hoofdzetel had, maar echter ook in Babylonië en elders gevonden werd, Althans deze wetenſchap was te zeer ingeweven in het karakter der Oosterlingen, dat ſteeds raadſelen oplost, en het geheimzinnige zoekt te verklaren, dan dat wij dezelve aan één land bij uitſluiting zouden toeſchrijven. Zie MICHAËLIS l. l. bl. 5.

niërs geliefd waren. — Wij vinden hier geheel Oosterſche wijsheid, hoedanige men in die dagen moet zoeken, en nog later zijn ons de ſporen hiervan, vooral bij Grieken en Romeinen, overig (70).

Dan, inzonderheid hadden de Chaldeën uitſtekende vorderingen in de *Starrekunde* gemaakt. De zucht der Oosterlingen om den Hemel, vooral de Starren waar te nemen, wekte hen daartoe op; en de ruime vlakten aan den Tiger en den Euphraat gaven aanleiding, om in Babijlonië den hoofdzetel dezer ſtarrenwigchelarij te vestigen. (71). Zij worden onder deze namen bevat, het zij dan, dat wij hen onder de Natuurkenners en Wigchelaars beiden moeten zoeken; het zij dat zij vooral onder den naam van Natuurkenners benoemd worden; het zij dat men hen bedoelt, wanneer de Chaldeën nevens de anderen worden opgeteld, daar dit de hoofdzaak van der Chaldeën wijsheid uitmaakte (72).

Ver-

(70) De *augures* et *auguria*, welke nog, in de dagen van CICERO, uit het vliegen der vogelen en de ingewanden der dieren hunne voorſpellingen opmaakten.

(71) Van hier zegt men, dat de Grieken de Starrekunde van de Chaldeën hebben ontvangen.

(72) Hoogstbelangrijk is het, met dit verhaal van Daniel te vergelijken, eene plaats bij DIODORUS SICULUS II. 29—31, alwaar hij de geleerdheid der Babijloniërs bijna eveneens voorſtelt, als wij dezelve hier vinden aangeduid. Het ware der moeite overwaardig, indien ie-

Verre gevorderd moet deze toeſtand der beſchaving geweest zijn, doch berekend naar den geest dier tijden. Wij weten dit van elders (73), en hier blijkt zulks duidelijk, waar van de Boeken der Chaldeërs wordt melding gemaakt. (I: 4.) Bij dezen Stam werden dan alle kunſten en wetenſchappen beoefend. De leden derzelve waren het, die alle wijsheid bezaten, die de beſchaving des Volks moesten bevorderen, en den Godsdienst bedienden, handaafdhen en verdedigden.

Wanneer wij met aandacht het gedrag des Konings (H. III.) nagaan, dan vinden wij hier eene belangrijke *opheldering nopens den Godsdienst der Babijloniërs.* — Zeer weinig weten wij van de Goden der Babijloniërs. Onder deze leeren wij vooral *Bel* kennen, wien zij de meeste hulde bragten (74), en aan Hem ſchijnt het Beeld van Nebukadnezar toegewijd geweest te zijn. — Velen hebben zich echter voorgeſteld, als of deze Godheid na-

iemand zich verledigde de onderſcheidene berigten van HERODOTUS en DIOD. SIC. en anderen, uitvoerig met Daniel te vergelijken. Welk een licht zou er opgaan!

(73) HEEREN, *Ideën*, bl. 175. Cf. BERTHOLDT, *Daniel* a. a. O. S. 832 en 840.

(74) *Ὃν μάλιστα θεῶν τιμῶσι Βαβυλώνιοι*, zegt ARRIANUS *de Expedit. Alex.* III. 127.

naderhand door Nebukadnezar zij verloochend, en ſpraken daarom over de kortſtondigheid der bekeering des Konings, zich onder anderen grondende op deszelfs gezegde: „ Daar „ is geen ander God, die alzoo verlosſen „ kan. " Intusſchen is er in de woorden van Nebukadnezar eene aanwijzing, nopens den aard van hunnen Godsdienst.

De Babijloniërs waren Veel-goden-dienaars. Zij eerden meerdere Goden en ſchreven dikwerf, gelijk wij dit later bij de Egyptenaars en Grieken vinden, aan den eenen God deze, aan den anderen gene eigenſchappen toe. Na openlijke blijken der grootheid van een hunner of der anderer Goden, mogt het al eens gebeuren, dat een ander verheven werd, maar vergeten werd hij niet. In andere eigenſchappen werd *hem* de oppermagt toegeſchreven. — Zoo ging het ook met Nebukadnezar. Bel was hem de opperſte Godheid, dien hij diende; dit belette hem echter niet andere, zelfs vreemde Goden, te dienen. In dien zin eerde hij den God van Sadrach, Meſach en Abednego, bij de erkentenis van wiens grootheid hij ook de dienaar van Bel bleef.

Maar hoe komt hiermede de taal des Konings overeen, wanneer hij zegt: „ Daar is geen „ God, die verlosſen kan als deze God? "

 Ook

Ook dit doet ons de bijzondere eigenſchappen, door de Babijloniërs aan de Goden toegeſchreven, kennen. — Bel was de God, die overwinningen ſchenken kon, hoedanig geen der andere Goden. Nog onlangs had hij dit aan Nebukadnezar bewezen, bij de veroveringen hem verleend, waarom hij hem dit Beeld, uit het goud der veroverde landen vervaardigd, gewijd had. *Ziet* (meende Nebukadnezar) dat kon de God der Joden niet, want anders zou hij hen niet onlangs hebben doen bukken voor zijne legers, en minder zijn geweest dan Bel. Maar deze had eene andere eigenſchap. Uit gevaren te redden, dat was vooral de zaak van den God der Joden, meer dan van Bel. Hij zag het in den gloeijendenden oven, toen die Jehova zijne vrienden bewaarde, en de aanbidders van Bel reeds door de vonken verteerd werden. (III: 22.) — Een ander God mogt dan overwinningen kunnen ſchenken; „ daar is „ geen God, die alzoo *verlosſen*" (dat is, uit gevaren redden) „ kan, als de God van „ Sadrach, Meſach en Abednego." (III: 29.)

Diepere indrukken ſchijnt echter de krankzinnigheid des Konings op hem gemaakt te hebben. (IV.) Althans hij is daar uitbundiger in den lof van Jehova; doch daar wij niets van de volgende dagen des Konings weten,

ten, kan hiervan minder bepaald worden. — Hoe het zij, in de bovenstaande woorden van Nebukadnezar vinden wij dezelfde Godsdienstleer terug, welke aan zoo vele Heidensche Volken eigen was, en een blijk oplevert van de bekrompene denkbeelden nopens de oppermagt der Goden.

Beroemde Mannen te leeren kennen, en hen te volgen in hunnen levensloop; brave en godvruchtige voorbeelden, vrienden van God en zijn' dienst, te zien en te ontmoeten in hun dagelijksch leven, is niet alleen voor geschiedenis en staatkunde, maar ook voor menschenkennis, godsvrucht en deugdsbeoefening hoogst belangrijk. Hechten wij daarom gewigt aan die Schriften, welke ons de grootste Mannen der Oudheid, en de deugdlievende beoefenaars van regt en godzaligheid voorstellen, wie kan dan ten deze het belang van Daniels Boek miskennen? Het bevat een deel der

5. Levensgeschiedenis van Daniel, en trekken uit het leven zijner Vrienden.

Men ontmoet hier eenen edelen Israëlitischen

fchen jongeling, een' der belangrijkfte Staats-mannen, een' Hoveling bij de grootfte Monarchen van het Oosten, een' Profeet des Allerhoogften, een' vriend van Jehova op aarde. Uit dit Boek leeren wij hem in die verfchillende betrekkingen kennen, en het is belangrijk, wat wij hier en daar van hem vinden aangeteekend, bijeen te zamelen, en vooral in het regte daglicht ons voor te ftellen.

Daniel, afkomftig uit een der aanzienlijkfte geflachten, welligt uit Koninklijken bloede, was in den ftam van Juda geboren, waarfchijnlijk tusfchen de jaren 622 of 620 vóór onze tijdrekening. Van zijne vroegfte jeugd is ons niets bekend, maar op den ouderdom van 16 of 20 jaar treedt hij voor ons op. Schoon van ligchaam, rijzig van geftalte, bloeijend van wezen, niet misvormd door eenig uitwendig gebrek, trok hij al aanftonds de aandacht tot zich van den Groot-Kamerling (Kamer-Heer) des Konings Nebukadnezars, wien de Vorst bij zijn' inval in Judea opgedragen had, hem eenige Hovelingen uit de Israëliten af te zonderen; gelijk zulks de gewoonte der Oosterlingen was. Maar meer nog, dan door deze hoedanigheden des ligchaams, was hij bekoorlijk door zijn vlug verftand, fcherp oordeel, vindingrijk vernuft, en reeds in zijn Vaderland opgedane kennis van zaken.

ken. Daartoe werd hij te meer onder die Hovelingen uitgekozen, moest als jongeling zijn Vaderland verlaten, opende als de eersteling der weggevoerden de Babijlonische Ballingschap, doch in eer en aanzien verheven, en deelde binnen Babijlon in de gunst des Konings.

Drie jaren lang werd hij aldaar door den Priesterstam opgekweekt, geoefend in de geleerdheid dier dagen, en onderwezen in de taal en wetenschappen van de Geleerden des Rijks, Chaldeën geheeten. Koninklijke onderscheiding mogt hij daarbij in zijn dagelijksch leven genieten, door zich de spijzen van 's Konings tafel te zien voorzetten: eene onderscheiding, welke alleen hun te beurte viel, die tot hofposten werden opgekweekt, of deelden in de gunst van den Vorst.

Intusschen, Godsvrucht zetelde in het hart van dezen edelen jongeling. Hij diende Jehova, den God zijner Vaderen, ook in vreemde landen, en geene menschenvrees noch valsche inschikkelijkheid, geene aardsche grootheid noch vorstelijke wil deed hem dáár dien God en zijnen dienst verzaken. Welk een voorbeeld! Hij weigerde die Koninklijke onderscheiding, wijl dezelve streed met zijnen Godsdienst, en wist door ware

Gods-

Godsvrucht de verleiding en verblinding der aardſche eer te ontgaan.

Gedurende deze drie jaren werd zijne gedaante al ſchooner; welvarend was zijne kleur en welgedaan zijne houding. Vooral was zijn verſtand tot bewondering van velen. Na dezen proeftijd trad hij op als Hoveling des Babijloniſchen Konings, en werd daartoe door den eerſten Hoveling voor den Vorst ingebragt. Daar voldeed hij door vernuft, verſtand, oefening en kunde aan de begeerte van den Vorst, en was uitſtekend boven alle de Wijzen des Rijks; want God gaf Daniel verſtand in alle gezigten en droomen. Onder de uitleggers van beeldſchrift en droomen was vooral Daniel uitſtekend; maar van den Godvruchtigen jongeling verwachten wij, dat hij dezelve niet tot voeding van bijgeloof zal hebben gebezigd, maar naar de behoeften van zijnen ſtand gewijd aan den dienst van Jehova (75).

Wel-

(75) Hoe groot de roem van Daniels wijsheid in het Oosten was, blijkt ons uit de taal van *Ezechiël* tot den Koning van Tyrus, (XXVIII: 3.) alwaar VOS niet zonder grond ſchijnt aan te merken, dat hier gedoeld wordt op Daniel, zoo als hij ook bij de *Tyriërs* bekend was; zie VOS t. a. p. I. Voorb. 2. Zie den Geleerden BERTHOLDT in deszelfs aangeh. Werk, *Daniel* a. a. O. I. Einl. S. 7. en over Daniels Geſlacht en Afkomst, S. 4.

Welke deze zijne eerste bediening aan het Hof des Konings geweest is, kunnen wij niet bepalen; waarschijnlijk behoorde hij tot de Schenkers. Intusschen nog was hij als vergeten onder de Hovelingen, en welligt zeide men van hem niet meer dan: hij is een vlug en knap mensch. Immers in het eerste jaar na dien proeftijd, werd hij als een der gewone Wijzen (en naauwelijks als zoodanig) opgeteld (II: 13—23.) Te gelijk met het besluit des doods van de Geleerden des Rijks, die den droom van Nebukadnezar niet konden verklaren, was ook zijn vonnis geveld, en hij ware, eerst ruim 20 jaren oud, als een slagtoffer van Oostersche willekeur en *despotisme* gevallen, had niet Jehova hem bewaard, en zijnen vriend in dien hagchelijken oogenblik zijne openbaringen verleend. Door Hem verlicht, ontdekt hij den Koning deszelfs droom, opent hem de verborgenheid der volgende tijden, wint deszelfs hulde, en klimt ten bewijze van Vorstelijke gunst in eer en aanzien op, zoodat hij met de grootste bedieningen vereerd, eerste Satraap des Rijks of Landvoogd der Hoofdprovincie werd.

Tevens aan het hoofd van de Geleerden des Rijks, werd hij Overste van den Priesterstam, welke onder Koninklijk beheer stond.

Doch

Doch Daniel schijnt zich te hebben willen onttrekken aan het landsbestuur. Althans hij verkoos liever in zijne Hofbediening te blijven, welligt daardoor meer gelegenheid vindende, om zich te oefenen in noodige kundigheden. Hij verzocht aan den Vorst, Onder-Landvoogden (in het Oosten niet ongewoon) te mogen hebben, en droeg zijne drie vrienden daartoe voor. Dit gelukte. Hij bleef wel in eer en aanzien als Opperlandvoogd, doch ontdeed zich van den last des bestuurs en bleef aan de Poorte des Konings, dat is, aan het Hof in zijne bediening (76).

Vele jaren schijnt hij in deze betrekking geweest te zijn, en vooral den staat van kunsten en wetenschappen in Babylonië te hebben beschermd. Wij ontmoeten hem nu na ruim dertig ja-

(76) H. II: 49. *Daniel bleef aan de poorte des Konings.* Eene Oostersche spreekwijze, alleen uit den aard der Hoven te verklaren. Voor de Oostersche Paleizen waren תרעין, *ἀγοραὶ*, *portae*, poorten; alwaar zij vertoefden die tot den Koning moesten naderen, dat is, de Hovelingen. Van hier zegt deze spreekwijs: Daniel bleef aan het Hof des Konings. Wij spreken daarom nog van de *Ottomannische Porte*, als van het Paleis, en overdragtelijk van den Bewindvoerder des Turkschen Rijks. — Hof- en Staatsposten waren daar echter niet zoo zeer afgescheiden als bij ons.

jaren nog in dezelfde betrekking, aan het hoofd der Geleerden, Opperste van den Priesterstam. (H. IV. vooral vs. 9.) Doch omstreeks 55 jaren oud, leeren wij weinig van hem kennen, dan dit eene voorval bij den droom des Konings. Welligt bleef hij in deze betrekking onder deszelfs Opvolgers, Evilmerodach, Neriglissor en Laborosoardoch; doch meer vergeten dan te voren. Zeventien jaren had ook Belzazar reeds geregeerd, eer wij Daniel weder ontmoeten. Hij zal een grijsaard van 86 of 88 jaren geweest zijn, toen hij door middel der Koninginne Moeder aan het Hof geroepen werd, en was toen misschien, naar de wijze dier dagen, verbonden aan den Harem, daar hij met de Koninginne over de belangen des Rijks schijnt gesproken te hebben. — Minder bekend was hij bij den Koning, althans in zijne wijsheid en verstand. Zoo werd hij eens door den invloed der Koningin aan den maaltijd des Vorsten geroepen, om daar een zonderling schrift aan den wand te verklaren, hetwelk de Wijzen en Uitleggers van Letterschrift te vergeefs hadden gepoogd. Daniel verscheen. Door Gods Geest verlicht, verklaarde de grijsaard het geheimschrift en klom nog zoo zeer in eer en aanzien, dat hij niet alleen, gelijk bij Nebukadnezar, tot Landvoogd be-

 noemd

noemd werd, maar tot derden Heerſcher in het Rijk na den Koning en de Koninginne verheven werd (77). Hij werd Groot-Viſier des Rijks en eerſte Staatsbeambte van Babijlonie. In deze hooge betrekking vond hem Darius de Meder (*Cyaxares* II.), toen hij Babijlonië veroverde. Voorzeker zal de invloed der Koningin, welke eene Mediſche Prinſes was, en dus bij den nieuwen Mediſchen Koning ingang vond, hem hebben aanbevolen, en hij daardoor niet alleen in de gunst van Cyrus, die de ſtad belegerde, maar ook van Darius, den Koning, geſtaan hebben. Immers, na den overgang van het Rijk tot het Mediſche Stamhuis, ſtelde de Koning over het nu veroverde Rijk van Babijlonië, (waartoe ook de overwonnen landen, als Judëa, zullen behoord hebben) 120 Stadhouders of Landvoogden aan. Boven dezelve werden drie Vorſten of Opperlandvoogden, (*Emirs*, *Ministers*) aangeſteld, die met ontvangst en uitgaaf belast waren, en zorgden

(77) Wij meenen deze plaats meest uit den geest der Oosterſche Hoven te verklaren, wanneer wij de tweede plaats aan de Koninginne Moeder, de derde aan Daniel, toewijzen. Anderen denken dat de Groot-Viſier den Vorst opvolgde en door Daniel werd opgevolgd. Zie hier over MICHAËLIS a. a. O. op *Dan.* V. 7. — VOS t. a. p. op V: 7. en BERTHOLDT a. a. O. II. 174, ff.

den voor de baten des Konings. Tot dit getal behoorde Daniel, om het even, of hij de eerste, of een derzelver geweest is (78).

Zoo in zijnen ouderdom tot eer en aanzien geklommen, had hij nog het toppunt van aardsche grootheid niet bereikt. Het was des Konings voornemen hem, tot belooning van zijne eerlijkheid en trouw, te stellen over het bestier des ganschen Rijks en wederom tot Groot-Visier te verheffen. — Maar eer baart afgunst. De Grooten des Rijks (niet de Priesterkaste) spanden hem lagen, ten einde hem van zijne hoogte te doen tuimelen. Bij den Koning beschuldigden zij Daniel van Majesteit-schennis. Doch hunne lagen mislukten. Na het grootste bewijs van Goddelijke bewaring in den leeuwenkuil te hebben ondervonden, werd hij weder in eer en aanzien verheven. Hij had voorspoed, zoo wel in het Rijk der Meden onder Darius, als in de Persische Monarchij onder Cyrus. (VI: 29.).

Twee jaren duurde de regering van Darius. In dien tijd ontgloeide wederom Vaderlandsliefde in het harte van Daniel. Hij gedacht aan de 70 jaren van Ezechiël, aan de naderende redding zijnes Volks, en stortte zijn getrof-

(78) Want het Hebreeuwsche woord חר kan in beide beteekenissen worden opgevat.

troffen hart in ſchuldbelijdenis uit voor God; (IX.) en reeds in het eerſte jaar van Cyrus vergunde deze aan de Joden den terugkeer naar hun Vaderland, welligt mede door den invloed van Daniel. Doch hij, die de Babijloniſche Ballingſchap als geopend had, keerde niet mede terug. Misſchien veroorloofde zijn ver gevorderde leeftijd of Staatsbediening zulks niet; althans nog twee jaren later ontmoeten wij hem in Medië, in het derde jaar van Cyrus. Hij zal toen den ouderdom van omſtreeks 90 jaren bereikt hebben, en verdwijnt uit ons gezigt, zonder dat wij weten, waar en wanneer hij geſtorven is. — De overleveringen plaatſen zijn graf te Babijlon, te Ecbatana of te Suza (79).

Hij ſleet zijn geheel leven in die Godsvrucht, welke hem reeds als jongeling kenſchetſte (80). Vlugheid van oordeel, ſcherpte des vernufts, kunde en ervaring, gehechtheid aan den dienst van Jehova boven de grootheid der aarde, en eene edele ſtandvastigheid, zijn de hoofdtrekken van dat karak-

(79) Cf. BUDDEUS, *Hiſt. Eccleſ. V. T.* II. Deel, en PRIDEAUX t. a. p. bl. 250.

(80) Zie de loffelijke getuigenis aangaande zijne Godsvrucht, *Ezechiël* XIV: 14, 20; en ter weerlegging van het geen hieromtrent door BEKKER (*Uitl. v. Daniel*, bl. 1, 2.) is aangebragt, VOS t. a. p. I. Voorb. 3.

rakter, over welks gebrekkige kennis de menschkundige *Niemeijer* klaagde (81).

Gelijktijdig met Daniel, werden tevens drie andere Joodsche Jongelingen vervoerd, doch van welke ons nog minder bekend is. Zij waren, even als hij, uit de aanzienlijkste geslachten gesproten, schoon van ligchaam, schrander van geest. Zij ontvingen, even als hij, Babijlonische namen. Zij genooten dezelfde vorming tot Hovelingen, door den Priesterstam, en behoorden mede tot de Geleerden des Rijks. Op verzoek van Daniel werden zij, in het eerste jaar na hunne volbragte vorming, tot Onder-Landvoogden in de Provincie van Babijlon aangesteld. (I.)

Dan ook bij hen kwam hun Godsdienstig gevoel in tweestrijd met hunne bediening. Weigerachtig een gouden Beeld, door den Koning opgerigt, te aanbidden, werden zij door de waakzame zorg der Priesters (82), bij den Vorst aangeklaagd, en ter straffe des vuurs verwezen. Doch door Jehova uit den

(81) NIEMEIJER, *Karakterk.* IV. 559.

(82) Het waren de Chaldeenwsche Mannen, dus de Priesters, die de Joden beschuldigden (III: 8.). Deze waren hier tegenwoordig, om den Godsdienst van Bel te handhaven. — Geheel anders was het met Daniel

den oven gered, zagen zij den God, dien zij dienden, door Nebukadnezar erkend, en werden bevestigd in hunne bediening als Landvoogden. (III.)

Hier verlaat de Geschiedenis deze edele Israëliten; en wij lezen niets meer van deze Godvruchtige Joodsche Hovelingen en Staatsmannen des Babijlonischen Konings.

En hier verlaten wij dan ook den Historischen

(VI:5.) Toen gold het niet de eer der Godheid, maar des Konings, en hij, die hiertegen overtrad, beging Majesteitschennis. Daarom werd hij niet door Priesters (Chaldeën) maar door *Vorsten en Stadhouders*, dus door de Staatsdienaren beschuldigd; en ook hij komt als Staatsdienaar voor. Het was daarom een strijd tusschen de Satrapen, en dus geheel staatkundig. In zoo verre komt het ons minder voor als een bewijs, dat de Priester-Kaste door de Satrapen en de *Militaire* Kaste werd onderdrukt; cf. Doct. J. F. VAN OORDT, *Diss.* I. p. 20. Er waren toch onder de verhalen dezes Boeks reeds 70 jaren verloopen. Te voren mogt Daniel tot de Priester-Kaste behoord hebben, thans stond hij in andere betrekkingen, als Staatsman. Indien men den Koning overreedde, om iets te bevelen, waardoor alle Eerdienst geweerd werd, het kwam niet voort, uit strijd tusschen de *Militaire-* en Priester-Kaste, maar alleen uit begeerte om een Staatsman te doen tuimelen, wien zij anders niets te last konden leggen, dan in het geen zijnen Godsdienst betrof.

ſchen Bundel, van welks hoog belang voor de Geſchiedenis der Volkeren en der Menschheid, reeds zoo vele trekken zijn aangebragt, om het

6. Belang der Profetiën van Daniel

na te gaan. — Zoo gewigtig de Bundel der Profetiën in het O. V. is, zoo vele uitzigten zij openen in den loop der volgende Eeuwen, zoo vele bewijzen zij opleveren voor de waarheid van onzen Godsdienst, en wenken nopens het beſtuur der Godsregering op aarde; even zoo belangrijk zijn inzonderheid de Profetiën van Daniel, welke ons in het ander deel dezer Verzameling ſtaan aangeteekend. *Daniel als Profeet*, vooral in zijne bijzondere betrekking, beſchouwende, zullen wij gewigtige oogpunten leeren kennen.

Wanneer wij de Profetiſche Rolle van Daniel, met de Geſchiedenis naast ons, nalezen, hoe belangrijk worden zij dan voor den Bijbelonderzoeker! Welk een dieper inzien geven zij ons in den aard der Godsregering! Welk een blik ſlaan zij in de Opvoeding van het Menschdom door God! — Laat ons ook hier deze opmerkingen over Daniels Profetiën onder eenige hoofdpunten brengen.

Daniel was Profeet.

Hij kan wel geen Profeet genaamd worden in den ruimen zin des woords, waarbij men hem voorstelt als een Leeraar en Verlichter des Volks, als een Gezant Gods, die der Natie Jehova's wil bekend maakte, die vooral een Leeraar van deugd en verbetering was. Zoodanigen waren de Joden in hunne Profeten gewoon, wanneer deze hen met dit doel opspoorden en bedreigden, en de lotgevallen der toekomst openbaarden. Maar Daniel, niet gevormd, als de overigen, in de Scholen der Profeten, noch door dezelve opgeleid of in hunne Schriften onderwezen, kon als zoodanig geen aanspraak maken op deze bediening (83). Hierin vinden wij ook waarschijnlijk de oorzaak, dat het Boek Daniels niet onder de Profetische, maar onder de Heilige Schriften, (*Hagiographa*) in den Kanon geplaatst werd, en dat vele, vooral der latere Joden, hem

(83) Veel is er over de oude Profeten en hun profetisch karakter geschreven. Zie onder anderen NIEMEIJER, *Karakterk.* t. a. p. IV. II. 271—380. EICHHORN, *Inl.* III. §. 512. bl. 1. HESS, *von dem Reiche Gottes*, IX. S. 318. ff. Vooral echter MUNTINGHE, *Gesch. der Menschh.* VII. 238 verv. EWALD, *de Godsdienstleer van den Bijbel uit het standpunt onzer zedelijke behoeften beschouwd*, I. 286.

hem geenszins als Profeet erkenden (84).

Stond hij dus ten deze niet gelijk met een Jezaïa, Jeremia en anderen, ſprak hij niet als Zedeleeraar des Volks zijne Redevoeringen ten aanhooren der menigte uit; hij was toch Profeet in de eigenlijke beduidenis dezer bediening, waar hij den wil van Jehova bekend maakt. Hij was het, waar hij, als tolk der Godheid, zich de geheimen der toekomst in Droomen en Gezigten geopenbaard ziet; waar de loop der Eeuwen voor hem bloot ligt; waar hij de raadſlagen des Allerhoogſten aan ſidderende Monarchen verkondigt, en aan zijne landgenooten de lotgevallen van hunne zonen en hunner zonen zonen bekend maakt.

In zoo verre ſchijnt dus Daniel meer overeenkomst te hebben met de vroegere Profeten, wier bediening ons Deut. XVIII. geſchetst wordt, en die vooral, als tolken der Godheid, Derzelver geheimen voor de toekomst openbaarden, in tegenoverſtelling van de Toovenaars en Waarzeggers dier dagen

(84) Wie de ſpitsvondige twisten der Rabbijnen over Daniel als Profeet wil kennen, leze de plaatſen uit hunne Schriften aangevoerd bij MEYER, *Chron. Hebr. majus et minus*, ſ. *Annotat. in Sedar Olam*, c. XX. p. 984 ſq. Zie ook BERTHOLDT, *Daniel* a. a. O. *Vorr.* 11, 12.

gen (85). Zoo toch ſtaat hij tegen de Chaldeën over. (H. II en V.).

Wij vinden de oorzaak van dit Profetisch karakter van Daniel, zoo zeer verſchillend van dat van Jeſaïa, Jeremia, Ezechiël, Nahum en anderen, in zijnen leeftijd en betrekkingen. Hij was geen man des Volks, maar Staatsman. Hij was geen Bode van volgende rampen, als gevolgen der zonden, maar Profeet voor de Vorſten en voor zijn nageſlacht, om hun de grootheid van Jehova te doen kennen. Daarom vinden wij zoo vele Profetiën, die niet door derzelver voorlezing voor het Volk, maar welligt eerstmaal bekend werden aan de in Palaestina weergekeerde Joden. — Waren in den Theocratiſchen Joodſchen Staat de Priesters de Hovelingen van Jehova, en de Profeten Deszelfs Staatsmannen (86), hoe voegde dan niet deze betrekking voor Daniel? Daarom had hij niet zoo zeer vooruitzigten in de toekomst, maar ſteeds ſtellige Profetiën; want ook dit vloeide voort uit zijnen ſtand.

Wie merkt niet reeds uit het gezegde het hoog belang van Daniel als Profeet, in zulk eene betrekking, op. Vele zijn de Profeten, wier Schriften ons in den Heiligen Bundel be-

(85) MUNTINGHE, *Geſch.* t. a. p. bl. 247.
(86) t. a. p. bl. 246.

bewaard zijn, velerlei zijn hunne oogpunten, en betrekkingen; maar uit *zijn* ſtandpunt beſchouwd, was Daniel éénig. Zoo bezigde God Ezechiël en Daniel elk tot verſchillende oogmerken in dezelfde tijden, in hetzelfde land; Ezechiël als een Profeet des Volks, Daniel als een Profeet der Vorſten; Ezechiël vooral voor zijne tijdgenooten, en daarna eerst voor volgende tijden, Daniel vooral voor Joden van volgende dagen. — Hoe belangrijk was het voor de Joden, dat er *zulk* een Profeet was, onder alle de overige, waarop hunne Natie boogde; voor Afgodiſche Vorſten, dat zij de ſtem Jehova's hoorden; voor de uitbreiding van den waren Godsdienst, dat dezelve niet ſlechts aan Volkeren, maar ook nadrukkelijk aan de Hoven der Beeldendienaars gepredikt werd; ja! voor ons, dat wij de wijsheid des Eeuwigen bewonderen, die op verſchillende wijzen werkt.

En welke was dan de

Inhoud der Profetiën van Daniel?

Het ligt buiten het doel dezer Proeve, ons te verdiepen in onderzoekingen nopens den waren zin der Profetiën, de vervulling der bijzondere Voorſpellingen, de verklaring der ſymboliſche beelden, de Tijdrekenkunde

van

van Daniel, en andere voorwerpen (87). Dit is de taak der Uitleggers. Intusſchen, zullen wij de Profetiën van Daniel in derzelver waar karakter en belang leeren kennen, dan zal het noodig zijn, dat wij, eenmaal Daniel in zijn Profetisch karakter erkennende, nu ook een oog werpen op zijne onderſcheidene Voorſpellingen. Hierdoor wordt men ingelicht nopens de denkbeelden, die wij ons vormden bij dit onderzoek, en is men dus in ſtaat ons te gereeder te volgen. Het zal dan genoeg zijn, indien wij de Profetiën voorſtellen, en daarbij met een' vlugtigen wenk aanduiden, wat wij, na onpartijdig onderzoek, meenen, dat hier bedoeld wordt. Wie meerder verlangt, onderzoeke de gronden voor deze gevoelens bij de Uitleggers. Wie in gevoelen verſchilt, geloove, dat het hier voorgeſtelde gaarne voor beter oordeel zal

(87) Men zie de verſchillende *Uitleggers.* Behalve de Kerkvaders, onder de latere vooral VENEMA, VOS MICHAËLIS en BERTHOLDT; en voorts MICHAËLIS, *über die 70 Wochen Daniels*, Gott. 1772. LE ROY, *Beſch. der Voorzeggingen van Daniel*, 1709. STINSTRA, *Aloude Voorſpellingen*, III. NEWTON in *Obſſ.* I. MUNTINGHE *Geſch.* t. a. p. VIII. HESS, *Geſch.* a. a. O. I., van welker aanhaling bij de onderſcheidene Profetiën ik mij, met weinige uitzonderingen, om de boven aangevoerde redenen, onthoude. Vooral zijn de Inleid. voor elk Hoofddeel bij BERTHOLDT belangrijk.

zal worden opgegeven. Doch meer te doen, voegt althans *hier* niet. — Dan ter zake.

De vroegſte Openbaring aan Daniel geſchonken, is ons ook het eerst in zijnen Bundel bewaard. (II: 29 verv.) Zij bevatte de verklaring van een Droomgezigt des Konings Nebukadnezars. — Aan zekeren avond was Nebukadnezar ingeſluimerd, welligt peinzende over de zaken des Rijks. Hij droomde. Tegen over hem verrees een groot en luisterrijk Beeld. Hij zag deszelfs hoofd van goud, de borst en armen van zilver, de buik en dijen van koper, de beenen van ijzer, de voeten, deels van ijzer, deels van leem. — Hier op ziende, rolt, zonder door menſchenhanden te zijn voortgeſtuwd, een groote ſteen van den berg, onder tegen de voeten des Beelds aan, verbrijzelt dezelve, en het geheele Beeld, uit een mengſel van verſchilde ſtoffen beſtaande, valt neder, vergaat tot gruis, en wordt door den wind verdreven. Maar ziet! de ſteen rees op tot een' grooten berg, en vervulde de ganſche aarde.

Deze wondervolle droom, Nebukadnezar door Jehova toegezonden, (II: 29.) ontſtelde den Vorst. Te vergeefs zocht hij derzelver beduidenis bij de Wijzen des Rijks; want alleen Daniel, de Profeet van Jehova, was in

ſtaat

ſtaat dezelve te verklaren. (II: 37 — 45.)

Volgens hem meenen wij hier de opkomst, den voortgang, toeſtand en eindelijken ondergang van het Babijloniſche, Medisch-Perziſche, Griekſche, Romeinſche, en (Barbaarsch-Europeeſche en Nieuw-) Europeeſche Rijk of Staten-Ligchaam aan te treffen. Hij ziet van die dagen af aan den loop dezer Rijken, en in den loop der laatſte komt het Mesſias-rijk op, als eene heerſchappij, alleen van God afkomſtig, niet ontſtaan door menſchelijke wijsheid noch omwentelingen der Staten, maar hetwelk over alle Rijken, en over de geheele Wereld eene eindelijke zegepraal zal behalen (88).

Deze Voorſpelling onderſcheidt zich daarin van de overige, dat dezelve geen Gezigte was,

(88) Deze verklaring is die, welke na HIERONYMUS en THEODORETUS onder anderen ook door MUNTINGHE zoo overtuigend is aangetoond, (*Geſch.* VIII. 86 verv. aant. 49—53.) dat dezelve meest waarſchijnlijkst toeſchijnt. Men leze vooral de ontwikkeling van dezen zin daar ter plaatſe. Ik onthoude mij daarom van eenige verdere verklaring of uitbreiding. — Het verſchillend ſtandpunt van BERTHOLDT, die de Profetiën het profetiſche ontneemt, en als geſchiedenisſen, profetisch ingekleed, voorſtelt, verbiedt hem elken ſtap verder, dan de dagen van Antiochus Epiphanes. Wij huiveren om met hem alles, wat na Antiochus plaats had, tot *verdichting* te brengen. — Zie hem over II. H. in Bd. I. S. 192 ff.

was, aan Daniel verleend, maar dat de Profeet hier in *zijn* karakter optreedt, om de geheimen der toekomst den Vorst te openbaren, en dus geheel afwijkt van den trant der oude Profeten.

Behalve de aangehaalde Voorſpelling, komt Daniel nog eenmaal in dezelfde betrekking voor, waar hij later aan den ontroerden Belzazar het Geheimſchrift aan den wand verklaart. (V: 26 — 28.) Daar doet hij ſlechts den overgang der heerſchappij van het Babijlonisch in het Medisch Stamhuis kennen; het geen aanſtonds na deze voorſpelling plaats had. Dan, daar wij over hetzelve reeds vroeger handelden (89), zou het overbodig zijn, hierbij langer ſtil te ſtaan. Alleen merken wij nog aan, dat Daniel ook hier in die Profetiſche betrekking optreedt, welke *hem* bijzonder eigen was.

Deze beide voorſpellingen vinden wij in den Historiſchen Bundel opgeteekend. De Profetiſche Rolle levert ons vier Voorſpellingen. Over elk derzelver willen wij het één en ander aanteekenen.

Juist is de aanmerking van *Hess* (90), dat het

(89) *Zie* boven II. Afd. bl. 118 verv. 142.
(90) HESS, *Geſch.* a. a. O. S. 214.

het duistere in Daniel zeer duister, het heldere zeer helder is. Wij zien dit vooral bevestigd in zijne Profetiën. Daarom heeft er ten allen tijde zulk een verschil van gevoelens in derzelver verklaring geheerscht, en zal zulks wel blijven heerschen.

Wanneer in de eerste Profetie vier dieren als uit zee opkomen, met verschillende eigenschappen en door verschillende handelingen gekenmerkt, wier laatste tien hoornen heeft, waartusschen een hoorn verrijst, die drie andere vernietigt, en zich verheft, groote dingen sprekende, terwijl ten laatste eenen, als eenes Menschen Zoon, het Rijk gegeven wordt door den Ouden van dagen, wiens heerschappij eene Eeuwige heerschappij is (VII: 2—14.); dan bewonderen wij de stoutheid en grootschheid dezer voorspelling.

Het karakter van deze Profetie is, dat zij, op de wijze der Profeten, alles in het groot omvat. Daarom kunnen de vier Koningen, hier bedoeld (vs. 17.), geene vier Vorsten van één Stamhuis zijn, maar vier Rijken op aarde, (vs. 23.) of wel, indien men deze denkbeelden vereenigen wil, vier Stichters van Monarchijen. — Het stelt dus de lotgevallen der Wereld in het groot voor, en bepaalt zich tot den afloop der Eeuwen. Immers,

ners, de aard der Voorſpellingen ſchijnt ons te leiden tot de gedachte, dat hier vier, nog aanſtaande, Rijken worden aangeduid (91). In zoo verre dus, als hier niet de Babijloniſche Heerſchappij kan bedoeld zijn, is deze van de voorgaande onderſcheiden (II: 31 verv.). Doch zoowel de vergelijking van deze met de overige Profetiën van Daniel, als vooral de overeenkomst in eenige hoofdtrekken met twee andere Voorſpellingen (II en VIII.), leidt ons tot de gedachte, dat hier de Perziſche, Griekſche, Romeinſche en Europeſche Heerſchappij bedoeld worden, uit welke laatſte tien Rijken zouden opſtaan, en onder dezelve een ander verrijzen, als eene den Godsdienst vijandige magt. Doch deze allen zouden zich oplosſen in het rijk van den Mesſias, dien God het rijk zoude geven, en die eene eeuwige heerſchappij zou hebben. Wie deze, den Godsdienst vijandige, heerſchappij zijn zou, die zich welligt onder de Europeſche Rijken verheffen zal, is tot nog toe niet bekend. Hij ſchijnt nog niet te zijn opgeſtaan; en ſchoon wij in deze dagen wel eens

(91) Zie dit, tegen het gevoelen van de meeste Uitleggers, duidelijk en overtuigend voorgeſteld door LE ROY, *Beſch. der Voorz. van Daniel*, bl. 14 volg. en MUNTINGHE, *Geſch.* t. a. p. bl. 97, 98.

eens hieromtrent kunnen gisſen, laten echter de Profetiën zich niet door gisſingen uitleggen. De toekomst zal ook hier Daniel verklaren.

Het is opmerkelijk, dat hier de vier Rijken onder het beeld van vier Dieren, doch het Mesſias-rijk door „ eenes Menſchen „ Zoon" wordt aangeduid. Hoe teekent ons de Profeet hierdoor niet deszelfs meerdere voortreffelijkheid! Ook ten deze gaat het gezigte meer in bijzonderheden, ſchoon ook dezelve, even als de hoofdtrekken, onder algemeene uitzigten worden voorgeſteld.

Duidelijker echter is eene volgende Profetie (VIII.), daar dezelve uitdrukkelijk wordt toegepast op die Volkeren, wier namen ons hier geboekt worden. — Onder het beeld van een Ram met twee hoornen (vs. 3.), wordt de heerſchappij der Meden en Perzen voorgeſteld (vs. 20.). De geſchiedenis bevestigde deze Voorſpelling van Daniel, en niets noodzaakt ons de twee hoornen van de twee Koningen der Perzen op te vatten (92). Het is toch duidelijk, dat hier Medië en Perzië bedoeld worden, welke beide Rijken, zamen heerſchende, gevoeglijk onder het beeld van één Ram met twee hoornen kunnen worden voor-

(92) *Zoo* deed VOS t. a. p. II. 166. en anderen met hem.

voorgesteld. Daarom kwam het grootste (dat is Perzië, grooter in heerschappij dan Medië) later op (vs. 3.). Eerst toch heerschte het Medische, en daarna het Perzische Stamhuis (93), en het is daarom niet onverschillig, of hier Medië of Perzië in dezen rang genoemd worden. — Deze Ram wordt overwonnen door een Geitenbok van het Westen; Griekenland veroverde Perzië (vs. 5, 7, 21.), waarin Alexander als de eerste of de voornaamste Koning heerschte (vs. 21*b*.). Hoe nu door het Rijk van Griekenland dat der Macedoniërs kan bedoeld zijn, behoeft men met *Vos* (94) niet angstvallig te onderzoeken. Het is een Profetisch gezigte, waarin alles in het groot wordt voorgesteld, en de tusschenvakken als in de laagte liggen (95).

De vier aanzienlijken, die uit dien grooten hoorn opkwamen, zijn in de geschiedenis bekend in de vier Rijken, die uit het Macedonisch Rijk ontsproten (vs. 8, 22.). En nu willen wij niet twisten, wie door den Koning, stijf van aangezigte en raadselen verstaan-

(93) Dit is boven aangetoond II. Afd. bl. 135 en 138.

(94) Zie t. a. p. bl. 171. cf. BERTHOLDT a. a. O. II. S. 484.

(95) Zie over het *perspectief* der Profeten, EWALD, *de Godsdienstleer van den Bijbel uit het standpunt onzer zedelijke behoeften beschouwd*, I. 311.

ſtaande, bedoeld wordt (vs. 9 verv. 23 verv.).
Niet onwaarſchijnlijk is toch de meening, dat hier Antiochus Epiphanes wordt voorgeſteld, wiens daden tegen de Joden door de Geſchiedenis verhaald zijn, en op wiens lotgevallen deze Profètie zeer eenvoudig kan worden toegepast (96).

Wij merken ten opzigte van dit Gezigte alleen nog aan, dat het opmerkelijk is, dat hier ſlechts de namen van Medië, Perzië en Griekenland benoemd worden, en de overige niet worden vermeld. — Geen wonder! want alleen deze Volken beſtonden reeds, toen dit Gezigte Daniel te beurt viel; de namen der overigen waren nog onbekend. — Zie hier dan den loop der Profetiën. De gebeurtenisſen worden in het groot geſchetst. Hier en daar treedt de Profeet meer in bijzonderheden (zie vs. 25.); doch dit betreft eeniglijk de gebeurtenisſen. Dan alleen worden de namen genoemd, wanneer dezelve reeds beſtaan. De Profetie voorſpelt wel *daden en lotgevallen*, maar geene *namen*.

Minder bezwaar vindt eene andere Openbaring, aan Daniel onder het Medisch Stamhuis

(96) Dit alles is zeer naauwkeurig, volgens den loop der Geſchiedenis, op Antiochus toegepast door VOS t. a. p. bl. 192 verv., ook ten opzigte der tijdsbepaling. en door BERTHOLDT, *Daniel* a. a. O. 488. ff.

huis en de regering van Darius (Cyaxares II.) geſchonken (IX.). — De Profeet, begeerig uitziende naar de redding zijns Volks, ontvangt licht in deze duisternis. Hem wordt de tijd der geboorte van den Mesſias, de onderſcheidene lotgevallen der Joden, vóór dat dit tijdperk zou aanbreken, en het heil door Hem op aarde te ſtichten, naauwkeurig bekend gemaakt, benevens de lotgevallen van dien beloofden Redder (97). — Daniel zelf verplaatst ons op het ſtandpunt, om deze Profetie te verſtaan, door de vermelding van den tijd, toen hem dezelve verleend werd.

Treffend, vooral wegens de vervulling, zoo wel van de hoofdtrekken, als van de kleine bijzonderheden, die hier vermeld worden, is de laatſte Profetie, die twee jaren later dan het bevel van Cyrus tot terugkeer der Joden naar Palaestina dagteekent (H. X—XII.). Na eene geheel Symboliſche voorſtelling (H. X.), wordt ons de voorſpelling zelve, eerst zoo duidelijk, en daarna zoo duister gemeld, dat wij ook hier een dieper inzien krijgen in Daniels Profetisch karakter. (XI—XII.). — De lotgevallen van het toen heerſchen-

(97) Meer uitvoerig is dit, behalve door vele Uitleggers, in het regte daglicht geplaatst door den beroemden MUNTINGHE, *Geſch.* t. a. p. VIII. 99—106.

ſchende Perziſche Huis (XI: 2.), deszelfs onderbrenging door Xerxes (vs. 2b), en geheele vernietiging door Alexander (vs. 3.), worden met meer algemeene trekken geſchetst. Daarop treedt de Profetie meer in bijzonderheden, ontwikkelt al die gebeurteniſſen, welke, en door den zamenhang, en door de geſchiedenis zoo naauwkeurig op het Syriſche en Egyptiſche Rijk, inzonderheid op Antiochus Epiphanes en de lotgevallen der Joden doelen, dat wij nergens elders zulke heldere inzigten in de toekomst aantreffen. Doch aan den gezigtseinder is het nog duister, en breekt er ſlechts eene ſlaauwe ſchemering door. Betere dagen zullen aanbreken (H. XII.), en dan, wanneer die toekomst daar is, hoe verre ook nu nog verwijderd, „ zullen velen ontwaken, die in het ſtof der „ aarde ſlapen, deze ten eeuwigen leven, „ gene tot verſmaadheid" (vs. 2.). Daniel vraagt, wanneer dit gebeuren zal. Het wordt hem gezegd, maar ook hier blijft alles in het duister. Dit Gezigt in de toekomst blijft ook voor Daniel .... Profetie.

Hier begint dus het Gezigt met de tijden, die hij beleefde, en beſluit in de verre toekomst, aan den tijd des eindes (XII: 9.). Het is echter alles aaneengeſchakeld, van zijne dagen tot aan den afloop der Eeuwen. —

Groot

Groot intusschen is het verschil tusschen deze beide laatste en de voorgaande Profetiën. Daar (H. VII en VIII.) zag hij Gezigten en Droomen, waarin geheimzinnige beelden hem vertoond werden, als afbeeldsels van volgende gebeurtenissen. Hier (H. IX en X—XII.) treedt een Engel tot hem, en openbaart hem de lotgevallen der toekomst. — Daarenboven, wij bemerken ook hier, dat de naastbij gelegene voorwerpen meer in algemeene trekken, en de verwijderde meer in bijzonderheden geschetst worden; ja! hoe verder hij komt, des te duisterder wordt deze openbaring, tot dat eindelijk alles zich in de donkere toekomst verliest. — Hoe geheel Profetisch in aanleg en ontwikkeling!

Genoeg naar ons doel, nopens den zin en omvang der Profetiën van Daniel. Wij beoogden hierdoor alleenlijk het punt aan te wijzen, van waar wij meenen, dat deze Profetiën moeten beschouwd worden. Hierdoor voorgelicht, onderzoeken wij nu het belang dezer Voorspellingen, en wij doen het door de ontwikkeling van

Daniels Profetisch Karakter.

Intusschen, daar het van belang is, dit naauwkeuriger aan te toonen, en hierbij in-

zonderheid ſtil te ſtaan, zal zulks (indien wij ons niet bedriegen) gevoegelijkst door *vergelijking* kunnen geſchieden. Hierdoor alleen leeren wij hem in zijne waarde kennen, en vinden wij in de punten van vergelijking aanſtonds de trekken van zijn Profetisch Karakter. Vergeleken wij te voren, om het belang van Daniels Geſchiedenisſen te gevoelen, zijne Verhalen met die der Ongewijde Schrijvers (98); het zal noodig zijn, dat wij, tot ontwikkeling van het belang der Profetiën, dezelve vergelijken met die der overige Profeten des O. V., en ten deze zoo wel de overeenkomst, als het verſchil, opmerken. — Wanneer wij dan hier en daar een oog ſlaan op de overige Profeten, zullen wij telkens genoegzame wenken ter vergelijking opzamelen.

Onderlinge vergelijking der overige Profeten.

De meeste der Profeten waren geheel en al Israëlitiſche Profeten, en treden als zoodanig op. Wij bedoelen hierdoor, dat zij als Joden tot de Joden en over hunne lotgevallen handelden. Drie of vier hoofdtrekken brengen wij bij hen tot het karakter van Israëlitiſche Profeten: — zij ſpreken meestal

van

(98) Zie boven II. Afd. n. 1. bl. 111 verv.

van de Joodsche lotgevallen; — zij stellen den Messias voor als een Joodschen Messias; — zij doen bij de uitbreiding van deszelfs Rijk de Volkeren tot de Joden komen, en verhoogen hierdoor den luister van het Joodsche Rijk; — en zij stellen vreemde Volkeren alleen voor in betrekking tot Israël, of als deszelfs vijanden. — Een oog in hunne Profetiën zal ons hiervan overtuigen.

Micha (99) doelt in alles op de lotgevallen der Joden. Wat hij in de toekomst voorspelt, is geheel tot de Joden beperkt; want Juda, Israël, Samarië en Jeruzalem, zijn hem de gezigtspunten zijner Profetiën. Den Messias stelt hij voor als een Bethlehemiet (V: 1.), wiens Regering Israël tot vrede en voorspoed zou doen geraken (vs. 2 — 4.), en *hen* verlossen van alle vijanden (vs. 5.). Wanneer het zich zou *uitbreiden* onder de Volken, zou dat Rijk van den Messias daar luisterrijk heerschen (6 — 13.), en zich handhaven boven de Afgoden (14.). Daar is Jehova de Regter van Israël (I: 2 — 4.), die zich beklaagt over het gedrag van *zijn* Volk (VI: 2 — 5.). — Meer algemeen

(99) Het zal niet noodig zijn van de vroegere Profetische uitzigten bij David en anderen te gewagen.

meen fchijnen de uitzigten van *Joël*, zoo wel als van *Hozëa*, doch al ras bemerken wij bij beiden derzelver beperking tot Israël. Men vindt daar wel de lotgevallen van andere Volken, met name van Egypte en Phoenicië, maar alleen in zooverre zij in betrekking tot Israël ftaan. Wijl zij *hen* beleedigd hadden, daarom zouden hen deze Volksrampen treffen. Het zou hun overkomen, zegt Jehova, „ van wegen mijn Volk en mijn erfdeel, „ Israël, dat zij onder de Heidenen heb- „ ben verfpreid .... en verkocht aan de „ kinderen der Grieken .... Ja! om het „ geweld aan de kinderen Israëls, zou Egijp- „ te worden tot eene verwoestinge, en Edom „ tot eene wildernis" (Joël III: 1—16. II: 6, 19.). — Ook in de voorfpellingen van den Mesfias gaat hij uit van de Joden. Immers hij had den Joden de verlosfing uit hunne Ballingfchap toegezegd, en vervolgt zoodanig, dat wij duidelijk bemerken, hoe hij deze zegeningen mede tot Israël betrekkelijk maakt. Op welk eene wijze dit plaats zou hebben, ontwikkelt de Profetie niet. Ook hier blijft het duistere behouden. Immers, wanneer aan *flaven en flavinnen* deze voorregten beloofd worden, dan zou de Profeet welligt kunnen doelen op de Heidenen, uit welke de Joden hunne flaven namen,

maar

maar regtstreeks kan men dit niet verder toepassen dan op de Heidenen, die onder de Joden wonen (II: 28, 29.). — Zoo geheel nationaal zijn de Voorspellingen van Joël.

Dit zelfde heerscht in andere Profetiën. — Eerst doet *Amos* Gods oordeelen over de Syriers, Filistijnen, Tyriers, Edomiten, Ammoniten en Moabiten kennen (I — II: 3.), eer hij tot de Israëliten overgaat. Doch behalve dat deze allen Naburen en Broeders der Israëliten waren, zoo worden inzonderheid derzelver onheilen bedreigd, als straffen over de boosheid door Israël bedreven. En schoon Moab bedreigd wordt wegens verkeerdheid aan Edom, schijnt het verband echter hier op Israël terug te wijzen; behalve dat Moab als nabuur van Israël voorkomt. — Wanneer *Zephanja* de Filistijnen, Moabiten, Moren en Assyriers met Goddelijke straffen bedreigt, behoeven wij niet slechts hierbij op te merken, dat sommige derzelver dit lot ondergingen, om dat zij Israël, Jehova's Volk, beschimpt hadden (II: 8.); immers het Profetisch oog weidt ook verder. Hij toont de rampen aan, die Israël wachteden bij de overheersching van Nebukadnezar. Doch dit zelfde lot beidde ook andere Volken. Daarom moest zulks Israël leeren op hen niet langer te steunen.

nen (III.). — Terwijl bij *Habakuk* de Chal-deën in derzelver kracht worden voorgefteld, komen zij daar flechts voor als Overwinnaars van Israël (I: 6 verv.). Zoo wordt de overwinning van Israël uit de magt der Chal-deën treffend gefchetst (II: 2—6.) (100). Zoo bidt Israël om redding (III: 2.), gedenkt aan de Goddelijke weldaden (3—15.), en wacht op de verlosfing van Juda. — Ook na de Babijlonifche Ballingfchap waren de uitzigten der Profeten geheel Joodsch. *Haggai* en *Zacharia* doelen geheel op de her-bouwing van den Tempel, en eindigen, gelijk meestal, in de dagen van den Mesfias. Doch ook bij hen, vooral bij *Zacharia*, gaat het geheele Mesfias-rijk uit van de Joden, en de geheele voorftelling is Joodsch; en *Maleachi*, die de rij der Profeten fluit, rigt zich geheel tot zijne Natie, en geenszins tot de andere Volken.

Intusfchen zijn er onder de Profeten, wier uitzigten niet zoo zeer door nationale grenzen beperkt zijn, en bij welke wij helderder gezigtspunt ook voor andere Volken erlangen. Zij doen eene fchrede verder; en wij zul-

(100) Zie vooral SCHROEDER in *Obf. ad origines Hebraeas*, c. IV. § 11, 12. en MUNTINGHE, VII. 227.

zullen eenige derzelver aanhalen. — *Jona*, misſchien de eerſte onder de Profeten, wier rollen ons in het O. V. bewaard zijn, heeft ook ruimere gezigtspunten, dan zijne opvolgers. Men zou kunnen gisſen, dat deze Profetie welligt tot een les voor Israël moest ſtrekken. Doch wij willen ons niet met gisſingen inlaten. Liever zeggen wij (zonder eenigzins over de geſchiedenis te ſpreken), dat Jehova door hem zijnen wil aan andere Volken mededeelde, en dus hierdoor een wenk gaf, dat Hij ook bevel voerde over andere Volken. — Meer nationaal is *Obadja*, daar hij ook Edom, tegen wien hij ſprak, in betrekking plaatst tot Israël, want „zij waren „kinderen van Eſau, en zij begingen geweld „aan Jakob" (vs. 9.). Intusſchen ook bij hem zien wij al de Volkeren uit eenen beker drinken (vs. 15, 16.). Dan, behalve dat dit ſlechts wenken, geene volledige tafereelen zijn, is zulks vooral te verklaren uit den tijd, waarin hij ſchijnt geleefd te hebben, bij of na den val van Juda, of bij de Babijloniſche Ballingſchap. Er brak toen reeds eenig licht door; doch dit bleef bij hen ook meer in wenken, en wij vinden hier ſteeds een gedrongen weerſlag op Juda (vs. 10, 11, 12, 17, 18.).

En *Jeſaïa!* — Meer uitvoerig zijn zijne

Pro-

Profetiën, veelal tot verfchillende Volken gerigt, en het is, of wij hier eene vermenging van nationale oogpunten en algemeene uitzigten vinden. — Immers uit Sion verfpreidt zich de Wet. Aan Sion wordt het heil van het Mesfias-rijk beloofd (H. LIV en LV.). Wanneer dit heerlijk tijdperk aanbreekt, dan komt die Mesfias, als een lot en rijsje uit Jesfes afgehouwen tronk voort (XI: 1 verv.), en daaruit ontfpruit al dit heil. — Vooral daar is het, als of de Volkeren zich tot de gemeenfchap van het herfteld Israël begeven (LX: 1 verv.), en zij komen naar Israël met hunne rijkdommen en fchatten (vs. 3 verv.). Zij zouden dan den Godsdienst der Joden aannemen (LVI: 1—8.). Hij is geheel Israëlitisch in aard en wending. Jehova beftraft Israël over deszelfs ondankbaarheid (I: 2—3.), vertroost het in deszelfs druk (XLVI: 3, 4.), en boezemt het moed onder tegenfpoed in (XLIX: 14, 15.). Wanneer daar Babijlons Koning optreedt, is het als de Verdrukker der Israëliten; want de Heere zou hun rust geven van hem, en het zegelied over hem wordt den Israëliet in den mond gegeven (XIV.). Daarom wordt er een lofzang aangeheven over de vernedering van Babylon (XLVII.); wijl Jehova dit befchikte, daar zij Israël onregtvaardig behan-

handelden (vs. 6 — 9.). Wie herkent hier niet den Joodſchen Profeet? — *Moab* wordt bedreigd, wijl dit Volk Israëls rampen door tijdige hulp had kunnen afwenden (XVII.); en de lotgevallen die van Cyrus voorſpeld worden, moesten de Joden vertroosten (XLI: 8.). — Hier en daar echter vinden wij trekken, die geheel en al tot de Volken betrekkelijk zijn, en geheel niet op Israël doelen.

Jeremia, levende tijdens de Babijloniſche Ballingſchap, ook in vreemde Gewesten, is wel grootendeels tot de Joden betrekkelijk. In onze Verzameling toch zijn H. II — XLV geheel en alleen tot de Joden gerigt, en wanneer daar de Chaldëen en andere Volken vermeld worden, is het alleen in betrekking tot de Joden. Ja! aan het begin zijner Rollen wordt ons *zijn* ſtandpunt aangewezen. Jehova koos hem ten Profeet tegen Juda (I: 18.), en dit land zou door vreemde Volken geſtraft worden, omdat het Jehova verlaten, en andere Goden gerookt had (I: 16.). — Maar aan het einde onzer (101) Verzameling vinden wij de Profetiën tegen Egypte, Moab, Ammon, Edom, Sy-

(101) Het is toch bekend, dat de plaatſing der verſchillende Profetiën in onze Uitgaven verſchilt van de *Alexandrijnſche* Vertaling.

Syrië, Arabië en Elam (XLVI—LI.); en het is hier, dat de Profeet ook over vreemde Volken Gods oordeelen uitſpreekt. Hier en daar vinden wij in dezelve ook Israëlitiſche trekken. Zoo moest de Profetie tegen Egypte ſtrekken, om Israël te vertroosten (XLVI: 27, 28.), omdat zij de Joden verleidden, troffen hen deze oordeelen. Het was ſteeds de God der Joden, de Jehova, die hun deze oordeelen toezond (XLVI: 10, 15, 18, 25. XLVII: 4, 6, 7. XLVIII: 35, elders) als ſtraffen over de verkeerdheid, „omdat zij „zich groot gemaakt hadden tegen Jehova" (XLVIII: 42.); het is Jehova, die hen verloſſen zou (XLVIII: 47. XLIX: 6, 39.). Doch tevens worden deze lotgevallen veelal in het algemeen voorgeſteld. Ook tot andere Natiën, zonder rugzigt op Israël, ſtrekt zich Jeremia's Profetie als oog, of liever de Openbaring, hem verleend, uit. Hier reeds treedt de Profeet meer in bijzonderheden; doch wij mogen niet voorbijzien, dat dit alles tot de naastbijgelegene tijden betrekking heeft. In zoo verre alleen worden hem deze uitzigten verleend, en zij ſtaan allen, als Profetiën over afzonderlijke Volkeren; ſchoon men in dien beker, waaruit allen drinken zouden, een meerderen band der Volkeren vindt, welke wij bij de andere

mis-

missen. — De Profetiën echter tegen Babijlon zijn geheel uit Joodsche oogpunten voorgesteld (L — LI.) (102).

Maar nog meerder licht ging er voor *Ezechiël* op, en hij, tijdgenoot van Daniel, en medeballing in Babijlonië, doet ons te midden van het grootste verschil, ook eenige aannadering zien. — Wanneer wij zijne Profetiën, in die orde, waarin zij thans geboekt staan (103), onder één oogpunt brengen, dan vinden wij daar eene *Profetische Geschiedenis der Joden*, van zijne dagen af tot op de verste tijden, dat is, eene Profetie nopens de geheele Geschiedenis der Joden. Zijne Rolle begint met de lotgevallen der Israëliten (H. IV — XXIV.), vervolgt in die hunner vijanden of naburen (XXV — XXXII.), en zet de gebeurtenissen der Joden, of hier en daar der met hen verwante Volken, voort (XXXIII — XLVIII.); waarin de herstelling zijner Natie (XL.), nevens de laatste vijanden, die hen zouden bestrijden, en de eindelijke oplossing dezer geschiedenis ontwikkeld wordt.

Im-

(102) Wij spreken niet van H. LII, omdat men hetzelve met GROTIUS in latere tijden zou kunnen plaatsen, en aan een' anderen Schrijver toeëigenen.

(103) Het is toch duidelijk genoeg, dat zij niet in die orde zijn uitgesproken of verleend.

Immers, „ men hoort in Ezechiël den man, wien het Vaderland alles is (104)" Daarom doelen *vele zijner Profetiën* geheel *op Israël.* De beschrijving der Afgoderij in den Tempel (VIII.), de straf over Israël (VI, VII, IX.), vooral over Jeruzalem (XXI.), der verkeerdheid en snoodheid van de Joodsche Regenten (XXXIV.), en de Allegorien over Israël (XIII: 10 — 15. XXII: 28. XV. XVI.) zijn hiervoor zoo vele duidelijke bewijzen — Daarom zijn de *Messiaansche Voorspellingen* bij Ezechiël geheel Joodsch. Daar zal de Messias, als een tweede David, de Joden rigten (XXXIV: 22 — 31.), en hun allerlei heil doen genieten (XXXVII: 24 — 28. XXXVI: 25.). Alleen tot de Joden is daar alles betrekkelijk. Daarom gaat, waar de ware Godsdienst wordt uitgebreid, het Messias-rijk uit den Tempel en de Joden uit (XLVII: 1 — 12.) (105). Intusschen, daar Israël geen Staat meer uitmaakte, en hij Priester was, had hij niet zoo zeer staatkundige, als wel zedelijke en godsdienstige oogpunten (106).

Dik-

(104) Het zijn de woorden van HESS a. a. O. S. 85.

(105) Zie vooral STINSTRA, *Aloude Voorspell.* III. 197. en MUNTINGHE, *Geschied.* VII. 85. not. 47 over deze duistere Profetie, over welker verklaring wij ons hier niet inlaten.

(106) HESS, *Gesch.* a. a. O. S. 31, 32.

Dikwerf maakt hij *melding van andere Volken*, maar meestal *in betrekking tot Israël.* — Zoo zal het raadsel of de gelijkenis (XVII: 1—8.) de onderbrenging van Israël door Nebukadnezar, of der Joden overhelling tot Egypte aanduiden; en zal elders de wegvoering van Joachaz naar Egypte en Jojakim naar Babijlon worden voorgesteld (XIX: 1—9.). — Ook bij hem komen de Ammoniten, Moabiten, Edomiten en Filistijnen voor als naburen, of veeleer als vijanden der Joden en van Jehova. Daarom troffen hen deze oordeelen (XXV.). Daarmede toch beginnen zij. — „Want om-
„ dat zij gezegd hadden: Heah! over Jeho-
„ va's heiligdom, als het ontheiligd werd,
„ en over het land Israëls, als het verwoest
„ werd, daarom zou God hen overgeven aan
„ die van het Oosten (vs. 3, 4.); omdat
„ zij verblijd waren geweest in alle plunde-
„ ring over Israël (vs. 6.). — Of wel,
„ omdat Moab en Seïr zeiden: ziet! het huis
„ Juda is gelijk als de Heidenen (vs. 8.);
„ omdat Edom met alle wraakgierigheid ge-
„ handeld heeft tegen Juda (vs. 12.); om-
„ dat de Filistijnen door wrake gehandeld
„ hadden (tegen Juda; gelijk het verband
„ schijnt aan te duiden) (vs. 15.), daarom
„ zou Jehova hen straffen, en zouden zij

„ weten, dat Hij de Heere was. (vs. 5, „ 7, 11, 17.)" — Doch ook daarmede eindigen zij. Immers, ſchoon wij niet willen twisten over de tijdorde en de plaatſing zijner Profetiën, die voorzeker niet overeenſtemmen, ſchijnt toch vooral bij de voltooijng, H. XXV—XXVIII een geheel uit te maken, nopens den ondergang van zoo vele naburige vijanden der Israëliten, welke op Israëls voorſpoed zou uitloopen; te weten, opdat door hunnen ondergang Israël zou veilig wonen. Want deze Profeten-Rol eindigt in de uitzigten, die zich hier voor Israël opdeden, „ zoodat Israël geen doorn „ of distel (geene vijanden) meer hebben „ zou van allen, die rondom woonden (de „ naburige Volken); dan zouden zij vreed„ zaam leven, nadat Jehova gerigt zou heb„ ben allen, die hen beroofd hadden" (XXVIII: 24 — 26.). Zoo blijft de Joodſche Natie ook voor vreemde Volken een werktuig tot verheerlijking van God; en werpt Ezechiël, zoo menigmaal hij van de Volken ſpreekt, een blik op zijn Volk (107).

Intusſchen, Ezechiël deed *ook eene trede verder.* — Let daartoe niet ſlechts op den ondergang van Tyrus, zoo als dezelve aaneenge-

(107) HESS, *Geſch.* a. a. O. S. 89 en 76.

geschakeld wordt voorgesteld (XXVI — XXVIII.); want daar wordt de grootheid van Tyrus bezongen, nevens derzelver invloed en luister. En echter vinden wij ook hier aan het begin den sleutel tot deze geheele Profetie: „ omdat Tyrus zich verhief tegen „ Jeruzalem en haar bespotte (XXVI: 3.), „ daarom zou zij vallen" (vs. 4.). Zij is echter meer ontwikkeld, dan wij dit bij de overigen gewoon zijn. Hiertoe zal ook die tegen Sidon behooren, welke ons in de lotgevallen dier stad doet indringen. — Maar let daartoe veeleer op de Voorspellingen tegen Egypte, alwaar deze Israëlitische tint minder doorstraalt, en het schijnt daar, als of de Profeet telkens meerder licht ontving, en als of ruimer kreits hem werd geopend (XXIX — XXXII.). Ook hier straalt wel de aanleiding door. Hoogmoed toch, was de oorzaak van al deze straffen over Egypte; „ omdat zij den huize Israëls een rietstaf ge- „ weest waren," dat is: bedriegelijk jegens hen handelden, wanneer zij op hen steunden (XXIX: 6.). Zoo moest Israël daardoor leeren, niet meer op hen te vertrouwen (vs. 16.). Doch de ontwikkeling van Egypte's lot wordt hier meer in bijzonderheden voorgedragen: en schoon de uitkomst ook bij hem was, „ opdat zij wisten, dat Hij de

„ Heere was," is echter de gefchiedenis niet meer in weinige wenken bevat.

Of, waar hij een uitftap doet in de verre toekomst, en Gog en Magog (108), de vijanden der Joden, of wel den herfteldden, door den Mesfias luisterrijk hernieuwden, Joodfchen Staat, befchrijft, daar is Ezechiël eenig onder zijne voorgangers, bij welke wij te vergeefs zulke verre uitzigten zoeken. Maar de Profeet kenschetst zich echter ook hier in zijn nationaal karakter. Gog en Magog zijn vijanden der *Joden* (XXXIX.). Zij zouden vallen op de bergen *Israëls* (vs. 4.). Gods heilige naam zou daardoor in *Israël* worden geheiligd (vs. 7.). Met één woord: door *Israël* zou zijn ondergang berokkend worden, en hij worden begraven (vs. 11—16, 21—28.).

En welke is nu de flotfom uit dit alles opgemaakt? Wij bevatten dezelve in vier bijzonderheden.

1. Grootendeels zijn de uitzigten en voorfpellingen der Profeten op de Joden en derzelver lotgevallen gerigt. De Mesfias was een Joodfche Mesfias, die den Joodfchen Staat

(108) Waarfchijnlijk moeten wij onder deze namen Noord Afiatifche Volkeren verftaan. Zie de *Uitleggers.*

Staat in luister zou herſtellen. Alles is *om* en *door* de Joden.

2. Vreemde Volkeren, die bij hen bedreigd worden, ſtaan meestal in verband met de Joden, als hunne naburen, vijanden, of bondgenooten. Als zoodanig komen zij voor, en de Profeten laten niet na dit oogpunt telkens aan te duiden.

3. Hier en daar breken echter meerdere lichtſtralen, een uitgeſtrekter profetiſche gezigtskring, door. Langzamerhand deelt Jehova meer kennis mede, en wij zien in de Profeten en hunne Schriften die trapswijze ontwikkeling, die in de geheele Openbaring plaats heeft. Doch het blijft veelal bij wenken. Meestal heerſchen, ook te midden dier ruimere oogpunten, Israëlitiſche trekken. Wanneer de lotgevallen der Volkeren worden medegedeeld, dan worden wij dikwerf onverwachts tot de Joden teruggeleid.

4. Maar meer nog dan bij anderen heerscht dit bij *Jeremia*, inzonderheid bij *Ezechiël*. Zij zijn in al het voorgaande gelijk aan hunne voorgangers of opvolgers. Maar desniettemin ziet men het hun aan, dat zij onder andere omſtandigheden leefden, in andere landen en betrekkingen verkeerden; dat Jehova hen deels met een ander, meer uitgeſtrekt, doel be-

bezigde. Zij hebben ruimere voorſpellingen. *Ezechiël* dringt zelfs eenmaal in de verre toekomst door. En echter, ook dan verliezen wij den Israëliet niet uit het oog. Al wat van vreemde Volken gezegd wordt blijft: geſchiedenis en voorſpelling van *elk* Volk afzonderlijk. Deszelfs Geſchiedenis *begint* eerst bij hen meer in bijzonderheden te treden; maar blijft dan ook tot één Volk bepaald. Vereeniging van meerdere Natiën of van elkander in tijdorde opvolgende Rijken, zoeken wij te vergeefs in hunne Voorſpellingen; want wanneer zelfs een *Jeremia* hiertoe eene ſchrede wijder doet, door verſchillende, gelijktijdig beſtaande, Volkeren onder één oogpunt te brengen, wanneer hij alle uit één beker laat drinken, dan nog ſtrekt zich alles, wat vreemden betreft, of tot de naastbijgelegene voorwerpen, of tot de toenmalige tijden uit: ſlechts bij de Joden hebben zij ruimer uitzigt.

Zie daar (indien wij ons niet bedriegen) het ſtandpunt, waaruit wij de Profeten moeten beoordeelen. — En *Daniel* nu! — Hij eischt onze afzonderlijke overweging en vergelijking met hen. Hij komt in vele opzigten met de overigen overeen, in andere ſtaat hij alleen.

Laat

Laat ons dit in eenige trekken uit zijne Profetiën nasporen.

Daniel als Israëlitisch Profeet.

Daniel was Israëlitisch Profeet. Ook hem plaatsen zijne Voorspellingen in dit zelfde daglicht met de andere Profeten. — Het kon niet anders, of de Godvruchtige Jood, uit zijn Vaderland naar Babijlonië verplaatst, bleef ook dáár Jood, en wanneer Jehova hem uitkoos, om zijnen wil Vorsten en Volkeren te openbaren, dan moesten ook deszelfs Profetiën den Jood doen uitkomen. Als zoodanig werden hem nu en dan Gezigten en Droomen verleend, die betrekkelijk waren op Israël. Hij leefde met zijn Volk in Ballingschap, en op de verlossing uit dezelve, zoo wel als op de lotgevallen zijner Natie, in zijn Vaderland weergekeerd, doelden nu en dan de Openbaringen, hem verleend. — Daarom toch eindigen sommige zijner Voorspellingen met de vermelding van *de lotgevallen der Joden*, en van den invloed, dien vreemde Volkeren op hen zouden uitoefenen (VIII: 24, 25. XI, XII.); en komt hij in dezelve ongemerkt op hen terug. Ja! wij zien dit vooral in die Israëlitische Profetie (IX.), welke aanleiding neemt van zijne

Natie en daarop geheel betrekkelijk is. Deze vooral toont ons in Daniel den Israëliet, wien, peinzende op de lotgevallen zijns Vaderlands, deszelfs toekomst ontſluijerd wordt. Daarenboven, hoe meer de Profetiën van Daniel van zijn' lateren leeftijd afkomſtig zijn, des te meer Israëlitisch vinden wij in dezelve. Immers veel minder komt Daniel ons als Israëlitisch Profeet voor in H. VII en VIII, dan wel in de beide volgende Voorſpellingen H. IX – XII.

Daarom inzonderheid doelen alle zijne Profetiën op *het Rijk van den Mesſias*, die reeds vroeg beloofd was, en door elken Israëliet verwacht werd. Dat ook Daniel deelde in die uitzigten zijner Natie, blijkt ons duidelijk. — Zoo zou in de dagen der vijfde Heerſchappij het Mesſias-rijk opkomen, als een Rijk alleen van God afkomſtig, „het „zou geenen anderen Volke worden overge„laten, en in eeuwigheid niet verſtoord „worden" (II: 35, 44.). Den Mesſias zou „Heerſchappij, Eere, en het Koning„rijk gegeven worden: dat hem alle Vol„keren, Natiën en Tongen eeren zouden. „Zijne Heerſchappij is eene eeuwige Heer„ſchappij, die niet vergaan zal" (VII: 14.). Vooral de geheele Israëlitiſche Profe-

tie

tie (H. IX.) doelt op dien „ Mesſias, den Vorst," die na een bepaalden tijd „ zou „ worden uitgeroeid " (IX: 25, 26 en elders).

Ja! het is vooral uit dit oogpunt te beſchouwen, dat *de lotgevallen der Joden* ſteeds *in verband* gebragt worden *met het Mesſiasrijk.* Wij zien het in den loop van ſommige Profetiën. Er zou eens eene redding dagen voor de Joden, nadat dit Volk veel zou hebben geleden. Daar God hun lot beſtuurde, zou de Mesſias hen redden. Wij zien dit vooral (om geene andere voorbeelden bij te brengen) H. IX., alwaar de redding der Joden geheel en al verbonden wordt met de lotgevallen van den Mesſias, en zelfs de tijdrekening der 70 weken brengt deze twee gebeurtenisſen in verband (IX: 24—26.).

Daarenboven, daar Daniel Israëlitisch Profeet was, wordt alles ook in *de beſturing der Volken* geheel *door God bewerkt en geregeld.* Wij zeggen niet door den God Israëls, want zoo wordt Hij hier niet voorgeſteld; maar Hij, de Almagtige, die ſlechts eenmaal (en dat nog wel in een afzonderlijk gebed) als: de God van Daniels Vaderen, wordt aangeſproken, die alleen H. IX. als: de Jehova, voorkomt, beſtuurt alles. Waren toch de

Jo-

Joden gewoon alles uit een Theocratisch oogpunt te bezien, ook Daniel doet het in zijn Boek. Doch hierover moeten wij vervolgens handelen.

In zoo verre ſtaat Daniel gelijk met de overige Profeten. In andere opzigten echter verſchilt hij van hen. Immers *Daniel had ook in zijne Joodſche uitzigten hier en daar ruimer gezigtskring, dan de anderen.* Wij zien ook in de Voorſpellingen van Daniel eene gedurige voortgang in ontwikkelde kennis. Jehova gaf telkens zoo veel licht in de toekomst der Joden, in de kennis van het toekomſtig heil, als naar de behoeften der tijden geſchikt was. Langzaam en trapswijze ging Hij voort. Ook Daniel moest dit naar zijn ſtand en betrekking openbaren. Hij was de man, daartoe regt geſchikt.

Daniel toch treedt ten opzigte van *de lotgevallen der Joden* in volgende dagen meer in bijzonderheden. Bij hem worden de tusſchenvakken der Joodſche Geſchiedenis meer aangevuld. Wat van Antiochus Epiphanes daar gemeld wordt, ſtaat op vele plaatſen in betrekking met de geſchiedenis der Joden. Zulke uitzigten, zoo helder en opgeklaard, waren alleen voor Daniel geopend. Hij zag daar, welke onderdrukking zijne Landgeno-

noten zou overkomen, en dit wordt hem zelfs tot in kleine bijzonderheden geopenbaard (H. VIII en XI.). Hij zag Stad en Tempel herbouwd, zijn Volk verdrukt ten tijde van den Messias, maar ook Jeruzalem gesloopt en geheel verwoest door magtige vijanden (H. IX: 24—27.). (109).

Dit zelfde treft ons in de *Messiaansche Voorspellingen.* — Dien beloofden Redder, die ons in de Psalmen en vroegere Profetiën in deszelfs lotgevallen wordt voorgesteld, leeren wij bij Daniel in deszelfs *betrekkingen* en *werk* kennen. Hij was „des Menschen „Zoon" (VII: 13.). Hij was „de Mes-„sias, de Vorst" of „de Gezalfde Vorst" (IX: 25.) (110). Hij ontvangt het Rijk van God (VII: 13, 14.), en heerlijk is zijne luister en grootheid (VII en VIII.). Hij zal, eene Hem en zijnen Godsdienst vijandige magt overwinnen (VII: 25—27.). Vooral meer ontwikkeld wordt hier zijn werk op aarde aangeduid. Uitdelging der zonden, en daardoor heil voor de wereld, ophouding der Profetiën en inwijding van zijn Godsdienst, zie daar wat de Jood van Hem kon verwachten (IX: 24.); en zijne uitroeijing

(dood)

(109) MUNTINGHE, *Gesch. der Menschh.* VIII. 268.
(110) t. a. p. in de *Aant.* 59. bl. 30. n. 8.

(dood) zou voor Hem niet nadeelig zijn (vs. 26.). — Ja! hier wordt de fluijer opgeligt, die voor voorgaande Profeten nog bedekt was, nopens den tijd, wanneer die Mesfias verfchijnen zou. Al is dezelve nog ingekleed in eene duistere, welligt Chaldeeuwfche, tijdrekening, waar hij fpreekt „ van 2300 avonden en morgens" (VIII: 14.) van „ een tijd, tijden en een' halven tijd" (XII: 7.); het raadfel is ons desniettegenftaande niet geheel onopgelost; vooral waar hij fpreekt van „ zeven weken, van zeven en twee en zestig weken" (IX: 24—26.). Voor Daniel althans deed het een helderder licht opgaan, dan tot nu toe door de Profeten Gods was ontftoken.

Welk een hoog belang boezemen ons de Profetiën van Daniel in, wanneer wij ze in dit licht befchouwen! Hier vinden wij die fchakel in de Voorfpellingen terug, die van het Paradijs naar Golgotha en van daar naar den afloop der Eeuwen voortloopt. Deze Profetiën zetten voort en breiden uit, wat de overige Profeten geboekt hebben. *Zij* doen, hoe meer de tijd der ontwikkeling nadert, des te meer licht aanbreken. *Zij* doen dit door een Staatsman aan vreemde Hoven: een eenig voorbeeld in de Gefchiedenis! *Zij* doen dit in de dagen van volksonheil en bal-

ling-

lingſchap! Belangrijk was het toch voor den Jood (al erkende hij het niet) hierover gedurig de ſtemme Gods te hooren, en telkens daarvan op nieuws te worden verzekerd.

Daniel als Wereldprofeet.

Hooger echter rijst dit belang, wanneer wij het Profetisch karakter van Daniel uit een ander, inzonderheid gewigtig, oogpunt beſchouwen. *Daniel als Wereldprofeet!* Zie daar het voorname ſtandpunt, waarop zijne Voorſpellingen hem plaatſen. Hij was als Profeet geheel verſchillende van al de overige Profeten zijner Natie — Is er al veel overeenkomst tusſchen *Ezechiël* en *Daniel*, af te leiden van hunnen leeftijd en het land hunner Ballingſchap, hij is echter *geheel eenig*. Dit verſchil nu moeten wij verklaren uit de verſchillende betrekkingen, waarin zij verkeerden, en de bedoeling van Jehova met beiden. Immers Jehova ſchikte zich niet alleen trapswijze naar de behoeften van hen, voor welke de openbaring gegeven werd, maar ook in elk tijdperk ſchikte Hij zich, zoo wel in Palaestina als buiten hetzelve, naar de redelijke en zedelijke behoeften der Profeten zelve. Helderder uitzigten verleende Hij aan hen, wien de begrippen

meer

meer waren opgeklaard. — Daarom zag zich *David*, de Koning, den beloofden Verlosser als een magtig Vorst voorgesteld. Wanneer *Ezechiël*, als ambteloos balling (als *privaat persoon*) of wel als Priester, in Babijlonië nadacht over de lotgevallen zijner Natie, dan zag hij alles in betrekking tot Israël, of hij ging uit van zijn Vaderland. — Maar *Daniel* alleen had ruimer gezigtskring. *Daniel*, geplaatst op verhevener standpunt, dan de overigen; Hoveling bij de magtigste Wereld-Monarchij dier dagen, (om het even of die dan tot het Stamhuis der Babijloniërs, of der Meden behoorde) zag de Wereld niet in het klein, maar in het groot. Hij aanschouwde de woelingen der Volkeren. Hij beoordeelde de raadslagen van de magtigste Monarchen der Aarde. Hij alleen had Profetiën, overeenkomstig zijn' stand en betrekking. — Hem toch werden niet slechts Openbaringen gegeven, die alleen gekeerd waren rondom zijn Vaderland, even als het rad rondom deszelfs as, die daarvan uitgingen, die daarop weersloegen; maar de Geest Gods leide voor hem ook de toekomst der Volken bloot, in geene betrekking tot Israël (111); ja!

(111) Over de uitzigten der Profeten zie vooral MUNTINGHE, *Gesch. der Menschh.* VII. 262 verv. en HESS

ja! de geschiedenis *der Wereld* wordt bij hem meer aaneengeschakeld voorgesteld; bij de andere Profeten was het (gelijk wij zagen) alleen de geschiedenis van Israël of van eenige afzonderlijke Volken.

Een en ander voorbeeld tot bevestiging hiervan, strekke ten bewijze. — Wanneer hij het droombeeld van Nebukadnezar verklaart, (II: 37 verv.) dan opent Jehova hem de Geschiedenis der Eeuwen; dan staat hij daar, als de Bode Gods, aan den verslagenen Despoot den wil des Almagtigen openbarende. Hij doorloopt jaren en eeuwen. Hij ziet Volken na Volken ondergaan. Hij eindigt in dat heerlijk Rijk, hetwelk, als het Rijk van den Messias, alles zou vermalen op aarde. Het is niet (en hier is Daniel *karakteristiek*) de Geschiedenis van Israël, maar de *Geschiedenis der Wereld*, die hem geopenbaard is.

Nog eene proeve. — Welk een blik wordt hem in de dagen van Belzazar gegund, in de lotgevallen der Wereld. (VII.) Bijna geen wenk, vinden wij hier nopens Israël (112). Men heeft wel eens gemeend, dat deze Rijken,

HESS, *Geschichte*, a. a. O. bij de behandeling der Profeten, elk afzonderlijk.

(112) NIEMEIJER zegt wel (*Karakt.* IV. 561.) „dat Daniel, met de lotgevallen van eenige H. VII. „afgescheiste Rijken, het nieuwe Rijk der Joden ver„bindt."

ken, zoo wel in deze als in de voorgaande Profetie, daarom hier in derzelver lotgevallen werden voorgefteld, wijl deze juist den meesten invloed op de Joden gehad hebben. Men heeft dit doel opgemaakt uit het flot der Profetiën, alwaar men meende, „ de Davidifche Theocratie" te herkennen (113). Doch wanneer wij Daniel eenvoudig nalezen, zonder de denkbeelden der overige Profeten in hem in te brengen, vinden wij althans in *zijne* woorden voor dit gevoelen geen bewijs. Het is toch iets anders, of wij,

„ bindt." Doch op geen genoegzamen grond. Het fchijnt toch tegen de Gefchiedenis te ftrijden, indien wij door het vierde Rijk dat der Joden begrijpen; en vs. 13 fchijnt mij althans toe, duidelijk op het Mesfiasrijk over de Aarde te doelen. Zie MUNTINGHE, *Gefch.* VIII. 8. NIEMEIJER wordt door HAREMBERG, BENZEL, DATHE en anderen gevolgd. Indien al Daniel voor zich zelven geloofde, dat dit Mesfiasrijk uit de Joden ontftaan zou (hetgeen niet kan ontkend worden); hier ftelt hij het uit *dit* oogpunt niet voor. Het is „ een *opkomend* „ Rijk," (VII: 13.) zonder bepaling van waar dit ontftaan zou. Men onderfcheide hier het Mesfiasrijk *in het algemeen*, en zoo als het *uit de Joden* ontftaan zoude. — BERTHOLDT (*Daniel* II. 428.) blijft ook bij dit Hoofddeel, ingevolge zijne meening over dit Boek, bij de opvolgers van Alexander ftaan; doch daar wij andere oogpunten voor Daniels Geschrift meenden te vinden, verwijzen wij naar het boven gezegde in de eerfte Afdeeling dezer Verhandeling.

(113) HESS a. a. O. S. 127, 128.

wij, die Daniel, te gelijk met de overige Profeten nalezen, hieruit kunnen opmaken: het geen Daniel hier voorstelt, als het Rijk van den God des Hemels, zal wel hetzelfde Rijk aanduiden, hetwelk de andere Profeten „ het Davidisch Messias-rijk" noemen; en iets anders, of Daniel het Gods-rijk onder dit oogpunt heeft voorgesteld. — Wij bekennen openhartig, voor het laatste bij Daniel nergens eenigen grond gevonden te hebben. Hij oogt duidelijk op de uitbreiding van het Godsrijk in het algemeen: waarover wij zoo straks meer zullen bijbrengen. — Indien dit vervalt, dan vinden wij evenmin grond voor het eerste gevoelen. Of waaruit blijkt ons, dat de vier eerste Rijken, hier vooral in betrekking tot de Joden voorkomen? Daniel geeft ons hiervan zelfs geen wenk. Minder eenzijdig zijn zij voorgesteld. Hij was thans Hoveling en ging meest altijd van zijn standpunt uit. Hij zag thans het Babijlonisch Rijk, als een Wereldrijk, als een Hoofdrijk dier dagen. Hij ziet de opvolgende Wereldrijken, meer in betrekking tot Babijlonië. — Zoo verandert zijn standpunt. Alles is daar een geheel. Het is alles aaneengeschakelde Wereldgeschiedenis, maar door God, den Allerhoogsten, bestierd, welker trekken wij hier en vervolgens zoo duidelijk en sprekend geschetst zien, dat de Bestrijders van den Bijbel, wil-

den zij niet hun eigen vonnis vellen, tot de ongerijmde en onbewezene ſtelling moesten vervallen: „ die lotgevallen zijn te duidelijk, om voorſpeld te kunnen worden." Helaas! welk een uitvlugt! als of Goddelijke Alwetendheid en Wijsheid, in de trapswijze opheldering der Profetiën, binnen de grenzen van menſchelijke bekrompenheid beperkt ware! — Dan, keeren wij terug naar Daniel. In één Gezigte liggen honderde jaren voor hem bloot. Vier geweldige Rijken ziet hij opkomen, heerſchen en ondergaan. En het zijn de Rijken, die de Aarde beroerd hebben! Voorzeker, nergens vinden wij de Geſchiedenis der Wereld zoo Profetisch voorgeſteld, als in deze beide Voorſpellingen (II, VII.) (114). Welk een verſchil zelfs met Ezechiël! Wanneer deze de eindelijke vijanden van het Mesſiasrijk, Gog en Magog, zal voorſtellen, komen zij echter geheel voor in betrekking tot Israël. Ook bij Daniel komt eene dat Rijk vijandige magt aan het einde der Geſchiedenis te voorſchijn (VII: 8, vergel. 24, 25.), on-

(114) Te regt intusſchen merkt de opmerkzame HESS, *Geſch.* a. a. O. S. 127. aan, dat men zich hierdoor te onregt heeft laten verleiden, om de Geſchiedenis der Wereld naar deze vier tijdperken te behandelen. Profetie is nooit regel voor de Geſchiedenis.

onder het beeld van een hoorn. Maar hier is de Profetie ontbloot van het Joodſche kleed. Het is een Rijk, waarin men groote dingen zal ſpreken tegen den Allerhoogſten, en het zal de Heiligen der hooge plaatſe verſtoren. Het is eene magt, die zich tegen het *Godsrijk* verzet.

Deze beide Profetiën zijn (indien wij ons niet bedriegen) geheel uit dit ruim gezigtspunt te beoordeelen en te verklaren. Dit zelfde inzigt is hem nog duidelijker, maar meer vereenigd met nationale trekken, geopend twee jaren later, in de Voorſpelling ten tijde van denzelfden Koning (VIII.). Dáár kent hij niet ſlechts de opkomst en den ondergang der Rijken, maar ook de namen van de Koningrijken der Meden, Perzen en van Griekenland (VIII: 20, 21.). Zoo was Daniel niet ſlechts een Joodsch Profeet des Allerhoogſten, maar tevens een Wereld-Profeet (115). Toen God door Daniel Babijlons Koning deed waarſchuwen, toonde hij zich een' God te zijn, niet alleen van Israël, maar ook van andere Volken. Toen God door hem uitzigten in de toekomst verleende, vertoonde Hij zich niet ſlechts als den beſtuurder van de lotgevallen der Joden, maar der Wereld. Zoo is

(115) Voortreffelijke wenken hierover leze men bij den helderdenkenden HESS, a. a. O. S. 126, 161, 166.

is Daniels Profetie teregt door *Herder* genaamd: de Openbaring van Joannes in het O. Verbond; en kan het niemand bevreemden, dat verfchillende Uitleggers deze beide Rollen te zamen vergeleken; vooral indien wij zijne *uitzigten in het Mesfias-rijk* opmerken (116).

Ja! Daniel bleef Jood, en beminde zijn Vaderland. Dit gevoel bleef hem ook dan bij, wanneer hij de lotgevallen der Wereld openbaart. Hij wachtte met zijn Volk dien beloofden Redder, en kende hem als den Gezalfden. Maar hoe helder zijn ook ten deze zijne verwachtingen! Het was geen Mesfias der Joden alleen, maar ook der Volken (117). Hier vinden wij het verband tusfchen zijne volksverwachtingen, en uitzigten der Wereld. Niet door nationale grenzen zijn zijne uitzigten beperkt. Jehova deed hem helderder blikken in de toekomst flaan.

(116) HERDER, *Brieven tot de beoef. der Godgel.* I. 181.

(117) Toen wij boven (bladz. 221.) deze plaatfen aanhaalden, bedoelden wij daarmede alleen zijne openbaringen nopens den Mesfias, zonder aan te duiden, of hij dien als een Mesfias der Joden, dan wel tevens als een Mesfias der Volken voorftelde. Daartoe was hier de plaats. Men zie dit verfchillend oogpunt niet voorbij.

ſlaan. — Een Mesſias-rijk was de hoop en het uitzigt der Profeten, die hetzelve grootendeels als eene opluistering en herſtelling van het Rijk der Joden beſchouwden. Doch meer licht kon een Daniel verdragen. Hij was rijp voor vrijer oogpunten. Bij hem is het daarom niet zoo zeer een Mesſias-rijk, dat door den Redder der *Joden* geſticht wordt; dat heil voor de Wereld uit de *Joden* doet voortkomen; dat de Volkeren zich tot de *Joden* doet wenden, gelijk elders bij de Profeten; maar dat Mesſias-rijk is het *Godsrijk op Aarde*. Dit Godsrijk zou geſticht worden door den Mesſias der Volkeren; maar het zou, als „ voortſpruiten uit de „ Wereldmonarchijen; het zou een Koning„ rijk zijn, verwekt door den God (niet Is„ raëls, maar) des Hemels, dat in eeuwig„ heid niet zal verſtoord worden, en dat „ geenen anderen Volke zal worden over„ geleverd; hetzelve zal al de Koningrijken „ vermalen, maar zelf zal het in eeuwigheid „ beſtaan (II: 44.); dat Rijk zal een eeu„ wig Rijk zijn en alle Heerſchappijen zullen „ het eeren en gehoorzamen" (VII: 27.). Heerſchende is bij Daniel in ſommige zijner Profetiën het denkbeeld van een Godsrijk, dat eenmaal de Wereldrijken overmeesteren, en de Aarde vervullen zal. Dat Mesſiasrijk

is niet als bij de overigen, flechts leeniging der Joodfche rampen, maar het is de eindelijke Godsregering, waarin alle Rijken der Wereld zich oplosfen (118). — Zoo dringt hij door tot in den afloop der Eeuwen. Hij gaat niet alleen uit van Jeruzalem en den Tempel; maar, Staatsman en Hoveling bij de Magtigen der Aarde, is hem zijn ftandpunt aangewezen van de Rijken en Troonen der Wereld; hij volgt die tot in het Godsrijk, dat eenmaal alles zou overheerfchen (119). Ja! leest Daniel, en gij ziet het: de Rijken der Aarde verliezen zich in dat Godsrijk, even als de rivieren in den Oceaan; zij worden verflonden door hetzelve. De geheele Aarde is deszelfs gebied, alle Volkeren zijn deszelfs onderdanen, alle Vorften deszelfs dienaars, alle Engelen deszelfs trawanten; God alleen is deszelfs Koning. — Was het wonder, dat Daniel, na zulke Gezigten verklaren moest: „ Dit hoorde ik, maar ik „ verftond het niet" (XII: 8.). Was het wonder, dat na zulke verbazende Openbaringen aan dien aanzienlijken Staatsman van de eerfte Wereldmonarchij dier dagen gegeven,

„ zij-

(118) MUNTINGHE t. a. p. VII. 263.

(119) NIEMEIJER, *Karakt.* IV. bl. 561. en HESS a. a. O. S. 164.

„ zijne gedachten hem zeer verſchrikten, en
„ zijn glans veranderde" (VII: 28.); „ dat
„ hij, Daniel, zwak werd, en eenige dagen
„ krank, en hij ontzet was over dit Gezigte"
(VIII: 27.)?

Ook nu leidt dit alles ons tot deze opmerkingen.

1. Daniels Profetiën zijn afzonderlijke Geſchriften, zonder eenig onderling verband. Want in elk heerscht een verſchillend doel, verſchillende uitzigten, verſchillende gezigtspunten en afloop. Sommige zijn meer tot de Geſchiedenis der Wereld betrekkelijk (II, VII.); andere geheel Israëlitisch van aanleg en doelen daarom op de Joodſche lotgevallen (IX.); andere wederom verbinden deze beide trekken, en terwijl zij van de Wereldgeſchiedenis uitgaan, verliezen zij zich in de lotgevallen der Joodſche Natie (VIII, X—XII.).

2. Die Israëlitiſche Profetie (IX.) dagteekent van tijden, toen de hoop op herſtelling voor de Joodſche Natie aanbrak. Daarin vinden wij de oorzaak, dat dezelve zoo nationaal is. De Profeet ademde reeds weder voor zijn Vaderland, en deze voorſpelling werd hem gegeven als een bewijs van de verhooring zijnes gebeds, hetwelk hij aan het einde der Babijlo-

nifche Ballingfchap opzond. — In deze, zoowel als in twee andere (VIII, X—XII.), wordt echter dat meer beperkte niet gevonden, hetwelk alles geheel en alleen tot de Joden betrekkelijk maakt. Nergens vinden wij den Mesfias en zijn Rijk voorgefteld, geheel als een Joodsch Rijk, waartoe de Volkeren komen zouden.

3. Maar voor Daniel, den Staatsman, was het overgelaten, alle Volkeren onder één punt te vereenigen; de lotgevallen der Volken in Wereldgefchiedenis te veranderen; het onderling verband der Wereldheerfchappijen aan te toonen, en dan in bijzonderheden (*detail*) te treden, waar andere Profeten flechts wenken geven, en de geheele Gefchiedenis der Wereld zich eindelijk te doen oplosfen in de Gefchiedenis van het Godsrijk (II, VII.). Hij vooral had ftaatkundige oogpunten (120).

4. En hier bewonderen wij de trapswijze opklimming in de openbaringen onder het O. V. — Telkens breekt meerder licht door. Jehova openbaarde meer en meer zijnen wil aan de Volkeren; doch gaf nooit meer licht, dan waarvoor de Profeten en hunne tijden rijp waren. Vele, als Micha, Joël, Hozea, Amos,

(120) HESS, *Gefch.* a. a. O. S. 214.

Amos, Zephanja, Habakuk, Haggai, Zacharia en Maleachi, waren geheel Israëlitifche Profeten in aanleg en ontwikkeling. Nu en dan brak er, of in vreemde Rijken, of als zoo vele wenken voor de Joden, hier en daar een lichtftraal door, wanneer een Jona, Nahum, Obadja en Jezaïa, vooral wanneer een Jeremia en Ezechiël in Egypte of Babijlonie profeteerden. Maar ook dan fpraken zij *van elk Volk afzonderlijk*, tot dat Daniel door God werd uitgekozen, om naar gelang van zijn' ftand, betrekking en karakter helderder oogpunt te ontvangen; dit alles, wat zij in wenken voorftellen, in het groot te ontwikkelen, en bij de Israëlitifche trekken, die wij ook in hem niet moeten voorbijzien, zuivere Wereldgefchiedenis te openbaren, die afloopt in het Godsrijk.

5. Hij is dus eenig onder de Profeten. Die na hem profeteerden, waren zelfs meer Joodsch in aanleg; geen wonder, want zij leefden weer *in* of *na* de tijden der herftelling van hun Vaderland, en ademden geheel voor hunne Natie. Zelfs Daniel is in zijne laatfte Profetiën meer Joodsch in zijne uitzigten; want toen herleefde zijne Natie, en verheugde hij zich in haar voorregt. Maar wij zoeken daarom de helderder uitzigten van hem niet alleen in zijnen leeftijd en zijne woonplaats;

want

want waarom ontmoeten wij dan hetzelfde niet bij Ezechiël? of bij Jeremia? of wel bij Zacharia en Maleachi? Maar Jehova (indien wij hier mogen gisſen) koos Daniel uit, omdat hij, als Hoveling en Staatsman in die tijden, meer dan anderen rijp was voor zulke ruime oogpunten.

Hoe belangrijk worden, vooral uit dit oogpunt, de Profetiën van Daniel! *Zij* behooren in de reeks van voorſpellingen des O. V. *Zij* voltooijen, wat door de anderen is begonnen. *Zij* geven ons den overgang tot de Profetiën des N. Verbonds; want zij ontwikkelen denkbeelden, die daar worden verwezenlijkt, en zij ontwikkelen ze op eene wijze, geheel voegende voor die tijden. Uit dit oogpunt uitgaande, ſtoot men zich niet aan de duidelijkheid der voorſpellingen, noch aan de ongelijkvormigheid met de andere Profeten. Neen! zij openen ons nieuwe uitzigten: nieuw, niet ſlechts in de dagen van Daniel, zoowel als van Jezus; niet ſlechts voor de Joden, wier lotgevallen, voorſpoed zoowel als tegenſpoed, onderdrukking zoowel als uitredding, hier worden aangeduid; niet ſlechts voor de verſchillende Volken der Aarde, met name Babijloniërs, Perzen, Grieken en Europeërs; maar nieuw ook voor ons, die ons hier die heerlijke uitzig-

zigten voor de toekomst van het Godsrijk op aarde geopend zien, welker vervulling wij welligt in onze dagen zien aanbreken (121). Zoo verbinden zij die ſchakel van voorſpellingen, die van de vroegſte dagen der wereld voortloopende, zich eerst zal ontwikkelen aan den afloop der Eeuwen. Zij rigten eene nieuwe gedenkzuil op voor de waarheid van het Christendom.

Christen! zoudt gij ze willen misſen uit uwen Bijbel?

Nog eene blik op Daniels boek geſlagen, zoowel op de Profetiën als de Geſchiedenisſen; en wij zullen het hoog belang van dezen Bun-

(121) Wie denkt hier niet aan *Zendeling- en Bijbelgenootſchappen*, en aan het *Heilig Verbond*: die teekenen onzer tijden! Wie denkt niet aan de doorbrekende verlichting onder Roomschgezinde Christenen! En beginnen dan deze uitzigten van Daniel zich niet reeds in onze dagen te verwezenlijken? Men leze vooral de belangrijke wenken, gegeven door den Hoogl. J. VAN VOORST in *Orat. de commodis et emolumentis, quae e ſingulari Principum Europaeorum, in Rel. Chriſt. his temporibus profitenda, conſenſu, ſperare et augurari liceat*, Lugd. 1817. en deszelven *Aanſpraak in het Haagsch Genootſchap*, 1819. bl. 18 verv.; benevens den Wel Eerw. TH. HOGG, *Aanſpraak in het Haagsch Genootſchap*, 1818. bl. 66.

Bundel uit een laatste oogpunt gevoelen. — Gewigtig is in het O. V. de voorstelling der Godsregering (*Theocratie*), zoo als deze bijzonder tot de Joden betrekking had, en zich van daar uitstrekte tot de Volkeren der Wereld, en deszelfs erkentenis bij hen voortplantte. — Maar gewigtig zijn ook de trekken, welke wij hieromtrent bij Daniel vinden, en onzer afzonderlijke overweging waardig; want

7. *Daniel heldert de Geschiedenis der Theocratie in derzelver voortgang op.*

Wanneer wij spreken van de Godsregering (*Theocratie*), zoo als dit denkbeeld heerschende is in het O. Verbond, en deszelfs sporen heeft in het Evangelie, dan bedoelt men hierdoor niet zoo zeer het bestuur van God over de Volkeren der Aarde, maar vooral die bijzondere betrekking, waarin Jehova, als Koning, tot Israël stond (122). Doch bij de *geschiedenis* der Theocratie beoogen wij inzonderheid den voortgang dezes bestuurs over de Aarde, en de langzame en traps-

(122) Zie den voortreffelijken arbeid van HESS, *von dem Reiche Gottes*; en, *Kern van Gods Koningrijk*; benevens zijne *Geschiedenissen des Bijbels.*

trapswijze uitbreiding dier kennis. Men let daarin hoe Jehova, de God der Joden, door de lotgevallen der Volken meer werd geëerd, als der Joden Koning, en als de opperste en eenigste God ook der overige Volken. Deze Geschiedenis strekt zich dus uit tot de middelen ter wering der Afgoderij, en de aanduiding, hoe God is voortgegaan zijne kennis meer en meer uit te breiden over de Aarde, en haar te doen rijpen, opdat eenmaal alles voor dezelve zou bukken.

Wat Daniel ons ten deze aanduidt, zullen eenige bijzonderheden kortelijk voorstellen.

1. *Het Boek: Daniel wijst overal in de lotgevallen der Israëliten en andere Volken, God als den Koning der Joden aan.* — Het is Jehova, de God der Joden, die ook hier voortgaat hen als Koning te regeren. Hij is het, die toont alle lotgevallen zijns Volks te regelen, die als Koning aan elk zijner onderdanen die gaven schenkt, welke hij behoeft: aan den eenen, verstand in wetenschap, aan den anderen in gezigten en droomen (I: 17.); die zijn Volk niet verlaat in Ballingschap, te midden van brandende Ovens en geopende Leeuwenkuilen (I — VI.). Hij toont alomme het bestuur te voeren over de Rijken der Wereld, wanneer Hij hunne opkomst en ondergang te voren laat

aan-

aankondigen (VII, VIII.); wanneer hij de beleediging, Hem en zijnen dienst aangedaan (V: 2.), niet ongeschonden gedoogt (V: 28.); wanneer hij den invloed der Volken op elkander doet kennen (IX, X.); wanneer hij .... doch waartoe meer voorbeelden bijgebragt, welke reeds den oppervlakkigen lezer voor de aandacht zijn.

Er is echter in de Geschiedenis der Godsregering eene andere trek, welke niet mag verzuimd worden, betrekkelijk tot de wijze, waarop Jehova steeds werkzaam is. — Die eenheid (*harmonie*), welke in de natuurlijke en zedelijke wereld plaats heeft, zal ons ook hier voorlichten. Het is niet alleen eene bovenmenschelijke hand, die alles geleidt, maar vooral eene gestadige afwisseling van donker en licht, welke in de lotgevallen der Volkeren, even als in de natuur, de blijkbare tred van het Godsbestuur is. Wij ontmoeten dezen draad der Goddelijke leiding, niet alleen in de algemeene en bijzondere lotgevallen der Volkeren en Menschen; maar dezelve is vooral door de geschiedenis der Israëliten doorgeweven. Dat Daniel spreke!

Hoe veel donkers was er niet voor dien Godvruchtigen Jongeling in de wegvoering uit zijn Vaderland! Had hij dan ook dat teeken van Goddelijk ongenoegen over Israël ver-

verdiend? Maar hoe werd deze donkere zijde althans eenigzins opgehelderd, op eene wijze die voor hem onberekenbaar was, door de betrekkingen waarin hij geplaatst werd (H. I.)! — Veel donkers was er voor hem in de ongenade des Konings, in de ſtraffe waartoe hij verwezen werd, als ware dit het loon zijner Godsdienſtigheid. Duistere uitzigten opende dit voor het Volk in ballingſchap! Doch eensklaps werd dit opgehelderd, toen hij zoo wonderbaar werd uitgered en bewaard (H. V.)! — Donker was de beproeving der drie Israëliten, toen de aanbidding van Jehova hun zoo duur kwam te ſtaan! Scheen het niet, als of Jehova zijne Vrienden en zijn Volk vergat, in het tijdſtip, toen zijne eer vooral moest worden gehandhaafd? Zoo dachten welligt de Joden; maar nu juist werd al dat duistere opgehelderd, en eene beſlisſende proeve betoont zijne Opperheerſchappij. — Ja! hoe veel donkers was er niet in den toenmaligen toeſtand van dat Volk? Het ſcheen, als of Jehova ophield hun Koning te zijn, toen hunne Eerdienst werd vernederd en de heilige vaten des Tempels (dat eigendom des Konings!) ontheiligd werden. Hoe verſlagen heeft welligt reeds de Jood getreurd! Maar God regeert. Hij hand-

 haaft

haaft zijne koninklijke eer, en duldt geene majesteit-ſchennis. Dat toonde Hij, toen een Belzazar zoo geducht geſtraft werd. — Doch reeds trekken genoeg.

2. In de Geſchiedenis der Godsregering moeten wij vooral letten op *den voortgang derzelve van de Joden tot de overige Volken*, en op de voortplanting van de erkentenis dezes Godsbeſtuurs door dezelve. Wij zien hier dan: *Jehova maakte zich in dezen tijd bekend, als de Allerhoogſte; als de opperſte Godheid boven de Afgoden.* Alles, wat wij in den hiſtoriſchen Bundel lezen, is hiertoe dienſtig. God bedoelde dit bij al deze gebeurtenisſen; en het is uit dit oogpunt, dat wij dezelve niet als verdichte wonderen, maar als waardige handhavers zijner eer beſchouwen. — Hij bleef de Jehova, de God Israëls. Hij gaf ook aan andere Volkeren Beſcherm-Engelen; doch de eerſte van deze is die der Joden, Michaël (X: 13, 21.). Als den zoodanigen openbaarde Hij zich ook aan de Heidenen. Zijn Volk werd door hem verlost. Israël werd in de Ballingſchap niet vergeten van zijnen God. Den Israëliten alleen geeft hij zijne Openbaringen: hun alleen ontdekt Hij de toekomst der tijden en de lotgevallen der Wereld (VII — XII.). Of

wan-

wanneer Hij dit aan de Babijloniërs doen zal, dan handelt Hij door middel der Israëliten; ja! door hen, in tegenoverſtelling der Chaldeën (II, V.). Hij gebruikt de Israëliten om zijne oordeelen den Volkeren aan te kondigen; en als de vaten van den *Israëlitiſchen* Eerdienst misbruikt en beleedigd worden, dan wordt *Hij* gehoond (V: 1, 2 vergel. 23.). — Daarom erkende Nebukadnezar Hem als den God van Sadrach, Meſach en Abednego (III: 29.), als den God der Israëliten (II: 47.), en huldigde Darius de Meder den God Daniels (VI: 27.), den God, dien Daniel gedurig eerde (VI: 17.).

Maar deze Jehova, die God Israëls, die „ door zijne wetten, geboden en regten ” (IX: 5, 10, 11.), de Koning was van dit Volk, deed der Natiën zijne Oppermagt zien en erkennen. Reeds bij voorgaande Profeten trad Jehova, dien men te voren alleen als der Joden God beſchouwde, op, als een God der Volken. Doch vooral bij Daniel werd dit ontwikkeld. — Hij betoonde zich aan Nebukadnezar als den *Alwetende*, die daarom een God der Goden was, een Heer der Koningen, omdat hij de verborgenheden openbaart en de droomen des Konings verſtaat, meer dan de Goden, welke deze diende (II: 47.). — Hij, de God Israëls,

openbaarde zijne *Almagt* zigtbaar aan den magteloozen Vorst, waar Hij zijne vrienden bewaart in den gloeijenden oven, en deed hem zijne oppermagt boven deszelfs Goden erkennen, ſchoon de dwaasheid van het menſchelijk hart dit welligt tot zekere hoofdeigenſchap terugbragt, waar men moet erkennen, dat geen andere Godheid alzoo verlosſen kan (III: 29.). Maar daarom juist toonde hij eerst aan hem (IV.), en later aan Belzazar, dat Hij de *eenige God* was, die niet met andere Goden *wilde* gediend zijn, wien *alleen* de eere toekomt, „ die de Allerhoog„ ſte is, en wiens Heerſchappij is, eene „ eeuwige Heerſchappij (IV: 34.), en tot „ wien niemand zeggen kan: wat doet gij" (IV: 35.). „ Hij toonde zich alleen een „ God des Hemels, bij wien al de paden „ des Konings waren," en die, bij miskenning, deszelfs Rijk voleindigd had, wijl Hij alleen moest gediend worden (V: 23 vergel. 25 — 27.). Ja! heeft Hij zijne Almagt niet verheerlijkt, toen hij aan Darius toonde dat zijn Eerdienst niet moet worden geſtoord, want dat hij zijne aanbidders in den dreigendſten nood kan bewaren (VI: 21, 23, 28.)?

Hoe groot en geducht verſchijnt hier de God Israëls! Hij betoont zich den Beſtuurder der Wereld, die ook die Volken, wien

Hij

Hij tot nu toe onbekend was, nadert en zijne grootheid doet zien. Hij is het, die zijne oppermagt boven hen doet gevoelen, niet aan den vergeten inwoonder des lands, maar aan de magtigfte Monarchen der Aarde, op dat deze hunne gevoelens den Volkeren openbaren. Hij doet het aan hen, die openlijk verklaren: Groot en geducht is de God Israëls (IV.)! Welk eene wijsheid en grootheid in dezen gang van dat Godsbeftuur!

3. Maar vooral, *Jehova breidde deze kennis en erkentenis voor het vervolg uit.* Niet alleen opende Hij zich door deze daden van Alwetendheid, Almagt en Majesteit, het eerst den toegang tot het hart der Vorften, verzwakte daardoor reeds aanvankelijk de grondflagen van den dienst der Afgoden, en hield het aandenken levendig, dat Hij, de God der Joden, niet verkort was in wetenfchap en magt; dat dezelfde hen hier, als in Judea, befchermde; dat de verachte toeftand der Joden geen bewijs was voor de magteloosheid hunnes Gods. Hij gaf hierdoor veeleer bewijzen, dat Hij nog de Almagtige, de Eeuwige, de Allerhoogfte, de Eenige God was, die dat gene verrigten kon, waartoe de andere buiten ftaat waren. — Niet alleen werd

daardoor het gevoel van een' Allerhoogsten God; die grondslag van den dienst éénes Gods; verhoogd, versterkt en opgewekt, en meer en meer het gevoel van de Eénheid Gods, zoo wel onder de Beelden- en Veel-Goden-dienaars, als onder de belijders van éénen God (de Meden) verhoogd. — Maar inzonderheid versterkte Hij dit geloof aan Hem, door die Openbaringen, waarin Hij toonde, dat de toekomst Hem was ontsloten, ja! door Hem werd geregeld. Hierdoor toch werkte Hij, zoowel bij de Heidenen als bij de Joden in latere tijden, de erkentenis voort van *éénen* waren God, daar Hij hun deed zien, dat die lotgevallen reeds in de dagen hunner Vaderen waren ontdekt. — Ziet het in Daniel, den Profeet. Als Israëliet zag hij al de gebeurtenissen der Volken uit een Theocratisch oogpunt. God bestierde deze (123). Maar daarom is het niet, de God Israëls, maar de God des Hemels. Tot deze vorming zijner denkbeelden had zijn stand hem aanleiding gegeven, en de aard zijner Profetiën had zulks nader ontwikkeld. De kleine bijzonderheden der Rijken heeft niemand zoo zeer in verband gebragt met de Theocratie, en dezelve tegen het Messias-rijk overgesteld, als Daniel in zijne Voorspellingen.

(123) HESS a. a. O. S. 158.

gen (124). Bij de andere Profeten was het meer Israëlitiſche Theocratie, die zich ook over andere Volken uitſtrekt, maar bij Daniel wordt dezelve Wereld-Theocratie. Zoo moesten deze Voorſpellingen de getuigen van Jehova's grootheid in volgende Eeuwen, en de uitbreiders van zijnen dienst zijn. Zij waren zoo vele boden tot volgende Eeuwen: „ Hij alleen is de God des Hemels, die van „ eeuwigheid beſtaat."

4. Letten wij voorts op de wijze, waarop deze Theocratie onder Joden en Heidenen werd voortgeplant: *Jehova deed dit alles door de tijdigſte en meest gepaste middelen.* Werpen wij daartoe nog eenmaal een oog op den geest der Godsregering. — Hij openbaarde zich aan *die Volkeren*, voor welke dit meest behoefte was. De *Joden* zagen de blijken van zijne Almagt in een' tijd, toen dit hun zoo noodig was. Het ſcheen den Jood, als of God ophield hen te regeren; overal ontmoetten zij de diepſte Afgoderij, waarin de aarde verzonken lag. Dat ééne Volk, hetwelk zijnen dienst moest bewaren op de wereld, ziet! het wordt verſtrooid onder de Volkeren, beroofd van deszelfs Tem-

(124) a. a. O. S. 214.

Tempel en uitwendigen Eerdienst, verwijderd van het land der Vaderen. Dat Volk, dat in Egypte, evenzeer als in Palaestina, eene helling tot afgoderij geopenbaard had, zal het wel kunnen blijven beſtaan in den dienst van God, nu deszelfs neiging zoo veel voedſel ontvangt? Zoo oordeelt de mensch. Maar juist deze omſtandigheid weet de Allerhoogſte te gebruiken, om hun de blijken te geven van zijne grootheid boven de Afgoden; hij weet door de betuigingen hunner overwinnaars hen te bewaren voor den dienst der vreemde Goden; ja! hun lust en ijver voor den Vaderlijken Godsdienst in te boezemen, en zich bekend te maken onder de Volken, geducht en gevreesd door de magtigſte Despoten. Aan de Joden, die van de waarheid zijner voorſpellingen overtuigd waren, openbaart Hij, wat namaals gebeuren zal, om hun daardoor blijvenden eerbied en vertrouwen en hoop in te boezemen.

Maar ook aan de *Babijloniërs* zouden deze teekenen verkondigen, dat Hij de Allerhoogſte was. Juist aan de Babijloniërs, de toenmalige beheerſchers der Wereld; aan dat Volk, hetwelk thans den meesten invloed had onder de Natiën, hetwelk deszelfs Godsdienst dikwerf te gelijk met de overheerſching had kunnen overleveren; aan hen wer-

werden de duchtigste proeven gegeven, dat de God Israëls de eenige Godheid was. Aan de onderdrukkers van Israël werd het kennelijk gemaakt, dat de God van Israël zich niet liet bespotten, dat zijn' dienst zich zou uitbreiden over de Aarde. Hierdoor werd een bolwerk tegen deszelfs omverrewerping aangelegd! — Aan de magtigste Despoten, wier bevelen en besluiten aan zoo vele Volkeren werden medegedeeld, gaf Jehova zulke blijken zijner Godsregering, dat zij hunne gevoelens voor de Aarde betuigden. — Daarenboven ook den *Meden*, die door den dienst van éénen God eene schrede nader waren gekomen, werden die bewijzen van Goddelijke grootheid en bestuur gegeven, waardoor zij te eer konden worden overreed, dat deze de ware God zij. — Ziet! dat is de gang der Godsregering, die wij bewonderen! Welk een ruimen kring ontving hierdoor de kennis der Theocratie!

Deze openbaring zijner grootheid aan de Volkeren, deed Hij *door de geschiktste personen.* — In elk tijdperk schikte Hij zich naar de behoefte der Volkeren en Menschen. Die zelfde Jehova, die vroeger in Egypte zorgde voor de bewaring van zijn Volk en dienst, door Joseph te verheffen tot Groot-Visier van de magtigste Monarchij *dier* Eeuw, deed

het, zoo vele Eeuwen later, in Babijlonië, Medië en Perzië door Daniel; deed het in beide tijden door Staatsmannen, die ook aan de Hoven der Afgodendienaars Jehova bleven verheerlijken. — Hoe gepast voorzeker! Daniel, Godvruchtig van zijne jeugd aan, had door zijnen rang en ſtand invloed op de raadſlagen der Koningen, en op het lot der onderdanen. Hij kon daardoor dikwerf aan den loop der zaken eene wending geven, zoo al niet voordeelig, althans niet ſchadelijk, voor den dienst van Jehova. — Daniel, Jood van geboorte en voorſtander zijner Natie, was het, die door zijne verdienſten de achting der Babijloniërs voor de Ballingen kon doen vermeerderen, en dus den toeſtand der Joden verbeteren; waardoor de Godsdienst bevorderd werd. — Daniel vooral, Staatsman bij de magtigſte Wereld-Monarchij dier dagen, was regt geſchikt, het denkbeeld te omvatten, hetwelk voor den bekrompen Jood te ruim was: Wereld-Monarchij, door God beſtuurd! Dien Daniel koos Jehova uit, om door hem zijn wil aan Vorſten en Volken bekend te maken, en de gelegenheid aan te bieden tot vertooning zijner grootheid (125). — Keeren wij deze voorſtelling om,

(125) HESS, *Geſch.* a. a. O. S. 124.

om, dan ſtaan daar gedurig de *Chaldeën* tegen over Daniel en zijne vrienden. Zij, de verſtandigſte onder de Babijloniërs; de voorſtanders van den dienst der Afgoden en den Beeldendienst; ingelicht, zoo zij waanden, in de geheimen der Goden; Raadslieden des Konings, en vijanden van den Godsdienst der Israëliten, moesten boven allen, (meer nog dan de Staatsmannen of het Volk) in ſtaat zijn de oogmerken van dien God te verijdelen. Maar waren zij nu niet in ſtaat, dan bleken hunne Goden magteloozer te zijn dan Jehova. — Welk eene wijsheid dus, dat Daniel veelal tegen hen overſtond! Welk een bewijs voor de Heidenen: Der Joden God alleen is de Allerhoogſte; welke eene ſchrede verder tot erkentenis der Theocratie op Aarde, ware het niet, dat de dwaasheid der menſchen ook hier uitvlugten gezocht had!

Zoo werkte Jehova door middel van zulke menſchen, bij de meest geſchikte *Volkeren onder teekenen*, *overeenkomſtig den geest dier tijden.* Hij moest zijne kennis voortplanten op Aarde, en meer en meer voortwerken aan de eerbiediging van zijn beſtier, bij uitſluiting van andere Goden. Dit doet Hij in onze dagen door de prediking des Evangelies; maar andere, meer zinnelijke, hulp-

hulpmiddelen vorderden de vroegere dagen, en waren behoefte voor den Oosterling. Reeds in *Jezus* tijd moest daarom het zegel van wonderen en voorspellingen op deze leer worden gedrukt. Maar meer nog deed Hij het in de dagen van Daniel, door geduchte, maar duidelijke, middelen, steeds gewijzigd naar den geest en de behoefte dier tijden. Het zijn wonderen van Almagt; want wonderen waren de behoefte dier zinnelijke Volken. Bij den Oosterling, die door *Droomen* geleid werd, deed Hij Nebukadnezar zijn wil door een droom openbaren. Kon er wel iets krachtiger werken, dan wanneer Jehova dien droom liet verklaren door zijnen gezant, daar de Vorst niet twijfelde, of het uitleggen van droomen was eene gave der Goden (II, IV: 18.)? Niets kon *hem* meer de Almagt van dien God doen bewonderen, dan wanneer Hij hem een zinnelijk bewijs gaf, dat Hij uit gevaren kan redden: bij hen een onmiddellijk bewijs der Goddelijke Almagt. Vooral *gezigten en voorteekenen* waren de gedurige begeerte der Oosterlingen. Kon dan aan Belzazar zijn aanstaand lot krachtiger worden voorgesteld, en daardoor de eer van dien God, die hem kende, worden verbreid, dan door hem zulks in een gezigt aan den wand te openbaren? In gezigten en droomen zijn wil te openba-

baren, was, overeenkomſtig de tijdelijke behoeften, de gewoonte van Jehova. Hij deed het dan ook aan Daniel. Maar Hij deed het door de regte middelen. Trapswijze werd dit ontwikkeld. Ook de lotgevallen der Volkeren werden zelfs aan eenen Daniel niet op eens verkondigd. Eerst kent hij de algemeene trekken nopens de opkomende Rijken (VII.), en dan derzelver namen (VIII.); eerst de uitgebreidheid van het Mesſias-Rijk, dan de naam van den Stichter (VII en VIII verg. IX.). Zoo zien wij reeds hierin de bewijzen voor eene vijfde opmerking.

5. *Dit alles gebeurde overeenkomſtig den gang der Godsregering op verſchillende tijden.* Trapswijze moest deze voortgang zijn. Daarom openbaarde Hij zich eerst als den Alwetende (II.), later als den Almagtige (III, VI.), en eindelijk als den Eenige (V, VI.). Dit alles geſchiedde na verloop van jaren, en het een moest het ander aanvullen. Bij elke ſchijnbaar nieuwe ondergang van der Joden God deed hij dit te krachtiger. Zoo werd zijne eere levendig gehouden, gedurende die 70 jaren. Zoo werkte dit alles, om eenmaal het denkbeeld der Joodſche Theocratie te doen vervangen door het

het Rijk van den Messias, de eindelijke Wereld-Theocratie.

Christen! *Zie!* dat is Godsregering over de Wereld! Zoo wijs handelde onze God in de opvoeding des menschdoms, door hetzelve in elken leeftijd die middelen van opvoeding, lessen en vermaningen te geven, en dien loop hunner lotgevallen te bepalen, die hun behoefte was (126). Daniels Geschrift doe ons die wijsheid eerbiedigen!

(126) Hier is het einde onzer taak. Het ware toch minder overeenkomstig het doel dezer Proeve, het Belang dezes Boeks aan te toonen, voor de stichting en opbouwing van het Christelijk gemoed in alle, ook de moeijelijkste, wegen des levens. Van deze zijde is dit Boek reeds zoo menigmaal aanbevolen, en ook op onze Scholen bekend. Wie zulks niet bij de lezing kan opzamelen, raadplege, behalve VOS t. a. p., aan het einde der *verklaring* van elk Hoofddeel, vooral STRONCK, in deszelfs nuttig *Bijbelsch Huisboek*, D. VIII. en bij het V. Hoofdst. VAN LIS, *Leerredenen over Dan.* V. — Wij konden nog eenige trekken bijbrengen over de Israëlitische Geloofs- en Zedeleer dier dagen, uit Daniel opgemaakt, doch wij willen niet vooruitloopen, het geen welligt door het *Eerw. Haagsch Genootschap* zou kunnen gevraagd worden, *over de Geloofs- en Zedeleer des Bijbels in de onderscheidene tijdperken des O. V.*

BESLUIT.

BESLUIT.

Zoo hebben wij Daniel gelezen, om Daniel te leeren verſtaan, en hem uit den geest zijner Eeuw en de geſchiedenis zijnes leeftijds getracht te verklaren. Of dit ons eenigzins gelukt is, ſtaat aan anderen te beoordeelen.

Wij meenden hier den Hebreeuwsch-Babijloniſchen Geest te herkennen, overeenkomſtig de zeden, gewoonten, taal en lotgevallen dier tijden. — Zijn Geſchrift vertoonde ons eene Verzameling van Gedenkſchriften uit de tijden der Babijloniſche Ballingſchap, waarin wij Daniel grootendeels als Schrijver meenden te ontdekken, doch later dan dezelve beſchreven zijn, door hem of een ander waarſchijnlijk bijeengezameld en met eene Inleiding vermeerderd. Te regt geplaatst in den Bundel der Heilige Boeken, is het verſchil van taal in dit Geſchrift ſlechts af te leiden uit den tijd, waarin deze Stukken elk afzonderlijk en tot verſchillend gebruik werden opgeteekend, of ten dienſte der Joden bijeenverzameld. Beſchreven in een' ſtijl, zoo een-

eenvoudig en natuurlijk, zoo geheel Oosstersch, als dezelve naar den toenmaligen ſtaat der Volken wezen kon, doch gehoogd door Chaldeeuwſche en Hebreeuwſche tinten, vindt men in de Profetiën geene Dichtſtukken, geene Redevoeringen, maar prozaïſche verhalen van zijne Gezigten, met Symboliſche Voorſtellingen vermengd; bedoelen zij de luisterrijke handhaving van Gods eer onder de Volken, door daden en teekenen, geſchikt naar de zinnelijke behoeften dier tijden, en moest derzelver Verzameling de eer van Jehova onder de Joden doen kennen, en hen hoeden tegen Afgoderij. — Zie daar het karakter van dit Boek, in eenige trekken naar ons inzien vermeld. Uit dit oogpunt gelezen, wordt ons deszelfs Echtheid bevestigd bij onpartijdig onderzoek, en weerlegt Daniel zelf de bedenkingen van latere Eeuwen.

Van welke zijde wij ook dezen Bundel beſchouwen, overal treft ons deszelfs hoog belang voor de Geſchiedenis der Wereld en der Menschheid, voor Godsregering en Godsdienstleer; vooral voor de vestiging en uitbreiding van het Godsrijk op aarde. Niet alleen zijn deze Stukken in overeenſtemming met de Ongewijde Geſchiedenis, maar zij geven vooral licht nopens den toeſtand der Oosterſche

ſche Monarchijen en Stamhuizen, door wenken, welke wij hier aantreffen; en helderen ons hier en daar daadzaken op uit de geſchiedenis der Babijloniërs, Meden en Joden. Zij doen ons, meer dan andere, den ſtaat van Godsdienst en Wetenſchappen in Babijlonië kennen, en geven ons op elke bladzijde veelvuldige trekken uit de zeden en gewoonten, uit het openbaar en huisſelijk leven der Oosterlingen, en uit de geſchiedenis van Vorſtelijk *Despotisme.* — Toeft onze aandacht bij den Profetiſchen Bundel, wij vinden bij hem wel uitzigten geopend, even als bij al de overige Profeten zijner Natie, maar hoogere en ruimere uitzigten zijn hem daarenboven aangewezen, overeenkomſtig zijn' ſtand en behoeften. Hij is Wereldprofeet. — Zoo ontdekt hij, als een Joannes, de raadſelen der toekomst voor het oog der Volken, en gaat uit van de troonen der Wereld. Daarom leren wij uit hem den gang en de wijsheid der Godsregering kennen, die eenmaal zich oplost in het Godsrijk op aarde.

Zoo worde de waarde en het belang dezer kostbare Verzameling meer gekend, onder-

zocht, geëerd en hooggeſchat. Tot bevordering van dit doel zijn ook deze eenvoudige opmerkingen verzameld, en aan het wikkend oordeel der Beſtuurderen van het *Eerw. Haagsch Genootſchap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst* worde het onderworpen, of, onder den zegen Gods, ook door deze geringe Proeve *eene Bijdrage* kan worden geleverd, *tot handhaving van de eere des Bijbels.*

ZINSPREUK:

Onderzoekt de Schriften.

JEZUS.

BLAD-

BLADWIJZER

VAN

AANGEHAALDE OF OPGEHELDERDE

BIJBELPLAATSEN.

VER-

VERBETERINGEN.

Bl. 2, 3, 4, 10, 44.	Perfifche	*lees* Perzifche
— 14 reg. 5.	had, elk	*lees* had. Elk
— — — 7.	Nebucadnezårs	*lees* Nebukadnezars
— 17, 21, 47, 125.	alle	*lees* al
— 26—27.	Dmascenus	*lees* Damascenus.
— 28. n. 14.		*bij te voegen*: I. S. 40. 49. ff.
— 29. reg. 17.	Canon	*lees* Kanon
— 44. reg. 6.	I. 2.	*lees* I. 21.
— 44. reg. 18. en Bl. 47.	I. 20	*lees* I. 21.
— 103. reg. 21.	dien fchakel	*lees* die fchakel
— 112. reg. 17.	Nabocolåsfar	*lees* Nabokolasfar
— 115. reg. 28.	μ' (40)	*lees* ιη' (18)
— 131. reg. 5.	*Nobonidus*	*lees* *Nabonidus*
— 132. noot 36.		*bij te voegen* en BERTHOLDT *Daniel* II. 4 Exc.
— 142. reg. 22.	en zien	*lees* wij zien
— 155. reg. 14, 23.	hunne	*lees* hare
— 164. reg. 28.	حرط	*lees* خرط
— 176. reg. 22.	חרץ	*lees* חרע

Nog voege men in op Bladz. 205. *reg. l.* 13. *achter*: andere Volken:

Nahum had een last aan Ninivé of Asfyrië; dus geheel tot de Volken-gefchiedenis betrekkelijk. En echter ook hier wordt dit alles in verband gebragt tot Israël. Deze ondergang zou hen treffen, omdat er één was uitgegaan (Sannecharib) die kwaad dacht tegen Jehova (I: 11.). En dit moest ftrekken tot troost van Israël; want hij zou hen niet meer verdrukken (vs. 15.): ja! de Heere zou wrake nemen over de verdrukking Israëls (II: 2.). Intusfchen zulk eene uitdrukkelijke Profetie der Volken is een hoogst opmerkelijk verfchijnfel.

VERHANDELINGEN

VOOR HET JAAR

MDCCCXXII.

NIEUWE VERHANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP

TOT VERDEDIGING VAN DEN

CHRISTELIJKEN GODSDIENST,

TEGEN DESZELFS HEDENDAAGSCHE BESTRIJDERS.

VOOR HET JAAR 1822.

in 's GRAVENHAGE *bij*

DE ERVE J. THIERRY EN C. MENSING EN ZOON.

MDCCCXXIII.

Uitgegeven na voorgaande Visitatie en Approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hooge School te Leyden.

LEYDEN,
den 24 *Maart* 1823.

J. CLARISSE,

Fac. Theol. h. t. Decanus.

PROGRAMMA

Voor het Jaar 1822.

De Beſtuurderen van het Genootſchap *tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagſche Beſtrijders*, opgerigt te *'s Gravenhage*, om voldoende redenen beſloten hebbende, de Jaarlijkſche Algemeene Vergadering voortaan te doen ophouden, en in derzelver gewone Vergadering van September over de ingekomen Verhandelingen uitſpraak te doen, en den uitſlag daarvan, alsmede de nieuwe Prijsvragen, daarna op de gewone wijze bekend te maken, hebben, ten gevolge van dit beſluit, in hunne Vergadering van den 12 September dezes Jaars, over de bij hen ingezonden Verhandelingen de navolgende uitſpraak gedaan:

Op de gevraagde *Beknopte en met Uitlegkundige gronden geſtaafde opgave van de*

Christelijke Geloofs- en Zedeleer, *volgens het* EVANGELIE VAN JOANNES, zijn ingekomen drie Verhandelingen, waarvan twee zijn waardig geoordeeld met eenen zilveren Eereprijs bekroond, en onder de werken van het Genootschap uitgegeven te worden, zijnde eene derzelver geteekend: *Pro viribus*, de andere met het onderschrift: *Deze zijn geschreven*, *opdat gij gelooft*, *dat* JEZUS *is de* CHRISTUS, *de Zoon van God*, *en opdat gij geloovende*, *het leven hebt in zijnen naam:* waarvan de Inleiding begint, „ § 1. „ *Iets over den Schrijver van dit Evangelie*, „ *zijne Geschiedkundige Geloofwaardigheid* „ *en zijn doel*": strekkende dit bijvoegsel ter onderscheiding dezer Verhandeling van eene andere met hetzelfde onderschrift geteekend. De Schrijvers der twee eerstvermelde Opstellen worden uitgenoodigd, zich, des verkiezende, vóór den *vijftienden October* aanstaande bekend te maken aan den Secretaris des Genootschaps TH. HOOG, Predikant te *Rotterdam*.

Op de Vraag: *Kan en mag de redelijke overtuiging van de Waarheid en Goddelijkheid van het Christendom*, *en van den zin en zamenhang der onderscheidene uitspraken van Jezus en de Apostelen*, *afhangen van een in-*

inwendig godsdienſtig en zedelijk gevoel? Zoo ja, hoedanig vermogen kan men dan zoodanig gevoel toeſtaan op die overtuiging? is ingekomen eene Verhandeling, onder de Zinſpreuk: 1 Cor. II: 14, 15 en 16, welke geoordeeld is wel verſcheiden goede en belangrijke aanmerkingen te bevatten, doch over het geheel niet bewerkt te zijn in die orde, dat zij als eene gepaste beantwoording der voorgeſtelde Vraag kan worden aangemerkt; waarom aan dezelve de uitgeloofde Eereprijs niet heeft kunnen worden toegewezen.

Op de gevraagde *Uitlegkundige Verhandeling over de Bijbelſche Leer, omtrent den oorſprong van het Zedelijk kwaad, met bijgevoegde beoordeeling van de voornaamſte, daarvan afwijkende denkbeelden en Schriftverklaringen*, is ingekomen eene Hoogduitſche Verhandeling, met de Spreuk: *Christus alles und in allem*, welke mede, als onvoldoende, den prijs niet heeft kunnen wegdragen.

Op de meermalen opgegevene, en in 1820 voor eenen onbepaalden tijd opengeſtelde Vraag: *Is er in de Hiſtoriſche Schriften des Ouden Verbonds zoodanige zamenhang te*

ontdekken, dat daaruit eene bijzondere Goddelijke leiding, waardoor derzelver verſchillende Schrijvers beſtuurd zijn, klaarblijkelijk kan aangewezen worden? is ingekomen eene Nederduitſche Verhandeling met de Spreuk: *Tot de Wet en tot het Getuigenis*, enz. Jezaia VIII: 20, doch welke geoordeeld is, noch aan den eigenlijken inhoud, noch aan het belang der vraag te beantwoorden.

Eindelijk op de Vraag: *Wat kan men uit de Redevoeringen en Brieven der Apostelen opmaken aangaande hunne gevoelens omtrent het nabij, of ver afzijn van de laatste wederkomst hunnes Heeren? en welk eene aanleiding tot dezelve is in de redenen van* JEZUS *zelven te vinden?* zijn ingekomen drie Verhandelingen, waarvan

I. Eene in de Hoogduitſche Taal geſchreven, met de Spreuk: *Veritas ſemper nitebis*, geoordeeld is, wel allerwege bewijzen te dragen van de uitgeſtrekte geleerdheid des Schrijvers, en zijne bekendheid met het onderhavig onderwerp, doch niet te kunnen bekroond worden, deels wegens derzelver al te groote uitvoerigheid en omhaal van zaken,

ken, die tot de beantwoording der Vraag geenszins behooren, deels om de willekeurige wijze van uitlegging van sommige meest belangrijke, en voornamelijk betwiste plaatsen in de Apostolische Brieven.

II. Eene Nederduitsche met de Zinspreuk: *En nu Kinderkens! blijft in Hem, opdat, wanneer Hij zal geopenbaard zijn, wij vrijmoedigheid hebben, en niet beschaamd gemaakt worden, in zijne toekomst.* JOHANNES: welke bevonden is wel veel goeds en waars betrekkelijk de voorgestelde vraag te bevatten, doch niet zoo diep in dezelve te zijn ingedrongen, dat men het gewigtig onderwerp kan rekenen tot die duidelijkheid gebragt te zijn, waarin men zoude kunnen berusten; weshalve ook aan deze de Eereprijs niet heeft kunnen toegewezen worden.

III. Hiertoe heeft ook niet kunnen besloten worden ten aanzien der derde, in het Latijn geschreven, Verhandeling onder de Spreuk. ὁ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν, als niet hebbende beantwoord

aan het in het Programma opgegeven vereischte, in *leesbaar ſchrift.*

Het Genootſchap noodigt op nieuw alle kundige voorſtanders van waarheid en godsvrucht, behalve tot het beantwoorden der voor eenen onbepaalden tijd nog openſtaande, en in vorige Programmata uitgedrukte Vragen, om

voor den 1 November 1823
in te leveren,

Een betoog, *dat het Christelijk Geloof, waaraan de zaligheid wordt verbonden, niet ſlechts gelegen is in de erkentenis van de waarheid en Goddelijkheid der geopenbaarde Godsdienst-leer, en toeleg op beoefening der Christen-pligten, maar bovendien eene hartelijke belangneming vordert in erkende Geloofswaarheden, en zoodanigen Christelijken zin, waardoor het Christendom zich onderſcheidt, als leidende tot ware levenswijsheid en beſtendige gemoedsrust.*

en voor den 1 Januarij 1824.

Eene beantwoording der Vraag: *Of er in de Leer van* JEZUS *en de Apostelen grond-*

ſtel-

ſtellingen en voorſchriften voor handen zijn, die de gezonde Wijsbegeerte niet kan aannemen en opvolgen, en die het ons deswegens vrijſtaat van het wezen des Christendoms af te ſcheiden; of naar welgevallen met de meer onfeilbaar geoordeelde uitſpraken der Rede in overeenſtemming te brengen?

De Schrijvers, die naar den Prijs dingen, worden verzocht, hunne *Namen* niet bij de Verhandelingen te ſtellen, maar dezelve met eene Spreuk te onderſchrijven, en er bij te voegen een *verzegeld Briefje*, dezelfde Spreuk tot opſchrift hebbende, waarin hunne Namen en Woonplaatſen gemeld zijn; voorts zich der *kortheid* en *klaarheid* te bevlijtigen, en hunne Verhandelingen, in *leesbaar ſchrift*, liefst in de Nederduitſche of Latijnſche, of ook des noods in de Hoogduitſche Taal, met Romeinſche Letters, (naardien het met Hoogduitſche karakters en onduidelijk geſchrevene niet in aanmerking gebragt wordt), *vrachtvrij*, en, zoo veel mogelijk, met eene bij het Genootſchap onbekende hand geſchreven, te zenden aan den *Secretaris des Genootſchaps* THOMAS HOOG, *Predikant te Rotterdam*, en zich te ſchikken naar de voorwaarden, in vorige Programmata opgegeven.

Het Genootſchap herinnert de meermalen herhaalde waarſchouwing, in vorige Programmata gedaan, dat men zijne bekroonde Verhandelingen, noch afzonderlijk, noch in een ander werk zal mogen uitgeven, zonder bewilliging dezer Maatſchappij.

Het Genootſchap behoudt aan zich het regt, om, naar goedvinden, en ten algemeene nutte, gebruik te maken van alle de ingekomene Verhandelingen, en dezelve, ſchoon er de Prijs niet aan is toegewezen, geheel of ten deele gemeen te maken, 't zij alleen met bijvoeging der Zinſpreuken, door de Schrijvers gebruikt, 't zij ook met uitdrukking van hunne Namen, indien zij, daartoe verzocht wordende, dezelve gelieven te openbaren.

ANTWOORD

ANTWOORD

OP DE

PRIJSVRAAG,

VORDERENDE:

EENE BEKNOPTE EN MET UITLEGKUNDIGE GRONDEN GESTAAFDE OPGAVE VAN DE CHRISTELIJKE GELOOFS- EN ZEDELEER, VOLGENS HET EVANGELIE VAN JOANNES.

DOOR

GERHARDUS BENTHEM REDDINGIUS,

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE ASSEN.

AAN WIEN EEN ZILVEREN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

ANTWOORD

OP DE

PRIJSVRAAG,

VORDERENDE:

EENE BEKNOPTE EN MET UITLEGKUNDIGE GRONDEN GESTAAFDE OPGAVE, VAN DE CHRISTELIJKE GELOOFS- EN ZEDELEER, VOLGENS HET EVANGELIE VAN JOANNES.

Het Evangelie van Joännes, dat in deze Verhandeling het onderwerp van onze beschouwing zijn moet, is in onderscheidene opzigten zeer aanmerkelijk onderscheiden van de drie andere Evangelien. Hetzelve verschilt daarvan zeer in stijl en wijze van voordragt niet alleen, maar ook ten opzigte van het oogpunt, waaruit het ons den Zaligmaker doet beschouwen. In de andere Evangelien wordt onze Heiland vooral voorgesteld als een' voortreffelijken Verbeteraar der godsdienstige begrippen onder de menschen, die de valsche leer der Joodsche Schriftgeleerden moedig tegensprak, over allerlei waarheden hel-

helderder inzigten gaf, en de waarheid zijner leer, de voortreffelijkheid van zijn karakter, en zijne zending als Mesſias uitmuntend betoogde door het doen van de treffendſte en weldadigſte wonderen; die voorts uit de Schrift betoogde, dat Hij als Mesſias lijden en ſterven moest, dat lijden en ſterven op de voorbeeldigſte wijze onderging, en daarna door God zoodanig gehandhaafd en verhoogd werd, dat Hij duidelijk gebleek, de Zoon van God, en de volkomene Verlosſer van zondaren te zijn.

Hier, in het Evangelie van Joannes, wordt de Heiland daarentegen voornamelijk voorgeſteld als de Zoon van God, die boven alle menſchen verre verheven is, en ons in zijn' perſoon den Vader heeft leeren kennen; die van zijne Goddelijke grootheid en betrekking tot den Vader, van zijne onbepaalde magt en onveranderlijke trouw meermalen ſprak in zijne redenen, en hetgeen hij daarvan zeide, kloekmoedig verdedigde tegen de daaromtrent ongeloovige Joden. Men ziet het dus dit Evangelie duidelijk aan, dat hetzelve met een ander oogmerk geſchreven is dan de drie eerſte, en dat deszelfs Schrijver alles, wat dienen kon om den Heiland in het verhevenſte karakter te doen beſchouwen, heeft willen bijeenverzame-

melen, en dat zelfs met zijne aanmerkingen heeft willen ophelderen, met achterlating van vele, ook gewigtige bijzonderheden, die de andere Evangelisten vermeld hebben. Dit groote onderſcheid tusſchen de kleur, houding en inhoud van het Evangelie van Joannes, en die der andere, is zeer opmerkenswaardig. Men heeft daaruit in dezen tijd willen afleiden, dat Joannes Euangelie, niet door den Apostel, maar door eenen anderen zal vervaardigd zijn, eerst in de tweede eeuw, en ten betooge daarvan heeft men getracht te bewijzen, dat de ſtijl van dit Evangelie zeer gebrekkig is, en veelvuldige ſporen heeft van de bekendheid des Schrijvers met de Alexandrijnſche Wijsbegeerte, en van deszelfs verkleefdheid aan dezelve (1). Wan-

(1) Ik heb hier het oog op het Werk: *Probabilia de Evangelii et Epistolarum Joannis, Apostoli, indole et origine, eruditorum judiciis modeste ſubjecit C. T. Bretſchneider, T. D. etc. Lipſiae* 1820. een Werk, dat aan den eenen kant getuigt van de groote ſchranderheid van den Schrijver, en van de mogelijkheid om veel ſchijnbaars bij een te brengen, ook voor de zonderlingſte en ongegrondſte hypotheſen, maar dat ook aan den anderen kant zoo veel partijdigheid verraadt, zoo veel gekunsteld s bevat, dat hetzelve de ongegrondheid van deszelfs betoog aan den oplettenden en onbevooroordeelden klaar openbaart.

Wanneer deze veronderſtelling gegrondware, dan behoorde dit Evangelie niet in den Kanon, en het verdiende dan dat onbepaalde vertrouwen der Christenen niet, dat het thans bezit. Het is derhalve van het grootſte belang voor ons Christelijk geloof, dat de echtheid en hooge waarde van dit Evangelie, als door den Apostel Joannes beſchreven, duidelijk aangetoond en beſlisſend betoogd worde, en hiertoe kan de beantwoording der opgegevene Prijsvraag zeer veel medewerken. Het is waar, dezelve vordert wel geene regtſtreekſche verdediging van Joannes Evangelie tegen de gemelde hedendaagſche aanvallen, en dus behoeven wij ons bij deze ook niet op te houden, maar derzelver beantwoording moet toch eene zijdelingſche belangrijke verdediging van deszelfs inhoud worden. Immers, wanneer de Geloofs- en Zedeleer van dit Evangelie naauwkeurig opgemaakt en op uitlegkundige gronden ontwikkeld is, dan moet het duidelijk zigtbaar worden, of hetzelve door eenen Apostel des Heeren geſchreven is, of door eenen anderen in lateren tijd, welke voor zeker wijsgeerig ſtelſel, dat men na de invoering van het Christendom met hetzelve verbond, was vooringenomen. Trouwens, indien het eerſte waar is, dan moet de Geloofs-

en

en Zedeleer van dit Evangelie volkomen overeenkomen met die der andere Evangelien en Schriften des Nieuwen Testaments, en die overeenkomst, klaar bewezen, zal dan tot een overtuigend bewijs verstrekken, dat het Evangelie van den Apostel, en de opgegevene veronderstelling ongegrond is. Maar, is het laatste waar, en die veronderstelling gegrond, dan kan het niet anders, of er moeten bij het nasporen der Geloofs- en Zedeleer van dit Evangelie onderscheidene sporen ontdekt worden van eenen lateren tijd, van eenen meer of min verbasterden smaak, en van afwijkingen van de echte leer van Jezus en de Apostelen, uit de andere Schriften des Nieuwen Testaments kenbaar, en deze zullen dan het verschil ten nadeele van het gewoon gevoelen beslissen. Om deze reden is dan, naar ons oordeel, de Prijsvraag, aan het hoofd dezer Verhandeling gemeld, die reeds zoo gewigtig is, als vorderende eene bijdrage tot eene volledige opgave van de Geloofs- en Zedeleer van het Nieuwe Testament, voor dezen tijd dubbel belangrijk. Wij hebben daarom ook onderzocht, wat de leer van Joannes Evangelie behelst, en nemen de vrijheid den uitslag daarvan aan Heeren Bestuurders des Genootschaps tot verdediging van den Christelijken Godsdienst ter beoordeeling

aan

aan te bieden, daarin zoo na mogelijk het voetſpoor onzer Voorgangers, die van andere gedeelten des Nieuwen Testaments eene opgave deden, gevolgd zijnde, opdat het eindelijke algemeene overzigt des te gemakkelijker moge kunnen opgemaakt worden.

Het Evangelie van Joannes leert ons verſcheidene bijzonderheden van *God*, van *zijne natuur*, en van *zijne gezindheden omtrent de menſchen.* Bij deze zullen wij ons het eerst bepalen, en derzelver beſchouwing zal ons reeds de zuivere en verhevene begrippen van den Schrijver van dit Evangelie omtrent den Oneindigen doen zien, en van de volkomene overeenſtemming van dit Evangelie met de leer der andere Schriften van het Nieuwe Testament overtuigen.

God is, volgens hetzelve, een redelijk-denkend, onſtoffelijk Wezen, dat verſtandig handelt, en wil dat wij zulks ook doen zullen. Dit vinden wij Hoofdſt IV: 24, in de woorden: *God is een Geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en in waarheid.* God in geest te aanbidden, beteekent dáár, Hem te verëeren op eene redelijke en verſtandige wijze, want daartegen ſtaat

ſtaat, in het 22ſte vers, over het verëeren van Hem zonder kennis, op eene werktuigelijke wijze. Zegt nu Jezus, dat God op eene redelijke en verſtandige wijze moet vereerd worden, omdat Hij een Geest is, zoo moet die laatſte uitdrukking ook beteekenen, dat Hij een Wezen is, hetwelk verſtand bezit, redelijk denkt, en het daarom niet eveneel is, hoe wij in zijnen dienst verkeeren, maar eene redelijke vereering van ons vordert (2). Het vervolg onzer Verhandeling zal ons van zelf op deze plaats terug brengen.

God is niet alleen geestelijk, maar ook zoo hoog verheven, dat de menſchen niet in ſtaat zijn om tot eene volledige kennis van Hem te geraken, zoo dat wij, zonder het onderwijs van den gezegenden Verlosſer, ſlechts zeer gebrekkige, verwarde en verkeerde denkbeelden van Hem zouden hebben (3).

Dit

(2) Men zie dit breeder ontwikkeld door *Muntinghe*, *Geſchied. der Mensch.* IX. 101. en door *Tittmann*, aldaar in de *74ſte aanmerking* aangehaald.

(3) Door deze bepaling wordt het bezwaar weggenomen, door *van Tricht*, tegen onze verklaring der volgende plaats geopperd, in *Geloofs- en Zedeleer van Joannes*, in *de Verhand. van het Genootſchap van* 1813. bl. 44.

Dit wordt ons geleerd Hoofdst. I: 18, *Niemand heeft ooit God gezien, de eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard.* Bij den eersten opslag schijnt deze plaats ons te leeren, dat God onzigtbaar is, maar wanneer wij ons herinneren, dat de Schrijvers van het Oude Testament de uitdrukking *God te zien* gebruiken in de beteekenis van Hem te kennen, en overwegen, dat hier bijgevoegd wordt, *dat zijn Zoon Hem ons verklaard heeft* (4), dan is het niet twijfelachtig meer, of die spreekwijs beteekent hier: niemand heeft ooit God volledig gekend. Dit moeten wij hier, naar ons inzien, opvatten, zonder eenige bepaling, van alle menschen, daar noch de uitdrukking zelve, noch de zamenhang eenige aanleiding tot het maken van bepalingen geeft. Wij kunnen ons dus niet vereenigen met de omschrijving van *Kuinoel* (5): „ Niemand der Leeraars van den ouden „ tijd, Mozes zelfs niet, heeft God vol- „ maakt, geheel gekend". Veel minder nog met de nadere bepaling van *Bahrdt* (6): „ Geen mensch van onzen tijd, waarin het bij-

(4) L. c. p. 122.
(5) *Kuinoel, Comment. in libr. N. T. histor.* III. 123.
(6) *Griech. Deutsch Lexicon des N. T.* 8vo. 483.

„ bijgeloof en ſtellige godsdienst de rede
„ te onder gebragt hebben, heeft nog een
„ verſtandig zinnelijk denkbeeld van God ge-
„ had”. Deze bepaling toch wijkt geheel
van den tekst af, en dringt iets in denzelven,
dat daarvan geheel vreemd is. De woorden
οὐδεὶς en *πώποτε* geven duidelijk te kennen,
dat de ſpreekwijs van *alle menſchen* moet
verſtaan worden.

Deze geestelijke en onſterfelijke God wordt
voorts beſchreven als een Wezen, dat eenig
is en waarachtig beſtaat, in tegenoverſtelling
van de Heidenſche Afgoden, welke ſlechts
beſtonden in de denkbeelden der menſchen.
Dit is het, hetgeen de Heiland te kennen
geeft, wanneer Hij Hoofdſt. XVII: 3, den
Vader *den eenigen Waarachtigen* noemt;
over welke plaats wij ons in het vervolg na-
der zullen moeten verklaren.

Verder wordt ons dit onſtoffelijk, onbe-
grijpelijk en eenig Wezen beſchreven, als in
magt boven alle ſchepſelen oneindig verre
verheven: *Mijn Vader, die ze mij gegeven
heeft, is meerder dan alle, en niemand kan
ze rukken uit de hand mijns Vaders*, Hoofdſt.
X: 29. Mijn Vader, die hen door mijn on-
derwijs tot mij gebragt heeft, is meerder
dan alle ſchepſelen, en dus ook verre verhe-
ven boven alle de vijanden der waarheid,

zoo dat niemand in ſtaat zal zijn, om hen van zijne magtige beſcherming te berooven.

Deze oneindige oppermagt van God over alles leert Jezus ook Hoofdſt. XIV: 28. *Mijn Vader is meerder dan ik.* Deze woorden behelzen toch meer dan het eenvoudige denkbeeld, dat Jezus als gezondene des Vaders verpligt was om zich aan Hem te onderwerpen, zoo als ſommigen die verklaren (7). Immers de zamenhang leert duidelijk, dat de Heiland met dezelve iets aan zijne Apostelen heeft willen zeggen, hetwelk hen kon troosten en bemoedigen bij de gedachte aan zijn aanſtaande vertrek. Wij kunnen ons evenwel ook niet vereenigen met diegenen, die, dit in het oog houdende, beweren, dat Jezus tot dat einde hier heeft willen zeggen, dat de Vader de Apostelen door zijne hulp en bijſtand zou kunnen in ſtaat ſtellen, om hier meer te verrigten, dan Hij zelf zou kunnen doen, wanneer Hij op aarde bleef (8). Trouwens, dan zou de Heiland iets gezegd hebben, dat zijne leerlingen nog niet begrijpen konden, want zij hadden nu nog geen begrip van hetgene hen in het vervolg op deze aarde te doen ſtond, en al ware hen dat ook

(7) *Brink*, *Afſcheid van Jezus*, bl. 54.
(8) *Kuinoel*, t. a. pl. p. 588.

ook reeds duidelijk geweest, dan zou toch de herinnering daarvan hen weinig troost hebben kunnen fchenken tegen het vooruitzigt, dat hun Heer hen welhaast zou verlaten, hetwelk zij als voor hen ten hoogfte noodlottig befchouwden. Wij houden het dus daarvoor, dat de Heiland, zoo Hij ook al voor hemzelven moge gedacht hebben aan hetgeen de Vader vervolgens door de Apostelen op aarde doen zou, vooral ook hier heeft willen zeggen: Dewijl ik naar den Vader ga, kan ik niet anders dan gelukkiger worden, want mijn Vader is boven mij in magt verheven, en dus in ftaat om mij te bekroonen met eere en heerlijkheid (9). Deze verklaring, volgens welke Jezus hier aan de verbetering van zijn eigen lot dacht, fchijnt ook bevestigd te worden door de vorige woorden: *indien gij mij lief hadt, zoo zoudt gij u verblijden.* In allen gevalle, welke verklaring men ook verkieze, leert deze plaats ons Gods almagtige Oppermajesteit.

Een Wezen, zoo onftoffelijk, onbegrijpelijk en almagtig, is ook hoogst vereerenswaardig, en dat leert het Evangelie van Joannes ons ook. De Zaligmaker noemt God,

Hoofdft.

(9) Zie *Morus*, *Recitat. in Evang. Joan*. p. 265.

Hoofdst. XVII: 11, *Heilige Vader!* en daarmede geeft Hij de vereerenswaardigheid van God te kennen. Dit is toch het denkbeeld, dat de Bijbel doorgaans aan het woord *heilig* hecht, als het van God gebezigd wordt. Hiermede kan echter zeer wel vereenigd worden een ander denkbeeld, dat in andere plaatſen, waar God *heilig* genoemd wordt, het heerſchende is, namelijk, dat Hij de deugd zelve is, en geen de minste zedelijke verkeerdheid bij Hem plaats grijpt (10). God is toch vereerenswaardig, omdat Hij de deugd zelve is, en dus zijn deze beide denkbeelden onafſcheidbaar.

Aan dit vereerenswaardig Wezen ſchrijft ons Evangelie ook billijkheid en liefde toe. De Heiland noemt God, Hoofdſt. XVII: 25, den *regtvaardigen Vader.* Nemen wij hier de meest gewone beteekenis van dat woord aan, dan zal Jezus hier dus gedacht hebben: Vader! gij zijt billijk, en dus zult Gij mij ook verheerlijken, dewijl ik U verheerlijkt heb; Gij zult voor mijne leerlingen zorgen, dewijl zij mij getrouw aankleeven (11). Maar de zamenhang, vooral het laatſte gedeelte van vers 26, en het bijgevoegde woord *Va-*

(10) *Brink*, t. a. pl. bl. 214.
(11) Zoo verklaart *Brink* het, t. a. pl. bl. 252.

Vader getuigen ons, dat de Heiland hier ook voor den geest gehad hebbe het denkbeeld van goedertierenheid en liefde, hetwelk de Bijbel ook meermalen door het woord *δικαίος* uitdrukt (12), zoo dat het hier ook vertaald kan worden: liefderijke, trouwe Vader!

God heeft, ten gevolge van deze volmaaktheden, eenen afkeer van hen, die aan de zonde verslaafd zijn, maar een welgevallen aan de godvreezenden, Hoofdst. IX: 31, *Wij weten, dat Hij de zondaars niet hoort, maar zoo iemand godvruchtig is, en zijnen wil doet, dien hoort Hij.* Dit gezegde komt daar wel voort uit den mond van eenen gemeenen Jood, als een stelling uit de toenmalige Joodsche Godgeleerdheid, maar het is toch gegrond op de leer des Ouden Testaments, en de Schrijver van het Evangelie neemt het over als een gezegde, dat waarachtig en gepast is. Hetzelfde was ook begrepen in de reeds aangehaalde plaats, Hoofdst. IV: 23, 24. Wij vinden geene reden, om deze woorden van dien Jood in eenen meer bepaalden zin op te vatten, en te stellen, dat het woord *ἁμαρτωλὸς* hier de beperkte beteekenis van eenen *bedrieger* zou hebben, en dat

(12) Zie *Kuinoel*, l. c. p. 641.

het bidden om het vermogen tot het doen van wonderen hier alleen zou bedoeld worden, en niet het bidden in het algemeen. De tegenoverstelling van θεοσεβὴς vordert hier de gewone beteekenis van ἁμαρτωλὸς, en dus haalt de blindgeborene eene algemeene stelling aan, die hij toepast op zijn bijzonder geval. Ondeugende menschen kunnen geene verhooring van gebeden van God verwachten, godvruchtigen schenkt Hij, hetgeen zij van Hem vragen.

Deze God heeft evenwel de beste gezindheden omtrent alle menschen, en dat heeft Hij getoond, door zijnen eigenen Zoon, met de heilzaamste oogmerken, op de aarde te zenden, en aan lijden en dood prijs te geven, ten einde namelijk allerlei menschen door het geloof in Hem van het verderf bevrijd mogen worden, en tot de eeuwige gelukzaligheid mogen geraken. Hierin wordt de liefde van God treffend geroemd, Hoofdst. III: 16, 17. *Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Want God heeft zijnen Zoon niet gezonden in de wereld, opdat Hij de wereld veroordeelen zou, maar opdat de wereld door Hem zou behouden worden.* Het zal

niet

niet noodig zijn hier te betoogen, dat deze uitdrukkingen dienen om aan te toonen, de ongegrondheid van het Joodſche vooroordeel, dat de Mesſias alleen de Joden zou gelukkig maken, en de Heidenſche volken ſtraffen, en om te verzekeren, dat God door Hem allerlei menſchen wil gelukkig maken, — alsmede, dat hier in de gifte van den Zoon zoo wel zijn lijden en dood als zijne menschwording ligt opgeſloten. Dit een en ander is toch reeds meermalen door anderen aangetoond (13).

Overeenkomstig deze weldadige oogmerken, met welke God zijnen Zoon aan de wereld ſchonk, wordt ons ook geleerd, dat Hij eene bijzondere vaderlijke toegenegenheid heeft voor zulke menſchen, die in dezen zijnen Zoon gelooven, en denzelven met eene hartelijke liefde erkennen. *Want de Vader zelf heeft u lief, dewijl gij mij lief gehad hebt, en hebt geloofd, dat ik van God ben uitgegaan*, H. XVI: 27.

Van

(13) Men zie onder vele anderen *Kuinoel*, l. c. p. 218—220. *Flatt*, *Diss. de notione vocis* βασιλεία τῶν οὐρανῶν, recuſa in *Comment. Theol. ed. a Velthuſ.*, etc. T. II. p. 450. *Van Voorst*, Verhand. *over de Koninkl. waardigheid en heerſchappij van Jezus Christus*, bl. 70.

Van Gods Voorzienigheid over de wereld wordt in dit Evangelie geen bijzonder gewag gemaakt. Echter treffen wij er ééne plaats in aan, die veronderstelt, dat God het kwade, hetwelk de menschen bedrijven, in den weg zijner hooge voorzienigheid toelaat, en dat zij zoo afhankelijk van Hem zijn, dat zij daarin niet verder gaan kunnen, dan die Goddelijke toelating zich uitstrekt, Hoofdst. XIX: 11. *Gij zoudt geene magt hebben tegen mij, indien het u niet van boven gegeven ware, daarom die mij aan u heeft overgeleverd, heeft grooter zonde.* De Heiland wilde met deze zijne woorden tot Pilatus zeggen: als God niet toegelaten had, dat ik in uwe magt kwame, dan zoudt gij niet over mij kunnen gebieden; het is Gods beschikking, dat ik thans onder uwe regterlijke beslissing sta. Maar die gene, die daartoe aanleiding gegeven heeft, heeft zwaardere verantwoording te wachten dan gij. De Heiland had hier zonder twijfel eenen persoon op het oog, die Hem in het ongeluk had gestort, en die meer gelegenheid had gehad om Hem regt te leeren kennen, en om behoorlijk over Hem te leeren oordeelen dan Pilatus. Zullen wij nu hier aan het woord ὁ παραδιδοὺς, *die mij overgeleverd heeft*, eene meervoudige beteekenis geven, ten einde

de het te kunnen verklaren van de Joodfche Raadsheeren, die Jezus naar Pilatus gebragt hadden? dit is zeer gedrongen, en volftrekt niet noodzakelijk, daar men zeer gemakkelijk den enkelen perfoon kan vinden, dien Jezus hier kan bedoeld hebben. Hetzelfde woord wordt toch, Matth. X: 4 gebruikt van Judas Iscarioth, en waarom zou men dan niet kunnen denken, dat de Zaligmaker hier ook aan dezen man gedacht hebbe, als den genen, die door zijn verraad veroorzaakt had, dat Hij thans als een gevangene voor den Landvoogd ftond? Of wil men bij dit woord aan eene nadere oorzaak daarvan denken, dan herinnere men zich, dat de Hoogepriester Kajafas, volgens Joann. XI en Matth. XXIV, veroorzaakte, dat de Joodfche Raad befloot om den Heiland te dooden, en dat het, uit aanmerking van zijn listig en ftaatkundig karakter, zeer waarfchijnlijk is, dat hij ook den Raad voorgefteld en bewogen hebbe, om den Heiland aan den Landvoogd over te leveren, en Hem aandenzelven met leugen en bedrog op te dringen.

Eindelijk veronderftelt de Zaligmaker in alle zijne gebeden, welke in dit Evangelie worden opgegeven, en in welke Hij den zegen en de genade van God over Hemzelven

en

en over zijne Leerlingen affmeekt, dat God alles regeert en beftuurt, en dat het tijdelijk en eeuwig lot der ftervelingen in zijne hand is, en door Hem alleen en geheel beflist wordt.

Zuiver, geheel Evangelisch, fchoon en Godverheerlijkend is dus het onderwijs omtrent God in dit Evangelie.

Allerbelangrijkst is ook het onderwijs van het Evangelie van Joannes omtrent den perfoon van *Jezus Christus*, en allezins overeenkomstig met hetgene de andere Evangelisten en Apostelen ons van Hem leeren. Het blijkt duidelijk uit hetzelve, dat het het hoofddoel van deszelfs Opfteller was, om de menfchen er van te overtuigen, dat Jezus Christus de Zoon van God is, en dat Hij tot dat einde al het groote en Goddelijke, dat Hij zelf in zijnen Heer had opgemerkt, en al de groote getuigenisfen, die van Hem afgelegd waren, heeft verzameld, ten einde de menfchen daarvan levendig te overtuigen. Overeenkomstig deze zijne bedoeling verhaalt hij niet alleen onderfcheidene gebeurtenisfen en wonderen, bij welke Jezus goddelijke grootheid bijzonder fterk had uitgeblonken, maar kiest

kiest hij ook uit de menigvuldige redenen en gesprekken van den Heiland die gene uit, in welke Hij van zijne hooge betrekking tot den Vader opzettelijk gewag maakte, en zijne toekomstige, boven alles verhevene magt en hooge bestemming voorspelde, en dit een en ander maakt een voornaam gedeelte van de Christelijke Geloofsleere van dit Evangelie uit.

Hetzelve begint reeds met eene plegtige verklaring van Jezus goddelijke grootheid, die, als het ware, de tekst van het geheele Evangelie uitmaakt, Hoofdst. I: 1—3. *In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door hetzelve gemaakt, en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is.* Het is onzeker, en tot nog toe door geenen der Uitleggers genoegzaam bewezen, om welke redenen Joannes den Heiland in deze plaats het *Woord* noemt (14), maar dat hij dezen en niemand anders daarmede bedoelde, blijkt duidelijk en beslisfend uit den geheelen zamen-

(14) Zie *Tittmann*, *Meletem. Sacr. five Comment. in Ev. Joan.* p. 25.— Men vindt de gevoelens over den Λόγος verzameld bij *Morus*, *Recitat. in Ev. Joan.* p. 14.— en *Kuinoel*, *in Prolegg. ad libr. cit.*

menhang. Immers, vers 6, wordt van Joannes den Dooper gezegd, dat hij van dit *Woord* getuigd hebbe, en in het volgende wordt bij verwisseling van woorden van hem gezegd, dat hij van Jezus Christus getuigd heeft. Daarenboven wordt vers 14 gezegd, dat dit *Woord* vleesch geworden is, en onder ons heeft gewoond, en dat de Apostelen zijne heerlijkheid aanschouwd hebben, hetwelk niet anders dan van den Verlosser kan verklaard worden (15). Het *Woord* is hier dus Jezus Christus, en wat zegt Joannes dan hier van Hem? Hij was *in den beginne*, dat is niet, zoo als sommigen gewild hebben, in het begin des Christendoms, maar volgens Bijbelstijl (men zie Gen. I: 1, en andere plaatsen) in het tijdstip der schepping van hemel en aarde. Dit blijkt ook uit de melding, die vers 3 van die schepping gemaakt wordt. Hij bestond dus reeds vóór de schepping, en derhalve van eeuwigheid, en is van al het geschapene onderscheiden (16). — Toen was Hij *bij God*. Deze uitdrukking be-

(15) Men vindt dit nader aangedrongen bij *Brink*, *over den eersten Brief van Joannes*, bl. 355.

(16) Men vergelijke hier *De Keizer*, *Geloofs- en Zedeleer van Joannes*, in de *Verhand. van het Genootschap van* 1813. bl. 52. n. (*d*).

bevat naar ons inzien twee denkbeelden. Het eerste is, zoo als *Kuinoel* en anderen uit het spraakgebruik des Bijbels bewezen hebben, dat Hij toen reeds de vriendschap van God genoot, en in deszelfs geheimen deelde. Dat dit hier bedoeld wordt, blijkt ook uit vergelijking van vers 18, waar de eeniggeboren Zoon van God gezegd wordt *in den schoot des Vaders te zijn*, in deszelfs geheimste vriendschap te deelen, en uit Hoofdst. XVII: 24, waar Jezus zelf zegt, dat Hij van voor de grondlegging der wereld de liefde des Vaders genoten heeft. Het tweede denkbeeld is, dat Hij in den beginne reeds deel had aan de magt van God. Dit zien wij daar uit, dat deze spreekwijs in het derde vers wordt herhaald met de bijgevoegde uitbreiding en verklaring, dat alles door het Woord gemaakt is, en dat hetzelve dus getoond heeft eene goddelijke magt te bezitten. Alsmede uit vergelijking van het zeventiende Hoofdstuk, waar Jezus zelf zegt, dat Hij eene *heerlijkheid bij den Vader* had eer de wereld was, die Hij daar in het tweede vers *eene magt* noemt. Hierop volgt nu eindelijk bij opklimming: *en het Woord was God*, dat, uit den aard der opklimming in de rede zigtbaar, en naar de woorden zelve niet anders

be-

beteekenen kan, dan: het *Woord* bezat zelfs de goddelijke natuur.

Van dit eeuwig voorbestaan, en deze goddelijke verhevenheid van den Verlosser vinden wij in dit Evangelie verscheidene en zeer duidelijke getuigenisfen, die wij alle met korte ophelderingen zullen opgeven. Joannes de Dooper zegt van den Heiland, Hoofdst. I: 15. *die na mij komt, is vóór mij geworden, want Hij was eer dan ik,* waarmede hij dus verklaart, dat Jezus reeds vóór zijne geboorte uit Maria bestaan heeft (17). Nog sterker zijn de getuigenisfen, die wij daaromtrent in het derde Hoofdstuk aantreffen. Hoofdst. III: 13 zegt Jezus: *En niemand is opgevaren in den hemel, dan die uit den hemel nedergekomen is, namelijk de Zoon des menschen, die in den hemel is.* Opgevaren te zijn in den hemel kan volgens het Joodsche spraakgebruik beteekenen: doorgedrongen te zijn tot de kennis der dingen, welke bij God in den hemel verborgen, op aarde onbekend zijn, en ten gevolge daarvan de bekwaamheid te bezitten, om die aan de menschen mede te deelen. Dat wij het hier in dien zin moe-

(17) Andere verklaringen van deze plaats zijn genoegzaam wederlegd door *Kuinoel*, l. c. p. 117. Men zie ook *Bibl. van Theol. Letterk. voor* 1810. bl. 228.

moeten opvatten, is duidelijk zigtbaar uit het voorgaande vers (18). Jezus zegt, dat niemand in ſtaat was om de goddelijke verborgenheden aan de menſchen mede te deelen, dan die uit den hemel gekomen was, dat is, die zelf in den hemel gewoond en verkeerd had, zoo als deze uitdrukking ongetwijfeld moet verſtaan worden (19), vooral ook om de woorden, welke Jezus in de toepasſing van zijn gezegde op Hemzelven gebruikt: *namelijk de Zoon des menſchen, die in den hemel is.* Het is toch eene gedrongene verklaring om uit aanmerking, dat het tegenwoordige in den Bijbel wel eens gebruikt wordt in de beteekenis van het voorledene, te ſtellen, dat hier de uitdrukking *die in den hemel is*, ook zoo veel beteekenen zal als: die in den hemel geweest is (20). Wij houden

(18) Over de aardſche en hemelſche dingen, van welke in dat vers geſproken wordt, vergelijke men *Borger, Comment. de Ev. Joan.* I. 156. — *Vincke, Specimen De vaticin. Jeſu de perpeſſ. etc.* p. 26. *Boekzaal der gel. wereld voor Dec.* 1818. bl. 711. — en de zeer juiste aanmerkingen in de *Bijdragen tot de Godgel. Wetenſch.* IV D. V St. bl. 738.

(19) Men zie onder anderen *Seiler, Comment. Theol. edit. a Velthuſ.* l. c. T. VI. p. 507, 509. en *Biblioth. van Theol. Letterk. voor* 1810, bl. 229.

(20) *Kuinoel*, ad h. l. *Muntinghe, Geſchied. der Menschheid*, IX D. *aanm.* bl. 44.

den het veel liever daarvoor, dat die ſpreekwijs eene omſchrijving is, beteekenende: die een hemelling of hemelburger is, zoo dat zij te kennen geeft, dat de Zoon des menſchen eigenlijk niet hier maar in den hemel te huis behoort. — Op dezelfde wijze ſpreekt de Dooper van den Verlosſer vers 31. *Die van boven komt, is boven alle, die uit de aarde is voortgekomen, die is uit de aarde en ſpreekt uit de aarde*, is aardsch, en leert alleen datgene, dat uit de zigtbare wereld kan worden opgemaakt, *die uit den hemel komt, is boven alle*, boven alle leeraars verheven, en geeft een hooger onderwijs. — Deze plaatſen leeren ons derhalve duidelijk, dat de Heiland van eene hemelſche afkomst is, hier op aarde niet te huis behoorde, maar daar boven zijn vaderland heeft. Zij gewagen dus wel niet ſtellig van zijne goddelijke grootheid, maar zij bevestigen toch ons geloof aan dezelve, als wij ze in verband brengen met Hoofdſt. I: 1—3, door welke plaats zij nader verklaard worden.

De Zaligmaker ſprak zelfs volgens dit Evangelie meermalen van dit zijn voorbeſtaan voor zijne menschwording. Zoo zegt Hij Hoofdſt. VI: 58: *eer Abraham was, ben ik*, hetwelk volgens den geheelen zamenhang, waarin deze uitdrukking voorkomt, niet anders kan betee-

teekenen, dan dat Hij reeds vóór dat Abraham leefde beſtond (21). Even zoo getuigt Hij ook van zijn voorbeſtaan bij God Hoofdſt. XVI: 28. *Ik ben van den Vader uitgegaan, en ben in de wereld gekomen, wederom verlate ik de wereld, en ga henen tot den Vader.* Zou Jezus, eenmaal in eenen eigenlijken zin deze wereld verlatende, henen gaan naar den Vader, en ſtelt Hij daar tegen over zijn voormalig uitgaan van den Vader bij zijne komst in de wereld, dan is het duidelijk, dat wij dat uitgaan van den Vader ook in eenen eigenlijken zin moeten opvatten, niet van zijne zending als leeraar, maar van zijn verlaten van de betrekking, waarin hij voorhenen tot den Vader ſtond. Waarin die betrekking tot den Vader beſtond, en hoe Hij te voren in den hemel was, zegt de Heiland in deze plaatſen wel niet, maar als wij met dezelve Hoofdſt. XVII: 5, en andere plaatſen vergelijken, dan blijkt het klaar, dat Hij in dezelve heeft willen zeggen, dat Hij toen dezelfde heerlijkheid bij den Vader gehad heeft, die hij naderhand we-

(21) Dit is zoo voortreffelijk beredeneerd door Prof. *Muntinghe*, *Geſch. der Menschheid*, IX. *aanm.* bl. 39. dat wij daarbij, en bij hetgene de Schrijvers, door hem aangehaald, vooral *Tittmann*, daarover gezegd hebben, niets te voegen hebben.

weder zou ontvangen, en dat Hij dus bij zijn vertrek in zijnen voormaligen ftaat zou terug keeren.

Wanneer wij de tot hier toe behandelde plaatfen overwegen, en dan ook Hoofdft. XVI: 33, naauwkeurig befchouwen, dan moet die plaats ons insgelijks voorkomen als behelzende eene verklaring van den Heiland, die zijne goddelijke grootheid veronderfteld. Hij zegt daar: *in de wereld zult gij verdrukking hebben, maar hebt goeden moed, ik heb de wereld overwonnen*, en deze laatfte uitdrukking geeft zijne onbepaalde magt over alle dingen te kennen. Immers dezelve kan hier niet beteekenen, hetgene zij 1 Joh. V: 4, 5 beteekent, namelijk zich te verheffen boven de verleidingen der wereld, want die beteekenis zou hier in het verband niet doelmatig zijn, en de Apostelen geenen troost hebben kunnen geven, hetwelk de Heiland hier zigtbaar beoogt. Het is ook gedrongen om, zoo als veeltijds gefchiedt, dezelve dus te verklaren: *Ik zal* de wereld overwinnen, door mijnen dood den weg banen tot mijne zegepraal over de wereld (22). Immers aan een werkwoord de beteekenis van eenen anderen tijd te

(22) *Brink, Affcheid van Jezus*, bl. 161.

te geven, dan die heeft in welken het voorkomt, is altijd een noodſprong, tot welken men in de verklaring des Bijbels zonder volſtrekte noodzakelijkheid geen toevlugt moet nemen. Eenvoudiger, treffender en nog troostrijker voor de Apostelen was het, wanneer Jezus met die woorden wilde zeggen: ik ben de overwinnaar, de beheerſcher der wereld, alles ſtaat in mijne magt, zoo dat geen ſchepſel tegen mijnen wil in ſtaat is om ulieden eenig kwaad aan te doen. Men vergelijke hiermede Hoofdſt. X: 28, *niemand zal dezelve uit mijne hand rukken.*

Naast het begin van het Evangelie is Hoofdſt. XVII: 5, ſtraks reeds aangehaald, naar ons inzien, de voornaamſte en beſliſſendſte plaats, die in hetzelve des Heilands goddelijke verhevenheid voorſtelt. De Heiland zegt daar: *En nu verheerlijk mij, gij Vader, bij u zelven, met de heerlijkheid, die ik bij u had, eer de wereld was.* Het is waar, dat de Uitleggers van onzen tijd deze woorden verklaren, als of de Heiland in dezelve ſprak van eene toekomstige heerlijkheid, die God voor de grondlegging der wereld voor Hem beſtemd had, maar deze verklaring brengt iets in den tekst, dat men in denzelven niet vindt, en het woord ἔχειν kan zoo volſtrekt niet vertaald worden, maar duidt, taalkun-

dig beschouwd (23), beslissend aan, dat de Heiland eene heerlijkheid op het oog had, die Hij vóór de wereldschepping reeds bij den Vader had bezeten. De geest van deze plaats, en de bewijskracht van dezelve voor Jezus goddelijke grootheid, zal ons het duidelijkst blijken, als wij de volgende woorden van Prof. *Muntinghe* (24) overnemen: „De „ Heer betuigt hier van zich vier dingen, „ welke, alle zamengenomen, zijn eeuwig „ deelgenootschap aan de goddelijke natuur „ ten klaarste uitdrukken. Eerst zegt Hij, „ dat Hij *heerlijkheid* gehad had, door „ welke heerlijkheid hetzelfde wordt uitge„ drukt, als hetgeen de heerlijkheid, voe„ gende aan den Eeniggeborenen des Va„ ders, genoemd wordt, Hoofdst. I: 14, „ eene heerlijkheid, welke daarin bestond, „ dat Hij, volgens vers 1 tot 4, God was, „ door wien alles was geschapen, en in wien „ het

(23) *Bijdragen tot de Godgel. Wetensch.* II D. VI St. bl. 941.

(24) Te vinden *Gesch. der Menschheid*, IX. *aanm.* bl. 41. aldaar overgenomen van *Morus*, *Recitat. cit.* p. 301. die verder verdient nagezien te worden, wegens zijne wederlegging van de verkeerde verklaring. Vooral heeft *Kuinoel*, l. c. p. 626. de regte verklaring schoon gestaafd en verdedigd. Men zie ook *Brink*, t. a. pl. bl. 201.

„ het leven der menschen was. Ten twee-
„ de, zegt Hij, deze heerlijkheid gehad te
„ hebben *bij den Vader*, en derhalve in den
„ hemel; wij worden derhalve hier wederom
„ gewezen op hetgeen van Hem gezegd
„ was, dat Hij bij den Vader was, Hoofdst.
„ I: 1, dat Hij in den schoot des Vaders
„ geweest was, I: 18, dat Hij in den he-
„ mel geweest was, III: 13, dat Hij van
„ boven, uit den hemel, gekomen was,
„ III: 31 enz. Hij zegt, ten derde, dat
„ Hij deze heerlijkheid bij den Vader reeds
„ gehad had *eer de wereld was*, dat is, ge-
„ lijk het elders wordt uitgedrukt, *voor de*
„ *grondlegging der wereld*; eene spreekwijs,
„ die, daar zij ook van de eeuwigheid des
„ Ongeschapenen gebezigd wordt, Psalm
„ XC: 2, in den mond eens Hebreërs eene
„ volstrekte eeuwigheid zonder begin te ken-
„ nen geeft, en ons dus herinnert, hetgeen
„ Joannes van Hem gezegd had, I: 1. *In*
„ *den beginne was het Woord.* Ten vierde
„ bidt Hij, dat Hij die heerlijkheid, die Hij
„ bij den Vader van eeuwigheid gehad had,
„ nu ook wederom *bij Hem* mogt hebben".

De Zaligmaker voorspelde ook, volgens dit Evangelie, dat Hij daarna dingen zou verrigten, welke door niemand kunnen uitgevoerd worden dan door den genen, die eene godde-

 lijk-

lijke almagt en alwetendheid bezit, en zonder deze volmaaktheden volstrekt onmogelijk zijn. Zoo leerde Hij volgens Hoofdst. V: 21—29, dat Hij eenmaal de dooden zal opwekken en in het leven terug brengen, en dat Hij het oordeel zal houden over alle menschen, en voegde daar zeer nadrukkelijk bij, dat de Vader Hem daartoe benoemd had, *opdat zij alle den Zoon eeren, gelijk zij den Vader eeren,* welke plaats ons in het vervolg nader zal voorkomen. — Even zoo betuigt Hij Hoofdst. X: 28 – 30. *En ik geve hen het eeuwige leven, en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, en niemand zal dezelve uit mijne hand rukken. Mijn Vader, die ze mij gegeven heeft, is meerder dan alle, en niemand kan ze rukken uit de hand mijns Vaders. Ik en de Vader zijn een.* De woorden in het 28 vers zouden godslasterlijk geweest zijn, als Jezus zich niet bewust geweest was, dat Hij een onbepaald goddelijk gezag bezat, en eene volkomene magt om de zaligheid te schenken aan diegenen, die Hem vereeren. Die zelfde magt, welke Hij zichzelven had toegeschreven, om de godvruchtigen altijd en voor alles te bewaren, schrijft Hij in het 29 vers aan den Vader toe, en beschrijft dezelve daar op zoodanige wijze, dat Hij duidelijk te kennen geeft de goddelijke almagt te bedoelen. Hierop

nu

nu vers 30 latende volgen: *ik en de Vader zijn één*, kan dat naar ons gevoel volftrekt niet beteekenen: ik en de Vader hebben hetzelfde doel en denken eenftemmig, maar moet dat, om het voorafgaande, ongetwijfeld dus verklaard worden: ik ben een deelgenoot van die magt, die de Vader over alles heeft (25). Men ziet uit het vervolg van het Hoofdftuk, dat de Joden, tot welke Jezus fprak, deze woorden ook in denzelfden zin opnamen, want zij vatteden op het hooren van dezelve fteenen op, ten einde Jezus, als eenen godslasteraar, te dooden, en deze handelwijs ftrekt zeer tot bevestiging der opgegevene verklaring, daar de Joden van dien tijd, in welker taal de Heiland fprak, ongetwijfeld de beste uitleggers van zijne woorden zijn. — Tot deze foort van plaatfen behoort ook Hoofdft. XIV: 12*b*—14. *Ik ga henen tot mijnen Vader, en zoo wat gij begeeren zult in mijnen naam dat zal ik doen, opdat de Vader in den Zoon verheerlijkt worde; zoo gij iets begeeren zult in mijnen naam, ik zal het doen.* Zoodra Hij derhalve vertrokken was naar den Vader, zou Hij in ftaat geraken, om alles aan zijne Apostelen te bezorgen, wat zij begeerden en af-

(25) Conf. *Morus*, l. c. p. 190. en *Muntinghe*, t. a. pl. IX. *aanmerk.* bl. 44 en volgg.

afbaden in zijnen naam. Dit geeft zonder eenigen twijfel te kennen, dat Hij dan met eene goddelijke alwetendheid hunne begeerten zou kunnen vernemen, en tevens in ſtaat zijn om dezelve met eene goddelijke almagt te vervullen. Het is waar, dat dit bepaald wordt door het bijvoegſel *in mijnen naam*, maar dat neemt niet weg, dat 'er toch eene goddelijke alwetendheid en almagt toe vereischt wordt om deze belofte te volbrengen. *In mijnen naam* beteekent, in betrekking tot mij, vergel. Hoofdſt XVII: 6. In den naam van Jezus iets te bidden, beduidt derhalve, iets afbidden, dat dienen kan ter bevordering van zijne eer en van de belangen van zijnen Godsdienst en van zijn Koningrijk. Kon Hij dat altijd daarſtellen, wanneer de Apostelen dat vroegen, dan moest Hij almagtig, kon Hij het altijd weten, wanneer zij dat begeerden, dan moest Hij alwetend zijn (26). — Opmerkelijk is ook de verklaring van den Heiland, Hoofdſt XIV: 23. *Zoo iemand mij lief heeft, die zal mijn woord bewaren, en mijn Vader zal hem liefhebben, en wij zullen tot hem komen, en zullen woning bij hem maken.* De Zaligmaker ſtelt hier zichzelven duidelijk ge-

(26) Vergel. *Brink*, t. a. pl. bl. 124.

gelijk met den Vader, daar hij de zijnen in éénen adem des Vaders en zijne gunst en toegenegenheid beloofr. Hij moet zich dus in ſtaat geacht hebben, om ook goddelijke beſcherming te kunnen verleenen (27).

Voor deze goddelijke verhevenheid van den Zaligmaker boven alle menſchen pleit ook het geen men leest Hoofdſt. X: 34—36. *Jezus antwoordde hen: is 'er niet geſchreven in uwe wet: ik heb gezegd gij zijt Goden? indien de wet die Goden genaamd heeft, tot welken het woord Gods geſchied is, en de ſchrift niet kan gebroken worden, zegt Gijlieden tot mij dien de Vader geheiligd en in de wereld gezonden heeft: gij lastert God, omdat ik gezegd heb: ik ben Gods Zoon?* Jezus vergelijkt zijn gezegde omtrent Hemzelven bij de uitdrukking des Bijbels, volgens welke Ps. LXXXII: 6 en elders de Overheden beſtempeld worden met den naam van Goden. Deze vergelijking duidt evenwel geenszins aan, dat Hij zichzelven wil voordoen als een minder perſoon dan die Overheden waren, als een perſoon die, zoo wanneer die Overheden Goden mogten heeten, als dan zichzelven wel den lage-

(27) Dat andere verklaringen van deze plaats ongepast zijn, is aangetoond door *Kuinoel, ad locum*, en *Brink*, t. a. pl. bl. 62.

geren titel van Zoon van God mogt geven (28). Zulk eene verklaring zou volſtrekt ſtrijden met den zamenhang, uit welken blijkt, dat de Heiland zich hier heeft willen verdedigen wegens zijne woorden, in welke Hij zich gelijk geſteld had met den Vader, en zijn regt, om zich dus uit te drukken, tegen de Joden te handhaven. De omſchrijving, die Hij van Hemzelven geeft, in tegenoverſtelling van de Overheden: *dien de Vader geheiligd en in de wereld gezonden heeft*, geeft het duidelijk te kennen, dat de Heiland integendeel zichzelven beſchouwde als boven die Overheden, (van welke in de Wet, de Goddelijke Openbaring, geſproken was, en die door het Woord Gods Goden genoemd worden) zeer verre verheven. Of de omſchrijving evenwel ook het denkbeeld in zich bevat van zijne Koninklijke waardigheid, door welke Hij boven alle aardſche Overheden verheven is in magt, gelijk ſommigen willen, daaraan twijfelen wij zeer. Zij geeft alleen te kennen, dat God Hem met eene bijzondere zending op deze aarde had doen

(28) Zoo verdraait *Bahrdt* deze plaats, in *Gr. Deutsch Lexicon über das N. T.* s. 693, ten einde uit dezelve te bewijzen, dat Jezus de Joden heeft willen te kennen geven, dat Hij zich geene goddelijke verhevenheid aanmatigde.

doen komen, vergel. Jerem. I: 5, maar de uitdrukking: *dien de Vader in de wereld gezonden heeft*, heeft in den mond van den Heiland eenen zeer hoogen zin. Zij fluit in zich, dat Hij te voren beſtaan heeft, en uit den hemel is nedergedaald, vergel. Hoofdſt. III: 13. XVI: 28. Jezus verheft zich hier dus wel zeer hoog boven de aardſche Overheden, en geeft Hij zichzelven eenen minderen titel dan zij in Gods Woord ontvingen, dat ſtrijdt daartegen geenszins. Immers Hij laat de verklaring, die de Joden aan zijne woorden gegeven hadden, onaangeroerd ſtaan, zonder eene andere verzachtende aan dezelve te geven, en toont daardoor duidelijk, dat Hij zich in den ſterkſten zin der woorden *Gods Zoon* genoemd had, en wilde, dat men die zoo opvattede, dat Hij met den Vader gelijk was. Overigens ziet men in deze verzen duidelijk, dat de Zaligmaker zich hier voorzigtig en kort heeft willen uitdrukken, ten einde door eene nadere verklaring de Joden niet noodeloos te verbitteren, en hunne genomene ergernis niet te vergrooten.

De Leerlingen van den Heiland, die met Hem verkeerden, waren, volgens dit Evangelie, ook zoodanig overtuigd van zijne goddelijke grootheid, dat zij zich daaromtrent ook op verſcheidene plaatſen ſtellig en duidelijk

uit-

uitlaten. Of wordt dezelve niet veronderfteld in de aanmerking van den Evangelist, Hoofdft. II: 24, 25. *Maar Jezus zelf betrouwde hen zichzelven niet, omdat Hij ze alle kende, en dat Hij niet van nooden had, dat iemand getuigen zou van den mensch, want Hij zelf wist, wat in den mensch was?* Vele inwoners van Jeruzalem geloofden, volgens vers 23, in Hem, omdat zij zijne wonderen zagen, ten minste zij betuigden, dat zij in Hem geloofden. Maar Jezus wist, dat dat geloof bij allen niet opregt, en op redelijke overtuiging gegrond was, en dus bij een groot gedeelte welhaast weder zou verdwijnen, als anderen hen weêr tegen Hem zouden pogen in te nemen. Hierom rekende Hij niet op deze, en Hij maakte zich met hen niet gemeenzaam. Zullen wij dat nu zoo opvatten, dat Joannes maar alleen heeft willen zeggen, dat Jezus eene groote menfchelijke fchranderheid en buitengewone menfchenkennis bezat? dat Hij de veranderlijkheid der menfchen in het oog hield, en niet te veel op hen rekende? Voorzeker daartoe zijn zijne uitdrukkingen veel te fterk, en hij zou dan met zulk eenen buitengewonen ophef niet van Jezus wijsheid gefproken hebben. Hij zegt: *Jezus kende ze allen.* Zijn wantrouwen ontftond derhalve niet uit het

maken van de algemeene menschkundige aanmerking, dat de menschen veranderlijk van aard zijn, en zich ligt iets laten wijs maken, of uit de ondervinding, dat er niet veel staat te maken was op de zoodanigen, die alleen door zijne wonderen bewogen werden om te belijden, dat zij Hem voor den Messias hielden. Neen, het ontstond daaruit, dat Hij elk van hen afzonderlijk kende, en wist wat een ieder van hen dacht, gevoelde en beoogde. Hoe ver overtreft dit de schranderste menschenkennis, die de Wijze zich verzameld heeft! *Jezus wist, wat in den mensch was*, in den mensch in het algemeen, in alle menschen derhalve, wie zij ook waren. Hoe duidelijk stelt de Evangelist den Heiland daardoor voor als den alwetenden hartekenner! Zekerlijk dit heeft Joannes hier bedoeld, daar hij meermalen had bijgewoond, dat Jezus toonde de overleggingen der harten van de menschen te doorgronden, en daar alle de aanmerkingen van dien aard, die hij in zijn Evangelie omtrent Jezus maakt, ten doel hebben om zijne goddelijke grootheid te sterker te doen uitkomen (29). — Bij dit getuigenis van Joannes voegen wij het verzoek van

(29) Vergel. *Muntinghe*, *Gesch. der Menschh.* IX. 246. en *aanmerk.* 161.

van Philippus, Hoofdſt. XIV: 8, *Heere, toon ons den Vader, en het is ons genoeg.* Philppus wilde dus, dat Jezus zou bewerken, dat de heerlijkheid van God aan hen zigtbaar wierd, tot bevestiging van hun vertrouwen op Hem. Het zij men nu ſtelle, dat hij wilde, dat Jezus zulks zou bewerken, door God te bewegen tot het vertoonen van zijne heerlijkheid (30), of dat hij wilde, dat Jezus zelf de goddelijke heerlijkheid zou aannemen, en zoo aan hen toonen, dat Hij, zoo als Hij zeide, de magt had om hen het eeuwige leven in den hemel te bezorgen, hetwelk ons het meest met den zamenhang ſchijnt overeen te komen, het blijkt altijd uit deze woorden, dat Philippus van oordeel was, dat zijn Heer in de naauwſte betrekking tot God ſtond, en doen kon hetgene onmogelijk was bij de menſchen. — Alle de Apostelen leggen gezamenlijk een getuigenis van hun geloof aan zijne goddelijke grootheid af, Hoofdſt. XVI: 30, *Nu weten wij, dat gij alle*

(30) Zoo verſtaat *Brink* het, t. a. pl. bl. 51. *Kuinoel* en anderen meenen, dat Philippus tot het doen van zijn verzoek gekomen is, door te denken aan plaatſen van het Oude Testament, in welke God oneigenlijk gezegd wordt bij de ſtichting van het rijk van den Mesſias te zullen komen, om zijn volk te helpen.

alle dingen weet, en Gij hebt niet van nooде, dat U iemand vrage. Hierom gelooven wij, dat Gij van God uitgegaan zijt. De Zaligmaker had tot hiertoe, over hetgeen Hem en zijne Apostelen in het vervolg zou overkomen, slechts ingewikkeld, (door gelijkenissen, vers 25) gesproken, omdat zij alles nog niet konden dragen, vers 12. Zij verstonden Hem daarom niet genoegzaam, en wilden Hem gaarne vragen om nadere opheldering, maar durfden dat niet ondernemen. Toen de Heiland dat bemerkte (vers 19), sprak Hij daarover duidelijker, daarbij te kennen gevende (vers 23), dat Hij in het oog had wat zij Hem wilden vragen, en Hij besloot met de duidelijke woorden: *Ik ben van den Vader uitgegaan, en ben in de wereld gekomen: wederom verlate ik de wereld, en ga henen tot den Vader.* Onder dit spreken van Jezus, hadden zij klaar bemerkt, dat Hij in hun hart gezien had; al wat Hij gezegd had, had tot oplossing van hunne zwarigheden en bedenkingen gestrekt, alles was hen nu veel duidelijker geworden, zij meenden thans de meening van hunnen Heer volkomen te begrijpen, en nu zeggen zij: Gij weet, wat er in de menschen omgaat, en Gij kunt hunne vragen beantwoorden, zonder dat het noodig is, dat zij

U dezelve voorstellen. *Hierom*, omdat zij nu bemerkten, dat hunne geheime gedachten Hem bekend waren, verklaren zij te gelooven, dat Hij van den Vader was uitgegaan. Dit doet ons zien, dat zij zijn uitgaan van den Vader niet opvatteden in den flaauwen zin, dat Hij eene goddelijke zending had, want iemand kon wel van God gezonden zijn tot eenig gewigtig werk, zonder alwetendheid te bezitten, maar dat zij het in eenen veel sterkeren zin verstonden van een verlaten der goddelijke heerlijkheid, die Hij te voren als Gods Zoon bij den Vader had. — Hierbij komt het getuigenis van Petrus, Hoofdst. XXI: 17, door hetwelke onze verklaring der reeds gemelde getuigenissen zeer bevestigd wordt. Petrus zegt daar tot den Heiland: *Heer! Gij weet alle dingen, Gij weet dat ik U lief heb.* Hij erkent dus stellig, dat Hij Jezus had leeren kennen als eenen persoon, welke eene onbepaalde goddelijke alwetendheid bezat, en voor wien ook de gevoelens, die in de harten der menschen huisvesten, openbaar waren. Die hieraan nog eenigzins mogt twijfelen, vergelijke het Apostolische gebed, Hand. I: 24, hetwelk, naar alle waarschijnlijkheid, zoo als uit de voorgaande verzen mag opgemaakt worden, door Petrus werd uitgesproken.

Eenen

Eenen bepaalderen zin aan zijne betuiging te geven, zulks is altijd gezocht. — Eindelijk kunnen wij nog bij alle deze getuigenissen dat van Thomas voegen, die tot Jezus zeide: *Mijn Heer en mijn God!* Hoofdst. XX: 28. Behalve dat Joannes uitdrukkelijk zegt, dat Thomas dit *tot Jezus* zeide, is er nog meer reden om deze woorden te houden voor eene aanspraak van den Apostel aan Jezus, en niet voor eene uitroeping, met welke hij zich tot God den Vader wendt, om zijne verbazing uit te drukken bij de ontvangene overtuiging, dat Jezus waarlijk opgestaan was. Thomas was vooreerst gewoon om Jezus altijd met den naam van *Heer* te bestempelen, en dus is het natuurlijk, dat men denke, dat hij ook hier, tot Jezus zeggende *mijn Heer!* Dezen daardoor verstaat. En wat wonder is het, dat de vurige Thomas, die de gewoonte had om zich zeer sterk uit te drukken, zoo als uit het Evangelie bekend is, nu bij zijne ontvangene volle overtuiging van de waarheid van des Heilands opstanding, zoodanig de grootheid gevoelde van zijnen Heer, dien hij reeds lang voor Gods Zoon erkende, dat hij daar met verbazing bijvoegt: *mijn God!* Had hij daarmede eene spraakwending tot God den Vader willen maken, dan zou hij er zeker-

lijk bijgevoegd hebben, waarom hij God thans aanſprak, en had hij dat gedaan, dan zou Joannes die redengeving ook zekerlijk hebben opgegeven. Dit ligt in den aard der zaak, en in de gewone manier van Joannes, welke zelf meermalen zijne eigene redengevingen tot opheldering in zijne verhalen invlecht. Eindelijk blijkt de gegrondheid onzer verklaring daaruit, dat de woorden: *mijn Heer en mijn God!* voorgeſteld worden in den eerſten naamval, even als of er ſtond: *Gij zijt mijn Heer en mijn God.* De Evangelist ſchijnt door het opgeven van dien eerſten naamval te willen te kennen geven, dat Thomas eene ſtellige belijdenis afgelegd heeft van hetgene, waarvoor hij thans zijnen Meester hield. Hij ſchijnt door het weglaten der ontbrekende woorden: *Gij zijt die!* ons des te meer te hebben willen doen beſeffen, met welk eene kracht en geestdrift Thomas zijne belijdenis gedaan heeft. Is er nu in deze uitdrukking van dezen Apostel, omdat zij in geestdrift werd uitgeſproken, geen regtſtreeksch bewijs voor Jezus goddelijke grootheid, zij wordt dat toch daardoor, dat Joannes dezelve waardig keurde om geboekt te worden, en daardoor zijne openlijke goedkeuring aan dezelve gaf, en zij ontvangt tevens bewijskracht, door haar te vergelijken

met

net de andere getuigenisfen, die wij reeds overwogen hebben. — Dat nu Thomas den Heiland *God* genoemd hebbe in dien zwakkeren zin, in welken de Overheden wel eens Goden genoemd worden in het Oude Testament, zoo als *Kuinoel* na anderen beweert, daarvoor is volftrekt geen bewijs. De leerlingen van den Zaligmaker gebruikten het woord God nimmer in dien overdragtelijken zin, ten minste is daarvan geen voorbeeld in de fchriften van het Nieuwe Testament te vinden, en de plaatfen, die hij tot ftaving van zijn gevoelen aanhaalt, leveren niets op, waaruit volgt, dat het woord *God* in dezelve die overdragtelijke beteekenis heeft, maar vorderen veeleer eene tegenovergeftelde verklaring.

Zoo blijkt dan, dat het Evangelie van Joannes den Zaligmaker aan ons voorftelt, zoo als Hij ons overal in de Schriften des Nieuwen Testaments wordt voorgefteld, als het affchijnfel van Gods heerlijkheid, het uitgedrukte beeld van zijne zelfftandigheid, die het zich geen roof behoefde te achten Gode den Vader even gelijk te zijn, en dat deze zijne goddelijke grootheid, overeenkomftig het doel van den Schrijver van dit Evangelie, in hetzelve bijzonder fterk en op velerlei wijzen uitkomt.

Behalve de plaatſen, tot hiertoe behandeld, zijn er in dit Evangelie nog verſcheidene andere, die ook onderwijs aan ons geven nopens den perſoon van Jezus Christus. Zij getuigen ons, in welk eene naauwe betrekking Hij als gezondene des Vaders, als Godmensch, Middelaar en Zaligmaker der menſchen tot God ſtond. Zij leeren ons, dat Jezus van God op aarde gezonden is, dat God Hem de beſtemming van den beloofden Mesſias gegeven heeft, dat God Hem tot het beantwoorden aan dezelve heeft bekwaam gemaakt, en Hem als zoodanig zijne bijzondere gunst heeft geſchonken.

Hiertoe behooren in de eerſte plaats de zoodanige, in welke de benamingen *Christus* en *Zoon van God* van Hem ſchijnen verwisſeld te worden. Waarmede Hij dan wordt voorgeſteld, als die perſoon, in wien de godſpraken des Ouden Testaments nopens eenen toekomſtigen Verlosſer, vervuld zijn, en die daartoe door den Vader is aangeſteld geworden, zonder dat daaruit volgt, dat zij, die Jezus alzoo voor *Gods Zoon* erkenden, waarlijk overtuigd waren van zijne goddelijke grootheid. Wanneer Joannes de Dooper verklaart, Hoofdſt. I: 34. *Ik heb gezien en heb*

ge-

getuigd, dat deze de Zoon Gods is, dan legt hij daardoor eene verklaring af van Jezus Mesſiasſchap, en niet regtſtreeks van zijne Godheid, want hij noemt Hem Gods Zoon, omdat de Geest op Hem was neêrgedaald(31). In de plaatſen Hoofdſt. VI: 69. *En wij hebben geloofd en bekend, dat Gij zijt de Christus, de Zoon des levendigen Gods*, en Hoofdſt. XX: 31. *Deze zijn geſchreven, opdat gij geloofť, dat Jezus is de Christus, de Zoon Gods*, worden de benamingen Mesſias en Zoon van God met elkander verbonden, en ſtrekt de laatſte tot nadere verklaring der eerſte, als beſchrijving der hooge waardigheid, die de Vader Hem had opgedragen. Voorname Uitleggers zijn van oordeel, dat de Mesſias ook alleen in dien zin als de *Zoon van God* door hemelſche godſpraken was aangeduid, Ps. II: 7. Luk. I: 35. Hierom waren dan de Joden gewoon, om aan den toekomenden Mesſias, dien zij verwachteden, dezen verhevenen titel te geven, welken Jezus, zoo als wij gezien hebben, gebruikte, om in eenen ſterkeren zin daarmede zijne hoogere betrekking tot den Vader uit te drukken. Het is wel niet onwaarſchijnlijk, dat de Joden, den verwachten Mesſias den

(31) Men zie *Morus*, l. c. p. 29.

den Zoon van God noemende, daarbij aan denzelven ook de hoedanigheden der goddelijke natuur toekenden (32), maar dit is toch zeker niet algemeen geweest, want dan moesten de Apostelen, toen zij van Jezus Messiasschap overtuigd werden, ook te gelijker tijd overtuigd zijn geworden van zijne goddelijke grootheid, hetwelk echter geen plaats schijnt gehad te hebben.

Vervolgens behooren hiertoe ook de plaatsen, in welke Jezus zelf ons leert, dat Hij als Messias, op aarde zijnde, in eene naauwe betrekking tot den Vader stond. Ik wil niet ontkennen, dat de Heiland in die plaatsen ook aan zijne goddelijke natuur, die uit andere plaatsen reeds bewezen is, gedacht hebbe, maar wij zien toch in dezelve vooral zijne bedoeling, om de menschen, tot welke Hij sprak, te doen gelooven, dat Hij als de Christus, als de Leeraar en Zaligmaker der menschen, in de naauwste betrekking tot God stond, en Deszelfs bijzondere ondersteuning en bescherming ge-

(32) *Ammon* heeft getracht dat te bewijzen in *Magaz. für Christl. Prediger*, II B. 1 St. s. 4. Hij beweert echter tevens s. 7, 8, dat het denkbeeld van Jezus goddelijke natuur bij de Apostelen eerst duidelijk geworden is in het laatst van hun leven, terwijl de boven opgegevene plaatsen ons hebben doen zien, dat zij daaraan reeds geloofd hebben gedurende zijne omwandeling.

genoot. Treffend drukte Hij zich daarover uit tot Nathanaël, Hoofdſt. I: 52. *Voorwaar, voorwaar zegge ik ulieden, van nu aan zult gij den hemel zien geopend, en de Engelen Gods opklimmende en nederdalende op den Zoon des menſchen.* Wij zullen ons niet ophouden met eene breedvoerige opgave van de verſchillende verklaringen dezer plaats, maar daarover in eene noot naar anderen verwijzen, en ſlechts iets met één woord over dezelve aanmerken (33). Het komt mij voor, dat

(33) Prof. *Heringa* heeft in zijne Verhandeling *over de Engelen*, in de *Nieuwe Verhand. van het Genootſch.* I. 49, de voornaamſte verklaringen van deze plaats opgegeven, en is van oordeel, dat men dezelve verſtaan moet in eenen eigenlijken zin, van den dienst, dien de Engelen Jezus zouden bewijzen in den ſtaat, in welken Hij als de beloofde Zoon des menſchen de regering over Israël zou aanvaarden. Prof. *Muntinghe* verklaart, *Geſch. der Menschh.* IX, *aanmerk.* 41 en 144, dat hij zich met dat gevoelen vereenigt, maar voegt er toch nog andere denkbeelden bij. Naar zijne meening moeten wij bij de vergelijking van Jezus lotgevallen met het verhaalde Gen. XXVIII, niet denken, dat de Heiland heeft willen zeggen, dat het Hem zoo gaan zou als Jakob, maar integendeel, dat Hij heeft willen te kennen geven, dat Hij de Engelen als Koning zou gebieden, gelijk God in het gezigt van Jakob deed. Maar, indien dat gegrond is, en de Heiland zich niet met Jakob, maar met God vergeleek, hoe kan Hij dan zeggen, dat de Engelen ook *op Hem zouden nederdalen?* Eene eigenlijke verklaring ſtrijdt, naar mijn inzien, ook

dat deze woorden in eenen oneigenlijken zin moeten worden opgevat. De beelden in dezelve zijn ontleend van de gebeurtenis, welke plaats had met den Aartsvader Jakob na zijn vertrek uit het ouderlijke huis, volgens Gen. XXVIII: 12. Gelijk de Engelen naar dezen Aartsvader afdaalden, en dan weder van hem opklommen tot God, tot een zinnelijk bewijs voor hem, dat God door zijne Engelen voor hem zorgen zou, even zoo zou God ook van nu af voor Jezus zorgen, deszelfs belangen behartigen, deszelfs zaak bevorderen, en dat zouden zijne leerlingen zien. Deze voorzegging is inderdaad ook daarna heerlijk in Jezus vervuld, daar God door zijn geheele leven henen, vooral bij zijne verheerlijking op den berg, bij de wonderen die Hij verrigtte, en bij zijne kruisiging toonde, dat Hij Hem voor zijnen Zoon erkende, in welken Hij zijn welbehagen had, en Hem wilde beschermen, ondersteunen en in zijne

eer

volstrekt tegen de verzekering van Jezus, dat de Apostelen *zien* zouden, hetgene Hij hier voorspelt. Prof. *Borger* eindelijk, heeft in *Comment. de Euang. Joan.* I. 30, Jezus woorden in eenen meer bepaalden zin, maar toch ook oneigenlijk, verklaard, en wel niet zoo zeer van Gods gunst en bescherming, die Jezus in persoon genoot, als van die, welke naderhand bij de uitbreiding des Christendoms zijne zaak vergezelde. Zie voorts *Kuinoel*, l. c. p. 163, en vooral *Morus*, l. c. p. 33.

eer handhaven. — Even zoo zeide de Zaligmaker, Hoofdſt. VI: 27*b*, van Hemzelven: *Want dezen heeft God de Vader verzegeld*, dat is: aan dezen heeft God eenen lastbrief tot zijn werk gegeven, en overtuigend getoond, dat Hij denzelven als den Zaligmaker heeft aangeſteld en gezonden (34). — Die naauwe betrekking van Hem tot den Vader geeft Hij ook te kennen Hoofdſt. V: 17. *Mijn Vader werkt tot nu toe en ik werke ook.* Hij zelf verklaart toch deze woorden vers 19, 20 van den invloed, dien de Vader op Hem onder zijn werk had, en van zijne naauwgezette navolging van God in zijne gewigtige bezigheden: derhalve van de naauwe betrekking, die er tusſchen zijnen hemelſchen Vader en tusſchen Hem als den Mesſias onder zijn werk beſtond (35). — Hiermede komt ook overeen het gezegde van den Heiland, Hoofdſt. XIV: 9—11. *Die mij gezien heeft, heeft den Vader gezien — gelooft gij niet, dat ik in den Vader ben, en de Vader in mij is*, dat ik

(34) Zie *Kuinoel*, bij H. III. 33. en *Brink*, *over den* I. *Brief van Joannes*, bl. 411.

(35) Men vergelijke ook vers 36, en *Muntinghe*, *Geſch. der Menschh.* IX. 71. *aanmerk.* 46. met *Eichhorn*, *Einl. in die Apocr. Bücher*, §. 131. en zie *Ammon*, *ad Ernesti Inſtit. Interpr. N. T.* p. 283. ed. 4.

ik door de kracht van God werke? *De woorden, die ik tot ulieden spreke, spreke ik van mij zelven niet, maar de Vader, die in mij blijft, dezelve doet de werken. Geloost mij, dat ik in den Vader ben, en de Vader in mij is, en indien niet, zoo geloost mij om de werken zelven.* Deze woorden hebben duidelijk ten doel, om de Apostelen te bevestigen in het geloof aan zijne goddelijke zending en naauwe betrekking tot den Vader, zoo zigtbaar in zijne leer en wonderen. Het spreekt intusschen van zelf, dat de Zaligmaker, daarover sprekende, tevens zijne hoogere betrekking tot den Vader moest gevoelen, en dat dat gevoel in zijne woorden moest doorstralen (36).

Zoo leert ons dan ook dit Evangelie omtrent den Heiland, dat Hij van God in de wereld gezonden is, en door den Vader gezalfd is met den Heiligen Geest en met kracht, gelijk Hij ons overal in de Schriften van het Nieuwe Testament wordt voorgesteld.

Groot

(36) Men vergelijke *Kuinoel*, ad h. l. met *Brink*, *Jezus laatste Afsch.* bl. 55. Over de spreekwijs: *dat ik in den Vader ben, en de Vader in mij is*, zie men *Ammon*, l. c. p. 67.

Groot waren de oogmerken, met welke God zijnen Zoon op deze aarde zond, en uitgebreid en gewigtig waren de gevolgen, die de menschwording van den Heiland en zijn verblijf op de wereld hadden, zoo wel voor Hemzelven als voor die genen, die in Hem gelooven, en voor de geheele wereld. Ook daaromtrent laat het Evangelie van Joannes zich op vele plaatſen uit, geheel overeenkomſtig de mededeelingen der andere Evangelisten en de leer der Apostelen daaromtrent.

Op onderſcheidene plaatſen wordt ons geleerd, dat de Heiland op aarde kwam om de menſchen te verlichten en tot de kennis der waarheid te brengen. De Zaligmaker zeide, naar Hoofdſt. IV: 10, zelf tot de Samaritaanſche Vrouw: *Indien gij de gave Gods kendet, en wie hij is, die tot u zegt, geef mij te drinken, zoo zoudt gij van hem hebben begeerd, en hij zou u levend water gegeven hebben.* Indien gij wist, welk een voorregt of weldaad God u thans te beurt laat vallen, en welk een perſoon thans tot u ſpreekt, dan zoudt gij van Hem hulp verzocht hebben, in plaats dat ik thans om uwe hulp vrage, en Hij zou dan aan u levend water hebben medegedeeld. *Levend water* is zoodanig onderwijs, dat geſchikt

ſchikt is om de menſchen tot geluk op te leiden. Deze beide denkbeelden zijn in die woorden te zamen vereenigd (37). Zoo verklaart Jezus hetzelf in vers 14. Deze woorden van den Heiland veronderſtellen dus, dat Hij op aarde verkeerde, om de menſchen door het geven van onderwijs tot waar geluk op te leiden, en dat Hij gewillig was om hetzelve mede te deelen, aan die genen, die hetzelve verlangden. Even zoo zegt de Heiland Hoofdſt. XIV: 6. *Ik ben de weg, de waarheid en het leven, niemand komt tot den Vader dan door mij.* Schoon Hij hier misſchien aan dat alles dacht, waardoor Hij de ware weg ten leven voor zondige menſchen werd, zoo blijkt het echter duidelijk uit den zamenhang van deze plaats, dat Hij hier vooral heeft willen zeggen, dat Hij door zijne leer de menſchen tot het waar geluk wilde opleiden, en dat niemand zonder zijn onderwijs kon geraken tot de inwoning bij God in den hemel. — Dat dit een voornaam oogmerk van zijn verblijf op aarde was, verklaarde de Heiland uitdruk-

(37) Dat dit de beteekenis is van de oneigenlijke uitdrukking *levend water*, heeft *Kuinoel*, *ad locum*, mijnes inziens, met vele plaatſen overtuigend aangetoond. *Eichhorn* vergist zich dus, als hij *Comm. in Apoc.* I. 233. beweert, dat het alleen een zinnebeeld van geluk is,

drukkelijk aan Pilatus, Hoofdſt. XVIII: 36, 37. *Mijn Koningrijk is niet van deze wereld. — Hier toe ben ik geboren, en hier toe ben ik in de wereld gekomen opdat ik der wereld getuigenis geven zoude*, opdat ik de menſchen zou onderwijzen. *Een iegelijk, die uit de waarheid is*, die lust tot waarheid heeft, *hoort mijne ſtem*, behartigt mijn onderwijs (38). — Omdat het onderwijzen van de menſchen in de waarheid zijn hoofddoel was, daarom noemde Jezus zichzelven ook *het licht der wereld*, Hoofdſt. VIII: 12. *Ik ben het licht der wereld, die mij volgt, zal in de duisternis niet wandelen*, die mijn onderwijs aanneemt, zal niet in onkunde en onzekerheid verkeeren, *maar zal het licht des levens hebben*, in al zijn leven weten wat hem te doen ſtaat. Het blijkt uit den zamenhang, en uit het gebruik, dat overal bij de andere Evangelisten en bij de Apostelen van het woord *licht* gemaakt wordt, dat dit de betee-ke-

(38) Te regt merkt *Flatt* aan, in *Comm. Theol. Velthuſ. etc.* II. 443. dat deze plaats alleen leert, waarom Jezus op aarde kwam, zonder dat dezelve te kennen geeft, dat zijn Koningrijk alleen zou beſtaan in het ondrewijzen en beſturen der menſchen door zijne leer. De waarheid getuigenis geven moet meer beteekenen dan de waarheid te ſpreken, wijl Jezus zegt, dat Hij daarom geboren, daarom in de wereld gekomen was,

kenis dier woorden is. Zoo noemt Joannes Hem ook *het licht*, Hoofdst. I: 4, 5, en 9, en verklaart dat van zijn onderwijs vers 16 en 17. *En uit zijne volheid hebben wij alle ontvangen, ook genade voor genade. Want de wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid*, de heldere waarheid, de leer des heils en der zaligheid, *is door Jezus Christus geworden.*

Dit wordt intusschen geenszins in het Evangelie voorgesteld, als het eenige doel van des Heilands verkeer onder de menschen. In tegendeel wordt op andere plaatsen in het algemeen gezegd, dat Hij gekomen was om allerlei menschen *gelukkig* te maken, zoo als Hoofdst. XII: 47. *Ik ben niet gekomen, opdat ik de wereld oordeele, maar opdat ik de wereld zalig make*, en vooral wordt op verschillende plaatsen, in welke van dit algemeene doel van des Heilands verblijf op aarde gesproken wordt, geleerd, dat zijn lijden en sterven met dat zaligmaken der menschen in het naauwst verband stond, en dat dat vooral moet aangemerkt worden als de oorzaak van derzelver behoudenis. De Heiland had zich, Hoofdst. VI: 32 en 33, met zinspeling op het voedende manna, dat de Israëllers in de woestijne genoten, genoemd *het ware brood Gods, uit den hemel nedergedaald*,

daald, om de wereld het leven te geven, de menfchen zielenvoedfel te verfchaffen, en daarop zegt Hij, vers 51: *Ik ben dat levende brood, dat uit den hemel nedergedaald is; zoo iemand van dit brood eet, die zal in eeuwigheid leven. En het brood dat ik geven zal, is mijn vleesch; dat ik geven zal voor het leven der wereld.* en vers 53: *Voorwaar, voorwaar zegge ik ulieden, tenzij dat gij het vleesch des Zoons des menfchen eet, en zijn bloed drinkt, zoo hebt gij geen leven in u zelven.* Vergelijken wij deze woorden met de meer duidelijke uitdrukkingen van den Heiland, bij de inftelling des Avondmaals, dan zien wij klaar, dat Hij hier reeds, fchoon ingewikkeld, heeft willen zeggen, dat Hij zichzelven zou opofferen voor zondaars, en door zijn lijden en fterven de menfchen troost en geluk zou aanbrengen (39). — Met de-

(39) Wij zouden te breedvoerig worden, als wij de verkeerde verklaringen van deze plaatfen wilden opgeven en wederleggen. Het ongerijmde van fommige derzelve loopt van zelf in het oog. Men leze onder anderen maar den Recenfent van *Tittmans Meletemata*, in de *Götting. Gel. Anzeigen*, Maart 1818. s. 504, die ἄρτος door *onderwijs* verklaart, ζῆν διὰ τὸν πατέρα, door *werken ter bevordering van Gods plan*, en, ten gevolge daarvan, ζῆν διὰ τὸν Χριστὸν uitlegt, door *werken ter bevordering van Jezus plan* enz. Wij kunnen hier verwijzen, behalve naar *Morus*, *Kuinoel* en

 Titt-

deze woorden van den Heiland ſtemmen overeen zijne uitdrukkingen Hoofdſt. X: 9—11: *Ik ben de deure: indien iemand door mij ingaat, die zal behouden worden. — Ik ben gekomen opdat zij het leven en overvloed hebben. — Ik ben de goede herder, de goede herder ſtelt zijn leven voor de ſchapen.* Beſchouwen wij deze verzen in verband tot elkander, maar vooral tot vers 18, waar de Heiland zegt, dat Hij de magt had om zijn leven af te leggen, en dus niet onduidelijk te kennen geeft, dat Hij voornemens was dat te doen, dan komt het ons klaar voor, dat de Heiland bij dezelve de opoffering van zijn leven, als eenmaal zullende worden de bron van waar geluk en zaligheid voor de zijnen, voor oogen had (40). — Sterker evenwel en duidelijker vinden wij dit denkeeld Hoofdſt. III: 14, 15, waar de Heiland zichzelven vergelijkt bij de koperen ſlang, die door Mozes in de woeſtijn werd op-

Tittmann, naar *Brink*, *Over den I. Brief van Joannes*, bl. 371. *Muntinghe*, t. a. pl. IX. 142. *van Hengel*, *over Doop en Avondmaal*, in de *Verhand. van het Genootſch. voor* 1811, bl. 19. *Seltenreich*, *Hoofddoel van het lijden en ſterven van J. C.* bl. 41. en vooral *Vincke*, *Specim. de Vaticiniis J. C.* p. 34 ſqq.

(40) Men zie *Muntinghe*, t. a. pl. IX. 141. en *aanmerk.* 95. en *Bijdragen tot de Godgel. Wetenſch.* V. D. IV. St. bl. 544.

opgerigt aan eene ſtaak tot genezing der Israëliten, die door vergiftige ſlangen gebeten waren. *En gelijk Mozes de ſlang in de woeſtijn verhoogd heeft, alzoo moet de Zoon des menſchen verhoogd worden, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet verderve maar het eeuwige leven hebbe.* Wanneer wij Hoofdſt. XII: 32, 33 en VIII: 28 vergelijken, waar het woord *verhoogen* ook van Jezus kruisſiging gebruikt wordt, wanneer wij acht geven op de gebeurtenis van welke Jezus zijne gelijkenis ontleent, en wanneer wij letten op het verband dezer woorden (41), dan is het ons niet twijfelachtig meer, of Hij dacht hier aan zijnen kruisdood, en wilde dien hier voorſtellen als noodzakelijk voor het geluk der menſchen, en als de toekomſtige oorzaak van uitredding, verlosſing en zaligheid voor die genen, die op Hem, den gekruisten, met vertrouwen zouden ſtaren (42). — Beſchouwen wij Hoofdſt. XIV: 13 in het verband, waarin die plaats voorkomt,

(41) Dat is zeer goed aangetoond door *Kuinoel*, ad h. l. p. 215.

(42) Deze verklaring is genoegzaam verdedigd tegen andere opvattingen door *Vincke*, l. c. p. 24—34. Men zie ook *Hencke*, *Joan. Apoſt. apopthegm. Jeſu interpres in Syll. Comm. Theol. à Pottio et Ruperti*, I. 7.

komt, dan moeten wij het daarvoor houden, dat de Heiland ook daar van zijnen toekomstigen dood als zaligend voor de menschen spreekt. Wij lezen daar: *niemand heeft meerder liefde dan deze, dat iemand zijn leven zet voor zijne vrienden*, en even te voren, vers 12, had Jezus zijne leerlingen opgewekt om elkander lief te hebben, *gelijkerwijs hij hen had lief gehad.* Dit in aanmerking nemende moeten wij denken, dat Jezus niet maar in het algemeen heeft willen zeggen; dat de mensch, die zich voor anderen opoffert, het sterkste bewijs geeft van menschenliefde, maar dat Hij in de daad zijn plan om zichzelven op te offeren, hier heeft willen te kennen geven, en die opoffering van Hemzelven heeft willen doen voorkomen als het sterkste bewijs van zijne liefde voor zijne vrienden, als iets dat volstrekt noodzakelijk, maar tevens ook allerheilzaamst zou zijn voor hun geluk. — Wanneer wij overwegen, dat Joannes deze onderscheidene gezegden van den Heiland geboekt heeft, en ons dus heeft willen te kennen geven, dat Hij ons zijnen dood heeft willen voorstellen als eene bron van zaligheid voor zijne veréérders, dan kan het ons ook niet twijfelachtig zijn, met welke bedoeling Hij ons heeft medegedeeld het gezegde van den Dooper omtrent den Zaligmaker: *Ziet het*

Lam

Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt, Hoofdst. I: 29. De eenvoudigste en natuurlijkste verklaring van deze woorden is zeker, dat Joannes de Dooper hier den Heiland, met zinspeling op de offers des Ouden Testaments, voorstelt als een persoon, die in het vervolg, als een offer, door God gegeven, de straf der zonde zou wegnemen. Men heeft hier tegen ingebragt, dat de Dooper zulke denkbeelden niet van den Heiland kon hebben, daar niemand in zijnen tijd zich den Messias zoo voorstelde. Maar was Hij niet door zijnen vader onderwezen, en blijkt het niet uit Luk. I: 77, dat die man veel verlichtere denkbeelden omtrent den Messias had, dan de Joden in het algemeen hadden, en dat hij zeer bedreven was in de Schriften des Ouden Testaments. Door dezen waardigen Man onderrigt, wist hij zeker uit Jez. LIII. en andere voorzeggingen, dat de Messias voor de zonden lijden en sterven moest. Hij kon dus, wat zijne godsdienstige kennis en verlichting betreft, Jezus zeer wel voorstellen als een toekomstig slagtoffer voor de zonde. Men heeft ook daar tegen ingebragt, dat hij naderhand dezelfde vooroordeelen omtrent den Messias heeft aan den dag gelegd, die de Joden in het algemeen hadden, maar dat begrip steunt op eene verkeerde uitlegging, en het is volstrekt

 niet

niet bewezen, dat Joannes de Dooper in het vervolg verkleefdheid aan Joodsche vooroordeelen heeft laten blijken. Men heeft eindelijk tegen deze verklaring van zijne woorden aangevoerd, dat de leerlingen van Jezus naderhand zijn lijden en dood ongetwijfeld als noodzakelijk en zeker zouden verwacht hebben, wanneer zij begrepen hadden, dat Joannes aangevoerde woorden in den door ons opgegevenen zin moeten verstaan worden, en daaruit afgeleid, dat dezelve anders moeten verklaard worden. Maar het is bekend, dat de Apostelen, door vooroordeel verblind, tot het laatste toe niet geloofden dat hun Heer zou sterven, niettegenstaande Hij zelf hen meermalen voorspeld had, dat zijn dood gebeuren zou, en gebeuren moest. Wij kunnen dus dat gebrek aan verwachting van Jezus dood bij de Apostelen niet beschouwen als een bewijs, dat Joannes woorden anders moeten verklaard worden dan wij hebben opgegeven, maar kunnen daaruit veeleër afleiden, dat zij, wegens hunne vooroordeelen, er niet vatbaar voor waren, toen Joannes de gemelde woorden sprak, om den hoogen zin van dezelve te bevatten, en dus dezelve wel te verstaan. — Wij kunnen niemand veiliger over den waren zin van des Doopers woorden raadplegen, dan den Evangelist zelven.

De-

Deze gebruikt in zijnen *eersten Brief*, Hoofdst. III: 5, de uitdrukking van *de zonden weg te nemen* in de beteekenis van vergeving van dezelve aan te brengen, en Openb. V: 9 en 12, noemt hij Jezus *het Lam, dat geslagt is en ons Gode gekocht heeft met zijn bloed* (43). Niet weinig strekt ook zijne uitdrukking 1 Brief I: 7, tot staving der opgegevene verklaring, zoo als reeds door anderen is aangemerkt (44).

Dit Evangelie onderscheidt zich daarin bijzonder, dat hetzelve ons op onderscheidene plaatsen te kennen geeft, dat het verblijf en werk van Jezus Christus op aarde, en zoo ook zijn

(43) Deze uitdrukkingen geven zoo duidelijk te kennen, dat Jezus het Lam Gods genoemd wordt, omdat Hij als een offer voor de zonde zou sterven, en dat de Evangelist de woorden van den Dooper niet zonder aanmerking zou geboekt hebben, wanneer die anders moesten verstaan worden, dat wij ons zeer verwonderen moeten, dat een Man als *Eichhorn* nog met een enkel beslissend woord kan zeggen, dat die benaming alleen op Gods lankmoedigheid ziet. Vid. *Comment. in Apocal.* I. 17). Men zie verder over des Doopers gezegde *Jahn*, *Enchirid. Hermen. gen.* Cap. III. §. 27. *Brink*, *over* 1 *Joan.* bl. 445. *De Keizer*, *over het hoofddoel van het lijden en sterven van J. C.* in de *Verhand. van* 1816. bl. 118. n. 4. *Muntinghe*, t. a. pl. IX. 31. vergel *Bijdragen tot de Godgel. Wetensch. voor* 1817. bl. 523.

(44) Zie *van Tricht*, t. a. pl. bl. 71.

zijn lijden en dood strekken zou, niet alleen tot redding van Joden, maar ook tot verlossing der Heidenen, en dus tot zaligheid voor allerlei menschen op aarde. Wij zagen dat reeds in vele plaatsen, in welke gezegd wordt, dat God zijne liefde tot de *wereld* getoond heeft door zijnen Zoon te zenden, en dat deze niet kwam om de *wereld* te oordeelen, maar om dezelve te zaligen, maar vooral wordt dat gezegd in de navolgende. Joannes maakt Hoofdst. XI: 51, 52, de aanmerking: *Hij profeteerde, dat Jezus sterven zou voor het volk, en niet alleen voor dat volk, maar opdat Hij ook de kinderen Gods, die verstrooid waren, tot een zou vergaderen.* Hier worden de verstrooide kinderen Gods tegen het Joodsche Volk overgesteld, en dus worden daardoor waarschijnlijk aangeduid, de Heidenen, die naderhand kinderen Gods, door het geloof in Jezus Christus zouden worden (45). Zoo zegt de Heiland ook, Hoofdst. X: 15, 16. *Ik stelle mijn leven voor de schapen. Ik heb*

(45) Zoo verklaart *van Hengel* deze plaats, in zijne Verhand. *over den Invloed van het karakter der Apost. en Evang. enz.* in de *Werken van Teylers Genootschap*, D. XXVII. bl. 16. die evenwel verkeerdelijk, zoo als boven blijkt, stelt, dat dit de eenige plaats in Joannes Evangelie is, in welke dit denkbeeld voorkomt.

heb nog andere ſchapen, die van deze ſtal niet zijn, deze moet ik ook toebrengen. Hij zou niet alleen voor de Joden ſterven, maar ook voor andere menſchen, welke door het geloof vereenigd zouden worden met die Joden, die hem geloovig zouden erkennen (46). Insgelijks betuigt Hij Hoofdſt. XII: 24. *Voorwaar, voorwaar zegge ik u, indien het tarwengraan in de aarde niet valt en ſterft, zoo blijft hetzelve alleen, maar indien het ſterft, zoo brengt het vele vrucht voort.* Wanneer wij deze woorden in den zamenhang beſchouwen, dan is het zigtbaar, dat de Heiland daarmede heeft willen zeggen, niet alleen dat zijn dood noodzakelijk was ter bereiking van zijn plan om de menſchen gelukkig te maken, maar ook, dat Hij thans de Grieken, de Heidenen nog niet helpen kon, maar dat zijn dood ten gevolge zou hebben, dat Hij ook hun Verlosser en Zaligmaker werd (47). Zijne eigene verklaring van dit vers vinden wij vers 32 aldus: *en ik, wanneer ik van de aar-*

(46) Dat wij hier aan de Heidenen denken moeten is bewezen door *Kuinoel*, l. c. p. 467.

(47) Dit is ſchoon betoogd door *Bosveld*, *Verkl. van* 1 *Kor.* XV. bl. 332. Men zie ook *Bijdr. tot de Godgel. Wetenſch. voor* 1816, bl. 588.

aarde zal verhoogd zijn, zal ze alle tot mij trekken (48).

Groot waren derhalve de oogmerken van Jezus menschwording en verblijf op aarde, groot moesten dus ook de gevolgen daarvan zijn. Hieromtrent geeft dit Evangelie ons ook op vele plaatsen belangrijk onderrigt, overeenstemmende met hetgene ons daaromtrent in de andere Schriften des Nieuwen Testaments geleerd wordt. De menschen in het algemeen, en de Apostelen in het bijzonder, zouden ten gevolge van zijn verblijf op aarde de grootste voorregten deelachtig worden, en Hij zou voor zijn werk beloond, hoog

(48) Wij brengen tot deze soort van plaatsen niet Hoofdst. XVII: 19: *En ik heilige mijzelven voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in waarheid*, omdat wij van oordeel zijn, dat die woorden niet op Jezus dood zien, maar op het onderwijs, dat Hij aan zijne Apostelen gaf, opdat zij ook geheel toegewijd mogten zijn aan de prediking en bevordering der waarheid. De redenen, die *Brink*, in het *Afscheid van Jezus*, bl. 231, voor het tegenovergestelde gevoelen aanvoert, bevestigen, naar ons inzien, het onze. Men zie voorts *Kuinoel*, ad h. l. en *Bijdragen tot de Godgel. Wetensch. voor* 1816, bl. 874.

hoog verhoogd, en daardoor in ſtaat geſteld worden, om zijne vereërders alle heil aan te brengen; daartoe zou Hij dan ook zijne toekomstige magt en heerlijkheid geheel aanwenden, zich tot in eeuwigheid betoonen als hun Leidsman en Beſchermer, hun Heer en Koning, hun Vriend en Verlosſer. — Het groot geluk dergenen, die in Hem gelooven, dat uit zijn verblijf op aarde voortvloeit, wordt ons voorgeſteld Hoofdſt. I: 12: *Zoo vele Hem aangenomen hebben, die heeft Hij magt gegeven kinderen Gods te worden, namelijk, die in zijnen naam gelooven.* Jezus heeft aan hen, die zijn gezag aannemen, de waardigheid, het voorregt deelachtig gemaakt (49), om kinderen van God te worden. Dit te worden ſluit twee voorname zaken in, die te zamen het hoogſte en dierbaarſte geluk van den mensch uitmaken. Het beteekent door ware zedelijke verbetering gelijkvormig aan God te worden, zijn beeld op aarde te leeren dragen, en in de gunst en vriendſchap van God te geraken, zijne oneindige onveranderlijke liefde deelachtig te worden,

(49) Zie *Schleusner*, *Lexicon in v. Kuinoel*, ad h. l. Ongegrond is dus de verklaring van anderen, als b. v. van *Bahrdt*, t. a. pl. s. 254.

den, die ons eeuwig zalig kan maken (50). Verbetering en herſtelling in Gods gunst zijn dus de onwaardeerbare gevolgen van Jezus verblijf op aarde voor allen, die Hem geloovig aannemen, terwijl daarentegen Hoofdſt. III: 18, 36, en op andere plaatſen gezegd wordt, dat diegenen, welke ongeloovig blijven, zichzelve berokkenen, dat zij van die groote voorregten verſtoken blijven, en onder Gods ongenoegen ongelukkig worden. — De geheele wereld zou in het vervolg, na de uitſtorting van den Heiligen Geest, ten gevolge van Jezus verblijf op aarde, tot eene andere denkwijs geraken, welke tot haar geluk zou verſtrekken: *En die gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde, van geregtigheid en van oordeel.* Door den invloed van den Heiligen Geest zullen de menſchen over het geheel tot eene meer verlichte en betere denkwijze geraken. *Van zonde, omdat zij in mij niet gelooven*, zij zullen er van overtuigd worden, dat het zonde is

in

(50) Dit is genoegzaam aangetoond door *Hesſelink, Uitlegk. Woordenb. des N. T.* bl. 357. Men zie hier vooral ook *Morus, Praelect. in Ep. ad Rom.* p. 107 ſqq. *Van Tricht, Geloofs- en Zedeleer van Joannes*, in de *Verhand. van* 1813, bl. 92, en *de Keizer, over hetzelfde Onderwerp*, bl. 99.

in mij niet te gelooven; *van geregtigheid, omdat ik tot mijnen Vader henen ga, en gij zult mij niet meer zien*, dat het regt en goed is, dat ik deze wereld verlate, en mij van uwe oogen onttrekke, *en van oordeel, omdat de Overste dezer wereld geoordeeld is*, en dat ik inderdaad magt heb over de wereld, dewijl de Vorst der duisternis zijnen invloed verliest, Hoofdst. XVI: 8—11. — In het bijzonder leert Jezus ons in zijn gebed, Hoofdst. XVII, dat zijne Apostelen na zijn verblijf op aarde groote voorregen zouden ontvangen. Vooral verdient, met betrekking daartoe, vers 22 onze opmerking: *En ik heb hen de heerlijkheid gegeven, die Gij mij gegeven hebt, opdat zij één zijn, gelijk als wij één zijn.* Het komt ons tegenstrijdig voor om de eerste uitdrukking te verklaren van een dadelijk schenken der eeuwige zaligheid, en de laatste van eensgezind te zijn, dezelfde denkbeelden te koesteren op aarde, want welk eene kracht zou het hebben te zeggen: ik zal hen de eeuwige zaligheid hier namaals schenken, opdat zij hier eensgezind mogen zijn (51)? Ook kan ik mij niet vereenigen met hen die stellen, dat Jezus hier door de

(51) Deze verklaring staat *Kuinoel* voor, p. 639.

de heerlijkheid verſtaen hebbe, de magt, die Hij als Godsgezant op aarde had om wonderen te doen (52), want de Heiland denkt in dit gebed bij zijne heerlijkheid aan de heerlijkheid des hemels, zoo als ons ſtraks blijken zal. Noch, eindelijk, kan ik hen bijvallen, die bij de heerlijkheid wel aan de heerlijkheid van den hemel denken, maar het één zijn willen verſtaan hebben van één en hetzelfde deelgenootſchap aan die eeuwige heerlijkheid, van gelijkheid in toekomstig lot (53), want het één zijn van hen, gelijk God en Jezus één zijn, moet volgens het gebruik, dat Jezus in dit Evangelie van die uitdrukkingen maakt, volſtrekt verſtaan worden van hunne onderlinge eensgezindheid op aarde. Wij vatten deze plaats zoo op: Ik heb hen deelgenootſchap aan die eeuwige heerlijkheid *beloofd*, die Gij mij *toegezegd* hebt (54), opdat zij door de hope daarop mogen aangeſpoord worden om gelijkelijk met één doel te werken en eenſtemmig

(52) Zoo vat *Brink* het op, in *Affcheid enz.* bl. 240.

(53) Zie *Muntinghe*, t. a. pl. IX. 138. vooral *aanmerk.* 50.

(54) Beneden zullen wij deze beteekenis nader aantoonen, bij de behandeling van vers 2.

mig te handelen, gelijk wij tot hiertoe met de grootste eenstemmigheid gehandeld hebben. Deze verklaring strookt volkomen met den heerschenden geest in dit gebed, en met den aard en het gebruik der hier voorkomende uitdrukkingen. De Apostelen zouden dus eenmaal moedig de handen in één slaan, gesterkt door het geloof aan de heerlijkste beloften, die Hij hen had gegeven.

Alle deze gewenschte veranderingen in het lot der menschen, in de denkwijze der wereld en de handelwijze der Apostelen zouden tot stand komen, door de verhooging, die Hem na zijn verblijf op aarde zou ten deel vallen. Van deze aanstaande verhooging en heerlijkheid spreekt Jezus dikwijls in dit Evangelie, en voorspelt Hij, hoe Hij dezelve geheel zou aanwenden tot heil der wereld, en om diegenen, die in Hem geloofden, in tijd en eeuwigheid volkomen gelukkig te maken. — Meermalen zeide Hij in zijne laatste redenen tot zijne leerlingen, dat Hij weder zou henengaan naar den Vader, weêr terug keeren naar den hemel, en Hoofdst. XX: 17, dat Hij derwaarts op zou varen. Daar zou Hij dan eene groote magt bezitten, over de gewesten der zaligheid kunnen beschikken, hen daar ook eene verblijfplaats bezorgen, en hen eenmaal in het bezit daarvan stellen.

Hij

Hij drukt zich daarover schoon uit Hoofdst. XIV: 2, 3. *In het huis mijns Vaders zijn vele woningen, anderzins zou ik het u gezegd hebben. Ik ga henen om u plaats te bereiden. En zoo wanneer ik henen zal gegaan zijn, en u plaats zal bereid hebben, zoo kome ik weder, en zal u tot mij nemen, opdat gij ook zijn moogt, waar ik ben.* Deze uitdrukkingen zijn, naar ons inzien, ontleend van eenen vriend, die voor zijn gezelschap vooruit reist, om voor hen verblijf te bezorgen in eene goede herberg (55). Zij moeten verklaard worden uit hetgeen men in het voorgaande Hoofdstuk aantreft. Daar zien wij, dat Jezus zijne Apostelen had gezegd, dat Hij welhaast van hen zou vertrekken en henen gaan naar den Vader, en zij dan zouden moeten achterblijven. Dit had bij hen eene diepe droefheid veroorzaakt, onder welke Hij hen hier zoekt te troosten. In mijns Vaders huis is niet alleen voor mij ruimte, maar ook voor vele anderen, ook voor ulieden. Ware dit zoo niet, en ware er

voor

(55) *Brink* geeft eenen anderen oorsprong van Jezus zinnebeeldige uitdrukkingen op, *Afscheid van Jezus*, bl. 60, en wordt daarin gevolgd door *Vincke*, l. c. p. 112, doch naar ons oordeel minder gepast. Men zie *Kuinoel*, l. c. p. 565.

voor ulieden geen kans om immer daar te komen, dan zou ik dat wel gezegd hebben. Maar neen, ik heb ulieden alleen betuigd, dat gij mij *nu* derwaarts niet kunt volgen; gij hebt u dus te zeer bekommerd en bedroefd; ik zal er voor zorgen, dat gijlieden daar ook eene plaats ter inwoning verkrijgt, en wanneer ik dat gedaan heb, kome ik weder om u af te halen, en dan zult gij daar bij mij wonen. Zoo is de Heiland dan na zijn verblijf op aarde bij God in den hemel, daar is Hij werkzaam voor de belangen van de zijnen, die hier op aarde wonen, daar beschikt Hij over de verblijfplaatsen der heerlijkheid, en van daar komt Hij eenmaal weder. Het is bekend, dat de Uitleggers het gansch niet eens zijn over dat wederkomen van den Heiland. Wij voor ons twijfelen niet, of wij moeten daarbij denken aan Jezus eigenlijke wederkomst op den jongsten dag, tot het oordeel. Men heeft andere verklaringen opgegeven (56), omdat men van gedachten was, dat het de Apostelen zeer weinig troost kon opleveren, verwezen te worden naar eenen zoo ver verwijderden tijd,

(56) Zie *Kuïnoel*, l. c. p. 566. *Muntinghe*, t. a. pl. IX. 192. en *aanmerk.* 130.

tijd, als die der wederkomst van den Heiland ten oordeel is. Maar dit bezwaar verdwijnt, wanneer men in bedenking neemt, dat de Heiland hier en overal tot zijne Apostelen van zijne wederkomst ten oordeel op eene onbepaalde wijze ſprak, zonder immer bepaaldelijk te zeggen, wanneer dezelve plaats zou hebben. De gedachte van den langen tusſchentijd vóór des Heilands komst kon hen dus niet ſtooren in den troost, die er voor hen lag in de woorden: ik kome weder om u tot mij te nemen.

Van de magt, die Hij na zijn vertrek zou hebben, en van de wijze, waarop Hij daarvan gebruik zou maken tot beſcherming en zaliging van zijne leerlingen, ſpreekt Jezus op onderſcheidene plaatſen. Zoo zegt Hij, Hoofdſt. XVII: 2: *Gelijkerwijs Gij Hem magt gegeven hebt over alle vleesch, opdat al wat Gij Hem gegeven hebt, Hij hun het eeuwige leven geve.* Geſteld ook, dat deze woorden, op zichzelve beſchouwd, zouden kunnen beteekenen, dat Jezus door zijne leer heerſchen zou over de menſchen, en hen door het onderwijs in dezelve zou gelukkig maken (57), zoo is het evenwel door ande-

(57) Zie *Flatt*, in *Diss. de formula βασιλεία τῶν οὐρανῶν*, in *Comm. Theol. ed. à Velth. etc.* II. 451.

deren reeds meermalen bewezen, dat, en het gewoon gebruik der ſpreekwijzen, en de zamenhang eene andere verklaring van dezelve vorderen. Het woord *geven* heeft in de redenen van Jezus eene uitgebreide beteekenis, vooral ook in dit gebed. In het 22ſte vers heeft het duidelijk de beteekenis van *beloven*, en deze beteekenis zouden wij ook het liefst aannemen in het eerſte gedeelte van dit tweede vers: gelijkerwijs Gij Hem de magt beloofd hebt over alle menſchen, welke magt Hij vers 5 eene heerlijkheid noemt, die Hij te voren bij den Vader had. Jezus hier ſprekende van eene Hem van den Vader beloofde magt, had daarbij waarſchijnlijk voor oogen, die beloften, die de Profeten van Gods wege aan den toekomstigen Mesſias deden, als bij voorbeeld, Psalm II: 8: *Eisch van mij, en ik zal de Heidenen geven tot uw erfdeel, en de einden der aarde tot uwe bezitting* (58). Dat Jezus nu in den hemel zulk

(58) Over de beteekenis van *beloven*, die het woord *geven* in ſommige plaatſen heeft, zie men *Brink*, *Over den eerſten Brief van Joan.* bl. 469. Dat de plaats Hoofdſt. III: 35: *De Vader heeft den Zoon lief, en heeft alle dingen in zijne hand gegeven*, niet ziet op Jezus heerſchappij in den hemel, maar op het vermogen Hem van den Vader gegeven, om de menſchen volledig te onderwijzen, is onder anderen aangetoond door

 van

zulk eene onbepaalde magt over de menfchen heeft, blijkt ook uit Hoofdft. X: 27, 28: *Mijne fchapen hooren mijne ftem, en ik kenne dezelve en zij volgen mij, en ik geve hen het eeuwige leven, en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, en niemand zal dezelve uit mijne hand rukken.* Hij fpreekt hier toch op denzelfden voet van zijne hand of magt, als Hij in het volgende 29fte vers fpreekt van de hand of magt zijns Vaders. Hij zegt hier dus niet alleen, zoo als fommige willen, dat de zijnen Hem altijd eigen zouden blijven, en eenmaal tot de zaligheid geraken, omdat God hen bewaren en befchermen zou, maar ook, dat zij niet verloren zullen gaan, omdat zij zijne befchermiug zouden genieten, die Hij gelijk ftelt met die van den Vader. — In het bijzonder verklaart Hij Hoofdft. V: 21—29, en VI: 39, 40, dat God Hem de magt gegeven had om eenmaal ten jongften dage de dooden weder levendig te maken en het oordeel te houden over alle menfchen. Wij moeten toch deze plaatfen niet in eenen oneigenlijken zin opvatten, maar van eene eigenlijke opwek-king

van Hengel, in zijne Prijsverhand. *Over den invloed enz.* in de *Werken van Teylers Godgel. Genootfchap*, D. XXVII, bl. 16.

king der ligchamelijk dooden, en van eene eindelijke lotbeslissing van alle menschen voor de eeuwigheid, zoo als ons beneden nader blijken zal.

Zoo leert dan ook dit Evangelie overeenkomstig den inhoud van alle Schriften des Nieuwen Testaments, dat God Jezus gezet heeft tot zijne regterhand in den hemel, verre boven alle overheid, en magt, en kracht, en heerschappij, en alle naam die genaamd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende, en heeft alle dingen zijne voeten onderworpen, en Hem der gemeente gegeven tot een hoofd boven alle dingen.

Voortreffelijk is vooral het onderwijs van dit Evangelie omtrent den Heiligen Geest. Hij wordt daarin voorgesteld als de oorzaak en bewerker van alle zedelijk goed in de menschen niet alleen, maar ook als den genen, die door zijnen invloed den Heiland sterkte en bekwaam maakte tot zijn gewigtig werk, en naderhand de Apostelen zou bekwamen tot eene gelukkige verbreiding van het Evangelie, overeenkomstig de beloften, welke Jezus hen daarvan, vooral in zijne laatste redenen, gaf.

 Geen

Geen mensch wordt vatbaar voor de zaligheid van den hemel, tenzij hij eene geheele verandering van denkbeelden en gevoelens ondergа, en dit moet door den Heiligen Geest in hem bewerkt worden. Dit leeren wij Hoofdſt. III: 5. *Voorwaar, voorwaar, zegge ik u, zoo iemand niet geboren wordt uit water en geest, hij kan in het Koningrijk Gods niet ingaan.* Wij hebben het aan het voortreffelijk onderwijs van *Borger* (59) te danken, dat wij bij de uitdrukking *geboren te worden uit water*, denken aan den doop van Joannes, die door Nicodemus, tot welken Jezus hier ſprak, verſmaad was. *Geboren te worden uit geest*, beteekent niet eene verbetering te ondergaan door de geestelijke leer van het Evangelie, maar eene geheele verandering van beſtaan, te ondergaan door hoogeren goddelijken invloed. Het heet, Hoofdſt. I: 13, uit God geboren te zijn, en wordt daar tegen eene natuurlijke geboorte uit menſchelijke ouders overgeſteld (60). In het Koningrijk Gods in te gaan beteekent, voor het Godsrijk hier en in den hemel geſchikt te worden en de voorregten van hetzelve te erlangen. — Welk eene verandering er

nu

(59) *Comment. in Evang. Joan.* I. p. 116.

(60) Zie *Kuinoel*, ad h. l. p. 205, die over deze geheele plaats zeer verdient nagezien te worden.

nu door dien hoogen invloed van Gods Geest bij de menfchen ontftaat, wordt ons geleerd Hoofdft. III: 6. *Het gene uit het vleesch geboren is, dat is vleesch, en het gene uit den geest geboren is, dat is geest.* Die flechts eene natuurlijke geboorte uit zijne ouders ontvangen heeft, die is zoodanig gefteld, dat het vleefchelijke, het zinnelijke bij hem de overhand heeft, (vergel. Rom. VIII: 7), maar die door den invloed van den Heiligen Geest veranderd en herfchapen is, bij dien wordt het zinnelijke verzwakt, het zedelijke krijgt bij hem de overhand (vergel. Hoofdft. IV: 23, 24), hij wordt vervuld met verhevene geestelijke denkbeelden, en komt daardoor tot ware godzaligheid (61). De Heiland had hier waarfchijnlijk bijzonder op het oog de toenmalige godsdienftige denkwijze der Joden, aan welke Nicodemus ook nog verkleefd was, en welke hij moest leeren verwisfelen met verhevener begrippen van den godsdienst, maar desniettegenftaande gebruikt Hij hier toch eene algemeene en onbepaalde uitdrukking. — Nopens de wijze, waarop de menfchen door dien Heiligen Geest vernieuwd en veranderd worden,

(61) Over de beteekenis van *vleesch* en *geest*, in het Nieuwe Testament, zie men *Morus*, *Recit, in Evang. Joan.* p. 45.

den, geeft Jezus onderrigt in het 8ste vers van dit Hoofdstuk: *de wind blaast waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet van waar hij komt en waar hij henen gaat, alzoo is een iegelijk die uit den Geest geboren is.* De zin van deze woorden komt hierop neder: het is met het geboren worden uit den Geest gesteld even als met den wind. Wij vernemen den wind door onze zintuigen, wij weten daardoor dat hij er is, maar kunnen niet zeggen hoe dezelve ontstaat, waar hij begint, waar hij eigenlijk is. Wij gelooven, om deszelfs uitwerksels alleen, dat hij 'er is. Even zoo is het met de genen, die door den Geest van God herschapen zijn. Men ziet het aan de geheele verandering, welke zulke menschen in hunne manier van spreken en handelen ondergaan hebben, dat zij eene wedergeboorte door den Geest ontvangen hebben; men moet en kan daar uit afleiden, dat deze bij hen heeft plaats gehad, maar niemand kan ontdekken of verklaren, hoe die verandering bij hen ontstaan is, en op welke wijze zij bij hen bewerkt is (62). Is die geboorte uit den

Geest

(62) Conf. *Borger*, l. c. p 163, wiens verklaring echter meer toepasfing van Jezus woorden op het geval van Nicodemus is, dan eigenlijke uitlegging der woorden, daar Jezus uitspraak algemeen is.

Geest zoo onverklaarbaar, zoo boven alle menschelijke verstand verheven, dan moet zij bovennatuurlijk en goddelijk zijn. — Maar indien de Geest van God de menschen zoo boven het zinnelijke kan en wil verheffen, zoo geheel in denkwijze en gevoelens kan en wil veranderen en verbeteren, waarom doet Hij dat dan aan allen niet? waarom blijven dan zoo velen in het Christendom verzinnelijkt en onverbeterd? Ook daaromtrent geeft dit Evangelie ons opheldering uit het onderwijs van den Heiland. Dezelve zeide, volgens Hoofdst. XIV: 17. *Namelijk aen geest der waarheid, welken de wereld niet kan ontvangen, want zij ziet hem niet, noch kent hem niet, maar gij kent hem, want hij blijft bij ulieden, en zal in u zijn.* De zaligmaker noemt hier den Geest, uit welken de menschen geboren, door wien zij verbeterd moeten worden, den Geest der waarheid, zekerlijk omdat Hij de menschen leert waarheid en dwaling van elkander te onderscheiden, en de laatste te beminnen en hoog te schatten, hen van vleeschelijk geestelijk maakt. Dezen Geest konden de ongodsdienstige menschen in de wereld niet ontvangen, om dat zij in het geheel geene opmerkzaamheid betoonden op deszelfs werkzaamheden ter verlichting en verbetering der menschen, die anders in Jezus leer

en wonderen zoo treffend doorstraalden. De Apostelen daarentegen konden verzekerd zijn, dat die Geest bij hen zou blijven, en verder tot bevordering van hun geluk in hen zou werken, dewijl zij hem kenden, waarheidlievend genoeg waren om acht op Jezus leere en wonderwerken te geven, daarover na te denken, en zoo zijne wenken te volgen. Dit is eene ongekunſtelde en eenvoudige verklaring van deze plaats, volgens welke er in dezelve eene juiste tegenoverſtelling plaats heeft van de Apostelen en de ligtzinnige en ongeloovige wereld. Bij dezelve behoeft men ook de toevlugt niet te nemen tot eene veronderſtelling, welke eene andere verklaring drukt, en die men nooit zonder noodzake op eene plaats moet toepasſen, om dat zij dan alle uitlegging onzeker en willekeurig zou maken, dat namelijk hier de tegenwoordige tijd gebruikt zou worden in de beteekenis van den toekomenden (63). De menſchen dan veroorzaken door hunne overdrevene zinnelijkheid en onopmerkzaamheid zelve, dat de Geest van God niet meer onder hen werkt tot hunne verlichting en verbetering, terwijl daarentegen oplettendheid op zijne werkingen ons van zijnen beſtendigen invloed verzekert.

De

(63) Men zie *Brink*, t. a. pl. bl. 122 en nota 33.

De geschiedenis van des Heilands Doop geeft ons ook opheldering omtrent den Heiligen Geest. Wij lezen Hoofdst. I: 32, 33: *En Joannes getuigde, zeggende: ik heb den Geest gezien nederdalen uit den hemel gelijk eene duive, en bleef op Hem. En ik kende hem niet: maar die mij gezonden heeft om te doopen met water, die had mij gezegd; op welken gij zult den Geest zien nederdalen en op Hem blijven, die is het die met den Heiligen Geest doopt.* Joannes de Dooper had dus, volgens deze woorden, eene Goddelijke openbaring gehad, dat hem de Messias zou worden aangewezen door de nederdaling van den Heiligen Geest op denzelven in zijne tegenwoordigheid. Misschien dacht hij na die openbaring, dat er vroeg of laat een persoon bij hem zou komen, door God tot het Messiasschap bestemd, welke in zijn bijzijn door den Geest begon, op de wijze der oude Profeten, in hooge geestverrukking te spreken, maar God verkoos hem op eene andere wijze den Messias aan te wijzen. Jezus kwam bij hem, van wiens deugd en braafheid hij zeker wegens familiebetrekking gehoord had, maar wien hij desniettegenstaande tot hiertoe nog niet gehouden had voor den Messias. Jezus liet zich door hem doopen, en toen gebeurde aan dezen, het geen Joannes gezegd was

dat

dat in zijne tegenwoordigheid aan den Messias zou gebeuren. De Heilige Geest daalde op Jezus neder, maar in de gedaante van eene duive, en in die gedaante bleef dezelve op Hem. Hoe lam worden deze woorden, wanneer wij dezelve met sommigen willen verklaren, als of Joannes daarmede alleen heeft willen zeggen, dat er bij den doop plotseling eene zigtbare verandering ontstond op het gelaat van den Heiland, zoodat daarop hooge moed en hemelsche blijdschap zigtbaar werden, die Hem daarna bestendig bijbleven! Menigeen kon immers door het ontvangen van Joannes plegtigen doop en door het nadenken over deszelfs bedoeling, zoodanig getroffen en opgewonden worden, dat zijn gelaat daardoor geheel opgehelderd werd. Was er niets anders met Jezus voorgevallen, zulks zou Joannes niet tot een onbetwistbaar bewijs hebben kunnen verstrekken, dat Hij de van God gezondene Messias was. Joannes zou zich dan ook anders hebben uitgedrukt, en de Evangelisten zouden het gebeurde dan ook anders verhaald hebben. Joannes zegt, dat hij den Heiligen Geest *zag nederdalen* op Jezus, en wel *uit den hemel.* Dit geschiedde na dat, volgens Mattheus en Marcus, de hemelen zich geopend hadden, hetwelk bij gewijde en onge-

gewijde Schrijvers beteekent, dat de wolken zich vooraf van elkander ſcheidden, zoodat datgene, wat Joannes *zag*, van boven uit den helderen hemel zeer zigtbaar op Jezus nederdaalde. Hij noemt dat een *nederdalen gelijk eene duive*, en bij Lukas is het uitdrukkelijk een nederdalen *in eene ligchamelijke gedaande gelijk eene duive*, hetwelk allerduidelijkst te kennen geeft, dat Joannes iets ſtoffelijks heeft zien naar beneden komen. Waarom zou men nu bij deze opgave niet kunnen ſtellen, dat dat inderdaad eene duif geweest zij? Deze was in dit geval een zeer gepast zinnebeeld van de gaven welke God aan Jezus mededeelde, want aan de duif worden opregtheid, zachtmoedigheid en liefde toegeſchreven: Die gedaante *bleef op Jezus*, de duif bleef eenen geruimen tijd op Hem zitten, waardoor Joannes ten vollen overtuigd werd, dat Jezus hem door God werd aangewezen als zijnen Zoon, den beloofden Mesſias. Zoo blijkt dan uit dit geval, dat er een Heilige Geest is, en dat God door denzelven zijnen Zoon heeft willen ſterken en bemoedigen voor de aanvaarding van zijn gewigtig werk, vergel. Hand. X: 38. Hierdoor werd Joannes dan overtuigd, dat Jezus de gene was, *die met den Heiligen Geest zou doopen*, ook weder anderen

ten de gaven van den Heiligen Geest overvloedig mededeelen (64). Waarom toch zou men deze woorden in eenen ongewonen zin verklaren, van eene uitgebreide godsdienstkennis mede te deelen? Dat doende, moet men aannemen, dat het woord Geest in deze plaats in eene tweederlei zeer verschillende beteekenis voorkomt, en daarvoor is geen de minste grond. Zulk eene tweederlei beteekenis van het zelfde woord in de zelfde plaats behoort men niet aan te nemen zonder noodzake, die hier niet gevonden wordt. Niets is natuurlijker dan hier, even als in het voorgaande vers, te denken aan de gaven van den Heiligen Geest. Die woorden zijn dus eene omschrijving van den Messias, als Stichter van het Godsrijk op aarde. Zij doen ons zien, dat de Heilige Geest zoo wel door den Zoon van God gezonden en geschonken kan worden als door den Vader. — Dat wij dat zoo moeten opvatten, blijkt ook uit vergelijking van het geen Jezus daarna aan zijne Apostelen beloofde, welke beloften ons nog nadere opheldering zullen geven omtrent de leer van dit Evangelie nopens den Heiligen Geest.

De Zaligmaker zeide tot zijne Apostelen,

Hoofdst.

(64) Vid. *Schleusner*, in v. Βαπτίζειν.

Hoofdſt. XIV: 16: *En ik zal den Vader bidden, en Hij zal u eenen anderen Trooster geven, opdat Hij bij u blijve in der eeuwigheid*, en dezen *anderen* noemt Hij in het volgende vers *den Geest der waarheid*. Jezus ſtelt hier dus dien Geest voor als iemand, die de menſchen in de waarheid leidt, die, van den Vader en Hem onderſcheiden, op zijn gebed door den Vader aan de Apostelen zou gegeven worden, die in ſtaat zou zijn om zijne plaats bij hen te vervullen, en die niet, gelijk Hij, ſlechts eenen korten tijd bij hen zou vertoeven, maar altijd beſtendig bij hen zou blijven. Hij noemt dien Geest hier, volgens onze Overzetting, *eenen anderen Trooster*, maar het is bekend, dat daardoor een Helper, Onderſteuner (65) verſtaan moet worden, en dat Jezus daarmede heeft willen te kennen geven, dat de Geest alle hunne belangen zou behartigen en bevorderen,

(65) *Tittmann* heeft vooral in *Melet. Sacr.* p. 520. deze beteekenis bewezen, en de onderſcheidene gevoelens der Geleerden over dit woord juist opgegeven en beoordeeld. Men zie ook *Brink*, *Afſcheid van Jezus*, bl. 128. n. 35. en *over den* I *Brief van Joan.* bl 375. *Muntinghe*, *Geſch. der Menschheid* X. 40, en *aanmerk.* 21. *Kuinoel ad h. l.* Ook verdient hierover nagezien te worden, *Heumann over het N. T.* IV: 163.

ren, gelijk Hij tot hiertoe gedaan had, en dus hen niet alleen in het leeren, maar ook in alle andere opzigten zou bijstaan. — De Zaligmaker verklaart deze zijne belofte nader in het 26ste vers: *maar de Trooster, de Heilige Geest, welken de Vader zenden zal in mijnen naam, die zal u alles leeren, en zal u indachtig maken, alles wat ik u gezegd heb.* Deze plaats verdient onze bijzondere opmerkzaamheid, daar Jezus in dezelve in bijzonderheden bepaalt, wat de Heilige Geest aan de Apostelen zou mededeelen en verrigten, en wij dus uit dezelve het best kunnen opmaken, waarin de buitengewone invloed van Gods Geest bestaan heeft, die zij naderhand genoten. De Heilige Geest zou *hen alles leeren*; dit ziet even zoo wel als het volgende: *u indachtig maken*, op het laatste: *alles wat ik u gezegd heb.* Het zou verkeerd zijn de eerste woorden op te nemen als op zichzelve staande, want dan zou men er zeer veel op moeten afdingen. Leeren beteekent hier *duidelijk maken*, *bewerken* dat datgene, hetwelk Jezus hen geleerd had, klaar en bevattelijk voor de Apostelen werd. De Geest zou dus hun verstandsvermogen verhoogen, hen verheffen boven alle verkeerde begrippen en vooroordeelen. Daarenboven zou Hij hen alles indachtig maken,

wat

wat Jezus gezegd had, hen in het geheugen terug brengen het gene zij uit het onderwijs van hunnen Heer vergeten hadden. Wij zien dus hier, waarin de ingeving des Geestes bestaan heeft, die de Apostelen naderhand aan den dag leiden, die hen in ſtaat ſtelde om het voetſpoor van hunnen Heer te volgen en zijn Koningrijk op deze aarde te vestigen en uit te breiden. Hun verſtand werd door den Geest verlicht en uitgebreid, en hun herinneringsvermogen verhoogd met betrekking tot de leer van hunnen goddelijken Meester. — Met deze plaats komt zakelijk overeen, Hoofdſt. XVI: 13, 14. *Maar wanneer die zal gekomen zijn, namelijk de Geest der waarheid, Hij zal u in alle de waarheid leiden, want Hij zal van hemzelven niet ſpreken, maar zoo wat Hij zal gehoord hebben, zal Hij ſpreken, en de toekomende dingen zal Hij u verkondigen. Die zal mij verheerlijken: want Hij zal het uit het mijne nemen, en zal het u verkondigen.* Deze plaatst moet verklaard worden uit de laatst behandelde. De Geest zou de Apostelen in alle waarheid leiden, dat is: hen een duidelijk inzien geven in de geheele waarheid, die Jezus de menſchen wilde openbaren, maar die de Apostelen, volgens vers 12, nu nog niet in alle hare uitgebreidheid konden dragen. De Geest zou niet van hem-

 zel-

zelven ſpreken, maar het gene Hij gehoord had, zou Hij ſpreken, dat is, zoo als uit Hoofdſt. VIII: 26, 40 en VII: 16 blijkt, waar Jezus die uitdrukkingen van hemzelven gebruikt, Hij zou hun goddelijk onderrigt mededeelen, op zijne leiding en invloed zouden zij ſtaat kunnen maken. De Geest zou hun de toekomende dingen verkondigen, dat is, zoo als uit de voorgaande verzen blijkt, hun duidelijke inzigten geven in den aard van het Godsrijk, en in het gene tot ſtichting en uitbreiding van hetzelve onder de menſchen, zou moeten gebeuren. De Geest, eindelijk, zou Jezus verheerlijken, door het gene Hij aan de Apostelen verkondigde, uit het zijne te nemen, dat is, door hen niets anders te leeren, dan het gene Hij reeds geleerd had, vergel. Hoofdſt. XIV: 26. — Deze beide plaatſen leeren ons dus duidelijk, wat de Heiligen Geest aan de Apostelen in het vervolg zou doen (66), zij leeren ons het beſtaan en het goddelijk alvermogen van den Heiligen Geest, en het geen naderhand in de Apostelen zigtbaar was

en

(66) Hoe zeer loopen de gevoelens der Godgeleerden over de goddelijke ingeving, die de Apostelen ontvingen, uit een! Zie bij *Tschirner*, *Memorab. fur*, *Pred.* I, B. I, St. s. 9. *not.* en hoe bevattelijk, maar ook eenvoudig, wordt zij door de opgegeve verklaringen.

en door hen gedaan werd, bevestigt de verklaring, die wij van dezelve gegeven hebben. — Deze Heilige Geest zou door zijnen invloed op de Apostelen het gezag van Jezus Christus onder de menschen bevorderen. De Heiland verklaart van Hem, Hoofdst. XV: 26. *Maar wanneer de Trooster zal gekomen zijn, dien ik u zenden zal van den Vader namelijk den Geest der waarheid, die van den Vader uitgaat, die zal van mij getuigen.* Dat is niet, zoo als *Kuinoel* en anderen willen, Hij zal u, de Apostelen, dan in staat stellen om van mij te getuigen, maar Hij zou door zijnen invloed, door het mededeelen van wondergaven, de ongeloovige beschamen, en zoodanig Jezus goddelijk gezag doen blijken, dat de menschen daardoor bewogen zouden worden om hetzelve te erkennen. Dit blijkt uit den geheelen zamenhang en uit vergelijking van Hoofdst. XVI: 7—11. — De Zaligmaker leert verder, dat de Heilige Geest niet alleen zou werken op het verstand der Apostelen, maar ook eenen bijzonderen invloed zou oefenen op allen, die vervolgens in Hem geloofden, Hoofdst. VII: 39. *En dit* (namelijk *stroomen des levenden waters zullen uit zijnen buik vloeijen*, vers 38), *zeide Hij van den Geest, denwelken ontvangen zouden, die in Hem gelooven. Want*

 de

de Heilige Geest was nog niet, overmits Jezus nog niet verheerlijkt was. Deze laatste uitdrukking doet ons zien, dat Joannes de woorden van den Heiland verstond van iets, het welk toen reeds plaats had toen Hij zijn Evangelie schreef. Men kan hier bij het woord *geest* niet denken aan de leer der waarheid, of de volledige kennis van dezelve onder de Christenen na Jezus verheerlijking, zoo als door sommigen geschiedt, want die beteekenis heeft dat woord in de Evangelien nergens; en de Evangelieleer werd immers reeds vóór Jezus verheerlijking, en wel door hemzelven aan de menschen bekend gemaakt, *πνευμα* is hier zeker, zoo als in de bovengemelde plaatsen, de Heilige Geest en zijn invloed. In die andere plaatsen beloofde de Heiland denzelven aan zijne Apostelen na zijn vertrek, hier in het algemeen aan die genen, die in Hem geloofden. Dat Hij hier van dezelfde hooge goddelijke verlichting door den Geest spreekt, blijkt ook uit de uitdrukking: *stroomen des levenden waters zullen uit zijnen buik vloeijen,* dat is, zoo als wij boven tot opheldering van de spreekwijs *levend water* reeds gezegd hebben, Hij zal dan in staat zijn, om onderwijs tot bevordering van hun geluk aan anderen te geven. — Eindelijk vinden wij Hoofdst. XX: 22, dat de Heiland na zijne

op-

opſtanding nog op eene zinnebeeldige wijze aan zijne Apostelen verzekering gaf van die beloften omtrent den Heiligen Geest, die Hij te voren aan hen gedaan had: *En als hij dit gezegd had, blies hij op hen, en zeide tot hen: ontvangt den Heiligen Geest.* De Zaligmaker ſprak dit bij gelegenheid dat Hij zijne Apostelen bevestigde in hunne aanſtelling tot zijne Gezanten, en hen daartoe als het ware inzegende, vers 21. De Oosterlingen waren bij zulke gelegenheden van ouds zinnebeeldige handelingen gewoon, geen wonder dus dat Jezus bij deze gelegenheid nu ook zijne beloften van den Heiligen Geest, te voren aan de Apostelen gegeven, op eene zinnebeeldige wijze bekrachtigde. Het blazen was in dit geval een zeer gepast zinnebeeld, op zichzelven eigenaardig, en overeenkomſtig de oorſpronkelijk beteekenis van het woord geest. Wat Hij met deze zinnebeeldige daad bedoelde gaf Hij duidelijk aan hen te kennen, door er bij te voegen de woorden: *ontvangt den Heiligen Geest.* Die uitſpraak, met kracht gedaan, moest de Apostelen diep treffen en hen met hoogen moed vervullen. Even gelijk als des Heilands gezegde, Hoofdſt. XIV: 27. *Mijnen vrede geve ik u*, op eenen ſtelligen toon uitgeſproken, hen voor het vervolg bemoedigde, en hen verzekerde van zij-

ne toekomstige bescherming, even zoo zal het stellig gezegde: ontvangt den Heiligen Geest, hen ook met het vaste vertrouwen vervuld hebben, dat zij denzelven na Jezus hemelvaart zouden deelachtig worden. — Dat de uitdrukking van *Heilige Geest* hier in denzelfden zin moet worden opgevat als in de andere plaatsen boven behandeld, spreekt zoodanig van zelf, dat wij het niet noodig achten de andere opvattingen van dezelve, door *Kuinoel* alle opgegeven, te wederleggen (67).

Zoo wordt ons dan ook in dit Evangelie van den Heiligen Geest geleerd, dat Hij met goddelijk alvermogen het verstand en hart der menschen veradelt en verbetert, en dat door zijnen invloed onze Heer gesterkt is, en de Apostelen zijn bekwaam gemaakt om het Evangelie te verstaan, aan anderen te prediken, en met het beste gevolg de kennis van hetzelve te verspreiden onder allerlei menschen.

Het Evangelie van Joannes komt ook daar-
in

(67) Men zie voorts over deze plaats, *Tenckinck*, Verh. *over de Uitstorting van den Heiligen Geest*, bl. 260. en de Schrijvers aldaar aangehaald.

in met de andere Schriften des Nieuwen Testaments overëen, dat het ons het bestaan van goede en kwade Engelen leert, maar het maakt daarvan slechts op enkele plaatsen gewag, hetwelk het zeker meer doen zou als het, zoo als men in dezen tijd gewild heeft, eerst in lateren tijd door eenen Christen in Egijpte vervaardigd was. — Wat de goede Engelen betreft, daarvan vinden wij melding gemaakt in de reeds aangehaalde en behandelde plaats, Hoofdst. I: 52, in welke de Heiland verzekert, dat men zien zou de Engelen Gods opklimmende en nederdalende op den Zoon des menschen, hetwelk veronderstelt, dat er hoogere Wezens bestaan, die in den dienst van God verkeeren. Het is waar, dat de Heiland hier zinnebeeldig spreekt, maar daaruit kan evenwel niet afgeleid worden, dat Hij hier slechts gebruik gemaakt heeft van een Joodsch volksbegrip omtrent het bestaan van Engelen, zonder dat Hij zich daarmede echter vereenigde. Immers Hij maakte nimmer zulk een gebruik van ongegronde volksbegrippen, nimmer gebruikte Hij Gods Woord, zoo als Hij hier dan zou doen, om verkeerde denkbeelden, die bij de Joden in omloop waren, te stijven en te helpen verbreiden, en het blijkt overvloedig uit de andere Evangelien, dat Hij ook in

eenen eigenlijken ſtijl meermalen van Engelen ſprak. Wij houden het om deze redenen dus daarvoor, dat Hij hier het beſtaan der Engelen erkent, en de betrekking, waarin zij tot God ſtaan als deszelfs dienaars in de ſchepping of het heelal. — Behalve deze is er nog ſlechts ééne enkele plaats in dit Evangelie, die van Engelen gewaagt. Zij is Hoofdſt. XX: 12, 13, waar Joannes verhaalt, dat er twee Engelen verſchenen zijn bij de opſtanding van den Heiland, en met Maria Magdalena hebben geſproken (68). Deze plaats leert ons dus het beſtaan van de goede Engelen, en dat God hen gebruikt heeft tot bevordering der handhaving van Jezus eer, en van de rust en den troost zijner leerlingen. — Het is waar, wij lezen ook nog, Hoofdſt. V: 4: *Want een Engel daalde neder op zekeren tijd in dat badwater en beroerde het water*, maar de echtheid dezer plaats is niet boven verdenking (69). En al

(68) Deze verſchijning van Engelen bij Jezus Opſtanding is zoo voortreffelijk opgehelderd en gehandhaafd door Prof. *Heringa*, in zijne Prijsverh., *over het beſtaan der Engelen*, bl. 175—192, dat wij onze Lezers derwaarts moeten verwijzen.

(69) Men zie *Kuinoel*, *l. c.* p. 285. *Van Hengel*, *l.*

al ware deze plaats ook van Joannes, dan nog zou men daaruit niets omtrent de Engelen kunnen bewijzen, dewijl de Evangelist dan flechts in de gewone volkstaal heeft opgegeven, hoe het volk over de beroering van het badwater dacht, zonder dat hij zich daarover heeft willen verklaren, zoo als *Tittman* duidelijk heeft aangewezen. Uit deze plaats toch te willen bewijzen, dat dit Evangelie niet van eenen Apostel, maar in lateren tijd door eenen Egyptenaar zou gefchreven zijn, zulks zou ten hoogfte ongerijmd zijn, ftrijdig met de oudfte Handfchriften, die deze woorden niet hebben, en met den geheelen geest van dit Evangelie, in hetwelke overigens geheel niet geleerd wordt, dat bijzondere voorvallen daargefteld worden door hoogere Wezens. Er wordt zelfs in dit gansche Evangelie, dat zeer opmerkelijk is, geen gewag gemaakt van de wonderdadige genezingen van bezetenen, door den Zaligmaker verrigt.

Wat de kwade Engelen betreft, ook daarvan wordt in dit Evangelie weinig gefproken,

t. a. p. bl. 74. *not.* 3. *Krummacher*, *Hist. en Aesth. Befchouw.* enz. I, 229. *Bijdragen tot de Godgel. Wetenfch. voor* 1816, bl. 868. *Morus*, *l. l.* p. 78.

ken, evenwel zoo, dat het uit dezelve duidelijk blijkt, dat de Heiland derzelver bestaan en nadeeligen invloed op de goddelooze menschen erkend heeft. Ten minste wordt daarin van éénen boozen geest gesproken, die elders voorgesteld wordt als het hoofd der kwade Engelen. Wij brengen daartoe de plaatsen, in welke gewag gemaakt wordt van den Overste dezer wereld: *Nu zal de Overste dezer wereld buitengeworpen worden*, Hoofdst. XII: 31. *De Overste dezer wereld komt, en heeft aan mij niets*, Hoofdst. XIV: 30, en: *En van oordeel, omdat de Overste dezer wereld geoordeeld is.* Wij kunnen ons toch niet vereenigen met hen, die willen, dat deze uitdrukking verstaan moet worden van de aanzienlijken onder de Joden en Heidenen. Indien dit laatste de bedoeling van dezelve was, en men vooral bij dezelve denken moest aan de Phariseëers, Priesters en Wetgeleerden, die de stichting van het Christendom op allerlei wijze tegenwerkten, zoo als nog onlangs *Tittman* beweerd heeft (70), dan

(70) In *Meletem. Sacr. ad h. l.* men zie verder over deze spreekwijs, *Brink. Afscheid* enz. bl. 66, en 94. *Kuinoel ad h. l. Suringar*, Verhand. *over het laatste Alg. Geregt*, in *de werken des Genootschaps* voor 1804, bl. 177.

dan zou er zeker in het meervoudige ſtaan: *οἱ ἄρχοντες τοῦ κόσμου*, of *τοῦ αἰῶνος τούτου.* Men vergelijke 1 Kor. II: 6, 8. Het is blijkbaar, dat wij hier aan denzelfden denken moeten, die in de oude Joodſche Schriften רב העולם genoemd wordt, den Satan. Deze wordt toch in de Brieven der Apostelen ook voorgeſteld als de bevorderaar der zedeloosheid onder de menſchen. In deze plaatſen bij Joannes komt ook telkens het onder de Joden gewone denkbeeld voor, dat bij de komst van den Mesſias het rijk van den Satan een einde zou nemen. De Heiland ſtelt dus in deze plaatſen de Phariſeërs en Schriftgeleerden voor, als zich in hunne vijandſchap tegen Hem latende leiden door den Satan, als tegenwerker van alle ondernemingen ter bevordering van ware godsvrucht, met verzekering, dat Hij over denzelven en deszelfs aanhang zou zegepralen.

Deze verklaring wordt ook bevestigd door Hoofdſt. VIII: 44, waar de Heiland uitdrukkelijk zegt: *Gij zijt uit den vader den duivel, en wilt de begeerte uwes vaders doen. Die was een menſchenmoorder van den beginne, en is in de waarheid niet ſtaande gebleven, want geen waarheid is in hem. Wanneer*

neer hij de leugen spreekt, zoo spreekt hij uit zijn eigen, want hij is een leugenaar, en de vader derzelve leugen. De zin van dit vers komt, naar ons inzien, hierop neder: Gij hebt den aard van den Vorst der duisternis, en schikt u in uw gedrag naar zijne neigingen en wenschen. Hij heeft, van het begin der wereld af, meermalen door leugen en bedrog den dood van menschen bewerkt, en tot heden toe is hij afkeerig van de waarheid, want er bestaat geene waarheid in hem. Als hij liegt, dan volgt hij zijne natuur, want hij is bedriegelijk, en de leugen is van hem oorspronkelijk. De Zaligmaker beschrijft hier dus den duivel als een wezen, dat inderdaad bestaat, dat een vriend van leugen en bedrog is, dat door alle tijden henen heeft weten te bewerken den dood van menschen, die dien dood niet verdienden. De Joden waren daarom in zijne oogen kinderen des duivels, omdat zij ook door list en leugen naar zijn leven stonden, en Hem op eene bedriegelijke wijze wilden vermoorden. Wij moeten dus uit deze plaats afleiden, dat er een booze geest bestaat, die, afkeerig van de waarheid, gaarne door list en leugen het bederf der menschen bewerkt of bevordert, en dat menschen, die zich daaraan ook overgeven,

ven, zich door zijnen invloed laten beheerfchen en hem gelijk worden (71).

De mensch komt in dit Evangelie overal, gelijk in alle andere Schriften des Nieuwen Testaments, voor als een redelijk, voor de eeuwigheid gefchapen wezen, dat voor hemelsch onderwijs, voor hooge ontwikkeling vatbaar is, en door Jezus Christus kan gevormd worden voor de zaligheid van den hemel. Maar aan den anderen kant ftelt hetzelve ons den mensch ook, zoo als Gods Woord overal doet, voor als zoodanig verzinnelijkt en bedorven, dat hij eene geheele en grondige verandering ondergaan moet, zal hij die voordeelen deelachtig worden, die hem van Gods wege door Jezus Christus worden aangeboden. Deze verzinnelijkte en verdorvene gefteldheid der menfchen wordt door den Heiland voorgefteld Hoofdft. III: 6: *Hetgene uit het vleesch geboren is, dat is vleesch, en hetgene uit den Geest geboren is, dat is geest.*

(71) Men zie over deze plaats boven anderen *Tittmann*, l. l. en voorts *Brink*, *over den eerften Brief van Joan.* bl. 447. *Muntinghe*, *Gefchied. der Menschh.* IX. *aanmerk.* bl. 107.

geest. Te regt zegt *Muntinghe*, in navolging van *Tittmann*, van deze plaats: „ Welk
„ eene beteekenis men ook hier aan het
„ woord *vleesch* wil hechten, het zal al-
„ tijd, volgens het doel des Zaligmakers,
„ iets in den mensch te kennen geven, waar-
„ door hij voor de zaligheden van het ko-
„ ningrijk Gods onvatbaar is, en dus iets
„ zedelijk onvolkomen, hetwelk door het
„ tegenovergestelde *geest*, wat hetzelve dan
„ ook zij, moet verbeterd worden: en zoo
„ teekent het ons dan den mensch, als door
„ zulk eene zedelijke onvolkomenheid be-
„ smet, welke door *eene geboorte uit geest*
„ moet verbeterd worden, zoo hij immer
„ een waardig en gelukkig onderdaan van
„ Gods koningrijk worden zal" (72). Daar de Heiland het *vleesch zijn* voorstelt als een gevolg van *uit vleesch geboren te zijn*, van de ligchamelijke geboorte derhalve, moeten wij dat ongetwijfeld verstaan van der menschen overdrevene zinnelijkheid, aan welke Paulus in den Brief aan de Romeinen ook meermalen, onder de benaming van vleesch en van het ligchaam dezes doods, der menschen verdorvenheid toeschrijft. Deze nu zegt de Heiland hier en vers 3 en 5 dat de men-

(72) *Geschied. der Menschh.* IX. bl. 120.

menſchen zoodanig hindert in de verkrijging der voordeelen van het rijk van God, door Jezus Christus geſticht, dat zij uit den Geest moeten geboren worden, hetwelk in den ſtijl van Joannes zekerlijk te kennen geeft, dat zij door goddelijke kracht boven de zinnelijkheid verheven moeten worden. Immers op andere plaatſen noemt hij dat *uit God geboren te zijn.* Men zie 1 Brief III: 9. V: 1. (73). — Deze zedelijke verdorvenheid wordt ook voorgedragen Hoofdſt. III: 19—21, en opgegeven als gepaard gaande met, en ten gevolg hebbende afkeerigheid van de waarheid, en onverſchilligheid omtrent dezelve. *En dit is het oordeel, dat het licht in de wereld gekomen is, en de menſchen hebben de duisternis liever gehad dan het licht, want hunne werken waren boos. Want een iegelijk, die kwaad doet, haat het licht, en komt tot het licht niet, opdat zijne werken niet beſtraft worden. Maar die de waarheid doet, komt tot het licht, opdat zijne werken openbaar worden, dat zij Gode gedaan zijn.* Dit is het ongeluk, dat de menſchen, toen het licht der waarheid verſpreid werd, liever verkozen in hunne onkun-

(73) Vergel. *Muntinghe*, t. a. pl. IX. *aanmerk.* 111.

kunde te blijven, omdat hun gedrag slecht was. De ondeugd toch schuwt het licht, want zij vreest door hetzelve ten toon gesteld te zullen worden, maar dien het om het ware en Godebehagende te doen is, die bemint het licht ook, want hij vertrouwt daardoor geregtvaardigd te zullen worden. — Voorts wordt verondersteld, dat de menschen in eenen slechten verdorvenen toestand verkeeren, wegens denzelven bloot staan voor allerlei onheil en ellende, en aan de goddelijke straffen onderworpen zijn, overal waar ons geleerd wordt, dat Jezus Christus gekomen is om hen te verlichten, hen van het verderf te bevrijden, hen zalig te maken, dat op vele plaatsen geschiedt (74).

In deze ongelukkige gesteldheid der menschen kwam Jezus Christus op aarde, ten einde hen door het licht der waarheid tot de ware gelukzaligheid terug te brengen. Hij zeide zelf, Hoofdst. XII: 50: *En ik weet, dat zijn gebod het eeuwige leven is. Het gene ik dan spreke, dat spreke ik alzoo, gelijk mij de Vader gezegd heeft.* Ik weet, dat hetgeen de Vader mij geboden heeft den menschen te verkondigen, hen kan opleiden tot eeuwig-

(74) Men zie vooral Hoofdst. V: 24 en VIII: 24, welke plaatsen ons vervolgens weder zullen voorkomen.

wigdurende gelukzaligheid, en hierom ſtelle ik dat ook zoo aan hen voor, zonder daarin iemand te ontzien. Zeer wordt daarom ook geroemd het licht en de troost, 't welk de menſchen tot hun geluk, door het werk van Jezus Christus onder hen, zijn deelachtig geworden, Hoofdſt. I: 16—18: *En uit zijne volheid hebben wij alle ontvangen, ook genade voor genade. Want de wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid is door Jezus Christus geworden. Niemand heeft ooit God gezien, de eeniggeboren Zoon, die in den ſchoot des Vaders is, die heeft Hem ons verklaard.* Uit den goddelijken overvloed van Jezus goedertierenheid en waarheidskennis (vergel. vers. 14) hebben wij alle eene reeks van weldaden en gunstbewijzen (75) ontvangen. Mozes gaf wel de wet, maar Jezus Christus leerde ons de goddelijke liefde en ontferming, en predikte ons de volkomene waarheid zonder eenige zinnelijke omkleeding. Niemand kende God regt, zoodanig als tot het geluk der menſchen noodig is, maar Jezus Christus, die Gods bijzondere liefde geniet, en in Deszelfs bijzonderst vertrouwen deelt (76), heeft ons

(75) *Heringa, Over het gebruik en misbruik der Kritiek*, bl. 409.

(76) *Muntinghe*, t. a. pl. IX. *aanmerk.* bl. 44.

ons omtrent Denzelven alle noodige inlichting gegeven. — Zoo heeft Jezus Christus, het licht der wereld, het ongelukkig gewordene menschdom weder willen terug brengen tot waar geluk.

Op vele plaatsen van dit Evangelie wordt ons geleerd, door welke middelen wij tot dat groote en eeuwige geluk geraken kunnen, dat Jezus Christus aan zondige menschen aanbiedt.

Wilde Jezus, vooral door de leer die Hij predikte, de menschen verlichten en verbeteren, en langs dezen weg hen gelukkig maken, dan spreekt het ook van zelf, dat wij de kennis van zijne leer tot ons geluk volstrekt noodig hebben. Dit is ook de leer van dit Evangelie op onderscheidene plaatsen. Jezus zegt, Hoofdst. IV: 14: *Maar zoo wie gedronken zal hebben van het water dat ik hem geven zal, die zal in eeuwigheid niet dorsten, maar het water, dat ik hem geven zal, zal in hem worden een fontein van water, springende tot in het eeuwige leven.* De zin van deze woorden is door *Kuinoel* aldus vrij goed uitgedrukt: „Die mijne leer heeft aangenomen, en met „dezelve regt bekend is, zal nooit eene an-

„ de-

„ dere begeeren, maar mijne leer zal hare „ heilzame kracht en invloed op zijn hart „ uitoefenen, en zijne ziel verkwikken en „ gelukkig maken, tot dat hij tot de eeuwi- „ ge gelukzaligheid geraakt, en zij hem de- „ zelve deelachtig maakt" (77). Hiertoe behoort ook Hoofdſt. VI: 44: *Niemand kan tot mij komen, tenzij de Vader, die mij gezonden heeft, hem trekke.* Dit trekken van den Vader wordt door ſommigen opgevat alleen van de gelegenheid, die God aan de menſchen moet geven om met Jezus leer bekend te worden, zonder welke kennis niemand in ſtaat is om een waar belang in Hem te ſtellen en opregt in Hem te gelooven. Dat die uitdrukking zóó verklaard kan worden, is door *Kuinoel* breedvoerig aangetoond (78). Anderen verſtaan het niet alleen van de gelegenheid die God aan de menſchen moet geven, om Jezus leere te leeren kennen, maar vooral ook van het opleiden der menſchen tot Jezus door hoogeren onverklaarbaren in-

vloed.

(77) Men vergelijke hetgene wij boven bij het tiende vers hebben aangemerkt.

(78) Men zie ook *Morus*, l. l. p. 106. *Noesſelt*, *Proluſ. in locum* 1 *Cor.* XII: 4—11. *in Syll. Comment. Theol. ed. à Pottio*, Vol. VI. p. 149.

vloed (79). Wij vinden in den zamenhang niets, dat ons verhindert deze beide denkbeelden hier te verëenigen, en deze verklaring ſtemt ook overeen met de doorgaande leer van het Evangelie, die wij tot hiertoe beschouwd hebben. — Voornamelijk wordt ons de noodzakelijkheid der godsdienſtige kennis tot zaligheid voorgeſteld Hoofdſt. XVII: 3. *Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt.* Hierdoor komen de menſchen tot de eeuwige gelukzaligheid, dat zij U als den eenigen waren God leeren kennen, en Jezus Christus als uwen Gezant. Deze verklaring is eenvoudig en duidelijk, en er is geen de minſte reden, om eene andere vertaling van deze plaats aan te nemen, of eene omzetting aan de woorden te geven, zoo als door ſommigen geſchiedt. Het is geene ongepaste aanmerking van *Noesſelt*, dat deze plaats op eene krachtige wijze het wezen van den Christelijken godsdienst voorſtelt, in tegenoverſtelling van de dwaasheid der Heidenen, die in vele Goden geloofden, en van de dwaling der Joden, die Jezus niet erkennen wilden voor Gods gezant en Mesſias. Wanneer

(79) Zie *Tittmann*, ad h. l. en *v. d. Palm*, *Leerred.* IV. D. bl. 57 en volgg.

neer hier nu aan de kennis van den Christelijken godsdienst het eeuwige leven verbonden wordt, dan ſpreekt het van zelf, dat wij daarbij denken moeten aan eene zoodanige kennis, die eenen heilzamen invloed maakt op het hart en den wandel. Hoe de waardige *Brink* in deze gewone verklaring iets heeft kunnen vinden, dat bedenking gaf omtrent Jezus goddelijke heerlijkheid, zoodat hij meende die bij de behandeling van deze plaats opzettelijk te moeten betoogen, kunnen wij ons niet begrijpen (80), en zijne verklaring van de woorden, *dit is het eeuwige leven*, als of daarmede gezegd werd, dat het eeuwige leven in den hemel vooral daarin beſtaan zal, dat men God en den Heiland volmaakt zal leeren kennen, komt ons gedrongen voor. Jezus was zich bij het doen van dit gebed bewust, zoo als uit het geheele beloop van hetzelve blijkt, dat Hij de leer der waarheid, die God Hem geboden had te prediken (Hoofdſt. XII: 50), volledig en zuiver aan de menſchen had verkondigd, en nu verklaart Hij dan ſtellig, dat die leer geſchikt was om hen eeuwig gelukkig te maken.

Maar dit Evangelie leert ons ook, dat er, be-

(80) *Afſcheid van Jezus*, bl. 195 en volgg.

behalve kennis van den Christelijken godsdienst, ook geloof aan Jezus Christus en zijne leer noodig is tot verkrijging der zaligheid. Wij zullen de voornaamste plaatsen, in welke dat geleerd wordt, opgeven en kort omschrijven. Hoofdst. III: 16—18. *Zoo lief had God de menschen, dat Hij zijnen eeniggeborenen Zoon overgaf aan lijden en dood, opdat een iegelijk, wie hij ook zij, die in Hem gelooft, niet ongelukkig worde, maar tot eene eindelooze gelukzaligheid gerake. Want God heeft zijnen Zoon niet gezonden in de wereld, opdat Hij, zoo als de Joden van den Messias verwachten, de menschen buiten het Jodendom zou straffen en bederven, maar opdat allerlei menschen door Hem behouden zouden worden. Die in Hem gelooft, wordt niet gestraft, maar die niet gelooft, die is reeds onder de straf, reeds in de ellende, omdat Hij het gezag van Gods eeniggeborenen Zoon niet eerbiedigt.* Wanneer wij deze plaats zoo verstaan, dan sluit vers 19, te voren behandeld, volkomen op dezelve, en dient tot derzelver verklaring. Wij zien er dus uit, dat het geloof in Jezus Christus de menschen bevrijdt van alle ellende, bewaart voor alle straffe, en eeuwig gelukkig maakt. — Hoofdst. V: 24: *Voorwaar, voorwaar zegge ik u, die mijne leer behartigt, en toont dat hij erkent wie*

mij

mij gezonden heeft, die heeft deel aan de eeuwige gelukzaligheid, en hij zal van de eeuwige ellende bevrijd blijven, want hij is reeds overgegaan uit eenen ſtaat van ellende in eenen ſtaat van geluk (81). — Hoofdſt. VI: 29: *Jezus antwoordde en zeide tot hen, dit is het werk Gods, dat gij geloofi in Hem, dien Hij gezonden heeft*, dat is, zoo als duidelijk uit het verband met het voorgaande blijkt: wilt gij iets verrigten, dat God welbehagelijk is, dan moet gij gelooven in zijnen Afgezant. — Vers 35: *Ik ben het brood des levens, die tot mij komt zal geenszins hongeren, en die in mij geloofs zal nimmermeer dorſten*, dat is: Ik biede de menſchen voedſel aan, dat hen eeuwig gelukkig maakt, die door het geloof van mij gebruik maakt zal nimmer gebrek hebben. Tot Jezus komen en in Hem gelooven wordt hier met elkander verwisſeld, waaruit de beteekenis der eerſte ſpreekwijs, die ook in andere plaatſen voorkomt, duidelijk blijkt. Zij geeft te kennen: Jezus onderwijs ter harte nemen, en daarvan een ernſtig gebruik maken (82) — Vers. 47: *Voorwaar, voorwaar zeg-*

(81) Deze verklaring is voldoende betoogd door *Kuinoel*, ad h. l. Men zie ook *Morus*, l. c. p. 89.

(82) Conf. *Morus*, *Opusc*, II. p. 275.

zegge ik u, die in mij gelooft, heeft het eeuwige leven. Door het geloof in mij wordt men dadelijk het geluk deelachtig, dat eeuwig duren zal. — Vers 53, 54, 56 en 57 wordt dat gelooven in Jezus een eten en drinken van zijn vleesch en bloed genoemd, omdat het bijzonder bestaan moet in eene geloovige omhelzing van Jezus lijden en sterven, dat Hij, naar vers 51, ondergaan zou voor het leven en geluk der wereld. — Hoofdst. VII: 38: *Die in mij gelooft, gelijkerwijs de Schrift zegt, stroomen des levenden waters zullen uit zijnen buik vloeijen.* Hoe Joannes zelf dat in het volgende vers verklaart, hebben wij boven reeds gezien. — Meerder nadenken vordert van ons Hoofdst. XX: 29, alwaar de Zaligmaker aan Thomas, zoo even van de waarheid zijner opstanding overtuigd geworden, zegt: *Omdat gij mij gezien hebt, Thomas, zoo hebt gij geloofd, zalig zijn ze die niet zullen gezien hebben, en nogtans zullen geloofd hebben.* Het is naar mijn oordeel zeer klaar, dat de Heiland hier niet spreekt van het geloof aan Hem en aan zijne leer in het algemeen, maar van het geloof aan zijne opstanding in het bijzonder. Gij gelooft nu, Thomas! dat ik opgestaan ben, omdat gij de teekenen gezien hebt, die bewijzen dat ik dezelfde ben als vóór mijne kruisiging, maar

ge-

gelukkig zij, die de waarheid dier gebeurtenis niet zullen in twijfel trekken, alhoewel zij geene gelegenheid hebben om deze teekenen te aanschouwen. Is dit de zin van dit 29 vers, dan lijdt het bij mij ook geen twijfel, of vers 31: *Maar deze zijn geschreven, opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus de Zoon Gods, en opdat gij geloovende het leven hebt in zijnen naam*, moet insgelijks verstaan worden van het geloof aan Jezus opstanding, als het krachtigste bewijs voor zijn Messiasschap. Immers deze verzen zijn naauw aan elkander verbonden door het 30ste vers: *Jezus dan heeft vele andere teekenen in de tegenwoordigheid zijner discipelen gedaan, die niet zijn geschreven in dit boek*, en deze woorden kunnen niet verklaard worden van Jezus wonderwerken, maar van de bewijzen, die Hij, na zijne opstanding, van de waarheid van dezelve aan zijne Apostelen gegeven heeft. Trouwens Joannes behoefde zich er niet over te verontschuldigen, dat hij niet meer wonderwerken van den Heiland geboekt had, daar het duidelijk uit het geheele Evangelie blijkt, dat het in het geheel zijn doel niet was geweest, om die bijzonder op te geven. Zagen Joannes woorden daarop, dan was het bijvoegsel, *in de tegenwoordigheid zijner Discipelen* ook geheel overtollig, want Jezus deed

zijne wonderen in het openbaar, en niet in tegenwoordigheid van zijne leerlingen alleen. Neen, Joannes fpreekt van de bewijzen, die Jezus na zijne opftanding gaf van de waarheid zijner verrijzenis; hij had in dit XX Hoofdft. opgegeven, hoe Jezus zich na zijne opftanding aan zijne leerlingen vertoond had, en hen had overtuigd, dat Hij dezelfde was als te voren, en nu voegt hij er ten flotte bij: Jezus heeft na zijne opftanding nog veel meer andere teekenen en bewijzen van dezelve aan zijne leerlingen gegeven, maar die heb ik niet befchreven, ik geve alleen de gemelde op, ten einde gij zoudt gelooven, dat Hij waarlijk de Mesfias, de Zoon van God is, en door dat geloof in Hem als zoodanig tot waar geluk zoudt geraken (83). Onnatuurlijk is de verklaring, dat vers 30 en 31 in geen verband ftaan met het voorgaande, maar een algemeen flot van het Evangelie behelzen; dezelve fteunt enkel op eene verkeerde opvatting van die verzen, en heeft zeer verkeerde gevolgen gehad. Daaruit toch is voortgevloeid de gisfing, dat Hoofdft. XXI een aanhangfel is, door eenen anderen in lateren tijd bij het Evangelie gevoegd, hetwelk daar-

(83) Men vergelijke *Heumann*, t. a. pl. bl. 493.

daarom ook door fommige Affchrijvers zelfs niet in hun handfchrift geplaatst is, waarvoor intusfchen volftrekt geen grond is. Het geloof in Jezus Christus als den Mesfias, leidt ons dus ook naar vers 31, tot ware en eeuwige zaligheid op.

Behalve die Christelijke godsdienstkennis en dat werkzame geloof in Jezus Christus, als den van God gezondenen Zaligmaker, moeten wij ook, volgens dit Evangelie, ons bekeeren, en ten gevolge daarvan beftendig de deugd betrachten, zullen wij deel erlangen aan de zaligheid, door Jezus Christus aangebragt. Boven hebben wij reeds opgegeven, wat ons daaromtrent door den Heiland geleerd wordt Hoofdft. III: 5, 6. — Hiertoe behoort ook Hoofdft: VIII: 31, 32, waar Jezus zegt tot de Joden, die in Hem geloofden: *Indien gijlieden in mijn woord blijft, zoo zijt gij waarlijk mijne discipelen, en zult de waarheid verftaan, en de waarheid zal u vrij maken.* De Zaligmaker wilde hiermede aan hen te kennen geven, dat de bloote erkentenis van Hem als Mesfias niet genoegzaam was; maar dat zij de volharding in dezelve moesten toonen door naar zijne leer beftendig te leven, (vergel. Hoofdft. XV: 10). Door dat te doen, zouden zij eerst tot regt verftand van de waarheid komen, en vrij worden van

de

de ſlavernij der zonde, (vergel. vers 34). — Zoo zegt Jezus ook Hooſdſt. XIV: 15: *Indien gij mij lief hebt, zoo bewaart mijne geboden,* vers 21. *Die mijne geboden heeft en dezelve bewaart, die is het die mij lief heeft;* vers 23. *Zoo iemand mij lief heeft, die zal mijn woord bewaren;* vers 24*a*. *Die mij niet lief heeft, die bewaart mijne geboden niet.* In deze plaatſen komen twee onderſcheidene woorden voor, die beide door *bewaren* vertaald zijn, en die beteekenen: de bevelen van Jezus Christus beſtendig te onthouden en ter harte te nemen, en dus ook bijgevolg dezelve te betrachten (84). Voor het overige vindt men in de geſprekken, die Jezus met zijne Apostelen, volgens dit Evangelie, hield, vooral in zijne laatſte redenen vele uitdrukkingen, die ons doen zien, dat Hij wilde, dat zij door het dragen van vele vruchten en het beminnen van elkander naar zijn voorbeeld, hunne betrekking op Hem zouden aan den dag leggen. Kennis, geloof en liefde zijn dan ook hier de groote vorderingen en voornaamſte kenmerken des Christendoms, zoo als in alle de Schriften des Nieuwen Testaments.

Ook

(84) Men zie voorts over deze ſpreekwijzen, *Brink, Afscheid van Jezus*, bl. 142.

Ook dit Evangelie geeft ons ophelderingen omtrent het volgende leven, die hoogstbelangrijk zijn en volkomen instemmen met hetgeen de Heiland daaromtront volgens andere Heilige Schrijvers geleerd heeft.

Men heeft uit dit Evangelie willen afleiden, dat het de leer van Jezus Christus zou geweest zijn, dat de zielen der menschen na den dood verkeeren in eenen staat van bewusteloosheid en werkeloosheid, maar de plaatsen daarvoor aangevoerd, bewijzen dat in het geheel niet, zoo als de beschouwing van dezelve ons duidelijk zal doen zien. De Heiland zegt, Hoofdst. IX: 4: *Ik moet werken de werken des genen, die mij gezonden heeft, zoo lang het dag is, de nacht komt, wanneer niemand werken kan.* Hij verstaat daardoor den dag, den tijd zijns levens, want Hij verklaart dat in het volgende vers door de woorden: *zoo lang ik in de wereld ben.* De nacht is hier dus de staat des doods. De werken des genen die Hem gezonden heeft, zijn niet de werken die God aan Jezus geboden had, maar de werken die God zelf deed. Dat blijkt uit de uitdrukking zelve, en uit vergelijking van vers 3. Ik moet, wil Jezus dus zeggen, zoo lang ik leve, den Vader navolgen in wel te doen

doen aan de menfchen. Zoo als mijn Vader tot hiertoe werkt, zoo moet ik ook werken, zonder vooroordeelen of kwade bedoelingen van menfchen te ontzien, zonder eenige gelegenheid daartoe te laten voorbijgaan, want de ftaat des doods nadert, en in dien ftaat zal ik dat niet meer kunnen verrigten. Dit wil nu zeker niet zeggen, dat het voor de afgeftorvenen onmogelijk is om iets, van welken aard ook, te denken, te gevoelen en te werken, maar geeft alleen te kennen, dat wij na onzen dood aan onze aardfche roeping niet kunnen beantwoorden, niet langer kunnen nuttig zijn voor onze hier wonende natuurgenooten. — Van den overledenen Lazarus zegt Jezus, Hoofdft. XI: 11: *Lazarus onze vriend flaapt.* Ook uit deze woorden heeft men meer willen afleiden, dan er in opgefloten ligt. De een heeft er uit afgeleid, dat Lazarus den dood niet waarlijk ondergaan heeft, terwijl Joannes intusfchen in het vervolg uitdrukkelijk zegt, dat Jezus dit zeide van Lazarus dood. De ander heeft er uit willen bewijzen, dat de Heiland geleerd heeft, dat de mensch na den dood in eenen ftaat van bewusteloosheid, van flaap verkeert, terwijl het intusfchen zeer algemeen bij de Ouden was, om den dood eenen flaap te noemen, enkel om de uitwendige gelijkheid,

heid, die er tusschen eenen pas gestorvenen en slapenden is. Er is ook geene reden om met sommigen te stellen, dat Jezus zich opzettelijk zoo heeft uitgedrukt, opdat de Apostelen Hem niet verstaan mogten en om hen te verrasschen, want Joannes maakt er geene andere aanmerking over, dan eenvoudig deze, dat Jezus, dus sprekende, den dood van Lazarus heeft uitgedrukt (85). Jezus heeft hier dus enkel in den gewonen spreekstijl willen zeggen, dat Lazarus gestorven was, zonder daarmede iets meer te bedoelen. Dat de Apostelen dit niet verstonden, doet hiertegen niets af, want zulks werd alleen daardoor veroorzaakt, dat de Heiland te voren gezegd had, dat de ziekte van Lazarus niet ter dood zou zijn maar tot heerlijkheid Gods. — Dat de staat der afscheiding inderdaad een staat van bewustheid zijn zal, blijkt duidelijk uit die plaatsen van dit Evangelie, in welke gezegd wordt, dat het lot der godvruchtigen en der goddelozen na dit leven zeer verschillend zal zijn. Hun beider lot wordt voorgesteld Hoofdst. III: 36: *Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven, maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de*

(85) Zie de aanmerk. in *Bijdr. tot de Theol. Wetensch.* 1814. bl. 661.

de toorn Gods blijft op hem, waarover ſtraks nader. Van de ongeloovige Joden wordt Hoofdſt. VIII: 21 en 24 gezegd, dat zij *in hunne zonden zouden ſterven*. Deze uitdrukking kan geenszins alleen beteekenen, dat zij ongeloovig blijvende zouden ſterven zonder verbeterd te worden, want *leven* beteekent in Jezus redenen bij Joannes doorgaans gelukkig worden, en *ſterven* ongelukkig worden, en dat wij die ſpreekwijs hier ook zoo moeten opvatten, van een ongelukkig worden bij het ſterven door de zonde, blijkt klaar uit vers 21, daar Jezus dezelve verklaart door: *daar ik henen ga kunt gij niet komen*. In de zonde ſterven is dus: wegens de zonde bij den dood uitgeſloten worden van de inwonig in den hemel en deszelfs zaligheid, en in eenen ellendigen toeſtand geraken (86). Wij zien hier dus, dat de menſchen, die zich niet tot Christelijk geloof en bekeering laten bewegen, na hunnen dood ongelukkig wor-

(86) Dat Jezus hier alleen zou hebben willen zeggen, dat de Joden bij de aanſtaande algemeene ellende van hun volk te vergeefs zouden zoeken om zijne beſcherming, wijl zij dan niet zouden kunnen komen daar Hij was, en dus dan zonder hulp ongelukkig zouden worden, is eene verklaring, die de taal, de zamenhang en de geſchiedenis der Joden tegen zich heeft, en dus geene opmerking verdient.

worden, en uitgesloten van de zaligheid des hemels. — Daarentegen leert Hoofdst. VIII: 56. ons waarschijnlijk, dat de godvruchtigen na den dood in eenen gelukkigen toestand verkeeren, en voor de zaligste vreugde vatbaar worden. *Abraham uw vader heeft met verheuging verlangd, opdat hij mijnen dag zien zoude, en hij heeft hem gezien en is verblijd geweest.* Men heeft in de eenvoudigste en natuurlijkste opvatting van deze plaats iets bijzonders en vreemds gevonden, en daarom dezelve op onderscheidene andere wijzen getracht te verklaren, maar wanneer men dezelve onbevooroordeeld opvat, dan moet Jezus hier hebben willen zeggen: Terwijl Abraham uw vader hier op aarde leefde, verlangde hij met vreugde den dag te mogen beleven, op welken zijn beloofde nakomeling zou verschijnen, in wien alle volken der aarde zouden gezegend worden, en hij heeft mijne komst op aarde in den staat der afscheiding vernomen, en daarover zich verheugd. Alle andere verklaringen van deze plaats komen mij mat of gedrongen voor. Dat Jezus niet van zijnen persoon, maar van zijnen dag spreekt, en dat de Joden Hem zoo verstonden als zij deden, bevestigt de door ons omhelsde uitlegging. Zij strijdt daaren-

boven ook niet met Jezus leer in andere plaatsen van het Evangelie, maar komt veeleer volkomen overeen met Jezus onderwijs in het algemeen, en met dat, hetwelk Hij in de gelijkenis van Lazarus en den rijken man gaf, in het bijzonder; daarin wordt toch duidelijk door Hem geleerd, dat de zielen der afgestorvenen vatbaar zijn voor nadenken, en voor aandoeningen van droefheid en vreugde.

Vervolgens geeft dit Evangelie ons ook op, wat er volgens de leer van Jezus Christus met de menschen gebeuren zal ten jongsten dage. De Heiland zeide, volgens Hoofdst. XI: 23—26 tot Martha: *Jezus zeide tot haar: uw broeder zal weder opstaan. Martha zeide tot Hem, ik weet dat hij opstaan zal in de opstanding ten laatsten dage. Jezus zeide tot haar: ik ben de opstanding en het leven, die in mij gelooft zal leven, al ware hij ook gestorven, en een iegelijk die leeft en in mij gelooft, zal niet sterven in der eeuwigheid. Gelooft gij dat?* De Zaligmaker belooft eerst stellig aan Martha, dat haar broeder Lazarus weder zal opstaan, en daarmede bedoelde Jezus, zoo als het vervolg leert, de opstanding van zijnen vriend, die nu dadelijk door zijne kracht plaats zou hebben.

ben (87). Martha verstaat dat intusschen van de toekomstige algemeene opstanding, zij antwoordt ten minste: *ik weet dat hij opstaan zal in de opstanding ten laatsten dage.* Hier vinden wij dus in den mond van eene leerlinge van Jezus, die reeds lang zijn bijzonder onderwijs genoten had, eene belijdenis aan Hemzelven gedaan van het geloof aan eene algemeene opstanding der dooden ten jongsten dage, waaruit wij moeten afleiden, dat de Heiland deze opstanding der dooden ten jongsten dage ook geleerd heeft. Op deze woorden van Martha, die de Heiland in hun geheel laat, verklaart Hij zich nu wat nader omtrent zijne oogmerken met Lazarus, zeggende: *ik ben de opstanding en het leven:* ik ben het die magt heb over de opstanding en het leven; ik kan dezelve dus plaats doen hebben wanneer ik wil, en ben aan den jongsten dag niet verbonden. Dat dit de bedoeling van den Heiland met deze woorden is, blijkt uit den gehelen zamenhang, en zoo verklaart Hij zich ook nader in het daarop volgende: *die in mij gelooft enz.* dat is,

als

(87) Daar Jezus hier het woord gebruikt, dat gewoonlijk gebruikt wordt van de opstanding uit de dooden, kan men daaruit misschien ook een bewijs afleiden, dat Lazarus waarlijk gestorven geweest is.

als magt hebbende over opſtanding en leven, kan ik mijne leerlingen, die geſtorven zijn, doen leven wanneer ik wil, en hen die leven altijd voor den dood bewaren, gelooft gij dat ik die magt heb? Dat Martha Jezus uitdrukkingen zoo opgevat heeft, van de magt, die Hij te kennen wilde geven te bezitten, blijkt uit het antwoord dat zij daarop geeft in het 27ſte vers. Wij leeren hier dus, dat er eene opſtanding ten jongſten dage zijn zal en een toekomend leven, dat Jezus Christus daarover de magt heeft, en over den dood, en zijne leerlingen het leven uit den dood kan ſchenken, wanneer Hij wil. — Hetzelfde vinden wij ook Hoofdſt. VI: 54, alwaar de Heiland zegt: *die mijn vleesch eet en mijn bloed drinkt, die heeft het eeuwige leven, en ik zal hem opwekken ten uiterſten dage.* Die van mijn lijden en dood door het geloof gebruik maakt, zal het eeuwige leven hebben, want ik zal hem ten laatſten dage weder opwekken, opdat hij daarna beſtendig gelukkig moge kunnen leven. De uitdrukking *ten uiterſten dage* leert ons ſtellig, dat Jezus hier van eene eigenlijke opſtanding ſpreekt, die op zekeren bepaalden tijd plaats zal hebben, vooral als wij die vergelijken met zijn gezegde tot Martha, en bedenken, dat die ſpreekwijs meermalen verwisſeld wordt

met

met de uitdrukking van voleinding der wereld.

Vooral opmerkelijk is de gewigtige plaats Hoofdst. V: 21—29. In dezelve wordt niet alleen geleerd, dat er eenmaal eene opstanding der dooden plaats zal hebben, en dat Jezus die zal daarstellen, maar ook, dat Hij dan het oordeel zal houden over alle menschen. Wij toch zijn van oordeel, dat deze plaats zoo in eenen eigenlijken zin moet worden opgevat. Jezus immers spreekt hier duidelijk van eene tweederlei opstanding, wat de gevolgen zou betreffen. Hij voegt daar uitdrukkelijk bij: *alle die in de graven zijn*, dat den aard der opstanding, van welke gesproken wordt, duidelijk bepaalt. Hij laat voor zijn berigt omtrent dezelve zijn *voorwaar, voorwaar zeg ik u*, vooraf gaan, hetwelk Hij dan gewoon was te gebruiken, wanneer Hij iets gewigtigs leerde, dat zijne hoorders op zijn gezag moesten aannemen, zonder dat Hij er voor hun verstand geschikte bewijzen voor kon aanvoeren. Hij verklaart eindelijk, dat hetgene hij voorspelt gebeuren zou, opdat de menschen Hem mogten eeren, zoo als zij den Vader eeren; ook van zijne goddelijke grootheid en vereerenswaardigheid overtuigd mogen worden. Dit alles pleit voor eene eigenlijke opvatting

 van

deze plaats, volgens welke Jezus eene eigenlijke algemeene opſtanding zal daarſtellen, en een eigenlijk oordeel zal houden over alle menſchen, en bewijst de ongegrondheid der opvatting van hen, welke hier willen gedacht hebben aan eene zedelijke opſtanding en aan Jezus beoordeeling van de menſchen hier op aarde (88). Volgens deze plaats zal Jezus dus eenmaal door zijne ſtem, (misſchien door aardbeving en donder, vergel. 2 Theſſ. I: 8.) alle dooden doen herleven, en dan over alle menſchen oordeelen, en hen vonnisſen voor de eeuwigheid, naar hetgene zij hier gedaan hebben. — Van dat oordeel ten jongſten dage wordt ook geſproken Hoofd. XII: 48: *Die mij verwerpt en mijne woorden niet ontvangt, heeft die hem oordeelt, het woord dat ik geſproken heb, dat zal hem oordeelen ten laatſten dage.* Deze plaats geeft uitdrukkelijk te kennen, dat de ongeloovigen ten laatſten dage zullen gevonnisd en geſtraft worden

(88) Deze oneigenlijke verklaring van Jezus woorden is reeds wederlegd in de *Werken van het Genootſchap.* Men zie de Verhandelingen *Over het laatſte Gerigt en over de Opſtanding*, in 1804 en 1805. Vooral heeft *Kuinoel* ad h. l. breedvoerig en voortreffelijk de gevoelens van *Eckermann*, *Paulus* en and. over deze plaats wederlegd. Men zie ook *W. Scholten*, Disſ. cit. p. 14.

den op grond van het Evangelie, dat er dus iets plegtigs en beslissends op dat tijdstip omtrent hen plaats zal hebben. Het is waar, de Heiland zegt alleen, dat zijne leer hen zal oordeelen, maar dat kan onmogelijk te kennen geven, dat alle ongeloovigen zichzelve dan zoodanig die leer zullen herinneren, dat zij daardoor tot beschaming geraken. Dit kunnen wij te minder denken, daar, zoo als wij gezien hebben, in andere plaatsen geleerd wordt, dat Jezus zelf dan het oordeel over de menschen zal houden. Zijne woorden op deze plaats veronderstellen derhalve, dat er dan iemand zijn zal, welke hen zal herinneren het Evangelie van onzen Heer, en hen daaruit zal overtuigen van zonde (89). Het Evangelie zal dus de regelmaat zijn, waarnaar eenmaal allen zullen beoordeeld en behandeld worden, die onder hetzelve geleefd hebben.

Hoedanig nu dan het lot der menschen beslist zal worden, leert dit Evangelie ons ook. De verschillende zeer uit een loopende gevolgen van het oordeel voor de geloovigen en

(89) Dit is overtuigend aangetoond door *C. B. Reddingius*, in *Verhand. over het laatste Gerigt*, in de *Werken van het Genootschap* voor 1804 bl. 72.

en ongehoorzamen worden ons voorgesteld Hoofdst. III: 36: *Die in den Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven, maar die den Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem.* Die dus den Zoon van God geloovig volgt, mag zich verzekerd houden van eene toekomstige eeuwige gelukzaligheid, maar die zich tegen Hem ongeloovig verzet en zijne leer niet wil volgen, zal van die gelukzaligheid niet alleen worden uitgesloten, maar ook bestendig blijven onder de ondervinding van Gods ongenoegen, dat hier op zondaars rust. Deze laatsten zullen dus wegens dat ongenoegen van God in de eeuwigheid ongelukkig zijn. Bijzonder wordt ons het gelukkig lot der ware leerlingen van Jezus Christus in de eeuwigheid beschreven Hoofdst. XVII: 24: *Vader! ik wil, dat daar ik ben, ook die bij mij zijn, die Gij mij gegeven hebt, opdat zij mijne heerlijkheid mogen aanschouwen, die Gij mij gegeven hebt.* Volgens deze bede zullen Jezus opregte vereerders eenmaal daar zijn, waar Jezus Christus de hoogste heerlijkheid geniet, zich daar verheugen in het aanschouwen van zijn geluk, en in zijn gezelschap volkomen gelukkig zijn (90).

Hoofdst.

(90) Meerdere opheldering van deze plaats geeft *Brink, Afscheid van Jezus*, bl. 249.

Hoofdſt. XIV: 2, 3 verzekert de Heiland den zijnen ſtellig, dat zij eenmaal met Hem in het huis des Vaders zullen verkeeren, en dus daar in zijn geluk zullen deelen; zoo als wij boven reeds gezien hebben. Hiertoe behoort ook Hoofdſt. VIII: 51: *Voorwaar, voorwaar zeg ik u, zoo iemand mijn woord zal bewaard hebben, die zal den dood niet zien in der eeuwigheid*, dat is, volgens den zamenhang: hij zal nimmer veroordeeld worden, bevrijd blijven van de verdoemenis.

Tot hiertoe hielden wij ons bezig met de Geloofsleer van Joannes Evangelie, wij moeten thans overgaan tot deszelfs Zedeleer. Het is intusſchen reeds zeer waarſchijnlijk, wanneer wij maar overwegen, wat wij reeds van het hoofddoel en den voornaamſten inhoud van dit Evangelie gezien hebben, dat hetzelve geene opzettelijke behandeling van bijzondere ſtukken uit de Zedeleer zal bevatten. Hetzelve is toch van eenen geſchiedkundigen en leerſtelligen aard. De naauwkeurige beſchouwing van hetzelve brengt ook deze waarſchijnlijkheid tot zekerheid. Wij vinden echter verſcheidene algemeene vermaningen tot het betrachten van deugd en godsvrucht,

tot het onderhouden van Jezus geboden in hetzelve, en ook daarin niet alleen, maar tevens in al het bijzondere, de Zedeleer betreffende, komt dit Evangelie volkomen overeen met de andere Boeken des Nieuwen Testaments, en predikt het ons eene regt Evangelifche deugdsbetrachting, zoo als ons uit de verzameling van alles, daartoe betrekkelijk, blijken zal.

Het Evangelie van Joannes leert ons, dat wij geheel veranderd en verbeterd moeten worden, en leeren moeten uit edele verhevene beginfels werkzaam te zijn, zullen wij gefchikt worden voor het Godsrijk, door Jezus Christus gefticht, Hoofdft III: 5, zoo als wij boven reeds gezien hebben. Het leert ons, dat wij God verëeren moeten op eene hartelijke en verftandige wijze, Hoofdft. IV: 24: *God is een Geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en in waarheid.* Het is toch duidelijk uit het verband te zien, waarin deze woorden van den Heiland tot de Samaritaanfche Vrouw voorkomen, dat προσκυνεῖν hier de niet ongewone uitgebreide beteekenis heeft van te beoefenen alles, wat tot de verëering van God behoort, en dus wil de Zaligmaker hier zeggen, dat het ons betaamt, wegens Gods geestelijke natuur en zijne gezindheden daar-

om-

omtrent (vers 23), in de geheele beoefening der godzaligheid te werk te gaan, niet op eene onverſtandige en werktuigelijke wijze, zoo als toen veelal plaats had, daar men meesttijds in plegtigheden hangen bleef, maar op eene gezonde en ernſtige, redelijke en hartelijke manier. — Het Evangelie van Joannes wijst ons vervolgens het Woord van God aan als het rigtſnoer, waarnaar onze godsdienstige gevoelens en gedragingen moeten ingerigt worden, en als het beste middel, door welks gebruik wij tot die gezindheden en gevoelens kunnen geraken, Hoofdſt. V: 39: *Onderzoekt de Schriften, want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben, en die zijn het, die van mij getuigen*, welke plaats ons naderhand nog weêr zal voorkomen. — Het wijst ons, op onderſcheidene plaatſen, op het voorbeeld van Jezus Christus, als een voorbeeld, waarnaar wij ons behooren te gedragen, Hoofdſt. XIII: 14, 15: *Indien dan ik, de Heer en de Meester, uwe voeten gewaſchen heb, zoo zijt gij ook ſchuldig malkanders voeten te waſchen*, elkander ook in het minſte en geringſte dienst te bewijzen en genoegen te verſchaffen, *want ik heb u een exempel gegeven, opdat gelijkerwijs ik u gedaan heb, gijlieden ook doet.* Zoo ook Hoofdſt. XV: 12: *Dit is mijn gebod,*

bod, dat gij malkander lief hebt, gelijkerwijs ik u lief gehad heb, dat gij mijn voorbeeld in het betrachten van de liefde volgt. Hetzelve ſtelt ons dat voorbeeld van den Heiland overal aanſchouwelijk voor, zoo als het zich vertoonde in alle zijne woorden en daden, wel aan den eenen kant als geheel onnavolgbaar en verre boven ons vermogen verheven, in zoo verre Hij namelijk hier op aarde handelde als Zoon van God en Middelaar Gods en der menſchen, maar aan den anderen kant ook, voor zoo ver Hij als mensch werkzaam was, als uitſtekende in liefde, gehoorzaamheid en onderwerping aan God, in liefde, hulpvaardigheid, zachtmoedigheid en toegevende verdraagzaamheid jegens de menſchen, en dus als in alle opzigten onze ijverige navolging waardig. Bijzonder verdient het onze opmerking, dat de Heiland, volgens dit Evangelie, het bidden en danken voor Hemzelven beſchouwde als behoefte en als een voornaam ſtuk der dadelijke beoefening van de godzaligheid, zoodat wij Hem daarin vooral ook moeten navolgen. Zoo lezen wij van Hem, Hoofdſt. XI: 41, 42, dat Hij bij het graf van Lazarus tot God zeide: *Vader! ik danke U, dat Gij mij gehoord hebt. Doch ik wist, dat Gij mij altijd hoort: maar om der ſchare wil, die*

ronds-

rondsom ſtaat, heb ik dit gezegd, opdat zij zouden gelooven, dat Gij mij gezonden hebt. De Zaligmaker had, niettegenſtaande Hij berigt had ontvangen van Lazarus doodelijke ziekte, dezen zijnen vriend evenwel laten ſterven. De aanwezige ſchare had daarom ongunstige vermoedens tegen Hem opgevat, als of Hij, door zijnen vriend te verwaarloozen, der vriendſchap ontrouw was geworden, of misſchien willekeurig had gehandeld door op zijne wonderkracht te zeer te vertrouwen. Om nu zulke denkbeelden bij de ſchare weg te nemen, ſpreekt Hij zijnen Vader aan, en geeft Hij in zijn gebed te kennen, dat Hij in deze zaak van het begin af reeds met God had geraadpleegd, en Dien had gebeden om Lazarus te mogen opwekken nadat hij geſtorven was, en dat God Hem zulks had toegeſtaan. Dit erkent Hij met dankzegging, opdat een ieder zou gelooven, dat Hij in deze geheele zaak godvruchtig en gemoedelijk was te werk gegaan, en dat Hij ook nu als een getrouw Gezant des Allerhoogſten den wil des hemelſchen Vaders volbragt. Dit zijn opmerkelijk gedrag leert ons dus, dat wij in allerlei gevallen biddend met God moeten raadplegen, dat wij Hem behooren te danken, wanneer onze wenſchen vervuld worden, en dat wij deze onze godvruchtige ge-

gevoelens niet behoeven te verbergen, maar veeleer tot ſtichting van anderen behooren aan den dag te leggen, opdat God bij alles van allen de eer ontvange. Zoo bidt Jezus ook Hoofdſt. XII: 28: *Vader! verheerlijk uwen naam!* De Zaligmaker had zoo even geſproken van zijn naderend ſterven, en gezegd, dat zijn hart bij het aandenken daaraan ontroerd was, en dat Hij zich daaronder ſterkte met de gedachte, dat Hij juist daarom op aarde was gekomen, om zichzelven op te offeren. Zijn gebed beteekent dus: Vader! niet mijn wil, maar uw wil geſchiede, doe maar met mij wat U behaagt, zoo maar uwe eer regt gehandhaafd en bevorderd worde! Wij moeten dus bij moeijelijke zaken hulp en kracht bij God zoeken, en ons in alles, hoe moeijelijk ook, aan God onderwerpen, met de hoogſte zucht, dat boven alles Gods eer moge bevorderd worden. — Met deze zelfde gevoelens deed Jezus ook zijn uitgebreider gebed, Hoofdſt. XVII. Hij ontboezemde dat zekerlijk mede om zijne leerlingen te bemoedigen en te vertroosten, maar dat was het eenige oogmerk van hetzelzelve niet: Hij wilde zichzelven daardoor ook verſterken. Even te voren had Hij breedvoerig geſproken van de treurige dingen, welke welhaast gebeuren zouden, daarvan

was thans zijn hart vol, Hij moest het zoo wel uitſtorten om zichzelven te bemoedigen, als om de zijnen te verſterken. De Heiland beveelt toch in dit gebed niet alleen de belangen van zijne leerlingen, maar ook die van Hemzelven aan God zijnen hemelſchen Vader aan (91).

Dit Evangelie ſtelt ons ook de edelſte en onbaatzuchtigſte beginſels voor, als de bronnen, uit welke de beoefening van deugd en godzaligheid bij ons behoort voort te vloeijen. In de eerſte plaats leert het ons God te dienen en te verëeren, en de deugd te betrachten uit liefde tot onzen hemelſchen Vader, en zucht om Hem te verheerlijken. Wij lezen Hoofdſt V: 41, 42: *Ik neem geene eer van menſchen, maar ik kenne ulieden, dat gij de liefde Gods in u zelven niet hebt.* Deze woorden veronderſtellen, dat Jezus het beoefenen der deugd uit het beginſel van eerzucht afkeurde, en wilde, dat de menſchen zich door liefde tot God zouden laten leiden. Wij moeten hier toch niet denken

(91) Dat Jezus dit gebed alleen gedaan heeft om zijner leerlingen wil, is beweerd door *Winkler*, *Proeve over Jezus geſchiktheid als Leeraar enz.* doch hij is te regt daarin tegengeſproken door eenen Recenſent in de *Bijdr. tot de Godgel. Wetenſch.* voor 1814. bl. 490.

ken aan liefde van God, maar aan liefde tot Hem, de zucht om Hem te verheerlijken, zoo als blijkt uit vergelijking van Hoofdst. VII: 18: *die van hemzelven spreekt, zoekt zijne eigene eer, maar die de eer zoekt des genen, die hem gezonden heeft, die is waarachtig.* Zoo zeide Jezus ook tot zijne leerlingen, Hoofdst. XV: 8: *Hierin wordt mijn Vader verheerlijkt, indien gij vele vruchten draagt.* Het is waar, deze plaats ziet, zoo als vele in de laatste redenen van den Heiland, zeer duidelijk alleen op de Apostelen, en op hetgene zij in hunne gewigtige aanstaande betrekking moesten verrigten, maar des niet te min leiden wij daaruit toch billijk in het algemeen af, dat het beoefenen van allerlei deugden God aangenaam is en Hem verheerlijkt, en dat wij daarom ook ons daarop uit het beginsel om God te verheerlijken behooren toe te leggen. Dat zelfde wordt ook bedoeld Hoofdst. V: 44: *Hoe kondt gij gelooven, die gij eer van malkander neemt, en de eer die van God alleen is, niet zoekt?* De zin van deze woorden is toch onzes oordeels deze: Hoe zoudt gij in mijne leer kunnen gelooven, daar gij malkander naar de oogen ziet, en menschengunst op den hoogsten prijs stelt, maar geene zucht koestert om God alleen te vereeren, uit gebrek aan liefde tot Hem!

Hem! — Bij dit beginsel van deugd en godsvrucht voegt dit Evangelie als een tweede, de liefde tot den Heiland Jezus Christus, Hoofd. XIV: 15: *Indien gij mij lief hebt, zoo bewaart mijne geboden*, en vers 21: *Die mijne geboden heeft, en dezelve bewaart, die is het die mij lief heeft.*

Bij deze edele beginsels van liefde en dankbaarheid, uit welke dit Evangelie wil dat wij handelen zullen, voegt hetzelve de heerlijkste beloften van den zegen van God en de ware gelukzaligheid, ten einde ons aan te moedigen om het voorbeeld van onzen Heer in alles vlijtig na te volgen, en zijne voorschriften getrouw te betrachten. Hoofdst. XII: 26 lezen wij, *Zoo iemand mij dient, de Vader zal hem eeren.* Hoofdst. XIV: 21: *Die mij lief heeft, zal van mijnen Vader geliefd worden, en ik zal hem lief hebben, en ik zal mijzelven aan hem openbaren.* Dit *openbaren* wordt nader verklaard vers 23: *Zoo iemand mij lief heeft, die zal mijn woord bewaren, en mijn Vader zal hem lief hebben, en wij zullen tot hem komen, en zullen woning bij hem maken*, dat is: wij zullen onze bijzondere gunst, vriendschap en liefde aan hem doen ondervinden. Hoofdst. XV: 14: *Gij zijt mijne vrienden, zoo gij doet wat ik u gebiede*, dat is niet alleen, gij

zult u als vrienden van mij gedragen als gij u gedraagt naar mijne voorschriften, maar ook, gij zult dan mijne bijzondere en hartelijke vriendschap genieten, zoo als blijkt uit het volgende vers. Hoofdst. XVI: 27: *Want de Vader zelf heeft u lief, dewijl gij mij lief gehad hebt.* — Eindelijk herinnert dit Evangelie ons, dat onze godsvrucht en deugd geheel moeten ingerigt worden naar Gods Openbaring, zal het aan ons blijken dat wij waarlijk godzalig zijn, Hoofdst. VIII: 47: *Die uit God is, hoort de woorden Gods.* Uit God te zijn beteekent, zoo als de zamenhang hier ook duidelijk leert, het met God te houden, zijne vereëring te kiezen, bezield te zijn met de zucht om God te dienen (92). Zij, die daartoe gezind zijn, hooren ook de de woorden Gods, nemen ook ter harte wat God tot de menschen zegt, en betoonen daarvoor hunnen eerbied.

Behalve deze opgegevene plaatsen, de beoefening der godzaligheid betreffende, welke ons de betrachting van het goede tot eer van God, uit liefde tot Jezus Christus, naar zij-

(92) Deze spreekwijs is voortreffelijk opgehelderd door *Brink, Over den 1 Brief van Joan. Inleid.* bl. 59 en volgg.

zijne voorschriften aanprijzen en bevelen, treffen wij in dit Evangelie verscheidene plaatsen aan, in welke ons geloof en liefde worden aanbevolen. Vooreerst geloof in Jezus Christus. Op dat geloof dringt dit Evangelie aan met redengeving, dat het de wil van God is, dat het Gode aangenaam is, dat wij het aan Hem, die zijnen Zoon op aarde zond, verschuldigd zijn om dat geloof te betrachten. Men zie, behalve andere reeds aangevoerde plaatsen, Hoofdst. XII: 44. XIV: 24 enz. Aan dit geloof wordt de zaligheid verbonden, Hoofdst. III: 18, 36 enz. Het wordt onder verschillende benamingen voorgesteld en aangeprezen als, een komen tot Jezus, een eten en drinken van zijn ligchaam en bloed, een blijven in Hem, leerlingen van Hem zijn, en dergelijke meer. Het wordt tegen ongehoorzaam zijn aan den Zoon overgesteld, Hoofdst. III: 36; en derhalve voorgedragen als insluitende zoo wel eene ernstige beoefening van zijne leer, als eene opregte overtuiging, dat Hij de Zaligmaker is. De Heiland noemt het meermalen een lief hebben van Hem, zoo als wij reeds gezien hebben, onder anderen ook Hoofdst. VIII: 42: *Indien God uw Vader ware, zoo zoudt gij mij lief hebben: want ik ben van God uitgegaan en kome van Hem,*

Hoofdſt. XVI: 27: *Want de Vader zelf heeft u lief, dewijl gij mij lief gehad hebt, en hebt geloofd dat ik van God ben uitgegaan.* Hier en op vele andere plaatſen wordt dus Jezus goddelijke zending gebruikt om ons tot dat geloof in Hem te bewegen. Zie ook Hoofdſt. V: 23. VII: 28, 29. XII, 49. XVI: 28 enz.

Dit geloof moet vooral gepaard gaan met een volkomen vertrouwen op den Heiland, Hoofdſt. XIV: 1: *Uw hart worde niet ontroerd, gijlieden gelooft in God, gelooft ook in mij.* De vermaning van Jezus, dat zijne leerlingen zich niet ontſtellen moesten door angſtige bekommernis, doet ons zien, dat wij hier het woord *gelooven* moeten opvatten in de beteekenis van *vertrouwen*, zoo als het ook Matth. IX: 22, Luk. XVII: 5 en elders meer voorkomt. Of de Zaligmaker hier wil zeggen, dat zij, gelijk zij op God vertrouwden, zoo ook op Hem vertrouwen moesten, dan of Hij hier wil bevelen, dat zij, en op God, en op Hem hun vertrouwen moesten ſtellen, zulks doet hier niets af. Wij vinden echter geene genoegzame reden om van de gewone vertaling af te gaan.

Dat geloof moet derhalve vergezeld gaan met de verhevenſte gedachten van Jezus magt en liefde, zoodanig, dat wij door hetzelve

Hem

Hem dezelfde godsdienstige hulde bewijzen, die wij den Vader toebrengen. Zoo vatten wij ten minste Hoofdst. V: 23 op: *Opdat zij alle den Zoon eeren, gelijk zij den Vader eeren. Die den Zoon niet eert, eert den Vader niet, die Hem gezonden heeft.* Immers dit eeren van den Zoon kan niet verklaard worden uit het volgende vers, als bestaande in het hooren van zijne woorden, zoo als *Kuinoel* en anderen willen, want dan worden de uitdrukkingen van den Zaligmaker hier op eene gedrongene wijze van hare gewone en natuurlijke kracht beroofd. Jezus gebruikt hier een woord (*τίμεῖν*), dat eene godsdienstige veréëring toebrengen beteekent, en zegt, dat de menfchen Hem even zoo behooren te veréëren, als zij dat den Vader doen. *Tittmann* heeft, ad h. l. breedvoerig en overtuigend aangetoond, dat *ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν* niet anders kan verftaan worden, dan van eene godsdienstige hulde, die men Jezus, Gods Zoon, verpligt is, dewijl *καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα* volftrekt op eene godsdienstige veréëring van den Vader ziet (93). De Heiland leert hier dus, dat de

(93) Men zie ook *van Voorst*, t. a. pl. bl. 152, en de Schrijvers aldaar aangehaald.

de Vader Hem benoemd heeft tot Regter der wereld, opdat alle menschen, bij en door de uitvoering van zijn regter-ambt ten jongsten dage, gedrongen mogen worden om Hem zoo wel als den Vader godsdienstige hulde toe te brengen, en verdedigt zijne uitdrukking daaromtrent door er stellig bij te voegen, dat het voor de menschen pligt is om dat te doen, en zulks met den wil van God overeenkomt: *die den Zoon niet eert, eert den Vader niet, die Hem gezonden heeft.* Vergel. Phil. II: 11.

Bij alle de plaatsen, in welke in het algemeen bevolen wordt, Jezus geboden te doen, zijne leer te onderhouden, Hem te dienen, Hem te volgen, en daarin te volharden, zoo als Hoofdst. XII: 26. XIV: 12. XV: 9, 10, 14, 16. XV: 4—7. XXI: 22 enz. zullen wij ons niet bijzonder behoeven te bepalen. De Heiland gaf wel de vermaningen daartoe aan zijne Apostelen, zoodat dezelve in bijzondere betrekking staan tot de wijze, waarop zij, overeenkomstig hunne toekomstige bestemming, daarin moesten te werk gaan, doch dit neemt geenszins weg, dat dezelve ook van eene algemeene toepasfing zijn, en alle belijders van Jezus Christus daartoe verpligt zijn.

Dit werkdadig geloof in den Zaligmaker moet, volgens dit Evangelie, vooral werk-

zaam

zaam zijn in de betrachting van liefde tot onze medemenſchen in het algemeen, en tot onze medechristenen in het bijzonder. Hiertoe ſpoort hetzelve ons op verſcheidene plaatſen aan. Wat aangaat de menſchenliefde in het algemeen, waarſchuwt hetzelve op verſchillende plaatſen tegen het veroordeelen van anderen, zoo ſtrijdig met die liefde. Wij mogen anderen niet veroordeelen, al zijn zij ook inderdaad ſchuldig, als wij ons ook aan dezelfde verkeerdheden ſchuldig maken, die zij bedreven. Wij mogen anderen niet veroordeelen om de ongelukken en rampen, met welke zij worstelen moeten. Wij mogen eindelijk anderen niet beoordeelen enkel naar den uitwendigen ſchijn. Het eerſte wordt geleerd Hoofdſt. VIII: 7: *Die van ulieden zonder zonde is, werpe eerst den ſteen op haar.* De Zaligmaker ſprak hier tot de getuigen, welke verklaarden dat zij eene vrouw, die tot Hem gebragt was, betrapt hadden op overſpel, en welke volgens de wet van Mozes verpligt waren, als zulk eene zondares ter dood veroordeeld werd, den eerſten ſteen op haar te werpen. Tot dezen zeide Hij nu: als gij zelve zonder zonde zijt, dan werpt maar den eerſten ſteen op haar, of: zoo iemand van u zonder zonde is, en zichzelven dat bewust is, die vange maar aan

 het

het doodvonnis over haar ten uitvoer te brengen. Niet als of de Heiland daarmede zeggen wilde, dat er menſchen konden zijn, die geheel zonder zonde waren, maar Hij wilde daarmede te kennen geven, dat Hij wist, dat niemand van hen vrij van zonden der onkuischheid was, en dat Hij het daarom onbetamelijk en ongeoorloofd voor hen achtte, om die vrouw op eene harde en wettisch geſtrenge wijze te veroordeelen (94). Het tweede wordt ons geleerd Hoofdſt. IX: 3: *Noch deze heeft gezondigd, noch zijne ouders, maar dit is geſchied, opdat de werken Gods in hem zouden geopenbaard worden.* Denkt niet, dat deze blindgeborene of zijne ouders zwaar gezondigd hebben, omdat hij zoo ongelukkig is, beſchouwt zijn onheil niet als eene goddelijke ſtraf, maar weet, dat God met hetzelve het verhevenſte oogmerk heeft, opdat het namelijk aan en door hem zigtbaar worde, wat God door mij doen kan en doen wil. Het derde of laatſte wordt verboden Hoofdſt. VII: 24: *En oordeelt niet naar het aanzien, maar oordeelt een regtvaardig oordeel.* Het oordeelen naar het aanzien

(94) Deze plaats is voortreffelijk opgehelderd en verdedigd door *Kuinoel*, l. c. p. 394.

zien noemt de Heiland Hoofdſtuk VIII: 15: *een oordeelen naar den vleeſche*, en beteekent dus een beoordeelen van anderen naar den uitwendigen ſchijn, naar hetgene wij uiterlijk aan hen zien. Een regtvaardig oordeel zal dus daarentegen zulk een oordeel over de gedragingen van anderen zijn, waarbij alle omſtandigheden en het geheele beſtaan van andere menſchen zorgvuldig worden in acht genomen. — Voorts wordt de leugen Hoofdſt. VIII: 44 voorgeſteld als alleronbetamelijkst, omdat dezelve regtſtreeks ſtrijdig is met de menſchenliefde en het geluk van anderen benadeelt of verwoest, terwijl daarentegen de waarheid ten ſterkſte wordt aangeprezen, Hoofdſt. XVIII: 37: *Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne ſtem.* Die de waarheid lief heeft en ter harte neemt, dien alleen erkenne ik voor mijnen onderdaan. — Menſchenliefde wordt voorgeſteld als ten allen tijde pligtmatig en loffelijk, zoodanig zelfs, dat de waarneming der uitwendige godsdienstpligten bij dezelve moet achterſtaan, Hoofdſt. VII: 22, 23: *Daarom Mozes heeft ulieden de beſnijdenis gegeven, (niet dat zij uit Mozes is maar uit de Vaderen), en gij beſnijdt eenen mensch op den Sabbath. Indien een mensch de beſnijdenis ontvangt op den Sabbath, opdat de wet van Mozes niet*

gebroken worde, zijt gij toornig op mij, dat ik eenen geheelen mensch gezond gemaakt heb op den Sabbath? Onbepaalde uitgestrekte menschenliefde achtte Jezus dus veel hooger, dan het behartigen van de belangen van anderen in eene mindere mate, maar uit stipte godsdienstige naauwgezetheid, om aan de bestaande godsdienstige verordeningen te voldoen.

In het bijzonder beveelt dit Evangelie de onderlinge Christelijke broederliefde, uit liefde tot den Heiland, en dus door het geloof in Hem te betrachten. De Schrijver van hetzelve heeft duidelijk de vermaningen van Jezus, waarin Hij zijne leerlingen tot onderlinge liefde en eensgezindheid, zoo noodig voor de belangen van zijn koningrijk, aanspoort, met zorgvuldigheid bijeen verzameld en geboekt, en wie herkent daarin het liefderijk karakter van Joannes, den beminden discipel des Heeren niet, dat ons van elders zoo gunstig bekend is. Jezus zeide, volgens Hoofdst. XIII. 34*a*, 35: *Een nieuw gebod geve ik u, dat gij malkanderen lief hebt. Hieraan zullen zij alle bekennen, dat gij mijne discipelen zijt, zoo gij liefde hebt onder malkander.* De zin van deze woorden is naar mijn inzien deze: heb ik u tot hiertoe, gelijk ook Mozes gedaan heeft, ver-

maand

maand tot liefde jegens alle menſchen, thans geve ik ulieden daarenboven ook nog een gebod, hetwelk ik tot hiertoe nog niet zoo ſtellig aan u gegeven heb, dat gij namelijk jegens elkander eene hartelijke broederlijke liefde moet uitoefenen. Hieraan moeten de menſchen in de wereld kunnen zien, dat gij in mij gelooft, dat gij elkander bemint, in liefde en vrede te zamen leeft, en elkanders geluk bevordert (95). Dit is dus een gebod, dat niet alleen de Apostleen goldt, maar dat ook in het algemeen een kenmerk opgeeft, waardoor de leerlingen van den Heiland zich op aarde van andere menſchen moeten onderſcheiden. Zoo hebben de Apostelen het ook begrepen, daar zij naderhand in hunne Brieven alle Christenen hebben vermaand tot deze broederlijke liefde, en die onderſcheiden van de liefde jegens allen. —

De

(95) De verſchillende gevoelens over dit vers zijn opgegeven door *Kuinoel*, l. c. p. 558. — Wij verſchillen daarin van hem, dat wij het woord *καινὴ* niet betrekkelijk maken tot het liefhebben naar Jezus voorbeeld, maar tot het *ſpeciale* der liefde, die de Heiland hier beveelt. Het is toch natuurlijker, dit woord betrekkelijk te maken tot het gebod zelve, *hebt malkanderen lief*, dan tot het gene Jezus daarbij aanhaalt, om opheldering te geven omtrent de wijze, waarop die liefde behoorde beoefend te worden, waarvan ſtraks nader.

De Heiland bidt, Hoofdst. XVII: 11 en 21, dat zijne leerlingen *alle één mogen zijn, gelijk als zij*, de Vader en Hij, en dat zij *in Hen één mogen zijn*, en door dit bidden geeft Jezus ook te kennen de verpligting zijner leerlingen, om de eensgezindheid en onderlinge liefde te behartigen. Trouwens, als wij ons herinneren, dat Jezus den zijnen met zulk eenen nadruk het gebod van onderlinge liefde gaf; als wij overwegen, dat het voor zijne zaak van het hoogste aanbelang was, dat zijne aanhangers eensgezind en liefderijk jegens elkander bleven, dan is het natuurlijk te verwachten, dat Hij in zulk een gebed als dit, bij zulk eene gelegenheid uitgesproken, ook zijnen wensch zal uiten, dat de zijnen één van hart en van zin mogten zijn en blijven, en daar nu de uitdrukkingen, één te zijn, één te zijn als God en Christus, één te zijn in God en Christus, door het geloof in Hen, daarvan zonder eenigen twijfel verklaard kunnen worden, meenen wij ook daaraan die beteekenis te moeten geven, zonder in die uitdrukkingen iets meer te willen zoeken (96). Het verband, waarin de gemelde

(96) Men zie voorts *Brink*, *Afscheid van Jezus*, bl. 216 en 236, en *Over den* 1 *Brief van Joannes*, bl. 406.

de verzen tot vers 20 ſtaan, doet ons zien, dat deze bede zich niet bepaalde tot de Apostelen, maar zich uitſtrekte tot alle Christenen van alle tijden. — Deze onderlinge broederliefde wilde Jezus dat zijne leerlingen zouden beoefenen naar zijn voorbeeld, Hoofdſt. XIII: 34b: *Gelijk ik u lief gehad heb, dat ook gij malkander lief hebt.* Het komt mij niet juist voor, om hier, in plaats van de onderlinge broederliefde tot hoofdinhoud van Jezus nieuw gebod te maken, dat te beſchouwen als leerende enkel liefde naar Jezus voorbeeld, en dan alle de eigenſchappen van des Heilands liefde tot de menſchen op te tellen, en die hier aan te voeren, als of Jezus zich die hier had voorgeſteld, en gewild dat de liefde der Apostelen jegens anderen ook alle die hoedanigheden zou hebben. De Heiland voert hier zijn voorbeeld alleen aan tot aandrang van zijn gebod van onderlinge broederliefde. Hij had alle menſchen zijne liefde betoond, maar bijzonder had Hij zijne liefde en vriendſchap bewezen aan zijne leerlingen. Zoo moesten deze nu elkander ook in het bijzonder liefhebben. Dit is naar ons inzien het eenige dat Jezus zich hier voorſtelde bij het aanhalen van zijn voorbeeld, zoodat Hij daarmede aan de zijnen duidelijk wilde maken, welk eene liefde Hij bedoelde, en hoe die

met

met de algemeene menschenliefde zeer wel kon gepaard gaan. Hij zegt daarom ook niet: gelijk ik u lief gehad heb, dat gij ook *alzoo* malkander lief hebt, maar: gelijk ik u lief gehad heb, dat ook gij *malkander* lief hebt. — Op dit voorbeeld van Hemzelven in de beoefening der broederlijke liefde wijst de Heiland ook Hoofdst. XV: 12, 13: *Dit is mijn gebod, dat gij malkander lief hebt, gelijkerwijs ik u lief gehad heb. Niemand heeft meerder liefde als deze, dat iemand zijn leven zet voor zijne vrienden.* De zin van deze verzen is duidelijk deze: ik geve u dit bijzonder gebod, dat gij elkander bemint, zoo als ik ook ulieden in het bijzonder heb lief gehad. Dit mijn voorbeeld mag ik met regt aanvoeren, om u tot onderlinge liefde op te wekken, want wie heeft eene sterkere liefde dan hij, die voor zijne vrienden zijn leven opoffert, zoo als ik voor ulieden doen zal (97)? Er ligt dus geen het minste bewijs in deze plaats, dat de Christenen ook verpligt zijn om hun eigen leven voor dat van anderen op te offeren. — Deze onderlinge liefde moet, volgens Hoofdst. XIII: 14—17, vooral ook betoond worden door de

(97) Men zie voorts de Vertaling van *Brink*, *Afscheid van Jezus*, bl. 151, en de noot op bl. 152.

de beoefening van nederige dienstvaardigheid: *Indien dan ik, de Heer en de Meester, uwe voeten gewasſchen heb, zoo zijt gij ook ſchuldig malkanders voeten te wasſchen. Want ik heb u een exempel gegeven, opdat, gelijkerwijs ik u gedaan heb, gijlieden ook doet. Voorwaar, voorwaar zeg ik u, een dienstknecht is niet meerder dan zijn heer, noch een gezant meerder dan die hem gezonden heeft. Indien gij deze dingen weet, zalig zijt gij, zoo gij dezelve doet.* Jezus had door de zijnen de voeten te wasſchen getoond, dat Hij zich niet ſchaamde om de geringſte liefdediensten aan hen te bewijzen, en zoo wilde Hij hen dan met zijn voorbeeld leeren, dat zij ook alle zelfverheffing en valſche eerzucht moesten afleggen, en eene onbepaalde dienstvaardigheid aan elkander moesten betoonen, zonder immer eenigen mogelijken liefdedienst als beneden zich te beſchouwen. Dit dringt de Heiland nog aan met de verzekering, dat zulk een gedrag tevens dienen zou tot bevordering van hun eigen geluk en zaligheid. — Met dezelfde drangrede en met eene ſchoone belofte ſpoort de Heiland ook tot die onderlinge broederliefde aan, Hoofdſt. XIII: 20. Daar verzekert Hij, dat Hij onze handelwijs jegens anderen, zal beſchouwen als onze handelwijs jegens Hem gehouden, en dat Hij dus,

dus, hetgene wij aan anderen doen, zal beoordeelen als of het aan Hem geschied ware: *Voorwaar, voorwaar zeg ik u, zoo ik iemand zende, wie dien ontvangt, die ontvangt mij.* Zekerlijk zien deze woorden in de eerste plaats op de gezanten van Jezus Christus ter verkondiging van het Evangelie, maar de geest van deze betuiging is toch, dat Hij hetgene wij aan onze medechristenen, die onzen Heer liefhebben, verrigten, rekenen zal, als of het aan Hem gedaan ware. Dat de Heiland zoodanig iets moet gezegd hebben, blijkt uit gelijkluidende plaatsen bij Mattheus en Lukas. Wij zouden dit vers dus niet gaarne als onecht willen verklaren, enkel op grond dat het op de plaats, waar het voorkomt, niet wel schijnt te passen en geheel op zichzelve staat. Dit kunnen wij te minder doen, omdat het in alle oude Handschriften voorkomt. Liever zouden wij dan willen stellen, dat dit vers reeds zeer vroeg zij verplaatst geworden, en op eene andere plaats bij Joannes gestaan hebbe, welke verplaatsing, zoo als bekend is, ook met eenige andere verzen in het Nieuwe Testament schijnt plaats gehad te hebben.

Nu

Nu blijft ons dan niets meer overig, dan dat wij nog nagaan, wat wij volgens dit Evangelie verfchuldigd zijn aan ons zelven.

In het algemeen worden wij tot behartiging en bevordering van ons eigen belang opgewekt, in alle die reeds befchouwde plaatfen, in welke wij tot godsvrucht, geloof, menfchenliefde en broederliefde worden aangefpoord met bijgevoegde beloften en verzekeringen, dat de beoefening daarvan achtervolgd zal worden van Gods zegen, des Heilands liefde en onze gelukzaligheid. Enkele plaatfen echter leeren ons meer bepaaldelijk nog bijzondere pligten, die wij aan ons zelven verfchuldigd zijn. Wij moeten zorgen voor den welftand van ons ligchaam, door matig te zijn en ons voor alle uitfpattingen te wachten. Dit kunnen wij afleiden uit Hoofdft. V: 14: *Daarna vond hem Jezus in den tempel, en zeide tot hem: zie, gij zijt gezond geworden, zondig niet meer, opdat u niet wat ergers gefchiede.* Het fchijnt toch uit die woorden te blijken, dat de genezene, tot welken Jezus dezelve fprak, zich door begane zonden eene ligchamelijke ongefteldheid had berokkend, die ligtelijk terugkomen en veel erger worden zou, als hij die ongeregeldheden op nieuw

bedreef. — Dat wij voorts verpligt zijn voor de ontwikkeling van ons verſtand te zorgen en onzen geest te beſchaven, door ons toe te leggen op godsdienstig onderzoek, blijkt niet alleen uit Hoofdſt. XVII: 3, boven reeds toegelicht, maar ook uit Hoofdſt. V: 39: *Onderzoekt de Schriften, want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben, en die zijn het, die van mij getuigen.* De woorden, want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben, komen ons voor, overtuigend te kennen te geven, dat Jezus hier niet beveelt de Schriften te onderzoeken, maar integendeel veronderſtelt, dat de Joden zich daarmede onledig hielden, omdat zij Gods Woord beſchouwden als noodzakelijk tot hunne zaligheid. Zij hadden alleen dat Woord van God nog niet regt onderzocht, nog niet goed verſtaan, want zij hadden er Jezus niet in gevonden, en de Heiland verzekert toch, dat in hetzelve van Hem geſproken werd. Jezus was dus geenszins volkomen met het gedrag der Joden omtrent den Bijbel te vreden, maar geeft hen integendeel een wenk, welks opvolging hen tot beter en vruchtbaarder verſtand van denzelven zou kunnen brengen. Hoe wij ook deze woorden van den Heiland opvatten, wij kunnen er altijd uit af-

lei-

leiden, dat Hij het verstandig onderzoek van Gods Woord voor ons hoogstnoodzakelijk en belangrijk achtte, en wil dat wij ons daarmede bestendig zullen bezig houden. — Boven alles moeten wij ons, volgens dit Evangelie, toeleggen op datgene, dat tot ons eeuwig geluk dienen kan. Dit prent Jezus ons in, Hoofdst. VI: 27: *Werkt niet om de spijze, die vergaat, maar om de spijze, die blijft tot in het eeuwige leven, welke de Zoon des menschen ulieden geven zal.* Men denke evenwel niet, dat de Heiland hier allerlei inspanning ter verkrijging van vergankelijke spijze zou verbieden, maar Hij zegt hier, dat men bij Hem het eeuwige leven moest zoeken, dat Hij als het belangrijkste den menschen aanbood, maar niet, zoo als sommigen te zijnen tijde deden, Hem moest volgen om door Hem wonderdadig te geraken tot het genot van aardsche spijze. — Voorts blijkt uit Hoofdst. IX: 41, hoe nadeelig zelfverheffing en eigenwijsheid voor ons zelven zijn: *Jezus zeide tot hen; indien gij blind waart, zoo zoudt gij geen zonde hebben, maar nu zegt gij, wij zien, zoo blijft dan uwe zonde.* Wij laten aan onze Lezers over, om de verschillende verklaringen, aan deze woorden gegeven, na te gaan, derzelver zin komt, naar

ons inzien, hierop neder: Indien gij waarlijk blind waart, geene kennis van den waren godsdienst hadt of kondet hebben, zoo zou men u uwe gedragingen niet kunnen toerekenen, maar nu gij u zelven houdt voor verlichte menfchen, en u daarvoor uitgeeft, (zonder dat ik wil beslisfen of gij het zijt of niet), nu zijt gij ook verantwoordelijk voor uw liefdeloos gedrag omtrent mij. Wij verzwaren derhalve onze verantwoording, wanneer wij hoog bij ons zelven opzien, terwijl nederigheid en ootmoed verfchooning verwekken. — Eindelijk behoort een ieder, volgens dit Evangelie, met onvermoeide vlijt werkzaam te zijn in den kring, waarin God hem plaatst, en ter beantwoording aan de bestemming, die God hem gegeven heeft, opdat hij daardoor voorbereid worde voor den naderenden dood en voor eene zalige onsterfelijkheid. Dit leert de Heiland ons met den stelregel, dien Hij zelf altijd volgde, Hoofdst. IX: 4: *ik moet werken de werken des genen, die mij gezonden heeft, zoo lang het dag is, de nacht komt, wanneer niemand werken kan.*

Dus meene ik aan den inhoud der opgegevene Prijsvraag voldaan te hebben. Reeds bij de eerste uitfchrijving wendde ik daartoe mij-

mijne pogingen aan, doch zij mislukten. Die pogingen ontvingen echter lof van Heeren Beoordeelaars in het Programma van het voorledene jaar, en daardoor verkreeg ik aanmoediging om mijne Verhandeling op nieuw te bewerken, dezelve een anderen vorm te geven, te verbeteren en te vermeerderen. Wat nu ook haar lot worde, of zij nu geacht worde de bekrooning, of ten minste de uitgave te verdienen, dan of zij door onderscheidene andere in waarde overtroffen worde, ik onderschrijve haar nu opregt en nederig met de

ZINSPREUK:

Pro Viribus.

ANTWOORD

OP DE

PRIJSVRAAG,

VORDERENDE:

EENE BEKNOPTE EN MET UITLEGKUNDIGE GRONDEN GESTAAFDE OPGAVE VAN DE CHRISTELIJKE GELOOFS- EN ZEDELEER, VOLGENS HET EVANGELIE VAN JOANNES.

DOOR

SIMON DIRK DE KEIZER,

PREDIKANT TE AMSTERDAM.

AAN WIEN EEN ZILVEREN EEREPRIJS IS TOEGEWEZEN.

INHOUD.

INLEIDING.

EERSTE HOOFD-AFDEELING,

CHRISTELIJKE GELOOFSLEER.

EERSTE ONDER-AFDEELING,

OVER GOD.

TWEEDE ONDER-AFDEELING,

OVER GODS REDELIJKE SCHEPSELEN, BIJZONDER DEN MENSCH.

DERDE ONDER-AFDEELING,

OVER JEZUS CHRISTUS.

EERSTE HOOFDSTUK,

Jezus Gefchiedenis, Karakter enz.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK,

Over het heil, door Jezus Christus te weeg gebragt, en den weg, om tot deszelfs genot te geraken.

VIERDE ONDER-AFDEELING,

OVER HET GENE ER EENMAAL AAN HET EINDE DER EEUWEN ZAL PLAATS HEBBEN.

TWEEDE HOOFD-AFDEELING,

CHRISTELIJKE ZEDELEER.

EERSTE ONDER-AFDEELING,

LEER DER PLIGTEN.

TWEEDE ONDER-AFDEELING,

OVER HET GRONDBEGINSEL, WAARUIT — DE DRANGREDENEN, WAAROM — EN DE HULPMIDDELEN, WAARDOOR DIE PLIGTSBETRACHTING MOET EN KAN PLAATS HEBBEN.

ANTWOORD

ANTWOORD

OP DE

PRIJSVRAAG,

VORDERENDE:

EENE BEKNOPTE EN MET UITLEGKUNDIGE GRONDEN GESTAAFDE OPGAVE, VAN DE CHRISTELIJKE GELOOFS- EN ZEDELEER, VOLGENS HET EVANGELIE VAN JOANNES.

INLEIDING.

§. I.

Iets over den Schrijver van dit Evangelie, zijne geschiedkundige geloofwaardigheid, en zijn doel.

In de geheele achtbare rij van Bijbelschrijvers is veelligt niemand meer algemeen bekend dan hij, volgens wiens Evangelie wij thans, op herhaalde uitnoodiging der Eer-

waardige Bestuurders van het Haagsch Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, eene beknopte, en met uitlegkundige gronden gestaafde opgave van de Christelijke Geloofs- en Zedeleer willen trachten te leveren, de waarlijk eenige Johannes [*Aanteek.* 1]. Niemands Schriften veelligt worden meer gelezen dan de zijne, noch geven overvloediger bouwstof tot leering en stichting, bemoediging en vertroosting op den weg naar de eeuwigheid.

Dat nu het Evangelie, hetwelk onder den naam van Johannes gaat, ook waarlijk door dezen geliefdsten van 's Heilands leerlingen geschreven is, kan men, wat de inwendige gronden betreft, ten duidelijkste opmaken, en uit aanmerking van des Schrijvers zegswijzen en geheel karakter, zoo geheel overeenkomstig met 's Heilands, ook uit andere Evangelien bekende, manieren van spreken en handelen, en door vergelijking van den schrijfstijl met dien, welken wij in den eersten brief, onder zijnen naam gaande, en aan hem door niemand betwist, aantreffen [2]. — Wat de uitwendige bewijzen aangaat: uit de Kerkelijke getuigenissen van verscheiden Kerkvaders, zoo als *Justinus Martyrus*, *Theophilus van Antiochie*, *Irenaeus*, *Clemens van Alexandrie*, *Origenes* enz; — uit de meer

uit-

uitdrukkelijke of ingewikkelde toeſtemming van den Gnostiker *Heracleon;* en de openlijke vijanden van het Christendom, *Celsus*, *Porphyrius* en *Julianus* [3]. En de bedenkingen tegen Johannes, als Schrijver van dit Evangelie, door Uitleggers onzer dagen ingebragt, zijn zoo magtstpreukig, en, wel beſchouwd, zoo ijdel en nietig, dat men bijna verbaasd ſtaat, hoe mannen van gezond verſtand ze hebben durven voordragen. Het behoort tot onze taak niet, die bedenkingen voor te ſtellen en te wederleggen. Ook heeft zich met vele andere de E waarde *G. H. van Griethuizen* van deze taak zoo wel gekweten, dat alle verdere poging bijna als nut- en noodeloos zou mogen beſchouwd worden [4].

Evenmin zal men van ons kunnen of willen vorderen eene opzettelijke aanwijzing en verdediging der geſchiedkundige geloofwaardigheid van onzen Schrijver. Dat hij toch wel in de gelegenheid zal geweest zijn van de leer, daden en lotgevallen van zijnen Meester te weten, zal niemand den innigſten vertrouweling des Heeren betwisten; en dat, het gene hij te boek ſtelde, iets dan reine waarheid behelsde, wie wil dit niet gaarne afleiden uit alle bewijzen, die er gewoonlijk in het leerſtellig onderwijs, tot

betoog van de geschiedkundige geloofwaardigheid der gedenkschriften van het Nieuwe Verbond worden aangevoerd, en welke te herhalen ook hier niet de voegzame plaats zijn zoude? Over eenige bezwaren, die men hier zou kunnen voorwerpen, kan men tot genoegzame voldoening nalezen, wat den straksgenoemden *G. H. van Griethuizen* ter aangehaalde plaatse heeft opgemerkt [5].

Wat, eindelijk, het bijzonder hoofddoel van Joannes geschrijf in zijn Evangelie aangaat, hieromtrent zal het genoeg wezen met een enkel woord op te merken, dat dit doel bestaan hebbe in de regtstreeksche aanwijzing, en zijdelinsche verdediging der hoofdwaarheid van het Evangelie, dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, H. XX: 31. [6].

§. 2.

Schrijfwijze.

Elk, die het Evangelie van den waardigen Man, al ware het slechts eenmaal, opmerkzaam gelezen, en, wat den schrijfstijl aangaat, met de overige Evangelische Schriften vergeleken heeft, zal gaarne toestemmen, dat des Apostels schrijftrant, als in de schole

le

le des besten Leeraars gevormd, en, ten gevolge van een bijzonder gemeenzaam en vriendſchappelijk verkeer, naar diens manier van ſpreken ingerigt, zich door eenvoudigheid, duidelijkheid, bevalligheid en waardigheid, die voorname kenmerken van een goeden ſtijl, onderſcheidt [7]. Dit echter neemt niet weg, dat met en door het bijzondere (ons veelligt in alles nog niet genoegzaam bekende) doel van dit geſchrijf, en door 's Mans heilige warmte, verſcheidene ſpreekwijzen ons zeer moeijelijk zijn om te verſtaan, en dus der regte verklaring van dit Evangelie vele hindernisſen in den weg ſtellen. Ik mag er mij hier niet bepaaldelijk over uitlaten. In de uitlegkundige Aanmerkingen, die wij hier en daar noodwendig zullen te maken hebben, zal het duidelijk genoeg uitkomen.

§. 3.

Waarde van dit Evangelie.

Hoezeer ik geene vergelijking tusſchen de betrekkelijke waarde der vier onderſcheidene Evangelie-schriften durve te ondernemen, kan ik toch niet ontveinzen te betuigen, dat, naar mijn gevoel, Johannes aan het

het hoofd ſtaat.' In zijn Evangelie lezen wij de berigten van den geliefdſten onder de geliefden. Wij zien Jezus Christus niet alleen, zelfs niet zoo zeer handelen, maar ook, en vooral, wij hooren Hem, — Hem zelven, — ſpreken, niet ſlechts tot zijne tijd- en volksgenooten, of derzelver aanzienlijkſten in het algemeen, maar voornamelijk in vertrouwelijken kring tot zijne leerlingen, in de allergewigtigſte en beſlisſendſte oogenblikken van zijn leven; of, waar Hij tot anderen ſpreekt, daar is het over de meest belangrijke onderwerpen, die zijne hooge waarde en aangelegene beſtemming in het duidelijkſte licht ſtelden [8]. Gereedelijk zie ik dan ook met *Chrysostomus* in dit Evangelie, „ eene vreedzame en goddelijke kracht, en eene onoverwinnelijke ſterkte van zuivere waarheid, en een ſchatkamer van duizenderlei goed" [9], en zeg het den bekenden *Claudius* in zijnen *Wandsbekker Bode* na: „ ik heb van mijne jeugd af gaarne in den Bijbel mogen lezen, door mijn gansche leven gaarne. Er ſtaan zulke ſchoone gelijkenisſen en raadſels in, en het hart wordt iemand zoo regt vrolijk en opgeruimd. Het liefst echter lees ik in den heiligen Johannes. Bij hem is zoo iets geheel ongemeens. Schemering en nacht, en door

de-

deze henen de ſnel ſchietende blikſem. Een zachte avondwolk, en achter de wolk de groote volle maan in hare ganſche gedaante; zoo iets zwaarmoedigs en hoogs, en vol van aandoening, dat men er niet van verzadigd kan worden. Bij het lezen van Johannes is het mij altijd, als of ik hem bij het laatſte Avondmaal aan de borst van zijnen Meester voor mij zie liggen, als of zijn engel mij het licht voorhoudt, en mij bij zekere plaatſen om den hals wil vallen, en iets in het oor luisteren. Ik verſta op verre na niet alles, wat ik lees, echter is het mij toch dikmaals, als zweefde het in de verte voor mij, wat Johannes meende, en zelfs daar, waar ik in eene geheele donkere plaats inzie, heb ik toch een voorgevoel van een rijken, heerlijken zin, dien ik eenmaal verſtaan zal" [10]. Overal ſtaat Jezus Christus in zijne volle, bovenmenſchelijke grootheid op den voorgrond, zichzelven kennende, en zichzelven openbarende. En de Geſchiedſchrijver, op alles bedacht, wat de uitdrukking van den Heer in hare kracht en waarde kan voorſtellen, maakt ons dikmaals opmerkzaam op de houding en gelaatstrekken, waarmede Hij deze en gene verhevene teekening van zichzelven heeft voorgeſteld.

§. 4.

§. 4.

Plan van behandeling.

Ik waag het dan ook, mijne pogingen aan de bearbeiding der voorgestelde taak toe te wijden, en wel dus: dat ik eerst de beknopte opgave der *Geloofs-* en dan die der *Zedeleer* zal trachten te leveren.

In de eerste Hoofd-afdeeling zal de eerste Onder-afdeeling gaan over God; de tweede over zijne redelijke ſchepſelen, bijzonder den mensch; de derde over Christus, het heil, door Hem te weeg gebragt, en den weg om aan hetzelve deel te krijgen; de vierde, eindelijk, over de verwachting van hetgene er eenmaal aan het einde der eeuwen zal plaats hebben.

In de tweede Hoofd-afdeeling, over de Christelijke Zedeleer, zal de eerſte Onder afdeeling de pligten des Christens voorſtellen; en de tweede aanwijzing doen van het grondbeginſel, waaruit die pligtsbetrachting bij hem voortvloeit; de drangredenen, die daartoe verbinden, en de hulpmiddelen, door welker gebruik men tot de getrouwheid aan de Christelijke pligtsbetrachting kan worden opgeleid.

Daar

Daar het intusſchen voor het groote doel, waartoe, na de door het Eerwaardig Genootſchap reeds uitgegevene stukken uit de Brieven van Petrus en Johannes, de Redevoeringen van Paulus en zijne Brieven aan de Romeinen en Galatiërs, ook deze beknopte opgave zal moeten, althans veelligt zal kunnen dienen, niet ongepast zijn zal, om de leer van Jezus en die zijner Apostelen, of van anderen zijner tijdgenooten, voor zoo veel deze laatste met Jezus en zijne Apostelen niet strijdig zijn, in kennelijke onderſcheiding op te geven; wil ik, met de mij mogelijke naauwkeurigheid die grensſcheiding in het oog houden. Wat dan de Geloofsleer aangaat, zal ik in den eigenlijken Tekst van ons Geſchrijf de opgave der Schriftplaatſen doen, die ons de eigenlijke leer van Jezus doen kennen; en de aanwijzing der gedachten van de Apostelen, of andere niet onbeduidende tijdgenooten onzes Heeren, aan den voet der bladzijden ſtellen: en in de opgave der Zedeleer wil ik de aanwijzing van alles, wat door den Heiland in regtstreeksch of zijdelingsch onderrigt wordt voorgedragen, in den Tekst stellen, en aan den voet de Schriftplaatſen noemen, die ons, of naar aanleiding van 's Heilands voorbeeld, of van dat van ſommigen zijner beroem-

roemde en waardige vrienden en tijdgenooten, of uit hoofde van eenige hunner gezegden niet onbelangrijk toeſchijnen. En niets, mijne Heeren! zal mij aangenamer zijn en vollediger belooning geven, dan wanneer ik de uren van mijnen gewonen arbeid, voor deze taak uitgeſpaard, niet nutteloos voor de bevordering van het rijk onzes Heeren Jezus Christus zal besteed hebben.

EERSTE

EERSTE HOOFD-AFDEELING,

CHRISTELIJKE GELOOFSLEER.

EERSTE ONDER-AFDEELING,

OVER GOD.

§. 5.

Gods Aanwezen en wijze van Bestaan.

Er bestaat een God, H. I: 52 en tallooze andere plaatsen, niet slechts in de verbeelding der menschen, maar inderdaad en in waarheid, H. VI: 57 [11]. VII: 28. XVII: 3 [12]. Hij is echter noch zigtbaar, H. V: 37. VI: 46 [13] (*a*), noch hoorbaar, H. V: 37, maar een geest, H. IV: 24 [15]; voornamelijk in de bovenzinnelijke gewesten des Heelals, in den hemel, tegenwoordig, H. XIV: 2. verg. XVII: 5. XIX: 11. En zoodanig een God bestaat er slechts één, H. V: 44 [16]. XVII: 3 [17] (*b*).

§. 6,

(*a*) Johannes, H. I: 18. [14].
(*b*) Als volksgeloof der Joden, VIII: 41,

§. 6.

Eigenschappen.

Niet onvoegzaam mogelijk kan men de eigenschappen van God, schoon in Hem slechts één geheel uitmakende, afzonderlijk beschouwen, of, zoo als ze tot Hem, als zelfbestaand Wezen behooren; of, gelijk ze meer bepaaldelijk zijn verstand; of, gelijk ze zijne zedelijke gesteldheid kenmerken.

I. Wat dan zijne eerstgenoemde eigenschappen aangaat: God is almagtig, zoo dat niemand Hem in zijne daden verhinderen kan, H. X: 29 [18] (*a*); eeuwig, daar Hij reeds bestond van voor de grondlegging der wereld, H. XVII: 5 (*b*); boven alles, wat lijden heeten mag, verre verheven, hoogstgelukzalig, H. XIV: 2. XVII: 5. XIV: 28 [21].

II. Wijdomvattend is zijne wetenschap. Alle gedragingen der menschen zijn Gode bekend, naar den uitwendigen schijn en innerlijken aard, H. V: 44 [22]. Hij doorziet hunne grondbeginselen en bedoelingen, H. IV:

(*a*) Nicodemus, H. III: 2. [19]. Johannes, H. VII: 30. VIII: 20 [20].

(*b*) Johannes, H. I: 1.

IV: 23 [22], en zijne kennis is hoogst zeker, H. XVII: 17 [23].

III. Allereërbiedwekkendst eindelijk zijn zijne zedelijke eigenſchappen. Hij is heilig, H. XVII: 11 [24]; vriend der ware deugd, H. IV: 23. V: 44 (*c*). III: 21 [26]. VIII: 38, 42, 47 [27] (*d*), en haar krachtige voorſtander, H. XV: 2, afkeerig daarentegen van alles, wat zedelijk verkeerd of nutteloos is, H. XV: 2, 6 (*e*); — hoogstregtvaardig, daar Hij met zijne goedkeuring den deugdzamen vereërt, H. V: 44. XII: 26, en met zijn heil achtervolgt, H. XII: 26 [29]. XV: 2. XVII: 5, den boosdoener de gevolgen zijner boosheid doet ondervinden, H. V: 45 [30]. XV: 2, 6 (*f*), zonder onderſcheid van perſonen, H. III: 15, 16, 17, 18 [31]; zeer geloofwaardig, H. V: 32. VIII: 26 [32] (*g*), en hoogstgoedertieren, H. XVII: 25 [33], bijzonder ook ten aanzien van menſchen, H. III: 16.

§. 7.

(*c*) Johannes de Dooper, H. III: 36 [25].

(*d*) De door Jezus herſtelde blindgeborene, H. IX: 31 [28]

(*e*) Johannes de Dooper, H. III: 36. en de blindgeborene, H. IX: 31.

(*f*) Dezelfde plaatſen.

(*g*) Johannes de Dooper, H. III: 33.

§. 7.

Werkzaamheid.

Uit den aard der zaak onderſtellen wij, dat een God, die zich door zulke eigenſchappen kenmerkt, niet in eeuwige werkeloosheid blijven, maar zijne kracht en wijsheid en liefde naar buiten openbaren zal in werken, die van zijne verhevene eigenſchappen, beminnelijke en edele deugden de ſprekendſte gedenkteekenen wezen zullen. En onze verwachting wordt niet te leur geſteld.

I. Wat toch de wording der dingen aangaat: de wereld, H. XVII: 5, ja alles, wat beſtaat (*a*), heeft eens een begin gehad. Dat alles is geſchapen door middel van den *Logos* (het Woord), buiten wiens dienst niet een enkel ding het aanwezen verkregen heeft (*b*). Engelen zijn ſchepſelen Gods, H. I: 52 [36]. — Zeker dan ook alles, wat door middel van den Logos het beſtaan ontvangen heeft, is door God, als eerſte oorzaak, voortgebragt [37].

II. Hetgene God eenmaal geſchapen heeft, wordt ook nog gedurig door Hem gadegeſlagen,

(*a*) Johannes, H. I: 1 [34]. verg. 3. (*b*) I: 3 [35].

gen, onderhouden en verzorgd. Immers is Hij onafgebroken werkzaam, H. V: 17, 20. Hij bestuurt den gang der ondermaansche gebeurtenissen, H. XIX: 11 [38], beschikt over rang en stand der menschen. H. XIX: 11 (*c*), geboortelot en omstandigheden, H. IX: 3 [39]. XIX: 11, woning en wijze van onderhoud, H. VI: 49. verg. 58 [40] (*d*), gezondheid en krankte, H. V: 14. XI: 4, 41; rigtende alles tot zijne eer, H. IX: 3. verg. XI: 4, en der menschen duurzaam, geestelijk heil, H. V: 14.

III. Vooral ook is het in de dusgenoemde verstandelijke en zedelijke wereld, dat naar de leer in het Evangelie van Joannes, de werkzaamheid van God zich heerlijk openbaar maakt.

In het algemeen is alles, wat tot de verlichting van het menschelijk verstand, in zaken den Godsdienst betreffende, — alles, wat tot de verbetering van het hart, — tot ware gerustftelling en troost, — tot opvoeding voor de eeuwigheid in betrekking staat, een werk van God, H. IV: 10 [41]. VI: 44, 65 [42]. XVII: 11, 15, 20 [43].

Meer

(*c*) Johannes de Dooper, H. III: 27.

(*d*) De Joden, en op dit stuk door Jezus niet wêersproken, VI: 31.

Meer bijzonder wordt in deze aangelegene zaak, de opleiding van menschen tot de kennis en den dienst van God, aan zijne bestelling toegekend: *vooreerst*, de zending van Godsdienst-leeraren, en het doel van dezelve, dus van Mozes (*e*), wiens Schriften echt zijn, H. VI: 31, 49, 58. VII: 19, 22. VIII: 17. X: 35 (*f*), — die waarlijk de wet medegedeeld, H. VII: 19, en de instelling der besnijdenis bevestigd heeft, H. VII: 22, wiens geschiedverhalen alle geloof verdienen [45], H. I: 52 [46], H. III: 14. IV: 22. VI: 31, 49, 58. VII: 19, 22. VIII: 39, 40, 44 [47], 56, 58 (*g*), zoo als ook die, welke in de gedenkschriften des Ouden Verbonds op dezelve volgen, H. IV: 22 [49] (*h*), — die van den Christus geschreven heeft, H. V: 46 (*i*), en wien Jezus tijdgenooten een groot gezag en

(*e*) Johannes, H. I: 17 [44].

(*f*) Johannes, H. XIX: 36. Philippus, I: 46. de Joden, VIII: 5.

(*g*) Johannes, H. I: 17 [48]. IV: 5. De Samaritaansche Vrouw, IV: 12.

(*h*) Johannes, H. IV: 9. [50]. Johannes de Dooper, I: 21. de Joden, I: 21. VII: 48. De maritaansche Vrouw, IV: 20.

(*i*) Philippus, I: 46.

en zeer hooge waarde toekenden, V: 45, [51] (*k*), zonder echter waarlijk aan Hem te gelooven, V: 46; — de Profeten, H. VI: 45 (*l*), onder welke Jezaia vooral behoort geteld te worden, H. VI: 45. VII: 38 (*m*), welker Schriften waarlijk van hen afkomstig zijn, H. VI: 45. VII: 38 (*n*), H. VI: 31. X: 34. XIII: 18. XV: 25 (*o*), die aangaande den Mesſias eenige meer of min duidelijke en uitvoerige voorſpellingen gedaan hebben, H. V: 38, 39. VI: 45 (*p*), zeer geloofwaardig (*r*), en naar den uiterlijken ſchijn bij 's Heilands tijd- en volksgenooten

(*k*) De Joden, blijkens de aanteekening van Joh., H. IX: 28, 29.

(*l*) Johannes de Dooper I: 21, 23. De Joden, VII: 42.

(*m*) Johannes, H. XII: 38—41. Johannes de Dooper, I: 23.

(*n*) Johannes, H. XII: 38—41. Johannes de Dooper, I: 23. de Joden, VII: 42.

(*o*) Johannes, H. II: 17. XIX: 24. de Apostelen, II: 17.

(*p*) De Apostelen, en onder dezelve bijzonder Johannes, II: 12. XII: 15, 16, 38. XIX: 24, 28, [37]. XX: 9. Philippus, I: 46. Johannes de Dooper, I: 23. de Joden, VII: 42.

(*r*) De Apostelen, II: 22.

ten ook zeer geacht waren, H. V: 38, 39 (*s*); — Johannes de Dooper (*t*); — Jezus Christus, H. III: 16, 17. IV: 34. V: 23, 36. VI: 44, 57. VII: 28, 29. VIII: 16, 18, 29, 42. IX: 4. X: 36. XII: 44. XV: 21. XVI: 27, 28. XVII: 3, 8, 18, 21, 23, 25 (*u*); — zijne leerlingen, H. XVII: 6, 9, 11, 12. — *Ten tweede*, de bekwaammaking dier mannen, om het doel van hunne zending te bereiken, dus van Johannes den Dooper (*v*), — Jezus Christus, H. V: 22, 27, 36. IX: 4. [52], X: 25 (*w*), — de Apostelen, H. XIV: 16, 26. XVII: 11, 15, 17. — *Ten derde*, een werkzame invloed en zorg voor den doelmatigen gang hunner lotgevallen, dus bij voorbeeld van Jezus Christus, III: 16. VIII: 29. XIII: 32. XIV: 10. XVI: 32. XVII: 1, 2, 4, 5, 22, 24. XVII: 11. XIX: 11, — der Apostelen, H. XVII: 6, 9, 11, 12, 15, — van het Christendom, H. III: 3, 5. XV: 2, 7, 16. XVII: 23 verv. XVII: 6,

9,

(*s*) Berigt van Johannes, H. I: 25. VIII: 52, 53. XII: 34.

(*t*) Johannes, H. I: 6. Johannes de Dooper, H. I: 23. III: 28.

(*u*) Johannes, H. I: 14. de leerlingen, XVI: 30. Nicodemus, III: 2.

(*v*) Johannes de Dooper. I: 33.

(*w*) Johannes de Dooper, I: 32. Nicodemus, III: 2.

9, 11, 12, — en deszelfs Bedienaren, H. XV: 2, verv. — *Ten vierde*, de opleiding van menschen tot de kennis en belijdenis van Jezus Christus, H. VI: 37, 39, 40, 44, 65. VII: 17. X: 29. XII: 30. XVII: 2, 20 verv., hunne afwending van het zedelijk kwaad, H. V: 14, en de begunstiging zijner vereerders, VIII: 29. XIV: 23 [53]. XII: 26. XVI: 32. XVII: 11, 23.

IV. Ten laatste zouden wij nog tot de werkzaamheden Gods brengen kunnen de opwekking der dooden, H. V: 21.

§. 8.

Namen.

De namen eindelijk, onder welke de Allerhoogste hier voorkomt, zijn slechts de zoo zeer gewone: *God*, en *Vader*. De eerste komt meer in het algemeen voor, H. III: 16, en meer andere plaatsen, of ook in bijzondere betrekking tot Jezus Christus, H. XX: 17, of tot de menschen, H. XX: 17, zoo ook staat de laatste in bepaald verband, of tot Jezus Christus, H. V: 17, 20 en meer andere plaatsen (*a*), of tot de menschen,

(*a*) Johannes, H. I: 14, 18. VIII: 27. XIII: 1, 3. Philippus, XIV: 8. Johannes de Dooper, III: 3.

ſchen, H. XX: 17 (*b*), bijzonder de deugdzamen, H. VIII: 42.

(*b*) De Joden, H. VIII: 41.

TWEEDE ONDER-AFDEELING.

OVER GODS REDELIJKE SCHEPSELEN, BIJZONDER DEN MENSCH.

§. 9.

Engelen.

Er beſtaan Engelen, H. I: 52 (*a*), onzigtbare Wezens (*b*), van zedelijken aanleg, H. I: 52; onder welke er zijn, die, gelijk ze door God zijn geſchapen, zijne gezanten zijn, I: 52, bijzonder ook geſchikt ten dienste van Jezus Christus, I: 52; — maar ook is er een booze geest, een duivel, H. VIII: 44 [56] (*c*), van zeer ſlechte geaard-

(*a*) Johannes, H. XX: 12. [54]. V: 4. [55]. de Joden, XII: 29.

(*b*) De Joden, XII: 29.

(*c*) Johannes, H. XIII: 2, 27. [57].

aardheid, H. VI: 70 [58]. VIII: 44: XVII: 15 [59], in 's werelds kindsheid moordenaar van de onschuld der menschen, H. VIII: 44, leugenaar, H. VIII: 44, eerste aanleidende oorzaak van het bestaande zedelijke kwaad, H. VIII: 38, 41, 44 [60], XVII: 15 (*d*); wien alles, wat zedelijk slecht is, gelijkt, H. VI: 70. VIII: 38, 41, 44, door zijne betoonde gezindheid van grooten invloed op de wereld, H. XII: 31. XIV: 30. XVI: 11 [61]. VIII: 49 [62] (*e*), door hooger magt evenwel zeer bepaald en vernederd, H. XII: 31. XIV: 30 [63]. XVI: 11.

(*d*) Johannes, H. XIII: 2, 27. (*e*) Joh. H. XIII: 2, 27. de Joden, VII: 20. VIII: 48, 52. X: 20, 21.

§. 10.

Menschen.

De mensch, gelijk alles wat is, van God oorspronkelijk, en sedert de vroegste vooronders langs den weg eener natuurlijke geboorte in het licht tredende, H. III: 6. (*a*), be-

(*a*) Johannes, H. I: 3, 13. Nicodemus, III: 4.

bestaat uit twee voorname bestanddeelen, ligchaam en geest. H. III: 6. VI: 51, 53, 54, 55, 56, 63. XII: 27. XIV: 1. (*b*). Hij heeft als zoodanig vele en velerlei behoeften; is vatbaar voor zeer onderscheidene gewaarwordingen; gevoelt, bij voorkomende omstandigheden, geheel verschillende aandoeningen; is blootgesteld aan zeer uit een loopende lotwisselingen (*c*). Doch, wie hij ook zijn moge, hij is naar het uitwendige omkleedsel, het ligchaam, sterfelijk, H. V: 21, 25, 28. VI: 58 (*d*), maar onsterfelijk naar den geest, H. III: 16. VIII: 56. XVII: 2. Zijn ligchaam heeft eene opstanding uit het stof des doods te verwachten, H. V: 25, welke gebeurtenis, waarvan het oogenblik wanneer, niet bepaald kan worden opgegeven, H. V: 25 [64], 28. VI: 54, door den geest, onder volle bewustheid van zichzelven, en voorstelling der voornaamste gebeurtenissen op aarde, in den staat der afgescheidenheid wordt ingewacht, H. VIII: 56 [65].

Die

(*b*) Johannes, H. I: 14. XI: 33. XIII: 21. XIX: 30. de Joden, VI: 52. X: 24.

(*c*) Men zie eens ter proeve, H. IV: 6, 7, 8, VI: 5. verv. XXI: 5. I: 13, II: 1. verv. XI, 33, 35. XII: 27. XIII: 21. XIV: 1. IX: 1. verv.

(*d*) Johannes, H. XXI: 23. de Joden, VIII: 52, 53.

Die mensch intusſchen, uit zoo onderſcheiden beſtanddeelen zaamgeſteld, vergankelijk naar het ligchaam, maar naar den geest onſterfelijk, is tevens een wezen, hetwelk rede bezit. — Dit onderſtellen alle geſprekken en redevoeringen des Heilands, in ons Evangelie voorhanden (*e*). — Daarenboven, hij is een ſchepſel van zedelijken aanleg, in ſtaat, om goed of kwaad te verrigten, H. V: 29, met een geweten begiftigd, hetwelk hem zijne bedrijven in hunne zedelijke waarde kennen doet, en dikmaals, ondanks hem zelven, hem daarbij bepaalt (*f*); grootendeels voorzien van genoegzame teregtwijzing op den weg naar de eeuwigheid, H. V: 39 [68], en voor zijne daden verantwoordelijk, H. V: 22, 24, 29. Hij is beſtemd tot eene eeuwige zaligheid, H. III: 15, 16. XVII: 2 (*g*), en voor haar genot vatbaar, H. V: 21, 29. XVII: 2, dat echter alleenlijk langs den weg van zuivere Godskennis en waren Godsdienst voor hem verkrijgbaar is, H. IV: 23, 24. XVII: 2 (*h*), en door den vroomen, terſtond na den dood, in meerdere of min-

(*e*) Johannes, H I: 4 [66]. (*f*) VIII: 9 [67].

(*g*) Johannes, H. I: 4. Joh. de Dooper, III: 36.

(*h*) Johannes, H. I: 4.

mindere mate zal genoten worden, VIII: 56 [69], — in de opvoeding tot welke hij, gelijk in alles, van God afhangt, H. VI: 44, 65 en meer andere plaatſen boven §. 7. onder III aangehaald.

Alle menſchen eindelijk hebben, op grond van hunne eigene zedelijke waarde, alle aanſpraak op eeuwige gelukzaligheid verloren. Ze zijn alle zondaars, H. III: 15, 16, 17 (*i*), alle ſtrafſchuldig voor God, H. III: 15, 16, 17 (*k*), alle eene geheele omzetting van zin en neiging behoevende, H. III: 3, 5 [71], omdat hunne ganſche zedelijke geſteldheid eene zeer aanmerkelijke, en tot allen zich uitſtrekkende ontäarding ondergaan heeft, H. III: 6*a* (*l*); eene ontäarding, in het ligchaam gezeteld [73], en zich dus van ouders op kinderen voortplantende, H. III: 6, oorſpronkelijk uit eene, ras na den aanvang van hun geſlacht door den boozen geest ondernomene, en maar al te wel gelukte verleiding, H. VIII: 44, verg. XII: 31. XIV: 30. XVI: 11, die echter hunne zedelijkheid en vatbaarheid voor geluk niet geheel verwoest heeft, en haren

(*i*) Johannes, H. I: 4.
(*k*) Johannes de Dooper, I: 29 [70].
(*l*) Johannes, H. II: 24, 25 [72].

ren invloed openbarende in alle zondige daden enz., H. III: 3, 5. VII: 7: — van welke ontäarding echter, en daaruit voortspruitende zonde, voor elk, zonder onderscheid van land en volk, herstelling mogelijk is, H. III: 15, 16, 17. XVII: 2, daar er aan de verbeterlijkheid der menschelijke natuur met geen goed regt kan getwijfeld worden, H. III: 3, 5–8.

DERDE ONDER-AFDEELING,

OVER JEZUS CHRISTUS,

EERSTE HOOFDSTUK,

JEZUS GESCHIEDENIS, KARAKTER ENZ.

§. 11.

Voorbereidende Opmerkingen.

1. Er bestaan, gelijk wij reeds boven §. 7 hebben opgemerkt, in de gewijde Schriften des Ouden Verbonds eenige aankondigingen, aangaande een toekomstigen Gezalfden; aankondigingen, die, of meer in het al-

algemeen op Hem doelen, H. V: 39, 46 (*a*), of tot eenige bijzonderheden afdalen, dus: aangaande zijn voorganger en wegbereider (*b*); zijne afkomst en geboorteplaats (*c*); het onthaal, hetwelk Hij als Leeraar op de wereld vinden (*d*), het lot, dat Hem treffen zou (*e*); zijne plegtige intogt in Jeruzalem (*f*); de verdeeling zijner kleederen (*g*); de doorfteeking zijner zijde (*h*); zijne opftanding (*i*).

II. Op grond van deze en foortgelijke aankondigingen in de Schriften des Ouden Verbonds heerschte er dan ook eene vrij algemeene verwachting van een Gezalfden des Heeren. Sporen van die verwachting ontdekken wij bij Johannes den Dooper (*k*), Nathanaël (*l*), Philippus (*m*), de Joden (*n*) en Samaritanen (*o*). En het is niet te ontvein-

(*a*) Johannes, H. II: 22. Philippus, I: 46. de Samaritaanfche Vrouw, IV: 25.

(*b*) Johannes de Dooper, I: 23 [74].

(*c*) De Joden, VII: 42 [75].

(*d*) Johannes, H. XII: 38—41 [76]. (*e*) XIX: 28 [77]. (*f*) XII: 14—16 [78]. (*g*) XIX: 24 [79]. (*h*) XIX: 37 [80]. (*i*) XX: 9 [81].

(*k*) H. I: 20, 23. (*l*) H. I: 50.

(*m*) H. I: 46. (*n*) H. I: 46. VI: 14. VII: 26: 31, 41, 42, X: 24. (*o*) H. IV: 25.

veinzen, dat deze verwachting van onderscheiden kanten zeer was in den geest der aloude Mesfiaansche Voorzeggingen (*p*).

III. Echter had zij ook in zeer vele opzigten eene geheel verkeerde rigting. Dus zagen 's Heilands leerlingen zelve, gedurende den tijd van zijn verblijf op aarde, sommige Voorzeggingen des Ouden Verbonds over het hoofd, en maakten van andere eene nimmer door de Profeten bedoelde toepassing (*r*). Maar vooral valt het verkeerde dier verwachting, en het ongerijmde der uitlegging van de Profetische Schriften duidelijk in het oog bij het gros des volks, in het algemeen beschouwd; dit toch verbeeldde zich, dat de beloofde Gezalfde een aardsch Koningrijk oprigten zou en nooit sterven (*s*). Ik zwijg van andere verkeerde denkbeelden, die, zoo niet het gros, dan toch een groot gedeelte der Joden, aangaande den Mesfias zich voorstelde (*t*), of ten aanzien eener wederkomst van Elias, of eenen anderen Pro-

(*p*) Nathanaël, I: 50. de Joden, VII: 31, 42, 52. de Samaritanen, IV: 25, 29, 39, 42.

(*r*) H. II: 22. XII: 16. XX: 9.

(*s*) H. VI: 15. XII: 34.

(*t*) H. VII: 2 [82]. 41.

Profeet, bijzonder Jeremia, koesterden (*u*).

IV. En waren het flechts deze dwaalbegrippen geweest, die het verftand des Joodfchen volks hadden verbijfterd, maar nog vele andere voerden het van het regte fpoor af. Men befchouwde God als den bijzonderen Volksgod, H. VIII: 54, noemde Dien bij uitfluiting *hunnen* Vader (*v*); waande, dat iemand zondigen kon vóór zijne geboorte, en dan daarvoor van God geftraft worden, of dat althans de misdrijven van ouders aan de kinderen konden worden te huis gezocht (*w*); schreef de oorzaak van ongefteldheid der ziele, in dwaalbegrip, ongegrond vermoeden of ijdele aanmatiging merkbaar, aan den invloed der booze geesten toe (*y*); hechtte zeer groote waarde aan de afftamming uit Abraham (*z*); was zeer fpitsvindig in de uitlegging der wet (*a*), en onafgebroken begeerig naar het aanfchouwen van wonderen, H. IV: 48, als aan welke fommigen een juisten (*b*), maar de mees-

(*u*) H. I: 21. VII: 40 [83]. (*v*) H. VIII: 41.

(*w*) Jezus leerlingen, H. IX: 2.

(*y*) H. VII: 20. VIII: 48, 52. X: 20.

(*z*) H. VIII: 33, 39, 52, 53.

(*a*) H. V: 10. IX: 16. XVIII: 28.

(*b*) H. III: 2. VI: 14. IX: 16, 17, 30—33. X: 21. XI: 37, 45. XII: 11, 18.

meesten een overdreven prijs toekenden, H. IV: 48 (*c*), anderen weder in het geheel niet gelooven wilden (*d*). En geen wonder, daar men van de uitſpraken der gewijde Schriften de ongerijmdſte verklaringen maakte (*e*), en zich over Godgeleerde begrippen in onderſcheidene aanhangen gedeeld had (*f*).

V. Gelijk in alle tijden en bij alle volken, zoo ook hadden ten tijde van Jezus Christus bij het menschdom, bijzonder ook bij de Joden, de dwaalbegrippen van het verſtand eenen allerongunſtigſten invloed op de gevoelens en gezindheden van het hart en op den geheelen wandel. Men was aan den echten geest der Mozaïſche wetten ongehoorzaam, H. VII: 19; misbruikte hare verordeningen, betreffende den openlijken Eerdienst tot dekmiddelen voor ſchijnheiligheid en andere ondeugden (*g*); hield, ja, dagen en feesttijden van openbare Godsverheerlijking (*h*), maar verachtte God in het hart, H,

(*c*) H. II: 18. VII: 3, 4.
(*d*) H. IX: 16. XI: 47. XII: 10.
(*e*) H. XII: 34. (*f*) H. I: 24.
(*g*) H. V: 10. IX: 16.
(*h*) H. IV: 45. V: 10. VII: 10, 11. IX: 16. XI: 56. XIII: 2.

H. XVII: 25, en toonde dien boozen zin in het algemeen door een flecht gedrag, H. VII: 7, meer bijzonder door oproerigheid tegen de beftaande orde van zaken (*i*), volkshoogmoed en haat tegen andere volken (*k*), bloeddorftigheid bij ondervondene tegenkanting, H. VII: 19. VIII: 37, 40. X: 32 (*l*), lafheid (*m*), of hardnekkigheid, H. V: 35, 46. VIII: 37, onverdraagzaamheid in het ftuk van den Godsdienst, H. XVI: 2; van welk een en ander hunne denk- en handelwijze omtrent Jezus, tot eene fprekende proeve ftrekken kan (*n*).

VI. Bij deze ongelukkige gefteldheid van verftandelijke beprippen en zedelijkheid, waarin het toemalige menschdom, bijzonder ook het Joodsche volk dier dagen, verkeerde, kwam nu nog, ten aanzien van het laatfte, deszelfs diepe afhankelijkheid van vreemde overheerfching (*o*).

VII. Elk nu, die het bovenftaande oplettend gadeflaat, zal het moeten gevoelen, dat

(*i*) H. VI: 15. (*k*) H. IV: 9.

(*l*) H. V: 16. VII: 1. VIII: 59. X: 31. XI: 53. (*m*) H. VII: 26.

(*n*) H. II: 24. III: 2. V: 16 verv. VII: 1, 12, 32, 44 verv. IX: 24 verv. XI: 46, 57.

(*o*) H. XI: 48. XVIII: 31. XIX: 12.

dat de komst van een verſtandelijken en zedelijken Hervormer, van een Redder en Verloſſer, onder zulken toedragt van zaken zeer gewenscht, H. VIII: 56, ja hoogst noodig (*p*) zou mogen genoemd worden, en dat men, indien Hij in zoodanig tijdvak verſcheen, van die verſchijning zou moeten erkennen, dat zij ter goeder uur ware, H. VIII: 56.

VIII. En inderdaad, zijne komst op deze wereld was alles behalve toevallig. Het uur was bepaald, H. VIII: 56, en er werd, van Gods wege (*r*), voor zijne openbaarmaking onder Israël een voorlooper of wegbereider uitgezonden, Johannes (*s*). Deze Man ontving een hemelsch onderrigt, om hem te doen weten, wie de beloofde Gezalfde was (*t*). Dien ten gevolge koesterde hij van dien Christus groote gedachten, en gaf van denzelven zeer verhevene getuigenisſen (*u*), die alle geloof verdienden, H. V: 33 (*v*), ſchoon hij dezelve met geen wonderwerken be-

(*p*) H. XI: 27. (*r*) I: 6, 33. III: 28.
(*s*) I: 23, 31. III: 28. (*t*) I: 33.
(*u*) I: 15, 23, 26, 27, 29 verv. 36. III: 27 verv. (*v*) De Joden, X: 41.

bekrachtigd heeft (*w*). Hij hield zich bezig met anderen te leeren, H. V: 35, doopte (*y*), had bijzondere leerlingen (*z*), aan hem bijzonder verbonden (*a*), was een voortreffelijk Leeraar, H. V: 33, 35, nederig (*b*), werd echter door zijne volksgenooten veracht, H. V: 35, en is nog zelfs in de gevangenis geworpen (*c*). Zijne bestemming was slechts voor een tijd (*d*).

IX. De berigten eindelijk, die, van Apostolische herkomst, ons de geschiedenis van den Christus vermelden, zijn allergeloofswaardigst, H. XV: 27. Inzonderheid ook zijn de geschiedkundige verhalen, die in onze gewijde verzameling aan Johannes worden toegeschreven, en de leer, het leven, de daden en lotgevallen van dien Gezalfden vermelden, geloofwaardig (*e*), daar ze uit de pen van een ooggetuige gevloeid, H. XV: 27. XVI: 4 (*f*), of van ooggetuigen ontleend (*g*), en met zeldzame naauwkeurigheid

(*w*) H. X: 41. (*y*) I: 26, 28, 25. X: 40.
(*z*) H. I: 35. (*a*) III: 26.
(*b*) H. III: 30. (*c*) III: 24.
(*d*) H. III: 30. (*e*) XIX: 35. XXI: 24. [84]
(*f*) H. I: 14. II: 11. XIX: 35. XXI: 24.
(*g*) Johannes de Dooper, I: 34.

heid ten aanzien van perfonen (*h*), plaatfen (*i*), tijden (*k*), en fchijnbaar geringe bijomftandigheden (*l*) befchreven zijn. — Er is buiten twijfel met Hem meer voorgevallen, dan wij in deze Johannitifche berigten vinden aangeteekend (*m*). Alles echter, wat in dezelve voorkomt, heeft ten hoofddoel het waarachtig heil der Lezers van dezelve (*n*). (Zie verder het opgemerkte §. 1.)

(*h*) H. VI: 71. VII: 50. XII: 4. XIV: 22. XI: 2.

(*i*) H. I: 28. II: 1. IV: 5. VI: 1. XI: 1 en andere plaatfen.

(*k*) H. I: 29, 35. II: 1. IV: 54. XX: 4.

(*l*) Bij voorbeeld, XII: 2. XX: 5—7. XXI: 11.

(*m*) H. XX: 30. XXI: 25. (*n*) XX: 31.

§. 12.

Gefchiedenis van Jezus.

I. Jezus Christus was mensch, H. V: 27 [85], VIII: 40 (*a*), geboren van eene vrouw (*b*), in Judea (*c*); naar de gedachten

(*a*) Johannes, H. I: 14. Johannes de Dooper, I: 30. de Joden, X: 33. XI: 47.

(*b*) II: 1, 3, 5, 12. XIX: 25, 26.

(*c*) IV: 44. verg. 3.

ten van fommigen zijner tijd- en volksgenooten was Hij te Nazaret geboren (*d*), en de zoon van Jozef en Maria (*e*), even gelijk wij kinderen van onze ouders zijn. Als mensch heeft Hij op de wereld verkeerd (*f*), en ten bewijze dat Hij waarlijk mensch was, ftrekt, dat Hij menfchelijke behoeften, gewaarwordingen en aandoeningen had, H. IV: 6. XII: 27 (*g*).

II. Wat nu zijne maagfchap aangaat: uit het bovenftaande blijkt, dat Hij eene moeder had, desgelijks lezen wij van zijne broeders (*h*); en deze zijne maagfchap was onder zijne volksgenooten zeer bekend (*i*). Hij had eenige hartelijke vrienden, en onder deze, mannen, die door kennis, godsvrucht of aanzien zeer uitmunteden (*k*); zoo ook niet wei-

(*d*) Philippus, I: 46 [86]. Nathanaël, I: 47. de Joden, VII: 41, 52. Pilatus, XIX: 19. de Krijgsknechten, XVIII: 5, 7.

(*e*) Philippus, I: 46. de Joden, VI: 42.

(*f*) Johannes, H. I: 10. Johannes de Dooper, I: 26.

(*g*) IV: 8. XI: 33, 35, 38. XIII: 21. de Leerlingen, IV: 31, 33. de Samaritaanfche Vrouw, IV: 9.

(*h*) II: 12. VII: 3, 5, 10 [87].

(*i*) VI: 42. VII: 15, 27.

(*k*) III: 29. XI: 11. XIX: 39.

weinige achtingwaardige vriendinnen (*l*).

III. Weinig is ons uit dit Evangelie aangaande zijne opvoeding bekend. Alleenlijk weten wij, dat die opvoeding alles behalve eene zeer geleerde en fijn beschaafde zal geweest zijn (*m*).

IV. Wat voorts zijn leven aangaat: Hij is door Johannes, den Dooper, aan de wereld bekend gemaakt (*n*); heeft zich korten tijd bij dezen zijnen voorganger opgehouden (*o*), en die streek later nogmaals bezocht (*p*); is, gedoopt zijnde (*r*), naar Galilea vertrokken, en heeft daar (*s*), en in Judea (*t*), eene enkele reize bij de Samaritanen (*u*), maar gewoonlijk onder de Joden (*v*) verkeerd, en, schoon zelf niet doopende, heeft Hij den doop evenwel doen bedienen (*w*).

V. In zijnen werkkring getreden, heeft Hij zich eenige, van God daartoe bestemde, men-

(*l*) H. XI: 1. XII: 2 verv. XIX: 25. XX: 1, 11 verv. (*m*) De Joden, VII: 15.
(*n*) Johannes de Dooper, I: 15, 27, 30, 36.
(*o*) I: 29, verg. 28. (*p*) X: 40.
(*r*) Johannes de Dooper, I: 32 [88].
(*s*) I: 44. IV: 43 verv. (*t*) III: 21.
(*u*) IV: 40.
(*v*) I: 14. (*w*) III: 22. IV: 1, 2.

menschen tot bijzondere leerlingen en volgelingen uitgekozen, H. I: 40, 44. VI: 70. XV: 16. XVII: 6, 9, 11, 12, 24 (*y*), die van den beginne af met Hem omgingen, XV: 27, en door Hem, tot verbreiding zijner leer, werden uitgezonden, IV: 38. XV: 16. XVII: 18. XX: 21. XXI: 15—17. Hij heeft zich het eerst, en vooral onder de Joden, geopenbaard (*z*), schoon Hij daarom andere volken niet vergat, X: 16, en zelfs wel eens dadelijk aan hunne hoogere belangen arbeidde (*a*). Er zijn door Hem zeer vele wonderwerken verrigt van onderscheiden aard, XV: 24 (*b*), zelfs dooden uit de graven opgewekt, V: 25 (*c*). Het eerste van alle zijne wonderen is door Hem te Kana in Galilea gedaan (*d*); — en, hoedanig de Hem opgedragen taak ook moge geweest zijn, waarover wij in de volgende §§. te spreken hebben, Hij heeft dezelve geheel bearbeid, XVII: 4. XIX: 30.

VI. Zeer onderscheiden zijn de lotwisselingen geweest, die Hem, gedurende zijn ver-

(*y*) H. I: 44. II: 2, 12. XX: 24.
(*z*) I: 11, 14. (*a*) IV: 5—42.
(*b*) IV: 23. VI: 2. XII: 37, de Joden, VII: 31. XI: 47.
(*c*) XI. (*d*) II: 11.

verkeer op aarde, hebben getroffen. Men mag het onder de aangenaamheden van zijn leven tellen, dat de engelen Gods Hem altijd ten dienst ſtonden, H. I: 52 en dat Hij nu en dan in de genoegens van het maatſchappelijk verkeer deelen mogt (*e*); desgelijks kan het Hem niet anders dan zeer ſtreelende geweest zijn, den bijval te mogen zien, dien Hij door zijne prediking en daden verwierf bij een groot deel des volks (*f*), dat Hem gaarne hoorde (*g*), en waarvan ſommigen Hem, waar zij konden, op den voet volgden (*h*). Onder deze zijne aanhangelingen — en dit was Hem gewis niet onverſchillig, — vond men ook menſchen van aanzienlijken ſtand en rang (*i*), maar vooral maakte het de vreugde van zijn leven uit, dat Hij bij zijne leerlingen en vrienden, die hoog van Hem dachten (*k*), bijzonderlijk gelieſd en ge-

(*e*) H. II: 1—11.

(*f*) IV: 1, 39, 41. VIII: 30, 31. X: 42. XI: 3, 5. XII: 12 verv. de Leerlingen van Johannes den Dooper, III: 26. de Joden, XI: 45. XII: 19. de Samaritanen, IV: 42. de Soldaten, VII: 46.

(*g*) VIII: 2. (*h*) VI: 2, 5, 24.

(*i*) III: 1 verv. IV: 46 verv. 53. VI: 14, 15. VII: 50 verv. XI: 45. XII: 2 verv. 42, 43.

(*k*) Martha, XI: 21, 22. Maria, XI: 32.

geëerd werd, XV: 6, 20, 27. XVII: 6, 8, 12 (*l*); ja, dat zij Hem fomtijds met vuur zochten te verdedigen (*m*). Mag ik hier nog bijvoegen, dat zijne deugd zelfs door zijn' Regter erkend en gehuldigd werd (*n*), dat God Hem nimmer verliet, VIII: 29. XV: 32, en Hij daarvan de bewustheid omdroeg, daar Hij wist, dat die God Hem teederlijk lief had, X: 15, 17. XVII: 21, 22, 23, 24, 26.

Over het algemeen evenwel was zijn lot op aarde alleronaangenaamst en fmartelijk. Hij had het verdriet, dat zijne leer op velen, aan welken Hij dezelve voordroeg, geen indruk maakte, H. VIII: 37. Sommigen wilden met opzet Hem niet begrijpen, VII: 35, 36. VIII: 19, 22, 27, 33, 39; anderen konden zijne leer niet verdragen, VI: 61. VIII: 43, en keerden fchamper Hem den rug toe, VI: 67 (*o*); velen, in den waan, dat Hij te Nazaret geboren was, waren door een meer (*p*) of min (*r*) taai vooroordeel tegen Hem ingenomen,

(*l*) H. IV: 27. VI: 17. XIII: 23 verv. XX: 11 verv. XXI: 12. Petrus, XIII: 37. XXI: 15—17. Maria van Magdala, XX: 11 verv.

(*m*) XVIII. 10. Nicodemus, VII: 50, 51.

(*n*) Pilatus, XVIII: 38. XIX: 4, 6, 22.

(*o*) VI: 60, 66. (*p*) de Joden, VII: 41. 52.

(*r*) Nathanaël, I: 47.

men, en duizende wisten niet, waarvoor zij Hem te houden hadden, VIII: 14, 19 (*s*); niemand althans durfde vrijmoedig tot zijn' lof spreken (*t*), en zelfs bij velen zijner naastbestaanden vond Hij geen bijval (*u*). En ware het hierbij nog gebleven! maar neen! In eigenlijken zin heeft Hij veel geleden, XVIII: 11. [89] XXI: 19, 22. [90] (*v*). Immers was Hij een voorwerp van den haat en de vervolgingszucht zijner vijandige volksgenooten, VII: 7. XV: 18, 24. (*w*), en werd door hen, en inzonderheid door hunne geestelijken, wetgeleerden en oudsten zeer verworpen, III: 11, 19. V: 40, 43. VIII: 45, 46, 49. XV: 18, 24. XVI: 3, 20. (*y*). Zij zochten dan ook meermalen Hem te verschalken (*z*), ja zelfs Hem gevangen te nemen, en te dooden, VII: 19. VIII: 59, 40. X: 32 (*a*).

Som-

(*s*) De Joden, H. VII: 41, 52.
(*t*) VII: 13 verv. XX: 19. (*u*) VII. 5.
(*v*) Johannes de Dooper, I: 29, 36.
(*w*) II: 24. III: 2. V: 16 verv. VII: 1, 12, 32, 44 verv. IX: 24. XI: 46, 53.
(*y*) I: 5, 10, 11. XII: 37. Johannes de Dooper, III: 32. (*z*) VIII: 3 verv.
(*a*) V: 16, 18. VII: 32. VIII: 59. X: 31. 39. XI: 53, 57. de Joden, VII: 26.

Somtijds konde noch durfde men Hem tegenstand bieden (*b*), veel min, zelfs naauwelijks in den voor Hem veegsten oogenblik (*c*), Hem gevangen nemen (*d*), maar toch is Hij, na nog eenen inwendigen nameloozen strijd ondervonden te hebben, XII: 27 [91], door een' zijner leerlingen, Judas van Kariot, een' duivel onder de menschen, VI: 70, verraden (*e*), door eenen anderen verloochend (*f*), zijnen vijanden in handen gekomen (*g*). Gelijk men Hem reeds te voren als een' Godslasteraar beschuldigd had X: 36 (*h*), zoo zocht men Hem nu als misdadiger tegen den Staat te doen vallen (*i*). Schrikkelijk werd Hij gedurende den zoogenoemden gang van het regt mishandeld (*k*), beneden een' oproermaker gesteld (*l*), door zijn' regter aan den moordzuchtigen eisch zijner vijanden prijs

(*b*) De Joden, H. VII: 26. (*c*) XVIII: 4--8.
(*d*) VII: 30, 44. VIII: 20.
(*e*) VI: 64, 71. XIII: 2, 11. XVIII: 2 verv, XXI: 20. (*f*) XVIII: 17, 25—27.
(*g*) XVIII: 12 verv.
(*h*) V: 18. de Joden, X: 33.
(*i*) XVIII: 28 verv. de Joden, XIX: 7, 12.
(*k*) XVIII: 22. XIX: 2 verv.
(*l*) De Joden, XVIII: 40.

prijs gegeven (*m*), gegeesfeld (*n*), en ter kruisftraf henen geleid (*o*).

VII. Hij heeft een' geweldigen dood, den kruisdood, ondergaan, H. III: 14, 16. X: 11, 18. XXI: 19, 22 (*p*), en zijn dood is geen fchijndood geweest, XII: 24 (*r*) [92]. Na den adem uitgeblazen te hebben, is Hij begraven (*s*), maar uit zijne grafplaats op den derden dag opgeftaan, II: 19 (*t*), en, ten bewijze zijner opstanding, heeft Hij zich onderfcheidene reizen vertoond (*u*), en is eindelijk ten hemel opgenomen, VI: 62, VII: 33, 34. XIV: 2, 3. XVI: 7. XX: 17. [93] (*v*).

(*m*) H XIX: 16. (*n*) XIX: 1. (*o*) XIX: 16.
(*p*) Johannes de Dooper, I: 29, 36.
(*r*) XIX: 33 verv. (*s*) XIX: 38 verv.
(*t*) II: 22. XX: 1 verv.
(*u*) XX: 11 verv. 19 verv. XXI: 1 verv.
(*v*) Johannes, H. VII: 39. XII: 16. XIII: 1, 3.

§. 13.

Karakter.

Gelijk men elken mensch, indien men hem meer dan oppervlakkig, in het hem kenmerkende (in zijn karakter) wil leeren kennen, van twee onderfcheidene kanten te befchou-

fchouwen heeft, te weten: van de zijde van zijn verftand, en van die zijn's harten, zoo willen wij ook dus in de befchouwing van Jezus Christus te werk gaan [94].

I. Wat dan 's Heilands verftandelijke vermogens betreft: Hij bezat eene bijzondere vlugheid en fchranderheid (*a*), een fijn vernuft [95], eene bijna ongeloofelijke, buiten die van den alwetenden God gadelooze kennis van den mensch, in zijn perfoon, karakter en leven, H. I: 39, [97] 43, 48, 49. III: 3, 6. IV: 17, 18, V: 14. VI: 70. VIII: 14. XIII: 10, 11, 18, 21. XIV: 7. XVI: 19. XX: 27. [98] (*b*), en van de gewijde Schriften des Ouden Verbonds (*c*). Zijne kennis drong door tot het toekomftige en uit het tegenwoordige onnagaanbare. Dus voorzag Hij de lotgevallen, die Hem treffen zouden van derzelver zeer donkere zijde (*d*); dus: zijn lijden en dood, II: 19. III: 14, 16. VI: 51 verv. VIII: 28. X: 11, 15, 17. XII: 8, 32. XV: 13 (*e*); de grievende trouweloosheid zijner leerlingen in

(*a*) Bij voorbeeld, H. VIII: 6 verv. (96).

(*b*) Johann. H. II: 24, 25. (99) V: 6. VI. 64. XIII: 11. XVI: 19. de Samaritanen, IV: 19, 29, 39.

(*c*) De Joden: VII: 15.

(*d*) Johannes, H. XVIII: 4. (*e*) II: 21.

in het gemeen, XVI: 32, van den verrader Judas in het bijzonder, VI: 70. XIII: 10, 11, 22, 26 (*f*); den juisten tijd, wanneer alles Hem treffen, en dien zijn leed duren zou, VII: 33, 34. XII: 23, 35. XIII: 33. XIV: 19, 30. XVI: 16. XVII: 1. (*g*), en de bijzondere omſtandigheden, die er met zijn' dood en begraving zouden plaats hebben, XII: 7 (*h*). Ook hetgene er in zijn lot meer helder heeten mogt was Hem niet onbekend: dus, het doel van zijn lijden, III: 14—16. VI: 57 verv. XII: 24, 27. XIX: 30 (*i*); de bijstand van zijnen Vader, XVI: 32, en zijner Engelen, I: 52; zijne opſtanding, hemelvaart, II: 19. VI: 62. VII: 33, 34. VIII: 14, 21. XII: 23, 26, 32. [100] XIII: 31, 32, 33. XIV: 3 verv. 12, 18, 19, 28. XVI: 5, 7, 10, 16, 22, 28. XVII: 5, 11, 13. [101] (*k*), en de hulp, die Hij door zijnen Geest zijnen volgelingen ſchenken zou, (XIV: 21, 23, XV: 26. XVI: 7. Nog meer: Hij omvatte ook met zijne kennis het aanſtaande gedrag en lot zijner leerlingen, I: 43. VI: 70. XII:

(*f*) Johannes, H. VI: 71. XIII: 11.
(*g*) XIII: 1. (*h*) XII: 33. XIII: 32.
(*i*) XIX: 28. (*k*) XIII: 3.

XII: 25, 26. XIII: 33, 38. XIV: 12, 20, 21. XV: 18—21. XVI: 2, 3, 20, 32, 33. en meer andere plaatſen reeds genoemd; bijzonder ook na zijne opſtanding, XXI: 18 verg. 19, 22; — van zijne vijanden, V: 43. VIII: 24. XII: 31. XVI: 8—11; hunne volgende handelwijze, VII: 33. XVI: 2—4, 20, en den wisſelenden, maar toch immer voorwaardſchen gang, dien de door Hem geſtichte Godsdienſtige maatſchappij nemen zou, bij voorbeeld, IV: 21. X: 16. XII: 32. XVI: 8—11, en meer andere plaatſen boven opgegeven, waarin Hij van de toekomſtige lotgevallen zijner leerlingen ſpreekt. Zelfs was het afwezige, I: 49, 51. IV: 50. XI: 4, 11. (*l*) XX: 27, en hemelſche, III: 12, voor Hem niet verborgen; Hij kende God, zoo als nooit iemand (*m*), VII: 29. VIII: 55. XIV: 9. XVI: 6, 25. Ik zwijg van de leer, door Hem gepredikt, waarin ſchatten van hemelſche wijsheid liggen opgeſloten, daar wij hierover nog beneden zullen moeten handelen. Geen wonder dan ook, dat zijne leerlingen deze voorbeeldelooze wetenſchap eindelijk huldigden (*n*), en

(*l*) IV: 43 verv. (*m*) Johannes, H. I: 18.
(*n*) De Leerlingen, XVI: 30. Petrus, XXI: 17.

en dat Jezus zelf haren oorſprong uit Goddelijke bron afleidde, H. III: 35. VIII: 26, 28. XIII: 3.

II. Sporen wij vervolgens de hoofdtrekken na van zijn zedelijk karakter: in het algemeen kunnen wij uit zijne levensverhalen opmaken, dat Hij zich altijd der deugd en godzaligheid getrouw betoond heeft, XVI: 10. XVII: 4, 14. XIX: 16, 30; meer bijzonder: dat Hij een vriend was van de waarheid, VIII: 46, [102] 55 (*o*), vol van ijver in elke goede zaak, IV: 32, 34. IX: 4, 5, echter te gelijk zeer bedachtzaam in zijne daden, en in de wijze, waarop Hij ze verrigtte, XVIII, 11 (*p*), in den tijd, dien Hij daartoe uitkoos, II: 4. VII: 6, 8. XI: 4 verg. 9 (*r*), en in de uitdrukkingen, waarvan Hij zich bediende, VIII: 7. XII: 25, 26, 27. XIV: 2. XVI: 1, 4, 33 (*s*). Hij onderſcheidde zich door groote nederigheid, V: 30, 31, 33, 34, 35. VII: 16 verv. VIII: 50, 54 (*t*), ſchoon Hij toch ook aan den anderen kant voor alle hoogachting en eer niet onverſchillig was, VIII: 49.

(*o*) Johannes, H. I: 14.
(*p*) II: 16. [103] VI: 15. VIII: 6 verv. XII: 36.
(*r*) VII: 10. (*s*) VI: 6.
(*t*) VI: 15. XIII: 4 verv.

49. XIII: 31, 32. XVII: 5. Hij beminde de eenzaamheid en Godsdienstige afzondering (*u*), maar was toch ook ten gepasten tijde zeer gezellig (*v*), en in elken kring van verkeer zeer belangrijk (*w*). Zoodanig was zijn geheele leven, onder alle zijne omstandigheden, blijde en droevige, behalve, dat Hij meer bijzonder onder de laatste eene zeldzame tegenwoordigheid van geest, H. XIX: 28—30, heldhaftigheid, XVIII: 4 verv. 20, 21. XIV: 11, en grootmoedigheid, XVIII: 11, om van geene andere zijner deugden onder lijden te gewagen, aan den dag legde.

Zien wij eindelijk op zijn gedrag in zijne onderscheidene betrekkingen tot God en menschen: wij bespeuren in Hem eene teedere liefde tot God, X: 15 [104]. XIV: 31. XVII: 21, 22. Hij deed dan ook gereedelijk alles, wat dien God behaagde, IV: 34. VII: 18. VIII: 29, 49. XII: 27. XIV: 31. XV: 10. XVII: 4, ijverde dien ten gevolge voor Gods eer, XIV: 31 (*y*), en rigtte alles tot bevordering van dezelve, IX: 3.

XI:

(*u*) H. VI: 15. VIII: 1. XVIII: 2.
(*v*) II: 1 verv. IV: 40. XII: 1 verv.
(*w*) III, IV, en andere plaatsen.
(*y*) II: 14 verv.

XI: 4, 40. XII: 28. XIII: 31, 32. XIV: 13. XVII: 1, 4, 7. Op den openbaren eerdienst des Allerhoogsten was Hij dus ook zeer gezet (z), en verootmoedigde zich ook meermalen voor Hem in het gebed, XI: 41, 42. XII: 27, 28. XVII (a). In alles stelde Hij zich God ten voorbeelde, V: 17, 19.

In zijnen algemeenen omgang met menschen wilde Hij voor hen allen alles zijn, wat Hij voor hen konde wezen, VI, 35, 37 (b), maakte iedere voorkomende omstandigheid en gebeurtenis dienstbaar aan de bevordering van hunne wezenlijke belangen, IIII: 3 verv. IV: 6 verv. 40. XI: 42. Nu en dan werd Hij over het wangedrag van sommigen zeer verontwaardigd (c), echter veroordeelde Hij nooit iemand VIII: 15. In zijn verkeer betoonde Hij zich altijd uitnemend vriendelijk: XV: 15, — na zijne opstanding, XX: 19, 21, 26 — (d). Hij nam deel in hunne omstandigheden, aangename en smartelijke, en, ten aanzien der laatste, dikmaals

(z) H. II: 13. verv. IV: 45 V: 1, 14. VII: 10, 14. X: 23. XI: 56. (a) VI: 11.

(b) Johannes, H. I: 14, 16. 17.

(c) XI: 38. XIII: 21.

(d) I: 38 verv. II: 1 verv. III: 3 verv. IV: 7. verv. 40. V: 6.

maals met voorkomende en alle gevaar tartende liefde (*e*). Hij wees hen onbeschroomd en onpartijdig op hunne gebreken, (III: 10. IV: 17. VI: 26 en andere plaatsen) en hooge behoeften, (III: 3, 5. IV: 21. VI: 29, en andere plaatsen). Eindelijk: Hij betoonde zich in alles voor hen een navolgenswaardig voorbeeld, XIII: 15, 34.

Wat ten slotte zijne *bijzondere* betrekkingen tot menschen aangaat: voor zijne moeder was Hij een gehoorzaam en teeder zorgvuldig zoon, II: 4. XIX: 26, 27. In zijnen omgang met zijne leerlingen, die zoo geheel onkundig en diep bevooroordeeld waren (*f*), was Hij zeer geduldig, VI: 7—10. XIV: 9, — na zijne opstanding, XXI: 15—17 (*g*); vriendelijk en nuttig, VI: 20. XVII: 12 (*h*), en zocht altijd hun heil, XI: 15. XVII: 6, 8, 9, 11, 12, 13, 19. Tot hunne bemoediging voorspelde Hij hun somtijds aangename omstandigheden, die hen zouden overkomen, XIII: 36. XIV: 2 verv.,

maar

(*e*) H. II: 1 verv. IV: 46 verv. V: 1 verv. IX: 1 verv. XI: 1 verv. 33, 35, XII: 27. XIII: 21.

(*f*) II: 22. IV: 27. IX: 2. XIV: 5, 8, 22, 28. XVI: 17, 18. na zijne opstanding, XX: 25.

(*g*) Na zijne opstanding, XX: 20 verv. 27, 29.

(*h*) XIII: 1.

maar verborg ook de meer donkere toekomst voor hen niet, wanneer die ontdekking noodig was, XVI: 2, 3, 26, — na zijne opſtanding, XXI: 18 verv. Nu en dan prees Hij hen over het goede, dat Hij in hen opmerkte, XIV: 1. XVI: 27. XVII: 6 verv. 14, maar beſtrafte ook hunne gebreken, vooroordeelen, zwakheden enz., IV: 32. VI: 5, 61, 65, 70. IX: 3. XI: 9. XII: 7, 8. XIII: 8. XIV: 9, — na zijne opſtanding, XX, 27, 29. XXI: 15, 17; — ging ook het verkeerde, ſchoon het zelfs met goede bedoelingen door hen mogte begaan zijn, onder ernſtige berisping tegen, XVIII: 11, en ſloeg hunnen denktrant omtrent Hem zeer naauwkeurig, VI: 67, en ſomtijds door fijn bedachte toetſing gade, VI: 5 verg. 6. Altijd was Hij bedacht op de vervulling hunner eerste nooden, vooral die uit hunne betrekking op Hem en zijne zaak voortvloeiden, XIV: 12, 13, 17, 20. XV: 26. XVI: 7. XVII, — na zijne opſtanding, XX: 22 (*i*), en vermeerderde gaarne de ſom van hunne genoegens, XV: 11. XVI: 24. XVII: 13, 26. Gaarne eindelijk was Hij bij zijne vrienden (*k*), tee-

(*i*) H. VII: 39.
(*k*) II: 1 verv. XIII: 2 verv.

teeder voor hen gezind (*l*), XI: 11. XIII: 33, 34. XV: 8, 9, 12, 15. XVI: 19, 20, 27. XVII: 6, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 19, 22, 24. XVIII: 8, 11, (*m*) en trouw, XIV: 1 verv. (*n*).

(*l*) Johannes, H. XI: 5, 35. Lazarus zusters, XI: 3. de Joden, XI: 36. Johannes, H. XIII: 23.

(*m*) Na zijne opstanding, XXI: 20.

(*n*) XIII: 1. XVIII: 9.

§. 14.

Goddelijkheid in zijne verschijning op de wereld, in zijne leer, werkzaamheden en lotgevallen.

Hoe zeer men in zekeren zin van elken mensch zeggen kan, dat zijne geboorte en verdere geschiedenis door het bestuur der aanbiddelijke Voorzienigheid bestemd en geregeld wordt, in zooverre er niets in het gansche Heelal zonder God voorvalt, en alles in zijn ondoordenkbaar ontwerp behoort, dunkt ons echter, ook uit het Evangelie van Johannes te mogen en te moeten besluiten, dat het merk der Goddelijkheid op eene *geheel bijzondere, buitengewone* wijze gedrukt staat op alles, wat de geschiedenis van Je-

zus

zus Christus betreft. Zien wij vooreerst, wat ten aanzien van dit hoogstbelangrijke ſtuk door Jezus zelven, en, in overeenſtemming met Hem, door zijne leerlingen en andere zijner tijdgenooten verklaard werd; dan, welke de bewijzen zijn, die voor de waarheid dezer betuigingen pleiten!

I. Zijne verſchijning op de wereld was eene komst uit den hemel, H. III: 13. VI: 38, 42, 46 [105], 50, 51, 58, 62. VIII, 14, 23. XVI: 27, 28 (*a*); eene komst, niet op eigen gezag, noch naar eigene willekeur, maar op gezag en naar den last van God, V: 43. VII: 28. VIII: 42, in den volledigſten en verhevenſten zin eene Goddelijke zending, III: 17. IV: 34. V: 23, 24, 30, 36, 37, 38. VI: 29, 38, 39, 40, 44, 57. VII: 16, 28, 29, 33. VIII: 16, 18, 26, 29, 42. IX: 4. X: 36. XI: 42. XII: 44, 45, 49. XIII: 20. XIV: 24. XV: 21. XVI: 5. XVII: 3, 8, 18, 21, 23, 25, — na zijne opſtanding, XX: 21 (*b*). Hij beſtond zelfs door God, VI: 57 [106]. XV: 1 [107], die Hem ook tot de Hem op-

(*a*) Johannes de Dooper, H. III: 31.

(*b*) Johannes de Dooper, I: 29, 36. III: 34. de Leerlingen van Jezus: XVI: 30. Nicodemus, III: 2.

opgelegde taak bestemd had, X: 36. XVII: 4 (c).

Wat nu nog meer bijzonder zijne leer, werkzaamheden en lotgevallen aangaat, deze onderscheiden zich niet minder door eene buitengewone Goddelijke bestelling.

Zijne leer was geene uitvinding van Hem zelven, maar Hem door God geopenbaard, veel min de vrucht van menschelijke wijsheid, maar, naar de krachtigste beteekenis van dit woord, Goddelijk, H. VI: 32, 33 [109]. VII: 16. VIII: 26, 28, 38, 40. XII: 49, 50. XIV: 10. XV: 15. XVII: 6, 7, 8, 14, 17 (d). Alle zijne werkzaamheden werden door Hem verrigt van Gods wege, op zijnen last, door zijnen invloed, en in navolging van God, IV: 34. V: 17, 19, 20, 30, 36. VI: 38. VIII: 28, 29. IX: 4. X: 25, 32, 37. XI: 41, 42. XIV: 31. XVII: 4, 7, 11, 12 [111] (e); zoo ook de Apostolische werkzaamheden zijner, Hem van God toegeschikte XVII: 6, 9, 11, 12, 24 [112] leerlingen, XV: 16 (113). Zijne lotgevallen eindelijk werden door eene bijzondere Goddelijke leiding

tot

(c) Petrus, H. VI: 69 [108].

(d) Johannes de Dooper, III: 32, 34, 35. [110].

(e) Martha, XI: 22.

tot dien gang gerigt, dien ons de gefchiededenis leert dat zij genomen hebben, III: 14, 16. X: 18 [114]. XII: 27. XVIII: 11. XIX: 11. Zie verder §. 7. III. aan het einde (*f*).

II. Voor dit Goddelijke in Jezus komst op de wereld, zijne leer, werkzaamheden en lotgevallen, geeft ons dit voortreffelijk Evangelie vele en krachtige bewijzen, die het voor de regtbank van het onpartijdig oordeel voldingen, dat alles, betreffende onzen Heer, uit en door God was.

Vooreerst komen hier in aanmerking de vele wonderen, door Hem verrigt, H. V: 36 [115]. IX: 4. X: 25, 32, 37. XII: 37. XV: 24 (*g*), en waarvan ons deze gefchiedverhalen eenige voorbeelden opgeven (*h*), aan welker gefchiedkundige geloofwaardigheid naauwelijks te twijfelen valt (*i*). Immers werden die wonderen verrigt in de tegenwoordigheid van een meer of min aanmer-

(*f*) Johannes, H. VII: 30. VIII: 20. Johannes de Dooper, I: 29, 36.

(*g*) Johannes, H. II: 11, 23. VI: 2.

(*h*) II: 1 verv. IV: 46 verv. V: 1 verv. VI: 5 verv. 19. IX: 1 verv. XI.

(*i*) Johannes, H. XIX: 35. XXI: 24.

merkelijk getal van aanſchouwers (*k*); aan eenen zeer geſtrengen toets onderworpen (*l*); zelfs van menſchen, welker uitwendig belang ſcheen te vorderen, dat zij die konden logenſtraffen (*m*), toch waarachtig bevonden (*n*), en dus ook in derzelver geſchiedkundige geloofwaardigheid van het gros des volks erkend, IV: 48. VI: 26 (*o*). De verhalen dier wonderen prijzen zich wijders ook door de manier, waarop zij ons door de geſchiedſchrijvers worden medegedeeld, als onbetwistbaar aan. Er worden ons kleine omſtandigheden, die, toen de wonderen verrigt waren, mede plaats hadden, en der opmerking waardig waren, aangeteekend (*p*), zelfs de zoodanige, die de eenigzins ſchrandere verdichter zekerlijk zoude hebben achterwege gelaten (*r*). Het getal van wonderverhalen wordt niet onmatig vermenigvuldigd (*s*). De treffendſte wonderen worden zonder den minsten ophef, zonder eenige aan-

(*k*) H. II: 23. IV: 45. VI: 14. XI: 45.
(*l*) II: 6—10. IX: 15 verv. (*m*) IX: 15 verv.
(*n*) II: 6—10. IX: 15 verv. XI: 46, 47.
(*o*) II: 23. XI: 37. XII: 9, 17.
(*p*) II: 6. VI: 7, 9, 12, 13. IX: 6, 7. XI: 38, 39, 44. (*r*) IX: 6. 7 [116].
(*s*) II: 11, 18. IV: 48, 54. VI: 23.

aanmerkingen, verhaald, even als waren zij alledaagſche gebeurtenisſen (*t*); nu en dan wordt er maar als in het voorbijgaan aan herinnerd (*u*). Mag ik nog ten ſlotte als bewijs voor de geſchiedkundige geloofwaardigheid der wonderen aanmerken, dat zij alle zeer voegden in den gang der bedrijven van eenen hemelſchen, Goddelijken, Gezant, wiens geheele karakter, beſtemming en doel door liefde geteekend was, X: 32 (*v*) [117].

Deze wonderen nu leveren ons een allerkrachtigst bewijs op voor het Goddelijke van Jezus komst in de wereld, van zijne leer, werkzaamheden en lotgevallen, en dus voor het aannemenswaardige zijner betuigingen, aangaande hetzelve meermalen gedaan, zoo als dat duidelijk blijkt uit de plaatſen boven door ons aangevoerd. Zij geſchiedden toch niet dan door eenen buitengewoon werkzamen invloed van God, H. V: 36. VI: 11. IX: 4. X: 32, 37. XI: 41 (*w*), en van dien God kunnen wij met geene mogelijkheid onderſtellen, dat Hij aan den misleidenden grootſpreker door zijnen buitengewonen invloed

(*t*) IX: 11. (*u*) XI: 37. XII: I: 9.

(*v*) De Joden, XI: 33.

(*w*) Nicodemus, III: 2. de Blindgeborene, IX: 33.

vloed de magt tot het doen van wonderen verleenen zal. Dit zou ſtrijden met zijne ons bekende zedelijke eigenſchappen (verg. §. 6. III.) en het algemeen gevoel (y). Jezus zelfs nu heeft zich dikmaals op zijne wonderen, als bewijzen van het Goddelijke in zijne zending enz. beroepen, H. V: 36. VI: 27. [118] X: 25, 37, 38. XI: 42. XIV: 11. XV: 24. en die bewijskracht werd ook door anderen, en vrij algemeen, erkend, IV: 48 (z), ſchoon er ook waren, die er zich opzettelijk tegen verhardeden (a).

Er blijkt dan wel zoo veel uit het aangevoerde, dat Jezus wonderen een zeer ſterk bewijs geven voor de waarheid zijner betuigingen aangaande de Goddelijkheid van zijne zending op aarde. Echter behelzen zij niet het eenige, IV: 48. V: 39. VII: 17.

Wij voegen dus naast dit genoemde een *tweede*, ontleend uit Jezus voorſpellingen, dat

(y) De Blindgeborene, H. IX: 31, ſommige Joden, IX: 16.

(z) De Leerlingen, II: 11, Nicodemus, III: 2, een ander Man van aanzien, IV, 53, de Blindgeborene, IX: 17, 30, 33, 38, ſommige Joden, II: 18, 23. IV: 45. VI: 14. VII: 3, 4. IX: 16. X: 21. XI: 37, 45, 47. XII: 11, het gros des volks, XI: 48. XII: 18.

(a) XII: 37.

dat zijn, aankondigingen van toekomende gebeurtenisſen, die door de meeste menſchelijke ſcherpzinnigheid, uit den dagelijkſchen gang der dingen onmogelijk vooraf konden berekend worden, en aan welke echter de uitkomst juist heeft beantwoord, of tot welker vervulling de loop der ondermaanſche gebeurtenisſen zich merkbaar ſchikt; zulke voorſpellingen heeft Hij zeer vele gedaan, verg. §. 13, 1. De uitkomst heeft reeds aan het grootſte deel van dezelve beantwoord, verg. §. 12 (*b*), en tot de vervulling van het kleinere gedeelte voegt zich merkbaar de gang van hetgene er op de wereld dagelijks voorvalt [119]. Zoodanige voorſpellingen onderſtellen niets minder dan de bekendheid met der menſchen verborgene omſtandigheden (*c*), en het onbeneveld inzien in den geest der Heilige Schriften, te weten, van het Oude Verbond (*d*), en zijne gadelooze leer eene bovenmenſchelijke wetenſchap, en dus eene inlichting, die God alleen geven kan, en, evenmin als de magt tot het doen van won-

(*b*) Johannes, H. XVIII: 32. XXI: 1. verg. Matth. XXVI: 32.

(*c*) De Samaritaanſche Vrouw, IV: 19, 29, andere Samaritanen, IV: 39.

(*d*) De Joden, VII: 15.

wonderen, aan den grootſprekenden volks-misleider ſchenken zal. Derzelver bewijskracht derhalve voor de waarheid van hetgene men aangaande zichzelven verklaart, of aan anderen voordraagt, is aanmerkelijk, XIII: 19. XVI: 29. XVI: 4 (*e*).

Behalve deze twee hoofdbewijzen, uit Jezus wonderen en voorſpellingen voor de Goddelijkheid zijner zending, leer enz. afgeleid, zijn er nog eenige andere, die mede verdienen gedacht te worden: bij voorbeeld, de overeenkomst van zijne lotwisſelingen met vele voorſpellingen uit het Oude Verbond, verg. §. 11. I. en §. 7.; eene overeenkomst, die alles behalve gezocht, en onmogelijk uit den gewonen gang der dingen verklaarbaar is, V: 39; zijne opſtanding, II: 19, hemelvaart, XIV: 20, vooral ook zijn rijk aandeel in de gaven van den Heiligen Geest (*f*), op zigtbare en plegtige wijze Hem geſchonken (*g*), en in deze onze zaak alles behalve onbeduidend (*h*); eindelijk de mededeeling van dien zelfden Geest aan zijne leerlingen door de inwerking van God, XIV: 16, 26.

§. 15.

(*e*) Jezus Leerlingen, II: 22.

(*f*) Johannes de Dooper, III: 34.

(*g*) Dezelve, I: 32, 33. (*h*) Dezelve, I: 34.

§. 15.

Bovenmenschelijke grootheid en betrekking tot God.

Jezus was mensch, allervoortreffelijkst mensch, bijzonder Gods gezant, §. 12—14, doch ook behalve dit alles merken wij een en ander in Hem, herwelk Hem als mensch boven alles wat mensch heet, en als Goddelijk gezant boven een' Johannes den Dooper (*a*), ja boven alle Godsgezanten (*b*) verheft, en Hem ten voorwerp ſtelt van eene eerbiedsbetooning, zoo als geen' ſterveling op aarde ooit toekomt, V: 39.

Reeds vóór zijne menschwording heeft Hij aanwezen gehad; — dus heeft Hij beſtaan vóór Johannes den Dooper (*c*), ſchoon wij uit de Evangeliſche verhalen weten, dat deze als mensch bijna een half jaar ouder was dan Jezus, Luk. I: 26—36; Hij heeft beſtaan vóór Abraham, VIII: 58 [122]; ja, voor er

(*a*) Johannes, H. I: 8. Johannes de Dooper, I: 20, 27. [120] III: 30.

(*b*) Johannes de Dooper, III: 31.

(*c*) Dezelfde, I: 15, 27, 30 [121].

er iets buiten God aanwezig was, XVII: 5—24 (*d*).

Vóór zijne verschijning op de wereld heeft Hij bestaan bij God, in de ongemetene ruimte; — na de wording van het Heelal, in eene plaats, Hemel genoemd, en, naar het gewone spraakgebruik, boven deze wereld gelegen, III: 13. VI: 38, 41, 42, 46, 50, 51, 58, 62. VIII: 23, [124] 38, 42. XV: 15. XVI: 27, 28. XVII: 5, 8, 24 (*e*); was met God zeer gemeenzaam, VI: 46. VII: 29. XVII: 5, 24 (*f*), in de kennis van dien God, en hetgene op Denzelven en zijn opvoedingsplan voor menschen betrekking had, als Gods bijzondere vertrouweling door eigen ervaring en Goddelijk onderrigt ingeleid, VI: 46. VII: 29. VIII: 26. XV: 15, XVII: 24, 25 (*g*).

In zijn verkeer op aarde leeren wij Hem kennen als den boven alles en allen geliefde van God, V: 20. X: 17. XV: 9. XVII: 21—23, 24, 26 [*h*]; geheel met Hem een-

(*d*) Johannes, H. I: 1 [123].

(*e*) Johannes, I: 1, 2, XIII: 3, de Leerlingen, XVI: 30. Johannes de Dooper, III: 31, 32.

(*f*) Johannes, H. I: 18. (*g*) H. I: 18. Johannes de Dooper, III: 31, 32 [125].

(*h*) Johannes, H. I: 18 [126]. Johannes de Dooper, III: 35.

eenſtemmig, X: 30, [127] XVII: 11, en naauw verbonden, X: 38. XIV: 10, 11, 20. XV: 23. XVI: 15 [128], XVII: 10 [129], 21, 22, 23; toegeruſt met meer dan menſchelijke magt, XVII: 2. XXI: 22, 23 (*i*), (zie verder §. 14. II) en wetenſchap, §. 13 I en 14. II; Hem in ſoort en wijze van werkzaamheid gelijk, V: 17, 19, 20. XXI: 22, 23, zijn beeld, XII: 45. XIV: 9, zijn tolk of wilsverklaarder (*k*), zich noemende den Menſchenzoon, I: 52. III: 13, 14. VI: 27, 53, 62. VIII: 28. XII: 23. XIII: 31. [130] (*l*), en, niettegenſtaande alle zijne nederigheid, §. 13. II, eenen eerbied eiſchende, gelijk aan dien, dien men Gode zelven verſchuldigd is, V: 23.

Voegen wij nu hierbij nog, dat Hij de middeloorzaak is van het beſtaan aller dingen (*m*), wij onderſtellen dan reeds in Hem eenen rang, boven al het ondermaanſche eindeloos verheven; — en een zoodanige komt Hem toe. God is in buitengewonen zin zijn Vader, (VI: 41. XII: 28 en meer andere plaatſen) en Hij deszelfs Zoon, III: 17. V: 23,

(*i*) H. VI: 16-21. XXI: 3-6. en andere plaatſen.
(*k*) Johannes, H. I: 1, 14. (*l*) XII: 34.
(*m*) H. I: 3, 10.

23, 25. VIII: 36. IX: 35, 37. X: 36. XI: 4. XVII: 1 (*n*), en wel in zoo krachtige beteekenis, dat Hij Gods eigen, V: 17 (*o*), en zijn eeniggeboren, III: 16, 18 (*p*) Zoon heeten kon. Hij was dan Gode gelijk (*r*), ja, naar een onfeilbaar onderrigt, zelf God (*s*).

(*n*) Johannes, H. XX: 31. Johannes de Dooper, I: 34. III: 35, 36. Nathanaël, I: 50. Martha, XI: 27. de Joden, XIX: 7.

(*o*) De Joden, V: 18 [131].

(*p*) Johannes, H. I: 14, 18 [132].

(*r*) De Joden, V: 18.

(*s*) Johannes, H. I: 1. Thomas, XX: 28 [133].

§. 16.

Plan van Jezus, en hetgene Hij tot bereiking daarvan heeft aangewend.

Hij, wiens geschiedenis zoo geheel eenigsoortig, §. 12, wiens karakter zoo voortreffelijk, §. 13, in wiens verschijning op aarde, in wiens leer, werkzaamheden en lotgevallen, het bijzonder Godsbestuur zoo merkbaar, §. 14, en wiens grootheid en betrekking tot God zoo boven al het menschelijke verheven is, §. 15, zal zeker een plan gehad hebben, aan al dat verhevene geëvenredigd,

digd, en tot bereiking van zijn ontwerp maatregelen hebben aangewend, daarnaar berekend, waarop het dan ook wel der moeite waardig is, vooral in eene opgave van de Christelijke Geloofs- en Zedeleer, onze aandacht te vestigen.

I. Naar zijn plan wilde Hij de oprigting van een rijk op aarde, H. XVIII: 36, 37, en hierdoor wordt ons verstaanbaar de eernaam *Gezalfde* [134], dien Hij zich menigmalen heeft toegekend, IV: 26. VI: 70 [135]. X: 25. XVII: 3. Onder dezen titel stelde men zich ook bij het Joodsche volk (*a*) en elders (*b*), den in het Oude Verbond van Gods wege beloofden (§. 11. I.) Heilaanbrenger voor; wisselde wel eens denzelven af met dien van Koning (*c*). Deze eerbenaming liet Hij zich zeer duidelijk welgevallen, ja betuigde meermalen ondubbelzinnig, dat Hij die beloofde Gezalfde zelf was, IV: 26. X: 25. Het was dus zijn plan een koningrijk te stichten, maar geen koningrijk in den door het gros zijner volksgenooten gehoopten (§. 11. III.) aardschen zin, XVIII: 36.

(*a*) H. I: 20, 25, 42. III: 28. VII: 26, 27, 31, 41, 42 en andere plaatsen.
(*b*) IV: 25, 29, 42.
(*c*) Johannes, H. XII: 15. Nathanaël, I: 50.

36 (*d*); neen! een geestelijk koningrijk, III: 12. VI: 63. XII: 23, 24. XIV: 2. XVIII: 36, 37, dat is, eene maatschappij van menschen, in de kennis van God en hemelsche zaken kundig, III: 11, 19. VIII: 12 IV: 5. XII: 35, 36, 46 (*e*); deugdzaam, III: 19, 20. V: 14. VII: 7. VIII: 11, 36. XII: 31. XVI: 11, en gelukkig, III: 15, 16, 17. V: 34. VI: 57, 58. X: 10. XII: 24, 47. XIV: 6. XVII: 2, 22 (*f*); eene maatschappij, waarover Hij (zie de volgende §.) in naam des Vaders het bestuur hebben zou.

Aan dit plan arbeidende, deed Hij een werk, door den hemelschen Vader Hem aanbevolen (§. 14. I.), en mogt dus de volbrenging van diens wil het doel van alle zijne pogingen noemen, IV: 34. V: 30. VI: 38, 39.

En in dit plan van verstandelijke verlichting, zedelijke verbetering en onstoorbare behoudenis heeft Hij begrepen zijne volksgenooten (*g*), en deze niet alleen, maar ook andere natiën, X: 16. XII: 32 [136], de Sama-

(*d*) H. VI: 15. (*e*) Johannes, H. I: 4, 7, 8, 9.
(*f*) H. I: 4, 12, 17.
(*g*) H. I: 11. Nathanaël, I: 50. Johannes de Dooper, I: 31.

maritanen (*h*), alle menschen, de geheele wereld, III: 16—18. IV: 21, 23. VI: 33, 35, 37, 51, 57. X: 16. XII: 32, 46. XVII: 20 (*i*). Naar zijn plan derhalve moest zijn rijk zijn een vereenigingspunt voor alle volken over den ganschen aardbodem, door hemelsche kennis, Godsdienstige deugd en stoorlooze gelukzaligheid naauw met elkander vereenigd, IV: 21, 23. XVII: 21 (*k*).

II. Om nu dit zijn allervoortreffelijkst plan ten uitvoer te brengen, heeft Hij, toegerust met een zeer rijken en blijvenden invloed des Heiligen Geestes (*l*), eene waarlijk Goddelijke leer (§. 14. I.) voorgedragen, eene leer van geestelijken aard, H. VI: 63 [138], hemelsche zaken betreffende, en dus voor den geheel aardschgezinden mensch niet zoo geheel doordenkbaar, III: 12; eene leer, die elken toets kon doorstaan, VII: 17, en, gegrond op zijne eigene hemelsche ervaring, III: 11. VIII: 26 (*m*), zonder eenige dwaling was, VIII: 46, en aller aanneming waar-

(*h*) H. IV: 1—42.
(*i*) Johannes I: 7, 9, 16. XI: 52 [137].
(*k*) H. XI: 52.
(*l*) Johannes de Dooper, I: 33. III: 34.
(*m*) Dezelfde, III: 32.

waardig VIII: 40, 45, 46. XVII: 17 (*n*); en die ook door het doen van wonderen bevestigd, (§. 14: II.).

Wat nu deze leer meer in de bijzonderheden betreft: Hij heeft zuiverder en waardiger denkbeelden, dan er in zijnen tijd gangbaar waren, voorgedragen aangaande God, XVII: 6, 26 (*o*), en den dienst, aan Hem verschuldigd, IV: 24, (zie verder §. 5—8. verg. §. 11. IV); aan de misbruiken, zoo als deze onder zijne volksgenooten in de openlijke Godsvereering plaats hadden, tegenstand geboden, II: 16; eenen Godsdienstvorm aangekondigd, den Mozaïschen en Samaritaanschen verre overtreffende, IV: 21, 23. V: 17 [139] (*p*), en eenen Godsdienst aangeprezen, die uit het hart voortvloeit, en, waar dan ook uitgeoefend, Gode aangenaam is en welgevallig, IV: 23, 24.

In zijne voordragt muntte Hij uit door eene bijzondere duidelijkheid. Immers bediende Hij zich zeer veel van beelden, ontleend uit het rijk der natuur of de hoofdbezigheden in zijn vaderland, bij voorbeeld, IV: 35 verv. VI: 27. VII: 37. VIII: 53. IX: 5. X: 1—16.

(*n*) Johannes, H. I: 11, 17. Johannes de Dooper, III: 32.

(*o*) Johannes, H. I: 18. (*p*) H. I: 17.

1—16. XI: 11. XII: 24. XIV: 1 verv. XVI: 21. Somtijds gebruikte Hij spreekwoorden, onder zijne volksgenooten bekend, X: 1 (*r*). IV: 35, 37; — nu en dan helderde Hij wel eens zijne voordragt op, of drong haar aan met eene zinnebeeldige handeling, XIII: 15 (*s*), of maakte meer of min regtstreeks gebruik van plaatsen uit de heilige Boeken des volks, voor hetwelk Hij sprak, III: 14. VI: 31, 45, 49, 58. VII: 38. VIII: 7. X: 34. XIII: 18. XV: 25. XVII: 12. Dit echter neemt niet weg, dat Hij ook niet zeer behoedzaam was in zijne voordragt. Dus nam Hij bijzonder in aanmerking den tijd, wanneer, XIII: 19. XIV: 29. XVI: 4, 12, en de persoonen, voor welke Hij sprak, IV: 26; schoon nimmer buiten noodzaak achterhoudend, IV: 26. IX: 37. X: 25, somtijds zelfs zeer vrij, VIII: 26. IX: 3. XVIII: 20 (*t*), was Hij bijzonder voorzigtig in het kiezen van uitdrukkingen, III: 14. VIII: 24. XII: 23, 24, 25, 26. XVI: 1, 4, 25, 33; Hij bediende zelfs zich wel eens van eene allegorische, IV: 35 verv., ja van eigenlijk dubbelzinnige taal: XI: 11, 23. XVI: 25, en

lag

(*r*) Johannes, H. X: 6.

(*s*) XIII: 5 verv. na zijne opstanding, XX: 22.

(*t*) De Leerlingen, XVI: 29.

lag in zijne aanſpraken, XX: 27 en benoemingen, I: 43, (na zijne opſtanding, XXI: 15 — 17) eene bijzondere menſchenkennis, en in alle zijne redenen eene ongemeene kennis en wetenſchap aan den dag (*u*). Zijne voordragt muntte daarenboven uit door bijzonderen nadruk en kracht van overreding, immers voor elk, die niet hardnekkig bevooroordeeld, en, tegen beter licht aan, een ſlaaf zijner begrippen was (*v*). Hij droeg zijne leer voor, ja, in de eerſte plaats aan zijne Apostelen, XVII: 6, 8, 19, maar ook aan het gros zijner volksgenooten, VIII: 38, 40, in hunne ſynagogen, XVIII: 20 (*w*) en in den tempel, XVIII: 20 (*y*), en enkele reizen aan uitlanders, IV: 10 verv. En deze leer had ten doel het eeuwig heil der menſchen te bevorderen, IV: 10, 14. VI: 27, 33, 63. VII: 38. XII: 50 (*z*), en was ook daartoe juist berekend, VI: 27 (*a*).

Dien ten gevolge heet Hij het Licht, VIII: 12. IX: 5. XII: 35, 36, 46 (*b*), een Leer-

(*u*) De Joden, H. VII: 15.

(*v*) Dezelven, VI: 14. VII: 40. de Samaritanen, IV: 19, 42. eenige Soldaten, VII: 46.

(*w*) VI: 59. (*y*) II: 14. V: 14. VII: 14, 28. VIII: 2, 20. X: 23. (*z*) Petrus, VI: 68.

(*a*) Dezelfde plaats.

(*b*) Johannes, H. I: 4, 5, 7, 8, 9.

Leeraar (*c*), Meester of, hetgene hetzelfde is, Rabbi, XIII: 13, 14 (*d*).

Doch hetgeen Hij tot bereiking van zijn plan gedaan heeft, bepaalt zich niet tot het voordragen eener waarlijk Goddelijke leer, op de allervoortreffelijkste, geheel eenige wijze; ook door zijn voorbeeld (§. 13) heeft Hij willen werken, XIII: 15: XV: 12, en vooral heeft Hij zijne vreesselijke lotgevallen, die in den akeligsten dood eindigden (§. 12. VI.), met zijn ontwerp in onafscheidelijk verband geplaatst.

Naar Gods wil, III: 16. XII: 27. XIV: 31. XVIII: 11. XIX: 11 (*e*) is Hij gestorven, XII: 24, (na zijne opstanding, XXI: 19, 22), en zijn sterven was een vrijwillig afleggen van zijn leven, X: 18. XII: 23, 24, 27. XIV: 31. XVIII: 11 (*f*); den Vader welgevallig, X: 17, als moetende dienen tot bevordering van Gods eer, XII: 28 [140]. XVII: 1, en het heil des Joodschen volks (*g*), ja van alle menschen zonder

(*c*) Nicodemus, III: 2.

(*d*) De Leerlingen, I: 39. IV: 31 en andere plaatsen. (*e*) Johannes, H. VII: 30. VIII: 20. Johannes de Dooper, I: 29, 36.

(*f*) Johannes de Dooper, I: 29, 36.

(*g*) Johannes, H. XI: 51.

der onderſcheid van oorſprong, geſlacht of rang, III: 14—17 (*h*). — Vraagt men nu, hoe die dood te beſchouwen zij: men moet in denzelven zien eene zoenofferande, Gode toegewijd (*i*), tot bevrijding der menſchen van den ondergang, III: 14—16, noodig en gepast tot hun heil, VI: 55, dat eeuwig zal duren, VI: 54. X: 11, 15; een dood, die, door Hem ondergaan, anderen van het geheele verderf behoedde, X: 11, 15 [142] (*k*), en waardoor de zoo noodige kwijtſchelding der ſtraf, door de zonde verdiend, werd daargeſteld (*l*).

Hierom heet Hij dan ook te regt de Zaligmaker der wereld (*m*), het brood, brood van God, levensbrood, VI: 33, 35, 41, 48, 50, 51, 58, de goede Herder, X: 11, het leven, XI: 25, of wordt het leven gezegd in Hem te zijn (*n*). En als zoodanig is Hij de eenige, XIV: 6, en genoegzame, VI: 35, 48.

Hierbij voegen wij nu nog, dat Hij zelf, als

(*h*) Johannes, H. XI: 52. Johannes de Dooper, I: 29. (*i*) Dezelve, I: 29. [141], 36.

(*k*) Johannes, H. XI: 52.

(*l*) Johannes de Dooper, I: 29.

(*m*) De Samaritanen, IV: 42.

(*n*) Johannes, H. I: 4 [143].

als ware het, de eerste grondslagen van zijn geestelijk koningrijk gelegd, IV: 37, 38, en de Mannen aangesteld heeft, die hetzelve verder zouden moeten uitbreiden en volmaken (§. 12. V.). Aan deze heeft Hij, bij zijn verkeer met hen, beloofd, en na zijne hemelvaart ook inderdaad geschonken (o) den invloed van den Heiligen Geest, in buitengewone mate, zoodat zij, tot de kennis van alle Christelijk Godsdienstige waarheid opgeleid, in hare openlijke voordragt zeer geholpen, tot hare verdediging in staat gesteld, en nimmer, waar het de zaak hunnes Heeren gold, van dezen invloed verlaten werden, XIV: 16, 17. XV: 26. XVI: 13. XX: 22.

Aan deze Mannen stond Hij ook toe het vermogen van wonderen te doen, XIV: 12, het toekomstige te voorzeggen, XVI: 13 [144], en, op genoegzame inlichting van den Heiligen Geest, over het meer of min strafwaardige der misdaden uitspraak te doen, XX: 23 [145].

De hoofdinhoud hunner leer zoude op Jezus Christus doelen, XV: 27. XVI: 8—11. (het betoog zijner Mesiaswaardigheid, en van zijne betrekking als Zoon van God, en in de

(o) Johannes, H. VII: 39.

de bevordering des waren geloofs aan Hem, en de daaruit voortvloeijende menfchelijke gelukzaligheid) (*p*). Die leer zou één zijn met de leer van Jezus, XV: 20. XVI: 14, 15, XVII: 20, en, als deze, Goddelijk, XVI: 13, 14, 15.

Uit dit alles nu befluiten wij, dat zijn plan het weldadigfte was, waaraan ooit iemand gedacht heeft (*r*).

(*p*) Johann., H. XX: 31. (*r*) I: 16, 17.

§. 17.

Voortdurende betrekking, en eenmalige wederkomst.

I. Jezus Christus is na zijn vertrek van deze wereld (§. 12 aan het flot) blijven voortleven, XIV: 19 [146], bij zijnen Vader, XIV: 2. XV: 26. XVI: 5. XVII: 5, tot wien Hem dan ook de vrije toegang openftaat, XVI: 26 [147], in den hemel, XIV: 2 verv. XVI: 7. XVII: 5. §. 12, in eenen ftaat van heerlijkheid, XVII: 5, 24 (*a*), in voortdurende betrekking tot, en bij

(*a*) Johannes, H. VII: 39.

bij onafgebroken invloed op hetgene er na zijne fcheiding van deze aarde op dezelve zoude voorvallen, XIV: 1 verv. Dus zou de Gezalfde Gods, de koning van het zedelijk rijk, zijn voortdurend verband met, en invloed op den gang der dingen openbaren: ten aanzien zijner leerlingen, XIV: 20 verv. XV: 1 verv; zonder Hem zouden zij niets vermogen, XV: 5; maar, daar Hij hen zou blijven beminnen, XIV: 21, zou Hij zorg dragen voor de vervulling van hunne behoeften, uit het ambt, dat zij bekleeden moesten, voortvloeijende, en hunne, uit aanmerking hiervan, hen zeer betamende wenfchen, XIV: 1, 13, 14. XV: 7. XVI: 22, 23, 24. Door Hem zou hun het vermogen gefchonken worden tot het doen van wonderen, XIV: 12; Hij zou hun den Heiligen Geest mededeelen, XV: 26. XVI: 7 (*b*), die, zoo menigmalen door Hem aan hen beloofd, XIV: 16, 17, 26. XVI: 7, 13, in de noodige mate na zijne hemelvaart (*c*) te wachten, hun in de zaak van hunnen Heer door God, XIV: 16, 26, en Jezus Christus, XV: 26. XVI: 7, zou gefchonken wor-

(*b*) Johannes de Dooper, H. I: 33.
(*c*) Johannes, H. VIII: 39.

worden: iets, waarvan Hij de zekerheid eens door een zinnelijk teeken bevestigd heeft (*d*). Deze Heilige Geest, als een ander Godsgezant, niet naar eigene inzigten, XVI: 13, werkzaam, maar uit den voorraad der kennis van Jezus Christus, XVI: 14, en dus uit Goddelijke bron (§. 14), alles ontleenende, zou hen in hunnen werkkring de noodige verlichting van het verstand, kracht der ziele, moed en standvastigheid schenken, XIV: 17, 26. XV: 26. XVI: 7, 13, (na zijne opstanding, XX: 22), hen in staat stellen, om hunnen moordzieken volksgenooten, tot veler overtuiging, onder het oog te brengen de schandelijkheid der verwerping van Jezus Christus, deszelfs vlekkelooze onschuld, en den eenmaal zekeren ondergang van deszelfs bitterften vijand, XVI: 8 — 11; deze Geest zou hen onafgebroken bijblijven, XIV: 16, en dus op eene waardige wijze het gemis aan 's Meesters zigtbare tegenwoordigheid vergoeden, XVI: 7. Nog meer; geheel hun lot zou door den verheerlijkten Jezus worden bestuurd, XVI: 33 [148]. XIV: 2, 3. — na zijne opstanding, XXI: 22, 23. Zijn invloed wijders zou zich niet bepalen tot den kring zijner Apostelen, maar zich tot

(*d*) H. XX: 22.

tot alle zijne vereerders, VII: 38. X: 28. XVII: 24 (*e*), ja tot het gansche Christendom uitstrekken, X: 16. XVII: 24, zelfs de leiding der Godsdienstige begrippen, X: 16. XII: 32, de bekwaammaking zijner vrienden, om, bij eigen rijkdom van waardige, regt Christelijke denkbeelden, gevoelens en gezindheden, in ruime mate ook voor anderen nuttig te zijn, VII: 38 (*f*), en de beschikking van de tijdelijke en eeuwige belangen aller menschen, XXI, 22, 23. X: 16. XI: 25. XII: 32. XIV: 6. XVII: 2, 24, in zich omvatten [149]. En uit aanmerking van alle deze bijzonderheden laat het zich dan ook verklaren, hoe Jezus Christus niet slechts in het midden, V: 23, maar ook aan het einde van zijn verkeer op aarde, XII: 26, op eerbied voor en gehoorzaamheid aan Hem, bij zijne volksgenooten zoo zeer konde aandringen.

II. Toegerust met de magt om dooden op te wekken en gelukkig te maken, V: 25, 26. XI: 25, zal Hij wederkomen, XIV: 3. (na zijne opstanding, XXI: 22, 23) en uit aanmerking zijner betrekking als mensch,

V:

(*e*) Johannes, H. VII: 39. Johannes de Dooper. I: 33. (*f*) Johannes, H. VII: 39.

V: 27, en oorzaak der opstanding, VI: 40. XI: 25, zich openbaar maken als aller Regter, van God aangesteld, V: 22, 27, een billijk oordeel houden, V: 30, en een regtvaardig vonnis uitspreken, V: 28, 29.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER HET HEIL, DOOR JEZUS CHRISTUS TE WEEG GEBRAGT, EN DEN WEG OM TOT DESZELFS GENOT TE GERAKEN.

§. 18.

Heilrijke gevolgen van Jezus verschijning op aarde.

Reeds uit de beschouwing van het plan, tot welks uitvoering Jezus Christus door zijnen Vader op de wereld gezonden en zelf genegen was (§. 16), mogten wij het besluit opmaken, dat het, gelijk geheel eenig, zoo ook allerweldadigst moest genoemd worden. En dit algemeen opgemerkte wordt ten krachtigste bevestigd bij de overweging der volgende bijzonderheden:

's Heilands vereerders zien alle hunne behoeften naar verstand en hart, hunne Gods-dien-

dienstige belangen, volkomen, IV: 14. VI: 35. VIII: 12, en zonder ophouden, IV: 14. VI: 27, 35, vervuld, zoodat zij zelfs voor anderen in hunne hoogere behoeften zullen kunnen nuttig zijn, VII: 38 [150]. Zij worden in de kennis der waarheid ingeleid, VIII: 32, en hunne opregte vrienden, XII: 36, verheven boven en ontslagen van dwaling en ondeugd, VIII: 12, 32, 36. XII: 46. Zij komen tot God in eene naauwere verbindtenis, XIV: 6. XVIII: 21, als zijne kinderen (*a*), geliefden en gunstelingen, XIV: 21, 23, zijn naauw verbonden aan, en eenstemmig met Jezus Christus, VI: 56. XVII: 21, en worden ook door Hem teederlijk bemind en bevoorregt, XIV: 21, 23. XV: 14, en dien ten gevolge wel eens met de ervaring van eene bijzonder aangename uitkomst begiftigd, XI: 40, in onderlinge broederlijke eenstemmigheid en gemeenschap, XVII: 21 (*b*), verlost van alle onheilen in de toekomende wereld, VIII: 51. XI: 26, ontslagen van alle vrees voor veroordeeling, III: 15—17. V: 24. VI: 39, 50, 51. X: 28, deelgenooten der eeuwige heerlijkheid, III: 15—17.

V:

(*a*) Johannes, H. I: 12. XI: 52.
(*b*) Johannes, H. XI: 52.

V: 24, 40. VI: 40, 47, 51, 54, 57, 58. VIII: 12. X: 28. XI: 25. XVII: 2, 3 (c), die hen door niets kan ontnomen worden, X: 28.

(c) Johannes, H. XX: 31. Johannes de Dooper, III: 36.

§. 19.

Weg, om tot dit heil te geraken.

Wij moeten hier eerst zien, onder welke voorwaarden de heilrijke gevolgen van 's Heilands verschijning op aarde regt kunnen genoten worden, en dan, hoe men tot het voldoen aan deze voorwaarden wordt in staat gesteld. Intusschen zal het veelligt niet onvoegzaam zijn, hier eenig onderscheid te maken tusschen hetgene Jezus ten algemeenen gebruike dienaangaande voorgedragen, en hetgene Hij met bijzondere betrekking tot zijne leerlingen gezegd heeft. Het eerste, als van algemeen belang, wil ik in den Tekst opnemen, daar het ook onmiddellijk behoort tot de opgave eener Geloofsleer naar het Evangelie van Johannes; bij het laatste verwijzen tot aanmerking [151].

I. De hoofdvoorwaarde is geloof: geloof

aan

aan, vertrouwen op God, als Zender van Jezus Christus, (τω πεμψάντι Ἰησοῦν V: 24), voortgevloeid uit de erkentenis van dien Eenigen, waarlijk bestaanden, XVII: 3. Meermalen echter, gelijk men trouwens ook naar den bijzonderen aard en eigenlijke strekking van het Messiaansche rijk verwachten zou, wordt er in het Nieuwe Verbond meer regtstreeks, of meer van ter zijde geëischt, dat men Jezus Christus geloove op zijn woord (πιστεύειν αὐτῷ IV: 21), aan zijn woord geloof geve, X: 25 (*a*), zijne verrigte wonderen erkenne, aan dezelve gezag hechte, V: 38 verg. 36 en X: 25, dien ten gevolge geloove, dat God Hem gezonden heeft, XI: 42. XVII: 21 verg. 23, op Hem als zulk eenen Godsgezant staat make, V: 46 verg. 45, en dus ook meer bepaaldelijk aanneme, dat Hij, zeer naauw met God verbonden, X: 38, Gods Zoon, I: 51 verg. 50, de Eeniggeborene was, III: 18; — zich op Hem, als den zoodanigen verlate, IX: 35. εἰς το. ον. τ. μ. υ. τ. θ. III: 18 (*b*), erkenne, dat Hij het licht (de Leeraar) der

(*a*) Πιστεύειν τῷ λόγῳ αὐτ. κ. τ. λ. IV: 50.

(*b*) Πιστεύειν de Blindgeborene IX: 38, εἰς τ. υ. (τ. θ.) Johannes de Dooper, III: 36.

der wereld was, VIII: 24 verg. 12, zich daaraan toevertrouwe, (πιστεύειν εἰς τὸ φῶς XII: 36), en dus ook vooral aan zijne geheele leer en prediking geloof schenke, III: 12. IV: 48. VI: 36. XII: 47 (*c*); aanneme, dat Hij de beloofde Koning van Israël was, I: 51 verg. 50, 46, de Gezalfde, X: 25, 26 (*d*), Gods geheiligde (*e*), zelf eenmaal uit den dood opgewekt, XX: 29 (*f*), de oorzaak van opstanding en eeuwige gelukzaligheid, XI: 25, 26, en de Redder der wereld (*g*), door alles, wat Hij geleerd en gedaan heeft, inzonderheid door zijn lijden en dood, VI: 53, 54, 56, 57, 58.

Sommige dezer opgegeve bijzondere stukken en hetgene men tot het bovengenoemde heilgenot te gelooven noodig heeft, of wel die allen met malkanderen vereenigd, moeten er bij gedacht worden, wanneer de Heiland aandringt op een erkennen van God, en Hem, den afgezant des Vaders, XVII: 3; of

(*c*) Johannes, H. I: 7. XII: 39.

(*d*) Johannes, H. IV: 41. X: 36. de Samaritanen, IV: 42, Martha, XI: 27.

(*e*) Petrus, VI: 69.

(*f*) Johannes, H. XX: 8. Thomas, XX: 25.

(*g*) De Samaritanen, IV: 42.

of als wij de aanprijzing vinden van het geloof in zijnen naam (*h*), hoe dan ook, zonder, V: 44 (*i*), of met uitdrukkelijke benoeming van het voorwerp des geloofs; (in den derden naamval, V: 38. VIII: 45, 46. X: 37, 38, in den vierden met het voorzetsel *εἰς*, III: 15, 16, 18. VI: 29, 35, 40, 47. VII: 38. XI: 26. XII: 44, 46. XVI: 9. XVII: 20) (*k*).

Dit geloof aan Jezus Christus in zijne onderscheidene betrekkingen moet daarin uitkomen, dat men van Hem als leeraar, VII: 37. XII: 35, en voor ons heil gestorven Zaligmaker gebruik maakt, VI: 57*b* [152], Hem als Gods Zoon gehoorzaamt (*l*), als voorbeeld navolgt, VIII: 12, en voor Hem in alles standvastig uitkomt, VIII: 31, zie verder §. 24.

De noodzakelijkheid van dit geloof blijkt, dewijl niet alleen aan hetzelve het hoogstmogelijke heil verbonden, III: 15, 16, 18. VI: 54, 57, 58 en andere plaatsen, §. 18. aan-

(*h*) Johannes, H. I: 12. II: 23.

(*i*) Johannes, IV: 53. XIX: 35. de Blindgeborene, IX: 38.

(*k*) II: 11. IV: 39. VII: 5, 31, 39. X: 42. XI: 45. XII: 11, 37, 42.

(*l*) Johannes de Dooper, III: 36.

aangehaald (*m*), maar ook uitdrukkelijk betuigd wordt, dat de zoodanige, die in Jezus niet gelooft, groote zonde doet, XVI: 9, voor alle misdaden vatbaar, VIII: 37, 44, een ſlaaf der zonde, VIII: 34, niet Gods kind, VIII: 47, maar van den duivel is, VIII: 38, 41, 44, in Jezus leer zijne veroordeeling vindt, XII: 48, reeds op deze wereld ongelukkig is, III: 18, nooit in het waarachtige leven deelen, VI: 53, maar tot de eeuwige verdoemenis zal verwezen worden, III: 18. VIII: 24. XII: 47, 48 (*n*).

Dat geloof nu aan Jezus Christus ſteunt op de hechtſte bewijzen, die voor de waarheid zijner aangelegene betrekkingen pleiten, I: 51. V: 36, 39. VI: 63. XVII: 20 (*o*). (zie verder § 14, onder II.). Intusſchen ſpreekt het van zelf, dat men, om aan die voorwaarde des geloofs aan Jezus, te kunnen voldoen, tot Hem komen, V: 40. VI: 35, 37, 44, 45, 65. VII: 37, Hem aannemen moet, V: 43 (*p*). Het verſtand moet worden verlicht, en het hart verbeterd, III: 3,

(*m*) Johannes de Dooper, dezelfde en andere plaatſen, zie §. 18.

(*n*) Johannes de Dooper, dezelfde plaatſen.

(*o*) Petrus, VI: 68, de Samaritanen, IV: 39.

(*p*) Johannes, H. I: 12.

3, 5, 7, 10, 19, 20, 21, het gedrag veredeld, V: 14. VIII: 11, ten gevolge eener redelijke overtuiging, III: 10 verv. XVI: 8 – 11, uit kracht van een gepast onderwijs, III: 10. IV: 22. VII: 37. VIII: 12, 14. IX: 5. XII: 35. XVII: 20 (*r*)

II. Dit alles echter is niet het werk alleen van bloot menſchelijke krachten. Gelijk God in de ſtoffelijke wereld en in den gang der menſchelijke lotgevallen door zijn oneindig vermogen arbeidt, aan alles het aanwezen ſchonk, en de rigting geeft, die ons de ondervinding toont, dat aan den loop der dingen gegeven wordt (§. 7. I.), zoo ook werkt Hij in de geestelijke en zedelijke wereld. Zonder zijnen invloed komt men niet tot de kennis van Jezus Christus VI: 44 [153], 65. Wie daartoe geraakt, heeft het te beſchouwen als eene gave van God, IV: 10. VI: 39, 65. XVII: 2, die de verlichting, VII: 17, verbetering, V: 14. VIII: 11, en gelukzaligheid, VI: 39, 40, van den zoodanigen begeert, aan deszelfs opleiding tot het geloof in Christus arbeidt, XII: 30, hem tot den rang zijner kinderen verheft (*s*), voor

(*r*) Johannes, H. I: 5, 7, 8, 9. XIX: 35. XX: 31. de Samaritaanſche Vrouw, IV: 19, 20.

(*s*) Johannes, H. I: 12, 13.

voor deszelfs behoud zorg draagt, X: 29. XVII: 20 verv., en hem met zijne goedkeuring en zegen achtervolgt, XII: 26. XIV: 23. Deze algeheele verandering van des menschen denkbeelden, gevoelens, gezindheden, daden, betrekking en ondervinding, die eene wedergeboorte genoemd mag worden, en voor ieder behoefte is, III: 3, 7, wordt van God daargesteld door geestelijken invloed, III: 5, 8, waarvan de wijze hoe? evenzeer als zijne inwerking op het rijk der natuur en den gang der ondermaansche lotgevallen, voor ons menschen onverklaarbaar is, III: 8.

Behalve deze algeheele verandering der menschen door geestelijken invloed van God,— wedergeboorte uit geest, — wordt ook nog aangedrongen op eene wedergeboorte uit water, dat is, de bediening van den Doop, III: 5. Gelijk men bij het Joodsche volk, dat het feest zijner vrijheid uit den Egyptischen slavendienst jaarlijks vierde (*t*), en behalve dit nog het feest der loofhutten (*u*) en der vernieuwing van den tempel (*v*) onderhield, alsmede de besnijdenis in gebruik had (*w*), zoo

(*t*) H. II: 13, 23. IV: 45. V: 1. XII: 12. (*u*) VII: 2. (*v*) X: 22. (*w*) VII: 22.

zoo is in de Christelijke maatschappij de Doop ingevoerd. Weinig kunnen wij aangaande deze plegtigheid uit het Evangelie van Johannes afleiden; dit alleen weten wij uit hetzelve, dat de Doop bestond in eene wassching met water, III: 5 (*y*), gewoonlijk in de rivieren geschiedde (*z*), reeds door 's Heilands voorganger, Johannes, aan velen bediend was (*a*), ook aan Jezus zelven (*b*), op Goddelijken last (*c*), naar aanleiding van een zeer bekend gronddenkbeeld (*d*), dat namelijk uitwendige zuivering eene zeer gepaste afbeelding was van zedelijke reiniging (*e*). Deze plegtigheid werd door Jezus overgenomen, die, schoon Hij zelf haar niet bediende (*f*), haar echter door zijne leerlingen bedienen liet (*g*) en hierin grooten bijval vond (*h*). Hij keurde haar noodzakelijk, echter op zichzelve niet genoegzaam, III; 5.

VIER-

(*y*) H. I: 31. (*z*) III: 23.

(*a*) Johannes, H. I: 28. III: 23. Johannes de Dooper, I: 26, 31, 33. (*b*) I: 32, 33.

(*c*) Johannes de Dooper, I: 33.

(*d*) De Fariseërs: I: 25. (*e*) Johann. III: 25.

(*f*) IV: 2. (*g*) III: 22. IV: 1, 2. de Leerlingen van Johannes den Dooper, III: 26.

(*h*) IV: 1. de Leerl. v. Joh. den Dooper, III: 26.

VIERDE ONDER-AFDEELING,

OVER HET GENE ER EENMAAL AAN HET EINDE DER EEUWEN ZAL PLAATS HEBBEN.

§. 20.

Opſtanding der dooden.

Er zal eenmaal eene opſtanding der dooden plaats hebben, V: 21, 25, 28. VI: 39, 40, 44, 54. XI: 23 (*a*), aan het einde der eeuwen, VI: 39, 40, 44, 54 (*b*). Deze opſtanding zal algemeen zijn, V: 28, alle geſtorvenen zullen opſtaan door den invloed van Jezus Christus, VI: 39, 40, 44, 54. XI: 25, naar de kracht, Hem door den Vader verleend, V 26, die in het opwekken van dooden reeds meermalen zijn vermogen verheerlijkte, V: 21 [154]; — en in dien dag, van welken men niet weet, wanneer hij zijn zal, V: 28, zullen op het bevel van den Zoon van God de dooden hunne graven ver-

(*a*) Martha, H. XI: 24. (*b*) Dezelfde plaats.

verlaten, en tot het leven wederkeeren, V: 25, 28.

§. 21.

Eindelijke beslissing van het lot der afgestorvenen, en hun toestand.

Met de opstanding der gestorvenen zal naauw verbonden zijn eene plegtige bepaling van hun toekomstig lot, V: 21, 28, 29. Er zal een oordeel gehouden worden: V: 22 [155]; dit zal gehouden worden door Jezus Christus, die als mensch V: 27 [156] daartoe het meeste bevoegd, in zijne betrekking van Zoon van God, V: 22. VI: 39. 40 door zijnen Vader tot dit aangelegen werk is aangesteld, en de noodige magt verkregen heeft, V: 22, 27. Dit oordeel zal gaan over alle menschen, V: 22, en voor hen, die onder het Evangelie geleefd hebben, naar de beginselen van hetzelve gehouden worden, III: 16—18 (*a*); — die zich wijs en deugdzaam zullen gedragen, in Christus geloofd hebben, en aan Hem gehoorzaam geweest zijn, zullen deelen in de toekomende zaligheid, III: 3, 5. V: 24, 29. XVII: 3 (*b*), wel-

(*a*) Johannes de Dooper, III: 36.
(*b*) Dezelfde plaats.

welke in zekeren zin als hunne belooning op edelen arbeid zal mogen beschouwd worden, IV: 36. Deze gelukzaligheid zal hun door Gods Zoon, naar zijn wijs en weldadig welbehagen, geschonken worden, V: 21, en het deel van niet weinigen, schoon in onderscheiden trap en mate, zijn, XIV: 2 [157]. Het genot dier zaligheid zal in de meer onmiddellijke nabijheid van God en Jezus Christus worden gesmaakt, XIV: 2, 3, en den gelukkigen tot stof van groote blijdschap verstrekken, IV: 36; — zij, daarentegen, die zich aan ongeloof en ondeugd zullen hebben overgegeven, zullen tot eenen allertreurigsten toestand verwezen worden, III: 3, 5. V, 24, 29. VIII: 24 (*c*).

En beider lot, dat der zaligen en veroordeelden, zal in betrekking tot malkanderen eindeloos van één gescheiden, III: 3, 5, 16—18. V: 39. VI: 27, 40, 54. XVII: 3, onveranderlijk zijn (*d*).

(*c*) Johannes de Dooper, H. III: 36.
(*d*) Dezelfde plaats.

TWEE-

TWEEDE HOOFD-AFDEELING,

CHRISTELIJKE ZEDELEER.

---

§. 22.

Iets tot Inleiding.

Na dus in de voorgaande §§. 5—21, zoo beknopt ons doenlijk was, de Christelijke Geloofsleer, volgens het Evangelie van Johannes, te hebben opgegeven, moeten wij nu overgaan tot de opgave der Christelijke Zedeleer, die met de Geloofsleer in een zoo naauw verband ſtaat, IV: 24, en zonder haar geene genoegzame ſtevigheid bezit, XV: 1—5. Ik kan niet ontveinzen, hierin groote zwarigheden te zien, dewijl wij in dit Evangelie een maar zeer gering aantal algemeene zedelijke voorſchriften van onzen Heer aantreffen, en dus nagenoeg alle bouwſtof moet worden ontleend, of uit hier en daar verſtrooide wenken van den Geſchiedſchrijver, in de manier, waarop hij deze en gene daden des Heilands, of van deszelfs vrienden

en

en vijanden heeft opgeteekend, merkbaar; of uit het gedrag, met hetwelk Jezus Christus de gedachten, gesprekken en bedrijven zijner tijdgenooten in onderscheidene betrekkingen heeft beantwoord; of, eindelijk, uit eenige voorname trekken in het leven onzes Heeren, voor zoo verre namelijk zijne daden algemeen voorbeeldig, tot navolging geschikt, en voor navolging bestemd waren. Ik noem eenige voorname trekken enz., omdat ons geschrijf tot onmatigen omvang zoude uitdijen, indien wij geheel het leven onzes Heeren tot in de minste bijzonderheden wilden nasporen, en uit hetzelve al dat zedeverbeterend gebruik opteekenen, hetwelk ons bij de overweging van die levensbijzonderheden voor den geest kwam, en in dezelve ook waarlijk ligt opgesloten. Veelligt ware dit ook eene taak, aan welker bearbeiding geen bedachtzame zich zoo spoedig wagen zal, en eener afzonderlijke bewerking waardig.

Ik wil dus, der beknoptheid mij bevlijtigende, zoo als mij die door de uitschrijving der Bestuurders tot wet gemaakt is; naar mijn reeds opgegeven plan (§. 4) deze Hoofdafdeeling in twee Onderafdeelingen scheiden, en in de eerste de leer der pligten van den Christen opgeven, en in de tweede spreken over

over het grondbeginſel waaruit, de drangredenen waarom, en de hulpmiddelen waardoor die pligtsbeoefening kan en moet plaats hebben.

EERSTE ONDER-AFDEELING,

LEER DER PLIGTEN.

§. 23.

Pligten omtrent God.

Wij moeten kennis zoeken te verkrijgen aangaande God, XV: 21. XVI: 3. XVII: 3 verv., en zijn rijk, III: 3, 5 verg. 10; in het gemeen van hemelſche zaken, III: 10. VI: 27, XVIII: 37, zijnde de verwaarloozing dezer kennis zeer nadeelig, III: 3, 5. XV: 21. XVI: 3 [158]; — men moet dus zijn onderwijs gaarne willen aanhooren, VIII: 45—47, naauwkeurig onderzoeken, VII: 16—18, aan zijn getuigenis, V: 34, 36, 38. VIII: 17, 18. XII: 44, en de Heilige Schriften, V: 39, 46, 47, geloof geven; zich van God geene andere voorſtelling maken, dan waartoe de leer van Jezus Christus opleidt (*a*); in

(*a*) Johannes, H. I: 18.

in zeer uitgebreiden zin op God ſtaat maken, V: 24. XVI: 1; door de ombelsing van het Evangelie toonen, dat men God voor waarachtig houdt (*b*), en dus tot het Godsrijk komen, en zich daarin laten inwijden, III: 3, 5.

Wijders: men moet God lief hebben, V: 42. XIV: 31, Hem zoeken te behagen, VI: 29 [159]. VIII: 39. X: 17 (*c*), op zijne goedkeuring den hoogſten prijs ſtellen, V: 44 (*d*), en dat door daden bewijzen. Dus is men ſchuldig: Gode te gehoorzamen, XIV: 31, naar zijnen wil in alle dingen te handelen, III: 21. [160] VII: 17, met opoffering van eigen gemak en genoegen, IV: 34. XI: 9, 10 verg. 8 (*e*), zelfs, indien de nood het vordert, met zich aan het zekerſte gevaar bloot te ſtellen, X: 18. XIV: 31.

Is Hij de Beſtuurder aller lotgevallen, men moet dan ook, in de overtuiging, dat Hij voor allen vaderlijk zorgt, III: 16, 17 [161] aan zijn beſtuur zich ondergeſchikt betoonen, XII: 27. XVIII: 11, voor elken nood tot God bidden, XI: 41, 42. XII: 28.

(*b*) Johannes de Dooper, H. III: 33.
(*c*) De Joden, VII: 28.
(*d*) Johannes, H. XII: 43.
(*e*) III: 1, verv.

28. XVII. (*f*), de weldaden, die Hij verleent, dankbaar vermelden; III: 16. XI: 41, 42, en zich zijne beſchikkingen, ook voor al zijne tuchtigingen, tot bevordering van ware zedelijke verbetering ten nutte maken, V: 14. VIII: 11; aan zijne liefde, als in de zending van Jezus Christus zoo heerlijk ten toon geſpreid, III: 16, of zijne werkzame begeerte naar de handhaving onzer onſchuld, VIII: 50, nooit wantrouwen, XIV: 1; er op aangaan, dat de uitkomst zijne daden regtvaardigen zal, XVI: 19—22, en in alles op de bevordering zijner eer bedacht zijn, VII: 18. IX: 3. XI: 4. XII: 28. XVII: 4; echter met verſtand, zonder eigenlijk gezegde onverdraagzaamheid of vervolgzucht, XVI: 1—3.

Die God, en Hij alleen, XVII: 3, moet het voorwerp zijn, niet van ſlaafſche vrees, III: 16, 17, maar van onzen eerbied en dienst, III: 3, 5. V: 23. XVII: 3, daar wij ons als zijne kinderen te beſchouwen hebben (*g*). Deze dienst, over de geheele wereld uitoefenbaar, en dus niet geheel aan eenige plaats bij uitſluiting verbonden, IV: 21, mag meermalen in eenzame ſtilte (*h*), maar

(*f*) H. VI: 11. (*g*) Johannes, H. I: 12.
(*h*) VI: 15. VIII: 1. XVIII: 2.

maar moet ook in het openbaar (*i*) geschieden, en dan plegtig, IV: 21, 22, echter te gelijk zonder vele uiterlijke vertooning, maar met vroome gezindheden, op eene wijze, naar den aard der Goddelijke natuur, zooveel dat zijn kan, berekend, maar voor het overige aan de menschelijke beoordeeling overgelaten, IV: 22—24. V: 17 verg. 16.

God, eindelijk, moet men zich ten voorbeelde stellen, naar wien men zich te vormen heeft, V: 17. XVII: 20—23 verg. XII: 45. XIV: 9.

(*i*) II: 13 verv. IV: 45 V: 1, 14. VII: 10, 14. X, 23. XI: 56.

§. 24.

Pligten omtrent Jezus, en de leer door Hem gepredikt.

Naast de pligten, die wij jegens God zelven hebben onder het oog te houden, komen die in aanmerking, welke wij aan Jezus Christus, en dus ook aan de leer, door Hem en van zijnent wege gepredikt, verschuldigd zijn.

Wy behooren ons van Hem regte begrippen

pen te leeren vormen, V: 19 verv. VI: 32 verv., want alle onkunde in de zaak van Jezus Christus is eene bronäder van vele ondeugden, XVI: 3. Om nu tot de kennis van onzen Heer te geraken, behooren wij zijne leer ernstig en onpartijdig te onderzoeken, VI: 63. VII: 17. VIII: 42—47. XVIII: 37, die leer te erkennen, V: 24. XII, 47 verv. XIV: 23. XV: 20 (*a*), gelijk ook die zijner Apostelen, XV: 20. XVII: 20; aan dezelve standvastig getrouw te zijn, VIII: 31, 51. XIV: 23, zonder zich echter eenigen gewetensdwang omtrent anderen, — zekere vervolgzucht, onverdraagzaamheid enz. te veroorloven, XV: 20, 21.

Dien Jezus wijders moeten wij lief hebben, VIII: 42. XIV, 15, 21, 23. XV: 9, 10, 14. XXI: 15—17; — wie toch Hem haat, haat den Vader, XV: 23, 24. Aan zijne woorden behooren wij geloof te geven, III: 11—13. V: 47. XII: 47 verv., en Hem te erkennen in alle de betrekkingen, waarin Hij zich aan de wereld geopenbaard heeft, VIII: 24. XVII: 3; Hem dan ook te eerbiedigen, gelijk wij den Vader vereeren, V: 23; Hem gehoorzaamheid te bewijzen,

(*a*) Johannes de Dooper, H. III: 33.

zen, X: 27. XIV: 15, 21, 23. XV: 14 (*b*), tot eene heerlijke en voldingende proeve onzer liefde voor Hem, XIV: 21, 23, 24. Hem moeten wij ſtandvastig getrouw zijn, maar uit een zuiver gemoed, zonder lage bijoogmerken, VI: 26. X: 27, en, ſchoon wij van Hem ſteeds het beste mogen en moeten hopen, VI: 48—51. X: 27—30. XI: 25, 26, mag echter eene onwaardige winzucht te dezen opzigte nooit het drijfrad onzer bedrijven zijn, VI: 26. Hem moeten wij gereedelijk en onbeſchroomd voor de menſchen belijden (*c*), is het nood, voor Hem alles willen ondergaan, XII: 25, 26. XXI: 19, 22, de belangen van zijne zaak, ook in het gebed tot God, ter harte nemen, XIV: 13, 14. XVI: 23, 24, en, waar zijn voorbeeld door ons kan en mag nagevolgd worden, ons aan hetzelve zoeken gelijk te maken, XIII: 15. XVII: 20—23. XXI: 19, 22.

(*b*) Johannes de Dooper, II, III: 36.
(*c*) XII: 42.

§. 25.

Pligten jegens ons zelven.

Ook aan en met betrekking tot zich zelven is de Christen eenige pligten verſchuldigd.

Wij

Wij willen in deze § eenige der voornaamste, uit ons Evangelie afgeleid, opgeven.

Hij mag voor het behoud van zijn leven niet onverschillig zijn, maar moet het integendeel, met een diep gevoel van deszelfs waarde en aangelegenheid, beminnen, XII: 27. Alles derhalve, wat zijne gezondheid zoude kunnen benadeelen, dus ook vooral ongebondene levenswijze, moet hij zorgvuldig vermijden, V: 14, alle noodelooze gevaren ontwijken (*a*), en dus vooral nimmer de handen aan zichzelven slaan (*b*). Zekerlijk staat het hem dus vrij, voor de noodwendigheden, IV: 7. VI: 5. XIX: 28. XXI: 5 (*c*), rust na arbeid (*d*), en de betamende genoegens van het leven (*e*) zorg te dragen; maar toch mag hij aan het leven niet te zeer gehecht zijn, X: 11. XII: 27. XV: 13. Hij moet zich derhalve ook niet te zeer laten benaauwen, als hij door onvermijdelijke gevaren omringd wordt, XII: 27. XIV: 1; ook in het sterfuur den moed niet verliezen, maar het meesterschap over zichzelven bewaren (*f*); en, schoon nimmer met

(*a*) H. II: 24. IV: 1–4. VII: 10. VIII: 59. XII: 36. (*b*) De Joden, VIII: 22. verg. 23. (*c*) VI: 10, 11. XXI: 13. (*d*) IV: 6. (*e*) II: 1–10. (*f*) XIX: 26, 27.

met gewaande, overdrevene heldhaftigheid, of voorgewende gevoelloosheid, XII: 27. XIX: 28 (*g*), maar uit innerlijke overtuiging van het Godegevallige eenes welvolbragten levens, X: 17. XV: 10, den dood niet schroomen, XVII: 4, 5. XIX: 30.

Wijders roept zijne dure verpligting hem, om de ziel boven het ligchaam te stellen, VI: 27, het heil der eeuwigheid boven alle mogelijke zinnelijke genoegens, VI: 27. XII: 25, en dus vooral op de behoudenis van den onsterfelijken geest voor eene nimmer eindigende toekomst, VI: 27, en een gerust sterfuur, XVII: 4, 5. XIX: 30 bedacht te zijn.

Tot dit doel behoort hij alle gepaste hulpmiddelen aan te wenden, V: 39. VI: 27, en dus zoo te leven, dat er zulk eene uitkomst uit kan voortkomen (*h*).

Het zal wel niet noodig zijn, dat hij alle vermaken schuwe, maar hij behoort ze matig te gebruiken (*i*), en dus ook nimmer verslaafd te zijn aan eene zeer verfijnde, gekunstelde manier van het leven te onderhouden, IV: 7. XXI: 5, of zoo gezet op den tijd en wijze van bevrediging zijner ligchamelij-

(*g*) H. XIX: 30.

(*h*) Johannes de Dooper, III: 36.

(*i*) II: 1–16.

lijke behoeften, dat hij, bij edelen arbeid, daarin geene de minste vertraging of verandering zoude kunnen dulden (*k*). Evenmin behoort het tot den Christen, dat hij, uit geringſchatting van het menſchelijke geflacht, III: 16, 17, alle gezellig verkeer ontwijke (*l*), maar hij behoort zich een' waardigen vriendenkring en goed gezelſchap te kiezen (*m*). Wanneer zijn ſtand en betrekking in de maatſchappij, en zijne bijzondere omſtandigheden, het hem vergunnen, behoeft hij den huwelijken ſtaat niet te mijden, is zelfs verpligt zich daarin te begeven (*n*), maar altijd, in, VIII: 11, en buiten denzelven, IV: 17, 18 [162] (*o*) kuisch en eerbaar te leven. Voor alle gierigheid, en dus ook inzonderheid voor allen oneerlijken handel moet hij zich wachten (*p*), maar vlijtig en onvermoeid voor zijn tijdelijk beſtaan zorg te dragen behoort onder zijne aangelegene verpligting (*r*). Intusſchen, in welken kring, ſtand of betrekking God hem moge geplaatst hebben, of welke lotgevallen het

(*k*) H. III: 1—3. IV: 32, 34.
(*l*) II: 1—10. (*m*) I: 37 verv. II: 1—10. XI.
(*n*) II: 1—10. Johannes de Dooper, III: 29.
(*o*) Dezelfde plaatſen. (*p*) XII: 4—6.
(*r*) XXI: 1—3.

het Godsbestuur over hem beschikte, hij behoort, bij wijzen ijver in zijn beroep, IV: 34. V: 17. IX: 4. XI: 4, 9, 10, altijd te vrede te zijn (*s*), dankbaar in den voorspoed, IV: 34, 35, en geduldig bij tegenheden, VI: 67. XII: 27. XVI: 32. XVIII: 11. Hij behoeft voor de handhaving zijner eer niet onverschillig te zijn, VIII: 49 verv. XVIII: 23, 33 verv., maar toch ook aan den anderen kant vermag hij geen najager te zijn van ijdele menschenëer, V: 44. VII: 18. VIII: 54. Het voegt hem dus in het geheel niet, zich op iets te verheffen, dat, wel beschouwd, zonder meer, geene waarde heeft, bij voorbeeld, de geboorte van beroemde voorouders (*t*), of aangaande zichzelven iets voor te geven, dat hij niet bezit, dus, bij voorbeeld, bij een ledig hoofd en een ijdel hart, te roemen op groote wetenschap en vergevorderde deugd, IX: 41, of bij lagen stand op hoogaanzienlijke betrekkingen (*u*). Even weinig betaamt het hem, naar eenen rang te streven, die, volgens den duidelijk merkbaren Goddelijken wil

voor

(*s*) Johannes de Dooper, H. III: 27.

(*t*) VIII: 33 verv.

(*u*) Voorbeeld van Johannes den Dooper, I: 19—23. III: 26—36.

voor hem niet geschikt, te hoog, met zijne stemming strijdig is (v); ja den schijn daarvan te mijden, en de aangebodene gelegenheden te ontwijken (w), en zelfs aangaande den uitslag van zijne, waarlijk zeer lofwaardige, pogingen moet hij zich vooraf nooit te veel gunstigs voorstellen, XVI: 1—4.

Bijzonder ook behoort hij op zelfkennis bedacht te zijn, VIII: 39, 40. IX: 41.

Uit aanmerking hiervan, en de juiste berekening van zijne wezenlijke belangen, daaruit voortvloeijende, III: 20, 21, 36, behoort het tot zijne eerste en heiligste pligten, dat hij voor de beschaving van zijn verstand en de verëdeling van zijn hart zorg drage.

Wat de zorg voor zijne verstandelijke belangen aangaat: nimmer mag hij de duisternis van onkunde en dwaling beminnen boven het licht van uitgebreide en zuivere wetenschap, I.I: 20, veel min vijand zijn van het licht, door de leugen boven de waarheid te schatten, VIII: 44, en het licht van zich te weeren, III: 20. XV: 21—24, of zich tegen de kracht der waarheid te verharden, X: 38. XV: 24. Zulk een gedrag toch is ten

(v) Johannes de Dooper, H. III: 27.
(w) VI: 15.

ten hoogste schandelijk, VIII: 43, 44, misdadig, VIII: 42, 43, en voert tot allerlei onwaardige bedrijven, XVI: 2, 3 (y). Integendeel behoort men de waarheid lief te hebben, XVIII: 37, elke gelegenheid, om met haar bekend te worden, waar te nemen, XV, 22, 24, hare bewijzen bedaardelijk te onderzoeken, V: 39, 43. VII: 43, en, even verre van ligtgeloovigheid, V: 43, of, indien het eene geschiedkundige daadzaak, of de waarde van bijzondere personen betreft, van het overnemen van ijdele geruchten (z), als van twijfelarij, XX: 27, 29, verwijderd, alles, wat op goeden grond steunt, als waarheid aan te nemen, VI: 61, 62. VIII: 45—47), en de maat van onze wetenschap in verhouding te doen staan tot den kring van opvoeding, waarin men verkeert, XV: 22, 24, en de betrekking, in welke men tot de maatschappij geplaatst is, III: 10.

Onder de waardigste voorwerpen nu der Christelijke waarheidsliefde behooren vooral geteld te worden de leer van God en zijnen dienst, VII: 17, en de kennis van den mensch in het algemeen (a), en van ieder in betrekking tot zichzelven, VIII: 39, 40.

En

(y) H. VII: 46—52. (z) VII: 11—13.
(a) II: 24, 25.

En betreffende de verëdeling van het hart: nooit vermag men door liefde tot het kwaad zich onindrukbaar te maken voor de aanmaningen van het Evangelie, III: 19, 20, maar is integendeel verschuldigd, van alles, wat zedelijk verkeerd is, afkeerig te zijn, als van iets, dat den mensch onwaardig is en vernedert, IX: 41. VIII: 34. De Christen moet een rein geweten trachten te bewaren (*b*), of heeft hij zich aan eene of andere misdaad schuldig gemaakt, daarvan terug keeren, V: 14. VIII: 11. Alles, wat goed is, en regt en heilzaam, moet hij verrigten, III: 20, zooveel dat voegt, openlijk, XVIII: 20, 21, en zich dus altijd zoo gedragen, dat hij met zijne daden voor het oog der wereld kan optreden, III: 21, voor geene mogelijke ontdekking behoeft te schromen, III: 20, ja zelfs zich op het getuigenis zijner vijanden beroepen kan, VIII: 46. XVIII: 20, 23.

Eindelijk behoort hij zijn gansche leven te kenmerken door eene verstandige berekening van tijd, en hooge schatting van iedere gelegenheid, om iets goeds te kunnen doen, II: 4. IV: 34. V: 17. VII: 8. IX: 4; door

(*b*) H. VIII: 9.

door gezetheid op orde, V: 12. VI: 12; die zich echter van allen beuzelgeest vrij houdt, VII: 23, en door groote voorzigtigheid in spreken, VII: 8. [163] VIII: 6 verv. 19, en doen (c), zonder dat hij echter daarom, door verkeerd geplaatste schroomvalligheid, zich van het goede te doen late terug houden, V: 8 verv. VI: 67 verg. 27 verv. VIII: 31 verv. IX: 4 verv. XI. XVI: 2—4. XVIII: 19—21.

(c) H. VI: 15. VIII: 11. XI: 9. XVIII: 36—38.

§. 26.

Pligten omtrent anderen.

Naar de Zedeleer van het Evangelie, uit de gedenkschriften van Johannes afgeleid, behoort de Christen zijnen medemensch lief te hebben, XIII: 34, 35. XV: 12, 13. XXI: 15, dus altijd in goede verstandhouding met hem te leven, VI: 43, hem nooit opzettelijk te beledigen of te mishandelen, XVIII; 23, maar veeleer zich bescheiden en zedig omtrent hem te gedragen, VII: 18. VIII: 50. XII: 16 verv. (a); zich

(a) H. VI: 15.

zich nimmer boven zijnen, hem gelijken medemensch trotschelijk te verheffen, maar altijd door nederigheid en dienstvaardigheid zich te onderscheiden, XIII: 13–15. En schoon het niet noodig is, dat hij ieder' mensch terstond alleen op deszelfs woord geloove, VIII: 17 (*b*), staat het hem echter niet vrij, zijnen medemensch buiten noodzaak te verdenken (*c*), of, na het geven van genoegzame bewijzen, aan de waarheid van iemands verklaringen te blijven twijfelen, VIII: 17 verv. Nimmer moet hij over denzelven naar den uiterlijken schijn, maar alleen naar de innerlijke gesteldheid, en dus billijk, oordeelen, VII: 24. Het behoeft dus ook naauwelijks gezegd te worden, dat de Christen zich aan geenerlei misleiding van zijnen medemensch mag schuldig maken, VII: 18.

Doch zijne verpligting reikt verder. De Christen moet op het heil van zijnen medemensch ernstig bedacht zijn. Wat deszelfs lot voor deze wereld betreft: hij moet hem voor alle dreigende gevaren, welke hij, naar zijne meerdere kennis of dieper nadenken, vooruitziet, waarschuwen, XVI: 1–4; en, waar

(*b*) H. XXI: 15 verv.
(*c*) VII: 1–13. XXI: 15 verv.

waar hij kan, onheilen, die reeds treffen, uit den weg ruimen (*d*). En aangaande deszelfs bestemming voor de eeuwigheid: hij moet boven alles deszelfs hoogere belangen naar zijn vermogen zoeken te bevorderen, VI: 26, 27; — dus moet hij, maar zonder voorbarige of ontijdige bedilzucht, of door aan partijdige geruchten gehoor te geven (*e*), zijnen medemensch oplettend maken op alles, wat dezen in het verderf zou kunnen storten, er hem van afmanen, en vooral dus nooit een moordenaar van deszelfs deugd en heil worden, VIII: 44. Om deszelfs duurzaam belang te bevorderen, moet hij hem met de Geloofs- en Zedeleer van Jezus Christus bekend maken, VII, 38, en daartoe elke gunstige gelegenheid aangrijpen, IV: 34. V: 17. IX: 4. Evenwel behoort hij toch ook met tijd en omstandigheden te rade te gaan, XI: 9, 10. XVI: 12, en immer in dat vertrouwen te werken, dat zijne pogingen hierin niet geheel te vergeefs zijn zullen, IV: 36. Veel moet de Christen voor de bearbeiding dezer edele taak over hebben, de toejuiching en den bijval van menschen er gaarne voor opofferen,

VII:

(*d*) H. IV: 46 verv. en andere plaatsen.

(*e*) VII: 24 verv.

VII: 18 (*f*), niettegenstaande alle moeijelijkheden in dit werk willen voortgaan, XV: 18—20, is het nood, het leven er voor opzetten, X: 11. XV: 13; — eindelijk behoort de Christen zelfs de laatste oogenblikken zijns levens voor de belangen van anderen nog zoo nuttig trachten te maken, als hem mogelijk is (*g*).

(*f*) Voorbeeld van Johannes den Dooper, III: 26—36. (*g*) XIX: 26, 27.

§. 27.

Vervolg.

De Christen staat ook in bijzondere verbindtenissen, door betrekkingen van maatschappelijken, burgerlijken of Godsdienstigen aard geboren, en bevindt zich in zeer onderscheidene omstandigheden, door zijne verschillende lotgevallen veroorzaakt. In alle deze geheel uiteenloopende verbindtenissen en omstandigheden heeft hij eenige bijzondere pligten te beoefenen, tot welker kennis ook het Evangelie van Johannes eene niet onopmerkelijke bijlage levert.

Gelijk den Christen de staat van het hu-

welijk niet onverschillig zijn mag (*a*), zoo ook behoort hem, is hij eenmaal in denzelven getreden, de pligt eener onverdeelde liefde jegens zijne echtgenoote heilig te zijn, VIII: 11, en het hem tot groote blijdschap te verstrekken, wanneer hij, al is dit dan ten koste van vele moeite, den oudernaam dragen mag, XVI: 21.

Bezit hij wijze en deugdzame kinderen, en zijn deze tot mannelijken leeftijd opgegroeid, hij moet er niet te zeer den meester over willen spelen, noch hen ontijdig, zelfs tot het goede zoeken te dringen (*b*), maar liever in hunne verstandige maatregelen berusten, en die volgen (*c*).

Zijn zijne ouders nog in leven, dan is hij verschuldigd denzelven allen eerbied te bewijzen; waar zij eenige teregtwijzing behoeven, die met bescheidenheid mede te deelen (*d*), en voor hun tijdelijk onderhoud de best mogelijke zorg te dragen (*e*).

Omtrent zijne verdere bloedverwanten vermag hij buiten twijfel de noodige voorzigtigheid in acht nemen; en derhalve, wanneer

(*a*) H. II: 1—10. Johannes de Dooper, III: 29. (*b*) II: 3, 4.

(*c*) Voorbeeld van Jezus Moeder; H. II: 5. XIX: 27. (*d*) II: 1—5. (*e*) XIX: 26.

heer hij genoegzame redenen heeft, om hunne opregtheid te verdenken, is hij niet verschuldigd, zich aan hen toe te vertrouwen, of bijzonderlijk in hun gezelschap deel te nemen (*f*).

In zijnen huisselijken kring staat het hem zeer wel vrij, het onderscheid tusschen stand en rang onder het oog te houden, en behoeft hij, indien hij meester des huizes is, niet van alle zaken aan zijne dienstboden inlichting te geven, XV: 15, maar moet toch nooit hun lot door trotschheid onaangenaam maken (*g*). Is hij dienstbode, hij moet zijne minderheid beneden zijnen heer nooit vergeten, XIII: 16. XV: 20; in zijnen lageren stand, met hetgene daaruit bij goede heeren voortvloeit, te vrede zijn, XV: 15; zich niet boven hen willen verheffen (*h*), en zich in het geheel overeenkomstig zijnen dienstbaren staat gedragen, XIII: 16 verg. 3 verv.

Aan zijne vijanden en belagers behoeft hij geene gunstige gelegenheid te laten, om hunne heillooze plannen aan hem ten uitvoer te brengen (*i*), of hen op gelijke wijze, als

(*f*) H. VII: 1—10. (*g*) XIII: 13 verv.
(*h*) XIII: 13—15.
(*i*) II: 24. IV: 1—4. VII: 10. XII: 36.

als zijne vrienden te behandelen (*k*). Op den waren vriend moet hij veel vertrouwen stellen (*l*), gelijk ook het vertrouwen van een' vriend, wanneer deze het hem verleent, en de beantwoording aan hetzelve eenige opoffering kost, hem van harte welkom zijn moet (*m*). De omstandigheden zijner vrienden zullen den waren Christen altijd ter harte gaan; hij moet zich verblijden in hunne vreugde, en die, is het mogelijk, zoeken te verhoogen (*n*), maar ook hunne smarten pogen te lenigen of weg te nemen (*o*), gaarne in hun gezelschap tegenwoordig zijn (*p*), en hun op alle voegzame wijzen, en ten gepasten tijde, de ondubbelzinnigste blijken zijner bijzondere toegenegenheid verleenen, XV: 12—17 (*r*); het niet beneden zich keuren, om de hulp van vermogende vrienden, indien het noodig is, in te roepen (*s*), die dan ook wel willen aannemen, en, heeft men van eenen lieven vriend een bij-

(*k*) H. II: 24. XIX: 26. (*l*) XIX: 26.
(*m*) Voorbeeld van Johannes, XIX: 27.
(*n*) II: 1—10. Johannes de Dooper, III: 29.
(*o*) XI, XIV—XVI. (*p*) II: 1—10.
(*r*) XI: Voorbeeld eener Vrouw, XII: 2 verv.
(*s*) Voorbeeld van de Zusters van Lazarus, XI: 1—3.

bijzonder bewijs van toegenegenheid ontvangen, dat dan ook gaarne erkennen en het met lof vermelden (*t*). In het ſtuk der vriendſchap vermag hij zich zeer wel aan den eenen of anderen, die zich buitengewoon aan hem verhecht betoont, bijzonderlijk aan te ſluiten (*u*), en daarvan openlijke blijken te geven (*v*); maar in alles behoort de bevorring der eeuwige belangen van den vriend bij den Christen hoofddoel van zijnen omgang te zijn (*w*).

Zijne landgenooten moeten hem meer dan alle andere volken dierbaar zijn (*y*). Staat hij tot zijn vaderland in de gewigtige betrekking van regent: hij behoort altijd van de waarde en aangelegenheid van zijn ambt doordrongen te zijn (*z*), en tegen alle mishandeling der onderdanen te waken (*a*); gelijk ook aan den anderen kant 's Christens verpligting van hem als onderdaan vordert, zich niet buiten noodzaak met de dingen der regering te bemoeijen, veel minder hare plaats

(*t*) H. XII: 7, 8.

(*u*) XV: 12—17, Johannes, H. XIII: 23. XIX: 26. XX: 2. XXI: 7, 20. (*v*) XIX: 26, 27.

(*w*) XI, XIII—XVI, XVII—XXI.

(*y*) X: 11—15 verg. 16. Johannes, H. I: 11.

(*z*) X: 34, 35. (*a*) XVIII: 23.

plaats te willen innemen (*b*), maar zich aan dezelve te onderſchikken (*c*); haar behoorlijke inlichting te geven, ook waar zij aangaande den aard zijner godsdienſtige beginſelen navrage doet (*d*), en zelfs, als zij verdrukt, en hij zich gedrongen gevoelt zijne regten te handhaven, de beſcheidenheid nooit uit het oog te verliezen (*e*); moet hij eindelijk voor haar geweld buigen, hij behoort dit te doen met alle bewijzen van ware grootheid der ziel (*f*).

Is hij nog in andere opzigten beneden dezen en dien zijner medemenſchen geplaatst, hij moet zich zijnen ſtand laten welgevallen, en op ontijdige, en in het geheel onvoegzame, zelfverheffing nimmer bedacht zijn (*g*).

Als Leeraar van den Godsdienst moet hij in het algemeen aan de leer van Jezus Christus ſtandvastig getrouw zijn, XV: 2 verv., zonder getrouwheid toch aan dezelve kan hij geen, maar met dezelve zal hij groot nut ſtich-

(*b*) VI: 15. (*c*) XVIII: 11.
(*d*) XVIII: 33 — 38.
(*e*) XVIII: 20, 21, 23, 34, 36, 37.
(*f*) XIX:
(*g*) Voorbeeld van Johannes den Dooper, III: 26 verv.

ſtichten, XV: 5, 7. De lesſen van Jezus moet hij naauwkeurig in acht nemen, XV: 10, 14, Jezus voorbeeld, zooveel mogelijk, navolgen, XIII: 15. XV: 12, en de belangen van Jezus naam en zaak ook in den gebede zoeken te bevorderen, XIV: 13. XV: 7, 16. XVI: 24. In zijn gedrag omtrent zijne gemeente-leden behoort hij alles ten beste van dezelve te rigten, XV: 2, zich naar de vatbaarheid en behoeften zijner onderwijzelingen te ſchikken (*h*); in de bevordering van hare wezenlijke belangen geen tijd noch moeite te ontzien, zelfs geen levensgevaar te ſchroomen, en aan dezelve ook in den gebede indachtig te zijn (*i*). Eindelijk voegt het hem, tot bereiking zijner goede bedoelingen, alle gepaste hulpmiddelen, ook dat eener mannelijke welſprekendheid (*k*), te werk te ſtellen. Heeft hij ambtgenooten, hij is hun eene hartelijke liefde verſchuldigd, XIII: 34. XV: 12, 13, 17; nimmer mag hij zich in rang boven hen zoeken te verheffen, maar moet zijn verkeer met hen altijd door beſcheidenheid, nederigheid en dienstvaardigheid kenteekenen (*l*).

Zij,

(*h*) XVI: 12.
(*i*) III, IV, X, XIII — XVII verg. §. 13.
(*k*) De Soldaten, VII: 46.
(*l*) XIII: 1 — 15.

Zij, die door overeenkomst van Godsdienstige begrippen in naauwe betrekking tot malkanderen ſtaan, behooren ook bijzonderlijk malkanderen lief te hebben, XIII: 33, 34. Hunne leeraren moeten zij met heuschheid behandelen; is dit noodig, in derzelver tijdelijke behoeften gereedelijk voorzien, XIII: 20; den echten leeraar van den vermetelen indringer zeer onderſcheiden, X: 8; den laatſten niet aanhangen, X: 5, maar den eerſten, X: 5; naar dezen hooren, zijne onderwijzingen en vermaningen gaarne aannemen, en ze met getrouwheid opvolgen, X: 3, 4, 5, 8.

Deelt de Christen in gunstige omſtandigheden, hij behoort met ongelukkigen medelijden te hebben, en dat in daden te toonen, door hen, is hij daartoe in ſtaat, uit hun lijden te redden (*m*); hen althans in hunnen nood ter hulp te komen (*n*), den armen wel te doen, maar toch ook daarin met voorzigtigheid en bedachtzaamheid te werk te gaan, XII: 8.

Verkeert hij zelf in nood, hij behoeft dan niet uit verkeerde ſchaamte, of welk ander beginſel ook, zijnen ſtaat te verbergen, indien hij namelijk gelegenheid ziet, om gered

(*m*) H. XI: 43—47. (*n*) VI: 20. verv.

te worden (*o*), en na ontvangene weldaden moet hij daarvoor hartelijk dankbaar zijn, en die dankbaarheid in zijn ganſche gedrag jegens zijnen weldoener uitdrukken, XIII: 18.

(*o*) H. XIX: 28. de Zusters van Lazarus, XI: 1—3. de Kanaänitiſche Hoofdman, IV: 46 verv.

TWEEDE ONDER-AFDEELING,

OVER HET GRONDBEGINSEL, WAARUIT — DE DRANGREDENEN, WAAROM — EN DE HULPMIDDELEN, WAARDOOR DIE PLIGTSBETRACHTING MOET EN KAN PLAATS HEBBEN.

§. 28.

Grondbeginſel.

Dat er in de Christelijke Zedeleer, door Jezus en zijne Apostelen gepredikt, een algemeen grondbeginſel beſtaat, dat wil zeggen, een gebod, waaruit alle andere voorſchriften kunnen worden afgeleid, als zoo vele beken uit de eenige bron, is, naar ons inzien, zoo duidelijk, dat er bijna geene gegronde betwijfeling meer overblijft. En dit algemeene grondbeginſel is geen ander dan

liefde in den ruimften en uitgebreidften zin, en vrucht van het geloof aan God en Jezus Christus.

Liefde was bij God het werkzame beginfel, waardoor Hij tot redding van menfchen die buitengewone inrigtingen heeft tot ftand gebragt, die zich in de verfchijning van Jezus op aarde, in den kring van 's Heilands bedrijven, en in den gang van deszelfs lotgevallen geopenbaard hebben, H. III: 16, 17. §. 16 verg. 14; desgelijks bij Jezus Christus, in alles wat Hij gedaan, ondergaan en bedoeld heeft, IV: 34. X: 11—18. XIV: 31, XV: 13. XVII. §. 16. Deze opmerking zou ons reeds van voren doen vermoeden, dat er ook voor hen, die tot gelijkvormigheid aan God (§. 23) en Jezus Christus (§. 24) geroepen zijn, een algemeen voorfchrift zal zijn medegedeeld, dat, in foort aan het beginfel van den genadigen hemelfchen Vader en van Jezus Christus zijnen grooten Zoon, den Redder der menfchen, gelijk, en in werkzaamheid daarmede overeenftemmende, allen pligtbevel in zich bevatten zal, waarvan de beoefening niet anders dan menfchenwaarde en menfchenheil zal kunnen bevorderen. — Ook bij de lezing van het Evangelie van Johannes worden wij in ons vermoeden niet te leur gefteld.

Lief-

Liefde, en wel in de eerste plaats zoo als zij zich omtrent God werkzaam betoont, is het beginsel der gehoorzaamheid aan zijne geboden, XIV: 31, en menschenliefde, ten tweede, de bron van alle edele gezindheden en daden, die men aan den naasten schuldig is, XIII: 34: zij wordt genoemd, een nieuw gebod, dat is, een gebod, hetwelk Jezus Zedeleer bijzonder kenteekende, XIII: 34, 35; het sprekendste bewijs, dat men tot zijne leerlingen behoort, XIII: 35. XIV: 24; de grondslag, waarop alles steunt, wat in de Christelijke maatschappij Godsdienst en deugd heeten mag, XIII: 34. XIV: 31. XV: 10.

Dat nu deze, in al het edele en goede zoo vruchtbare liefde, zonder het geloof aan God en Jezus Christus ondenkbaar is, zal men uit de herlezing van §. 18, 19, 23 en 24 gemakkelijk kunnen opmaken [164].

§. 29.

Drangredenen.

Ter opleiding van menschen tot Christelijke pligtsbetrachting worden in de Christelijke Zedeleer naar het Evangelie van Johannes onderscheidene beweegredenen in het werk ge-

gesteld. Onder de voornaamste moeten buiten twijfel de volgende geteld worden: 1, de zucht naar geluk, die aan alle menschen als natuurlijk eigen is, VI: 27. XIII: 17. XVII: 24, en zich openbaart in eene behoorlijke zorg voor zijn geoorloofd zelfbelang. Dus wordt, tot aankweking van het goede, des Christens gevoel bepaald bij de onderscheidene gevolgen van deugd en ondeugd in de tegenwoordige en toekomende wereld. Reeds aan dezen kant van het graf vloeit het gedrag der menschen op hunnen welstand in; nalating en terugkeering van het kwade bevorderen dien, terwijl bedrijven van ondeugd en het voortgaan in dezelve dien verachteren, V: 14, en den mensch in zekeren staat van verharding en onbekeerlijkheid storten, VIII: 21, 24; — maar vooral zijn het de verschillende uitkomsten in de andere wereld, waardoor de gewijde Leeraren, bijzonder ook Jezus Christus, de menschen tot ware Christenzin hebben zoeken te bewegen. In het algemeen vertoonen zij ons het toekomstig lot der menschen als zeer onderscheiden, en in juiste evenredigheid tot derzelver Godsdienstige en zedelijke gesteldheid, beoordeeld naar de Geloofs- en Zedeleer van het Evangelie, III: 15—21. V: 24, 29.

29. XII: 25, 26 (*a*). Meer bijzonder wordt er nu eens bepaaldelijk gewaagd van het groote heil der verwachting voor de toekomst, VI: 51. X: 9, en de heerlijke vrucht, die men van een welvolbragt, en aan het heil des menschdoms toegewijd leven in den dag der vergelding zal inoogsten, IV: 36; maar ook dan weder van het rampzalig lot, dat den ongeloovigen en ongodsdienstigen treffen zal, in eene onafgebrokene verwijdering uit het gezelschap van Jezus Christus, naar een ander verblijf, VII: 34. VIII: 21, en in het verschrikkelijke slavenloon van den dienstknecht der zonde, VIII: 34. — Somtijds ook worden de onderscheidene gevolgen van deugd en ondeugd voor de beide werelden in vereeniging met malkander voorgesteld, XII: 35. XV: 5, 6. — 2. het betamende verlangen naar eer, voor zoo veel dat bevredigd wordt door de streelende gewaarwording van iets groots en goeds verrigt te hebben, XIII: 20; door de innerlijke bewustheid van eenen waarlijk edelen rang onder de menschen te bekleeden, VIII: 35 verg. 33; door de overtuiging van het menschverheffende der deugd, en het mensch-

ver-

(*a*) Johannes de Dooper, III: 36.

verlagende der ondeugd, VIII: 34; en door het aangename gevoel der getrouwe beantwoording aan den titel, die men draagt als volgeling van Jezus, XV: 14. — 3. het voorbeeld van Jezus Christus in zijn geheel gedrag, XIII: 13—17, en den gang, dien zijne lotgevallen gehad hebben, XV: 18—21. — 4. eindelijk, (en deze drangredenen zijn zeker niet de minst voortreffelijke) het welbehagen Gods, VI: 29. VIII: 29, en zijne gadelooze menschenliefde, betoond in de zending van Jezus Christus op de wereld, III: 16—18 en andere plaatsen.

§. 30.

Hulpmiddelen.

Ook bij de krachtigste drangredenen gebeurt het menigmalen, dat de mensch, ja! het pligtmatige van hetgene zedelijk goed is, ziet en gevoelt, zelfs voorneemt om het te beoefenen, maar toch in de dadelijke volvoering achterblijft. Bij de beweegredenen derhalve, welker invloed zich tot het willen bepaalt, zijn hulpmiddelen noodig, die het willen tot het doen verheffen. De Zedeleer van het Evangelie geeft ons rijken voorraad

daar-

daarvan aan de hand, en ook in de Gedenkschriften van Johannes zien wij ons hier en daar verscheidene aangewezen.

Nu eens wordt men daarin oplettend gemaakt op den invloed der raadpleging van het geweten (*a*), en dan weder op eene verstandige berekening van den juisten prijs der dingen, als zoo heerlijk geschikt, om ons schijn en wezen van malkanderen te doen onderscheiden en ons nimmer het mindere boven het meerdere te doen stellen, VI: 27. Niet minder krachtig dan deze beide hulpmiddelen is de ernstige vertegenwoordiging der geheel onderscheidene uit- V: 14 en inwendige XX: 29 gevolgen onzer denk- en handelwijze met betrekking tot deze V: 14. XX: 29 en de toekomende V: 22 (*b*) wereld, en de gedurige herinnering aan hetgene wij zelve reeds mogen misdreven VIII: 7 (*c*), en met betrekking tot de tijdelijke vruchten van ons gedrag ondervonden hebben, V: 14. Van zeer groot nut is ook het gebruik der geschiedenis, inzonderheid der gewijde, VIII: 39, en de vergelijking van het gedrag der voor-

(*a*) Johannes, H. VIII: 9.
(*b*) Johannes de Dooper, III: 36 verg. §. 21.
(*c*) De Samaritaansche Vrouw, IV: 19 verg. 17, 18.

voortreffelijkste mannen met het onze, VIII: 39, 40. XIII: 15; bijzonder, wanneer zij door eenheid van vaderland, en oorsprong, of bijzondere bestemming ons bij voorkeur dierbaar zijn, VIII: 39. XIII: 15. Zeer aanbevelingswaardig is het bestudeeren van uitmuntende voorbeelden VIII: 39, 40. En aan welke voorbeelden zal men dan eerder denken dan aan het voorbeeld van God, V: 17, en van Hem, die ons het beeld Gods als aanschouwelijk vertegenwoordigd heeft, Jezus Christus, XIII: 15. XV: 12? Onder de veelbeteekende hulpmiddelen mogen ook wel gewisselijk geteld worden het gesprek met verstand'ge mannen, en het aanhooren van stichtelijke redevoeringen (*d*).

Niet minder echter dan alles, wat wij reeds hebben opgenoemd, komen nog in aanmerking het gebruik der Heilige Schriften, V: 39. VII: 19. X: 34—36 (*e*); het onderzoek naar de leer, V: 31—47. VI: 27. VII: 17, 18. VIII: 43—47, en daden V: 36. X: 25. XV: 24, van Jezus, en de veelvuldige herdenking van zijne voortreffelijke gezegden, XV: 20.

Bij-

(*d*) Verg. IV, V, VIII. enz.

(*e*) Voorbeeld van Jezus, VI: 31, 45, 49, 58. VII: 38. VIII: 17. XV: 25.

Bijzonder veel kunnen ook tot opwekking en aankweking van Christelijke godzaligheid dienen eene, zoo naauwkeurig mogelijke, bekendheid met den aard en de eigenschappen Gods, VIII: 55; het getrouw waarnemen van den uitwendigen Eerdienst des Allerhoogsten (*f*); het eerbiedig gebed (*g*), daar men toch zonder de Goddelijke hulp niets vermag, VI: 44, 65 [165], en de eenzame afzondering tot Godsdienstige verrigtingen (*h*).

Dat ook de bediening van den Doop, en de aanwending van sommige met oordeel gekozene, inrigtingen veel goeds kunnen uitwerken, en dus der aanprijzing waardig zijn, mogen wij, wat het eerste betreft, uit de instelling, H. III: 5, en, wat het laatste aangaat, uit het voorbeeld van Jezus (*i*) als ontwijfelbaar aannemen.

Zoo dan ooit deze bladen in het licht verschijnen, en eenige lezers vinden mogen: wie Gij dan ook zijn moogt, lieve Vrienden! die

(*f*) Voorbeeld van Jezus, H. II: 13 verv. V: 1, 14. VII: 10, 14. X: 23. XI: 56.
(*g*) H. XI: 41, 42. XII: 27, 28. XVII:
(*h*) H. VI: 15. VIII: 1. XVIII: 2.
(*i*) XIII: 1—15.

die dit mijn geſchrijf Uwer aandacht niet geheel onwaardig keurt, beproeft de opgegevene hulpmiddelen aan U zelven, want, hetgene de waardige Johannes als zijn voornaam doel bij de vervaardiging van zijn Evangelie opgaf, neem ik van dien edelen Jonger over, en kies het tot mijne

ZINSPREUK:

Deze zijn geſchreven, opdat Gij gelooft, dat Jezus is de Christus, de Zoon van God, en opdat Gij, geloovende, het leven hebt in zijnen naam!

AANMERKINGEN.

AANMERKINGEN.

[*Aanmerk.* 1] *bladz.* 8. — Men zie over Johannes *C. T. Kuinoel*, *Comment. in libros N. T. Historicos*, Vol. 3. in Proleg. §. 1. p. 1 seqq. *Niemeyer*, *Karakterk. van den Bijbel*, 5. D. bl. 449 verv. *W. Broes*, *Leerredenen*, 2. D. bl. 276 verv. en *H. H. Donker Curtius*, in *Specim. Hermeneutico Theol. de Apocalypsi*, p. 21 seqq.

[2] *bl.* 8. — Men kan hiervan bewijzen vinden in het bekende *Specimen Herm. Theol.* van *C. W. Stronck*, *de doctrina et dictione Joannis Apostoli ad Jesu Magistri doctrinam, dictionemque exacte composita*, Traj. ad Rhenum 1797.

[3] *bl.* 9. — Over de echtheid van Johannes Evangelie zie men den zoo even aangeh. *Kuinoel*, in Prol §. 2. p. 11 seqq. *C. C. Tittmanni Meletemata Sacra*, sive *Commentarius Exegetico Critico Historicus in Euangelium Joannis*, Lips. 1816. in Praef. p. XXIV.

[4] *bl.* 9. — *Pro Euangelii Joannei αὐθεντίᾳ Dissertatio Critico-Theologica*, praeside *J. Clarisse*, *ad publicam disceptationem proposita*, Harderovici 1807.

[5] *bl.* 10. — Bl. 70—114. verg. het door ons in den Tekst nog opgemerkte §. 11. IX.

[6] *bl.* 10. — Men vergelijke hier *Kuinoel*, in Prol. §. 5 p. 42 seqq. *Tittmann* in Prol. p. 5. seqq. 13 seqq *W. A. van Hengel*, *over den invloed der karakters en denkwijzen van de Evangelisten en Apostelen op derzelver Schriften*, in *Teylers* Godgel. Gen. 27. D. bl. 33, 34, 44—47, 49, 50. *Van Vloten*, *Inleid. op het Evang. van Joh. in den Bijbel vertaald en omschreven*, 11. D. bl. 2 verv. *Herder*, *Brieven over de Godgeleerdh.* 2. D. bl. 352. vooral ook *J. L. Hug*, *Einl. in die Schriften des N. T.* 2. Th. s. 135. ff.

[7] *bl.* 11. — Over den schrijfstijl van Johannes leze men, behalve *Schulze*, *Schriftstellerische Karakter und Werth des Joannes u. z. w.* *Stronck*, *Spec.* I. in Prol. et Cap. II. *H. H. Donker Curtius*, *Spec.* I. p. 110 seqq. *Brink*, *Over den* 1. *Br. van Joh.* bl. 46 verv. *Niemeyer*, *Karakterk.* 5. D. bl. 473 verv. *Van Vloten*, aangeh. *Inl.* bl. 9 verv. *Van Herwerden*, *Over het Evang. van Joh.* 1. D. Inl. bl. XLIX verv. *Kuinoel*, in Prol. p. 33 seqq.

[8] *bl.* 12. — Vergelijk *Tittmanni Melet. S.* Praef. p. III. Prol. p. 3 seqq. *Niemeyer*, *Karakterk.* 5. D. bl. 284 verv.

[9] *bl.* 12. — Ἰσχὺν ἄμαχον καὶ θείαν, καὶ δογμάτων ὄρθων ἀμήχανον δύναμιν καὶ μυρίων ἀγαθῶν χορηγίαν. Hom. II *in Joan.* Tom. VIII. Opp. 11. *ed. Montefalc.*

[10]

[10] *bl.* 13. — Th. 1. s. 14. ff.
[11] *bl.* 17. — H. VI: 57. God wordt hier door Jezus Christus genoemd de *levende* Vader. Men verschilt onder de Uitleggers in de bepaling, hoe dit te verstaan zij. Zeer velen, en onder deze *Calvinus*, *Grotius*, *van Vloten*, *Schleusner* (in ζῶν), *Kuinoel*, *Tittmann*, verklaren het van God, als *bron des levens.* Aannemelijker echter schijnt de gedachte van *Donker Curtius*, in *Spec.* l. p. 44, 45. voorgesteld, en later meer uitvoerig ontwikkeld door Prof. *van Voorst*, (in *Annot. in loca selecta N. T.* p. 140, 141), om de spreekwijzen te verklaren uit de bekende uitdrukkingen des Ouden Verbonds: אלהי אמן Jez. LXV: 16. אלהים חיים Joz. III: 10. 2 Kon. XIX: 4, 16. Jer. X: 10. verg. Dan. XII: 7. vooral Num. XIV: 21. en des Nieuwen Verbonds; bij voorbeeld, Matth. XVI: 16. Hand. XIV: 15. 1 Thess. I: 9. In alle deze plaatsen heeft eene uitgedrukte of onderstelde tegenstelling plaats tegen de afgoden, die geen bestaan hadden dan alleen in de hersenschimmige begrippen der Heidenen. Deze tegenstelling voegt ook voortreffelijk in de rede van Jezus tot zijne volksgenooten, wien de gedachte zelfs aan een veelgodendom een gruwel was, en ten aanhoore van welke Hij derhalve Gode geen' beteren eernaam kon toekennen, dan dien van

den *levenden* (den *waren*). Doch men leze *van Voorst*, l. l.

[12] *bl.* 17. — H. XVII: 3. verg. *Stronck*, l. l. p. 21 seqq. *van Tricht*, *Geloofs- en Zedeleer van Johannes*, bl. 43. Niet onaannemelijk schijnt de opmerking, door hen beiden goedgekeurd, om in den schrijfstijl van Johannes ἀληθινὸς, waar het als een bijvoegelijk naamwoord van God gebruikt wordt, te vertalen *den waarlijk bestaanden*, of *den echten*, *den waren* (even als ζῶν, zie de voorgaande aanmerking) in tegenoverstelling der gewaande Goden. Er heeft dan ook een schoon onderscheid plaats tusschen ἀληθινὸς en ἀληθὴς, welk laatste meer *geloofwaardigheid*, *getrouwheid*, aanduidt.

[13] *bl.* 17. — H. VI: 46. Zie *Stronck*, l. l. p. 24, 25.

[14] *bl.* 17. *noot a.* — Zie *van Tricht*, t. a. pl. bl. 44.

[15] *bl.* 17. — H. IV: 24. Verre van met *J. H. Schulz*, (in het laatste vierde gedeelte der jongstverloopene eeuw Lutersch Predikant te Gielsdorf enz bij Berlijn), in zijne *Philosophische Betrachtung über Theologie und Religion überhaupt*, *und über die Judische insonderheit*, Frankf. und Leips. 1784. (zie *Ypey*, *Kerkel. Gesch. der Achttiende Eeuw*, 1. D. 2. St. bl. 161 verv.) Jezus Christus, om deze zijne betuiging: *God is een geest*, als beschermer van het Atheïsmus te beschouwen, verstaat ook de eenvoudigste le-

lezer der heilige Geschiedenis die woorden van Gods onstoffelijke, en dus voor de uitwendige zintuigen der menschen onmerkbare natuur, verg. Luk. XXIV: 39. Zie voor het overige *Bauer, Bibl. Theol. d. N. T.* 2. B. s. 328, 329.

[16] *bl.* 17. — vs. 44. Onze Nederlandsche Overzetting heeft: *en de eere, die van God alleen is* enz. Beter ware het dus vertaald: *en de eere, die van den eenigen God is* enz. *καὶ τὴν δόξαν παρὰ τοῦ μόνου Θεου*, conf. *Schleusner* in *μόνος*.

[17] *bl.* 17. — H. XVII: 3. Men leze hier *Bauer* t. a. pl. s. 326, 327.

[18] *bl.* 18. — H. X: 29. Ὁ Πατήρ μου — μείζων παντῶν ἐστὶ. Het geheele verband (zie de volgende woorden) dringt ons, om, op het voetspoor van *Grotius, Tittmann* en anderen, deze betuiging des Heilands aangaande zijnen Vader bepaaldelijk te verstaan van deszelfs magt, het vermogen van alle geschapen wezens verre te boven gaande. Het denkbeeld van waardigheid, aanzien en dergelijke, is hier minder voegzaam. Het gezag der gewone lezing van den Tekst zal wel geene verdediging noodig hebben.

[19] *bl.* 18. *noot a.* — H. III: 2. Duidelijk kent Nicodemus hier aan God alleen het vermogen toe der bekwaammaking tot het verrigten van zoodanige daden, die, afwijkende van den gewonen gang der dingen, en uit de ons bekende natuur-wetten

onverklaarbaar, bij ons onder den naam van teekenen en wonderen bekend ſtaan: en Jezus weêrſprak hem niet.

[20] *bl.* 18. *noot a.* — H. VII: 30. VIII: 20. Bijgevoegd oordeel van den Apostoliſchen Geſchiedſchrijver, en, als zoodanig, bewijs, dat niemand met vrucht zich verzetten kon tegen dien God, die zelfs het uur van Jezus dood beſtemd had.

[21] *bl.* 18. — H. XIV: 28. Ὁ Πατήρ μου μείζων μοῦ ἐστιν, als opgave van reden beſchouwd, waarom Jezus leerlingen over zijn naderend vertrek tot den Vader zich niet bedroeven, maar verblijden moesten, kan niet wel voegzaam verklaard worden van eenige meerdere waarde des Vaders boven Jezus Christus. Welke troost toch zoude er voor de bedroefde vrienden des Heeren, welke grond van blijdſchap over zijn naderend henengaan tot den Vader gelegen geweest zijn in de gedachte: onze Meester gaat tot eenen Vader, meer vermogend dan Hij? Maar hoe geheel anders vertoont zich Jezus aanſpraak, dus verklaard: „ zoo gij mij lief hadt, zoudt gij u verblijden, omdat ik (εἶπον is hoogstwaarſchijnlijk onëcht) tot den Vader ga, want mijn Vader heeft het beter, is gelukkiger dan ik, en dus, bij Hem komende, zal ook mijn lot gunstiger zijn". Intusſchen zie men over deze plaats *Calvinus*, *Piscator*, en, die dit hun gevoelen genoemd

noemd heeft en gevolgd is, *A. de Koning*, in zijne *Dagelijksche Oefeningen van den Christen enz.*, 1. D. bl. 147.

[22] *bl.* 18 en 19. — H. V: 44. IV: 23. God kan niet met zijne goedkeuring achtervolgen, hetgene Hij niet door en door kent. Hij kan niet naar zijnen echten dienaar begeerig zijn, zoo Hij dien niet van de duizende schijngodsdienstigen te onderscheiden weet. Ik zal dus de beide aangehaalde plaatsen niet te onregt hebben bijgebragt.

[23] *bl.* 19. — H. XVII: 17. Jezus benoemt hier de leer van God met den naam van *waarheid*, reine, zuivere, waarheidsleer. Hoe onfeilbaar dus moet de kennis van dien God zijn, van wien zoodanige leer kan afdalen.

[24] *bl.* 19. — H. XVII: 11. Ik zie tot dus verre geene reden, om hier van de oorspronkelijke beteekenis van *heilig* af te wijken, en er niet zoo zeer het denkbeeld van *zedelijke reinheid*, als wel dat van *eerwaardigheid*, aan te hechten. Jezus bidt, dat zijne leerlingen, na zijn vertrek, aan zijne leer en beginselen mogten getrouw blijven, en dus zich niet laten afvoeren tot, en vereënigen met de denkbeelden en gevoelens van het toenmalige menschdom. Hoe schoon voegt dan in deze bede de aanspraak: *heilige Vader!* in den door ons gekozen' zin. God was ὁ ἅγιος, en de schoonste eernaam, dien Je-

Jezus volgelingen zouden kunnen dragen, was die van ook ἅγιος te zijn.

[25] *bl.* 19. *noot c.* — Het is moeijelijk te beslisfen, of wij H. III, 31—36 woorden van Johannes den Dooper, dan wel van den Apostel en Gefchiedfchrijver Johannes lezen. De eerfte gedachte is mij waarfchijnlijker, omdat de Gefchiedfchrijver geene de minste aanwijzing gedaan heeft, dat er een ftuk *uit zijnen geest* volgde. En, wat de denkbeelden aangaat, die in deze verzen gevonden worden: zij fchikken zich voor den Dooper zeer wel. Men verg. Matth. III. Marc. I: 7, 8. Luk. III. Joh. I: 15 verv.

[26] *bl.* 19. — H. III: 21. Goede daden worden hier genoemd ἐν Θεῷ εἰργασμένα. Dit is zoo veel als κατὰ θέλημα Θεοῦ. Verg. *Grotius* en *Kuinoel.*

[27] *bl.* 19. — In deze verzen uit H. VIII. ligt duidelijk ingewikkeld de gedachte, dat God de vriend, voorftander, bron van alles zedelijk goeds is.

[28] *bl.* 19. *noot d.* — H. IX: 31. De door Jezus beweldadigde roemt hier vrij duidelijk den wil van God, als zich fteeds tot bevordering van het zedelijk goede uitftrekkende. Zoodanig getuigenis verdient toch wel eene plaats in de opgave der Christelijke Geloofs- en Zedeleer uit het Evangelie van Johannes.

[29] *bl.* 19. — H. XII: 26. Τιμᾷν is hier *met beloo-*

looningen begiftigen, verg. Rom. II: 7, 10. 1 Pet. I: 7. Hebr. II: 7. Zie *Abresch, in Specim.* I. Paraph. *in Epist. ad Hebr.* p. 91 (*f*).

[30] *bl.* 19. — H. V: 45. In dat verklagen voor den Vader ligt toch de onderstelling, dat dan ook die Vader, de aanklagt gegrond bevindende, den boosdoener naar den aard en zwaarte van zijn misdrijf straffen zou.

[31] *bl.* 19. — H. III: 15, 16, 17, 18. Zeer duidelijk worden hier de heilrijke gevolgen des geloofs aan Jezus, beloofd aan ieder, tot welk volk dan ook behoorende, die den Heiland zou erkennen; ontzegd aan elk, wie hij dan ook zijn moge, die Hem verwerpen zou. Wat voor het overige de vraag betreft, of wij vers 16—21 nog als woorden van Jezus te beschouwen hebben, dan wel als bijgevoegde opheldering of uitbreiding van Johannes, zoo als deze gedachte wordt voorgedragen door *Erasmus*, en thans, op voorgang van anderen, door *Kuinoel* hernieuwd, hierover durve ik niet beslissen. Ik heb mij daarom in den Tekst aan het gewone gevoelen gehouden. Echter is er ook veel tegen. Men onderzoeke en oordeele!

[32] *bl.* 19. — Zie over het onderscheid van ἀληθὴς en ἀληθινὸς in de Schriften van Johannes, boven *Aanm.* 12.

[33] *bl.* 19. — H. XVII: 25. Dat δικαιος, even als

als het Hebreeuwsche צדיק, in sommige plaatsen de beteekenis heeft van *goedgunstig*, *goedertieren*, zal thans wel geen bewijs meer noodig hebben. En dat deze beteekenis in de aangehaalde plaats zeer wel voegt, leert ons vooral het verband met de laatste woorden van het volgende vers. Verg. *Kuinoel*, ad h. l.

[34] *bl.* 20. *noot a.* — H. I: 1. Dat wij hier door het *begin*, waarvan Johannes de Apostel gewaagt, den aanvang van het bestaan aller dingen te verstaan hebben, is naar mijn inzien buiten allen twijfel. Men zie evenwel nog het aangeteekende beneden in *Aanm.* 123.

[35] *bl.* 20. *noot b.* — Hoe wij de woorden *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο* hebben op te vatten, is, dunkt mij, niet moeijelijk te bepalen, wanneer wij met deze plaats vergelijken Efez. III: 9, of, indien men dit zeggen van den Apostel Paulus van eene zedelijke schepping mogt willen verstaan, dan Hebr. I: 2. conf. *Abresch*, Spec. I. p. 8 seqq. Wat aangaat den stijl in dit vers, gelijk in vele plaatsen der Schriften van Johannes uitkomende, hierover verdient nagelezen te worden *C. W. Stronck*, *in Spec.* I. p. 121, 122.

[36] *bl.* 20. — H. I: 52. Niet onwaarschijnlijk worden hier deze hemelsche wezens, over welke in het vervolg nog nader zal moeten ge-

gefproken worden, *Engelen Gods* genoemd, omdat zij aan Hem, als Schepper, hun aanwezen te danken hebben. Zie verder over deze plaats beneden in *Aanm.* 46.

[37] *bl.* 20. — Men houde mij deze gevolgtrekking ten goede. Zij is veelligt niet zoo geheel ongegrond, en voegde naar mijn gevoel in eene opgave van Christelijke Geloofsleer, die niet eene verbazende gaping hebben zou.

[38] *bl.* 21. — H. XIX: 11. *Van boven* is hier zeker *uit den hemel*, dat is *van God*, verg. Joh. III: 31. *Kuinoel*, ad h. l.

[39] *bl.* 21. — H IX: 3. Valt er, naar de uitdrukkelijke leer van Jezus, geen muschje op aarde zonder den wil van den hemelfchen Vader, en is er dus volftrekt niets toevalligs, wat zwarigheid dan, om ook in deze woorden van Jezus te zien eene ftilzwijgende erkentenis van het Godsbeftuur in de lotgevallen van dezen jongen mensch, en dan met onze Nederlandfche Overzetters, onder invulling der woorden: *dit is gefchied*, het volgende, fchoon meermalen *zoo dat* beteekenende, hier door *op dat* te vertalen? Alles heeft dan eene voortreffelijke houding.

[40] *bl.* 21. — H. VI: 49. verg. 58. Jezus neemt hier niet onduidelijk aan, de aloude gefchiedverhalen zijner natie aangaande de wonderlijke verzorging der voorvaderen in de woestijn door het bijzonder Godsbeftuur.

[41]

[41] *bl.* 21. — H. IV : 10. Hoe men ook over die gave Gods denke, hetzij men daardoor Jezus Christus zelven, — dat echter min aannemelijk schijnt (zie *Kuinoel*) — hetzij de gunstige gelegenheid voor de Samaritaansche Vrouw, om met Jezus te spreken, verstaan moge; zoo veel blijkt altijd uit dit gezegde, dat de Heiland dit goede voor het verstand en hart dezer vrouw van de weldadige beschikking van God afleidt.

[42] *bl.* 21. — Zie over deze plaats beneden *Aanm.* 153 en 165.

[43] *bl.* 21. — Dat bidden des Heilands voor zijne leerlingen (XVII: 11., 15), en zijne volgende belijdenis (20) onderstelt toch buiten allen twijfel zijne overtuiging van den Goddelijken invloed op het lot niet alleen, maar ook op den geest en het hart der menschen.

[44] *bl.* 22. *noot* c. — H. I: 17. Διὰ Μώσεως, *door middel van Mozes.* Niet dus, als ware de wet van Mozes zelven oorspronkelijk, maar alleenlijk is zij door dezen beroemden Man medegedeeld: iets, hetwelk eenen anderen eersten oorsprong onderstelt. En aan wien dus kunnen wij eerder denken, dan aan God, als die zich tot de wetgeving van Mozes, in betrekking als zijn gezant, bediend heeft. Voor het overige heb ik aangaande hetgene in deze § volgt aan te merken,

ken, dat, om aan den eisch eener beknopte opgave, zoo veel in mij was, te voldoen, ik van het hier voorkomende, aangaande de echtheid en geloofwaardigheid der gewijde Schriften des Ouden Verbonds, geen afzonderlijk Hoofdstuk gemaakt, maar het hier slechts ingevoegd heb.

[45] *bl.* 22. — Ik onderstel bij het aannemen der geloofwaardigheid van de verhalen, door Mozes en andere Geschiedschrijvers des Ouden Verbonds aangeteekend, het goddelijk gezag van Jezus Christus. Men zie de bewijzen daarvoor beneden §. 14. Maar, dit eens vastgesteld zijnde, volgt als van zelf de hier erkende geloofwaardigheid der geschiedkundige Schriften van het Oude Verbond.

[46] *bl.* 22. — H. I : 52. Gaarne geloof ik met den Hoogleeraar *van der Palm* (*Leerr. derde Zestal*, bl. 61, 62) en anderen, dat de uitdrukkingen, waarvan zich hier de Zaligmaker in zijn gesprek met Nathanaël bedient, ontleend zijn uit het verhaal van Jekobs droomgezigt Gen. XXVIII : 10—15. Als zoodanig levert derzelver gebruik een bewijs voor de geschiedkundige geloofwaardigheid van dat Mozaïsch berigt. Maar bij de vraag, wat het dan zijn zoude, dat Nathanaël en Philippus enz. zouden zien, grooter dan het bewijs zijner veelomvattende kennis, hetwelk Hij den eerlijken

Israëller gegeven had, dienaangaande is eene bepaalde keuze zeer moeijelijk. Jezus zegt: ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε κ. τ. λ. Dit kan zeer wel beteekenen: *van nu aan zult gij vernemen* enz., en dan, zoo wel op hetgene reeds ten aanzien van Jezus Christus had plaats gehad, als op hetgene er nog verder met Hem en zijne zaak gebeuren zou, worden te huis gebragt. En wat was er niet reeds gebeurd, waarvan toch de Meester in vertrouwden kring zijner leerlingen wel eens het verhaal zal hebben medegedeeld! Denkt aan de voorſpelling zijner geboorte door eenen engel aan Maria, het gebeurde buiten Bethlehem, zijne vlugt voor Herodes, zijne verzoeking in de woestijn! Voegt hierbij hetgene nog te gebeuren ſtond in Gethzemane, bij zijne opſtanding, hemelvaart, de verkondiging van zijne leer door zijne Apostelen, Hand. I, V, X, XII, XXVII, en de verwoesting van Jeruzalem, Matth. XXIV, XXV, maar dit treurtooneel hebben veelligt verre de minste beleefd — en, waarvan allen eenmaal getuigen zijn zullen, het jongste wereldgerigt, Matth. XXIV, XXV, en mij dunkt, dat wij eene zeer aannemelijke verklaring hebben van dit gezegde onzes Heeren. Voor het overige vergelijke men, behalve de meest bekende Uitleggers in de *Bibl. Crit.*, *Kuinoel* en *Tittmann* (welke laatſte echter geene bijzon-

zondere toefpeling op Gen. XXVIII erkent), *Regenbogen*, *Chr. Godgel.* bl. 207. *Muntinghe*, *Gefch. der Menschh.*, 9. D. aanm. bl. 29 verg. *Heringa*, *Over de Engelen*, (Haagsch Gen. 1811.) bl. 49 verv. *Pareau de Mythica S. S. Interpretatione*, pag. 110. *Glasfius*, *Philol. S.* ed. *Dathe*, 2 Tom. p. 1233. den Schrijver van de Verh.: *is de gefchiedenis van Jezus Hemelvaart een Mythus?* in de *Bibl. van Theol. Lett.* 8. D. N°. 2. bl. 327. den Recenfent in de *Bijdr. tot de Godg. Wetenfch.* 1. D. bl. 37. verv. ook vooral onzen, helaas! te vroeg geftorven *Borger*, in zijne voortreffelijke *Comment. de Euang. Joannis*, Part. I. p. 30—46, wiens gevoelen van dat van *Zegerus*, in de *Bibl. Crit.* niet zeer veel fchijnt te verfchillen, en mij op de boven voorgedragen verklaring gebragt heeft.

[47] *bl.* 22. — H. VIII: 44. Voor als nog komt mij het gevoelen dier Uitleggers het waarfchijnlijkfte voor, die hier aan eene toefpeling des Heilands op de gefchiedenis der eerste zonde, Gen. III, denken. Verg. ook *Kuinoel*, ad h. l. *Muntinghe*, *Gefch. der Menschh.* 1. D. aanm. bl. 45. *Stronck*, l. l. p. 96, seqq. *Donker Curtius*, l. l. p. 102, 116.

[48] *bl.* 22. *noot g.* — Met *Erasmus* (wiens gevoelen, gelijk ook gedeeltelijk dat van *Chry-*

ſostomus, door *Tittmann*, ad h. l. verkeerdelijk wordt opgegeven) *Grotius*, *Kuinoel* en *Tittmann*, ſchijnt het mij toe, dat vers 16—18 woorden zijn van den Evangelist. De hervatting vers 19 maakt mij dit bijzonder waarſchijnlijk.

[49] *bl.* 22. — H. IV: 22. Met welk goed regt Dr. *L. A. Dieffenbach*, *ueber einige wahrſcheinliche Interpolationen im Euangelium Johannis*, geplaatst in het *Kritiſches Journal der neuesten Theologiſchen Literatur von L. Bertholdt*, 5. B. 1. St. S. 5—7. dit vers beſchouwt als een invoegſel van een' Joodschgezinden Christen uit later tijd, verklaar ik, niet in te zien. Hoe goed past in den gang des geſpreks van Jezus dit zeggen: „ vraagt gij, waar men God bij uitſluiting te aanbidden kiest; geloof mij, het tijdſtip is nabij, wanneer men, noch, zoo als gij, Samaritanen! u verbeeldt, op den Gerizim, noch, zoo als de Jood vastſtelt, in den Jeruzalemſchen tempel, bij uitſluiting van andere plaatſen, den Vader plegtig en openlijk te vereeren heeft. Gijlieden vereert God op uwen heiligen berg naar een gebruik, waarvoor gij geenen onfeilbaren bewijsgrond weet op te geven; wij Joden aanbidden te Jeruzalem, ten gevolge eener Goddelijke bepaling, die wij kennen, daar immers het ware heil uit de Joden moet voortkomen; en toch (ἀλλὰ) nadert de tijd,

tijd, ja hij is reeds aangebroken" enz. Naar deze omschrijving onderstelt dan Jezus Christus, sprekende in den geest van een' Joodschen Leeraar, dat, daar het heil, eenmaal, naar de beloften Gods, den volken der aarde te wachten, uit de Joden zou geboren worden, God ook wel gezorgd had voor eene genoegzame bepaling aangaande de wijze en plaats der aanbidding van zijnen naam.

[50] *bl.* 22. *noot h.* H. IV: 9. — Of het gemis der woorden: *οὐ γὰρ — Σαμαρείταις*, in den *Cod. Cantabr.* (behalve nog in weinige andere, conf. *Griesbach*) genoegzaam zij, om ze met Prof. *Wassenberg*, *in Diss. de Glossis N. T.* p. 48, voor eene ingeschovene aanteekening van later tijd te houden, neem ik de vrijheid te betwijfelen, omdat het toch tot den stijl van den geschiedschrijver Johannes behoort, zeer naauwkeurig te zijn in de bepaalde opgave van tijden en plaatsen, en mild in zoodanig soort van opmerkingen. Trouwens de waardige Man zelf schijnt elders de echtheid dier woorden te erkennen. Zie zijne *Scholae*, T. I. p. 173. T. II. p. 183.

[51] *bl.* 23. H. V: 45. — Ἠλπίκατε voor ἐλπίζετε, conf. *Glassius*, *Philol. S.* T. I. p. 300, en *Kuinoel*, ad h. l.

[52] *bl.* 24. — H. IX: 4. Ἔργα τοῦ πέμψαντος, zijn de werken, die Hem zijn hemelsche

Vader ter bearbeiding gegeven had, verg. V: 36.

[53] *bl.* 25. — H. XIV: 23. „ Wij zullen woningen bij hem maken". Deze uitdrukking is ontleend uit de geschiedenis van Gods gemeenzamen omgang met de voorouderen van het Joodsche volk, bijzonder ten tijde van hun verblijf in de woestijn, op den togt naar Kanaän. Toen woonde God, als het ware, in hun midden, en bewees daarmede hun bijzondere Beschermgod te zijn, hen te begunstigen. Neemt men derhalve het figuurlijke in de aangehaalde plaats weg, er blijft dan alleenlijk over; „ wij zullen hem goedgunstig, met onze zegeningen en weldaden nabij, — met hem zijn". Verg. Openb. XXI: 3.

[54] *bl.* 26. *noot a.* — H. XX: 12. verg. *Heringa*, *Over de Engelen*, bl. 175 verv.

[55] *bl.* 26. *noot a.* — H. V: 4. Ik ben over dezen Tekst nog zeer in het onzekere. De groote vraag, die, ten aanzien van denzelven, vóór alle poging tot opheldering, moet beantwoord worden, betreft deszelfs echtheid. *Griesbach* heeft van *εἰδεχομενων*, vers 3, tot het slot van ons vers, ja alles in den Tekst behouden, echter zoodanig, dat hij de bedenkingen tegen die echtheid voor alles behalve nietsbeteekenend gekeurd heeft. En inderdaad worden de woorden uit zeer voorname Handschriften weggelaten,

ten, bij voorbeeld den *Codex Vatic.* (*B*) en *Regius* (*C*); *Millius in Prol.* voor de tweede uitgave van het *Nieuw Verbond*, door *L. Kusterus*, §. 256 en 433, schijnt ook niet ongenegen geweest te zijn, om ze voor onëcht te houden, zoo ook zijn Uitgever *L. Kusterus*, in *Praef.* p. 5. Het spijt mij, dat Prof. *Heringa*, in zijne reeds genoemde Verhandeling *Over de Engelen*, deze plaats is voorbij gegaan. Moest ik echter eene keuze doen, op het voorhanden zijnde Kritische gezag, zoude ik met *Tittmann* ad h. l. en *Kuinoel*, dezelve voor een invoegsel van later dagen houden.

[56] *bl.* 26. — H. VIII: 44. zie boven *Aanm.* 47.

[57] *bl.* 26. *noot c.* — H. XIII: 2, 27. De uitdrukkingen τοῦ διαβόλου — παραδῷ en (27) τοτε — Σατανας, schoon naar het aangenomen spraakgebruik door Johannes gebezigd, onderstellen echter het bestaan van een' boozen geest. Zie voor het overige *Tittmann* en *Kuinoel*.

[58] *bl.* 27. — H. VI: 70. Jezus kondigt hier in meer ingewikkelde en onbestemde taal de geäardheid van een' zijner leerlingen, Judas, als die een duivel was, dat is, een' duivelschen zin bezat; en het woord dus, waarvan Hij zich hier bedient, en hetwelk Hij elders (VIII: 44) aangaande den boozen geest gebruikt, is ons een bewijs voor

 het-

hetgene wij boven in den Tekst met de aanhaling hebben trachten te ſtaven.

[59] *bl.* 27. — H. XVII: 15. Ook hier door den boozen, τοῦ πονηροῦ, den duivel te verſtaan, is, naar mijn inzien, uit aanmerking van 's Heilands bekende manier van ſpreken (conf. *Schleusner*, *Lex.* ed. prim. in v. N°. 8.) niet meer dan zeer eigenaardig. Jezus neemt dan in deze zijne bede het werkelijk beſtaan van den boozen geest aan, erkent deszelfs ſlechten aard, en wenscht, dat voor deszelfs rampzaligen invloed, die zich door alle tijden, in alles, wat zonde heeten mogt, verſpreidde, zijne leerlingen mogten bewaard worden.

[60] *bl.* 27. — H. VIII: 38, 41, 44. Wanneer Jezus Christus in deze plaatſen den duivel noemde den vader der genen, met welke Hij thans ſprak, van hen verklaarde, dat zij uit den duivel waren, hunne begeerte duivelſche begeerte heetede, en hunne daden duivelſche bedrijven, dan zeker gaf Hij er mede te kennen, dat alles, wat zedelijk ſlecht is, van den boozen geest afſtamt, en dat dus ook de godvergeten booswicht met den duivel alle overeenſtemming heeft in gezindheden, daden enz. (conf. *Stronck*, l. l. p. 186 seqq.)

[61] *bl.* 27. — H. XII: 31, XIV: 30. XVI: 11. In deze drie plaatſen, de eenige ook in het Evangelie van Johannes die hier te pas ko-

komen, ſpreekt Jezus van een' overſten dezer wereld, als die in de laatſte ure van zijn lijden komen, doch aan Hem niets hebben zou (XIV: 30), veroordeeld zoude worden (XVI: 11), en buitengeworpen (XII: 31). Doch wien hebben wij te verſtaan door dien overſten dezer wereld? Met *W. G. Reddingius*, in zijne *Kleine Schriften*, 1. D. bl. 31 verv. aan den Hoogepriester, of nog liever aan den Joodſchen Raad te denken, komt mij niet zeer aannemelijk voor. Mij dunkt, dat ſtrookt zoo weinig met het ſpraakgebruik van het Nieuw Verbond. — Het verdient daarenboven opmerking, dat Jezus in alle deze genoemde plaatſen ſpreekt van den overſten *dezer* wereld. Hoe voegzaam kan dit verſtaan worden van de wereld, zoo als zij, naar haren verſtandelijken en zedelijken toeſtand beſchouwd, destijds geſteld was. En die ſtaat was allertreurigst bij Jood en Onjood, gelijk ieder weet, die ooit de Schriften des Nieuwen Verbonds gelezen heeft. Wordt nu in het ſpraakgebruik van Jezus en de Apostelen alles, wat, op hoedanige wijze ook, boos en verkeerd was, dus ook vooral iedere vijandelijke behandeling eenen vroomen — den Verlosſer — aangedaan, aan den invloed van den boozen toegekend, (zie de in *noot c* aangehaalde plaatſen uit H. XIII), geen wonder dan ook, dat de

 dui-

duivel als de beheerscher der toenmalige zoo diep gezonken menschenwereld door Jezus Christus wordt voorgesteld. Van soortgelijke spreekmanieren vindt men de voorbeelden in 2 Kor. IV: 4. Efez. II: 3. VI: 12. Filipp. III: 19. Zie verder *Kuinoel*, *Stronck*, l. l. p. 68—70, 98, 99. *Brink*, *Jezus Afscheid van zijne leerlingen*, bl. 66. *Aanm.* 13, en *Bauer*, *Bibl. Theol. d. N. T.* 2. B. s. 235. Zoo veel intusschen mogen wij uit de aangehaalde plaatsen afleiden, dat de invloed van den boozen geest door de zonde, die eenmaal door hem in de wereld gebragt is (zie beneden §. 10), en zich vooral ten tijde van Jezus Christus in volle werkzaamheid vertoonde, groot, en hij dus wel de overste *dier* wereld was.

[62] *bl.* 27. — H. VIII: 49. Voor zoo veel ik weet is deze plaats de eenige in het Evangelie van Johannes, waar wij uit den mond van Jezus de spreekwijze hooren: δαιμόνιον ἔχειν, *een' daemon* hebben. Haar zin wordt naar ons inzien genoegzaam opgehelderd uit het gebruik daarvan bij zijne tijd- en volksgenooten in de plaatsen uit den mond der Joden, boven *noot c* aangehaald. Somtijds gebruikten zij die zonder eenige bijvoeging, dus H. VII: 20. VIII: 52; maar ook meer dan eens voegden zij er uitdrukkingen bij, die de zin in duidelijk licht stel-

ſtelden, dus H. VIII: 48 en X: 20. In de eerſte plaats wordt zij afgewisſeld met, en verklaard door *een Samaritaan te zijn*; en duidelijker in de tweede, door de uitdrukking *te razen*. Ook hier weder komt dan te pas, hetgene wij reeds hebben opgemerkt, dat naar de denkbeelden der Israëliten, alles, wat verkeerd, (hier dus ook, wat, van de verſtandelijke zijde beſchouwd, ongerijmd, dwaas) was, aan den invloed der booze geesten wordt toegeſchreven, en dat dit denkbeeld in de geheele volkstaal was opgenomen. De grondslag ook weder hiervan, ligt in eene geſchiedkundige daadzaak, den uitgeoefenden invloed namelijk van den boozen geest op den zedelijken toeſtand des menschdoms bij de intrede der eerſte zonde (beneden §. 10).

[63] *bl.* 27. — H. XIV: 30. Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. — De ſpreekwijze ἔχειν τι ἐν τινὶ is, voor zoo veel ik weet, noch bij gewijde, noch bij ongewijde Schrijvers elders in gebruik. Er zijn dus geene gelijkluidende plaatſen tot verklaring van haren zin aan te voeren. Om tot een andere lezing de toevlugt te nemen, daartoe beſtaat noch genoegzaam oordeelkundig gezag, noch andere inwendige reden van noodzakelijkheid. Maar zouden wij, wat den geest van Jezus toenmalige gedachte betreft, niet in vergelijking

mo-

mogen ſtellen zijn zwijgen voor Pilatus, XIX: 11, en dus aannemen, dat de Meester hier zijne leerlingen heeft willen bemoedigen met het denkbeeld, dat de booze, door zijne onderhoorigen, zijnen invloed vrij trachte aan te wenden, uit en door zichzelven vermag hij toch tegen mij niets. Zie eene ſoortgelijke gedachte Hand. II: 23. IV: 28.

[64] *bl*, 28. — H. V: 25. Dat men door de opſtanding, waarvan in dit Hoofdſtuk vs. 21 en verv. bij herhaling door Jezus gewag gemaakt wordt, geene zedelijke herleving, maar eene ligchamelijke te verſtaan hebbe, is, dunkt mij, door *Regenbogen*, *Verdediging van den Godsdienst*, 1. D. bl. 129 verv. zoo ook door *Suringar*, *Over het laatſte Gerigt*, bl. 155 verv. en *Kuinoel*, ad h. l. tegen de bedenkingen van onderſcheidene Geleerden, die aan eene zoogenoemde geestelijke opſtanding denken, (waartoe ook onze waardige *van Herwerden*, blijkens zijne verklaring van vers 21—26 behoorde,) zoo krachtig verdedigd, dat er voor den onpartijdigen geen twijfel meer kan overblijven. Alleenlijk wil ik nog een oogenblik bij vers 25, boven aangevoerd, ſtilſtaan. Hier zegt Jezus: „Voorwaar, voorwaar, zeg ik ulieden, de ure komt, en is nu" enz. — In welken zin nu kon Jezus zeggen, dat de ure der opſtanding reeds daar

was,

was, en op eene andere plaats (VI: 54), dat die opwekking eerst ten laatsten dage geschieden zou? — Hoofdst. IV: 23. hebben wij eene plaats, waar Jezus zich van dezelfde woorden als H. V: 25 bedient, en waar de zin niet wel anders dan deze kan zijn: het tijdvak komt, ja het is reeds aangebroken, dat de opregte aanbidders den Vader in geest en in waarheid zullen veréëren. In gelijken smaak zouden wij dan ook gaarne H. V: 25 willen opvatten: het tijdvak nadert, ja! het is reeds aanwezig, waarin enz. — En wie denkt dan ook niet aan de dooden-opwekkingen door Jezus verrigt, waarvan, wel is waar, slechts drie in het Nieuwe Verbond bij namen bekend, maar zeer zeker nog vele andere geschied zijn (verg. Matth. XI: 5)? Wie denkt niet aan de herleving der dooden, Matth. XXVII: 52, aan de opwekking van Dorkas door Petrus, tot bevordering van de zaak zijnes Heeren, Hand. IX: 36 verv., van Eutychus, door Paulus, Hand. XX: 9, en welke andere er nog meer mogen zijn voorgevallen, waarvan ons de zoo korte verhalen geen berigt gegeven hebben? — Zag nu Jezus Christus, (IV: 23) de regt eenvoudige en welmeenende hulde, die door eenige weinige echte aanbidders van God, reeds ten zijnen tijde, den Vader werd toegebragt, als eene voorproeve aan en het begin der gees-

geestelijke aanbidding, die Gode eenmaal over de geheele wereld zou worden toegebragt; verbond Hij dus, naar den smaak der Profeten, eeuwen, zeer verre van malkanderen verwijderd, aan één, even als of zij elkanderen onmiddellijk opvolgden, geen wonder dan ook, dat Jezus Christus de opwekkingen, welke Hij zelf verrigte, of die weldra bij zijn sterven zouden plaats hebben, of door zijne leerlingen in zijne zaak geschieden zouden, deed voorkomen, als het voorspel, ja den aanvang van die opstanding uit den dood, die eenmaal allen, welke in de graven waren, zou overkomen. Het tijdvak der herleving van gestorvenen was dus reeds werkelijk aangebroken.

[65] *bl.* 28. — H. VIII: 56. De bewijskracht dezer betuiging van Jezus tot het oogmerk, waartoe wij haar bij herhaling in den tekst bijbragten, hangt af van de beteekenis, die men aan de uitdrukking, *mijnen dag*, te hechten hebbe. De gevoelens der Uitleggers loopen hier zeer uit een. Het allerwaarschijnlijkste echter komt mij de gedachte voor, naar welke men hier door den dag des Heilands het tijdvak van zijn verkeer op aarde verstaat, gelijk de uitdrukking *dag*, althans in het meervoudige, dus menigmalen voorkomt (Zie *Schleusner* in v. N°. 6). En dan volgt het zeer geleidelijk, dat men hier

aan de vreugde van Abraham in den ſtaat der afgeſcheidenheid over de verſchijning van den ook, en inzonderheid, hem beloofden zegen der volken te denken heeft. Die hier een ander gevoelen voorſtaan, vragen, of dan ook niet dit voorregt, van den tijd van 's Heilands verſchijning op aarde, in den ſtaat der afgeſcheidenheid gekend en als aanſchouwd te hebben, aan andere vroomen is te beurt gevallen? — Ongetwijfeld. Maar Jezus ſprak alleen van Abraham: vooreerst, omdat deze de man was, waarop, als hunnen voorvader, zijne volksgenooten zich zoo zeer beroemden; en, ten tweede, omdat zij zelve in den gang van dit geſprek het eerst hem genoemd hadden (vers 33 en verv.). Men leze hier weder *Kuinoel*, en, wat tot bevestiging dezer gedachte nog is aangevoerd door den *Recenſent*, in *de Bijdr. tot de Godgel. Wetenſch.* 1. D. bl. 179, 180. Verg. ook *van der Willigen*, *Over den ſtaat na den dood*, bl. 63 verv. (Verhand. van het Haagsch Gen. 1811).

[66] *bl.* 29. *noot e.* — Zie over deze plaats beneden *Aanm.* 143.

[67] *bl.* 29. *noot f.* — H. VIII: 9. In de onderſtelling der echtheid, gelijk van H. VII: 53 — VIII: 11, zoo ook vooral van de nog bijzonder betwiste woorden: καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι. (Zie over dezel-

zelve ook *Griesbach*, in *Prol. ed. N. T.* 2. Praem. p. xxvi.

[68] *bl.* 29. — H. V: 39. In deze plaats ftemt Jezus toe, dat de Schriften, welke de Joden, zoo het heeten moest, onderzochten, eene genoegzame teregtwijzing ten eeuwigen leven bevatteden, „Te weten: zij gaven eene voldoende handleiding naar den aard en geest van het tijdvak, voor hetwelk zij beftemd en gefchikt waren". Dit nam niet weg, dat er niet eene meer volledige ware daar te ftellen, gelijk die dan ook in het Evangelie van onzen Heer daargefteld is. Voor het overige, gelijk ik ook in den tekst om reden gezegd heb, het bezit van zulke fchriften is geen algemeen voorregt. Millioenen onzer natuurgenooten misfen het tot op dezen dag. Maar moeten dan ook niet op den grooten akker der Goddelijke liefde, ten dage der voleindiging van deze wereld, onderfcheiden planten ftaan, meer en min aanzienlijke, prachtige en eenvoudige? — en behooren er dan ook niet onderfcheiden zaden te worden uitgeworpen? Dat er een ceder is en een heidebloem, ftrekt tot verfraaijing der ftoffelijke fchepping, — waarom zou iets dergelijks in de zedelijke niet mogen plaats hebben?

[69] *bl.* 30. — H. VIII: 56. Ik laat dit met opzet hier onbepaald, omdat Jezus zelf [illegible] niets

niets beslist; ook schoon wij de door ons in de 65. *Aanm.* als waarschijnlijk aangenomene verklaring van deze plaats volgen. Leverden wij uit alle de Evangelieschriften eene leer van Jezus, veelligt ware er meer stelligs aan te voeren. Verg. *van der Willigen*, in de aangehaalde Verhand. bl. 35 verv.

[70] *bl.* 30. *noot k.* — H. I: 29. In deze, en de hiertoe behoorende, in den Tekst aangehaalde plaatsen (III: 15, 16, 17), beteekent *κόσμος* buiten twijfel, *de wereld*, *het menschdom*, zonder onderscheid van land of volk, Joden en Heidenen; zoo als Johannes zelf het in zijne voorrede (I: 4) uitdrukt, de menschen, onverschillig, wie zij ook zijn mogen. En dus levert deze uitdrukking een bewijs op voor de algemeenheid van den treurigen toestand, die een zoodanig liefdeblijk des Allerhoogsten had noodzakelijk gemaakt.

[71] *bl.* 30. — Om het groote belang van H. III: 2—6, in de opgave der Geloofs- en Zedeleer naar het Evangelie van Johannes, zij het mij gegund, hier eenige opmerkingen over het zoo aangelegen gedeelte des gespreks van Jezus met Nicodemus in het midden te brengen.

Vooreerst dan komt het mij voor, dat wij tusschen vers 2 en 3 niets behoeven in te vullen: geene vraag van Nicodemus,

 geen

geen onderfteld vroeger gefprek, hetwelk hier door den Heiland, als ware het, weder zou worden opgevat, maar dat Jezus rede vers 3 met de aanfpraak van Nicodemus zeer wel te zamen hangt. De Joodfche Staatsman namelijk had te veel gezond verftand, om niet te begrijpen, en te veel waarheidsliefde, om niet te willen erkennen, dat iemand, die zulke teekenen deed, als er reeds destijds door Jezus verrigt waren, een afgezant van God wezen moest. Hij zegt daarom: „ Meester, wij — ik en velen, die hierover met mij eenftemmig denken, — wij weten, dat Gij zijt een Leeraar van God gekomen, want zulke teekenen, als Gij doet, kan niemand doen, zoo niet God met hem is, hem bijzonder begunstigt". Jezus hoort deze beleefde, maar opregte, en veel goeds beloovende loffpraak van den man. Zij is hem alles behalve onaangenaam. Zijne nederigheid en befcheidenheid beletten hem op haar nog verder voort te redeneeren. Zij is hem genoeg; en, haar ftilzwijgend toeftemmende, veelligt in houding en gelaatstrek zijne innerlijke goedkeuring aan den dag leggende, geeft Hij terftond aan het gefprek eene wending, zoo als voor Nicodemus het nuttigfte zijn konde. (Zie foortgelijke proeve Luc. XI: 27, 28). Had de Staatsman dan gezegd: *niemand kan* enz. — Jezus

neemt,

neemt, als ware het, deze woorden weder op, en ze tot zijn doel keerende, antwoordt Hij: en ik zeg u met een woord van waarheid: „*niemand kan* het Godsrijk zien, zoo hij niet wedergeboren wordt". (Men toetse deze aanëenschakeling en oordeele!)

Ten tweede: Ἄνωθεν γεννηθῆναι, *wedergeboren te worden*, is zoo veel als *bij hernieuwing geboren te worden*, dat is, in denkbeelden, gevoelens, gezindheden en daden geheel veranderd, als ware het, een geheel ander mensch te worden. Nicodemus verstond den Heiland ongetwijfeld in dien zin, maar als Jood iets dergelijks voor zich onnoodig keurende, maakt hij de bedenking, vers 4. — Ἄνωθεν heeft meermalen in de Schriften des Nieuwen Verbonds de beteekenis van *wederom*, *bij herhaling* enz. Hand. XXVI: 5. Gal. IV: 9. Die verandering wordt in de leer van het Nieuwe Verbond meermalen onder het beeld eener wedergeboorte, herschepping enz. voorgesteld, 1 Petr. I: 23. 1 Kor. IV: 5. Filem. vers 10. Gal. VI: 15. Efez. II: 15. IV: 23. Tit. III: 5. Dit beeld was zeer eigenäardig, zoo als elk kan nagaan, die zich een' echt Christen voorstelt, in vergelijking met den zoo diep verbasterden Jood of Heiden uit die dagen. En de Meester zelf geeft er deze beteekenis aan in zijne

ophelderende uitbreiding vers 3. Het zij nu zoo, dat, gelijk *Kuinoel* te dezer plaats opmerkt, Nicodemus een zeer braaf man was, en ook in den Mesfia, wien men naar den inhoud der Profetifche Schriften te gemoet zag, eenen zedelijken Hervormer verwachtte, wie zal het echter durven beweeren, dat de Staatsman alle verkeerde denkbeelden aangaande den Mesfia had vaarwel gezegd, dat hij niet nog vele wanbegrippen aangaande het Mesfiaanfche rijk met het gros der natie gemeen had, of, dat althans deze vooroordeelen niet ongunstig op zijn hart en gedrag zullen gewerkt hebben? Dan ware hij inderdaad wel eenig in zijnen tijd en onder zijn volk geweest, en zeker zouden wij meer blijken van eene openbare gehechtheid aan den Meester in de gewijde Gefchiedenis uit zijn gedrag aantreffen. Wij zien dus geene noodzaak, om het *ἄνωθεν γεννηθῆναι* alleen van eene verandering in denkbeelden te verftaan. Nog verdient het opmerking, dat Jezus zoo algemeen fpreekt: *ἐὰν μή τις κ. τ. λ.* en dus aan zijn' grondregel ieder van elk land en uit iedere eeuw onderwerpt.

Ten derde: Ἰδεῖν τὴν βασ. τ. Θ. H. VI: 3, is hetzelfde als H. VI: 5. *εἰσελθεῖν ε. τ. β. τ. Θ.* en duidt aan, door eene verkleinende manier van fpreken: een onderdaan van het Godsrijk (het Christendom) te

te worden, en dus in alle voorregten en genoegens, daaraan verbonden, te deelen.

Ten vierde: Γεννηθῆναι ἐξ ὕδατος, *uit water geboren te worden*, beteekent naar alle waarſchijnlijkheid: *gedoopt te worden.* In den ſtijl van Johannes komt *water* meermalen voor *doopwater*, of *doopsbediening* voor. Zie 1. Brief V: 6, 8. Verg. *van Hengel, Over Doop en Avondmaal*, bl. 54. *Stronck, Spec.* I. p. 165. verv. Men verg. ook Efez. V: 26. Hebr. X: 23. Tit. III: 5. — De gisſing van den reeds genoemden *L. A. Dieffenbach*, t. a. pl. s. 5—7, om de woorden ὕδατος καὶ, als eene inſchuiving van later dagen aan te zien en uit te werpen, is van alle oordeelkundig gezag ontbloot, en wordt ook door geene uitlegkundige beweegredenen aanbevolen. Welke onvoegzaamheid toch ſteekt er in, dat Jezus zoo wel van het uiterlijke teeken, als van de innerlijke geſteldheid der door Hem noodig gekeurde verandering gewag maakt? verg. Marc. XVI: 15, 16.

Eindelijk, Γεννηθῆναι ἐκ πνεύματος, *uit geest geboren te worden.* Het verband met vers 3 leert duidelijk, dat deze ſpreekwijze hier niet wel iets anders zijn kan, dan eene meer bepaaldelijk gewijzigde opheldering van γεννηθῆναι ἄνωθεν. Dit echter beſlist nog niets aangaande den echten zin dezer uitdrukking. Meer dient daartoe eene juiste

 op-

opvatting van vers 6. Hier vindt men het zelfde woordt πνεῦμα weder, en wel in tegenſtelling met σάρξ, (*vleesch*). Dit laatſte nu wordt door Jezus Christus meermalen gebruikt voor der menſchen zinnelijke geäardheid. Zie Matth. XXVI: 41. Joh. VIII: 15. Dus verklaart men het eerſte lid van vers 6 zeer voegzaam: *die van zinnelijken oorſprong is, is zinnelijk*; en dus het tweede, bij wijze van tegenſtelling: *die van geestelijke herkomst is, is geestelijk*, en dus zal vers 5, γεννηθῆναι ἐκ πν. allergeſchikst kunnen verklaard worden, *van geestelijken oorſprong geboren te zijn*, eene uitdrukking, die uit vergelijking van onderſcheidene plaatſen, bij voorbeeld, H. I: 13. VIII: 47. 1. Br. II: 29. V: 18, 19, gelijk ſtaat met: *van God af te ſtammen*, (namelijk in zedelijken zin), *van God geboren, door geestelijken* (Goddelijken, IV: 24) *invloed in denkbeelden, gezindheden en handelingen hernieuwd te zijn*.

Wie aangaande deze zeer belangrijke verzen, waarover wij niet verder durven uitwijden, nog meer lezen wil, ga te rade, behalve met *Kuinoel* en *Tittmann*, ook met *Borger*, *Comm.* I. p. 101 seqq. *Stronck*, *Spec.* I. p. 105 seqq. *Muntinghe*, *Geſch. der Menschh.* 9. D. bl. 120, 173, en de daartoe behoorende Aanmerkingen.

[72] *bl.* 30. *noot l.* — H. II: 24, 25. Over het getuigenis, hier door Johannes zijnen Meester toegekend, zie men de heerlijke *Leerredenen van Dermout*, in zijnen uitgegeven Bundel, bl. 164 verv.

[73] *bl.* 30. — Men vergelijke hier hetgene is opgemerkt in de Verhandeling van *de Keizer, over de Geloofs- en Zedeleer van Paulus* enz. bl. 147 verv. *Aant.* 5.

[74] *bl.* 32. *noot b.* — H. I: 23. Deze aanhaling uit Jez. XL: 3. is nagenoeg letterlijk uit de overzetting der LXX, en drukt ook den zin van den Hebreeuwſchen tekst zeer goed uit. Er is, ik kan het niet ontveinzen, zeer veel moeijelijks in de bepaling van het doel der Profetiſche Redevoering, of van den Profetiſchen Zang, waarin dit door Johannes den Dooper genoemde gedeelte voorkomt. Aan den eenen kant ſchijnt het gezag van den Voorlooper des Heeren, zoo als ook van Matth. (III: 3), Marcus (I: 3) en Lukas III: 4) het pleit, of Jezaia in de 11 eerſte verzen van het genoemde XL. Hoofdſt. op de tijden van den Meſſia al of niet gedoeld hebben, te beſliſſen ten voordeele van hen, die het eerſte gevoelen zijn toegedaan; maar aan de andere zijde heeft toch deze opvatting zoo veel gekunstelds, (zie den *Recenſent ook der Recenſenten*, 2. D. N°. 6. bl. 465 verv.) en de gedachte, als of men

 hier

hier alleenlijk eene belofte van de terugkomst der Joden uit de Babyloniſche gevangenis zich hebbe voor te ſtellen, zoo veel natuurlijks, dat ik tot dus verre mij geene ſtellige uitſpraak veroorloove. Het onderzoek hiernaar zoude ook te dezer plaatſe mogelijk te veel ruimte innemen.

[75] *bl.* 32. *noot c.* — H. VII: 42. Men verg. hier Jez. XI: 1. Jer. XXIII: 6. Mich. V: 1, en het door Mattheus aangeteekende, H. II.

[76] *bl.* 32. *noot d.* — H. XII: 38. De hier bedoelde plaats vindt men Jez. LIII: 1, waar, zoo ergens, eene Mesſiaanſche voorſpelling niet te miskennen is, en H. VI: 9, om de gelijkluidendheid van inhoud, ſchoon van eene meer bepaalde betrekking tot den tijdgenoot van den Profeet, bij de eerstgemelde eigenlijk Mesſiaanſche voorſpelling aangevoegd.

[77] *bl.* 32. *noot e.* — Dat men H. XIX: 28, de woorden: *ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφὴ* bij het voorgaande, en niet bij het volgende *λέγει·* Διψῶ, te voegen hebbe, is, dunkt mij, uit verſcheidene bewijzen blijkbaar: 1. is het gebruikelijker de aanhalingen van, of toeſpelingen op Profetiſche ſtukken, te plaatſen achter de geſchiedkundige bijzonderheden, dan wel omgekeerd; 2. is de weêrſlag van *τελειωθῇ* op het naastvoorgaande

τε-

τετέλεσθαι te duidelijk door den Geschiedschrijver bedoeld, dan dat wij dien door ontijdige afscheiding verijdelen zouden; 3. wint de zin der herdenking van Johannes aan zoo vele Messiaansche voorspellingen, als in het Oude Verbond vervat zijn, bij onze opvatting zeer veel in rijkdom en waarde, voor elk, die er niet op uit is het Messiaansche in de Schriften des Ouden Verbonds weg te redeneeren; 4. opdat ik niets meer opnoeme, is de uitlegging van den LXIX. Psalm, op welks 22ste vers hier dan door den Geschiedschrijver zou moeten gedoeld zijn, aan zoo veel strijds onderhevig, dat zelfs zeer beroemde Mannen, (zie bij voorbeeld *Muntinghe*, *Geschied. der Menschh.* 6. D. bl. 109.) zich niet schamen, hunne onzekerheid in dezen te belijden.

[78] *bl.* 32. *noot f.* — H. XII: 14—16. Over den zin en de bedoeling van Zach. IX: 9, 10. vergelijke men *Muntinghe*, t. a. pl. 8. D. bl. 162.

[79] *bl.* 32. *noot g.* — H. XIX: 24. Over den hier aangehaalden XXII. Psalm zie men *Muntinghe*, t. a. pl. 6. D, bl. 108. zijne *Aanm.* over den Psalm zelve, en *van der Palm*, in zijne *Nieuwe Overzetting des Bijbels.*

[80] *bl.* 32. *noot h.* — H. XIX: 37. Ook over deze aanhaling uit Zach. XII: 10. leze men

Muntinghe, t. a. pl. 8. D. bl. 166 verv. en *Snouck Hurgronje*, *Diss. Inaug. De praecipuis Vaticiniis V. T. quibus effusio Sp. S. diebus Messiae exspectanda praenuntietur*, Traj. ad Rhen. 1804. p. 90 seqq. vooral p. 106 seqq. 115 seqq.

[81] *bl.* 32. *noot i.* — H. XX: 9. De Geschiedschrijver onzes Heeren noemt hier geene bijzondere plaats uit de Schriften des Ouden Verbonds, maar neemt bij onderstelling aan, dat er in die Schriften genoegzame regtstreeksche voorspellingen aangaande de opstanding van zijn' Meester te vinden zijn, van welke zijne leerlingen hadden behooren kennis te hebben gedragen, maar ongelukkiger wijze niet droegen, toen die kennis hun het meest had kunnen te stade komen. En welk bedachtzaam Uitlegger der gewijde Schriften zal niet gaarne de onderstelling van Johannes, toen hij dit schreef, door den Heiligen Geest verlicht, willen overnemen. Men vergelijke hier Psalm XVI: 10, het opgemerkte door *van der Palm*, in zijne *Overzetting des Bijbels*, te dier plaats, en de vele plaatsen die van den verhoogden Christus spreken, en dus zijne opstanding uit het graf onderstellen.

Ik heb van de aanhalingen, die H. XIII: 18. XV: 25, en XVII: 12 voorkomen, boven in den tekst geen gebruik gemaakt,

om-

omdat mij dezelve, uit Psalm XLI: 10, en XXXV: 19 (conf. LXIX: 5. zie boven *Aanm.* 77) of, wat H. XVII: 12 aangaat, uit onbepaalde plaatſen ontleend, voorkomen, niet meer te zijn dan louter toeſpelingen.

[82] *bl.* 33. *noot t*, — H. VII: 27. verg. *Kuinoel*, in *Prol.* p. 88.

[83] *bl.* 34. *noot u.* — Men vergelijke tot opheldering dezer verzen Matth. XI: 14. XVI: 14. XVII: 10. Marc. IX: 11. en verder *Kuinoel* te dier plaatſen.

[84] *bl.* 38. *noot d.* — H. XXI: 24. Men heeft onder de Uitleggers zeer getwist over de echtheid of onechtheid van het geheele XXI. Hoofdſt., bijzonder over de twee laatſte verzen. Na het voor en tegen, zoo veel mij doenlijk was, nog eens naauwkeurig te hebben nagegaan, kan ik tot hiertoe niet anders zien, of het gevoelen der Schriftverklaarders, die de onëchtheid van het ganſche Hoofdſtuk, ja zelfs maar van de beide laatſte verzen beweeren, is eene loutere onderſtelling, zonder genoegzamen uitlegkundigen, en nog veelmeer, zonder behoorlijken oordeelkundigen grond. Men leze *Kuinoel*, die echter vers 24 en 25 voor onëcht houdt, maar, zoo ik wel zie, in weerwil der algemeene aanmerkingen, die hij zelf voor de echtheid van het Hoofdſtuk in het algemeen had aangevoerd. Wien het lust, geve zich

de

de moeite, om de algemeene aanmerkingen, voor de verklaring van het Hoofdſtuk geplaatst, te lezen, daarbij zijne opmerkingen over vers 24 en 25 te vergelijken, zelf bedaardelijk de algemeene aanmerkingen onderling na te gaan, en, mij dunkt, elk zal het gevoelen.

[85] *bl.* 39. — H. V: 27. In den oorſpronkelijken tekst noemt Jezus zich, niet *des*, maar *eenes menſchen zoon*, dat is eenvoudig *een mensch*. Men leze over deze plaats *W. Schulten*, *Specim. Hermeneut. Theol. de appellatione*, τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, p. 14—19.

[86] *bl.* 40. *noot d.* — H. I: 44 Men heeft gevraagd, hoe het mogelijk zij, dat Philippus, zich beroepende op Mozes en de Profeten, als in welker Schriften van den Mesſia geſchreven, en zelfs zijne geboorteplaats (Mich. V: 1) aangewezen ſtond, het daarvoor hebbe kunnen houden, dat deze te Nazaret zoude zijn geboren geweest. Om deze zwarigheid te ontgaan, heeft men de woorden τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ beſchouwd, als, naar Philippus meening, eene opgave behelzende, niet van de geboorteplaats, maar van de plaats der opvoeding van onzen Heer. Naar mijn inzien te onregt. 1. Want ἀπὸ duidt hier wel degelijk eene plaats van geboorte aan, zie vers 45. XI: 21. XXI: 2. 2. Het antwoord, door Nathanaël, op de

de aankondiging van Philippus gegeven, wordt door dezen niet wederlegd, met eenige nadere inlichting, dat dan de Messia niet te Nazaret, maar elders geboren was. Hierbij komt 3., dat hij Jezus beschouwde als een' zoon van Jozef, hoezeer ook dit lijnregt strijdig ware met den inhoud der Messiaansche voorspellingen. Het is mij dan duidelijk, dat Philippus in den waan verkeerd heeft, dat Nazaret de geboorteplaats ware van Jezus Christus. Maar hoe was deze dwaling in zulken man mogelijk? Zeer wel. Men behoeft slechts de plaatsen, boven in den tekst nog verder aangevoerd, na te lezen, om ze te vergelijken met hetgene wij in de voorgaande §, onder III, hebben bijgebragt, om zich te overtuigen van de uiteenloopende verwachtingen en gedachten van 's Heilands volks- en tijdgenooten aangaande den Messia in het algemeen, en omtrent Hem in het bijzonder. En vinden wij nu, gelijk uit andere Evangelische verhalen blijkt, zoo veele verkeerde, uit den tijdgeest alleen verklaarbare, misvattingen, betreffende den persoon en het doel van den Messia, wat verpligt ons dan, in Philippus eene uitzondering op den vrij algemeenen denktrant dier dagen aan te nemen? Men vergelijke het opgemerkte door *Erasmus* en *Grotius*, in de *Bibl. Crit.*, en door *Kuinoel*, in zijne *Comm.* ad h. l.

[87] *bl.* 40. *noot h.* — H. II: 12. VII: 3, 5, 10. Hetgene *Kuinoel* op Matth. XII: 46 heeft aangeteekend, maakt het mij meer dan waarſchijnlijk, dat wij door Jezus broeders wezenlijk kinderen van Jozef en Maria te verſtaan hebben. Het tegenovergeſtelde gevoelen is veelligt hoofdzakelijk zijn' oorſprong verſchuldigd aan bijgeloovige begrippen aangaande de vermeende heiligheid van Maria. Men werpe niet tegen onze gedachte in, dat Jezus bij zijnen dood zijne moeder dan wel aan zijne broeders zou hebben aanbevolen! Immers hun bekend karakter (verg. VII: 5) maakte hen deze eer en dit voorregt onwaardig.

[88] *bl.* 41. *noot r.* — H. I: 32. Dat hiermede gedoeld wordt op hetgene er bij 's Heilands doop gebeurd, en door de andere Evangelisten (Matth. III: 16. Marc. I: 10. Luk. III: 21.) verhaald is, behoeft geene nadere aanwijzing.

[89] *bl.* 45. — H. XVIII: 11. Uit den zamenhang en het ſpraakgebruik Matth. XX: 12. XXVI: 39, is het vrij duidelijk, dat Jezus, dit zeggende, aan het lijden dacht, door den Vader Hem opgelegd.

[90] *bl.* 45 — H. XXI: 19, 22. Gaarne vereenig ik mij met de *Ophelderende Uitbreiding* door *W. Broes*, vs. 19: „indien gij het kruis van mij op u neemt, zoo zijt gij waardig achter mij te komen, en

dat

dat gij het kruis voor mij op u neemt, verklaar dit door mij te volgen!" vers 22: „doe gij het uwe! volg mij naar het bevel, dat ik u op dit oogenblik geef, en gehoorzaam mij ter aller uur, volgens hetgeen ik u immer bevelen zal. Zonder te veel moeijenis met Johannes zie gij toe, dat ge de taak werkt, welke ik u geef, en het lot, dat ik u opleggen zal, wel draagt!". Zie 's Mans *Leerrede bij aanleiding van het ſterven van Borger*, bl. 9, 13. In gelijken geest *Grotius* en *Tittmann*, ook bijna *Calvinus* en *Coccejus*. — Het zoo plegtige der ontmoeting, de herhaling van het bevel met hetzelfde woord, de door Jezus gebruikte uitdrukkingen, περιπατεῖν, μένειν, vers 18 en 22, het misverſtand van de laatſte, en de teregtwijzing door Johannes, vers 23, het algemeen gebruikelijke, en ook in het Nieuwe Verbond niet ongewone, (zie *Schleusnea* in ὁδὸς) der vergelijking van den omvang der menſchelijke lotgevallen met een' weg, het meermalig gebruik van het woord ἀκολουθεῖν in gelijke beteekenis (H. XII: 26. Matth. X: 38. XIV: 24) — dit alles ſchijnt mij de aangenomene verklaring te wettigen. — Op het voetſpoor van *Chryſostomus*, *Theophylactus* en *Euthymius*, denkt *Kuinoel* aan een eenvoudig vergezellen van, of ter zijde gaan met Jezus tot een afzonderlijk geſprek. [91]

[91] *bl.* 46. — H. XII: 27. Over deze plaats zie men het aangeteekende in de *Bijdr. tot de beoefen. en geschied. der Godgel. Wetensch.* 4. D. 1. St. bl. 28, 29.

[92] *bl.* 47. — Over de onderstelling, dat Jezus Christus slechts een' schijndood zou ondervonden hebben, eene onderstelling, uit louter leerstellige vooroordeelen, tegen het beloop der heilige Geschiedenis aan, voorgedragen, leze men het zoo fraaije, als bekende werk van *Rensing*, en voege hierbij het opgemerkte door *Kuinoel* op Matth. XXVII: 50.

[93] *bl.* 47. — Zie over de bedenking, waarom Johannes ons geen opzettelijk berigt aangaande 's Heilands hemelvaart gegeven heeft, Prof. *van Hengel*, in de Verh. van het Haagsch Gen. 1809. bl. 88 verv.

[94] *bl.* 48. — De goedgunstige Lezer duide mij de poging in deze § niet ten kwade! Ik gevoel zelf te zeer, dat zij niets levert dan eene ruwe schets van een beeld, dat zelfs door den geoefendsten menschenkenner op aarde niet naar eisch kan geteekend worden. Met huivering dan ook heb ik het in den tekst gestelde ter neder geschreven, alleenlijk, omdat ik mij verbeeldde, het karakter onzes Heeren niet geheel met stilzwijgen te mogen voorbijgaan, indien wij iets van zijne verdiensten zouden kunnen zeggen. Ik prijze hier zeer ter lezing aan, wat

wat Prof. *Muntinghe* in zijne *Geſchied. der Menschheid*, 9. D. bl. 45—64, over dit onderwerp, naar aanleiding der onderſcheiden Evangeliën, geſchreven heeft.

[95] *bl.* 48. — Groote proeven hiervan levert ons de beſchouwing zijner leerwijze, waarover wij beneden meer zeggen moeten.

[96] *bl.* 48. *noot a.* — Over de echtheid van H. VII: 53—VIII: 11 zie men inzonderheid de *Prolusio* van *Staudlin*, *qua pericopae de adultera*, *Joh. VII: 43—VIII: 11*, *veritas et authentia defenditur*, en de *Comm.* van *Kuinoel* te dezer plaats.

[97] *bl.* 48. — H. I: 39. De vraag: *wien zoekt gij?* werd buiten twijfel niet uit onwetendheid gedaan, maar alleen, om op voegzame wijze zich met die volgelingen in geſprek te kunnen wikkelen, en onderſtelt 's Heilands bekendheid met hun verlangen. Verg. *Borger*, *Comm. De constant. etc.* p. 1.

[98] *bl.* 48. — Men leze hier de zoo juiste opmerking van *W. Broes*, in zijne *Leerredenen*, 1. D. bl. 298 (*), en 3. D. bl. 359.

[99] *bl.* 48. *noot b.* — Ik beveel hier zeer ter lezing aan de *Leerrede* van *Dermout*, *Over de Menſchenkennis van Jezus*, in zijne *Leerredenen*, bl. 164 verv.

[100] *bl.* 49. — H. XII: 32. Dat in deze plaats een bewijs ligt van 's Heilands voorwetenſchap aangaande zijn dood, en zelfs aan-

M gaande

gaande de bijzondere foort van marteldood, dien Hij ondergaan zoude, heb ik boven, in de eerfte Aanhaling, vooral ook op gezag van Johannes zelven, vers 33, met verfcheiden Uitleggers, onder welke ook *Vinke*, in zijn *Specim. Hermen.-Theol. quo Vaticinationes Jesu Christi de perpessionibus suis etc. illustrantur et vindicantur*, p. 29, 30. tegen andersdenkenden toegeftaan. Dit echter neemt niet weg, dat wij niet in de uitdrukking, waarvan zich de Zaligmaker bedient, eene zekere vernuftige dubbelzinnigheid zouden mogen aannemen, waardoor Hij bij dat *verhoogd worden*, ja op zijnen kruisdood, maar ook op zijne verheffing ten hemel zal gedoeld hebben. De Lezer echter oordeele. — Zie *Heringa*, *Over de Koninklijke Waardigheid van Jezus Christus*, bl. 138, 139.

[101] *bl.* 49. — Men vergelijke hier het bekende *Programma* van *Reinhard*, *de Christo, suam, dum viveret, resurrectionem praedicente*, Vol. II. *Opusc. Acad.* p. 30 seqq.

[102] *bl.* 51. — H. VIII: 46. *Zonde* is hier zoo veel als *dwaling*. Dit leert het gansche verband, en het verdraagt zich zeer goed met het woord in den oorfpronkelijken tekst. Zie ook *Bauer*, *Bibl. Theol. d. N. T.* 2. B. S. 249.

[103] *bl.* 51. *noot p.* — H. II: 14—16. Men ziet in dit bedrijf des Heeren de blijken van een groot

groot misnoegen; een misnoegen echter van edelen aard, voor de verhevenste zaak, en de palen der bescheidene rede niet te buiten gaande. Immers dreef Hij het vee, door behulp der touwen, waaraan het vastgestaan had, ten tempel uit. De eigenaars konden het daar buiten, zonder veel moeite, terug krijgen. De gelden, dikmaals zoo onregtvaardig verkregen, de gelden der wisselaars wierp Hij op den grond, doch gaf ook hun de gelegenheid, om het weder op te rapen. Doch aan hen, die duiven verkochten, zeide Hij, „neemt deze dingen weg!" en gunde dus aan hen den tijd, om met het hunne, zonder eenig nadeel, behoorlijk den tempel te verlaten, ten einde dus die woning van den allerhoogsten God niet langer te ontheiligen.

[104] *bl.* 52. — H. X: 15. *Kennen* beteekent hier, gelijk in meer andere plaatsen des Nieuwen Verbonds — uit vergelijking vooral van vers 17 — zoo veel als *lief hebben.* Zie *Schleusner*, in γινώσκειν, N°. 17. *Kninoel*, ad h. l. en *Stronck*, *Spec.* I. p. 110, 120, 161.

[105] *bl.* 57. — H. VI: 46. Jezus noemt zich hier τὸν ὄντα παρὰ τοῦ Θεοῦ. Onze Nederlandsche Overzetters hebben dit vertaald: *die van God is.* Beter wordt het vertaald: *die bij God was*, en wel in gemeenzamen omgang, zoo als de spreekwijze εἶναι παρά τι-

τινος schijnt aan te duiden.' Zie *Schleusner*, in παρὰ. Als dan verstaan wij ook de reden, waarom Jezus zich hier iets konde toeschrijven, hetgene Hij ten aanzien van anderen ontkende. Verg. ook *Kuinoel* en *Tittmann*.

[106] *bl.* 57. — H. VI: 57. Jezus vergelijkt zich in dit gesprek, naar aanleiding van het door Hem verrigte wonder, met *brood*, dat voornaamste voedsel tot onderhouding van 's menschen tijdelijk bestaan. Deze vergelijking, tot welke Hij eerst zijne hoorders voorbereid (vers 27—34), die Hij vervolgens (vers 35*a*) in ronde taal voorgesteld (35*b*—40), en ook in de nog verdere uitbreiding verdedigd had (vers 43—56), besluit Hij in de twee laatste verzen 57, 58. In dit slot nu zegt Hij: *die mij eet, zal leven door mij.* — Houden wij nu hier het punt van vergelijking, van hetwelk Jezus is uitgegaan, onder het oog, dan zal *leven* hier moeten aanduiden *bestaan*. Die zich van het natuurlijke voedsel (brood) bedient, bestaat door middel van hetzelve. Die zich Jezus Christus in zijne onderscheidene betrekkingen ten nutte maakt, leeft, bestaat, schoon in hoogeren, zedelijken, geestelijken zin door Hem. Buitendien, Jezus houdt zijn geestelijk aanwezen, als het ware, geheel op. Deze opmerking baant ons den weg

tot regt verſtand van het leven van Jezus door den Vader. *De Vader*, zegt Hij, *heeft mij gezonden, en ik leef door den Vader.* Het ſchijnt mij toe, dat de Meester hier in zijne redenering klimt, dus: „ ik ben 's Vaders gezant, ja, geheel mijn aanwezen is van en door Hem, door Hem beſta ik, en gelijkerwijs ik door Hem beſta, zoo beſtaan ook zij, die zich van mij bedienen, ganſchelijk en al door mij". — Zie verder over dit vers hier boven *Aanm.* 11.

[107] *bl.* 57. — H. XV: 1. De landman of hovenier plant den wijnſtok. De wijnſtok ontleent dus van hem zijn beſtaan. Zonder Hem zou de wijnſtok er niet geweest zijn, zonder hem kan hij niet voortduren. Men gevoelt dus, wat Jezus Christus hiermede ten aanzien van zichzelve heeft willen zeggen. Men gevoelt dat te meer in het vervolg uit het onmisbare eener duurzame verbindtenis tusſchen den wijnſtok en de ranken, indien de laatſte hun aanwezen behouden zullen.

[108] *bl.* 58. *noot c.* — H. VI: 69. In de beste Handſchriften, door *Griesbach* opgegeven en hier gevolgd, leest men in plaats van Χριστὸς, ὁ υἱὸς: ἅγιος, *de heilige.* Petrus verklaart dus, dat hij en zijne broeders Hem, den Meester, hielden voor den heiligen Gods. Deze benaming vinden wij nog tweemalen in het Nieuwe Verbond,

Marc. I: 24. Luk. IV: 34, waar dezelve, naar den aard der gebruikte taal en het ſpraakgebruik des Ouden Verbonds, niet wel iets anders kan beteekenen, dan *den van God geheiligden*, te weten, tot een bijzonder Godsdienstig oogmerk. Vergelijk *Schleusner* in *ἅγιος*.

[109] *bl.* 58.— H. VI: 33. Het redebeleid (vers 32) en het misverſtand der Joden (vers 34) gebieden ons hier te vertalen: *het brood Gods is dat, hetwelk uit den hemel nederdaalt* enz. — met andere woorden: het regt Goddelijke voedſel voor den onſterfelijken geest is dat, hetwelk uit den hemel den menſchen geſchonken wordt. Dat wij nu onder dit algemeene begrip *ook* aan de leer des Heilands te denken hebben, is, mijns inziens, vrij duidelijk. Men vergelijke ook *Tittmann*, ad h. l. en 35.

[110] *bl.* 58. *noot d.* — H. III: 35. Van welke dingen hier door Jezus geſproken wordt, zien wij zeer ondubbelzinnig uit het naastvoorgaande: te weten, de dingen, die tot de zuivere kennis van God behoorden, door den Heiland in de onzigtbare wereld van zijn' Vader gehoord, en Hem geopenbaard waren: Die alle had de Vader Hem in de hand gegeven. In de hand van iemand iets geven zegt even zoo veel als aan iemand iets geven, en dus hier ter plaats en in de-

dezen zamenhang: *ontdekken*, *openbaren.* Verg. ook *Kuinoel.*

[111] *bl.* 58. — H. XVII: 11, 12. Hier verklaart Jezus, dat Hij, gedurende den tijd van zijn verkeer met zijne leerlingen, hen allen, met uitzondering van den enkelen Judas, voor allen afval beveiligd had *in* (of *door*, ἐν,) den naam des Vaders. Die spreekwijze: *naam des Vaders*, zegt zoo veel als, *de Vader zelf*, daar, naar het oorspronkelijke taalgebruik het woord *naam* zeer dikmaals overtollig is. Jezus geeft dus te kennen, dat Hij zijne volgelingen door God, dat is nu door Gods vermogen, beschermd had, en beveelt ze nu der Goddelijke bescherming met verdubbelden ernst aan, omdat Hij, weldra zullende sterven, niet langer, gelijk te voren, voor zijne vrienden zorgen kon.

[112] *bl.* 58. — H. XVII: 6, 9, 11, 12, 24. In alle deze plaatsen betuigt Jezus, dat zijne leerlingen Hem van den Vader gegeven waren; eene uitdrukking, die toch wel niet anders zal kunnen beteekenen, dan: dat deze mannen Hem door het bestuur van Gods vaderlijke voorzienigheid waren toegeschikt.

[113] *bl.* 58. — H. XV: 16. erkent Jezus Christus zeer rondborstig, ten aanhoore zijner leerlingen, hunne afhankelijkheid van God

in hunne aanſtaande Apostoliſche ambtsbediening.

[114] *bl.* 59. — H. X: 18. *Gebod* is hier zoo veel als *volmagt.* Doch, hoe men het ook verklare, er blijkt altijd zoo veel uit, dat alles in Jezus lotgevallen geſchiedde ten gevolge van een bijzonder inwerkend Godsbeſtuur.

[115] *bl.* 59. — H. V: 36. Zie *Bauers Bibl. Theol. d. N. T.* 2. B. s. 207.

[116] *bl.* 60. *noot r.* — H. IX: 6, 7. Dit dunkt mij, moet elk terſtond in het oog vallen. Men kende toch aan het ſpeekſel eene zeer groote kracht toe, tot herſtelling van uitwendige kwalen. Geen wonder dan ook, dat ſommige meer of min bedekte vijanden van het Christendom ſpoedig van de in deze verzen aangeteekende bijzonderheid partij getrokken hebben, om de gebeurtenis zelve uit de rij der wonderverhalen uit te monsteren, en de genezing van den blinden aan de middelen, van welke Jezus zich bediende, toe te ſchrijven. Hoe onbillijk echter dit is, zal voor de regtbank van het gezond oordeel naauwelijks bewijs noodig hebben. Men zie *Borger*, in *Teylers Godg. Gen.* 26. D. bl. 102, en de daartoe behoorende Aant. Ware dus de Verdichter — indien wij namelijk ſtellen, dat de wonderverhalen vruchten zijn eener dichterlijke verbeelding — eenigzins ſchrander geweest,

weest, dan zeker zou hij het hebben moeten gevoelen, hoe men deze zijne opgave van de gebruikte middelen weldra tegen hem keeren, en zijn verhaal, als alles behalve het verhaal van een wonder, ten toon ftellen zou, en dus die opgave weggelaten hebben. Vraagt men intusfchen, waarom Jezus de hier genoemde middelen, welker krachteloosheid Hij zeker zoo goed als iemand kende, heeft aangewend; hierop wordt zeer onderfcheidenlijk geantwoord. Mogelijk voldoet het meest, te zeggen dat de Zaligmaker dit heeft gedaan, om het Joodfche bijgeloof aangaande de heiligheid van den Sabbat des te krachtiger en merkbaarder aan te tasten. Mij dunkt de herhalingen, vers 13, 14, 15, geven daartoe aanleiding. Andere gedachten zie men bij *de Vos*, in *Teylers Godg. Gen.* 12. D. bl. 321. *Kuinoel*, en vergelijke *J. J. Stolz's Erlaut. zum N. T.* 2. H. a. a. o.

[117] *bl.* 61. — Men leze hierbij *S. Muntendam*, in zijne Verh. *Over de Wonderwerken*, Haagsch Gen. 1819. vooral het IV. Hoofdft. bl. 121 verv.

[118] *bl.* 62. — H. VI: 27. *Dezen* (Jezus) *heeft de Vader verzegeld.* Het verband leert duidelijk, dat de Zaligmaker hiermede heeft willen betuigen, dat de Vader Hem door de wonderen, tot welke Hij Hem de magt verleende, voor den Zoon

 des

des Menschen onwederlegbaar verklaard, en dus aan een' ieder de onoplosselijke verpligting opgelegd had, om Hem als den zoodanigen te erkennen, en in die erkentenis een genoegzaam en onvergankelijk heil te zoeken. Zie, behalve *Kuinoel*, ook *Abresch*, *Paraph. Ep. ad Hebr.* Spec. II. p. 160.

[119] *bl.* 63. — Men denke hierbij aan den opmerkenswaardigen bloei en heilzamen invloed van Zendeling- en Bijdelgenootschappen in onze dagen, zoodat men ook hier veilig zeggen mag: „let op de teekenen der tijden, en ziet, hoe zich alles in den gang der ondermaansche gebeurtenissen schikt, om te doen vervuld worden, wat de Meester aangaande de algemeenwording van het Christendom voorzegd heeft!". Ik kan hier ter lezing aanbevelen de Verhandelingen van *Statius Muller*, *N. G. van Kampen* (23. D. van *Teyler's Godgel. Gen.*) en van *R. Feith*, die over *de algemeenwording des Christendoms*, hoezeer met eene verschillende uitkomst, gehandeld hebben.

[120] *bl.* 65. *noot a.* — H. I: 27. Duidelijk zegt Johannes de Dooper hier, dat hij zich niet waardig keurde, aan Jezus den minsten slavendienst te bewijzen, en geeft dus in ronde taal zijne minderheid beneden denzelven te kennen. Of ditzelfde denkbeeld, of, wilt gij, het denkbeeld van Jezus voorrang boven hem, den Wegbereider, ook het

het heerſchende zij in de voorafgaande woorden: *die vóór mij geworden is*, durve ik niet beweeren, hoezeer *Grotius* en andere Uitleggers dit gevoelen voorſtellen, vooral niet, dewijl het aan voorbeelden ontbreekt, dat ἔμπροσθεν (*vóór*), of bij de LXX, of in de Schriften des Nieuwen Verbonds, of zelfs, voor zoo veel ik weet, bij ongewijde Schrijvers, ooit gebruikt wordt, om eene meerderheid van rang van den eenen boven den anderen aan te duiden. Men vergelijke verder *Kuinoel* op H. I: 15. Intusſchen wil ik gaarne, ter liefde van de waarheid, het volgende den onpartijdigen lezer in bedenking geven: 1. het is uit de mede aangehaalde plaatſen (H. I: 8. III: 30) blijkbaar, dat de gedachte der mindere beſtemming van den Dooper bij vroegere verſchijning, en voormaals grooteren bijval, levendig was voor den geest van den Apostel en Dooper zelven. Naar H. I: 8 was hij verſchenen als getuige, en toch, die getuigenis gaf was minder, dan Hij, aangaande wien hij getuigenis gaf. *Deze* immers, niet hij, *was het licht*, H. III: 30. De bijval, dien hij (Johannes de Dooper) eerst genoten had, moest afnemen; die van Jezus gedurig vermeerderen, hoe euvel de leerlingen van den eerſten dit ook nemen mogten (H. III: 26). — 2. ὀπίσω τινος ἔρχεσθαι, H. I: 15, 17, 30 duidt uit eigen aard

aard aan: *iemand volgen*, *na iemand komen*, en kan zeer voegzaam, ook in dit verband, beteekenen: *iemand*, hetzij door plaatsvervanging, hetzij door later aanvaarding van post of beroep, *opvolgen*. — 3. ἔμπροσθεν duidt in de Schriften des Nieuwen Verbonds meermalen aan *vóór*, te weten met betrekking tot plaats en ſtandpunt, Luk. XIX: 4, 28. Filipp. III: 14. Openb. IV: 6. — 4. het behoort tot den ſpreektrant van den Dooper, dat hij, van zijn ambt en van dat des Heeren ſprekende, hunner beider bearbeiding van de hun opgedragene taak vergelijkt bij de bewandeling van een' weg, welken hij te vereffenen had, opdat zijn groote Opvolger dien te gemakkelijker betreden mogt, Matth. III: 3. Luc. III: 3—5; waaruit dan ook mogelijk de ſpreekwijze, van den bijl, liggende aan den wortel van onvruchtbare, aan den weg ſtaande boomen enz. te verklaren is. Wanneer wij nu dat alles te zamen vatten, dan toch ſchijnt het niet geheel onaannemelijk H. I: 15, 27, 30 dus te verklaren: die na mij in zijne ambtsbediening is opgetreden, is mij vooruitgeraakt, namelijk, in den aanmerkelijken en gereeden bijval, dien Hij vindt. — Evenwel rijst bij mij hier tegen eene bedenking, die ik niet kan oplosſen, dan door terug te keeren tot het gewone gevoelen, en, gelijk uit de onder

der (*c*) aangehaalde plaatsen blijkt, de spreekwijze *ἔμπροσθέν τινος γίνεσθαι* van een voorbestaan des Heilands vóór Johannes den Dooper op te vatten. „Te weten: de ontmoeting der Farizeërs met Johannes den Dooper moet hebben plaats gehad zeer kort na den doop, door Hem aan Jezus Christus bediend, ook niet zeer lang na de eigene aanvaarding zijner ambtsbediening. De Joodsche Raad immers zou anders wel vroeger eenige afgevaardigden uit hun midden tot dit onderzoek hebben afgezonden, (vers 19 verv.). Hier komt bij, dat het vergaderen van leerlingen door Jezus (vers 37 verv.), dat gewis eene zijner eerste werkzaamheden zal geweest zijn, is begonnen na de vermelde getuigenissen, door Johannes den Dooper aangaande Hem afgelegd. En dus dunkt mij, wettig hieruit te mogen besluiten, dat Johannes de Dooper toen nog niet wel spreken kon van een vooruitraken in betrekking tot Hem, maar wel zijne hoogere waarde daarin verheffen, dat Hij, schoon na hem de aardsche loopbaan opgetreden, echter vóór hem bestaan had". Men zie verder ook *Tittmann*, a. h. l.

[121] *bl.* 65. *noot c.* — H. I: 15, 30. Πρῶτος voor *πρότερος*. Vergelijk ook *Schleusner*, in v.

[122] *bl.* 65. — H. VIII: 58. Bij deze, zoo algemeen bekende, en, zonder vooroordeelen beschouwd, ondubbelzinnige plaats, ver-

verwijze ik, behalve naar *Kuinoel* en *Tittmann*, ook tot *Bauer*, *Bibl. Theol. d. N. T.*, 2. B. s. 253, en onzen *Muntinghe*, *Gesch. der Menschh.*, 9. D. aanm. 47.
[123] *bl.* 66. *noot d.* — H. I: 1—3. Het is bekend, dat men over weinige gedeelten des Nieuwen Verbonds zoo uiteenloopend gedacht, en zoo veel geschreven heeft, als over dit. Het zal wel niet geëischt worden, het zoude zelfs naar het doel van ons geschrijf min gepast zijn en te veel tijd en plaats kosten, indien wij ondernemen wilden eene geschiedkundige opgave te leveren der verschillende gevoelens van oudere en nieuwere Schriftverklaarders over dit gedeelte der zoo beroemde Inleiding op het Evangelie van Johannes. Daarenboven kan men ook dienaangaande bij anderen genoegzaam teregt komen, waaronder ik vooral noeme *Kuinoel*, in de 7de § zijner *Proleg. voor het Evangelie van Johannes*, in welke § hij afzonderlijk over den *Logos* handelt. Echter vergunne men mij het volgende in het midden te brengen:

Vers 1. Door het *Woord* versta ik hier, uit vergelijking vooral van vers 14, 15, Jezus Christus. Daar toch lezen wij duidelijk: *het Woord is vleesch geworden*, *het heeft onder ons gewoond*, *vol van genade en waarheid*, en van dat vleeschgeworden Woord getuigd de Dooper: *Deze* enz. —
het-

hetwelk men moeijelijk van eenen eenigen of iets anders buiten Jezus Christus verſtaan kan. Vraagt iemand, welke de kracht zij dier benaming: *het Woord*, gaarne vereenig ik mij met die Uitleggers (men zie bij voorbeeld onzen *van Voorst*, in zijne *Annot. Sel.* p. 103. *Stronck*, *Spec.* I. p. 49 en andere), die dezelve verklaren door *aankondiger* of *uitlegger van den wil van God*, en de aanleiding tot deze benaming zoeken in de Schriften des Ouden Verbonds. En dat deze gedachte, om door het *Woord* iemand te verſtaan, die het woord voert, geheel overeenkomſtig is met het ſpraakgebruik der heilige Schrijvers, zie men in de voorbeelden van andere uitdrukkingen bewezen door *Glasſius*, in zijne *Philol. Sacr.* ed. *Dathe*, p. 19 seqq. en 370 seqq. Dit *Woord* (die Aankondiger of Uitlegger van den Goddelijken wil) was, beſtond, in den beginne. Uit vergelijking van vers 3 en XVII: 5, 24 is het zeer duidelijk, dat men te denken heeft aan het begin aller dingen, den aanvang der ſchepping.

Hij was bij God, in zijne nabijheid, *met God*, in de plaats zijner bijzondere tegenwoordigheid. Vergelijk de plaatſen boven in den tekst dezer § aangehaald ten bewijze, dat Hij vóór zijne menschwording bij God beſtaan heeft. Hierin dan ook lag de grond, waarom zijne verſchijning op aarde

eene

eene komst uit den hemel heeten kon, eene zending van God.

En het Woord (de Aankondiger of Uitlegger van den Goddelijken wil) *was God.* Men vindt hier dezelfde woordvoeging als H. IV: 24. Dáár: πνεῦμά [ἐστιν] ὁ Θεὸς; hier: Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (andere voorbeelden van gelijken aard zie men bij *Glasſius*, *Philol. Sacr.* p. 665. verg. 148.). En, even gelijk men daar zeer voegzaam, en naar het geheele redebeleid, overzet: *God is een geest*, zoo ook is hier Λόγος het ſubject, Θεὸς het praedicaat. Wordt nu dáár door Jezus verklaard: God is van eene geestelijke natuur (zie boven § 14); hier getuigt Johannes, de lieveling van, en meest bekend met den Meester: de Uitlegger van Gods wil bezat eene Goddelijke natuur. — Hoe? — Ook hier is het waar, τὸν ἐμὸν πεπλὸν οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν.

Vers 2 als in vers 1.

Vers 3. Zie boven *Aanm.* 35.

[124] *bl.* 66. — H. VIII: 23. Het is uit den zamenhang vrij merkbaar, dat hier *het van boven* en *van beneden zijn*, *het al* en *niet zijn uit deze wereld*, moet verklaard worden van de hemelſche gezindheid, die Jezus Christus, in tegenoverſtelling zijner ongeloovige en ondeugende volksgenooten, met welke Hij thans ſprak, bezielde. De oorſprong echter dier uitdrukkingen mogen

gen wij gerustelijk in 's Heilands bovenaardſche, hemelſche, afkomst zoeken.

[125] *bl.* 66. *noot g.* — H. III: 31, 32. verg. *Bauer's Bibl. Theol. d. N. T.* 2. B. s. 258.

[126] *bl.* 66. *noot h.* — H. I: 18. Het liefst houde ik hier nog onze Nederlandſche Overzetting: *die in den ſchoot des Vaders* is. Men zie, wat den oorſprong dezer zegswijze aangaat, H. XIII: 23. XXI: 20. verg. vers 7. Zij duidt aan den naauwen band, vooral der liefde, die er onafgebroken beſtond tusſchen God en zijnen Zoon Jezus Christus, en heeft ook zeker haren grond in het voorbeſtaan des Heilands bij God.

[127] *bl.* 67. — H. X: 30. Dat men hier niet te denken hebbe aan eene zoogenoemde eenswezenheid van beſtaan, — zoo ik eens deze ſchoolſche uitdrukking gebruiken mag, — van Jezus Christus en zijnen hemelſchen Vader, is reeds door oude Godgeleerden op aannemelijke gronden beweerd. Voor allen ſta hiervan ten proeve de verklaring van deze plaats, door *Calvinus* opgegeven, en ook door *Stronck*, in zijn aangehaald *Spec.* pag. 189 gedeeltelijk overgenomen: „ Jezus wilde zich tegen de beſchimpingen zijner goddelooze wederſtrevers verzetten, terwijl zij ſtoutelijk durfden voorgeven, dat Hij zich te vergeefs Goddelijke magt aanmatigde, om zijnen leerlingen zijne beſcherming in 't zekere toe te zeggen. Waar-

tegen Hij derhalve verklaart, dat Hij in de naauwste betrekking stond met den Vader, wiens bijstand noch Hem, noch zijnen schapen, ooit ontbreken zou. De ouden hebben deze plaats misbruikt, om te bewijzen, dat Christus hetzelfde wezen heeft met den Vader. Intusschen spreekt Christus niet over de eenheid van bestaan, maar over de eenstemmigheid, die Hij had met den Vader, zoodat alles, wat van Hem verrigt werd, door 's Vaders magt zou bevestigd worden". Men vergelijke ook zijne *Instit.* Lib. II. Cap. VIII. § 26. Doch ook behalve dit alles: het gandsche redebeleid toont, dat men hier niet wel anders dan aan volmaakte eenstemmigheid tusschen God en Jezus denken kan; eene eenstemmigheid, die de waarborg voor 's Heilands leerlingen zijn kon en moest, dat de Vader, meerder, dat is, magtiger dan alle mogelijke vijanden, hen zeker door zijne allesvermogende kracht beschermen zou. Eindelijk wordt de zin der spreekwijze: *één zijn*, bijzonder opgehelderd door de boven in den tekst mede aangehaalde plaatsen, H. XVII: 11, 21, 22, waar de éénheid, die Jezus bidt, dat door den Vader onder zijne leerlingen moge bevorderd worden, niet wel anders kan worden verklaard, dan van eenstemmigheid in denken, gevoelen, willen, die, zoo ergens, dan vooral onder

Leer-

Leeraars van den Godsdienst der liefde behoort plaats te hebben, ja hun kenmerk te zijn.

[128] *bl.* 67. — H. XVI: 15. Zie *Muntinghe*, *Geſchied. der Menschh.* 9. D. bl. 73. en *Aanm.* 54.

[129] *bl.* 67. — H. XVII: 10. Hierover leze men de zoo even aangehaalde plaats bij *Muntinghe*, en vergelijke daarbij het (door Prof. *van Hengel*) geſchrevene in de *Bibl. van Theol. Letterk.* 7. D. bl. 473. Onderwijl blijft bij elke opvatting het denkbeeld eener zeer naauwe verbindtenis tusſchen Jezus Christus en zijnen hemelſchen Vader het heerſchende.

[130] *bl.* 67. — Het trekt zeker bij de lezing des Nieuwen Verbonds onze opmerking, dat Jezus zich zoo dikmaals, en bijna nooit iemand anders — alleenlijk eenmaal de Joden (H. XII: 34.), maar als door eene overneming uit zijnen mond (verg. vers 23.), en Stephanus (Hand. VII: 56.) Hem benoemt met den naam van *den Zoon des menſchen.* Er is magtig veel over den zin en oorſprong dezer benaming, en over de reden, waarom de Zaligmaker, en Hij nagenoeg alleen, haar gebruikt hebbe, door de Uitleggers geſchreven, waaronder vooral verdient genoemd te worden het reeds aangehaalde *Specim.* van *W. Scholten.* Intusſchen komt mij nog geen gevoelen waarſchijnlijker voor, dan naar hetwelk zich Je-

zus Christus door die benaming als den mensch bij uitnemendheid, den onder alle menſchen geheel eenigſoortigen mensch, hebbe willen doen kennen. En hoezeer Hij dit vermogt te doen, en, naar zijne bekendheid met zichzelven, het doen konde, zal niemand betwijfelen, die zijne afkomst, geboorte, beſtemming, plan en verdiensten, naar zijne leer, en de verdere uitbreiding van die leer door zijne volgelingen, met gepasten ernst nagaat. Er blijft mij echter een groot bezwaar over: te weten, waarom, daar de Meester zelf die zegswijze zoo dikmaals bezigde, wij van derzelver gebruik, gelijk wij reeds boven opmerkten, onder zijne Apostelen niet één, onder zijne, uit de heilige Schriften ons bekende, vrienden ſlechts één voorbeeld aantreffen. Of men moest tot antwoord volledig keuren: dat er dan toch één voorbeeld gevonden wordt; dat er wel meer benamingen ſlechts eenmaal, bij voorbeeld, *ἔγγυος κρείττονος διαθήκης*, *ἀρχιποίμην*, of zeer ſpaarzaam, bij voorbeeld, *λόγος*, gebruikt worden; dat de omvang der beteekenis van de benoeming *zoon des menſchen* voor de meer bepaalde gezigtspunten der Apostelen in hunne geſprekken, redevoeringen en brieven, telkens te algemeen was; en wat dies meer zij. Men vergelijke evenwel ook het *Specim.* van *Scholten*,

ten, zoo even aangehaald, p. 80 seqq. en *Over Hand. VII:* 56. p. 133, 134.

[131] *bl.* 68. *noot o.* — H. V: 18. Vergelijk het opgemerkte in de *Aanm.* 73 reeds genoemde Verh. *Over de Geloofs- en Zedeleer van Paulus*, bl. 113, 114. aanm. 3. en in die van *van Tricht*, over hetzelfde onderwerp, bl, 70.

[132] *bl.* 68. *noot p.* — Jezus noemt zich, (H. III: 16, 18.) en Johannes zijnen Heer (H. I, 14, 18.): *den eeniggeboren Zoon van God.* Over de kracht dier benaming wordt zeer onderscheidenlijk gedacht. Geheel strijdig met het spraakgebruik, en met de bedoeling van Jezus en zijnen lieveling Johannes, schijnt mij toe de meening dier Uitleggers, die *Eeniggeboren* door *Geliefden* verklaren. *Schleusner* in v. en *Kuincel*, a. h. l. beroepen zich, ten bewijze van deze hunne gedachte, op eenige plaatsen van het Oude Verbond, die echter, wel beschouwd, niets afdoen, veeleer zelfs voor het tegendeel spreken. Gen. XXII: 2, 12, 16. betreft de rede Izaäk, waarlijk den eeniggeboren van Abraham en Sara. Spreuk. IV: 3 beslist niets. bij Jer. VI: 26. Amos VIII: 10, en Zach. XII: 10, vordert het gansche voorstel, als bevattende eene opwekking tot diepen rouw, aan het verlies van eenen eeniggeboren zoon te denken, met wiens afsterven alle genoegen

uit het ouderlijke huis verdwenen is. *Eenig-geboren*, van Jezus gebruikt, zal dan ook zoo veel als *eenig* te kennen, en dus in Hem, als Zoon van God, eene betrekking op dien God aanduiden, die de gelijkstelling, ook der naauwste verbindtenis van menschen met God als hunnen Vader uit kracht van oorsprong of eensgezindheid, geheel buitensluit.

[133] *bl.* 68. *noot s.* — H. XX: 28. Hoezeer men ook aan dezen, door Jezus met welgevallen gehoorden, uitroep van Thomas kunstele, zoo veel, dunkt mij, is zeker, dat dezelve tot den opgewekten Jezus gerigt zij, en Hem bedoele. — Dat hij er zoo veel bij gedacht zal hebben, als naderhand de Apostel Johannes (H. I: 1), zoude ik niet durven staande houden. Mogelijk zoude hij zich, ware het noodig geweest, op soortgelijke wijze hebben verantwoord, als vroeger zijn Meester zelf, toen zijne volksgenooten nog niet rijp waren voor eene meer uitvoerige openbaarmaking van den rijkdom dezer benaming (H. X: 34 verv.). Zie *Tittmann*, a. h. l. en *Broes*, *Leerredenen*, 1. D. bl. 298 (*) en 3. D. bl. 360 verv.

[134] *bl.* 69. — Gelijk bekend is, had God onder het Oude Verbond, ten aanzien der Israëliten zich doen bekend maken als den Koning der natie. Men gevoelt duidelijk, dat Hij zich uit

uit dit bijzonder gezigtspunt geopenbaard had naar den geest en ſmaak der toenmalige tijden, waarin alle volken hunne beſchermgoden hadden, en die zij zich gaarne als koningen vertegenwoordigden, en dat derhalve de God van hemel en aarde, uit de allerminzaamſte nederbuiging, zich geſchikt had naar deze manier van denken en voorſtellen. Lag het nu in het groote ontwerp Gods tot zaligheid van zondaren, dat ten gepasten tijde zijn Zoon als Redder van menſchen op de wereld zoude werkzaam zijn, en, (zie de volgende §.) in zijnen heerlijken hemel met alle mogelijke magt bekleed, daaraan voortärbeiden; geen wonder dan ook, dat Hij dien Heiläanbrenger, in de voorzeggingen, den ouderen geſlachten gedaan, vooral in de tijden der alleenheerſching, deed voorkomen als een' koning, tot zijne gewigtige bediening en waardigheid, naar het gebruik bij vorſten, gezalfd, dat is hier: toegerust met de noodige gaven (zie Psalm II: 2, 6. verg. Hand. IV: 26, 27).

[135] *bl.* 69. — H. VI: 70. Ook deze plaats heb ik aangevoerd, alleenlijk ten bewijze, dat Jezus Christus zich het zeggen van Petrus (vers 69): *Gij zijt de Gezalfde*, gereedelijk toeëigende, daar Hij het met merkbaar welgevallen aanhoorde.

[136] *bl.* 70. — H. XII: 32. Wie de Zaligma-

 ker,

ker door die *allen*, waarvan Hij verklaart, dat Hij ze, na zijnen Hem verheerlijkenden dood (zie hiervoor *Aanm.* 100) tot zich trekken zoude, wil verstaan hebben, is niet met voldingende zekerheid te bepalen. Het alleraannemelijkst komt het mij voor, deze plaats met H. X: 16 in vergelijking te brengen, en dan aan alle menschen te denken, die ooit onder zijn rijksbestuur, door Hem na zijnen dood te aanvaarden, tot de erkentenis zijner zondaars-zaligende en verhevene betrekkingen zouden gebragt worden. Vooreerst toch spreekt de Heer in het naastvoorgaande vers zeer algemeen van *een' oversten dezer wereld*; en ten andere zegt Hij ook zonder eenige bepaalde aanwijzing πάντας (of naar eene niet verwerpelijke lezing πάντα) ἑλκύσω. Men zie verder aangaande deze plaats *Brink*, *Over den Eersten Brief van Johannes*, bl. 371, en de Verh. (van Prof. *van Hengel*) in de *Bibl. van Theol. Lett.* 7. D. bl. 468 verv.

[137] *bl.* 71. *noot i.* — H. XI: 51, 52. Deze verzen behelzen eene bijzondere aanmerking van Johannes den Geschiedschrijver over het zeggen van Kajaphas vers 49, 50, en behooren als eene tusschenrede beschouwd te worden. Naar het vrij algemeen gevoelen der Uitleggers heeft Johannes zijn Evangelie geschreven de laatste van alle andere Evangelisten, in een tijd derhalve, toen

het

het Christendom reeds veel veld op de wereld gewonnen had. Met dit aangenaam verschijnsel geheel ingenomen, was het hem, ook bij het aanteekenen van hetgene Kajafas in den Raad gesproken had, voor den geest, en nu doet hij het in zijne opmerking voorkomen, als had de Hoogepriester die verre uitbreiding van het Christendom voorspeld. Intusschen ziet elk, dat, ook indien men Kajafas gevoelen, voor zijne medeleden van het Sanhedrin uitgebragt, als eene voorspelling beschouwen wilde, er door Johannes nog meer uitgehaald werd, dan er in lag opgesloten. De Hoogepriester toch zal wel alleenlijk aan het Joodsche volk gedacht hebben. Het schijnt mij dan toe, dat de opmerking van den waardigen Geschiedschrijver, die gewoon was in alles, wat zijnen Heer betrof, eene hoogere inwerking te eerbiedigen, dus moet worden opgevat: „ dit zeide Hij (Kajafas) niet geheel en alleen naar zijne eigene staatkundige inzigten, maar in zijne hoogepriesterlijke bediening, waaraan meermalen de gave der voorspelling verbonden was (vergelijk Num. XXVII: 21), was zijn uitgebragt gevoel als het ware, eene voorzegging, dat Jezus sterven zou voor het volk; en ik voege er bij, niet alleen voor het volk, onze mede-afstammelingen van Abraham, maar ook met het

N 5 doel,

doel, om alle Gods kinderen, onder welke natie dan ook, tot de maatschappij zijner wijze, deugdzame en gelukkige onderdanen te vergaderen". — Men vergelijke verder *Kuinoel.*

[138] *bl.* 71. — H. VI: 63. *De woorden, die ik tot u spreek, zijn geest en leven.* Naar den zamenhang, waarin dit zeggen van den Heiland voorkomt, kan hetzelve niet wel anders beteekenen, dan: Gij moet u aan den vorm mijner redenen niet ergeren. Deze doet op zichzelven niets af. De daarin vervatte waarheden zijn eigenlijk van belang tot bevordering van waarachtig heil. Mijne redenen zijn geestelijk te verstaan, en, dus verstaan, heilzaam tot zaligheid.

[139] *bl.* 72. — H. V: 17. Ik heb deze plaats aangevoerd als een bewijs, hoe de Zaligmaker de denk- en handelwijze der Joden omtrent den Gode-geheiligden Rustdag heeft zoeken te verbeteren.

[140] *bl.* 75. — H. XII: 20—28. Zoo dikmaals ik deze plaats las, is zij mij altijd zeer moeijelijk voorgekomen, en ook nog kan ik niet zeggen, dat zij mij geene vragen onbeantwoord laat. Gaarne echter wil ik hier opgeven, hoe ik thans over haren zin denke. — Er komen eenige oorspronkelijke Grieken, doch die, waardoor dan ook bewogen, den afgodsdienst hadden vaarwel gezegd, en den eenigen waarachtigen

God,

God, den God der Israëliten, vereerden, naar Jeruzalem, om Hem daar op het Paaschfeest openlijk te aanbidden. Deze hadden, veelligt reeds bij vorige gelegenheden, en nu vooral, veel van Jezus gehoord ter oorzake van Lazarus opwekking, door Hem verrigt, en zijne luisterrijke intrede in Jeruzalem. Zij wenschten dus ook gaarne, dien zoo veel vermogenden, maar hun nog onbekenden, te zien. Hoogstwaarschijnlijk lag in hun verlangen opgesloten, het vermoeden, dat Hij de zoo lang verwachte Koning van het Joodsche volk wezen, en nu weldra zijne heerschappij aanvaarden zou. Hoopten zij ook mogelijk zich, bij de gewenschte ontmoeting, zich in zijne gunst te dringen, en dus door dezelve zich zeer te bevoordeelen? Intusschen zij durven niet lijnregt tot Hem gaan, en geven dus hunne begeerte aan eenen van zijne volgelingen te kennen. Deze spreekt er met nog een' anderen over. Dit brengt mij tot de onderstelling, dat de Grieken hunne verwachting en bedoeling, immers gedeeltelijk, voor den door hen aangesproken leerling zullen opengelegd, en dat deze het geheim aan zijn' ambtgenoot zal toevertrouwd hebben. En nu geven zij beiden den wensch der Grieken aan Jezus te kennen. De Meester leest in de ziel des leerlings, en het geheime doel der vreemdelin-

lingen is voor zijnen allesdoorzienden geest openbaar. Hij antwoordt: „ het uur is gekomen, dat de Zoon des Menfchen (zie *Aanm.* 130) zal verheerlijkt worden, maar niet, mijne leerlingen! gelijk de vreemdelingen denken, en gij met hen hoopt. Neen! ik ben het tarwegraan gelijk, dat, indien het in grooten en weldadigen luister zich openbaren zal, waartoe het beftemd is, eerst fterven moet, daar het anders zonder heilzaam gevolg alleen op zichzelv' blijft. Zegge dan ieder hunner en elk uwer deze en foortgelijke aardfche verwachtingen vaarwel! — Weet veeleer, dat die onder mijne volgelingen wil geteld worden, en in dien kring op wereldfche eereposten en voordeelen rekent, zich deerlijk zal zien teleurgefteld. Wie in zulken zin zijn leven lief heeft, zal het verliezen. Hij zal zich de onherftelbaarfte onheilen berokkenen; maar wie, verre van aardfche winsten te willen bejagen, als de nood het vordert, gezind is, om zelfs zijn leven voor mijne zaak veil te hebben, die zal de heerlijkfte en duurzaamfte vruchten van zijne edele zielsgefteldheid inzamelen. Hij volge mij in mijn lijden! Hij zal mij ook in mijne hemelfche verheerlijking volgen. De Vader zal het hem niet onvergolden laten (*Aanm.* 29) —. Maar..... bij deze mijne gedachte aan lijden en dood gevoel ik,

dat

dat mijne ziel diep wordt getroffen. En wat zal ik bij deze ſmartelijke gewaarwording zeggen? zal ik den Vader om uitredding bidden? Neen! lijden en ſterven is mijne beſtemming, zoo als het die is van den graankorrel in den ſchoot der aarde. Maar dit toch wil ik ſmeeken: ook mijn lijden en dood mogen ſtrekken tot uwe verheerlijking, mijn Vader! Dat ook daardoor de roem uwer wijsheid en liefde onder Joden en Grieken worde uitgebreid!".

De onpartijdige Lezer beoordeele deze opgave en beſliſſe! Andere gedachten zie men bij *Kuinoel*, *Tittmann*, en onlangs in het *Nieuwe Christelijke Magazijn*, I. D. I. St. bl. 43 verv. door *B. van Willes* voorgedragen.

[141] *bl.* 76. *noot i.* — H. I: 29. Men vindt in de eerſte Verhand. *Over het hoofddoel van het Lijden en Sterven van Jezus Christus*, bl. 118, 119 van deze plaats eene verklaring, die de bewijskracht, welke wij boven in den tekst aan de plaats toekennen, nog al eenigzins ſchijnt te doen uitkomen.

[142] *bl.* 76. — H. X: 11, 15. Indien men onpartijdig deze plaatſen verklaren wil, dan, dunkt mij, ligt in dezelve zeer duidelijk het denkbeeld opgeſloten, dat Jezus Christus zijn leven heeft afgelegd, om anderen van het ſtervenslot, — dat is hier, eeuwigen dood, eindelooze rampzaligheid, — te

te bevrijden. Zijn ſterven moet dus beſchouwd worden als een dood, in de plaats van anderen ondergaan. Zoo geeft de herder *zijn* leven, om *dat zijner ſchapen* te redden, en dus in de plaats van het leven zijner ſchapen. Men vergelijke *Muntinghe*, *Geſch. der Menschheid*, 9. D. aanm. bl. 78 en 79; en verder de zoo even (*Aanm.* 141) aangehaalde Verhandeling, bl. 92.

[143] *bl.* 76. *noot n.* — H. I: 4. In den *Logos* (het *Woord*) zegt Johannes, *was het leven*, dat is, de eeuwige gelukzaligheid, liever nog, haar bron, de oorzaak, waaruit zij voortvloeit, en waardoor zij geſchonken wordt. Daarom zegt Jezus Christus, H. XI: 25 zelf: *ik ben het leven*, de levensbron, de mededeeler van eeuwig heil. — Zie verder onzen *van Voorst*, in zijne *Annot. Sel.* p. 122 seqq.

[144] *bl.* 77. — Men vergelijke tot opheldering van H. XVI: 13. Hand. V: 9. XI: 28. XIII: 11. XVIII: 10. XXI: 11. XXVII: 24. en meer andere.

[145] *bl.* 77. — H. XX: 23. Bij deze plaats zoude ik gaarne vergelijken en tot hare verklaring aanwenden Hand. V. Jac. V: 14, 15. 1 Joh. V: 16, 17, waarbij men zie de Verhand. *Over de Geloofs- en Zedel. uit de Brieven van den Apost. Joh.* 1. Verh. bl. 116, 117, en 2. Verh. bl. 38, 39 — en het opgemerkte door *G. van Kooten*,

in

in zijne onlangs uitgegevene *Verkl. van den Brief van Jacobus* bl. 264 verv.

[146] *bl.* 78. — H. XIV: 19. Jezus vertroost van vers 18 zijne leerlingen, die op de gedachte van zijne nabij zijnde scheiding bedroefd waren, door het uitzigt eener spoedige wederkomst. De Leeraar, die voor zijne onderwijzelingen immer als een vader geweest was, zoude hen geene wezen laten, niet geheel en onherstelbaar van zijne tegenwoordigheid berooven, veel min aan zichzelven gansch en al overgeven, zonder eenige zorg. *Ik kom*, zegt Hij, *tot u.* Dit kan niet wel anders dan van zijne opstanding verstaan worden. Deze belofte zet Hij vervolgens verder uit: *nog een' kleinen tijd*, — weinige uren slechts, — *en de wereld zal mij niet meer zien.* Na mijnen dood zal het gros des volks geene gelegenheid meer hebben, om mij in het openbaar te aanschouwen, maar dat voorregt zal u gebeuren. Gij zult mij zien (1 Kor. XV: 5 verv. vergelijk §. 12 aan het einde). En aan de mogelijkheid daarvan behoeft Gij niet te twijfelen, want wij zullen te zamen bijven voortleven. *Ik leef*, dat is, *ik zal leven* (Praesens voor het Futurum, gelijk dikmaals, zie *Glassius, Philol. Sacr.* T. I. p. 308 seqq.), de dood zal mij niet geheel ten onder brengen, mijn verkeer met, en mijnen invloed op u niet doen

doen ophouden (verg. Matth. XXVIII: 20). *En ook gij zult leven*, aanschouwers zijn van mijne zegepraal over den dood, van zeer belangrijke voorvallen, die mijn voortleven bewijzen, van mijnen invloed op u getuigen, en voor den bloei van mijn rijk allerbelangrijkst wezen zullen. Ja! onäffscheidbaar zullen wij met malkanderen zijn, levende, stervende, onäffscheidbaar (Matth. XXVIII: 20. verg. Joh. XIV: 3). Men zie hier *Kuinoel* en *Vinke*, *Spec.* I. p. 129 seqq. schoon hun gevoelen eene andere en meer bepaalde rigting heeft.

[147] *bl.* 78. — XVI: 26. Men moge over dat bidden des Heilands tot zijnen Vader, in den staat van heerlijkheid, voor het belang zijner leerlingen, als Bedienaars van het Evangelie, en over het gandsche redebeleid, denken gelijk men wil, zoo veel echter kunnen wij daaruit opmaken, dat de Heer zich te dezer plaats eenen ongehinderden toegang tot zijnen Vader toeschrijft, eene vrije gemeenschap met, en onbepaalden invloed op God.

[148] *bl.* 80. — XVI: 33. Niet minder dan *Kuinoel*, ad h. l. voel ik mij gedrongen als zeer gepast te noemen hetgeen *Noesselt*, in zijne *Opusc.* T. II. p. 61, heeft aangeteekend: „*cum proxime ante haec verba Jesus de Apostolorum, non de suo periculo locutus esset, istam victoriam hactenus*

sibi

sibi tribuit, quod cauturus esset, ne per adversa, aut hostium furorem a fide avocarentur, curabo, ne vobis noceant, ne vos de fide deturbent". Genoeg: daar Jezus door de voorstelling van zijne zegepraal over de magt der wereld, weinige uren voor zijnen dood, zijne leerlingen zocht te bemoedigen, kon deze bemoediging niet wel in iets anders haren steun hebben, dan in zijnen voortdurenden invloed op hunne lotwisselingen. De Henochs en Eliassen zelfs zouden hier van geringe waarde geweest zijn.

[149] *bl.* 81. — Men vergelijke hier *Heringa, Over de Koninklijke Waardigheid van Jezus Christus*, bl. 135 verv.

[150] *bl.* 83. — H. VII: 38. Vele Uitleggers willen de eerste woorden van dit vers bij het naastvoorgaande brengen, om te beter de zoogenoemde parallelie te kunnen volhouden, en lezen dan dus:

Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με,
Καὶ πινέτω ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ.

Zoo iemand dorst, die kome tot mij,
En hij drinke, die in mij gelooft.

Ik kan niet ontveinzen, dat zich dit op het eerste voorkomen zeer wel hooren laat. Maar is de bewaring der parallelie eene genoegzame beweegreden, om aan een ge-

zegde des Heeren deze of gene rigting te geven? Zouden wij niet aan zijne gesprekken, door dezen uitlegregel, immers zoo veel mogelijk, te willen volgen, een te kunstmatig en stijf voorkomen geven? En op hoe vele plaatsen zouden wij dien toch niet kunnen volhouden! — Maar nu, het aangeteekende vers inziende, verbeelde ik mij, dat men niet wel van de verdeeling, in onze Overzetting aangenomen, kan afwijken: 1. is de zin veel vollediger, wanneer Jezus de dorstenden (de naar waarheid en deugd heilbegeerigen, vergelijk H. IV: 10 verv.) uitnoodigt, niet slechts, om tot Hem te komen, maar ook om te drinken, (dat is, gebruik te maken van zijn verstand-verlichtend, hart-verbeterend, zaligend onderwijs,) dan, wanneer wij het naar de geliefkoosde parallelie verklaren. 2. Naar die parallelie wordt dan in het tweede lid iets overtolligs gezegd, althans iets, dat wij in de gegevene omstandigheden minder bij het tweede dan bij het eerste verwachten zouden. Het geloof in Jezus onderstelt, dat men reeds van zijn onderwijs gebruik gemaakt (reeds gedronken) heeft. Of, wilde men het dus verstaan, dat de zoodanige in dat gebruik moest voortgaan, (meer en meer drinken), dan, dunkt mij, kwam zulke uitnoodiging minder te pas. Jezus sprak tot menschen, die voor als nog,

nog, omdat zij van zijn onderwijs geen gebruik gemaakt, (niet gedronken) hadden, aan Hem niet geloofden. 3. Heeft men naar de gewone verdeeling dit vooruit, dat men eene uitnoodiging leest, met eene duidelijke belofte van de heerlijke gevolgen, indien men aan haar gehoor gaf, aangedrongen. 4. Zal men veelligt geene andere voorbeelden vinden, dat een nieuw deel van Jezus rednen met een beroep op, en eene aanhaling uit de Schriften, begonnen wordt. Dat, voor het overige, de verklaring, zoo als die ook in onze Nederlandsche Overzetting merkbaar uitkomt, en taalkundig bewijsbaar is, en dat er onderscheidene plaatsen uit het Oude Verbond kunnen worden aangevoerd, waarop Jezus zal gedoeld hebben, is door *Kuinoel* en *Tittmann* genoegzaam bewezen. Ik onthoude mij, uit vrees voor te groote uitvoerigheid, van verdere uitlegging dezer plaats. Alleenlijk moet ik nog opmerken, dat, naar mijn inzien, het denkbeeld van door eigene overvloedige verzadiging ook voor anderen te kunnen nuttig zijn, in het gezegde des Heeren, uit betuigingen der Profeten ontleend, duidelijk ligt opgesloten, en naar zijn oogmerk ter uitnoodiging, om van zijn onderwijs gebruik te maken, berekend is.

[151] *bl.* 84. — Uit de bijzondere gesprekken,

 door

door Jezus met zijne leerlingen gehouden, blijkt, dat ook zij, indien zij der voorregten, aan de belijdenis, bijzonder ook aan de verkondiging van het Evangelie, verbonden, wilden deelachtig zijn, en in hunne Leeraars-betrekking het meestmogelijke nut ſtichten, op God hun vertrouwen moesten vestigen (H. XIV: 1), en, ten aanzien van Jezus Christus, aan zijne woorden geloof geven, uit aanmerking der wonderdaden, die Hij verrigtte (H. XIV: 11, 12); Hem erkennen (XI: 15), en het dus daarvoor houden, dat Hij van God op de wereld gezonden (XVI: 27, 31, verg. 30. XVII: 8), de Geheiligde Gods, (zoo als Petrus dit beleed, VI: 69, met merkbare goedkeuring van Jezus Christus, verg. Matth. XVI: 16), hun Meester en Heer was (XIII: 13), op wien zij zich te verlaten hadden (XIV: 1, 12), en die tot den Vader (XIV: 29. verg. 28), en ook naderhand eenmaal tot hen ſtond weder te keeren (XIV: 2), om wiens vertrek van de aarde zij zich verblijden moesten, ook daarom, dewijl Hij hun dan eerst zijnen Heiligen Geest kon doen toekomen (XVI: 6—15, 20 verv.), enz. — moetende deze geheele edele gezindheid blijkbaar zijn in een getrouw gehoorzamen zijner voorſchriften (XIV: 15) enz.

[152] *Bl.* 87. — H. VI: 57*b*. Naar aanleiding

van

van het vorige wonder der spijziging (5—13) spreekt Jezus met zijne volksgenooten in eene redewisseling, die ten gevolge van hetzelve plaats had, geduurig in figuurlijke taal. Hij noemt zichzelven het *brood*, *brood des levens*, enz. waarmede Hij niet wel iets anders zal hebben willen te kennen geven, dan dat Hij voor den menschelijken geest konde en wilde zijn, waartoe het brood voor het menschelijke ligchaam bestemd was, bevredigings-middel van alle deszelfs wezenlijke behoeften. Zichzelven eenmaal het brood genoemd hebbende, moest Hij dit beeld volhouden, en dus ook het gebruik maken van Hem tot bevrediging van eene Godsdienstige kennis, Gode gevallige deugd, waren troost en duurzaam heil, als een eten van Hem voorstellen. Hij doet dit ook werkelijk, vers 50, 51. Doch dit niet alleen. Hij zet deze uitgebreide voordragt nog verder uit. In de woorden, vervat in den zelve bedoeld, voorspelt Hij zijnen naderenden dood, en doet tegelijk gevoelen, dat die dood zoude ondergaan worden voor het leven der wereld, het heil van het menschdom. Maar wat zoude dat overgeven van zichzelven voor het heil des menschdoms beteekenen, althans wat zou het uitwerken, indien niet het menschdom den dood des Heeren in zoodanig opzigt beschou-

wen, en als een middel tot bevordering van zielsrust en deugd gebruiken wilde? Dit nu drukte Jezus, naar aanleiding der spreekmanier, met welke Hij begonnen was, vers 57*b*., uit, door *een eeten van zijn vleesch* en *een drinken van zijn bloed*; — eene spreekwijze, die ons nu wel eenigzins onnatuurlijk toeschijnt, maar in de taal, waarvan Jezus zich bediende, zeer veel van hare schijnbare hardheid verliest. Zie *Kuinoel*.

[153] *bl.* 89. — Er is over H. VI: 44 eene zeer voortreffelijke Leerrede van *van der Palm*, tweede Zestal, bl. 43 verv. — Zie verder *Reinhard*, *Christ. Zedel.* 6. D. bl. 265.

[154] *bl.* 92. — H. V: 21. Zoude men ook deze zoo stellige betuiging te verklaren hebben uit hetgene reeds destijds plaats vond, en beschouwd kon worden, eensdeels als de grondslag van de magt, die men in den Heiland, bij zijne opwekking van de dooden, reeds toen werkzaam zag, en anderdeels als waarborg van hetgene er nog vervolgens — vooral ook ten jongsten dage — door Hem zou verrigt worden? Men vergelijke het gezegde op vers 25. in de 64. *Aanm.*

[155] *bl.* 93. — H. V: 22. Zoodra men zich daarvan overtuigd houdt, dat de opstanding, waarvan de Zaligmaker vers 21—29 gewaagt, geene zedelijke, maar eene ligchamelijke is, eene herrijzing uit het stof des doods

(*Aanm.*

(*Aanm.* 64), dan volgt het van zelf, dat men door het oordeel, waarvan vers 22 geproken wordt, niet wel iets anders verſtaan kan, dan een oordeel ten laatſten dage.

[156] *bl.* 93. — H. V: 27. De mensch, maar geheel volmaakt, is het beste geſchikt, om der menſchen behoeften en omſtandigheden te gevoelen (verg. Hebr. II: 17. IV: 15), en over menſcheu te oordeelen (verg. Hand. XVII: 31).

[157] *bl.* 94. — H. XIV: 2. Men vergelijke hier *A. Brink*, *Affcheid van Jezus van zijne leerlingen*, bl. 80 verv. aant. 20.

[158] *bl.* 97. — H. XV: 21. XVI: 3. In deze plaatſen worden vrij duidelijk de onverdraagzaamheid in het ſtuk van den Godsdienst, en de daaruit ontſtaande vorvolgzucht toegeſchreven aan het gemis van behoorlijke bekendheid met den Allievenden (verg. XVI: 2.

[159] *bl.* 98. — H. VI: 29. *Werk Gods* is het Gode aangenaam werk, het bedrijf, dat Hem behaagt. Conf. *Glasſius*, *Philol. Sacr.* T. I. p. 75.

[160] *bl.* 98. — H. III: 21. *Werken, in God gedaan*, zijn werken naar God, dat is, naar zijnen wil gedaan. Zie hiervoor *Aanm.* 26.

[161] *bl.* 98. — H. III: 16, 17. Men houde mij deze gevolgtrekking, uit de liefde Gods

voor menfchen, in de zending van Christus aan den dag gelegd, tot zijne vaderlijke zorg ook ten aanzien van zijn beftuur over hun lot, ten goede. Zij is immers ook die van Paulus, verg. Rom. VIII: 32.

[162] *bl.* 105. — H. IV: 17, 18. Het komt mij meer dan waarfchijnlijk voor, dat de Samaritaanfche Vrouw, toen Jezus met haar fprak, weduwe was, maar op eene wijze leefde, met alle eerbaarheid onbeftaanbaar. Dit deed Jezus haar gevoelen, door te zeggen: *dien gij nu hebt, is uw man niet,* — en zekerlijk zal zijn gelaat hebben aangewezen, hoe Hij deze hare levensmanier afkeurde.

[163] *bl.* 110. — H. VII: 8. Waarfchijnlijk moet hier gelezen worden: *ik ga niet op het feest* (*οὐκ* voor *οὔπω*, zie *Griesbach*), en dan dunkt mij, is in dit zeggen eene opmerkelijke en navolgenswaardige trek van voorzigtigheid in het fpreken, wanneer men in foortgelijke omftandigheden zich bevinden mogt. De Heiland namelijk zal zich, veelligt met opzet, dus hebben uitgedrukt, zonder de woorden: *met ulieden*, die Hij er onder verftond, daarbij te voegen; eensdeels, om zijne broeders niet lijnregt voor het hoofd te ftooten, maar ook anderdeels, om des te beter zichzelven te kunnen beveiligen, en te verrasfender te kunnen werken; terwijl toch ook de vol-

gen-

gende woorden: *want mijn tijd* enz. den blaam van onöpregtheid van Hem weeren. Conf. *Kuinoel.*

[164] *bl.* 123. — Men vergelijke hier *Reinhard, Christ. Zedel.* 3. D. §. 174 verv. en dat al het gestelde in deze §. juist overëenstemt ook met de leer der Apostelen, bij voorbeeld, Johannes en Paulus, zie men in de *Verh. van het Genootsch. voor* 1813. tweede Verh. bl. 140, 141; en voor 1817. eerste Verh. bl. 289 verv.

[165] *bl.* 129. — H. VI: 44, 65. Uit de boven in den tekst herhaalde plaatsing dezer verzen heeft men reeds genoegzaam kunnen opmaken, in hoedanig licht wij dezelve beschouwen, en op welke wijze wij over derzelver zin denken. Echter zal een enkel woord tot nadere opheldering veelligt niet overtollig gekeurd worden. De beide verzen helderen malkanderen zeer op, en moeten dus de eene uit de andere, bijzonder de eerste uit de laatste, omdat Jezus rede in duidelijkheid niet zal zijn afgenomen, verklaard worden. — In beide spreekt Jezus van *een komen tot Hem*, dat toch niet wel iets anders zal kunnen beteekenen, dan een komen, niet uit ijdele nieuwsgierigheid, of uit navolging, of met aardsgezinde oogmerken, maar een komen tot Hem, uit aanmerking zijner waarde en aangelegenheid als Zoon van God, Geheiligde

 des

des Vaders, Redder van zondaren, van alle de jammerlijke gevolgen der zonde, voor deze en de toekomende wereld, en van de zonde als zonde zelve. Dat komen nu tot Hem in deze zijne betrekkingen ſtelt Jezus voor als onmogelijk, zonder dat zijn Vader, die Hem gezonden had, den mensch trok, of het den zoodanigen gave. Iemand te *trekken*, en het iemand te *geven*, om tot Jezus te komen, worden dus met elkanderen afgewisſeld. Die afwisſeling doet ons reeds bij voorraad gevoelen, dat hier niet aan eigenlijk gezegden dwang, aan een noodzaken door kracht en geweld, aan een tegen wil en dank henen drijven moet gedacht worden, maar aan een geven, hetwelk van den kant des genen, wien het gegeven wordt, een vrijwillig aannemen onderſtelt, en dus al het harde van dwang buitenſluit. Heerlijk wordt deze opvatting bevestigd door vers 45, waar dat *komen* tot Jezus als eene vrucht van het hooren naar, en het geleerd worden door den Vader wordt voorgeſteld. Wij beſluiten dus uit deze verzen, dat het komen tot Jezus moet beſchouwd worden als het weldadig gevolg van den Goddelijken invloed op het verſtand en hart des genen, op welken die invloed door overtuiging en overreding werkt, en zonder welke werking dat gevolg, wel is waar, niet kan ge-

geboren worden, maar die toch ook, — want hoe zouden wij dit anders van Gods vaderliefde kunnen denken? — voor een ieder, die haar begeert, gereed is, en bij ieder, die er zich niet moedwillig aan onttrekt, of ze van zich ſtoot, en ondankbaar tegenärbeidt, maar alle gepaste hulpmiddelen aanwendt, ongetwijfeld de bedoelde vruchten te weeg brengt. — Behalve de Schriften in de 153. *Aanm.* reeds genoemd, verzoek ik dat men leze *Doederlein*, *Inſt. Theol. Christ.* ed. 6. T. II. p. 702. *Kuinoel* en *Tittmann*, ad h. l.

REGISTER

VAN PLAATSEN UIT HET EVANGELIE VAN JOHANNES IN DE VORENSTAANDE AANMERKINGEN MEER OF MIN OPGEHELDERD (*).

(*) De *Aanmerkingen* voor welker getalmerk een (*) ſtaat, behelzen alleenlijk de opgave van eenige ter opheldering dienende Schriften.

L IJ S T

DER

NIEUWE VERHANDELINGEN.

1821 — 1822.

LIJST

DER

NIEUWE VERHANDELINGEN

DOOR HET

HAAGSCH GENOOTSCHAP

UITGEGEVEN.

1811—1822.

1811.

PROGRAMMA.

JOANNES VAN VOORST, *Aanspraak*, over eenige grondstellingen, die, bij de voortgezette verdediging van den Christelijken Godsdienst, naar het blijvend doel des Genootschaps, moeten vast staan, en over de grondregels, die daarbij voornamelijk behooren in acht genomen te worden.

JODOCUS HERINGA, ELIZA'S ZOON, Verhandeling over het bestaan der Engelen, uit de leer en geschiedenis van Jezus en de Apostelen afgeleid.

P. VAN DER WILLIGEN, Verhandeling, behelzende naauwkeurig onderzoek naar de leere des Bijbels, aangaande den staat der ziele tusschen den dood en de wederopstanding der ligchamen.

WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL, Verhandeling, ten betooge, dat de Doop en het Avondmaal, naar het oogmerk van Jezus instelling, door alle tijden dezer wereld moeten voortduren.

1812.

PROGRAMMA.

L. VALK, Verhandeling, dienende ter aanwijzing, dat al het goede, betrekkelijk eene Godsdienst-leer, welke een genoegzaam onderrigt tot 's menschen geluk bevat, in de stelsels der Wijsgeeren, zoo voor als na Jezus tijd te vinden, op eene meer volkomene wijze, en zonder de minste dwaling, door Christus en de Apostelen geleerd is.

1813.

PROGRAMMA.

EWALDUS KIST, Aanspraak over den invloed van de nederigheid des harte op de erkentenis der waarheid.

O. VAN TRICHT, Kort begrip der Christelijke Geloofs- en Zedeleer, zoo ver die uit de Brieven van den Apostel Joannes kan worden opgemaakt.

SIMON DIRK DE KEIZER, over het zelfde onderwerp.

1814.

VOORBERIGT.

PROGRAMMA.

BIJDRAGEN tot de Werken van het Genootschap, behelzende:

VOORBERIGT.

VERHANDELINGEN over hetgene, in de Leerstellingen en Voorschriften van Jezus en de Apostelen, betrekking had tot de personen, tijden en plaatsen, onder welke zij leefden.

PROEVE VAN BETOOG, dat de verklaarde wil van Jezus en de Apostelen ons volkomen geregtigt, om derzelver Leerstellingen en Voorschriften als algemeen geldend aan te nemen.

VERVOLG DER BIJDRAGEN, behelzende:

NALEZING of BIJVOEGSEL tot voornoemde Verhandelingen en Proeve.

1815.

PROGRAMMA.

SIMON DIRK DE KEIZER, Verhandeling, ter beantwoording der vraag: „ Komt het met „ de leer van den Bijbel overeen, dat het hoofd- „ doel van het lijden en sterven van Jezus Chris- „ tus geweest is, verbetering van het mensch- „ dom te weeg te brengen, en, *in zoo verre* „ *alleen*, ook de vergeving der zonden te ver- „ werven, als deze een gevolg is van onze „ verbetering? ”

KAREL CHRISTIAAN SELTENREICH, Leerstellig en uitlegkundig Onderzoek ter beantwoording derzelfde vraag. *Uit het Latijn vertaald.*

1816.

PROGRAMMA.

HERMANNUS ROIJAARDS, Aanspraak, ter be-

beantwoording van de vraag: Waarom verdedigen wij de waarheden van den Christelijken Godsdienst?

C. H. METGER, Verhandeling over het denkbeeld, hetwelk men van de uitstorting des Heiligen Geestes op den eersten Pinksterdag te vormen heeft, en het daarop gegronde bewijs voor de Waarheid en Goddelijkheid der Evangelieleer. *Uit het Hoogduitsch vertaald.*

KAREL CHRISTIAAN SELTENREICH, Geschied- en Uitlegkundig en Leerstellig Onderzoek, welk denkbeeld men zich te maken hebbe van de gebeurtenis des Pinksterfeestes, gewoonlijk de uitstorting van den Heiligen Geest genoemd, en hoe daaruit de Waarheid en Goddelijke oorsprong van den Christelijken Godsdienst kan bewezen worden. *Uit het Latijn vertaald.*

DEZELFDE. Onderzoek naar de kracht van het bewijs voor de Waarheid en Goddelijkheid des Christendoms uit deszelfs voortplanting in de eerste eeuwen, en instandhouding tot onzen tijd toe: met wederlegging der nieuwste tegenwerpingen van Gibbon en anderen. *Uit het Latijn vertaald.* Met Aanteekeningen van den Vertaler.

1817.

PROGRAMMA.

JOH. BERN. NOORDINK, Aanspraak over het eerbiedig geloof van het Goddelijk gezag van Jezus Christus, in de belijdenis en verdediging der waarheid.

SIMON DIRK DE KEIZER, Opgave van de Geloofs- en Zedeleer van Paulus, getrokken uit zijne Redevoeringen in de Handelingen der Apostelen, en uit zijne Brieven aan de Romeinen en Galatiërs.

H. VAN HEYNINGEN, Opgave der Geloofs- en Zedeleer van Paulus, naar zijne redenen en schriften in de Handelingen der Apostelen en in de Brieven aan de Romeinen en Galatiërs.

OTTO VAN TRICHT, Kort begrip der Christelijke Geloofs- en Zedeleer, opgemaakt uit de Redevoeringen en de Brieven van Paulus aan de Romeinen en de Galatiërs.

1818.

PROGRAMMA.

THOMAS HOOG, Aanspraak, strekkende ter aanwijzing: hoe de Christelijke Godsdienst, bij alle de ongunstige beoordeelingen, die dezelve immer ondergaan heeft, niets van zijne innerlijke waarde verliest, en hoe ons dit ten waarborg verstrekt, dat hij eenmaal boven alle verdenking heerlijk zegepralen zal.

STEPHANUS HANEWINCKEL, Verhandeling over de gronden, op welke men kan vaststellen, dat de Brieven van Paulus, zoo als die in de Schriften des Nieuwen Verbonds voorhanden zijn, door hem zelven zijn vervaardigd, en dus niet moeten worden aangemerkt, als alleen hoofdgedachten van Paulus behelzende, welke door anderen, ons onbekenden, zouden uitgebreid of beschreven zijn.

BIJLAGE tot de Verhandeling over de Brieven, welke in de Schriften van het N. V. onder den naam van Paulus voorkomen; getrokken uit de Verhandeling van een' Ongenoemden over het zelfde onderwerp.

1819.

PROGRAMMA.

JOANNES VAN VOORST, Aanspraak over de steeds voortdurende behoefte van regte Bijbelken-

kennis, bij alle in dezen tijd voor het Christendom gunstig geoordeelde verschijnselen.

STEPHANUS MUNTENDAM, Verhandeling over de Wonderwerken van Elia en Eliza, in vergelijking gebragt met die van den Heere Jezus, ter bevestiging van de waarheid der eerste, en betoog van de meerdere voortreffelijkheid der laatste.

DIRK MOLENAAR, Verhandeling over de Ingeving der Heilige Schriften, naar aanleiding van 2 Timoth. III: 16.

1820.

PROGRAMMA.

EWALDUS KIST, Aanspraak over het wonderbare en buitengewone in de geschiedenis van Jezus, beschouwd als een uitgestrekt, zamenhangend, en voor de zedelijke behoeften des menschdoms juist gepast geheel, hetwelk dus noch kan, noch moet uit die geschiedenis worden wegverklaard, maar integendeel het Christendom nog des te meer aanspraak doet maken op ons eerbiedig en belangnemend geloof.

H. W. VAN DER PLOEG, Proeve eener beantwoording der Vrage, vorderende: Betoog, dat de

de nog blijvende onbekendheid met het Christendom, en de afkeerigheid van hetzelve bij het grootste gedeelte des menschdoms, zoo weinig als de tegenspoeden der Christelijke Kerk, een gegrond vermoeden opleveren tegen de waarheid en echtheid van den Christelijken Godsdienst.

J. A. LOTZE, Verhandeling over de vraag: Welke middelen moeten meest geschikt gerekend worden, om den Christelijken Godsdienst toegang tot de aanhangers van Muhammed te doen verkrijgen, de vooroordeelen en tegenwerking tegen deszelfs grondleeringen en voorschriften te overwinnen, en alzoo de aanneming van het Christendom, met de heilrijkste gevolgen, bij dezelve te bevorderen.

1821.

PROGRAMMA.

ISAäK SLUITER, Aanspraak, ter aanwijzing en aanbeveling van de regte belangstelling in de gelukkige handhaving van de eer des Christendoms.

H. J. ROIJAARDS, Proeve over den geest en het belang van het Boek: *Daniel.* Eene bijdrage tot handhaving van de eere des Bijbels.

1822.

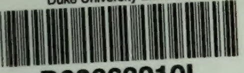
1822.

PROGRAMMA.

GERHARDUS BENTHEM REDDINGIUS, Beknopte en met uitlegkundige gronden gestaafde opgave van de Christelijke Geloofs- en Zedeleer, volgens het Evangelie van Joannes.

SIMON DIRK DE KEIZER, over hetzelfde onderwerp.

Duke University Libraries
D03663210L